



Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

Izveštaj Helsinškog odbora  
2022/2023

# SRBIJA: ZAROBLJENO DRUŠTVO







Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

Izveštaj Helsinškog odbora

# **SRBIJA: ZAROBLJENO DRUŠTVO**

Beograd, 2023.

## **Izveštaj Helsinškog odbora – SRBIJA: ZAROBLJENO DRUŠTVO**

Beograd, 2023.

izdavač

**Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji**

za izdavača

**Sonja Biserko**

autori

**Sonja Biserko, Dimitrije Boarov, Izabela Kisić, Žarko Korać,  
Jelena Krstić, Duško Lopandić, Tomislav Marković, Bojana Oprijan,  
Ljiljana Palibrk, Tamara Skrozza, Seška Stanojlović**

priredila

**Sonja Biserko**

redaktor

**Seška Stanojlović**

fotografija na naslovnoj strani

(digitalno modifikovana uz dozvolu autora)

**Emil Vaš**

grafičko oblikovanje i slog

**Ivan Hrašovec**

štampa

Eurodream, Nova Pazova

tiraž

200 primeraka

CIP zapis je dostupan u elektronskom katalogu Narodne biblioteke Srbije

ISBN 978-86-7208-229-6

COBISS.SR.ID 114128905



Kingdom of the Netherlands

Ova publikacija delimično je finansirana sredstvima Ambasade Kraljevine Holandije. Za njenu sadržinu isključivo je odgovoran Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji i ona ne odražava nužno zvanične stavove Kraljevine Holandije.

# SADRŽAJ

<b>Prolog</b> . . . . .	9
-------------------------	---

## **UVOD**

<b>Zarobljena država</b> . . . . .	11
Izgubljenih deset godina . . . . .	13
Narušen okvir za poštovanje ljudskih prava . . . . .	16
Lažna slika ekonomskog oporavka . . . . .	19
Srpska pravoslavna crkva . . . . .	20
Srpski svet i odnos prema susedima . . . . .	21
Kosovo: preduslov za modernu državu . . . . .	23
Kultura u funkciji "srpskog sveta" . . . . .	24
Ekstremističke organizacije . . . . .	26
Mediji: uslov za demokratizaciju društva . . . . .	26
EU – tolerisanje antievropske politike Srbije . . . . .	27
Odnosi sa velikim silama . . . . .	29
<b>ZAKLJUČCI I PREPORUKE</b> . . . . .	31
<b>PREPORUKE MEĐUNARODNOJ ZAJEDNICI</b> . . . . .	34

## **POLITIČKA KULTURA**

<b>Začarani krug nacionalizma</b> . . . . .	37
---	----

## **KULTURA**

<b>U službi nacionalističke ideologije</b> . . . . .	43
Srpski kulturni prostor . . . . .	44
Obrana i zaštita ćirilice . . . . .	46
Strategija nazadovanja kulture . . . . .	49
Ideološki kontinuitet kulturne politike . . . . .	52
U službi nacije . . . . .	53
Fondacija za srpski narod i državu . . . . .	56
Totalitarna logika isključivanja . . . . .	57
Lažno evropsko lice . . . . .	58
Rigidni kulturni model . . . . .	60

**SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA**

<b>Simfonija svetovnih i duhovnih autoriteta</b> . . . . .	63
Finansiranje Srpske pravoslavne crkve . . . . .	71
Većinska crkva i politička elita . . . . .	77
“Srpski Pijemont” . . . . .	85
“Mala Ukrajina” . . . . .	91
“Majka Rusija” . . . . .	98
Istrajavanje na starim pozicijama . . . . .	103
Kraj Pravoslavne Ohridske arhiepiskopije . . . . .	109
Parada ponosa . . . . .	113
Veronauka . . . . .	120
Simfonija svetosavskog zaveta . . . . .	122

**EKSTREMNA DESNICA**

<b>Instrument Rusije</b> . . . . .	125
Desničarske organizacije kao agenti Rusije . . . . .	128
Srpski borci u ruskim formacijama u Ukrajini . . . . .	133
Sukob predsednika Vučića i desničara? . . . . .	135
Ekstremisti na barikadama na severu Kosova . . . . .	137
Ekstremisti i SPC udruženi protiv ljudskih prava . . . . .	139
Ideološki motivisano nasilje i novi talas antisemitizma . . . . .	141
<b>ZAKLJUČCI I PREPORUKE</b> . . . . .	143

**POSTKONFLIKTNA PRAVDA**

<b>Kultura sećanja: zaokruživanje procesa samoviktimizacije</b> . . . . .	145
Sudske činjenice o zločinima . . . . .	148
Novi narativ o prošlosti . . . . .	154

**MEDIJI**

<b>Sunovrat medija u režiji vlasti</b> . . . . .	169
Formalni okvir . . . . .	170
Lov na glave . . . . .	173
<b>ZAKLJUČCI I PREPORUKE</b> . . . . .	176

**PRAVOSUĐE**

<b>Politička (zlo)upotreba prava</b> . . . . .	179
Zakonske i ustavne promene . . . . .	181
Diskreciona prava ministarke, “pritisci” NVO i udruženja . . . . .	183
Politika u sudnici: slučaj Hrkalović–Stefanović . . . . .	185
Trgovina opštim uticajem – korupcija . . . . .	188
Misterija opšte amnezije . . . . .	191

Kriminal u Srbiji – neraspletenu klupko . . . . .	193
Rasprostranjena korupcija . . . . .	194
Organizovani kriminal i “trgovina uticajem” . . . . .	198
Kontroverze u slučaju “Balkanskog Eskobara” . . . . .	200
Ubistvo Olivera Ivanovića, spora istraga . . . . .	203
<b>ZAKLJUČCI I PREPORUKE . . . . .</b>	<b>205</b>

## **EKONOMIJA**

<b>Krupni energetska i finansijski problemi. . . . .</b>	<b>207</b>
Ekonomski decenija vladavine Aleksandra Vučića i SNS . . . . .	208
Energetski kolaps uoči rata u Ukrajini . . . . .	211
Inflacija kao temeljna odrednica godine . . . . .	213
Porast zaduživanja na strani . . . . .	216
Opšti pogled na godinu rata i inflacije . . . . .	218

## **LJUDSKA PRAVA**

<b>U senci autoritarnosti . . . . .</b>	<b>221</b>
Manjine: odsustvo integrativne politike . . . . .	224
Nasilje prema ženama u zastrašujućem porastu . . . . .	232
Neadekvatna zaštita policije i institucija sistema . . . . .	237
Zlostavljanja, ubistva i femicid . . . . .	238
Diskriminacija i socijalna distanca najveća prema LGBT osobama . . . . .	242
<b>ZAKLJUČCI I PREPORUKE . . . . .</b>	<b>246</b>

### **Ekonomski i socijalna prava:**

<b>nepravdičnost i diskriminacija . . . . .</b>	<b>248</b>
Diskriminacija žena . . . . .	250
Romi najugroženija grupa . . . . .	252
Osobe sa invaliditetom zanemarene . . . . .	253
Penzioneri na margini . . . . .	255
Zdravstvene usluge nedostupne . . . . .	256

## **SUSEDI**

<b>Srpski svet i odnos prema susedima . . . . .</b>	<b>259</b>
<b>Kosovo: normalizacija odnosa imperativ . . . . .</b>	<b>260</b>
Konstantne napetosti . . . . .	263
Medijsko izveštavanje . . . . .	264
Evropsko–američki predlog . . . . .	266
Skupštinska debata . . . . .	270
Normalizacija odnosa nije u interesu Rusije . . . . .	272
<b>ZAKLJUČCI I PREPORUKE . . . . .</b>	<b>274</b>

<b>Crna Gora: tretman “unutrašnjeg pitanja”</b> . . . . .	277
Izbori 2020. godine . . . . .	279
Reakcije Beograda . . . . .	281
Uloga SPC i mitropolita Amfilohija . . . . .	283
Ekonomski interesi Srbije u Crnoj Gori . . . . .	285
<b>ZAKLJUČCI I PREPORUKE</b> . . . . .	286
<b>BiH: ratni plen od koga se ne odustaje</b> . . . . .	288
Revizija istorije . . . . .	289
Dodik i dalje očekuje raspad Bosne . . . . .	291
Nova strategija SAD i EU . . . . .	292
<b>ZAKLJUČCI I PREPORUKE</b> . . . . .	295
<b>Makedonija: Geostrateška složenost i ranjivost</b> . . . . .	296
SPC i MPC – najozbiljniji problem . . . . .	299
Srpska zajednica . . . . .	301
Otvoreni Balkan . . . . .	303
<b>ZAKLJUČCI I PREPORUKE</b> . . . . .	304
<b>Hrvatska: konstantni rival</b> . . . . .	305
Politika istorije . . . . .	307
Privredna saradnja . . . . .	311
Kulturna saradnja . . . . .	312
<b>ZAKLJUČCI I PREPORUKE</b> . . . . .	315
<b>SRBIJA U PLANETARNOM METEŽU</b> . . . . .	316
<b>Evropska unija i Srbija: Nez/savršena integracija</b> . . . . .	318
Uvod . . . . .	318
Institucionalne i ekonomske osnove integracije Srbije u EU . . . . .	319
Politika proširenja EU između strateškog cilja i pejisaža u magli: izgubljena decenija . . . . .	321
Srbija i pristupanje EU – između početnog entuzijazma i “zamora od pristupanja” . . . . .	324
Pregovori o pristupanju: da li Ahil može stići kornjaču? . . . . .	331
<b>ZAKLJUČAK</b> . . . . .	336
<b>PRILOG: HRONOLOGIJA ODNOSA SRBIJE I EU</b> . . . . .	339
<b>Srbija i Kina: neravnopravno ali (ipak) blisko partnerstvo</b> . . . . .	341
Pozicija Kine u aktuelnom međunarodnom kontekstu . . . . .	342
Kina i Srbija . . . . .	344
U podređenom položaju . . . . .	346
Bezbednosna saradnja . . . . .	347
Budućnost s mnogo upitnika . . . . .	349
Kineski unutrašnji izazovi . . . . .	351
<b>ZAKLJUČCI I PREPORUKE</b> . . . . .	352



<b>Rusija i Srbija: zajedno protiv liberalnih vrednosti . . . . .</b>	<b>354</b>
SNS: prorуска orijentacija je istorijsko opredeljenje . . . . .	358
Srpska pravoslavna crkva i rusofilstvo . . . . .	361
Rusija i NATO na Balkanu. . . . .	365
Ruski humanitarni centar u Nišu . . . . .	367
Srbija i ukrajinski rat . . . . .	369
Identitet Srbije . . . . .	371
Realni interesi Srbije . . . . .	372
<b>ZAKLJUČCI I PREPORUKE . . . . .</b>	<b>375</b>
<b>Odnosi sa SAD . . . . .</b>	<b>377</b>
Dolazak Kristofera Hila . . . . .	379
<b>ZAKLJUČCI I PREPORUKE . . . . .</b>	<b>381</b>
<b>Turska: regionalna sila na Balkanu . . . . .</b>	<b>382</b>
Turske ambicije na Balkanu. . . . .	384
“Osvajanje” Balkana . . . . .	386
Srbija: ključni akter na Balkanu . . . . .	388
Turski disidenti u Srbiji . . . . .	391
Odnos Turske prema Kosovu . . . . .	394
Sandžak: most između Srbije i Turske? . . . . .	396
<b>ZAKLJUČCI I PREPORUKE . . . . .</b>	<b>399</b>
<b>PRILOG</b>	
<b>Srpski svet. . . . .</b>	<b>401</b>
Realizacija projekta posle Dejtona . . . . .	402
Delovanje Beograda u novim međunarodnim okolnostima . . . . .	407
“Disciplinovanje” Republike Srpske . . . . .	412



# PROLOG

Srbija se nalazi na istorijskoj raskrsnici. Sticajem istorijskih okolnosti i tragedijom Ukrajine, Balkan se ponovo našao u fokusu međunarodne zapadne zajednice, pre svega, kao bezbednosno pitanje. Otuda veoma intenzivna diplomatska ofanziva s ciljem da se Balkan zaokruži kao deo koji pripada evropskoj interesnoj sferi. U tom kontekstu reševa se i srpsko-albansko pitanje. Na stolu je evropski sporazum o normalizaciji međusobnih odnosa koji će, ako se prihvati i potpiše, ponovo Zapadni Balkan okrenuti Evropskoj uniji.

Šta to znači?

Nisu dovoljni samo potpis i *mapa puta* koja će se formulisati i sprovesti tokom narednih nekoliko meseci, već sve zavisi i od stanja društva i njegove spremnosti da prihvati neophodne reformske zahteve.

To podrazumeva neophodnost uvida u nekoliko oblasti koje se, po pravilu, zaobilze ili marginalizuju: kultura, religija, mediji, odnos prema ratnom nasleđu. Sve to zajedno određuje odnos društva prema izboru pred kojim se nalazi.

Samo dugoročna strategija koja bi uzela u obzir stanje duha i vrednosti na kojem društvo počiva, može dati trajnije rezultate.

Izveštaj koji je pred čitaocima nudi neke uvide, u nadi da mogu biti platforma za širu i odgovornu društvenu debatu, neophodnu u ovom prelomnom trenutku.

# UVOD

# ZAROBLJENA DRŽAVA

Region je ponovo počeo da tone u nestabilnost s pretećim produbljivanjem kriza, kako unutar pojedinih zemalja, tako i u njihovim međusobnim odnosima. Većina nasljednica Jugoslavije je u svojevrsnoj regresiji, pokazujući odsustvo strateškog potencijala i kapaciteta za stvarnu transformaciju društva i ekonomski oporavak, što je ozbiljan predtekst za destabilizaciju.

Gotovo svaka zemlja Zapadnog Balkana poseduje unutrašnji "krizni" potencijal, proizašao prvenstveno iz odsustva demokratske tradicije i nedovršenog procesa tranzicije. Osim toga, regionalni kontekst karakterišu neprevaziđeno ratno nasleđe i neugasle teritorijalne i etničke aspiracije. Udaljavanje evropske perspektive pojačava unutrašnje i međusobne frustracije. Konačno, u globalnom metežu, Balkan je postao tačka na kojoj se odvija geostrateško nadmetanje moćnih članica međunarodne zajednice.

Ruska agresija na Ukrajinu promenila je geopolitičku mapu Evrope i shodno novim bezbednosnim izazovima Evropska unija (EU) je potvrdila svoje opredeljenje za širenje na Zapadni Balkan. U tom smislu EU je konačno otvorila pristupne pregovore s Albanijom i Severnom Makedonijom, a u decembru 2022, Bosni i Hercegovini dodeljen je status kandidata. Napravljen je i pomak u vezi s liberalizacijom viznog režima za Kosovo. Međutim, Srbija ostaje usamljeno ostrvo, čije je opredeljenje za članstvo u EU i dalje upitno, s obzirom na sve veću i dublju rusifikaciju državnih institucija, javne i medijske sfere, kao i kulturnog prostora.

Ruska agresija na Ukrajinu ponovo je podstakla aspiracije Srbije na teritorije u susedstvu (od čega se nikad nije odustala u iščekivanju novih međunarodni okolnosti), koje označava kao “srpski svet”. Srbija se opredelila da drži stranu Rusiji, mada je glasala za UN rezulucije koje osuđuju rusku agresiju i podržavaju integritet Ukrajine. Izbegavajući da uvede sankcije Rusiji, odnosno da usaglasi svoju spoljnu politiku sa EU, Srbija se, pozivajući se na svoj neutralni status (ili kako ističe novinar Boško Jakšić, neutralna na ruskoj strani) još više približila ruskoj poziciji. Međutim, neuspех Rusije da za nekoliko dana ostvari ratne ciljeve u pokoravanju Ukrajine, dovode Srbiju u sve izolovaniji položaj, ali i do sve većih pritisaka Rusije, koja preko nje ostvaruje svoje ciljeve na Balkanu – podriivanje napora EU i Sjedinjenih Američkih Država (SAD) da Zapadni Balkan integrišu u zapadnu sferu.

Nakon agresije na Ukrajinu prioritet EU i SAD na Balkanu je potiskivanje Rusije sa tog prostora i konačno rešavanje zamrznutih konflikata na Kosovu i u Bosni. U tom smislu, od Srbije se traži sporazum sa Prištinom (prihvatanje nemačko-francuskog, odnosno evropskog plana), kojim se faktički priznaje Kosovo, kao i “disciplinovanje” Republike Srpske i odmicanje od Rusije.

Srbija se nesuvislom spoljnom politikom u aktuelnim međunarodnim okolnostima našla pred istorijskim izborom koji će opredeliti budućnost zemlje. S jedne strane, ruski ambasador u Srbiji Aleksandar Bocan Harčenko pozivao je zvanični Beograd da odbaci evropski plan za normalizaciju odnosa sa Prištinom, u uverenju da će konačan status Kosova biti definisan okončanjem rata u Ukrajini, kad Rusija pobedi. Ovo nije prvi put da zvaničnici Moskve povezuju rešavanje pitanja Kosova s ratom u Ukrajini.<sup>1</sup> S druge strane, i SAD i EU, pozivajući se na zvanično opredeljenje za evropske integracije, očekuju od Srbije da se što pre, ne samo strateški opredeli, već i da uvede Rusiji sankcije.

Osnovni problem Srbije je to što se ona opredelila za etničku državu, umesto građanske, što znači da je ideologija etničkog nacionalizma dominantna. Još uvek je na delu ideologija s kojom je i

1 [n1info.rs/vesti/intervju-bocan-harcenka-pokusaj-rusije-da-minira-sporazum](http://n1info.rs/vesti/intervju-bocan-harcenka-pokusaj-rusije-da-minira-sporazum)

počela agresija na Jugoslaviju – “oslobođenje i ujedinjenje Srba”. Takav koncept države isključuje manjine koje tavore na marginama društva, bez obzira na postojeći pravni okvir.

Odnos prema ratovima iz devedesetih godina prošlog veka i način na koji se Srbija predstavlja – isključivo kao žrtva tih ratova – sprečava je da se okrene modernizaciji države, jer se poistovećuje sa ratnim zločincima kao nacionalnim herojima.

Klima u kojoj se donosi istorijska odluka za Srbiju je anti-zapadna, i posledica je decenijske medijske propagande, kao i oslanjanja na rusku podršku u ostvarivanju aspiracija “srpskog sveta”.

Aktuelni angažman Zapada na Balkanu je jedinstvena prilika da zemlja najzad izbegne da odnosi sa Rusijom odrede njenu stratešku budućnost, odnosno u suštinskom smislu, to bi predstavljalo istorijsku prekretnicu za Srbiju. Politički i diplomatski Beograd bi se maltene prvi put okrenuo prema zapadnoevropskim prestonicama umesto prema Moskvi.

## **IZGUBLJENIH DESET GODINA**

Srbija je iscrpila sve nacionalne potencijale na strategiji koja je bila usmerena na prekomponovanje Balkana. Opređeljujući se za takvu strategiju i politiku pre 30 godina, izgubila je trku i sa vremenom i sa istorijom, pa tako i mogućnost da racionalno promišlja sopstvene realne interese i da u tom smislu, traži rešenja u skladu sa zahtevima vremena.

Jasno je da promene 2000. godine nisu suštinski zadirale u nasleđe režima Slobodana Miloševića. Svaki pokušaj u tom pravcu bio je brutalno onemogućen (ubistvo Zorana Đinđića). Najveći deo političke elite nije želeo, niti je bio spreman da dubinski sagleda situaciju u Srbiji. Srpska elita nije odustala od nacionalizma, kao ideologije koja podrazumeva pretenzije na region. Dobre namere i očekivanja da će se Srbija u hodu promeniti, pokazali su se kao pogrešna procena. Društvo koje nije napravilo bilans i nema distancu prema Miloševićevoj politici, nema šansu da se pokrene.

Od dolaska Srpske napredne stranke (SNS) na vlast 2012, Srbija beleži postepeni pad svih demokratskih standarda i vrednosti. Iako je SNS mandat počela kampanjom protiv korupcije (na tome je i dobila izbore), korupcija je nakon deset godina jedan od glavnih problema u društvu. Nije ostvaren nikakav napredak u njenom adresiranju, tako da je narasla do malignih razmera. U međuvremenu je došlo do urušavanja svih standarda i sloboda ostvarenih u prethodnom periodu, kriminalizovanja cele političke elite, obesmišljavanja parlamenta, političkih partija i političkog života, obezvređivanja svih pomaka u suočavanju s prošlošću. Poremećeni su odnosi sa susedima, promovisan je narativ koji Srbiju distancira od bilo kakve odgovornosti za ratove devedesetih, država i društvo su autizovani do mere, da je izgubljen svaki osećaj za normalnu komunikaciju s okruženjem i svetom. Posledično, na delu je nezapamćen odliv stanovništva prema zapadnim zemljama.

Srbija se tokom poslednjih deset godina kretala u pravcu autoritarnosti, koja je sistematski razarala javno polje i sferu političke javnosti. Predsednik Aleksandar Vučić je uspostavio autokratski sistem po meri sopstvenih potreba, u kome su državne institucije uništene iznutra, mediji potlačeni, pravosuđe blokirano, a opozicija diskreditovana.<sup>2</sup> To je obesmisllilo svaku ideju o konceptu građanstva. Usavršeni su mehanizmi represije kao i vladavima jednog čoveka koji se nametnuo kao ključni arbitar u svim situacijama. Takvu poziciju je stekao podmićivanjem, ulagivanjem, korupcijom, plaćanjem, što se sve može označiti, kako ističe Milan Podunavac, i kao “dobrovoljno ropstvo”.<sup>3</sup>

Aleksandar Vučić od dolaska na vlast vodi kontinuiranu izbornu kampanju, stvarajući utisak stalnih promena, sopstvene enormne energije i posvećenosti poslu. Periodične promene u sastavu vlade, najave velikih investicija i infrastrukturnih projekata,

2 Ustav iz 2006. dodeljuje vladi političku i efektivnu vlast, odnosno ulogu nosioca izvršne vlast, a slabi funkciju predsednika koji se tretira kao organ koji izražava jedinstvo Republike Srbije.

3 [www.mojnovisad.com/vesti/promocija-knjige-rezimi-straha-dobrovoljno-ropstvo-bitno-obelezje-nove-despotije-u-srbiji-id50879.html](http://www.mojnovisad.com/vesti/promocija-knjige-rezimi-straha-dobrovoljno-ropstvo-bitno-obelezje-nove-despotije-u-srbiji-id50879.html)



otvaranje novih proizvodnih pogona, naizgled nemilosrdna borba protiv korupcije i organizovanog kriminala, kao i česti (prevremeni) izbori takođe doprinose stvaranju ove slike. Osim što ima odlučujući uticaj na medije i posedovanje instrumenata moći, Vučićeve sve izraženije autoritarne tendencije, olakšala je slaba i fragmentirana opozicija, koja nije mogla efikasno da se suprotstavi štetnim politikama, niti da ponudi koherentnu i privlačnu alternativu. Na međunarodnom planu predsednik Vučić je dugo imao imidž državnika, koga svetski lideri poštuju (posebno u Rusiji i Kini), s istovremenom podrškom EU i Zapada – što je doprinosilo čvrstini njegovog položaja.

Aktuelni režim je normalizovao zločine i zločince, falsifikovao je prošlost i drži ceo region pod stalnim tenzijama. Represivni aparat se uglavnom fokusira na nezavisne novinare i istraživačke organizacije koje se kritički odnose prema korupciji i organizovanom kriminalu. Deo civilnog sektora koji se bavi suočavanjem je potpuno marginalizovan i medijski i društveno.

“Normalizovanje” srpskog nacionalizma, od onog Vojislava Koštunice, do onog Tomislava Nikolića i Aleksandra Vučića onemogućilo je pravljenje uvida u suštinu najnovije radikalizacije. Nacionalizam koga je osmadesetih indukovala i usmeravala elita, sada se generiše iz “baze”, pre svega kao socijalni radikalizam.

Poraz i izostanak bilansa svega što se desilo devedesetih, neodustajanje od velikodržavnog projekta, kriza identiteta i frustracija, doveli su do revitalizacije tradicionalnog konzervativizma. Promenjen međunarodni kontekst (posebno ruska agresija na Ukrajinu) oživeo je očekivanja da je moguća realizacija srpskih aspiracija koje se sada nude u novoj oblandi – “srpski svet”.

Regresiju u Srbiji zabeležile su mnoge nevladine organizacije u svojim izveštajima, poput *Freedom House*, koja u izveštaju pod nazivom “Zemlje u tranziciji – Od slabljenja demokratije do autoritarne agresije”, tvrdi da je “Srbija balkanska država koja je u najvećoj meri nazadovala u oblasti sprovođenja demokratskih reformi”.<sup>4</sup> Na osnovu navoda iz izveštaja, treću godinu zaredom Srbija

4 [www.slobodnaevropa.org/a/freedom-house-balkan-izvestaj/31812312.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/freedom-house-balkan-izvestaj/31812312.html)

ne spada u kategoriju demokratskih država – već među hibridne režime gde je, kako se navodi, vlast zasnovana na autoritarizmu kao posledici nepotpune demokratske promene.<sup>5</sup>

*Freedom House* takođe ističe da je Srbija “parlamentarna demokratija sa konkurentnim višestranačkim izborima, ali je tokom poslednjih godina vladajuća Srpska napredna stranka stalno nagrizala politička prava i građanske slobode, vršeći pritisak na nezavisne medije, političku opoziciju i organizacije civilnog društva”.<sup>6</sup> U izveštaju se takođe konstatuje da se vlast seli iz vlade u predsedništvo. Tako je Vučićev prelazak na mesto predsednika 2017, izazvao novu zabrinutosti oko personalizacije upravljanja i politizacije državnih institucija. Vučić je ostao dominantna ličnost u vlasti uprkos, prema Ustavu, ograničenim izvršnim ovlašćenjima, stvarajući de facto predsednički sistem.<sup>7</sup>

## NARUŠEN OKVIR ZA POŠTOVANJE LJUDSKIH PRAVA

Ljudska prava na Balkanu nije moguće sagledati bez političkog i društvenog konteksta, kao i posledica ratova iz devedesetih koje još uvek blokiraju konsolidaciju novonastalih država. Širi međunarodni kontekst, odnosno urušavanje liberalnog poretka doveo je do urušavanja i univerzalnih vrednosti a, kako ukazuje generalni sekretar UN Antonio Gutereš, “ljudska prava su pod opsadom širom sveta”. Gutereš je povodom Dana ljudskih prava izjavio da je, “Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima globalna zvezda vodilja koja obasjava dostojanstvo, jednakost, blagostanje i donosi nadu na mračna mesta”.

Protekle dve decenije obeležio je povratak autoritarnosti, ratovima i naravno, kršenju ljudskih prava kao njihovim pratiocima. To se ne odnosi samo na autoritarne režime u Rusiji i Kini, već i na autokratije poput Mađarske, čiji je premijer čak i promoter

5 Ibid.

6 [freedomhouse.org/country/serbia/freedom-world/2022](https://freedomhouse.org/country/serbia/freedom-world/2022)

7 Isto.

“neliberalne demokratije”. Tu su i neke demokratije – posebno, najmnogoljudnija na svetu, Indija. Amerika je takođe (izborom Donalda Trampa za predsednika) pokazala potencijal za obesmišljavanje demokratskog nasleđa i to u zemlji koja je predvodila posleratni liberalni međunarodni poredak.

Iako je država nakon “Petog oktobra” učinila značajne korake u pravcu promocije ljudskih prava, unapređenja standarda i njihove primene u praksi, razni oblici diskriminacije i netolerancije prema različitim manjinskim grupama prisutni su svakodnevno. Ljudska prava su obesmišljena, između ostalog, i zato što više ne funkcionišu mehanizmi (sudstvo i regulatorna tela, pre svega) koji štite individualne i kolektivne slobode u javnom prostoru. Postignut je zanemarljiv napredak u privođenju pravdi osumnjičenih za zločine iz prošlosti. Policija uživa nekažnjivost u slučajevima zlostavljanja. Novinare, posebno istraživačke, i nevladine organizacije napadaju vladini i provladini mediji. Diskriminacija žena, Roma i drugih etničkih manjina, LGBT osoba i socijalno ugroženih je i dalje široko rasprostranjena.

Aktuelna vlast koncept ljudskih prava razume pre svega, kao kolektivna prava Srba i njihovo parvo na ujedinjenje. Na to ukazuje i projekat “srpski svet” koji opravdanje nalazi u navodno, diskriminatnom položaju Srba u celom regionu. Međutim, etnocentričnost u suštini, uskraćuje i ljudska prava građanima srpske nacionalnosti. Političke, kulturne i intelektualne elite daju prioritet rešavanju nacionalnog pitanja, tj. “srpskom svetu”, a demokratizacija društva je ostavljena za vreme nakon ujedinjenja.

Ljudska prava u Srbiji su, u načelu, garantovana Ustavom, ali se njihovo uređenje reguliše i zakonima, podzakonskim aktima i drugim propisima. Srbija je usvojila sve neophodne instrumente koji obezbeđuju poštovanje ljudskih prava. Međutim, njihova primena, ne samo da je neadekvatna, nego za to ne postoji ni politička volja. Društvena atmosfera ne pogoduje integraciji manjina, posebno onih koje su teritorijalno “kompaktne”, poput Albanaca u Preševskoj dolini i Bošnjaka u Sandžaku.<sup>8</sup> Osim toga, koncept države je

8 Videti izveštaje HOS o Sandžaku i Preševskoj dolini.

etnički, što položaj manjina dodatno čini nepovoljnim, bez obzira na okvir koji postoji i koji garantuje njihova prava.

Osim toga, državni aparat, odnosno institucije su devastirane i veoma slabe. S jedne strane, povezane su s organizovanim kriminalom, a, s druge, u datim okolnostima imaju nedovljnu ponudu, pogotovo kad je u pitanju socijalna i ekonomska bezbednost građana.

Balkanska društva su kolektivistička, egalitarna i, može se reći, socijalizam nije bio aberacija, već prirodan izraz potencijala tih društava. Jednopartijski sistem je vezan za autoritarna društva. Uprkos činjenici da postoje brojne partije, politička kultura iznedri ličnosti koje savršeno odražavaju karakter tih društava. Osim toga, važno je imati u vidu i činjenicu da sloboda kojoj svi navodno streme, ne podrazumeva i odgovornost pojedinca. To je i razlog zašto se odgovornost delegira na lidera.

Naprednjačka vlast nije odustala od Miloševićevog projekta, a svoje je namere do kraja obelodanila svakodnevnim uplitanjem u politički život susednih zemlja, pre svega, u ime navodne ugroženost Srba u tim zemljama. Time je ne samo dovela u pitanje svoju evropsku budućnost, već je naterala EU da se vrati na devedesete i preispita svoj odnos stalnog podilaženja Srbiji, i namirivanja njenih zahteva na užtrb dugih u regionu. To je zapravo, i jedini "učinak" naprednjačke vlast, koja je dodatno kolektivizirala odgovornost Srbije, obesmislila rad Haškog tribunala, izvrgla ruglu napore da se Srbija pomeri u prihvatanju regionalne realnosti.

Vlast je takođe ponizila i građane Srbije, obesmislila svako angažovanje, bahato se uzdigla iznad svih i spustila Srbiju na nivo zapuštene i nadasve nekompetentne države i društva. Istaknuti profesor ekonomije Miodrag Zec smatra da u Srbiji postoji "metastazirajući politički model u kome je predsednik Vučić postao najvažnija i nedodirljiva društvena institucija koja diktira kretanje kapitala i raspodelu vrednosti".<sup>9</sup>

[www.helsinki.org.rs/serbian/doc/izvestaj%20sandzak.pdf](http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/izvestaj%20sandzak.pdf)

[www.helsinki.org.rs/serbian/doc/izvestaj%20presevo%20srb.pdf](http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/izvestaj%20presevo%20srb.pdf)

9 [www.vijesti.me/kolumne/583857/fijasko-jugoi-stocne-evrope](http://www.vijesti.me/kolumne/583857/fijasko-jugoi-stocne-evrope)

## LAŽNA SLIKA EKONOMSKOG OPORAVKA

Srbija je između 2013. i 2022. godine, što obuhvata i COVID krizu, ostvarila prosečnu stopu rasta od samo 2,5 odsto, a između 2001. i 2013. godine prosečna stopa je bila 3,8 odsto, iako ovo razdoblje obuhvata i 2008. godinu – godinu svetske finansijske krize.

Fiskalni savet Srbije kao uzrok nedovoljnog prvrednog rasta najčešće spominje nizak nivo investicija, to jest, znatno niži od poželjnog – oko 25 odsto BDP. Naime, ukupne (i privatne i državne) investicije u Srbiji u razdoblju 2012–2014, kad je počela fiskalna konsolidacija, bile su najniže (18,7 odsto BDP) u celoj centralnoistočnoj Evropi (CIE). Ukupne investicije u Srbiji bile su za oko tri odsto BDP manje od proseka CIE, koje su po učešću bile za više od dva odsto BDP niže nego u CIE. Od proseka CIE bile su niže i privatne investicije, ali je to odstupanje manje, “samo” jedan odsto BDP.

Investicije u Srbiji su se polovinom protekle decenije godišnje kretale oko 750 milijardi dinara, a trebalo je da budu oko 1000 milijardi. Praktično je nedostajalo oko dve milijarde evra godišnjih ulaganja.

Tvrđnje aktuelne vlasti da su plate građana znatno porasle tokom njihove vladavine (najavljivano je da bi one na kraju 2022, trebalo da dostignu 700 evra, što je u januaru 2023, gotovo i dostignuto). Međutim, gubi se iz vida da je u deceniji nakon 5. oktobra 2000, prosečna plata porasla čak za osam puta – sa oko 45 evra 2000. godine na 365 evra 2012. godine.

Tokom 2022. godine Srbija je bila prinuđena da pokrene novi ciklus zaduživanja i u inostranstvu i kod kuće. Javni dug u 2022, porastao je za oko tri milijarde evra, što relativizuje blagi pad njegovog učešća u očekivanom BDP od oko 60,3 milijardi evra (konačan BDP će biti izračunat tek polovinom 2023. godine).

Srbija je od misije MMF zatražila promenu međusobnog aranžmana. Već sam taj zaokret u tretiranju uloge MMF u Srbiji jednostavno znači da je ona ponovo došla u veoma zabrinjavajuću finansijsku situaciju.

## SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA

Odnos između aktuelne političke elite, predvođene predsednikom Aleksandrom Vučićem i većinske crkve u Srbiji, tokom poslednjih deset godina, koliko traje politička dominacija Srpske napredne stranke, prešao je put od početnog međusobnog kritikovanja i stihijskog ignorisanja, do višedimenzionalne saradnje i simfonijskog sinhronizovanja. Vremenom, ne samo da su prevaziđene razmirice, nego je došlo do uspostavljanja redovne i intenzivne komunikacije, kao i različitih oblika finansijske i institucionalne, pa i ideološke i diplomatske podrške, razumevanja i usaglašavanja između svetovnih i duhovnih autoriteta.

U uslovima dezorijentacije i raspada socijalističkog sistema vrednosti (kao i u svim ostalim postsocijalističkim zemljama), religija je dobila ključnu ulogu u oblikovanju novih vrednosti. Teološko modeliranje javnog prostora u Srbiji je počelo nakon 2000. godine, kad pravoslavlje s političkim pretenzijama počinje da oblikuje javni, društveni prostor, pri čemu se ugrožavaju prava drugih na sopstveni identitet. Odbacuju se sekularne vrednosti građanskog društva – demokratija, civilno društvo, pluralistički diskurs, sekularna i verska tolerancija i individualna ljudska prava. Shodno tome mlađe generacije su konzervativne i naglašeno nacionalne, ali i konfuzne, a ideološki predstavljaju kombinaciju levičara i desničara.

Antizapadnjaštvo Srpske pravoslavne crkve (SPC) podrazumeva i određeni koncept države i društva, što pretpostavlja njihovu organsku celinu. To je i osnovna poveznica s Ruskom pravoslavnom crkvom – otpor liberalnim vrednostim, uključujući i ideologiju ljudskih prava. Glavni kritičar ideologije ljudskih prava je Ruska pravoslavna crkva, a na Balkanu, Srpska pravoslavna crkva (SPC). Pravoslavni teolozi nemaju afirmativan odnos prema savremenom konceptu ljudskih prava. Doživljava se kao izraz liberalnih vrednosti i individualizma Zapada. Smatra se da je prenaplašeno individualizovan i apsolutizovan i da se nameće sasvim različitim kulturnim, društvenim i političkim miljeima kao univerzalan.

## SRPSKI SVET I ODNOS PREMA SUSEDIMA

Odnos prema susedima tokom poslednje decenije odlikuje visok stepen tenzija i urušavanja na svim nivoima. Razlog za to je svakako činjenica što su se aktuelna vlast i predsednik Vučić opredelili za oživljavanje projekta ujedinjenja srpskih zemalja, sada pod imenom “srpski svet”. Toj orijentaciji je u velikoj meri doprinela i podrška Rusije čija se infiltracija na Balkan, pre svega, u Srbiju i Republiku Srpsku (RS), neometano odvija duže od deset godina. Za takvo opredeljenje regionalne politike vlast ima punu podršku akademske zajednice, SPC, velikim delom opozicije, jednog dela civilnog sektora i medija, službi bezbednosti.

Podsećanja radi, krajem XX veka Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) položio je kvazinaučno ideološku osnovu za koncept srpskog sveta, kao okupljanje svih Srbi u jednoj državi. Stvarni cilj Srbije (a sada, kako se vidi, i Rusije) jeste da povrati nekadašnju nacionalnu veličinu revizijom granica koje su u prošlosti isctane na njen račun.

Iz toga sledi povećana netolerancija i ksenofobija. Opstajanje na etničkom i centralističkom principu neminovno ugrožava i opstanak Srbije, onakve kakvu nacionalisti priželjkuju. Negiranje Srbije kao složene države provocira dalju fragmentaciju.

Termin “srpski svet” se prvi put pominjao 2013, ali se tek od 2019, odomaćio, pre svega zahvaljujući napisima i istupanjima istoričara Aleksandra Rakovića. Srpski svet je u početku naglašavao kulturno i jezičko jedinstvo Srba. Međutim, brzo se pokazalo da je to program koga je nekadašnji ministar unutrašnjih poslova Aleksandar Vulin, kao glasnogovornik ove ideje, podigao na politički nivo: “Jedini način da Balkan ostane stabilan jeste da Srbi žive u jednoj državi. Svi sukobi na Balkanu počinju diskriminacijom Srba. Tamo gde poštuju prava Srba nemaju problem sa ‘srpskim svetom’”.<sup>10</sup> U skladu s tim, predsednik Aleksandar Vučić se počinje promovisati kao “predsednik svih Srba”.

Ma da je Srbija nakon pada Miloševića usvojila proevropsku orijentaciju, uporednim istrajavanjem i na strategiji objedinjvanja srpskog naroda, uspešno je do sada realizovala svoje ciljeve u sistematskom integrisanju Srba u regionu u kulturni, duhovni, ekonomski i informativni prostor.

Politiku prema "srpskim zemljama" Beograd je definisao i u okviru zvaničnih dokumenata. Prvi od njih, koga je usvojila Skupština Srbije je Strategija očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspore i matične države i Srba u regionu (2011).<sup>11</sup>

Strategija Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru stavlja u središte spoljne i regionalne politike Srbije. Ona de facto predstavlja realizaciju dela Memoranduma koji se odnosi na sprečavanje ugroženosti Srba van Srbije. Reč je o akcionom planu delovanja velikosrpskog nacionalizma u novim uslovima, o uputama kako "mirno i demokratski" ostvariti ujedinjeno srpstvo, a protiv jedinstva i integriteta država gde žive.

Glavnu ulogu u sprovođenju pomenute strategije ima Srpska pravoslavna crkva, kao jedina legitimna prekogranična institucija u regionu, jer je ona praktično jedina integrativna ustanova i most između matične države i dijaspore. Strategija predviđa logističku i svaku drugu podršku Srpskoj pravoslavnoj crkvi. U praksi se akcioni plan svodi na: relativizaciju i negiranje ratnih zločina i genocida koga su počinile vojske i policije Republike Srpske i Srbije; destabilizaciju vlada i vlasti u susednim državama jačanjem svesti o njihovoj neefikasnosti; insistiranje na konstitutivnosti Srba u Crnoj Gori i Kosovu; podržavanje separatističke politike u Republici Srpskoj itd.

U međuvremenu je usvojena i Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije (2020),<sup>12</sup> gde se ističe da je najvažniji spoljnopolički prioritet Srbije očuvanje Republike Srpske; takođe i Po-

.....

zive-u-jednoj-drzavi

11 Dokument Ministarstva vera i dijaspore pod: [dijaspora.gov.rs/wp-content/uploads/2012/12/strategija\\_mvd2011.pdf](http://dijaspora.gov.rs/wp-content/uploads/2012/12/strategija_mvd2011.pdf)

12 Sl. gl. RS 94/19. Videti i na: [www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2](http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2)



velja o srpskom kulturnom prostoru (2019),<sup>13</sup> koju su potpisali ministri obrazovanja Republike Srbije i Republike Srpske.

Ključni podstrek ovom projektu je svakako bila infiltracija Rusije na Zapadni Balkan, posebno u Srbiju, Republiku Srpsku i Crnu Goru. Njen cilj je da opstruira i Evropsku uniju i Severnoatlantski savez na Zapadnom Balkanu što je duže moguće. Ne želi da se zamrznuti konflikti na Balkanu reše. U aktuelnim okolnostima pitanje je koliko daleko će Rusija ići u destabilizaciji Balkana.

Godinama je Evropska unija tolerisala ponašanje Srbije u regionu, dozvoljavajući da njene aspiracije postanu realne. Tek je agresijom Rusije na Ukrajinu postala svesna opasnosti i brojnih propusta kad je reč o Balkanu. Ruska agresija na Ukrajinu je pokrenula i pitanja o budućnosti evroatlantskih integracija Zapadnog Balkana.

## **KOSOVO: PREDUSLOV ZA MODERNU DRŽAVU**

Pravnoobavezujući sporazum o normalizaciji odnosa Beograda i Ptištine je jedina garancija za poboljšanje bezbednosnog, ekonomskog i društvenog položaja srpske zajednice na Kosovu. Takođe, pruža šansu Kosovu da najzad konsoliduje državu i da se demokratski razvija u punoj meri u skladu s evropskim vrednostima poštovanja ljudskih prava i sloboda. I Kosovu i Srbiji, sporazum otvara perspektivu članstva u EU.

Prihvatanje sporazuma zahteva promenu stave Beograda prema Srbima na Kosovu. Odnosno, pretpostavlja podršku opstanku Srba, ne samo na severu (gde živi manje od 30.000 Srba), već i u enklavama južno od Ibra, gde živi najveći deo preostalih Srba, marginalizovanih, izolovanih i prepuštenih samima sebi, a koji se instrumentalizuju za dnevno-političke potrebe Beograda.

Politički monopol na severu Kosova pripada Srpskoj listi praktično, ekspozituri Srpske napredne stranke; prema izjavama

13 [www.kultura.gov.rs/vest/788/-povelja-o-srpskom-kulturnom-prostoru.php](http://www.kultura.gov.rs/vest/788/-povelja-o-srpskom-kulturnom-prostoru.php)

vodećih ličnosti srpske zajednice, neformalna vlast pripada tzv. biznismenima, odnosno kontroverznim likovima, poput Milana Radoičića i Zvonka Veselinovića (koji su na listi sankcija SAD). Sporazum bi trebalo da otvori prostor autentičnim srpskim liderima na Kosovu.

## KULTURA U FUNKCIJI “SRPSKOG SVETA”

Raspad Jugoslavije odrazio se i na kulturne politike novih država. Za srpsku kulturnu politiku, kako ističe profesor Milo Lompar, jugoslovenstvo – s kojim su se Srbi bili poistovetili – je uvek bilo cilj kojem su podređeni svi elementi samoostvarenja. Nestankom Jugoslavije, Srbi bivaju zatečeni i, kako kaže Lompar, neophodno je bilo osmisliti integralističku kulturnu politiku, utemeljenu u mitskoj celini srpskog naroda. Iz takvog razumevanja kulturne politike iznedrila se i aktuelna Strategija za kulturu Srbije za nacionalni i duhovni preobražaj.<sup>14</sup>

Ono šta karakteriše kulturnu strategiju jeste *victimhood nacionalizam*. Takav pristup opterećuje pristup prošlosti i posebno prevazilaženje njenih tamnih stranica. Jer, na taj način počinitelji postaju deo kolektivne žrtve, krijući se iza nacionalnog sećanja na žrtve.

To se upravo dogodilo u Srbiji, gde je zvanična kultura sećanja, ili dominantna kultura sećanja u suštini sprečila značajan pomak u sagledavanju vlastite uloge u ratovima devedesetih. Takav koncept kulture sećanja ima važnu ulogu u procesu stvaranja novog nacionalnog i državnog identiteta. Nije otvoreno pitanje razarajućih posledica ratne politike, iako je to u korenu svih aktuelnih problema u samoj Srbiji. Ratovi iz devedestih i, posebno, Srebrenica potiskuju se i relativizuju. Traži se “pravedna raspodela krivice”. Na delu je istorijski revizionizam, koji uključuje ne samo poslednji rat

14 Milo Lompar: Srbija kao kolonija krivice, Bane Đorđević, *Večernje novosti*, 13. januar 2013.

nego i Drugi svetski rat, s posebnim fokusom na koncentracioni logor Jasenovac.

Promoviše se opasna teza o srpskoj nedužnosti za ratove iz devedesetih, jer održava i podgreva aspiracije koje se temelje na očekivanjima da će se međunarodne okolnosti kad-tad promeniti u korist Srba. Druga teza, o “okruženosti”, sugeriše da Srbiji stalno preti spoljni neprijatelj. Tom tezom je počeo i rat devedesetih, jer “rat je bio nužna odbrana”. Ta teza takođe podrazumeva da su svi protiv srpskog naroda, a ne da je Srbija država koja provocira ratove.

Još uvek se govori o “krivcima za rat”, što sprečava bavljenje uzrocima koji su do njega doveli, odnosno srpskom politikom uoči i tokom rata. Nije došlo ni do distanciranja od ratne politike Slobodana Miloševića, Dobrice Ćosića i svih drugih nosilaca ratnog programa.

Bez samorefleksivnog odnosa prema prošlosti, kako ističe profesor Todor Kuljić, nema izlaska iz spirale nasilja i zla. “Ukoliko ne stanemo pred ogledalo i pošteno priznamo šta smo radili, ukoliko ne smognemo snage da priznamo krivicu”, Kuljić smatra, “zauvek ćemo ostati zarobljeni u limbu poricanja, mržnje i moralne propasti. Jer, društvo utemeljeno na zločinu jednostavno ne može opstati. Ne gradi se kuća na masovnoj grobnici”.<sup>15</sup>

15 [www.slobodnaevropa.org/a/todor-kuljic-pomirenje-u-regionu-nece-doci-iz-brisela/25386120.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/todor-kuljic-pomirenje-u-regionu-nece-doci-iz-brisela/25386120.html)

## **EKSTREMISTIČKE ORGANIZACIJE**

Srpske ekstremističke organizacije sa jakim uporištem u Rusiji, instrument su širenja ruskog malignog uticaja na Balkanu. Zbog vezanosti za Rusiju, ali i indicija da poseduju oružje, ove organizacije predstavljaju ozbiljnu pretnju miru i bezbednosti zemlje i regiona. Istovremeno, tokom desetogodišnje vladavine Srpske napredne stranke, ekstremisti su kao saveznik vlasti, postale važan politički faktor i sredstvo pritiska na neistomišljenike i organizacije civilnog društva. Tokom 2022. godine, ekstremna desnica je proširila front delovanja, što uključuje pregrupisavnje i objedinjavanje, proteste, pojačane pretnje i fizičko nasilje i sve intenzivnije kontakt sa ruskim partnerima. Snažan podsticaj rastu desnice pružio je narativ o pobedi Rusije u ratu protiv Ukrajine, širen posredstvom medija pod kontrolom vlasti.

Pritisci ekstremne desnice usmereni su i na sprečavanje sporazuma između Srbije i Kosova. Ona se protivi i zatvaranju “srpskog pitanja” na Balkanu što je preduslov demokratizacije Srbije.

## **MEDIJI: USLOV ZA DEMOKRATIZACIJU DRUŠTVA**

Nivo medijskih sloboda, slobode govora, poštovanja medijskih zakona i profesionalnih standarda – u konstantnom su padu od 2012, odnosno od dolaska SNS na vlast. Mediji su duboko polarizovani i podeljeni na prorežimsku većinu i kritički orijentisanu manjinu koja funkcioniše pod neprestanim ekonomskim, političkim, pravnim i bezbednosnim pritiskom. Mediji su poprimili maligne karakteristike i sistematski klize ka sopstvenom razaranju. To se – putem dezinformacija, poluinformacija i svakodnevnih spinovanja – direktno preslikava na izbornu volju građana, rastući nacionalizam, stavove o recentnoj istoriji, Rusiji i Zapadu, svemu “drugom” i drugačijem.

## EU – TOLERISANJE ANTIEVROPSKE POLITIKE SRBIJE

Tokom proteklih deset godina EU i pojedinačne zemlje članice, posebno Nemačka, tolerisale su nedosledno i antievropsko ponašanje Beograda i njegovo sedenje na dve i više stolica. Delimično to je bio i rezultat brojnih unutrašnjih problema koje je Zapad imao (finansijskla kriza, Bregzit, migrantska kriza, COVID). Tek je agresija na Ukrajinu dovela do preokreta zbog odbijanja Srbije da se opredeli i da uvede sankcije Rusiji. EU je godinama tretirala Srbiju kao centralnu državu Zapadnog Balkana bez koje nema stabilnosti u regionu. Pri tome, zanemarila je pokušaje Beograda da okruži svoj projekat (“srpski svet”), podelom Kosova i Bosne. Smatralo se da bi njeno pristupanje EU povuklo ceo region. Međutim, Srbija je tokom poslednjih deset godina konstantno i sistematski destabilizovala region i blokirala njegovu konsolidaciju.

Imajući u vidu da je proširenje EU na Zapadni Balkan takođe stavljeno na stand-by, lokalni lideri su nastavili s ideologijama iz devedesetih i doveli u pitanje sve napore EU da konsoliduje novonastale države i da ih stavi pod kišobran EU i NATO. Sporost EU u adresiranju problema i okretanje glave od Vučićevih manipulacija, delegitimisali su uticaj i mobilišući potencijal EU.

Izveštaji Evropske komisije o Srbiji tokom poslednjih deset godina bili su benevolentni i bez apostrofiranja stvarnih problema, poput vladavine prava, korupcije, organizovanog kriminala, medijskih sloboda i stalne destabilizacije regiona. Tek su izveštaji za 2021, i 2022. godinu kritički, posebno u pogledu usaglašenosti spoljne politike Srbije s EU. Umesto napretka u reformama Srbija se nalazi u stagnaciji u procesu pristupanja i, naročito, u pogledu napretka u političkim kriterijumima.

U Izveštaju za 2022, se konstatuje da je Srbija od otvaranja pristupnih pregovora u januaru 2014. otvorila 22 od 35 poglavlja, uključujući sva poglavlja u klasteru 1, o osnovama i sva poglavlja u klaster 4, o Zelenoj agendi i održivom povezivanju. Dva poglavlja su bila privremeno zatvorena. Srbija je u junu 2021, prihvatila

revidiranu metodologiju proširenja. Ističe se da će ukupni tempo pregovora u buduće zavisiti posebno od tempa uspostavljanja vladavine prava, reforme zakona i od normalizacije odnosa Srbije sa Kosovom. Srbija je nastavila da primenjuje Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) između Srbije i EU (na snazi od 2013).<sup>16</sup>

.Stopa usklađenosti Srbije sa evropskom zajedničkom spoljnom politikom je, prema nalazima Izveštaja, sa 64 odsto pala na 45 odsto. U Izveštaju se takođe upozorava da je niz akcija i izjava Srbije bio “u suprotnosti sa spoljnopolitičkim stavovima EU”. Najveća politička grupacija u Evropskom parlamentu, evropski narodnjaci (EPP) oglasila se saopštenjem kojim je upozorila da “zemlje koje su na strani ratnih huškača ne mogu biti kandidati za EU”. Jer, “to je pitanje bezbednosti kontinenta i ključ za obuzdavanje Rusije. Nema više sivih zona zamrznutih evropskih perspektiva – one su kritično opasne za EU. Proširenje je način na koji zaustavljamo ponavljanje agresivnih režima u našem susedstvu. Međutim, proširenje je dvosmeran proces – EU mora najpre da se reformiše za uspešno proširenje bloka”.<sup>17</sup>

Izveštaj takođe konstatuje odsustvo konkretnog napretka u pregovorima o sveobuhvatnom i obavezujućem sporazumu između Beograda i Prištine. Ističe se da je postizanje takvog sporazuma “hitno i ključno”, kako bi Kosovo i Srbija mogli da napreduju na svom evropskom putu.<sup>18</sup> U odnosu na korupciju Izveštaj naglašava da je Srbija učinila samo “ograničeni napredak”, kao i u pogledu borbe protiv organizovanog kriminala.<sup>19</sup> Nikakav napredak nije zabeležen u slobodi izražavanja, stoji u Izveštaju Evropske komisije o Srbiji. Stručnjaci Komisije podvlače da su zabrinjavajući slučajevi pretnji i nasilja nad novinarima i naglašava da treba dodatno u praksi osnažiti nesmetano ostvarivanje slobode izražavanja.<sup>20</sup>

16 [www.stat.gov.rs/media/358410/serbia-report-2022-1.pdf](http://www.stat.gov.rs/media/358410/serbia-report-2022-1.pdf)

17 [www.slobodnaevropa.org/a/evropski-parlament-narodnjaci-rusija-srbija/32078098.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/evropski-parlament-narodnjaci-rusija-srbija/32078098.html)

18 Isto.

19 Isto.

20 Isto.

U poglavlju koje se odnosi na osnovna prava, veliki deo se posvećuje organizaciji “Europrajda” u Srbiji, 17. septembra 2022, i podseća da je održavanje manifestacije bilo neizvesno do poslednjeg trenutka. S tim u vezi se ocenjuje da je ponašanje vlasti povodom ove manifestacije bilo “kontradiktorno”.<sup>21</sup>

Ruska agresija na Ukrajinu imala je otrežnjujući efekat na EU u pogledu zauzimanja zajedničkih stavova u odnosu na Rusiju. Ta vrsta kohezije nije bila zamisliva pre agresije. U tom smislu, EU je postala zahtevnija i prema zemljama kandidatima, uključujući i Srbiju, koja je jedina evropska zemlja (osim Belorusije) koja nije uvela sankcije Rusiji.

## ODNOSI SA VELIKIM SILAMA

Dok svet prolazi kroz fundamentalne promene Beograd nastoji da svojom politikom “neutralnosti” igra u prostoru koga niko ne pokriva u celosti. Predsednik Aleksandar Vučić, koji je u suštini, jedini niosilac spoljne politike, pokušava da se kreće u okviru već ranije osmišljene politike oslonca na “četiri stuba” (Kina, Rusija, SAD i EU) i da koristi njihove različite interese. Takva politika balansiranja je sve komplikovanija i teža, imajući u vidu rastuće rivalstvo između Pekinga i Vašingtona.

Na međunarodnom planu Srbija i dalje zvanično ističe članstvo u EU kao svoje opredeljenje, ali političku energiju usmerava i na sve druge ključne aktere, posebno na Rusiju i Kinu. U novom međunarodnom kontekstu i sukobu ileberalnog i liberalnog koncepta, predsednik Vučić se stavio na stranu iliberalnog, što u suštini korespondira sa vrednostima koje Srbija neguje. U tom smislu, Srbiji je najbliža Rusija – konzervativne vrednosti, pravoslavlje, nevažavanje individualnih prava i zalaganje pre svega, za kolektivna (isključivo srpska) prava, omalovažavanje vladavine prava i arbitriranje po volji neprikosnovenog lidera, ukidanje medijskih sloboda, marginalizovanje civilnog sektora i sl.

21 Isto.

Ključna komponenta beogradskog pristupa, kako tvrdi Januš Bugajski, je dvolična diplomatija. Iako proklamuje da teži članstvu u EU i bližim odnosima sa NATO, Srbija nastoji da uravnoteži četiri glavne sile – Rusiju, Kinu, SAD i EU. Njen cilj je da profitira od svakog, diplomatski, ekonomski i vojno, imitirajući strategiju nesvrstavanja Jugoslavije nakon Titovog prekida sa Staljinom 1948. To takođe može maskirati i pomoći svesrpskom projektu, ako Beograd dobije podršku od glavnih međunarodnih aktera.

Jedini iskorak koga je Vučić napravio na međunarodnom planu je potpisivanje Briselskog sporazuma (2013). Nakratko, izgledalo je kao da dijalog između Beograda i Prištine ide ka normalizaciji odnosa sve dok se, u jednm trenutku nije pojavio plan o podeli Kosova. To je blokiralo međusobne odnose, a dijalog stavilo na standby. Dolaskom Bajdenove administracije u Belu kuću (2021), koja je isključila mogućnost bilo kakvih promena granica na Balkanu, dijalog je ponovo došao u prvi plan, s jasnom namerom Zapada da završi *unfinished business* na Balkanu.

Ruska agresija na Ukrajinu je dovela u pitanje neutralnost Srbije, posebno sa stanovišta iskrenosti opredeljenja za članstvo u EU. Usaglašavanje njene spoljne politike sa spoljnom politikom EU, odnosno uvođenje sankcija Rusiji, izazov je na koga Srbija mora odgovoriti u najskorije vreme.

Odnosi Srbije sa SAD imaju posebnu težinu, jer se SAD percipiraju kao jedini relevantan faktor u regionu, kad je reč postizanju sporazuma, bilo mirovnih ili o normalizaciji odnosa sa Kosovom.



## ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Ruska agresija na Ukrajinu je pokrenula i pitanja o budućnosti evroatlantskih integracija Zapadnog Balkana, uključujući i Srbiju. Iako je okružen državama članicama Evropske unije i Severnoatlantskog saveza, region je samo delimično integrisan u evroatlantske političke i bezbednosne strukture.

Aktuelna konstelacija u Evropi, ali i u samoj Srbiji, jedinstvena je prilika da "Srbija najzad izbegne da njeni odnosi sa Rusijom odrede njenu stratešku budućnost".

Srbija se već nekoliko decenija nalazi na raskrsnici. Izbor koga učini, odrediće pravac kojim se kreće, odnosno, da li su evroatlantske integracije njeno suštinsko opredeljenje. To podrazumeva i dubinsku transformaciju društva i političkog sistema, kao i političku volju i promovisanje vrednosti na kojima počiva EU. Opredeljenost za članstvo u EU znači i istrajnost u stvaranju društvene atmosfere pluralnosti, tolerancije i prihvatanja koncepta ljudskih prava, kako je definisano Evropskom deklaracijom o ljudskim pravima.

Samorefleksivni odnos prema prošlosti i objektivna kultura sećanja su jedini izlaz iz spirale nasilja i zla. U suprotnom, društvo će ostati zarobljeno u limbu poricanja, mržnje i moralne propasti.

Saradnja Vučića sa ekstremnom desnicom je neodrživa ukoliko se Srbija opredeli za Evropsku uniju. Jedan od razloga jačanja nacionalizma i ekstremne desnice je nepostojanje ozbiljne alternative koja je spremna da javno zagovara svoje stavove i na njima mobiliše građane. To bi dugoročno stvorilo mogućnost okupljanja proevropske opcije na prosvetiteljskim i liberalnim postulatima.

Sve dok se ne promeni politička kultura neće biti ni vladavine prava, niti će se promeniti odnos prema pluralnosti, toleranciji i ljudskim pravima. To podrazumeva liberalnu politiku obrazovanja i kulture u širem smislu i očuvanje sekularnog okvira garantovanog i Ustavom Srbije.

U aktuelnim okolnostima neophodno je:

- Da se prihvati evropsko–američki plan za Kosovo koji otvara evropsku perspektivu i Srbiji i Kosovu.
- Da Srbija uskladi spoljnu politiku ne samo sa EU, već i da na unutrašnjem planu sprovede reforme koje je približavaju članstvu u EU.
- Da se prihvati regionalna realnost nakon raspada Jugoslavije, što podrazumeva i sve međunarodno priznate granice, ne samo formalno; time se stvara pretpostavka za modernu državu Srbiju;
- Da se sistematski radi na izgradnji poverenja u samoj Srbiji (prema manjinama, neistomišljenicima i sl), ali i u odnosu na susede; to je preduslov za relaksaciju odnosa i garancija normalizacije odnosa.
- Da se primene medijski zakoni i medijska strategija koji će garantovati profesionalno novinarstvo i slobodu kritičkog mišljenja, kao preduslova za pluralnost medijske scene.
- Da se pritupi reformi pravosuđa u skladu sa poglavljima 23. i 24.
- Da se ukloni rigidni nacionalistički model kulture, kako bi se otvorio prostor za stvaranje savremene kulture, što je preduslov za emancipaciju pojedinca i društva; neophodno je ukloniti nacionalističke obrasce iz obrazovnog sistema, nastave i udžbenika i pristupiti izradi udžbenika i nastavnih sredstava utemeljenih na prosvetiteljskim vrednostima.
- Da se položaj manjina adresira na adekvatan način. Jer, prema skorašnjim istraživanjima Helsinškog odbora, pre svega na jugu Srbije i u Sandžaku, njihov položaj se pogoršao zbog nedostatka političke volje; posledice ratova i stvaranje nacionalnih država ostavili su trajne posledice na položaj svih manjina.

- Da se promovišu nacionalni (ne etnički) identiteti i različitosti u sklopu delovanja institucija manjinskih politika. Neophodan je aktivan odnos državnih institucija, civilnog društva i međunarodnih organizacija, OEBS i Saveta Evrope.
- Da se sprovede decentralizacija i jačanje lokalne i regionalne samouprave i *de facto* i *de jure*, kako bi se povećale mogućnosti da manjine ostavre svoja prava.
- Da se revidira Akcioni plan za prava manjina, jer nije ispunio očekivanja manjina. Trebalo bi ga prilagoditi novoj realnosti na terenu uz neophodne i opsežne konsultacije s manjinama, kako bi se uvažili njihovi predlozi i sugestije.
- Da se sačuva sekularni okvir društva, odnosno da se SPC bavi isključivo svojim nadležnostima; da se uvaži uloga religije i crkve, jer ona ima važnu ulogu u tranzicionim društvima, s obzirom da ima svoju komunikativnu dimenziju, odnosno sadrži i određenu spremnost za dijalog. Temelj za dijalog bi bila ljudska prava, ljudsko dostojanstvo – to su važne poruke koje su ukorenjene i u biblijskoj tradiciji.

## **PREPORUKE MEĐUNARODNOJ ZAJEDNICI**

Reformski zahvati neophodni za brže priključivanje EU podrazumevaju značajan angažman Evropske komisije i pojedinih članica EU, kako bi se pospešili i ubrazali ti procesi. Samo promenom društvenog i kulturnog obrasca (dugoročni projekat) moguće je očekivati suštinske promene u društvu koje bi prihvatilo liberalne vrednosti.

To podrazumeva:

- Da se EU, SAD i NATO aktivno uključe u konsolidaciju regiona, pre svega Srbije, kako bi se što brže prevažišle etnoteritorijalne i etnonacionalne podele.
- Da pet zemalja EU što pre priznaju nezavisnost Kosova, jer u suprotnom ide se na ruku beogradskoj poziciji koja još uvek ima ucenjivački potencijal.
- S obzirom da Kosovo nije samo regionalni problem, već evropski, neophodna je što brža i efikasnija ekonomska i finansijska podrška kako bi se revitalizovao ceo region.
- Da se podrže sve građanske inicijative i njihovi potencijali stave u funkciju prevazilaženja etničkih podela.
- Da se uvedu mere poverenja i neguje kultura sećanja koja će se bazirati na objektivnim istorijskim nalazima.
- Da se osnuje regionlni fond za kulturu kako bi se podstakli alternativni kulturni prostori koji postoje, ali s velikim finansijskim deficitom; kultura je najmoćnija sfera za mobilizaciju mlađih generacija kojima sledi ozbiljan angažman u prevazilaženju prošlosti.

- Da se Ekonomska komisija i Savet Evrope ozbiljno koncentrišu na Strategiju kulture u Srbiji koja stvara nove generacije na etno vrednostima.
- Da se SPC uključi u regionalni dijalog, ali na izvornim hrišćanskim vrednostima.
- Da se podrže profesionalni mediji kao važna alatka u stvaranju društvene atmosfere za predstojeće promene.
- Da se svi elektronski mediji koji proizvode toksičnu atmosferu, promovišu ratne zločince i negativne stereotipe o susedima i manjinama kazne na odgovarajući način, uključujući oduzimanje frekvencije s nacionalnom pokrivenošću.

# POLITIČKA KULTURA

# ZAČARANI KRUG NACIONALIZMA

Prvi višestranački izbori u Srbiji održani su decembra 1990. godine: poslednji u nizu višestranačkih izbora među svim republikama bivše Jugoslavije, kao i poslednji višestranački izbori u celoj istočnoj Evropi. To je bio indikator svega što će se dešavati deset godina nakon toga u Srbiji – odbijanja da vladajuća stranka Socijalistička partija Srbije (SPS) zaista prihvati pravila višestranačke parlamentarne demokratije.

Na kongresu održanom u julu 1990. godine, Savez komunista Srbije i Socijalistički savez radnog naroda Srbije, ujedinili su se u jedinstvenu Socijalističku partiju Srbije i izabrali Slobodana Miloševića za predsednika. Za razliku od drugih komunističkih partija istočne Evrope, unutar Savezu komunista Srbije nije bilo čak ni pokušaja demokratskih promena. Stvaranje SPS je bila samo formalna transformacija postojeće partije, koja je promenila ime i usvojila novi program, koga se nikad nije ni formalno pridržavala.

To treba stalno imati na umu kad se govori o 32-godišnjem periodu višepartijskog sistema u Srbiji. Razlog zbog čega je Srbija tokom deset godina vlasti SPS-a (1990–2000) imala *pseudopartijski pluralizam* je njena prethodna transformacija u izrazito nacionalističku i totalitarnu stranku. U septembru (23 i 24) 1987. godine je održana Osmo sednica Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije na kojoj je članstva u tom telu razrešen Dragiša Pavlović, predsednik beogradske organizacije SKS. To je bio stvarni uvod u pobedu izrazito nacionalističke struje koju je predvodio Slobodan Milošević.

Zakasnelo održavanje višestranackih izbora u Srbiji se može smatrati isključivo rezultatom pritiska spoljnih događaja, a ne demokratskom transformacijom političkog sistema u Srbiji. Na izborima u decembru 1990. godine SPS je odnela ubedljivu pobjedu. To je za nju bila ključna potvrda da je njena nacionalistička transformacija uspešan način da ostane na vlasti i ona će godinama kasnije izrazito nacionalističkom retorikom uspešno sebe održavati na vlasti. To će biti posebno naglašeno početkom rata u bivšoj Jugoslaviji 1991. godine. Ona će postati ideološki oslonac rata i ideje o “zaštiti srpskog naroda od novog genocida”.

Sledeće činjenice objašnjavaju politički sistem u Srbiji posle 1990. godine:

1. Savez komunista Srbije postaje 1987. godine izrazito nacionalistička stranka;
2. prvi višestranački izbori se organizuju u decembru 1990. godine, posle dosta oklevanja i pod pritiskom događaja u istočnoj Evropi;
3. na njima ubedljivo pobeđuje SPS, koja nikad nije prihvatila ili stvarno želela višepartijski politički sistem;
4. 1991. godine počinje rat i SPS postaje ideološka predvodnica tog rata;
5. SPS koristi jasnu naraciju da je samo ona nosilac državnih interesa, a da su sve ostale stranke “izdajničke i plaćeničke”.

Realno, od 1991. godine Srbija ima višepartijski sistem samo u tragovima, jer kontolom medija, falsifikovanjem izbornih rezultata (posebno na Kosovu) i potpunim monopolom javne komunikacije, ona postaje specifičan primer jednopartijske diktature.

Tek 2000. godine Srbija, pobedom Demokratske opozicije Srbije (DOS) na izborima, postaje stvarni pluralistički politički sistem. Mediji su se otvorili, niko nije dovodio u pitanje rezultate izbora, Srbija je načelno želela evropske integracije, pa su se zakoni počeli prilagođavati odgovarajućim zakonima u EU.

Ali, Srbija je imala ogromne probleme, pokušavajući da kritički razgovara o politici i rezultatima Miloševićeve vlasti. Već unutar



vladajuće koalicije DOS (1990–1993) postoje nastojanja da se ta rasprava onemogući. To je vrlo svesni pokušaj, ne samo da se aboli- ra predhodna vlast za velike zločine, već i pokušaj da se značajni delovi te politike sačuvaju. Srbija se nikada nije većinski suočila sa posledicama svoje desetogodišnje politike. Time su stvorene osno- ve za povratak starog režima.

Ideologija agresivnog nacionalizma nikad nije istinski plura- listička. Ona uvek počiva na pretpostavki: jak vođa – jaka parti- ja. Nacionalistički zanos ne priznaje druge političke ideje, one su uvek “smetnja” posebno za vreme rata. I to je osnovna zabluda na- cionalista u Srbiji: nemoguće je imati stvarni pluralistički politički sistem dok u javnom životu potpuno dominira nacionalna ideja. Povratak nacionalista na vlast u Srbiji posle 2000. godine zato je bilo samo pitanje trenutka. Posebno, jer je Demokratska stranka, dok je bila na vlasti, prekinula ozbiljan razgovor o karakteru Mi- loševićevog režima i o ratnim zločinima. Ona je potpisala, da bi ostala na vlasti, sporazum o “istorijskom pomirenju” sa potpuno nereformisanim SPS-om. To je prekinulo svaku ozbiljniju analizu posledica ratova devedesetih godina i uloge Srbije u njima, što je onda prepušteno jednom broju NVO i retkim medijima koji su tu temu držali otvorenom.

Stoga pobjeda na predsedničkim izborima 2012. godine Tomi- slava Nikolića, bivšeg podpredsednika Srpske radikalne stranke (SRS) Vojislava Šešelja, nije bila neočekivana. Nikolić je 2008, fomi- rao Srpsku naprednu stranku (SNS), preuzevši veliki deo Šešeljevih glasača. Program partije je ostao manje više isti kao i ekstremno agresivna retorika. Od 2012. godine ta stranka je na vlasti. Bez ob- zira na deklarativno pro-EU opredeljenje, ona je značila vraćanje političke scene u devedesete godine, ali prilagođene novim istorij- skim okolnostima.

Grubo rečeno, politička scena Srbije može se podeliti na tri de- setogodišnje faze. Prava traje od 1990, do 2000. godine i karakteri- še je agresivan nacionalizam i podrška ratu i bezobzirnost prema ljudskim žrtvama koje je doneo. Druga traje od 2000. do 2012. godi- ne i karakteriše je sve snažnije opadanje demokratskog kapaciteta

društva, povratak nacionalističke retorike i postepena rehabilitacija političkih ciljeva iz devedesetih godina. Konačno treća, koju živimo sada predstavlja povratak u devedesete godine, s istom retorikom o „neprijateljskom Zapadu”, ugrožavanju nacionalnih interesa Srbije, pojačanom svešču i frustracijom zbog izgubljenog rata na Kosovu i znatno izraženijom proruskom dimenzijom, nego što je bila za vreme Miloševića.

Kad se pažljivije analizira politička scena Srbije, vidi se njena upadljiva sličnost sa onom devedesetih godina. Njene karakteristike bi bile:

1. Vlast skoro potpuno kontroliše većinu medija, i štampanih i elektronskih;
2. vratila se retorika “izdajničkih stranaka” (opozicionih), koje su krive što ne postoji “srpsko jedinstvo”, pod vođstvom vlasti, naravno;
3. ponovo je promovisan nepogrešiv “nacionalni vođa” koji neprekidno radi i brine za narod;
4. kosovski mit se vratio u punom obimu kao kriterijum patriotizma i ulažu se veliki naponi da se relativizuje kumanovski poraz i njegove posledice;
5. veoma snažna prorуска retorika, sa kultom Putina, kao glavnim osloncem srpske spoljne politike;
6. pojava floskule “srpski svet”, kao zamena za Miloševićevu “borbu za Jugoslaviju”. Inače, to je kopija ruskog pojma “ruski svet”;
7. vrlo naglašena podrška prosrpskim strankama u Crnoj Gori i Miloradu Dodiku u Republici Srpskoj, u BiH;
8. gotovo potpuna kontrola srpske zajednice na Kosovu.

Sasvim je jasno da, ako se prihvati da su ovo glavne karakteristike politike SNS, onda su ne samo demokratija i slobodno izražavanje političke volje u Srbiji ugroženi, već nema ni pravih uslova za politički pluralizam. Međunarodna ocena je, da je Srbija “hibridna demokratija”, ali se čini da je ipak situacija gora. Srbija ponovo nema stvarni politički pluralizam, ona je *de facto* postala partijska

država u punom smislu te reči. S izuzetkom perioda od 2000. do 2012. godine, ona se vratila onome što je bila često tokom svoje istorije, sa izuzetkom prve i druge Jugoslavije, iako treba voditi računa da je druga Jugoslavija i deklarativno bila partijska država. Ostaju naravno, teška pitanja zašto je Srbija tako lako izgubila svoj pluralistički politički karakter, koji sada ne postoji na pravi način.

Odgovor smo ponudili – sve dogod Srbija bude imala nacionalizam<sup>22</sup> kao svoj, ako ne jedini, a onda sigurno najvažniji politički program, stvarni, pluralni politički sistem neće biti moguć. Srbiji predstoji težak posao suočavanja sa ratovima koje je vodila devedesetih godina i njihovim posledicama. Ni jedna zemlja koja je izašla iz užasa nacionalističkih ratova nije mogla da se politički razvija, bez da je napravila bilans tih ratova. Srbija je to samo parcijalno uradila. Njena demokratska budućnost zavisi od tog posla i kritičkog odbacivanja ratnih ciljeva.

22 Vjekoslav Perica: "Srpski nacionalizam na ovim prostorima je neosporno najjači i najekstremniji nacionalizam. On je bio i ostao najveća opasnost za sve narode na ovim prostorima" Večernji list, 18. mart 2023.

**KULTURA**

# U SLUŽBI NACIONALISTIČKE IDEOLOGIJE

U “Izveštaju o stanju ljudskih prava u Srbiji za 2013. godinu” Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji konstantovano je da je do lošeg stanja u kulturi doveo pre svega “istorijski potres devedesetih godina”, te da je u tome svakako imao udela “ideološki (nacionalistički) *mainstream*, jedan od najvažnijih uzroka katastrofe čitavog regiona”. S učvršćivanjem vlasti Srpske napredne stranke (SNS) koja je preuzela sve poluge moći u svoje ruke i zarobila društvo i državu taj proces je dodatno eskalirao. Da bi aktuelno stanje u kulturi postalo razumljivo, neophodno je vratiti se malo u prošlost, detektovati ključne procese koji su doveli do aktuelnih problema, analizirati glavne dokumente koji se tiču kulture i ocrtati osnovne obrise kulturne politike koja je formirana pod naprednjačkom nomenklaturom.

## SRPSKI KULTURNI PROSTOR

Kulturna politika Srbije definisana je zvaničnim dokumentima usvajanih tokom proteklih godina. Među njima istaknuto mesto zauzima “Povelja o srpskom kulturnom prostoru” koju su potpisali tadašnji ministri kulture Republike Srbije i Republike Srpske, Vladan Vukosavljević i Natalija Trivić. Donošenje Povelje najavljivano je u *Večernjim novostima* pod slavljeničkim naslovom “Kulturna povelja za ujedinjenje Srbije i Srpske”, a potpisivanje Povelje u medijima je propraćeno adekvatnim naslovima “Ujedinjenje srpske kulture” i “Srpski kulturni prostor – jedinstven i nedjeljiv”.

Cilj Povelje je da Srbe koji žive van Srbije tretira kao deo jedinstvenog srpskog korpusa, etničkog i kulturnog. U tome se vide jasni odjeci ideja velikosrpskog projekta koji je nastojao da objedini sve Srbe. Jedinstveni kulturni prostor je privremena zamena za jedinstveni politički prostor. U Povelji piše da “granice kulturnog prostora nije moguće svesti u granice jednog političkog, odnosno državnog prostora”, te ministri izražavaju “prirodnu težnju za uzajamno saglasnom kulturno-prosvetnom politikom”. Povelja svesno prenebregava da su Srbi van granica Srbije građani drugih država koje takođe imaju ministarstva kulture koja određuju kulturnu politiku, te da Beograd nema ingerencije za definisanje kulturnih delatnosti građana drugih država.

Jasna ideološka agenda Povelje ogleda se u brojnim članovima ovog dokumenta, na primer, u onom pod brojem sedam: “Postoji snažna tendencija da se izolovani ili konstruisani događaji iz davnijih ili nedavnih međunacionalnih sukoba, revizionističkim diskursom bez dubljeg utemeljenja, nametnu kao obavezujući narativi u kojima je srpska strana bezuslovno negativno markirana”. Blago šifrovani jezik nije teško rastumačiti, suština je u posmatranju ratnih zločina koje su srpske snage počinile devedesetih kao izolovanih slučajeva i incidenata, te negiranje postojanja organizovanog i pomno planiranog velikosrpskog projekta koji je doveo do ratova.

Nacionalistička interpretacija nedavne prošlosti, te aboliranje srpske intelektualne elite od odgovornosti za konstruisanje ideološkog ratnog projekta samo je jedan od imperativa Povelje. Na to se savršeno nadovezuje propagiranje samoizolacije i palanačkog zatvaranja prema “tuđinskim” uticajima. Povelja upozorava da bi trebalo “preduprediti opasnost zapadanja u položaj kulturne kolonije”, jer “iskustva izdašnog otvaranja prema drugima upućuju na potrebu zauzimanja drugačijeg, trezvenog prilaza u ovoj oblasti”. Takođe, tu je i neizbežno reprodukovanje narativa o ugroženosti, koji čini samo jezgro resantimanskog nacionalizma, kao i dodeljivanje kulturi statusa čuvarke nacionalnog identiteta i opstanka. U Povelji se naglašava da ne treba zanemarivati “svest o potrebi zaštite bazičnih interesa u oblasti kulturnog identiteta, i zarad nacionalnog opstanka i zarad daljeg razvitka”.

Ideje koje zagovara Povelja kao zvaničan dokument, nisu nove, prisutne su u nacionalističkom diskursu već decenijama, samo su njome dobile državno pokriće i utemeljenje. Ideja o jedinstvenom srpskom kulturnom prostoru lansirana je kao opravdanje za političko i državno ujedinjenje svih Srba u jednu državu. Kad je ta ideja vojno poražena, njeni zagovornici zauzeli su rezervni položaj, nastojeći da u kulturnom jedinstvu sačuvaju zalag za neki budući politički i vojni pokušaj ujedinjenja. U tom smislu, Povelja baštini ideje koje su izložene na naučnom skupu “Srpski duhovni prostor” održan u Bijeljini krajem oktobra 1998. godine u organizaciji Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske.

Teze iz Povelje dodatno su razrađivane na naučnom skupu “Srpski kulturni prostor: ustrojstvo, problemi, vrednosti”, održanom u Matici srpskoj u Novom Sadu 2019. godine, koga je otvorio tadašnji ministar kulture Vladan Vukosavljević. Referate na tom skupu držale su upravo perjanice ideje o velikoj Srbiji i njihovi sličnomišljenici: Matija Bečković, Vasilije Krestić, Dragoslav Bokan, Milovan Danojlić, Milo Lompar, Miloš Kovačević, Veljko Brborić, Jovan Delić, Miro Vuksanović, Gojko Đogo, Časlav Koprivica i drugi nacionalno nastrojani intelektualci. Povelja je ozvaničena kao

dokument o uspostavljanju “srpskog sveta”, savremene verzije “Velike Srbije” u novim, postratnim okolnostima.

Implementacija Povelje ne obavlja se samo u sferi kulture, već seže i u oblast obrazovanja. Od školske 2021/2022. godine Srbija i Republika Srpska počele su usklađivanje nastavnog programa za osnovce iz Srbije i manjeg bosansko-hercegovačkog entiteta. Beogradski Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja publikovao je “Negovanje kulture srpskog naroda i razvijanje nacionalnog identiteta”, a “Očuvanje nacionalnog identiteta u vrijednosti u kontekstu osnovnog vaspitanja i obrazovanja” objavio je banjalučki Republički pedagoški zavod Republike Srpske. Ujednačavanje školskih programa u Srbiji i Republici Srpskoj bilo je predviđeno i dugo najavljivanom “deklaracijom o opstanku srpskog naroda”. Deklaracija nikada nije doneta, a Povelja služi kao neka vrsta zamenskog dokumenta.

Usklađivanje gradiva u nacionalnoj grupi predmeta gde spadaju srpski jezik, istorija, geografija i poznavanje prirode i društva obavlja se na direktan zahtev Aleksandra Vučića i Milorada Dodika, s ciljem odbrane i zaštite nacionalnog identiteta. Zato priručnici insistiraju na obaveznim elementima nacionalnog identiteta kao što su: ćirilica, pravoslavlje, sveti Sava, Nemanjići, narodni običaji, gusle, epika, patriotizam, junačke pesme. U sklopu nastavnih sadržaja plasira se neupitna dogma da je nacionalni identitet jedan i jedinstven, a ne pluralan i višeslojan, dinamičan i promenljiv.

## **ODBRANA I ZAŠTITA ĆIRILICE**

Duh “srpskog sveta” koji provejava kroz Povelju širi se i na druge oblasti, politiku državnih praznika i legislativu u oblasti kulture. U sklopu tog projekta Skupština Srbije donela je Zakon o upotrebi srpskog jezika u javnom životu i zaštiti i očuvanju ćiriličnog pisma. Taj zakon izglasan je, kako je i najavljeno – simbolično, na, pre nekoliko godina ustanovljeni praznik Dan srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave, za koji je izabran 15. septembar, datum, kad je počeo proboj Solunskog fronta 1915. godine. Istog dana,



15. septembra 2021. godine, gotovo identičan zakon donet je i u Narodnoj skupštini Republike Srpske.

Zakonom se širi krug subjekata koji su obavezni da koriste ćirilicu: tu spadaju državni organi kao i svi privredni subjekti koji posluju s većinskim učešćem javnog kapitala. Ćirilica je sada obavezno pismo za objave strukovnih udruženja i javnih servisa, a kulturne manifestacije moraju imati logo na tom pismu. U Zakonu je predviđena mogućnost donošenja mera poreskih olakšica za privredne subjekte koji odluče da koriste ćirilicu u svom poslovanju, što će biti naknadno precizirano poreskim zakonima. Zakon otvoreno diskriminiše latinicu, stavljajući ćirilicu u privilegovani položaj, na šta je stručna javnost godinama upozoravala, ponajviše ugledni lingvista Ranko Bugarski.

Zagovornici novog zakona ne kriju velikodržavne pobude za njegovo donošenje. Prof. dr Sreto Tanasić, predsednik Odbora za standardizaciju srpskog jezika SANU, u intervjuu *Politici* otvoreno je to naglasio: “Donošenjem ovoga zakona konačno imamo situaciju da je država rekla kako je srpski jezik sa svojim pismom, ćirilicom, bitan i u samom centru očuvanja i zaštite nacionalnog i kulturnog identiteta. Srpski jezik je dodatno, zajedno sa Srpskom pravoslavnom crkvom, i jedan od najznačajnijih objedinjavajućih faktora u situaciji kada srpski narod ne živi u jednoj državi”. Ista ideološka paradigma prisutna je u zagovaranju jedinstvenog kulturnog prostora svih Srba, gde god da žive.

Donošenje zakona usledilo je nakon dugogodišnje kampanje za zaštitu ćirilice u medijima, ali i drugim akcijama na terenu. Dnevni list *Politika* organizovao je akciju pod nazivom “Sačuvajmo srpski jezik”, kojom su prilikom redovno objavljivani tekstovi nacionalistički opredeljenih lingvista i intelektualaca. Akcija je napravljena pod finansijskim pokroviteljstvom Ministarstva kulture Srbije. *Večernje novosti* imale su specijalnu rubriku “Zašto država ne štiti ćirilicu”, sa ciljem da izvrše pritisak na ministarku kulture, kako bi Narodna skupština konačno donela pomenuti Zakon. Udruženje književnika Srbije pokrenulo je “Jezičku tribinu” pod lingvističko-hegemonističkim sloganom “Gde odzvanja naša reč,

naša je i država". Odbor za standardizaciju srpskog jezika SANU izašao je u javnost sa stavom koji veli da se jezik kojim govore Bošnjaci može nazivati isključivo bošnjačkim, a nipošto bosanskim. Udruženje za odbranu ćirilice "Dobrica Erić" okomilo se na latinične natpise na beogradskim institucijama, vršeći pritisak da natpisi budu ispisani ćirilicom, što im je u slučaju Kulturnog centra Beograda i uspelo.

Argumentacija lingvista koji su stavili "patriotizam" ispred nauke pokazala je da je posredi jasan ideološki program. U medijskim kampanjama za odbranu ćirilice dominirali su stavovi da je ćirilica "srpska duhovna vertikala", da će srpski narod bez zakona o zaštiti matičnog pisma dozvoliti da mu po prošlosti "vršlja kako god ko hoće", a srpski duhovni i kulturni prostor identifikovan je sa prostorom dominacije ćirilice. Branitelji ćirilice uporno su negirali postojanje bosanskog i crnogorskog jezika, te pozivali na jedinstvo srpskih političara i filologa "da bi bilo očuvano jedinstvo srpskog jezika, a preko njega i jedinstvo srpskog naroda bez obzira na to da li živi u istoj ili u različitim državama".

Fetišistički pristup jednom od dva pisma srpskog jezika, koja bi trebalo da budu ravnopravna, pokazuje da tu nije reč o lingvističkim pitanjima, već o nacionalističkoj ideološkoj matrici. Ideolozi tretiraju kulturu i sve njene artefakte kao instrumente "Srpskog sveta". I sam jezik koga koriste branitelji večno ugrožene srpske kulture i srpskog pisma, fraze, sintagme i pojmovi – ukazuju na ideološku prirodu njihovog stanovišta. U njihovom govoru sve vrvii od *negovanja pobjedničkog duha, spremnosti na borbu neprestanu, očuvanja srpskog identiteta i suverenosti, borbe za opstanak ugroženog srpskog jezika, srpskih nacionalnih i filoloških interesa, nacionalne homogenizacije, srpskog nacionalnog jedinstva, jezičkih interesa Srbije i Republike Srpske, brige o svom nacioni* i sličnih fraza. Iz jezičkih obrta koji priliče mentalitetu vojnog utvrđenja stiče se utisak da je lingvistika ogranak vojne doktrine, a ne nauka o jeziku. Zato ne čudi što se kultura, jezik i zaštita ćirilice u zvaničnim dokumentima države Srbije tretiraju kao – bezbednosno pitanje, konkretno u "Strategiji nacionalne bezbednosti Republike Srbije"

Ministarstva odbrane. U Strategiji se najavljuje da će biti “preduzete mere radi jačanja kulture kao kohezivnog i razvojnog faktora društva, te radi zaštite i razvoja srpskog jezika i ćirilčkog pisma”.

Kad se duh zakona primeni u praksi, u kreiranju kulturnih sadržaja, neminovno dolazi do proizvodnje kiča. U maju 2022. godine u Bajinoj Bašti otvoren je prvi Park ćirilice sačinjen od belih klupa u obliku otvorenih knjiga, bukvara i čitanki sa ćirilčnim natpisima. Pored njih vrtlari su napravili cvetni aranžman u formi velikog ćirilčkog slova “Ć”. Početkom novembra 2022, Upravni odbor Sportskog društva Crvena zvezda pokrenuo je projekat “Ja sam zvezdaš, ćirilicom pišem, za Zvezdu navijam, za Zvezdu dišem”. Kako navode, cilj projekta je da “dodatno učvrsti jedinstvo i zajedništvo svih klubova, poštovalaca i navijača sa onim što mi jesmo: Naš je jezik srpski, a pismo ćirilica”. Afirmaciji ćirilice pridružio se i *Belgrade Waterfront*, tako što su 6. novembra 2022, obeležili godišnjicu rođenja Vuka Karadžića, ispisavši laserima na Kuli Beograd krilaticu “Piši kao što govoriš, čitaj kao što je napisano”.

## STRATEGIJA NAZADOVANJA KULTURE

U temeljne dokumente naprednjačke kulturne politike spada i “Strategija razvoja kulture Republike Srbije 2020–2029”, koja je usvojena u Skupštini Srbije u februaru 2020. godine. Osnovne odrednice Strategije u savršenom su saglasju sa duhom i slovom prethodno navedenih dokumenata. Strategija je takođe opredeljena za “očuvanje i povezivanje srpskog kulturnog prostora”, a kao poseban cilj definisana je mera “Negovanje srpskog jezika i ćirilice i povezivanje srpskog kulturnog prostora”. Da je velikosrpski projekat, čiji su projektanti mahom ugledni kulturni pregaoci iz SANU i UKS, urodio plodom – nikakvo povezivanje srpskog kulturnog prostora ne bi bilo potrebno, pošto bi se taj prostor nalazio u okviru iste države.

Osim ovih zadataka, naglasak je stavljen na tezu da Srbi, svuda u svetu, gde god živeli, Kosovo i Metohiju smatraju “svojom duhovnom kolevkom i svetim mestom stradanja”, te da se “ta vrsta

kolektivnog osećanja (se) mora poštovati u okviru prava svakog naroda na negovanje svojih tradicija". U nabranjanju dimenzija srpske kulture, prilično proizvoljnom, dodatno se učvršćuje kosovska identitetska politika. Među pomenutim dimenzijama našla se "herojska ili slobodarska", odnosno dimenzija "Kosovskog zaveta očuvanog u narodnom pesništvu i crkvenom predanju". Najavljujući donošenje Strategije, ministar Vukosavljević je ovaj dokument definisao kao "ustav u kulturi", takoreći najviši pravni akt za umetnike i ostale radnike u kulturi, koji će, kao i svaki ustav, imati obavezujući karakter za svakog ko se bavi kulturom na prostoru pod jurisdikcijom dotičnog akta. A pod jurisdikciju Strategije spadaju ne samo građani Srbije, već i svi etnički Srbi širom sveta, kao "nosioci srpskog kulturnog identiteta".

Strategija je nagovestila i ideološke smernice za kulturnu produkciju koju će institucionalno podržavati Ministarstvo kulture. Posebna pažnja biće poklonjena delima koja govore "o genocidu nad srpskim narodom u 20. veku", kao i o svim drugim stradanjima srpskog naroda. Insistiranje na žrtvoslovlju i autoviktimizaciji ključni je deo paradigme resantimanskog nacionalizma već decenijama, zato mu valja obezbediti trajanje i kroz državne institucije i zvanične dokumente kulturne politike. Kao najpogodniji medij za plasiranje resantimanskog narativa odabran je film, zbog popularnosti i prijemčivosti kod publike.

U godini kada je doneta Strategija snimljen je film "Dara iz Jasenovca" po scenariju Nataše Drakulić, u režiji Predraga Antonijevića. Film je snimljen kao plod državnog programiranja kulture, na inicijativu predsednika Srbije Aleksandra Vučića. Jasenovac je ključno mesto žrtvoslovne mitologije, a zloupotreba žrtava ustaškog genocida je standardni deo nacionalističkog narativa još od osamdesetih godina prošlog veka. Sa tih pozicija snimljen je i ovaj film koji je, iako ga je filmska kritika ocenila kao "umetnički i zanatski slab i jedva gledljiv komad propagande", mimo svih pravila odabran za srpskog kandidata za Oskara. Negativne kritike objavljivane u američkim časopisima poslužile su samo kao dodatni povod za autoviktimizaciju: to je protumačeno kao još jedna "zavera

protiv Srba”. Scenaristkinja je od predsednika dobila Orden Karađorđeve zvezde trećeg stepena, a ekipa se sprema da nastavi sa ekranizacijama nacionalne martirologije; ovog puta je reč o rimejku filma “Boj na Kosovu”.

Tokom 2022. godine završeno je snimanje filma “Oluja” reditelja Miloša Radunovića, čija je premijera održana u januaru 2023. Film se uklapa u navedenu martirološku paradigmu, te u specifičnu kulturu sećanja, kakvu propovedaju naprednjački političari, ali i drugi nacionalistički akteri društva koji nisu vezani za vlast. U središtu te posebne kulture sećanja nalazi se dogma da je srpski narod uvek i svuda stradao, a da nikad nije počinio nikakav zločin. Insistiranjem na srpskim stradanjima, kako u ranijim periodima istorije tako i u ratovima devedesetih, pokušavaju se sakriti pogubni učinci velikosrpske politike koja je dovela do agresije na susedne zemlje, neprojenih ratnih zločina, razaranja, etničkih čišćenja i genocida. Navedeni dokumenti ne zabranjuju umetnicima da se bave mračnim, skrivenim stranicama srpske istorije, ali jasno pokazuju da takvi naponi neće naići na razumevanje i podršku, već na osudu.

Na polju memorijalizacije otišlo se korak dalje u odnosu na druge aspekte kulture. Zakonom o ratnim memorijalima praktično je zabranjeno podizanje spomenika posvećenih žrtvama zločina koje su počinile srpske snage. Član 19. ovog zakona predviđa da predlog za izgradnju ili postavljanje ratnog memorijala mora da sadrži, između ostalog, i “opis konkretnog događaja koji je u skladu sa tekovinama oslobodilačkih ratova Srbije”. Za donosioc zakona postoje samo oslobodilački ratovi i srpska oslobodilačka vojska, nikakvi drugačiji sadržaji ne smeju dospeti u javni prostor u obliku spomenika. Zvanično obrazloženje za donošenje ovakvog zakona to jasno podcrtava tvrdnjom da je “jedan od ciljeva Zakona o ratnim memorijalima da se evidentiraju svi memorijali da bi se građanima skrenula pažnja na stradanje srpskog naroda kroz istoriju”. Nije ostavljena mogućnost kritičkog preispitivanja prošlosti, već je zacementiran nacionalistički narativ o “nama” kao “večnoj žrtvi” drugih, koji su, naravno, uvek i isključivo zločinci, ubice, nasilnici i mrzitelji srpskog naroda.

## IDEOLOŠKI KONTINUITET KULTURNE POLITIKE

Osnovne ideje naprednjačke kulturne politike nisu nove, prisutne su u srpskoj javnosti decenijama, samo su sada kroz zvanične državne dokumente dobile institucionalizovani oblik. Najvažniji toposi današnje kulturne politike mogu se pronaći već sedamdesetih godina prošlog veka u tetralogiji Dobrice Ćosića “Vreme smrti”. Tu su prisutni: izuzetnost srpskog naroda, naročito kada su u pitanju istorijska stradanja; trajna opkoljenost neprijateljima i borba za opstanak kao jedini životni sadržaj; sveopšta antisrpska zavera međunarodnih aktera, pogotovo onih na Zapadu; jugoslovensko ujedinjenje kao fatalna greška, kao politički projekat koji je Srbima doneo samo zlo; autoviktimizacija srpskog naroda koji je žrtva u svim istorijskim okolnostima; narativ o domaćim izdajnicima i stranim plaćenicima; stereotip o drugim nacijama i konfesijama koje uvek predstavljaju pretnju; posmatranje drugog i drugačijeg isključivo kao neprijatelja; rešenost na rat i stradanje kao opredeljenje za “carstvo nebesko” u okviru čuvanja Kosovskog zaveta.

Tokom osamdesetih ova opšta mesta nacionalističke ideologije razrađivana su u delima Danka Popovića, Vasilija Krestića, Matije Bečkovića, Milovana Vitezovića, Milorada Ekmečića, Mome Kapora, Brane Crnčevića, Veselina Đuretića i stotina drugih. Ideje i programi koji su iz nacionalističkih intelektualnih krugova potekli u javni prostor formirale su dominantno stanje svesti u Srbiji: ideja o svim Srbima u jednoj državi, o jedinstvenom srpskom duhovnom prostoru koji obuhvata i neke druge zemlje osim Srbije, mit o Srbima koji dobijaju u ratu, a gube u miru, ideja o stvaranju Velike Srbije, obnova Kosovskog mita, narativi o ugroženosti Srba u susjednim republikama, autoviktimizacija, kult žrtve, revizionistički narativi o četnicima kao borcima protiv fašizma, mit o posebnosti srpskog naroda i njegovoj nadmoćnosti u odnosu na druge, mit o Jugoslaviji kao pogubnoj tvorevini po interese srpskog naroda, težnja ka zatvaranju i provincijalizacija kulture.

Iz SANU i UKS ove ideje su se prelile u medije, režim Slobodana Miloševića našao je u njima pogonsko gorivo za uzurpiranje i održavanje na vlasti, za raspirivanje međunacionalne mržnje i pripremu za rat. Toksično zračenje tih pogubnih, anticivilizacijskih ideja traje do dana današnjeg, njihova uloga u oblikovanju svetonazora novih generacija je najstrašniji deo nasleđa Miloševićevog doba. Ne vrše te ideje uticaj samo na građane, već i na one koji donose odluke, političare; zapravo su gotovo svi bitni političari, kako na vlasti tako i u opoziciji, formirani na idejama koje su potekle iz nacionalističkih intelektualnih krugova. Istovremeno, pogubne ideje koje su potekle iz sfere kulture, dominantno su oblikovale kulturnu politiku u Srbiji, kako u prošlosti tako i u sadašnjosti.

Nacionalni program iz osamdesetih samo je minimalno apdejtovan za novo doba, usled nužnosti pružanja odgovora na ratni poraz i odgovornost za ratne zločine i genocid. Stradanja Srba u ratovima devedesetih iskorišćena su kao pogonsko gorivo za novi krug žrtvoslovlja i autoviktimizacije, a ujedno je uvedena nezvanična zabrana istinitog govora o prošlosti, kao i obaveza poricanja zločina i odbijanje suočavanja sa prošlošću. Desetogodišnja vladavina snaga koje su aktivno učestvovala u udruženom zločinačkom poduhvatu dovela je do instaliranja svih ključnih ideologema nacionalističkog programa u zvaničnu kulturnu politiku.

## U SLUŽBI NACIJE

U takvoj ideološkoj konfiguraciji kulturi je dodeljena uloga sluškinje nacionalnog identiteta koji se doživljava potpuno esencijalistički, kao nepromenljiva datost. Značaj kulture vidi se isključivo u čuvanju takvog, statičnog i petrifikovanog kolektivnog identiteta. Tu ideju najjezgrovitije je izrazio univerzitetski profesor i nagrađivani pisac Slobodan Vladošić u polemici o NIN-ovoj nagradi vođenoj početkom 2020. godine u listu *Pečat*: “Srpska književnost je komponenta kulturnog identiteta, kao što je kulturni identitet komponenta nacionalnog identiteta”.

Vera da kultura postoji kako bi služila naciji široko je rasprostranjena u našim krajevima. Kad je nacionalizam postao dominantni pogled na svet, ta ideja je postala aksiom i neupitna dogma, a često i zvanična kulturna politika. Tako nekadašnji ministar kulture Srbije Vladan Vukosavljević svako malo zbori o “značaju kulture za očuvanje nacionalnog identiteta srpskog naroda”, “da su Kosovo i Metohija jezgro srpskog kulturnog identiteta” i da je očuvanje kulturnog i nacionalnog identiteta primarni “zadatak svakog naroda koji ne želi da nestane u vrtlogu istorijskih promena karakterističnih za savremenu civilizaciju”.

Takva ideološka mobilizacija u kulturi dovela je do logičnih posledica poslednjih godina. Već četiri godine udarnu poziciju na Sajmu knjiga ima izdavačka kuća “Velika Srbija” Vojislava Šešelja. Štand na kome su do tada svake godine izdavačke kuće “E-book” i “Karpis” izlagale svoju produkciju, uprava Beogradskog sajma dodelila je kući čoveka koji je osuđen za zločine protiv čovečnosti. Takva odluka nije bila iznenađujuća, s obzirom da se u to vreme na čelu Odbora Beogradskog sajma nalazio Zoran Avramović, naprednjački kadar za specijalne operacije u kulturi. Avramović je devedesetih godina bio član Šešeljeve Srpske radikalne stranke, a sada je član Predsedništva Srpske napredne stranke.

Na Sajmu knjiga Medija centar “Odbrana”, specijalizovana ustanova Uprave za odnose s javnošću Ministarstva odbrane, zadužene za novinsko-informativnu i izdavačku delatnost, redovno promovise dela osuđenih ratnih zločinaca kao što su Nebojša Pavković, Vinko Pandurević i Vladimir Lazarević. Pored Sajma, Medija centar “Odbrana” izdanja ratnih zločinaca promovise i u Domu Vojske Srbije u centru Beograda. U aprilu 2022. godine tu je održana promocija knjige “Režiranje humanitarne katastrofe” Dragoljuba Ojdanića.

Državne institucije masovno učestvuju u poricanju zločina, glorifikaciji zločinaca i promovisanju njihovih dela. Veselin Šlijančanin je, po povratku iz zatvora, kooptiran u Glavni odbor SNS,



potom je objavio nekoliko knjiga i otada se nalazi na permanentnoj promotivnoj turneji. Organizovane su mu promocije širom Srbije, po brojnim domovima kulture, bibliotekama, centrima za kulturu i drugim ustanovama kulture. Čitava kulturna infrastruktura Srbije upregnuta je u rehabilitaciju ratnih zločinaca, popularizaciju njihovih dela i širenje lažne slike o prošlosti. Osim toga, dela ovog i drugih ratnih zločinaca mogu se pronaći u desetinama biblioteka diljem Srbije, postale su deo bibliotečkog fonda, takoreći trajna vrednost koju treba čuvati i učiniti dostupnom što većem broju čitalaca.

Politika dodeljivanja književnih nagrada možda najrečitiše svedoči o dominantnom shvatanju da je kultura vredna samo ukoliko se nalazi u službi nacionalističke ideologije, dok su estetski kriterijumi potisnuti u drugi plan. Ta nova ideološka podobnost izbija iz nebrojenih saopštenja književnih žirija u kojima se obrazlažu razlozi dodeljivanja neke književne nagrade. Kritičari, na primer, drže da je delo dostojno ulaska u kanon jer predstavlja “iskren vapaj pojedinca nad kolektivnim udesom srpskog naroda”, ili, jer se u njemu čuju “nasledni tonovi kosovskog bola”, ili, ukoliko manifestuje “ugroženost opstanka i neizvesnost spasenja naroda kojem bez ostatka pripadamo”. Pesničke knjige i romani proglašavani su vrednim delima, jer sadrže “arhetipske slojeve srpskog nacionalnog bića”, “ideju nebeskog naroda”, “duh nacionalne kulture”, “srpsko saborno samosaznanje”, ili “kolektivno ja srpskog naroda i njegove kulture”, a pisca čini velikim to što je “poverenik kosovske misli” koji se zalaže za “pravo sopstvenog naroda na opstanak”, pa mu zato neminovno sledi “direktno upisivanje u nacionalni sluh i kolektivnu memoriju”.

## FONDACIJA ZA SRPSKI NAROD I DRŽAVU

Osim Ministarstva kulture, vladajuća nomenklatura formirala je još nekoliko centara moći koji oblikuju kulturni život u Srbiji. Jedna od takvih institucija je Fondacija za srpski narod i državu koja je osnovana na ličnu inicijativu predsednika Vučića. Fondaciju je osnovala Srpska napredna stranka, a bavi se raznolikim delatnostima, između ostalog i organizovanjem okruglih stolova, objavljivanjem knjiga i časopisa *Napredak*. U izdavačkoj delatnosti prednjače dela partijskih funkcionera i intelektualaca bliskih vladajućoj stranci. Časopis *Napredak* objavljuje uglavnom akademske radove “patriotske” inteligencije, koji se mahom bave razrađivanjem osnovnih dogmi dominantne ideologije, a među saradnicima je i ambasador Ruske Federacije u Srbiji Aleksandar Bocan-Harčenko.

Početakom jula 2022. godine Fondacija za srpski narod i državu organizovala je okrugli sto na temu “Uloga kulture u obnovi i širenju nacionalnog duha” uz učešće predstavnika naprednjačke kulturne elite Dejana Savića, Svetislava Božića, Aleksandra Gatalice, Zorana Avramovića i Selimira Radulovića. Osim panegirika predsedniku stranke i države i poziva na otpor zapadnjačkoj civilizaciji i “određenim slojevima militarističke energije NATO pakta”, na skupu je izražena i potreba za kritičkom analizom antinacionalnih značenja i javnom kritikom “državnog finansiranja dela s naglašenom antinacionalnom funkcijom”. Na udaru budnih čuvara nacije trebalo bi da se nađu ona dela koja “napadaju srpstvo”. Pod srpstvom se podrazumeva nacionalistička konstrukcija nacionalnog identiteta, te proklamovana nedodirljivost proglašanih svetinja, kao što su narod, država i mitska slika o prošlosti. Drugim rečima, na delu je poziv na cenzurisanje nepodobnih i nepatriotskih sadržaja, otprilike isto kao što to čini “Kulturni front Rusije”, otkad je počela invazija na Ukrajinu. Cilj je uspostavljanje totalne kontrole nad kulturnim poljem i gušenje svakog drugačijeg mišljenja.

Logika totalitarne nacionalističke isključivosti je jasna: homogenizacija nacije ispod krovnog nacionalnog identiteta podrazu-

meva izgon svakog drugačijeg glasa, pogotovo onog koji je kritički nastrojen spram vladajućih tabua i totema. Praksa ritualnog targetiranja kritičkih pojedinaca osnovni je sadržaj javnog govora u režimskim medijima tokom čitave naprednjačke vladavine. Kampanje mržnje i difamacija rezervisane su mahom za predstavnike opozicije i društveno angažovane intelektualce, ali se proširuju i na polje kulturnih delatnika, po potrebi.

## TOTALITARNA LOGIKA ISKLJUČIVANJA

Zaključci okruglog stola Fondacije za srpski narod i državu samo su pokušaj institucionalizacije progona manjinskog mišljenja i ukidanja pluralizma. Već godinama u medijima i na skupovima “patriotskih” intelektualaca traje hajka na takozvane autošoviniste, koja je povremeno dobijala i institucionalnu dimenziju. Tako je na Fakultetu političkih nauka organizovan skup “Zašto mrzimo sebe – o srbofobiji i autofašizmu”, a “Letopis Matice srpske” organizovao je okrugli sto na temu “Autošovinizam i kosmopolitizam”. Pod autošovinizmom se podrazumeva svaka kritička misao o sopstvenoj naciji i državi, a pogotovo podsećanje na mračni period devedesetih godina, agresiju, ratove i nepočinstva srpskih vojnih, paravojnih i policijskih snaga. Po rečima Zorana Avramovića, autošovinizam je “suprotnost patriotizmu”, “autošovinisti se otvoreno zalažu za preuzimanje svih vrednosti, standarda, ideja koji dolaze sa Zapada”. Antizapadnjačka retorika, sve prisutnija u našem javnom diskursu, u potpunosti se poklapa sa zvaničnom ruskom propagandom, samo što se ovakva pojava u režimu Vladimira Putina zove rusofobija.

Najradikalnija akcija isključivanja drugačijeg mišljenja i viđenja kulture i umetnosti izvršena je početkom 2020. godine, neposredno pred objavljivanje odluke žirija da NIN-ovu nagradu za najbolji roman godine dodeli knjizi “Pas i kontrabas” Saše Ilića. Grupa pisaca bliskih režimu pokrenula je bojkot NIN-ove nagrade. U početku je bojkotovana sama nagrada, a kasnije se bojkot pretvorio u hajku na laureata u dobro koordinisanoj akciji koja je obuhvatila brojne institucije po kojima su raspoređeni: Javni servis, Institut za

književnost i umetnost, Andrićgrad, Ministarstvo kulture, Filološki fakultet u Beogradu, Filozofski fakulteti u Novom Sadu, Nišu i Nikšiću, izdavačka kuća Laguna, SANU i Matica srpska uključili su se u hajku neverovatnih razmera. Na udaru se našao laureat zbog tematizacije nedavne ratne prošlosti u nagrađenom romanu, ali i zbog svoje celokupne kritičke delatnosti prema nacionalističkom kulturnom modelu koja traje već nekoliko decenija. Na udaru se našao i žiri, kao i sama NIN-ova nagrada.

Bojkot je na kraju rezultirao reakcijom vladajuće političke garniture koja je pokrenula novu nagradu "Beogradski pobednik" koja bi trebalo da parira NIN-ovoj nagradi. Sličan scenario ponovio se i sledeće godine, kad je NIN-ovu nagradu dobio roman "Kontraendorfin" Svetislava Basare. Laureati su optuživani za razne oblike "antisrpskog delovanja" i "izdaju srpstva", a žiri za nedostatak kompetencija i revitalizaciju jugoslovenstva. Početkom 2022. godine izostala je hajka na NIN-ovu nagradu, koja je pretila da postane tradicionalna, iako se ništa nije promenilo, a još je i nagradu za najbolji roman godine dobila knjiga koja uopšte nije roman, već poema. Međutim, pošto laureatkinja pripada "nacionalno odgovornom" krugu pisaca, bojkotaška principijelnost je načinila izuzetak.

## LAŽNO EVROPSKO LICE

Osim Fondacije za srpski narod i državu, vladajuća nomenklatura formirala je i Savet za kreativne industrije. Reč je o telu koje je oformila premijerka Vlade Srbije Ana Brnabić. Zvanični cilj uspostavljanja Saveta za kreativne industrije bio je "omogućavanje još bržeg razvoja tog sektora, koji već doprinosi domaćoj privredi više nego pojedini tradicionalni sektori". U prkasi se pokazalo da Savet služi za uključivanje u sferu privilegovanih aktera koji nisu imali nacionalističku ideološku legitimaciju, već su u prethodnom periodu neretko bili kritički nastrojeni prema dominantnoj ideološkoj matrici, a sad su pokazali da su spremni na saradnju s režimom. To je članovima Saveta omogućilo pristup u krug povlašćenih i sve što ide uz taj status: pravljenje serija na RTS, izložbe, pozorišne režije,

mesta u upravnim odborima, kadriranje po institucijama kulture, klanovsko dovođenje svojih ljudi na funkcije i slične aktivnosti.

U početku je Savet za kreativne industrije bio donekle pandan Ministarstvu kulture, često su im se preklapale ingerencije, ali je vremenom došlo do fuzije, pogotovo nakon što je Vladana Vukosa-vljevića u ministarskoj fotelji zamenila Maja Gojković. Savet za kreativne industrije ima ulogu pokazivanja drugačijeg lica Srbije pred svetom, kad je to vladajućoj partiji neophodno.

Sličnu ulogu je odigrao i menadžment Exit fondacije u projek-tu “Evropska prestonica kulture” (EPK), koji je trajao tokom 2022. godine u Novom Sadu. Oni su učestvovali u organizaciji programa koji nisu bili na liniji dominantne ideološke matrice, ali nisu bili ni kritički nastrojani prema njoj. U pitanju je niz bezazlenih festi-valskih dešavanja iza kojih nije ostao trajniji trag. Nije neophodno da celokupni prostor kulture bude ispunjen nacionalističkim sa-držajem, pogotovo kad je reč o nekoj manifestaciji koja bi trebalo Srbiju da predstavi pred svetom u malo boljem svetlu. Dozvoljeno je i drugačije mišljenje, samo ako ne talasa, u skladu sa uputstvom koje je dao Zoran Avramović na pomenutom okruglom stolu: do-brodošli su različiti oblici kulture, važno je da “nisu angažovani, da se ne protive aktuelnom nacionalnom osećanju”.

Organizacija manifestacije “Evropska prestonica kulture” po-služila je kao izgovor gradskim vlastima da uklone istinsku oazu alternativne kulture u Kineskoj četvrti, nastaloj samoorganizova-njem umetnika, građana i ljubitelja umetnosti, na najbolji mogu-ći način – inicijativom odozdo. Dok je EPK pokazivala navodno evropsko lice srpske kulture, iza te kulise se odvijala prava napred-njačka stvarnost u kojoj su aktivisti vladajuće stranke prefarbavali zidove nepokornih gradskih četvrti u boje srpske zastave, a nenonacisti uništavali mesta okupljanja antifašista, i to pod zaštitom vladajuće garniture. Dok su se odvijale izložbe, tribine, koncerti i ostali programi, gradske vlasti su pokušavale da podignu revizionis-tički spomenik “nevinim žrtvama 1944/45. godine” među kojima su i brojni pripadnici kvislinških pokreta, fašisti koji su učestvovali u novosadskoj Raciji.

Suštinski problemi naprednjačkog modela kulture možda su najvidljiviji u slučaju EPK i pokrajinskog premijera Igora Mirovića. Kada je početkom 2022. godine ponosno obznanio početak projekta EPK, Mirović je, budući u slobodno vreme pesnik, pročitao svoju pesmu “Naš grad” u kojoj je Novi Sad proglasio za “Vavilon kulture”. Nekoliko meseci kasnije Mirović je za svoju najnoviju zbirku pesama “Svetlo u svetoniku” dobio nagradu “Despotica mati Angelina” koju dodeljuje Banatski kulturni centar, institucija čiji rad u velikoj meri zavisi upravo od Mirovića. U nagrađenoj knjizi nalazi se i pesma “Grumenje Vukovara”, ispod koje je pesnik naveo vreme i mesto nastanka: “Negoslavci, novembar 1991”. U vreme nastanka pesme pao je Vukovar, potom je izvršen zločin u Ovčari, a u Negoslavcima je tokom opsade bio smešten štab JNA i srpskih paravojnih snaga, kao i logor gde su zarobljenici mučeni, silovani i premlaćivani do smrti. U to vreme Mirović je bio funkcioner Srpske radikalne stranke, a u navedenoj pesmi pomalja se nešto od jezive stvarnosti koju nam pesnik nehotice otkriva.

Iza “Vavilona kulture”, našminkanog evropskog lica Srbije, brige za nacionalni identitet i ostalih elemenata naprednjačke kulturne politike skriva se potisnuta realnost devedesetih, patnja nevinih ljudi, razorena zemlja, mračna prošlost koju zvanična državna kultura osuđuje na zaborav. Diskrepancija između proklamovane realnosti i potisnute traume za koju je u najvećoj meri odgovorna upravo kultura predstavlja prostor gde se odvija istinska drama savremene srpske kulture.

## **RIGIDNI KULTURNI MODEL**

Osim pobrojanih, kultura u Srbiji ima i čitav niz problema. Zapravo, sve što je u izveštaju Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji pre deset godina pobrojano kao problematično još uvek ima nerešen status: od nedovoljnog budžeta za kulturu, preko nedostatka časopisa, nedovoljne podrške medija, srozavanja umetničkih dometa, netransparentnih konkursa koji često kasne, odsustva državne podrške regionalnoj saradnji, pa sve do zanemarivanja

uloge obrazovnog sistema u promociji kulture. Jedino što je u međuvremenu urađeno je dovršavanje rekonstrukcije Narodnog muzeja i Muzeja savremene umetnosti koji su ponovo otvoreni za publiku.

Međutim, da bi se uopšte pristupilo rešavanju nagomilanih višedecenijskih problema u kulturi, neophodno je najpre ukloniti osnovni problem, a to je rigidni nacionalistički model kulture koji je srpskom društvu nametnut još osamdesetih godina i okiva sve žive stvaralačke snage. Takav kulturni model onemogućava normalan razvoj kulture, guši njene emancipatorske i kritičke potencijale, te u suštini predstavlja ključnu prepreku za demokratizaciju i pluralizaciju društva. Bez obzira na neprekidno pozivanje na nacionalnu tradiciju, nacionalistički kulturni model je negacija postojećih tradicija i brana za stvaranje savremene kulture koja će vremenom postati nova tradicija. Detaljne preporuke i smernice za prevazilaženje lošeg stanja u kulturi izložene su kao zaključak dvogodišnjih razgovora o stvaranju nove kulturne politike koje je pokrenuo Helsinški odbor, a u čemu je učestvovalo više od 60 intelektualaca i aktivista.

Tome bi se mogao dodati samo pozitivan primer pružanja otpora dominantnom kulturnom modelu Instituta za filozofiju i društvenu teoriju koji spada u retke institucije koje su uspele da sačuvaju autonomiju i integritet pred nasrtajima vlasti. Pokušaj naprednjačke nomenklature da podjarmi Institut imenovanjem Zorana Avramovića na čelo Upravnog odbora, naišao je na snažan otpor u ovoj instituciji. Mesecima je trajala borba za očuvanje Instituta u koju se, pored zaposlenih u Institutu, uključila i domaća i inostrana intelektualna javnost. Nakon što su naišli na nepokolebljivo suprotstavljanje, predstavnici vlasti su na kraju odustali od nastojanja da pokore i ovu instituciju. Taj slučaj je pokazao da je moguće sačuvati autonomiju i prostor za intelektualni i kulturni rad čak i u autoritarnom poretku. Građani Srbije moraće sami da se izbore za slobodu, kako u kulturi tako i u svim drugim oblastima života.

**SRPSKA  
PRAVOSLAVNA  
CRKVA**



# SIMFONIJA SVETOVNIH I DUHOVNIH AUTORITETA

Odnos između aktuelne političke elite, predvođene predsednikom Aleksandrom Vučićem i većinske crkve u Srbiji, tokom poslednjih deset godina, koliko traje politička dominacija Srpske napredne stranke (SNS), prešao je put od početnog međusobnog kritikovanja i stihijskog ignorisanja, do višedimenzionalne saradnje i simfonijskog sinhronizovanja. Vremenom, ne samo da su prevaziđene razmirice, nego je došlo do uspostavljanja redovne i intenzivne komunikacije, kao i različitih oblika finansijske i institucionalne, pa i ideološke i diplomatske podrške, razumevanja i usaglašavanja između svetovnih i duhovnih autoriteta.

Tada prvi potpredsednik Vlade Srbije Aleksandar Vučić, u maju 2013. godine, odazvao se pozivu arhijereja da prisustvuje majskom zasedanju Sabora Srpske pravoslavne crkve (SPC). Sastanak je usledio nakon veoma oštih kritika koje su pojedini episkopi uputili Vladi Srbije povodom potpisivanja Briselskog sporazuma, te je pored iskazanog razumevanja za episkopsku brigu za srpski narod, prvi potpredsednik Vlade ipak istakao sledeće: “Nikad neću prihvatiti da sam izdajnik, niti ja, niti Vlada, borimo se za narod i radimo najbolje što možemo za naš narod”. Na Saboru je dogovoreno da država i crkva zajedno rade u interesu građana i Srbije, a po pitanju zaštite srpskih verskih i kulturno-istorijskih spomenika na Kosovu i Metohiji postignuta je “apsolutna saglasnost”.

Episkop bački Irinej izjavio je da se Crkva i Vlada Srbije slažu o suštinskim pitanjima, a to je da nema priznanja nezavisnosti Kosova i da bi trebalo učiniti sve da srpski narod ostane da živi u toj pokrajini.<sup>23</sup> Dogovoreno je i da će većinska crkva biti uključena u nastavak pregovora između Beograda i Prištine, kad na dnevni red dođe pitanje statusa Srpske pravoslavne crkve na Kosovu i Metohiji.<sup>24</sup>

Tadašnji ministar pravde Nikola Selaković, sa saradnicima iz Uprave za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama, upriličio je prijem za članove Sabora Srpske pravoslavne crkve, početkom majskeg zasedanja 2015. godine. Ministar je istakao važnost očuvanja jedinstva Srpske pravoslavne crkve koja je izuzetno značajan činilac u očuvanju duhovnog bića srpskog naroda. Naglašavajući da država podržava i da će nastaviti da podržava Srpsku pravoslavnu crkvu i njeno jedinstvo, ministar je takođe istakao da je to ne samo volja nego i obaveza države još od Svetog Save i Svetog Simeona i da onaj koji se nije držao te obaveze uglavnom nije dobro prolazio. Ministar je naglasio "da srpska država samo sa Srpskom pravoslavnom crkvom ima svoje ime, svoj identitet, svoje korene i svoju budućnost". Patrijarh Irinej se zahvalio na angažovanju države u rešavanju problema restitucije, na pomoći države u vidu plaćanja penzijskog i zdravstvenog osiguranja za sveštenike i verske službenike, kao i na pomoći putem budžetskih programa za izgradnju hramova. Patrijarh je istakao da "država i Crkva, kao dve glave orla na našem grbu, treba da ujedine napore da kao narod sačuvamo dušu i duhovni identitet".<sup>25</sup>

U saopštenju sa vanrednog zasedanja u novembru 2018. godine, Sabor Srpske pravoslavne crkve ponovio je "čvrst i jedinstven

23 "Vučić vladikama: Nisam izdajnik", *Kurir*, 31. maj 2013. [www.kurir.rs/vesti/drustvo/817737/vucic-na-saboru-spc](http://www.kurir.rs/vesti/drustvo/817737/vucic-na-saboru-spc)

24 "Vučić razgovarao sa članovima Sabora SPC", *Večernje novosti*, 31. maj 2013, [www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:436598-Vucic-razgovarao-sa-clanovima-Sabora-SPC](http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/politika/aktuelno.289.html:436598-Vucic-razgovarao-sa-clanovima-Sabora-SPC)

25 Prijem je upriličen 27. maja 2015. godine. "Selaković sa saradnicima priredio prijem za članove Svetog Arhijerejskog Sabora Srpske pravoslavne crkve", Uprava za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama, 28. maj 2015, [www.ver.gov.rs/cir/Newsview.asp?ID=394](http://www.ver.gov.rs/cir/Newsview.asp?ID=394)

stav izrečen na ovogodišnjem redovnom majskom zasedanju, da ni po koju cenu ne sme da se dovede pod znak pitanja puni suverenitet i integritet Srbije na Kosovu i Metohiji". Episkopi, na čelu s patrijarhom Irinejom, apelovali su na državne predstavnike Srbije "da umesto na traženju što bržeg sporazuma sa Prištinom, više pažnje posvete izgradnji državne i nacionalne platforme u čijoj bi pripremi učestvovali svi relevantni društveni činioci". Za Srpsku pravoslavnu crkvu, kako se ističe, Kosovo i Metohija nikada nije bilo, niti može biti samo političko pitanje za čije rešavanje monopol imaju isključivo državni organi: "Obaveza Sabora i cele Crkve prema KiM je danas veća jer se zemlja nalazi pred sve jačim međunarodnim pritiscima da se odrekne Kosova i Metohije, ili da kroz direktno priznanje ili prećutnom saglasnošću Kosovo dobije stolicu u UN, ili odricanje Srbije od njega pod bilo kojom formom, zauvek bi ukinulo svako istorijsko pravo Srbije na ovim prostorima srpske duhovnosti i državnosti". "Posebno zabrinjava što se pod vidom navodnog razgraničenja između Srba i Albanaca nameće mogućnost odvajanja ako ne celog, onda najvećeg i najvažnijeg dela KiM iz sastava Srbije i njegovo priznanje kao dela nezavisnog Kosova ili takozvane Velike Albanije", navodi se u saopštenju Sabora. Episkopi su upozorili da bi "posledice ovakve odluke bile tragične za opstanak našeg naroda i naših svetinja jer bi u tom slučaju većina Srba ostala bez adekvatne zaštite i bezbednosti zbog čega bi bili prinuđeni na iseljavanje sa svojih istorijskih prostora. Na taj način bi došlo do brisanja svih tragova srpskog istorijskog postojanja. Ideja takozvane podele unosi veliki nemir i zabrinutost među naše vernike i ne uživa podršku najvećeg broja građana Srbije uopšte. Državnost Srbije od početka je bila neraskidivo povezana sa duhovnom tradicijom naše crkve kao ključnog faktora našeg identiteta kroz istoriju."<sup>26</sup>

Na ovo saopštenje reagovao je predsednik Srbije, postavljajući pitanja: "Šta nam je ostalo od 1999, i od 2009, i gde su nam vojska,

26 "Sabor SPC: Kosovo nije samo političko pitanje", Radio Kim, 8. avgust 2018. [www.radiokim.net/vesti/religija/sabor-spc-kosovo-nije-samo-politicko-pitanje.html](http://www.radiokim.net/vesti/religija/sabor-spc-kosovo-nije-samo-politicko-pitanje.html)

narod i koju teritoriju kontrolišemo? Kako da to čuvamo?" Kako je naveo, puni suverenitet znači da Srbija uvodi vojsku i policiju. "To je značenje tih reči. Plašim se da je to neodogovorno. Neću da se kockam, a da čuvam naš narod naravno da hoću, ali time što ćete se truditi da jasno ne želite bilo kakav kompromis, plašim se da nećemo imati oko čega da pravimo kompromise, jer nas je neodogovorna politika dovela u ovu situaciju".<sup>27</sup>

Ispostavilo se da je ovaj Sabor Srpske pravoslavne crkve predstavljao prekretnicu u daljim odnosima između najmoćnijih svetovnih i duhovnih autoriteta u Srbiji. Očigledno je došlo do taktičkog pregrupisanja uticaja i promena ili, bolje reći, intenzivnijeg zbližavanja i usaglašavanja početnih udaljenih pozicija. Kao što će se videti, vrlo brzo dolazi, ne samo da ublažavanja kritike, nego do potpune međusobne glorifikacije borbe za nacionalne interese.

Predsednik Srbije Aleksandar Vučić, ovaj put zajedno sa predsedavajućim Predsedništva Bosne i Hercegovine Milaradom Dodikom, na poziv patrijarha Irineja, prisustvovao je zasedanju Sabora Srpske pravoslavne crkve i u maju 2019. godine. Na Saboru je razgovarano o važnim temama za opstanak srpskog naroda, ali i o usaglašavanju stavova između države i crkve. Crkva ima pravo na svoje stavove, iako oni nekada nisu isti kao naši, važno je da ih čujemo, jer je Crkva pomagala naš narod svuda gde je bio ugrožen, pa i na Kosovu, rekao je predsednik Srbije. Dodao je da je sastanak trajao više od dva i po sata i da ga je Sabor obavestio o svojim brigama i o različitim stavovima o pojedinim pitanjima.<sup>28</sup> Neposredno uoči zasedanja Sabora, predsednik je potvrdio da postoje episkopi koji se ozbiljno suprotstavljaju njegovoj politici, izjavljujući da će istinama i činjenicama odgovoriti svima onima koji su tražili "njegovu anatemu i govorili najlošije stvari o njemu".<sup>29</sup> Ovom posetom

27 "Vučić: Loše mešanje SPC u politiku", Radio Kim, 8. novembar 2018, [www.radiokim.net/vesti/politika/vucic-lose-mesanje-spc-u-politiku.html#!](http://www.radiokim.net/vesti/politika/vucic-lose-mesanje-spc-u-politiku.html#!)

28 "Vučić na Saboru SPC: Izneo sam sve svoje brige, patrijarh me je razumeo", Ekspres, 14. maj 2019, [www.ekspres.net/vesti/vvucic-na-saboru-spc-izneo-sam-sve-svoje-brige-patrijarh-me-je-razumeo](http://www.ekspres.net/vesti/vvucic-na-saboru-spc-izneo-sam-sve-svoje-brige-patrijarh-me-je-razumeo)

29 "Vučić na Saboru SPC", RTS, 13. maj 2019, [www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/3520015/vucic-na-saboru-spc.html](http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/3520015/vucic-na-saboru-spc.html)

započeta je i uspostavljena, ispostaviće se, redovna praksa međusobnog posećivanja prilikom zasedanja.

Prema pisanju pojedinih podgoričkih medija, tokom Sabora Srpske pravoslavne crkve došlo je i do polemike između jednog od najuglednijih i najuticajnijih arhijereja, mitropolita crnogorsko-primorskog Amfilohija i predsednika Aleksandra Vučića, povodom optužbi upućenih predsedniku da je učestvovao u kreiranju afere “državni udar” sa predsednikom Crne Gore Milom Đukanovićem i da je i on zaslužan što su lideri Demokratskog fronta Andrija Mandić i Milan Knežević osuđeni na po pet godina zatvora. Sa druge strane, navodno je predsednik zamerio mitropolitu na lošem odnosu sa predsednikom Crne Gore. Očekivano, brzo i oštro reagovao je generalni sekretar predsednika Srbije Nikola Selaković ocenjujući medijske navode kao “najbrutalnije laži i neistine”.<sup>30</sup>

U medijima su se provlačile informacije da je mitropolit Amfilohije predvodio svojevrsnu pobunu protiv prisustva predsednika Srbije na Saboru, za šta se zalagao patrijarh Irinej. Pominjana je i peticija povodom onemogućavanja obraćanja na saborskoj sednici, te da je kompromis pronađen u tome da predsednik dođe u Crveni salon Patrijaršijskoga dvora, ali ne u toku zasedanja.<sup>31</sup> Nakon zasedanja Sabora Srpske pravoslavne crkve, povodom zvaničnog završnog obaveštenja Sabora, koga je sastavio episkop bački Irinej reagovala je nekolicina arhijereja na čelu sa mitropolitom Amfilohijem pismom upućenog patrijarhu, kojim se ograđuju od sadržaja pomenutog obaveštenja. Kako se navodi u pismu, grupa episkopa je razočarana što je autor saopštenja episkop bački Irinej, “tendenciozno prikazao i prenaglasio značaj posete političkih lidera regiona Aleksandra Vučića i Milorada Dodika”.<sup>32</sup>

30 “Vijesti”: Oštar sukob Amfilohija i Vučića na Saboru; Nikola Selaković: To su najbrutalnije laži i neistine”, *Nedeljnik*, 18. maj 2019, [www.nedeljnik.rs/vijesti-ostar-sukob-amfilohija-i-vucica-na-saboru-nikola-selakovic-to-su-najbrutalnije-lazi-i-neistine](http://www.nedeljnik.rs/vijesti-ostar-sukob-amfilohija-i-vucica-na-saboru-nikola-selakovic-to-su-najbrutalnije-lazi-i-neistine)

31 “Ručak na Dedinju: Vučić časti Arhijerejski sabor SPC”, *AntenaM*, 27. maj 2021, [www.antenam.net/drustvo/religija/201208-rucak-na-dedinju-vucic-casti-arhijerejski-sabor-spc](http://www.antenam.net/drustvo/religija/201208-rucak-na-dedinju-vucic-casti-arhijerejski-sabor-spc)

32 “Grupa vladika ograđuje se od saopštenja Sabora SPC”, *Danas*, 27. maj 2019,

Odsustvo saborskog konsenzusa bilo je evidentno i na ceremoniji uručivanja najvišeg crkvenog priznanja predsedniku Srbije u okviru svečane akademije povodom osam vekova samostalnosti Srpske pravoslavne crkve u Centru Sava, u oktobru 2019. godine. Prema medijskom izveštavanju, u znak protesta zbog sinodske odluke o odlikovanju, svečanoj akademiji nije prisustvovala većina srpskih arhijera okupljenih na centranom proslavi jubileja. Na skupu u Centru Sava bilo je petnaestak vladika, sa sve petočlanim Sinodom, što je gotovo trećina aktivnog saborskog tela, ne računajući penzionisane episkope. Takođe, mediji su izveštavali i da se sve glasnije artikuliše zahtev za održavanje vanrednog Sabora, zbog pogoršanja situacije u Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Osim bojkota episkopa, od uloge glavnog besednika na akademiji odustali su Milo Lompar, književni istoričar, profesor Beogradskog univerziteta i predsednik Zadužbine "Miloš Crnjanski", kao i akademik Matija Bečković, koji je odbio da govori na svečanosti u manastiru Žiča. O pomenutom su se izjasnili i pojedini verski autoriteti. Episkop dizelfdorski i cele Nemačke Grigorije izjavio je da "de jure orden Svetog Save Sinod može da dodeli kome hoće, ali to odlikovanje de facto pripada Milu Lomparu i Matiji Bečkoviću". Posle mitropolita crnogorsko-primorskog Amfilohija, u Pečkoj patrijaršiji protiv odlikovanja predsednika Srbije javno se izjasnio i umrovljeni episkop Atanasije (Jevtić), koji je izjavio da "dobar deo srpskih arhijereja nije time zadovoljan".<sup>33</sup>

Izborni Sabor Srpske pravoslavne crkve u februaru 2021. godine takođe je prošao, između ostalog, u znaku polemike oko uticaja "sekularnih" institucija na unutrašnje pitanje većinske verske zajednice, odnosno, u ovom slučaju, autonomni izbor poglavara Srpske pravoslavne crkve. Navodno zbog epidemioloških mera, predlagalo se, a na kraju i realizovalo, da se zasedanje Sabora održi u .....

Kako se navodi u pismu, grupa episkopa je razočarana što je autor saopštenja episkop bački Irinej, "tendenciozno prikazao i preglasio značaj posete političkih lidera regiona Aleksandra Vučića i Milorada Dodika".

33 "Irinej uručio Vučiću orden Svetog Save, većina vladika bojkotovala svečanost", *Danas*, 8. oktobar 2019, [www.danas.rs/vesti/drustvo/vucicu-orden-spc-za-borbu-za-ocuvanje-kosova-u-sastavu-srbije](http://www.danas.rs/vesti/drustvo/vucicu-orden-spc-za-borbu-za-ocuvanje-kosova-u-sastavu-srbije)

kripti Hrama Svetog Save, umesto u zgradi Patrijaršije, kao što je to bio slučaj do tada. Kako razlog za izmeštanje zvanično nije saopšten, ostavljen je prostor za različite spekulacije, među kojima su i sumnje da je reč o “nameri da se kontroliše čitav proces”. U medijima su se mogla naći svedočenja neimenovanih saborskih aktera poput: “Ta kriptna je u potpunosti pokrivena kamerama i samim tim se ostavlja mogućnost da Sabor prati i onaj kome tu nije mesto. Sve se radi u dogovoru sa vlastima i ovaj predlog je rezultat pritiska koji režim vrši na pojedine vladike”.<sup>34</sup>

Interesantna je analiza pariskog lista Figaro u kom je ocenjeno da se izbor novog patrijarha Srpske pravoslavne crkve održava u kontekstu dubokih unutrašnjih pritisaka s vrha države. U listu se navodi da “s obzirom na uticaj Crkve, za Aleksandra Vučića je presudno da 46. patrijarh bude poslušan. Fleksibilnost (novog patrijarha) je od suštinske važnosti pristupu (rešavanja) pitanja Kosova”. Dalje se podseća da Vučić, “ne krije svoju podršku podeli teritorije i teritorijalnoj razmeni, ali je takvu ideju Sveti sinod odbacio 2018. godine”, ali i konstatuje da se upravo od pomenute godine predsednik Srbije izborio za naklonost patrijarha Irineja i mnogih episkopa koji sada prihvataju ideje vlasti. U analizi se navodi sledeće: “Da bi obezbijedio kontinuiranu podršku (Crkve), Vučić je lično vodio kampanju, posjećujući eparhije, ali i putem kontrolisanih tabloida, u kojima se kritikuju ‘izdajnici u službi zapadnih snaga’”. Prema navodima Figaro, jedna od “omiljenih meta” tabloida je episkop dizeldorfski i cele Nemačke Grigorije, koji otvoreno kritikuje sadašnji režim, zalaže se za ekumenski dijalog, a ima podršku i van redova vernika. S druge strane, prema pisanju ovog medija, struja koju predvodi episkop bački Irinej široko se promovise. “Osumnjičen za finansijske malverzacije i poznat po svojim retrogradnim stavovima o mnogim temama, njemu pomaže njegov učenik, mitropolit ljubljansko-zagrebački Porfirije”, navodi Figaro.<sup>35</sup> Ova ana-

34 “SPC rijaliti pod rediteljskom palicom SNS-a se nastavlja inicijativom da se patrijarh bira pred kamerama”, Luftika, 2. februar 2021, [luftika.rs/spc-sns-izbor-patrijarha](http://luftika.rs/spc-sns-izbor-patrijarha)

35 “Figaro: Politički izbor patrijarha SPC, Vučić lično vodio kampanju”, AntenaM,

liza posebno dobija na značaju ako se uzme u obzir da je upravo poslednji pomenuti arhijerej postao novi, 46. poglavar Srpska pravoslavne crkve.

Na prvom zasedanju Sabora Srpske pravoslavne crkve na čelu s novoizabranim patrijarhom Porfirijem, u maju 2021. godine, predsednik Srbije upriličio je ručak za sve arhijereje u Klubu poslanika na Dedinju. To je svakako predstavljalo inovaciju u ritualizaciji simfonije države i većinske crkve. Predsednik Srbije slično je ponovio, pretendujući da uspostavi (novu) tradiciju, i godinu dana kasnije, kad je tokom majskog zasedanja ugostio arhijereje na Andrićevom vencu. Kritičkoj javnosti nije promaklo da se pozivu nisu odazvali svi episkopi, odnosno da na ručku kod predsednika nisu bili episkop dizeldorfski i cele Nemačke Grigorije i episkop zapadnoamerički Maksim.<sup>36</sup>

Dva meseca kasnije, polovinom jula 2022. godine, predsednik Aleksandar Vučić sastao se u Beogradu sa patrijarhom Porfirijem i srpskim članom Predsedništva BiH Miloradom Dodikom. Na društvenim mrežama, predsednik je objavio da je informisao patrijarha Porfirija, članove Svetog sinoda i srpskog člana Predsedništva BiH o toku razgovora koji se pod okriljem Evropske unije vode o Kosovu i Metohiji, situaciji u srpskim sredinama u južnoj srpskoj pokrajini, ali i ekonomsko-socijalnoj situaciji u Srbiji i njenoj međunarodnoj poziciji.<sup>37</sup>

Početkom novembra 2022. godine, upriličen je sastanak predsednika Srbije i patrijarha na kome je predsednik podelio "zabrinutost zbog svih izazova i pritisaka sa kojima se suočava naš narod na KiM i srpska država". Na svom instagram profilu, kao epilog susreta, predsednik je napisao: "Odlučni smo da snažno i zajednički

18. februar 2021, [www.antenam.net/svijet/region/189641-figaro-politicki-izbor-patrijarha-spc-vucic-licno-vodio-kampanju](http://www.antenam.net/svijet/region/189641-figaro-politicki-izbor-patrijarha-spc-vucic-licno-vodio-kampanju)

36 "Sabor SPC se 'preselio' na Andrićev venac, Vučić arhijerejima izneo prognoze", N1, 18. maj 2022, [rs.n1info.com/vesti/sabor-spc-se-preselio-na-andricev-venac-vucic-arhijerejima-izneo-prognoze](http://rs.n1info.com/vesti/sabor-spc-se-preselio-na-andricev-venac-vucic-arhijerejima-izneo-prognoze)

37 "Vučić sa patrijarhom SPC i Dodikom, među glavnim temama Kosovo i Metohija", Blic, 16. jul 2022, [www.blic.rs/vesti/politika/vucic-sa-patrijarhom-spc-i-dodikom-medu-glavnim-temama-kosovo-i-metohija/m1dyg8s](http://www.blic.rs/vesti/politika/vucic-sa-patrijarhom-spc-i-dodikom-medu-glavnim-temama-kosovo-i-metohija/m1dyg8s)



branimo vitalne, nacionalne i državne interese". Sastanku, iza zatvorenih vrata prisustvovali su i izabrani predsednik Republike Srpske Milorad Dodik, ministar spoljnih poslova Srbije Ivica Dačić i članovi Sinoda Srpske pravoslavne crkve. Prethodno, predsednik se sastao i sa ambasadorima Kine i Ruske Federacije u Srbiji, koje je obavestio o ispunjavanju obaveza dogovorenih briselskim dijalogom, naglašavajući da je Beograd učinio sve, dok Priština nije i odbija da ispuni preuzete obaveze.<sup>38</sup>

Bliskost dva svetovna i verskog srpskog lidera monumentalizovaće se izgradnjom "svesrpskog svetilišta", čiju su izgradnju na sastanku početkom septembra 2021. godine dogovorili predsednik Srbije Aleksandar Vučić i patrijarh Porfirije. Izgradnja memorijalnog centra u znak sećanja na žrtve koncentracionog logora Jasenovac "i sve druge Srbe stradale u zločinima počinjenim na teritorijama koje nisu pod kontrolom srpskog naroda", planirana je u Donjoj Gradini, na severozapadu Bosne i Hercegoine, a tokom sastanka pomenuti idejni tvorci su se telefonski konsultovali sa Miloradom Dodikom. Predsednik je izjavio da će biti uložena "veliki novac", pri čemu će Srbija dati 80 odsto, a ostatak Republika Srpska.<sup>39</sup>

## FINANSIRANJE SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE

Zakon o računovodstvu i reviziji oslobodio je crkve i verske zajednice obaveze podnošenja konačnog finansijskog izveštaja, te stoga nije moguće utvrditi precizne detalje o trošenju državnog novca koji leže na račun verskih organizacija. Srpska pravoslavna crkva, osim sredstava koja joj sleduju preko Uprave za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama, dobija i značajna sredstva

38 "Vučić posle sastanka sa patrijarhom: Odlučni smo da branimo vitalne interese", *Politika*, 5. novembar 2022, [www.politika.rs/sr/clanak/523812/Vucic-sa-patrijarhom-SPC-o-KiM](http://www.politika.rs/sr/clanak/523812/Vucic-sa-patrijarhom-SPC-o-KiM)

39 "Srbija će graditi memorijalni centar za žrtve Jasenovca, ali u BiH", *Aljazeera*, 10. septembar 2021, [balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/9/10/susret-vucica-i-patrijarha-porfirija-srbija-ce-u-bih-graditi-memorijalni-centar-u-znak-sjecanja-na-zrtve-jasenovca](http://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/9/10/susret-vucica-i-patrijarha-porfirija-srbija-ce-u-bih-graditi-memorijalni-centar-u-znak-sjecanja-na-zrtve-jasenovca)

namenjena nevladinim organizacijama, preko tzv. budžetske linije 481. Takođe, većinska crkva dobija i sredstva koja je Ministarstvo pravde prikupilo po osnovu odlaganja krivičnog gonjenja (tzv. oportuniteta). Kad je reč o Hramu Svetog Save, Srpska pravoslavna crkva godinama unazad dobija i sredstva koja se sakupe periodičnom prodajom obaveznih doplatnih poštanskih markica, što Vlada propisuje uredbom.

Sredstva koja se verskim zajednicama uplaćuju redovno preko Uprave za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama kontrolišu se, dok donacije, pogotovo one iz budžetske rezerve, ostaju u sivoj zoni, odnosno nejasno je da li ih i ko kontroliše. Samim tim, ostaje nejasno i da li se troše namenski. Javnost nema uvid u to, kakvi i koliki su prihodi organizacionih jedinica crkava i verskih zajednica, pa i Srpske pravoslavne crkve.

Prema rečima direktora Radojevića, sva sredstva koja se dodeljuju preko Uprave za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama, putem konkursa i po posebnim ugovorima opredeljuju za bilo koju vrstu radova na izgradnji i obnovi verskih objekata podležu redovnoj kontroli i obaveznom pravdanju u skladu sa ugovorom o dodeli sredstava. Izveštaji o utrošku sredstava koje su crkve i verske zajednice dužne da proslede Upravi ne objavljuju se javno, već su dostupni samo na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja.

Uprava za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama zadužena je za finansiranje doprinosa za penzijsko i invalidsko osiguranje za sveštenike i verske službenike, koji na godišnjem nivou poslednjih nekoliko godina premašuje dva miliona evra. Pa ipak, u novembru 2018. godine, Srpska pravoslavna crkva je od Vlade Srbije tražila milion evra "s obzirom na tešku situaciju i nemogućnost izmirenja prispelih zakonskih obaveza za penzijsko, invalidsko i zdravstveno osiguranje za zaposlene, kao i pripadajuće poreze".<sup>40</sup>

Prema istraživanju VOICE-a, ne postoji zapisnik niti dokument o kontroli trošenja gotovo 10 miliona evra koje je iz budžetske rezerve Vlada Srbije dodelila Srpskoj pravoslavnoj crkvi u decembru

40 *Blic*, 22. novembar 2018.

2017. godine, što je bilo namenjena obnovi Hrama Svetog Save. Suma od 1,2 milijarde dinara, koju je Vlada Srbije izdvojila iz tekuće budžetske rezerve za “izvođenje potrebnih radova za obnovu Spomen-hrama Svetog Save”, u decembru 2017. godine, premašuje godišnji budžet Uprave za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama (1,1 milijarda dinara za 2017. godinu). VOICE se obratio kabinetu premijerke, Ministarstvu finansija i Upravi za saradnju sa crkvama i verskim zajednicama. Ispostavilo se da nadležnost ima samo Generalni sekretarijat Vlade Republike Srbije, te da ne postoje izveštaji o kontroli trošenja navedenih finansijskih sredstava.<sup>41</sup>

Prema odlukama objavljenih u Službenom glasniku, Vlada Srbije je 21. novembra 2018. godine usvojila odluku kojom se iz budžetskih sredstava, u okviru programa Ministarstva privrede za privlačenja investicija za ulaganja od posebnog značaja prebacuje 118.340.000 dinara, odnosno oko milion evra, u budžetsku rezervu. Nakon toga je taj novac raspoređen “Generalnom sekretarijatu Vlade, radi davanja dotacije Patrijaršiji Srpske pravoslavne crkve u Beogradu”, navodi se u odluci Vlade objavljenoj u Službenom glasniku. Milion evra za Srpsku pravoslavnu crkvu Vlada Srbije je, na kraju, rasporedila preko budžetske linije 481 namenjene nevladinim organizacijama.

Prema navodima pojedinih beogradskih medija, patrijaršijska upravna kancelarija Srpske pravoslavne crkve u Beogradu obratila se dopisom 16. novembra 2018. godine predsedniku Vlade sa zahtevom za odobrenje sredstava u ukupnom iznosu od milion evra, s obzirom na tešku situaciju i nemogućnost izmirenja prispelih zakonskih obaveza za penzijsko, invalidsko i zdravstveno osiguranje za svoje zaposlene, kao i pripadajuće poreze. Samo ove budžetske godine Srpska pravoslavna crkva je iz sredstava linije 481 dobila gotovo 280 miliona dinara, odnosno više od 2,3 miliona evra. Većinka crkva u Srbiji se iste godine pojavila i kao investitor u izgradnji poslovno-stambenog kompleksa u bloku 32 na Novom Beogradu. Izgradnju objekata finansiraće suinvestitor, firma MPC inženjering,

41 “Da li iko kontroliše donacije crkvi?”, VOICE, 10. jun 2020, [voice.org.rs/dali-iko-kontrolise-donacije-crkvi](https://voice.org.rs/dali-iko-kontrolise-donacije-crkvi)

dok će Srpska pravoslavna crkva budući poslovni objekat iznajmljivati kompanijama. Poslovni prostor prostiraće se na 5235 metara kvadratnih, a dva stambena kompleksa na oko 25.000 metara kvadratnih. Kako su iz Srpske pravoslavne crkve u aprilu 2018. godine saopštili, prihode će koristiti za "svoje potrebe", među kojima je, preciziraju, i završetak Hrama Svetog Dimitrija.<sup>42</sup>

U martu 2019. godine, Vlada Srbije odobrila je dotaciju Srpskoj pravoslavnoj crkvi u iznosu od 1,18 milijarde dinara, ili oko 10 miliona evra za nastavak radova na uređenju Hrama Svetog Save u Beogradu.<sup>43</sup> Nepuna dva meseca kasnije, Vlada Srbije donela je odluka da se iz sredstava budžetskih rezervi izdvoji 12 miliona dinara, kako je objavljeno u Službenom glasniku, na ime dotacije Eparhiji britansko-skandinavskoj, a radi pomoći za izgradnju manastira Pokrova Presvete Bogorodice i Srpskog centra u Vokstropu, u Švedskoj. Takođe, odlučeno je i da bude uplaćeno 18 miliona dinara na ime dotacije Eparhiji budimskoj, a radi pomoći za završetak radova na Muzeju Eparhije budimske u Sentandreji, u Mađarskoj.<sup>44</sup> U istom mesecu Vlada je odlučila da se sa oko 234.000 evra pomogne Eparhija gornjokarlovačka u Hrvatskoj i to zbog izvođenja radova na izgradnji i uređenju hrama u Vrginmostu.<sup>45</sup> U julu 2019. godine Vlada Srbije je odobrila donaciju od 59,1 miliona dinara, ili oko 500.000 evra Eparhiji zahumsko-hercegovačkoj i to radi obnove Hrama Svete Trojice u Mostaru. Takođe, u medijskim izveštavanjima pominju se i donacije iz februara 2019. godine od 80 miliona dinara za nastavak radova na obnovi manastira Hilandar,

42 "Vlada dala još million evra SPC "zbog teške situacije"", *In sajder*, 22. novembar 2018, [insajder.net/arhiva/vesti/vlada-dala-jos-milion-evra-spc-zbog-teske-situacije](http://insajder.net/arhiva/vesti/vlada-dala-jos-milion-evra-spc-zbog-teske-situacije)

43 "Vlada odobrila 10 miliona evra za Hram Svetog Save", *In sajder*, 21. mart 2019, [insajder.net/arhiva/vesti/vlada-odobrila-10-miliona-evra-za-hram-svetog-save](http://insajder.net/arhiva/vesti/vlada-odobrila-10-miliona-evra-za-hram-svetog-save)

44 "Vlada Srbije iz budžetskih rezervi izdvaja još 30 miliona dinara za Srpsku pravoslavnu crkvu", *In sajder*, 14. maj 2019, [insajder.net/arhiva/vesti/vlada-srbije-iz-budzetskih-rezervi-izdvaja-jos-30-miliona-dinara-za-srpsku-pravoslavnu-crkvu](http://insajder.net/arhiva/vesti/vlada-srbije-iz-budzetskih-rezervi-izdvaja-jos-30-miliona-dinara-za-srpsku-pravoslavnu-crkvu)

45 "Vlada odlučila: još dva miliona evra za SPC", *Nova*, 21. novembar 2020, [nova.rs/vesti/drustvo/vlada-odlucila-jos-2-miliona-evra-za-spc](http://nova.rs/vesti/drustvo/vlada-odlucila-jos-2-miliona-evra-za-spc)

kao i u avgustu 2019. godine, od 30 miliona dinara za obeležavanje osam vekova autokefalnosti, te 58 miliona dinara Eparhiji žičkoj za završetak radova na izgradnji i uređenju Manastira Žiča i katedralnog hrama u Kraljevu.

U novembru 2020. godine, kako je navedeno u Rešenju o upotrebi sredstava tekuće budžetske rezerve, za Srpsku pravoslavnu crkvu će biti izdvojeno 230.306.000 dinara, ili oko dva miliona evra za izvođenje radova na platou ispred Hrama Svetog Save. Prethodno je, početkom jula 2020. godine, Vlada Srbije najpre donela odluku da iz budžetske rezerve isplati milijardu dinara, odnosno oko 8,5 miliona evra za radove na Hramu Svetog Save, da bi nedelju dana kasnije za iste namene iz budžetskih rezervi izdvojila još 200 miliona dinara, ili 1,7 milion evra.<sup>46</sup>

Polovinom 2020. godine, predsednik Vučić istakao je da je država Srbija u prethodne tri i po godine u izgradnju Hrama Svetog Save u Beogradu uložila 43 miliona evra, što je najviše u prethodnih 50 godina. Prilikom obilaska radova na Hramu sa patrijarhom Irinejem, predsednik je izjavio: "Ja sam ponosan na to što smo kao država mogli najviše da pomognemo. To je narod dao, jer je država bila efikasna, desetostruko snažnija nego što je bila 2012, 2005, 2000, 1985. godine i bilo kad u svojoj prošlosti od 1945. godine pa na ovamo". On je naveo da Hram Svetog Save ima više sličnosti sa "Svetom Sofijom u Carigradu", odnosno Aja Sofijom u Istanbulu, koji više nije ni muzej, ni crkva. "Na neki poseban i posredan način Hram Svetog Save postaje nova Sveta Sofija i sa bogorodicom iznad oltara, koja je gotovo istovetna kopija ikone u Svetoj Sofiji, postaje, kako je njegova svetost Irinej već rekao, neka vrsta nove Svete Sofije", rekao je Vučić.<sup>47</sup>

U avgustu 2021. godine, Vlada Srbije je, kako piše u Službenom glasniku, za "završetak radova na izgradnji i uređenju Spomen-hrama Svetog Save", iz budžetskih rezervi izdvojila 720 miliona dinara

46 Isto.

47 "Vučić: U Hram Svetog Save država uložila 43 miliona evra", *Nova*, 20. avgust 2020, [nova.rs/vesti/drustvo/vucic-u-hram-svetog-save-drzava-ulozila-43-miliona-evra](https://www.nova.rs/vesti/drustvo/vucic-u-hram-svetog-save-drzava-ulozila-43-miliona-evra).

ili oko 6,1 miliona evra. Toj sumi treba dodati još oko 14 miliona evra, koliko je Srpskoj pravoslavnoj crkvi za Hram Svetog Save uplaćeno četiri meseca ranije.<sup>48</sup>

Na netransparentan način trošenja novca za crkvene potrebe upozorio je i Fiskalni savet koji je upozorio da se već nekoliko godina unazad, sa računa Generalnog sekretarijata Vlade Srbije isplaćuju vanredne, budžetom neplanirane dotacije, između ostalog i za potrebe Srpske pravoslavne crkve.<sup>49</sup>

S obzirom na veliki broj izvora iz kojih država finansira rad crkava i verskih zajednica, ne postoji jasan i jedinstven objedinjeni pregled svih davanja države za ove potrebe niti jedinstvena kontrola ovih davanja.

Prema istraživanju javnih konkursa BIRN, koje je obuhvatalo period od 2019, do 2021. godine, lokalne samouprave, gradovi i opštine, na veoma različite načine tretiraju izdvajanje za crkve i verske zajednice. U posmatranom periodu rekorderi po izdvajanju su grad Zaječar koji je za projekte izgradnje verskih objekata usmerio više od 64 miliona dinara ka Eparhiji timočkoj, tj. više od 90 odsto budžeta namenjenog finansiranju projekata civilnog društva. Slede Koceljeva, Rekovac i Ljig koje su iz istog budžeta (za civilno društvo) izdvojile 50 odsto sredstava za crkve.<sup>50</sup>

Ovakvo stanje stvari upućuje na zaključak da u oblasti finansiranja crkava postoji nedovoljna transparentnost, da nedostaje jasan uvid javnosti u ovu vrstu potrošnje i da i crkve i verske zajednice i država odbijaju da daju odgovarajuće informacije o načinu na koji se troše sredstva građana Srbije.

Legitimisanje ovakve politike prema većinskoj crkvi crpi se iz određenih članova Zakona o crkvama i verskim zajednicama, tačnije u članu 11, stav dva stoji da Srpska pravoslavna crkva "ima

48 "Vlada odlučila: Još 10 miliona evra Crkvi za Hram Svetog Save", *Nova*, 29. avgust 2021, [nova.rs/vesti/politika/vlada-odlucila-jos-sest-miliona-evra-crkvi-za-hram-svetog-save](http://nova.rs/vesti/politika/vlada-odlucila-jos-sest-miliona-evra-crkvi-za-hram-svetog-save)

49 "Finansiranje crkava kroz javne konkurse", *BIRN*, 26. maj 2022, [birnsrbija.rs/finansiranje-crkava-kroz-javne-konkurse](http://birnsrbija.rs/finansiranje-crkava-kroz-javne-konkurse)

50 Isto.

izuzetnu istorijsku, državotvornu i civilizacijsku ulogu u oblikovanju, očuvanju i razvijanju identiteta srpskog naroda”.

## VEĆINSKA CRKVA I POLITIČKA ELITA

Uprkos ozbiljnim tenzijama na relaciji između većinske crkve i najviših organa izvršne vlasti, provejavao je i mesijanski odnos prema lideru vladajuće političke strukture. U intervjuu jednom beogradskom listu, u maju 2014. godine, patrijarh Irinej je izjavio da premijer Aleksandar Vučić “mora da podigne posrnulu naciju”,<sup>51</sup> a već u prvim danima 2015. godine, patrijarh je ponovio da mora da “veruje da će uspeti (Aleksandar Vučić) da podigne Srbiju iz ovog pepela”, a dalje je istakao: “Mislim da se trudi. Ima nekih naznaka da će biti i rezultata”.<sup>52</sup>

U januaru 2019. godine, na liturgiji koju je služio u Banjaluci povodom Dana Republike Srpske, patrijarh je poručio: “Nadamo se i molimo se Gospodu da predsedniku Republike Srbije da snage i moći da se odupre silnim vetrovima našega vremena, sa nadom i verom i uz pomoć božju da nas Gospod neće ostaviti”.<sup>53</sup>

Upravo 2019. godine, koju su obeležila ozbiljna finansijska davanja iz budžeta, na predlog patrijarha Irineja, tokom svečane akademije povodom osam vekova samostalnosti Srpske pravoslavne crkve, predsedniku Srbije Aleksandru Vučiću dodeljeno je najviše crkveno priznanje, odnosno Orden Svetog Save prvog stepena. Prema rečima patrijarha, orden se dodeljuje za “delatnu ljubav prema Crkvi, angažovanje na očuvanju jedinstva srpskog naroda i neumornu borbu za celovitost Srbije i očuvanje KiM u njenim granicama”. Patrijarh je obrazlažući predlog za Vučićevo odlikovanje naveo da je predsednik Srbije, između ostalog, promenio medijsku

51 “Patrijarh: Republika Srpska da se pripoji Srbiji, Vučić da podigne posrnulu naciju!”, *Telegraf*, 13. maj 2014.

52 “Patrijarh: Verujem da će Vučić podići Srbiju iz pepela”, *Blic*, 8. januar 2015. [www.blic.rs/vesti/politika/patrijarh-verujem-da-ce-vucic-podici-srbiju-iz-pepela/fhke5t2](http://www.blic.rs/vesti/politika/patrijarh-verujem-da-ce-vucic-podici-srbiju-iz-pepela/fhke5t2)

53 “Da li iko kontroliše donacije crkvi?”, *VOICE*, 10. jun 2020, [voice.org.rs/dali-iko-kontrolise-donacije-crkvi](http://voice.org.rs/dali-iko-kontrolise-donacije-crkvi)

sliku o Srbiji srpskom narodu u svetu, svojim “državničkim znanjem i sposobnošću pokrenu privredu, izgradnju puteva i fabrika...” Predsednik se izvinio patrijarhu za sve kritike koje su mu zbog njega upućene, a kritičarima poručio da žele da budu “važniji od Boga i Srbije”. Govoreći o istoriji nemanjičke Srbije, predsednik je istako da je “saglasje dve orlove glave na telu naroda – Crkve i države uslov svakog opstanka i posle 800 godina i da to treba da prepoznamo kao pojednici, institucije i narod u celini”.<sup>54</sup>

Dodeljivanje raznoraznih priznanja, u ovom slučaju, veoma popularnih ordenja kako Srpske pravoslavne crkve, tako i pojedinačnih eparhija kao zasebnih autonomnih duhovnih autoriteta, već je ustaljena praksa i predstavlja ilustrativan indikator vrednovanja određenih institucija, pojedinaca, privrednih subjekata koje većinska crkva smatra reprezentativnim i relevantnim za sopstvenu misiju i društvenu funkciju. Kako se među dobitnicima raznih crkvenih odlikovanja nalazi veliki broj političara, osvrnućemo se samo za nekolicinom koje je crkva odlikovala više puta ili koji se na svojstven način izdvajaju.

Prethodni predsednik Srbije Tomislav Nikolić i njegova supruga Dragica, na predlog Eparhije šumadijske i episkopa Jovana, odlikovani su Ordenom Svetog Save prvog stepena.<sup>55</sup> Prilikom osveštavanja Crkve Svetog velikomučenika Dimitrija u Bajčetini, čiji je ktitor, tada odlazeći predsednik Srbije Tomislav Nikolić, patrijarh Irinej je rekao da je ovo prva zadužbina koju gradi jedan srpski vladar posle Karađorđevića.<sup>56</sup> Za vreme predsedničkog mandata, Tomislav Nikolić primio je Orden svetog vladike Nikolaja za trud i brigu za Srbiju i srpski narod i neumoran rad na unapređenju odno-

54 “Irinej uručio Vučiću orden Svetog Save, većina vladika bojkotovala svečanost”, *Danas*, 8. oktobar 2019, [www.danas.rs/vesti/drustvo/vucicu-orden-spc-za-borbu-za-ocuvanje-kosova-u-sastavu-srbije](http://www.danas.rs/vesti/drustvo/vucicu-orden-spc-za-borbu-za-ocuvanje-kosova-u-sastavu-srbije)

55 “Ajde što je dobila orden, već joj ga je dao Tomin pop! Novi detalji Zoraninog odliovanja!”, *Espresso*, 8. septembar 2017, [www.espresso.co.rs/vesti/politika/180585/ajde-sto-je-dobila-orden-vec-joj-ga-je-dao-tomin-pop-novi-detalji-zoraninog-odlikovanja](http://www.espresso.co.rs/vesti/politika/180585/ajde-sto-je-dobila-orden-vec-joj-ga-je-dao-tomin-pop-novi-detalji-zoraninog-odlikovanja)

56 “Osveštan hram u Bajčetini”, *Politika*, 27. maj 2017, [www.politika.rs/sr/clanak/381507/Osvestan-hram-u-Bajcetini](http://www.politika.rs/sr/clanak/381507/Osvestan-hram-u-Bajcetini)



sa između države i Srpske pravoslavne crkve, a orden mu je uručio episkop valjevski Milutin.<sup>57</sup>

Tomislav Nikolić odlikovan je i Ordenom Svetog Cara Konstantina, a isto priznanje dodeljeno je Aleksandru Vučiću, Ivici Dačiću, kao i načelniku Generalštaba Ljubiši Dikoviću, direktoru Srbijagasa Dušanu Bajatoviću.<sup>58</sup>

Među dobitnicima najvišeg crkvenog ordena prvog stepena nalazi se i Dragan Marković Palma koga je 2016. godine patrijarh Irinej odlikovao u crkvi Svetog Jovana Krstitelja u Končarevu kod Jagodine čiji je ktitor.<sup>59</sup> Šest godina kasnije, na istom mestu, episkop šumadijski Jovan je Markoviću uručio Orden Svetih kragujevačkih novomučenika Prvog stepena, najviše odlikovanje Eparhije šumadijske.<sup>60</sup>

O odlikovanjima će biti reči i kasnije, ali ovde je interesantno pomenuti i odavanje priznanja pojedinim medijskim i privrednim subjektima. U javnosti je dosta pažnje izazvalo odlikovanje Milorada Vučelića, glavnog i odgovornog urednika *Večernjih novosti* i predsednika FK Partizan. Orden je uručio lično patrijarh Porfirije, a u obrazloženju se navodi da je priznanje zaslužio, između ostalog, “zbog afirmacije hrišćanskih vrednosti i vrlina”. Patrijarh je objasnio da se Vučeliću orden uručuje zbog svega što je učinio za crkvu: “Vi ste pre – sada već mogu da kažem – mnogo decenija dok ste bili najpre direktor Radio-televizije Vojvodine u Novom Sadu,

57 “Predsednik Nikolić primio Orden svetog vladike Nikolaja”, Predsednik Republike Srbije, 3. maj 2014, [www.predsednik.rs/lat/pres-centar/vesti/predsednik-nikolic-primio-orden-svetog-vladike-nikolaja](http://www.predsednik.rs/lat/pres-centar/vesti/predsednik-nikolic-primio-orden-svetog-vladike-nikolaja)

58 “SPC dodeljuje ordenje i kriminalcima, kontroverznim biznismenima ili tabloidnim novinarima”, Medijska kutija, 20. april 2018, [medijskakutija.rs/srpska-pravoslavna-crkva-dodeljuje-najvisa-odlikovanja-i-kriminalcima-osudjenicima-i-zlocincima](http://medijskakutija.rs/srpska-pravoslavna-crkva-dodeljuje-najvisa-odlikovanja-i-kriminalcima-osudjenicima-i-zlocincima)

59 “Svečanost u Končarevu: Palmi Orden Svetog Save, nije hteo da se nađe na freskama crkve”, Blic, 11. jun 2016, [www.blic.rs/vesti/drustvo/svecanost-u-koncarevu-orden-svetog-save-nije-hteo-da-se-nade-na-freskama-crkve/8t157k5](http://www.blic.rs/vesti/drustvo/svecanost-u-koncarevu-orden-svetog-save-nije-hteo-da-se-nade-na-freskama-crkve/8t157k5)

60 “Treće priznanje za Palmu od SPC”, *Novosti*, 7. jul 2022, [www.novosti.rs/vesti/politika/1133439/trece-priznanje-palmu-spc-dragan-markovic-dobio-orden-svetih-kragujevackih-novomucenika-prvog-stepena](http://www.novosti.rs/vesti/politika/1133439/trece-priznanje-palmu-spc-dragan-markovic-dobio-orden-svetih-kragujevackih-novomucenika-prvog-stepena)

a onda i direktor nacionalne televizije u Beogradu, otvorili vrata – a sada ću samog sebe ispraviti – ne samo da ste otvorili vrata nego ste dali i trudili se da mi iz Crkve imamo apsolutno sve mogućnosti da sa malih ekrana govorimo o svojoj veri kao da govorimo iz samoga hrama ili sa oltara crkava”.<sup>61</sup> Gramata Srpske pravoslavne crkve uručena je i vlasniku tabloida Informer Draganu Vučićeviću.<sup>62</sup>

Orden Svetog Save dobili su brojni uticajni privrednici koji su bili na čelu kompanija poput Telekom, Dunav osiguranja, Simensa, direktor EPS i funkcioner SNS Milorad Grčić, funkcioneri SNS koju su bili gradonačelnici Leskovca i Kragujevca.<sup>63</sup> Episkop šumadijski Jovan dodelio je tadašnjoj potpredsednici Vlade i ministarki građevinarstva Zorani Mihajlović Orden Svetog Simeona Mirotočivog, koga Srpska pravoslavna crkva dodeljuje za poseban doprinos pospešivanju odnosa između Crkve i države.<sup>64</sup> Ministar finansija Siniša Mali primio je Orden Velikomučenika Kragujevačkih prvog stepena, koga mu je u Hramu silaska Svetog duha na apostole u selu Barzilovica kod Lazarevca, uz blagoslov patrijarha Irineja, uručio episkop šumadijski Jovan. Ministar je prethodne godine, kao gradonačelnik Beograda, izdvojio sredstva koja su bila neophodna da bi se posle deset godina završio hram.<sup>65</sup>

61 “Najviši orden srpske crkve za Miloševićevog medijskog ratnog huškača”, RSE, 8. oktobar 2021, [www.slobodnaevropa.org/a/milorad-vucelic-orden-spc/31499824.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/milorad-vucelic-orden-spc/31499824.html)

62 “SPC dodeljuje ordenje i kriminalcima, kontroverznim biznismenima ili tabloidnim novinarima”, Medijska kutija, 20. april 2018, [medijskakutija.rs/srpska-pravoslavna-crkva-dodeljuje-najvisa-odlikovanja-i-kriminalcima-osudjenicima-i-zlocincima](http://medijskakutija.rs/srpska-pravoslavna-crkva-dodeljuje-najvisa-odlikovanja-i-kriminalcima-osudjenicima-i-zlocincima)

63 Orden Svetog kralja Milutina, prema pisanju nekih medija, dodeljen je i kompaniji “Mat company”, čiji su pravi vlasnici Darko i Duško Šarić, inače optuženi za organizovani kriminal, krijumčarenje narkotika i pranje novca. Ordenje su “zaslužili” jer su bili među najvećim donatorima za izgradnju Crkve Svetog Georgija u pljevaljskom naselju Guke. *Ibidem*.

64 “Ajde što je dobila orden, već joj ga je dao Tomin pop! Novi detalji Zoraninog odlivanja!” *Espresso*, 8. septembar 2017. [www.espresso.co.rs/vesti/politika/180585/ajde-sto-je-dobila-orden-vec-joj-ga-je-dao-tomin-pop-novi-detalj-zoraninog-odlikovanja](http://www.espresso.co.rs/vesti/politika/180585/ajde-sto-je-dobila-orden-vec-joj-ga-je-dao-tomin-pop-novi-detalj-zoraninog-odlikovanja)

65 “I Siniša Mali dobio orden od SPC”, *Politika*, 29. oktobar 2019, [www.politika.rs/sr/clanak/440784/I-Sinisa-Mali-dobio-orden-od-SPC](http://www.politika.rs/sr/clanak/440784/I-Sinisa-Mali-dobio-orden-od-SPC)

Kako je rasla moć vladajuće Srpske napredne stranke, tako se usložnjavala veza između različitih nivoa crkvenih i političkih struktura, od međusobnog glorifikovanja dve glave “srpskog orla” na samom vrhu obe hijerarhije, do najnižih organizacionih jedinica i lokalnih aktera. Nominalno, Srpska pravoslavna crkva pokušavala je da se predstavi kao natpolitička i nadideološka institucija, koja u svojoj misiji daleko prevazilazi državne i strančke okvire, u prksi je to ne samo izgledalo drugačije, nego se mogu izdvojiti paradoksalni, pa čak pomalo i karikaturalni i bizarni primeri kršenja sopstvenih proklamovanih načela.

Samo nekoliko dana nakon što je Sinod Srpske pravoslavne crkve uputio pismo episkopima u kome se navodi da im je zabranjeno “uplitanje u svetovne poslove” i pružanje podrške strankama i političarima, početkom februara 2022. godine, pojavljivanje poglavara Srpske pravoslavne crkve u propagandnom predizbornom spotu Srpske napredne stranke izazvalo je brojne reakcije u javnosti. Kako se ne bi stvarala “smutnja i razdor u vernom narodu”, u pismu se posebno stavlja na znanje da je “nedopustivo bilo kakvo učešće u stranačkim nadmetanjima, davanje javnih izjava u korist ili na štetu pojedinih stranaka ili kandidata u izbornim procesima i van njih”.<sup>66</sup> U predizbornom spotu vladajuće stranke pored patrijarha Porfirija, pojavljuje se i episkop vranjski Pahomije, snimljen kako prima orden od predsednika Srbije Aleksandra Vučića. Prema rečima profesora Rodoljuba Kubata, od patrijarha se očekivalo da se oglasi javno, ogradi od spota Srpske napredne stranke u kome se pojavljuju kadrovi sa njegovim likom, i zamoli ih da uklone sporni sadržaj. Međutim, to se nije dogodilo.

Podsetimo, slična situacija dogodila se pet godina ranije, kad je tokom predizborne kampanje predsednički kandidat Vuk Jeremić u spotu iskoristio kadrove sa tribine na kojoj je učestvovao tada mitropolit zagrebačko-ljubljanski Porfirije. Mitropolit je oštro

66 “Ništa im nije sveto: Vučić ubacio Porfirija u spot SNS, a on zabranio vladikama da govore o politici”, *Direktno*, 22. februar 2022, [direktno.rs/izbori-2022/399322/patrijarh-porfirije-spc-vladike-politika-aleksandar-vucic-sns-spot.html](https://direktno.rs/izbori-2022/399322/patrijarh-porfirije-spc-vladike-politika-aleksandar-vucic-sns-spot.html)

regovao, navodeći da je zloupotrebljen, traživši da se snimci sa njegovim likom uklone, što je Jeremić i učinio. Mitropolit Porfirije je tada veoma odlučno i jasno reagovao: "Imam obavezu da obavestim javnost da nisam ni pretpostavio da bi moje učešće na verskom skupu, na koji sam pozvan kao gost, moglo biti (zlo)upotrebljeno u svrhu političke promocije, u bilo čijoj predsedničkoj ili bilo kakvoj drugoj kampanji". Mitropolit Porfirije je izjavio da se njegov susret sa Jeremićem "tendenciozno koristi u različitim formama u predsedničkoj kampanji" i naglasio da za takav postupak nije tražena saglasnost, a i da je tražena, dodao je, ne bi bila dobijena. Tadašnji mitropolit, a sadašnji patrijarh jasno je objasnio: "Uloga sveštenog lica jeste da spaja, a ne da razdvaja. Nisam se ni ranije javno opredeljivao za političke ličnosti ili stranke, a nemam nameru da to činim ni ubuduće".

I prethodni patrijarh Irinej pronalazio je načine da izbegne odgovornost za svoje političke postupke, te se može navesti primer iz marta 2019. godine, kad kabinet patrijarha Irineja navodno, nije bio upoznat sa sadržajem pisma opozicionog Saveza za Srbiju, inače objavljenog u medijima, kojim se negoduje zbog toga što je patrijarh u Nišu, povodom godišnjice NATO bombardovanja izjavio da protesti daju "snagu našim neprijateljima". Patrijarh je tom prilikom izjavio da opozicioni političari "na ovaj način ne mogu doći (na vlast), niti mogu nađiti (vlasti), ali mogu nađiti svom narodu i svojoj državi". U otvorenom pismu patrijarhu, koga je potpisao deo opzicije koja podržava višemesečne antivladine proteste stoji: "Vaša javna negativna ocena o protestima je direktno mešanje u dnevopolitička pitanja i otvoreno stajanje na stranu vlasti, što neko na Vašem položaju nikako ne bi trebalo da čini jer Srpska pravoslavna crkva nije u vlasništvu Srpske napredne stranke, a Vi ste Poglavar čitave naše Crkve koju čine vernici različitih političkih opredeljenja".<sup>67</sup>

Političko deklarisanje verskih autoriteta nije novost; odmah po uvođenju višestranačja bilo je episkopa koji su otvoreno podržavali

67 "Savez za Srbiju: Patrijarh Irinej stao uz vlast", RSE, 25. mart 2019, [www.slobodnaevropa.org/a/29841089.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/29841089.html)

vlast ili opoziciju, ali tek sporadičnih poziva za davanje podrške nekom kandidatu na izborima, što je po pravilu u samim crkvenim krugovima bilo sankcionisano. Episkop mileševski Filaret je, na primer, zbog podrške Slobodanu Miloševiću na predsedničkim izborima 2000. godine morao javno da se pokaje i izvini episkopima. Patrijarh Irinej je 2013. godine pozvao Srbe da glasaju na Kosovu, ali je ubrzo usledilo saopštenje Srpske pravoslavne crkve u kome se precizira da je patrijarh to učinio u svoje lično, a ne u ime Crkve. Jedini poziv za glasanje koji je svojevremeno bio opšteprihvaćen uputio je patrijarh Pavle, pozivajući građane Srbije 2006. godine da izađu na referendum i glasaju za novi ustav.

U poslednje vreme učestale su izjave episkopa koje se osvrću na aktuelnu društveno-političku situaciju, ali je evidentno da oni koji brane Vučića, upoređujući ga čak i sa Isusom Hristom, ne bivaју prekorevani zbog svojih izjava dok, recimo, episkop dizeldorfski i cele Nemačke Grigorije, koji se godinama otvoreno suprotstavlja aktuelnom režimu, uvek bude kritikovan zbog svojih stavova. Poznavaoci crkvenih prilika smatraju da je odluka Sinoda Srpske pravoslavne crkve o zabrani komentarisanja izborne kampanje usledila upravo zbog Grigorijeve podrške opozicionom kandidatu.<sup>68</sup>

Pripadnici vladajuće stranke, na svim nivoima, uporno i disciplinovano istrajavali su na pozicijama simfonijskog odnosa većinske crkve i države i isticali da je svaki napad na sveštenstvo i većinsku crkvu napad na nacionalni identitet i državnost.

Zaustavljanje episkopa raško-prizrenskog Teodosija na administrativnom prelazu Jarinje, tadašnji direktor Kancelarije za Kosovo i Metohiju Vlade Republike Srbije Marko Đurić ocenio je kao "bahati čin samovolje kojim se vređa čitav srpski narod i Srpska pravoslavna crkva, (...) najflagrantnije kršenje verskih sloboda i šamar svim pravoslavnim vernicima na Kosovu i Metohiji", ali i iskazivanje prezira prema srpskoj kulturi, veri i tradiciji, pa čak i

68 "Porfirije mora da se izjasni oko spota SNS", *Danas*, 23. februar 2022, [www.danas.rs/vesti/drustvo/porfirije-mora-da-se-izjasni-oko-spota-sns](http://www.danas.rs/vesti/drustvo/porfirije-mora-da-se-izjasni-oko-spota-sns)

“napad na hrišćanski karakter naše južne pokrajine i na evropsku kulturu u celini”<sup>69</sup>

Povodom napada na pravoslavnog sveštenika Dragana Stokina tokom “huliganskog pohoda i takozvanog protesta i blokade samozvanih ekologa”, narodni poslanik i predsednik Odbora za dijasporu i Srbe u regionu Milimir Vujadinović je na sajtu svoje (vladajuće) stranke reagovao oštrom osudom, ukazujući da je ovim linčom ogoljen “konačni cilj urušavanja države i njenih institucija, pre svega institucije predsednika Srbije, ali i urušavanja i uništenja SPC, kao vekovnog stožera, okupljanja našeg naroda u najtežim istorijskim momentima”. Ukazujući na opštu ugroženost onoga što Vulin naziva “srpski svet” i ovom prilikom se ističe da je taj postupak “očigledno, u potpunosti usklađen sa delovanjem protiv SPC, kome svedočimo i na Kosovu i Metohiji, Crnoj Gori, Federaciji BiH i Hrvatskoj, a evo sada, na žalost i na ulicama Srbije.” Dihotomija je poentirana: “Sa druge strane, SNS i njen predsednik Aleksandar Vučić će, bez obzira na sve bestijalnosti i pritiske Đilasovih, Marinikinih, Brkovićevih i drugih jurušnika, ostati na strani našeg naroda i naše SPC gde god se oni nalazili i na strani pristojne Srbije uz punu osudu ovakvih događaja”.<sup>70</sup>

Na povezanosti crkvenih i političkih struktura ukazala je i predsednica Evropskog pokreta Srba sa Kosova i Metohije Rada Trajković izjavivši da je, do dolaska patrijarha Porfirija, veliki oslonac Srbima bila Srpska pravoslavna crkva, ali da se sada oseća sumnja u tu instituciju koja je “više u politici kao ogranak SNS-a, nego mesto i krov za sve ljude koji su njeni vernici”.<sup>71</sup>

69 “Đurić: Svaki napad na SPC je zapravo napad na hrišćanski karakter”, SNS, 14. avgust 2020, [www.sns.org.rs/lat/novosti/vesti/duric-svaki-napad-na-spc-je-zapravo-napad-na-hriscanski-karakter](http://www.sns.org.rs/lat/novosti/vesti/duric-svaki-napad-na-spc-je-zapravo-napad-na-hriscanski-karakter)

70 “Vujadinović: U huliganskom pohodu ozbiljan linč preživeo sveštenik”, SNS, 12. decembar 2021, [www.sns.org.rs/lat/novosti/saopstenja/vujadinovic-u-huliganskom-pohodu-ozbiljan-linc-preziveo-svestenik](http://www.sns.org.rs/lat/novosti/saopstenja/vujadinovic-u-huliganskom-pohodu-ozbiljan-linc-preziveo-svestenik)

71 “Rada Trajković: SPC se ponaša kao ogranak SNS, do Porfirija bila oslonac Srbima”, N1, 20. jul 2022, [rs.n1info.com/vesti/rada-trajkovic-spc-se-ponasa-kao-ogranak-sns-do-porfirija-bila-oslonac-srbima](http://rs.n1info.com/vesti/rada-trajkovic-spc-se-ponasa-kao-ogranak-sns-do-porfirija-bila-oslonac-srbima)

## “SRPSKI PIJEMONT”

U intervjuu, u maju 2014. godine, patrijarh Irinej je izjavio da bi Republika Srpska trebalo da se pripoji Srbiji, pošto za to “ima mnogo razloga”.<sup>72</sup> Tom prilikom izjavio je da ga ne bi začudilo kad bi u Republici Srpskoj bio održan referendum o otcepljenju od Bosne i Hercegovine i kada bi se Republika Srpska pripojila Srbiji: “To je proces koji je već krenuo. Ako može Kosovo da se odvoji od Srbije, zašto se Republika Srpska ne bi odvojila od Federacije Bosne i Hercegovine i pripojila Srbiji? Za tako nešto imamo mnogo više razloga, jer se oduzimanjem Kosova sada prave dve albanske države, a Srbija s Republikom Srpskom bi bila jedna srpska država kao što je to bila vekovima”.<sup>73</sup>

Prilikom otvaranja manifestacije Dani Srpske u Srbiji, u oktobru 2015. godine, patrijarh Irinej je u Novom Sadu izjavio da je Republika Srpska “srpska država stvorena u našem vremenu”. Episkop bački Irinej rekao je da reka Drina ne razdvaja, već “spaja srpski narod sa obe obale reke” i dodao da se može reći da su Republika Srpska i Srbija jedna celina i da predstavljaju “suštinsko jedinstvo i zajedničko organsko pripadanje čitavom pravoslavnom svetu”.<sup>74</sup>

U Sabornom hramu Hrista Spasitelja u Banjaluci, 2016. godine, nakon liturgije povodom 9. januara, Dana i krsne slave Republike Srpske – Svetog arhiđakona i prvomučenika Stefana, patrijarh Irinej je rekao: “Republika Srpska utemeljena na istini Božijoj, na pravdi Božijoj slavi svoj rodendan. Veliki dan, ne samo za vas braćo i sestre, veliki dan za ceo srpski narod. Republika je postavljena na krvi svetih mučenika, na kostima svetih mučenika, a sve što je postavljeno na pravdi, na istini, na krvlju za pravdu i za ime Božije, to je večno i neprolazno.” Povodom ove izjave, nadbiskup

72 “Patrijarh: Republika Srpska da se pripoji Srbiji, Vučić da podigne posrnulu naciju!”, *Telegraf*, 13. maj 2014.

73 “Patrijarh Irinej: RS da se pripoji Srbiji”, *Naše novine*, 16. maj 2014.

74 “Patrijarh Irinej: Republika Srpska je srpska država”, *Blic*, 19. oktobar 2015. [www.blic.rs/vesti/politika/patrijarh-irinej-republika-srpska-je-srpska-drzava/112kfz](http://www.blic.rs/vesti/politika/patrijarh-irinej-republika-srpska-je-srpska-drzava/112kfz)

vrhbosanski kardinal Vinko Puljić uputio je u ime svih biskupa u Bosni i Hercegovini pismo patrijarhu Irineju kojim je izrazio “ne-vjericu” zbog patrijarhovitih reči: “Od granatiranja Sarajeva, preko ubistava, progona i pljačke od Banjaluke, Prijedora, Dervente – stotine hiljada ljudi osjetili su stravične zločine”.<sup>75</sup>

Na Sajmu knjiga u Beogradu, 2017. godine, patrijarh Irinej je izjavio sledeće: “Volimo svoju otadžbinu, gde god žive Srbi, to je Srbija, pa bilo da su u Bosni, u Crnoj Gori ili na drugim mestima. Braći iz Republike Srpske kažem – čuvajte Republiku Srpsku i onog koji danas vodi narod Srpske, to je jedini način da srpstvo opstane.”<sup>76</sup>

Nakon sastanka sa patrijarhom Irinejom u maju 2019. godine predsednik Aleksandar Vučić rezimirao je susret sledećim rečima: “Govorili smo i o odnosima Srpske i Srbije, o dobrim odnosima, jedinstvenom bukvaru za srpski etnički prostor, memorijalnom centru u Jasenovcu, kao i o važnoj stvari, da u Srbiji, a slično je i na srpskim etničkim prostorima, izgubimo 104 čoveka dnevno, jer više umre nego što se rađa. Nas je svakog dana manje za 104 čoveka i to su svari na kojima moramo da radimo.”<sup>77</sup>

Patrijarh Porfirije je po preuzimanju funkcije nastavio veoma intenzivnu saradnju sa političkim vrhom Republike Srpske. Uskršnji prijem u Patrijaršiji u Beogradu u aprilu 2021. godine, patrijarh je upriličio za srpskog člana i predsedavajućeg Predsedništva BiH Milorada Dodika i rukovodstvo Republike Srpske, odnosno predsednicu Željku Cvijanović i premijera Radovana Viškovića. Tom prigodom Milorad Dodik je izjavio da “u Republici Srpskoj poštuju ono što Srpska pravoslavna crkva jeste i što čini za srpski narod,

75 “Puljić Irineju: Progona i ubistva nisu Božja pravda”, *RSE*, 16. februar 2016, [www.slobodnaevropa.org/a/puljic-irineju-progoni-i-ubistva-nisu-bozja-pravda/27555698.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/puljic-irineju-progoni-i-ubistva-nisu-bozja-pravda/27555698.html)

76 “Patrijarh Irinej: Gde god žive Srbi, to je Srbija, braća iz Republike Srpske da čuvaju RS i onog koji danas vodi narod Srpske”, *NSPM*, 25. oktobar 2017, [www.nspm.rs/hronika/patrijarh-irinej-gde-god-zive-srbi-to-je-srbija-braca-iz-republike-srpske-da-cuvaju-rs-i-onog-koji-danas-vodi-narod-srpske.html?alphabet=l](http://www.nspm.rs/hronika/patrijarh-irinej-gde-god-zive-srbi-to-je-srbija-braca-iz-republike-srpske-da-cuvaju-rs-i-onog-koji-danas-vodi-narod-srpske.html?alphabet=l)

77 “Vučić na Saboru SPC: Izneo sam sve svoje brige, patrijarh me je razumeo”, *Ekspres*, 14. maj 2019, [www.ekspres.net/vesti/vvucic-na-saboru-spc-izneo-sam-sve-svoje-brige-patrijarh-me-je-razumeo](http://www.ekspres.net/vesti/vvucic-na-saboru-spc-izneo-sam-sve-svoje-brige-patrijarh-me-je-razumeo)



kao i da je ona snažan elemenat srpskog identiteta” i istakao da, “Crkva snažno štiti srpski narod, čuva jezik i kulturu tamo gde, kako je rekao, nedostaju srpske države”. Patrijarh Porfirije je izjavio da su Republika Srpska i Bosna i Hercegovina jedinstven zajednički prostor koji u sebi nosi mnoga afirmisana dobra, ali i prostor koji je nosio dosta nesporazuma, te da on lično posebne emocije neguje prema Republici Srpskoj. “Taj nacionalni identitet ukoliko se temelji u duhovnim sferama biće ispravan”, rekao je patrijarh i dodao da “braća episkopi sa prostora BiH po pravilu izražavaju zahvalnost pre svega prema institucijama Republike Srpske, jer one u svakom smislu razumeju potrebe Crkve i pokušavaju da pomognu u meri koliko je to potrebno”.<sup>78</sup>

U septembru 2021. godine, na Svečanoj akademiji u Banjaluci, povodom Dana srpskog jedinstva, slobode i nacionalne zastave, član Predsedništva BiH Milorad Dodik poručio je da nikad nije bilo većeg jedinstva između Republike Srpske, Srbije i Srpske pravoslavne crkve. Dodik je istakao neprikosnoveni značaj većinske crkve za očuvanje srpskog identiteta sledećim rečima: “Naše pismo je bilo potrebno da sačuvamo svoj identitet. Jedan gorostas za naš narod, a to je Srpska pravoslavna crkva, učinila je sve da očuva naš jezik, pismo, naš govor, krsnu slavu, identitet. Da nije bilo Srpske pravoslavne crkve i njene borbe, izgubili bi svoj identitet još za vrijeme Osmanskog carstva”. U daljem izlaganju Dodik je istakao da je “srpski narod danas ponosan zato što Srpska pravoslavna crkva djeluje jedinstveno i ne želi ništa više od drugih, ali ne želi ni da je sprečavaju u Crnoj Gori ili satanizuju u Hrvatskoj, a da ima i onih koji pokušavaju i ovdje da joj nešto prigovore”. On je dodao da je ponosan što “pripada ekipi političara koja je zajedno sa predsjednikom Srbije Aleksandrom Vučićem došla do ovog dana i izabrala 15. septembar koji se obilježava i slavi”.<sup>79</sup>

78 “SPC je čuvar srpskog identiteta i jezika!”, *Informer*, 29. april 2021, [informer.rs/vesti/drustvo/604501/patrijarsija-spc-vaskrs](https://www.informer.rs/vesti/drustvo/604501/patrijarsija-spc-vaskrs)

79 “Dodik: Nikada veće jedinstvo između Republike Srpske, Srbije i Srpske pravoslavne crkve”, *Argumenti*, 14. septembar 2021, [www.argumenti.rs/dodik-nikada-vece-jedinstvo-izmedju-republike-srpske-srbije-i-srpske-pravoslavne-crkve](https://www.argumenti.rs/dodik-nikada-vece-jedinstvo-izmedju-republike-srpske-srbije-i-srpske-pravoslavne-crkve)

Istog meseca, ali ovom prilikom u Narodnom pozorištu u Beogradu, na manifestaciji Dani Srpske u Srbiji, patrijarh Porfirije replicirao je reči svog prethodnika i izjavio da je: “stvaranje, postojanje i napredak Republike Srpske delo pravde, kao i međunarodnog prava i konsenzusa, a da je za hrišćane pravedno ono što je utemeljeno na istini”. U prisustvu zvaničnika Srbije i Republike Srpske patrijarh je uputio molitve za sve žitelje Republike Srpske i podsetio okupljene na patrijarha Irineja “koji je gajio posebnu ljubav za Republiku Srpsku i srpski narod gde god se nalazio”. Evocirajući uspomene, patrijarh Porfirije je rekao: “Mnogo puta sam sa njim razgovarao o važnosti očuvanja, napretka i svakog prosperiteta Republike Srpske i o saradnji Republike Srpske sa Srbijom i drugim zemljama u okruženju, kao i o saradnji Republike Srpske sa Rusijom, Grčkom, ali i Hrvatskom, Crnom Gorom i svim zemljama zapadnog sveta sa kojima delimo hrišćanske i sveopšte civilizacijske vrednosti”.<sup>80</sup>

Planovi za obnavljanje verskih objekata, između ostalih, bila je tema i susreta patrijarha Porfirija s Miloradom Dodikom u junu 2022. godine, kada je Dodik na svom tviter nalogu objavio: “Srpska pravoslavna crkva i srpski narod su jedno i samo ujedinjeni i okupljeni oko Srpske pravoslavne crkve možemo sačuvati naš identitet”. Dodik je patrijarha Porfirija i episkope banjalučkog Jefrema, osječko-poljske i baranjske eparhije Heruvima, marčanskog Savu i bihaćko-petrovačkog Sergija ugostio u destileriji “Agro Destil” Laktaši, a razgovarali su o brojnim izazovima sa kojima se danas suočavaju Republika Srpska i srpski narod.<sup>81</sup>

Početkom oktobra 2022. godine, Milorad Dodik je prilikom osveštenja temelja Hrama posvećenog Svetom Nikolaju Miriklijском Čudotvorcu u banjalučkom naselju Ada, kome je prisustvovala i predsednica Republike Srpske Željka Cvijanović izjavio da je

80 “Politika SPC-a, gdje stadoše Pavle i Irinej, Porfirije produži: RS je djelo pravde”, *Faktor*, 23. septembar 2021, [faktor.ba/vijest/politika-spc-a-gdje-stadose-pavle-i-irinej-porfirije-produzi-rs-je-djelo-pravde/138761](https://faktor.ba/vijest/politika-spc-a-gdje-stadose-pavle-i-irinej-porfirije-produzi-rs-je-djelo-pravde/138761)

81 “Samo ujedinjeni i okupljeni oko SPC možemo sačuvati naš identitet”, *B92*, 19. jun 2022, [www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2022&mm=06&dd=19&nav\\_category=167&nav\\_id=2173342](http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2022&mm=06&dd=19&nav_category=167&nav_id=2173342)

poslednjih godina, zahvaljujući saradnji vlasti u Republici Srpskoj i Srpske pravoslavne crkve, izgrađeno ili rekonstruisano više od hiljadu objekata za potrebe Srpske pravoslavne crkve. On je dodao da je dobra saradnja i sa drugim verskim zajednicama, islamskom, katoličkom, jevrejskom i drugim, ali “s obzirom na to da su Srbi najbrojniji narod u Republici Srpskoj, logično je da Srpska pravoslavna crkva ima i najveću podršku”.<sup>82</sup>

Prilikom otvaranja početka radova na izgradnji deonice autoputa Rača–Bijeljina, u septembru 2022. godine, u prisustvu predsednika Srbije Aleksandra Vučića i srpskog člana Predsedništva BiH Milorada Dodika, patrijarh Porfirije obratio se rečima da su državne granice “promenljiva kategorija”: “Svi znamo da su se kroz istoriju granice država i mesta obitavanja našeg naroda menjale, a nismo sigurni da se u istoriji u kojoj je sve relativno neće menjati i ubuduće”. Prethodno, Milorad Dodik je predsedniku Srbije poželeo dobrodošlicu rečima: “dobrodošao na svoje i među svoje”.<sup>83</sup>

U jeku predizborne kampanje za predsednika Republike Srpske, u oktobru 2022. godine, kao predsednik SNSD i kandidat na predstojećim izborima, Milorad Dodik se sastao u Beogradu sa patrijarhom Porfirijem. Dodik je na svom profilu na Instagramu napisao da je sa Porfirijem razgovarao o aktuelnoj situaciji u Republici Srpskoj, kao i o ostalim važnim pitanjima za naš narod.<sup>84</sup>

Milorad Dodik dobitnik je možda i najvećeg broja crkvenih odlikovanja, osim Ordena Svetog Save, nosilac je i Ordena svetog Simeona Mirotčivog, kao i Ordena svetog kralja Milutina. Prilikom posete srpskog člana Predsedništva BiH Eparhiji temišvarskoj i srpskoj zajednici u Temišvaru, krajem avgusta 2022. godine, episkop budimski Lukijan odlikovao je gosta ordenom Eparhije

82 “Obnovljeno i izgrađeno više od 1.000 objekata za potrebe SPC-a”, *ATV*, 1. oktobar 2022, [www.atvbl.rs/vijesti/drustvo/obnovljeno-i-izgradeno-vise-od-1000-objekata-za-potrebe-spc-a-1-10-2022](http://www.atvbl.rs/vijesti/drustvo/obnovljeno-i-izgradeno-vise-od-1000-objekata-za-potrebe-spc-a-1-10-2022)

83 “Porfirije: Nismo sigurni da se granice u budućnosti neće mijenjati”, *Pobjeda*, 15. septembar 2022, [www.pobjeda.me/clanak/porfirije-nismo-sigurni-da-se-granice-u-buducnosti-neze-mijenjati](http://www.pobjeda.me/clanak/porfirije-nismo-sigurni-da-se-granice-u-buducnosti-neze-mijenjati)

84 “Dodik se sastao sa patrijarhom Porfirijem”, *N1*, 19. oktobar 2022, [rs.n1info.com/vesti/dodik-se-sastao-sa-patrijarhom-porfirijem](http://rs.n1info.com/vesti/dodik-se-sastao-sa-patrijarhom-porfirijem)

temišvarske “za nepokolebljivu borbu za interese Srba u Otadžbini i regionu”.<sup>85</sup> Nešto više od mesec dana ranije, prilikom sastanka sa patrijarhom jerusalimskim Teofilom u Izraelu, uručen mu je orden Jerusalimske patrijaršije. Zahvaljujući se za ukazanu čast, član Predsedništva BiH najavio je da će Vlada Republike Srpske narednih dana Jerusalimskoj patrijaršiji donirati 100.000 evra.<sup>86</sup> Kao predsednik Republike Srpske, Milorad Dodik dobio je Orden Svetog vladike Nikolaja, najveće priznanje Valjevske eparhije. U obrazloženju odluke o dodeli priznanja, vladika valjevski Milutin naveo je da se orden dodeljuje “za veliki trud i brigu za svetu zemlju Srpsku i srpski narod, kao i za dokazanu ljubav prema Srpskoj pravoslavnoj crkvi”.<sup>87</sup>

Da Republika Srpska, pored Srbije i Srpske pravoslavne crkve, predstavlja epicentar opstanka, očuvanja i potvrđivanja pravoslavnog srpskog identiteta, svedoči i činjenica da je tradicionalno obeležavanje Bogojavljenja širom Republike Srpske, u januaru 2020. godine, bilo posvećeno odbrani svetinja Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori. Liturgije, litije i plivanje za bogojavljenjski krst te godine protekle su u znaku podrške vernicima Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, nakon usvajanja spornog Zakona o slobodi vospovesti.<sup>88</sup> Međutim, mnogo konkretnija briga demonstrirana je nekoliko meseci kasnije kad je Narodna skupština Republike Srpske usvojila “Deklaraciju o zaštiti prava Srpske pravoslavne crkve na slobodno ispovijedanje vjere i prava na njenu imovinu u Crnoj

85 “Orden Eparhije temišvarske Miloradu Dodiku”, *SPC*, 1. septembar 2022, [spc.rs/%d0%bc%d0%b8%d0%bb%d0%be%d1%80%d0%b0%d0%b4-%d0%b4%d0%be%d0%b4%d0%b8%d0%ba-%d0%bf%d0%be%d1%81%d0%b5%d1%82%d0%b8%d0%be-%d0%b5%d0%bf%d0%b0%d1%80-%d1%85%d0%b8%d1%98%d1%83-%d1%82%d0%b5%d0%bc%d0%b8%d1%88](https://spc.rs/%d0%bc%d0%b8%d0%bb%d0%be%d1%80%d0%b0%d0%b4-%d0%b4%d0%be%d0%b4%d0%b8%d0%ba-%d0%bf%d0%be%d1%81%d0%b5%d1%82%d0%b8%d0%be-%d0%b5%d0%bf%d0%b0%d1%80-%d1%85%d0%b8%d1%98%d1%83-%d1%82%d0%b5%d0%bc%d0%b8%d1%88)

86 “Dodiku uručen orden Jerusalimske patrijaršije”, *SPC*, 20. jul 2022, [spc.rs/27247-2](https://spc.rs/27247-2)

87 “Dodiku Orden vladike Nikolaja”, *Kolubarske*, 4. maj 2014, [www.kolubarske.rs/sr/vesti/valjevo/2741](http://www.kolubarske.rs/sr/vesti/valjevo/2741)

88 “Bogojavljenje u Republici Srpskoj”, *Večernje novosti*, 19. januar 2020, [www.novosti.rs/vesti/naslovna/republika\\_srpska/aktuelno.655.html:842432-Bogojavljenje-u-BanjaLuci---Vrh-RS-u-Litiji-podraska-SPC-u-Crnoj-Gori-Za-casni-krst-plivalo-se-sirom-RS-VIDEO](http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/republika_srpska/aktuelno.655.html:842432-Bogojavljenje-u-BanjaLuci---Vrh-RS-u-Litiji-podraska-SPC-u-Crnoj-Gori-Za-casni-krst-plivalo-se-sirom-RS-VIDEO)

Gori”, kojom se konstatuje da je “usvajanje spornog Zakona o slobodi vjeroispovijesti ili uvjerenja i pravnom statusu vjerskih zajednica u Crnoj Gori, Srpsku pravoslavnu crkvu u Crnoj Gori dovelo u neravnopravan položaj u odnosu na ostale vjerske zajednice”. U zaključcima deklaracije pozivaju se vlasti u Crnoj Gori da prestanu sa pokušajima nasilnog otimanja crkava, manastira i imovine Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, te da prestanu sa proterivanjem sveštenstva i monaštva, te se pozivaju vlasti u Crnoj Gori da poštuju odredbe Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Povelju o osnovnim pravima EU, te ustavom zagaranтована osnovna ljudska i građanska prava Srba u Crnoj Gori.<sup>89</sup>

## “MALA UKRAJINA”

Zakon o slobodi veroispovesti u Crnoj Gori izglasan je krajem 2019. godine, a tokom 2020. godine, uprkos ograničenjima zbog epidemioloških mera organizovani su brojni protesti i litije Srpske pravoslavne crkve i dela vernika. Zakon je predviđao da država postaje vlasnik svih verskih objekata koji su izgrađeni do decembra 1918. godine, a bili su državna svojina, što su Srpska pravoslavna crkva i vernici doživeli kao direktno zadiranje države u imovinu verske zajednice.

Sporni članovi Zakona izmenjeni su nakon promene vlasti u Crnoj Gori na izborima u septembru 2020. godine, kad je Demokratska partija socijalista izgubila vlast od koalicije lista koje su predvodile Demokratski front, Demokrate i URA. Pitanje Temelnog ugovora između države Crne Gore i Srpske pravoslavne crkve nije bilo rešeno ni tokom vlade koju je predvodio Zdravko Krivokapić, iako je i on dolazio u Beograd na niz sastanaka sa visokim zvaničnicima Srpske pravoslavne crkve. Krivokapićeva vlada izgubila je podršku u februaru 2022. godine, kada je stranka URA uskratila poverenje Krivokapiću, a novi premijer Dritan Abazović, u aprilu 2022. godine navodi da je potpisivanje Temelnog ugovora jedan od

89 “Skupština Republike Srpske usvojila Deklaraciju o zaštiti prava SPC u Crnoj Gori”, RSE, 25. jun 2020, [www.slobodnaevropa.org/a/30690331.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/30690331.html)

ključnih prioriteta njegovog kabineta. Tome su se protivile i pojedine stranke koje su bile deo vlasti, poput Socijaldemokratske partije Raška Konjevića, kao i Demokratska partija socijalista koja je pružala manjinsku podršku u parlamentu.<sup>90</sup>

Ustoličenje novoizabranog mitropolita crnogorsko-primorskog Joanikija u Cetinjskom manastiru, 5. septembra 2021. godine, pratili su dvodnevni protesti građana koji su blokirali prilaze gradu, a u sukobu sa policijom povređeno je više od 50 osoba. Ustoličenje je obavljeno pod veoma neobičnim uslovima: patrijarh Porfirije i mitropolit Joanikije doveženi su do manastira helikopterom Vojske Crne Gore, a do samog manastira sprovedeni su “ispod pancirnog plašta”, uz snažnu podršku bezbednosnih snaga. Iako je bilo predloga da se ustoličenje iz bezbednosnih razloga obavi na nekom drugom mestu, u nekom drugom hramu, Srpska pravoslavna crkva, ali i zvanični Beograd insistirali su da se ceremonija, kako je i planirano i najavljeno, obavi upravo “na Cetinju”. Predsednik Srbije Aleksandar Vučić poručio je crnogorskom premijeru Zdravku Krivokapiću: “Plan je bio da se odgodi ustoličenje, ali čestitam Krivokapiću što je pokazao da država ima instrumente da sprovede u delo ono što planira”.

Politički analitičar Boško Jakšić izjavio je da su događaji na Cetinju, uloga Srpske pravoslavne crkve i, preko nje, predsednika Srbije Aleksandra Vučića u tim dešavanjima, bili “svojevrsan dar” za Rusiju, kojoj su sada, kako ističe, ponovo otvorena vrata za politički uticaj u Crnoj Gori. Kada je ustoličenje završeno, međunarodna zajednica iskazala je ozbiljnu zabrinutost zbog sukoba i etničkih podela u Crnoj Gori, a Srbija i Rusija uputile su čestitke na, kako su naveli, dobro obavljenom poslu. Prema rečima Marije Zaharove, portparolke Ministarstva inostranih poslova Rusije, Rusija smatra da je važno da se situacija reši uz poštovanje kanonskih prava Srpske pravoslavne crkve i njenih vernika i Moskva u potpunosti

90 “Temeljni ugovor: Šta znači potpisivanje sporazuma Crne Gore i Srpske pravoslavne crkve”, *Danas*, 3. avgust 2022, [www.danas.rs/bbc-news-serbian/temeljni-ugovor-sta-znaci-potpisivanje-sporazuma-crne-gore-i-srpske-pravoslavne-crkve](http://www.danas.rs/bbc-news-serbian/temeljni-ugovor-sta-znaci-potpisivanje-sporazuma-crne-gore-i-srpske-pravoslavne-crkve)

podržava izjave patrijarha Porfirija i mitropolita Joanikija usmerene na smanjenje napetosti. Jakšić smatra da čestitka Kremlja povodom ustoličenja Joanikija i izjave podrške Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Crnoj Gori, pokazuju da je zvanična Moskva preko Beograda i te crkve indirektno bila uključena u pomenuta dešavanja na Cetinju. Za Andriju Nikolića iz Demokratske partije socijalista, čestitka Moskve potvrđuje da su politike Moskve, Beograda i zvanične Podgorice na istoj frekvenciji. Ministar unutrašnjih poslova Srbije Aleksandar Vulin ocenio je da događaji na Cetinju jasno govore koliko je bitno da svi Srbi budu složni i da uvek nastupaju kao jedinstven politički narod. Premijer Crne Gore Zdravko Krivokapić negirao je mešanje Srbije u pomenuta dešavanja: "Može uvijek neko nešto da pokušava, ali nikakvog uticaja nije bilo sa strane. Ovo je projekat koji su radile isključivo osobe iz Crne Gore, mi koji smo željeli da sačuvamo mir, red i uvedemo stabilnost. I nije nam niko pomagao".<sup>91</sup>

Početkom avgusta 2022. godine potpisan je Temeljni ugovor između Vlade Crne Gore i Srpske pravoslavne crkve, odnosno premijera Crne Gore Dritana Abazovića i patrijarha Porfirija.<sup>92</sup> U Temeljnom ugovoru se navodi da Crna Gora priznaje kontinuitet pravnog subjektiviteta Srpske pravoslavne crkve od 1219. godine i da jemči nepovredivost prava svojine i državnine nad manastirima, hramovima, zgradama i drugim nepokretnostima i prostorima u njenom vlasništvu. Država garantuje Srpskoj pravoslavnoj crkvi da u njenim objektima državni organi ne mogu preduzimati bezbednosne mere bez prethodnog odobrenja nadležnih crkvenih organa, crkvi

91 "Uticaj Beograda i Moskve na crnogorsku politiku u svetlu nemira na Cetinju", *RSE*, 8. septembar 2021, [www.slobodnaevropa.org/a/uticaj-srbija-rusija-crna-gora-cetinje/31450480.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/uticaj-srbija-rusija-crna-gora-cetinje/31450480.html)

92 Potpisivanje ugovora nisu najavili iz Srpske pravoslavne crkve, kao ni posetu poglavara Crnoj Gori, a premijer Abazović je u nedelju, 31. jula demantovao da će dokument biti potpisan 3. avgusta, što se na kraju ipak desilo. Vlada Crne Gore, posle višesatne rasprave, usvojila je nacrt Temelnog ugovora u julu 2022. godine, koga je podržalo 13 ministara, dok je njih pet bilo protiv. Vlada Crne Gore ima 20 članova, a u parlamentu joj manjinsku podršku daje Demokratska partija socijalista (DPS), stranka predsednika Milla Đukanovića.

se dodeljuju javno pravna ovlašćenja, a otvorena je i mogućnost uvođenja veronauke u javnim obrazovnim ustanovama.

Da dolazi nova era u odnosima između države i Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, između ostalog, svedoči podatak da je od februara 2021. godine, kad je izabran za poglavara Srpske pravoslavne crkve, patrijarh Porfirije najmanje pet puta boravio u Crnoj Gori, dok je njegov prethodnik, patrijarh Irinej, poslednjih godina službe dolazio jednom godišnje.<sup>93</sup>

Od potpisivanja Temelnog ugovora, intenzivirali su se različiti oblici saradnje različitih državnih institucija sa Srpskom pravoslavnom crkvom, ali i različitih privrednih subjekata. Tako su, na primer, lanac supermarketa "Laković" i Mitropolija crnogorsko-primorska zajednički, početkom avgusta 2022. godine, uputili Ministarstvu urbanizma Crne Gore zahtev za gradnju poslovno-stambenog objekta u Budvi. Prema navodima pojedinih medija, poslovni prostori i stanovi će biti građeni na zemlji Srpske pravoslavne crkve. Vlada Crne Gore je krajem septembra 2022. godine odobrila 900.000 evra za finansiranje dve privatne srednje škole "Sveti Sava", u Podgorici i "Mitropolit hadži Sava Kosanović", u Nikšiću. Bez obzira što je deo ministara i deo nevladinog sektora izrazio skepsu u odnosu na validnost licenciranja, dve škole Srpske pravoslavne crkve koje još nisu ni počele sa radom, odluka Vlade je konačna. Mediji su izveštavali i o infrastrukturnim investicijama Srpske pravoslavne crkve na državnom i opštinskom zemljištu. Na Žabljaku lokalna vlast je jednoglasno odlučila da, bez nadoknade, ustupi 600 m<sup>2</sup> placa za izgradnju sabornog hrama. Crkva će graditi i pored Kapetanovog jezera, delu netaknute prirode, u kolašinskoj opštini, gde je mitropolit Joanikije osveštao temelje budućeg hrama Svetog Lazara Kosovskog na parceli koja je državno vlasništvo.

Mitropolija crnogorsko-primorska je 4. oktobra 2022. godine otvorila duhovno-terapeutsko savetovalište u Podgorici, po uzoru

93 Ilustrativan je primer posete patrijarha Porfirija krajem avgusta 2022. godine Herceg Novom, kad se na jednom od transparenata našao sledeći sadržaj: "Ponositu Srpsku Boku danas sunce sreće grije – Dobro doš' međ' Novljane sveti oče Porfirije."



na sličnu ustanovu u Beogradu, sa ciljem da novootvoreni pravoslavni pastirsko-savetodavni centar organizuje terapijsko-savetodavne sastanke sa pojedincima i porodicama, a posebnu pažnju posvetiće se deci kojoj je potrebna pomoć zbog raznih tegoba. Takođe, otvorene su i kancelarije pravoslavnih udruženja poput “Stupovi”, “Tvrdoš”...

Izjava koja u velikoj meri potvrđuje iznete sumnje u povezanost Moskve, Beograda i Podgorice, ako ne konkretne, a ono svakako simboličke i ideološke, jeste izjava mitropolita crnogorsko-pri-morskog Joanikija, polovinom marta 2022. godine u Sabornom hramu Hristovog Vaskrsenja u Podgorici: “Mnogi svetski mešetari su, naravno, tu gledali svoj interes. Kao što vidite, premnogo je laži. Mi moramo da saosećamo sa pravoslavnim narodom u Ukrajini, pre svega da se molimo Bogu za taj narod, koji se, nažalost, međusobno zavadio. A to nam ne deluje nepoznato: i kod nas je mnogo podela i zavada. Pa i Crna Gora je projektovana da bude mala Ukrajina”. Analizirajući aktuelnu situaciju u Ukrajini, mitropolit je izjavio da je najteže Ukrajinskoj pravoslavnoj crkvi koju predvodi mitropolit Onufrije, kanonskoj crkvi “koja je u jedinstvu sa Moskovskom patrijaršijom i sa svim drugim pravoslavnim crkvama u vasseljeni.” A onda, sindromski, podrška Rusiji je poduprta antievropskim i antizapadnim “argumentima”: “dugovremena borba Pravoslavlja s ikonoborcima u mnogo čemu podseća na borbu Pravoslavlja s ateizmom, komunizmom, sa bezbožnim ideologijama našeg vremena. I ta borba traje, evo, preko stotinu godina, otkad je to zlo došlo nama iz Evrope, iz protestantske Evrope – to zlo bezbožništva, ateizma i komunizma. I evo ta borba traje i ponela je premnogo žrtava. Zamislite samo koliko u Rusiji, a nažalost i kod nas. I kod svih slovenskih naroda”.<sup>94</sup>

Na izjave mitropolita osudom je reagovala otpravnica poslova Ukrajine u Crnoj Gori Natalija Fijalka, ukazujući da “situacija nije takva da Rusija štiti pravoslavce. Pravoslavni Rusi ubijaju

94 “Joanikije: Crna Gora je projektovana da bude mala Ukrajina”, *Politika*, 13. mart 2022, [www.politika.rs/scc/clanak/501900/Joanikije-Crna-Gora-je-projektovana-da-bude-mala-Ukrajina](http://www.politika.rs/scc/clanak/501900/Joanikije-Crna-Gora-je-projektovana-da-bude-mala-Ukrajina)

pravoslavne Ukrajinke, koje nazivaju 'svojom braćom'. Funkcionerka najjače opozicione partije u Crnoj Gori Demokratskoj partiji socijalista, Nela Savković Vukčević reagovala je sledećim rečima: "Mitropolite, podele u Crnoj Gori stvorila je velikosrpska politika i crkva koju predstavljate. Govoreći kako je Crna Gora projektovana da bude 'mala Ukrajina', a podržavajući Putina, prizivate rat u našu državu". Do poslednje izjave, mitropolit Joanikije je pozivao na mir i prestanak rata, ne zauzimajući stranu u sukobu. Ipak organizacije bliske Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Nikšiću i Podgorici organizovale su skupove podrške Rusiji i Putinu, kome su sa poslednjeg, poručili da u Ukrajini "odradi posao do kraja i uništi NATO".<sup>95</sup>

Prema mišljenju istoričara Miloša Vukanovića mitropolit Joanikije rekao je ono što misli vrh te crkve u Srbiji, te da je priča o "neutralnosti" Srpske pravoslavne crkve u vezi sa Ukrajinom paravan ispod koga se kriju ideološki ciljevi: "Srpska pravoslavna crkva je uslovljena politikom Aleksandra Vučića i ona je u ovoj priči neutralna do mjere do koje joj nalaže predsjednik Vučić." Prema mišljenju istoričara, ideologija Srpske pravoslavne crkve je u svakoj poruci u saglasju sa ideologijom Moskovske patrijaršije, gde suštinski nemamo versku politiku nego paranacionalnu politiku, a to je doktrina koju je Putin iskoristio da napadne Ukrajinu: "U pitanju je doktrina da je to (ukrajinska) vještačka nacija, da Ukrajina ne treba da postoji i da je ona sastavni dio Rusije, koristeći izvrdane i polufantazijske istorijske naracije". Stoga Vukanović ocenjuje da je Joanikijeva paralela Crne Gore i Ukrajine izuzetno opasna: "Ukoliko vi Crnu Goru projektujete na taj način, onda smatrate da Crna Gora ne treba da bude nezavisna država, da crnogorska nacija ne treba da postoji, da je to državni i kulturno-istorijski prostor neke druge nacije." Prethodno je crnogorski PEN Centar pozvao međunarodnu zajednicu da osude Joanikijevu izjavu "kao akt protivan svemu što zastupa Evroska unija i NATO". Oni su saopštili da, "budući da Joanikije Crnu Goru vidi kao malu Ukrajinu, slična ruska

95 "Crnogorska opozicija i diplomata Ukrajine osudili izjavu mitropolita Joanikija", N1, 15. mart 2022, [rs.n1info.com/region/crnogorska-opozicija-i-diplomata-ukrajine-osudili-izjavu-mitropolita-joanikija](https://rs.n1info.com/region/crnogorska-opozicija-i-diplomata-ukrajine-osudili-izjavu-mitropolita-joanikija)

ili srpska agresija na Crnu Goru imala bi opravdanje zbog 'bezbožničke' crnogorske težnje da ostvari pravo na svoju državu, kulturu, jezik i crkvu".<sup>96</sup>

Nije izostala ni reakcija građana. Grupa od stotinjak građana okupila se krajem februara 2022. godine u Nikšiću, drugom po veličini gradu Crne Gore, na skupu podrške "pravoslavnom narodu Rusije". "Slobodni građani Nikšića", kako sebe nazivaju, skandirali su predsedniku Rusije Vladimiru Putinu, Rusiji i Kosovu, noseći transparent "Srbi u Crnoj Gori, Rusi u Ukrajini" i uzvikujući, između ostalog: "Sve je Rusija, samo je Kosovo Srbija" i "Putine Srbije".

Poslanici vladajuće prosrpske i prorúske koalicije na državnom nivou, koju predvodi Demokratski front, nisu pokazali spremnost da 28. februara 2022. godine potpišu Predlog rezolucije koju je Skupštini predala opoziciona Socijaldemokratska partija, a kojom se osuđuje agresija i vojna intervencija Rusije prema Ukrajini. Osim toga, jedan od lidera Demokratskog fronta Andrija Mandić podržao je stav predsednika Srbije Aleksandra Vučića, koji je rekao da Srbija neće uvoditi sankcije protiv Rusije.<sup>97</sup>

Simboličan je i slučaj ulične litije povodom crkvene slave grada Danilovgrada, održane 9. oktobra 2022. godine, koju je predvodio episkop budimljansko-nikšićki Metodije zajedno s osobama u nekonvencionalnim uniformama koje navodno, pripadaju "ruskoj kozačkoj vojsci". Među prisutnima na crkvenoj ceremoniji u Danilovgradu bili su ambasador Ruske Federacije u Crnoj Gori Vladislava Maslenikov, kao i otpravnica poslova Ambasade Republike Srbije u Crnoj Gori Jelisaveta Čolanović.<sup>98</sup>

96 "Opasne paralele Crne Gore i Ukrajine", RSE, 14. mart 2022.

[www.slobodnaevropa.org/a/mitropolit-joanikije-paralele-crna-gora-ukrajina/31752731.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/mitropolit-joanikije-paralele-crna-gora-ukrajina/31752731.html)

97 "U Nikšiću skup podrške Putinu na Cetinju Ukrajini", RSE, 28. februar

2022, [www.slobodnaevropa.org/a/nik%C5%A1i%C4%87-ukrajina-skup-podrska/31728746.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/nik%C5%A1i%C4%87-ukrajina-skup-podrska/31728746.html)

98 "Crna Gora u ,temeljnomo zagrnljaju' SPC-a", RSE, 12. oktobar 2022, [www.slobodnaevropa.org/a/spc-moleban-temeljni-ugovor-crna-gora/32075360.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/spc-moleban-temeljni-ugovor-crna-gora/32075360.html)

## “MAJKA RUSIJA”

Odluka vaseljenskog patrijarha Vartolomeja i da prizna nezavisnost Ukrajinske pravoslavne crkve<sup>99</sup> izazvala je ozbiljne potrebe među međusobno, po brojnim pitanjima već uveliko podeljenim pomesnim pravoslavnim crkvama. Kako se i moglo očekivati, u Kijevu je ova odluka ocenjena najpozitivnije, s radošću i ushićenjem, dok je zvanična Moskva odluku osudila kao “katastrofalnu”. Ruska pravoslavna crkva je odlučila da prestane da učestvuje u strukturama kojima predsedava vaseljenski patrijarh, kao i da ga više neće slaviti tokom službi. Priprećeno je i da će otići korak dalje tako što ga više neće priznavati kao prvog među jednakima u pravoslavnom svetu.<sup>100</sup>

U pomenutom sukobu, Srpska pravoslavna crkva prva se jedina otvoreno stavila na stranu jedne od sukobljenih strana, i to na stranu Ruske pravoslavne crkve. U saopštenju Sabora Srpske pravoslavne crkve stoji da je odluka Carigradske patrijaršije neutemeljena, a “odluka o rehabilitaciji raskolničkih grupacija neprihvatljiva”, te ih stoga, kako se navodi, Srpska pravoslavna crkva neće priznati.<sup>101</sup> Podsećanja radi, Ruska pravoslavna crkva nije prisustvovala 2016. godine svepravoslavnom saboru na Kritu, kad je eventualno, moglo da se pretresa i ovo pitanje zahteva Ukrajinske crkve za autokefalnošću, kako bi se izbegli nepovoljni scenariji, a sada je uputila pismo na adrese svih 15 pomesnih pravoslavni crkava

99 Pored odluke Sinoda ekumenskog patrijarhata u Carigradu, od 9. do 11. oktobra 2018. godine, da otpočne proces dodeljivanja autokefalnosti Ukrajinskoj pravoslavnoj crkvi, povučena je odluka iz 1686. godine, kojom je Ukrajinska pravoslavna crkva podređena Moskovskoj patrijaršiji. Time je Carigrad praktično počeo proces vraćanja ukrajinske crkve pod svoju nadležnost. Odlukom Carigrada ukrajinski patrijarh Filaret, koga je ekskomunicirala Ruska pravoslavna crkva zato što je početkom devedesetih stao na čelo Kijevskog patrijarhata koji se otepio od Moskve, je rehabilitovan.

100 “Priznanje Ukrajinske crkve, raskol u pravoslavlju?”, *RSE*, 12. oktobar 2018, [www.slobodnaevropa.org/a/priznanje-ukrajinska-crkva-pravoslavlje-raskol/29540136.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/priznanje-ukrajinska-crkva-pravoslavlje-raskol/29540136.html)

101 “Stav SPC o crkvenoj krizi u Ukrajine posle najnovijih odluka Carigradske Patrijaršije”, *Svetigora*, 12. novembar 2018, [svetigora.com/stav-spc-o-crkvenoj-krizi-u-ukrajini-posle-najnovijih-odluka-carigradske-patrijarsije](http://svetigora.com/stav-spc-o-crkvenoj-krizi-u-ukrajini-posle-najnovijih-odluka-carigradske-patrijarsije)

s pozivom na svepravoslavnu raspravu o spornoj odluci Vaseljenskog patrijarha.

Naizgled samo unutarcrkveni sukob iskomplikovao se u februaru 2022. godine, izbijanjem rata u Ukrajini, odnosno sprovođenjem “specijalne vojne operacije” Rusije u Ukrajini. Sve zemlje Zapadnog Balkana, osim Srbije, uskladile su politiku sankcija protiv Rusije sa Evropskom unijom, a Srbija je jedina zemlja kandidat, osim Turske, koja nije uvela sankcije Rusiji zbog napada na Ukrajinu. Zvaničnici Srpske pravoslavne crkve pozvali su na mir i prestanak rata, zvanično ne zauzimajući se niti za jednu stranu u sukobu. Pravni zastupnik Mitropolije crnogorsko-primorske, advokat Dalibor Kavarić izjavio je da su zvanične stavove te crkve o ratu u Ukrajini saopštili patrijarh Porfirije i mitropolit crnogorsko-primorski Joanikije, koji su pozvali na mir u Ukrajini i prestanak ratnih razaranja. Patrijarh SPC je saopštio da crkva organizuje prikupljanje pomoći koju će, kako je naveo, uputiti Ukrajinskoj pravoslavnoj Crkvi i njenom mitropolitu Onufriju.<sup>102</sup> Mitropolit Joanikije je za mitropolita Ukrajinske pravoslavne crkve Onufrija kazao da je na raspeću i pozeleo mu snage “da sačuva jedinstvo svoga naroda i kanonsko jedinstvo Ukrajinske pravoslavne crkve, u zajednici sa svim svetim Božijim crkvama”.<sup>103</sup>

U Rezoluciji o “stranom mešanju u demokratske procese u Evropskoj uniji”, koju je 9. marta 2022. godine doneo Evropski parlament, izražava se zabrinutost evropskih zastupnika zbog “pokušaja Pravoslavne crkve u zemljama kao što su Srbija, Crna Gora i Bosna i Hercegovina, posebno u entitetu Republika Srpska, da promovise Rusiju kao zaštitnicu tradicionalnih porodičnih vrednosti i ojača odnose između države i Crkve”. U Rezoluciji se, između ostalog, navodi da je Evropski parlament uznemiren što Mađarska

<sup>102</sup> Mitropolit Onufrije koga podržavaju patrijarh Porfirije i mitropolit Joanikije na čelu je Ukrajinske pravoslavne crkve sa sedištem u Kijevu, koja je ostala lojalna Ruskoj pravoslavnoj crkvi, nakon što se Pravoslavna crkva Ukrajine osamostalila u januaru 2019. godine.

<sup>103</sup> “Srpska crkva prati Vučićevu neutralnost o ruskoj invaziji”, RSE, 7. mart 2022, [www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-spc-ukrajina-rat/31740733.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/crna-gora-spc-ukrajina-rat/31740733.html)

i Srbija pomažu Kini i Rusiji u njihovim geopolitičkim ciljevima.<sup>104</sup> Reagujući zvaničnim saopštenjem Srpska pravoslavna crkva odbacila je navode Rezolucije Evropskog parlamenta da u državama Zapadnog Balkana promoviše Rusiju i podiže etničke tenizije.<sup>105</sup>

Patrijarh Porfirije i poglavar Ruske pravoslavne crkve Kiril, razgovarali su 27. aprila 2022. godine putem video linka, a jedna od glavnih tema bio je rat u Ukrajini. Pored srpskog patrijarha, razgovoru je prisustvovao i episkop bački Irinej. Kako je navedeno u toku "dužeg bratskog sastanka" govorilo se o ratu u Ukrajini, a posebnu pažnju sagovornici su posvetili humanitarnoj situaciji u Donbasu. Ruski patrijarh zahvalio se srpskom patrijarhu na podršci, posebno kada je reč o Ukrajinskoj pravoslavnoj crkvi, a reč je o onoj pod okriljem Moskovske patrijaršije. "Postoji poverenje da je srpska crkva uz nas u ovom teškom trenutku", kazao je patrijarh Kiril. Ruski patrijarh se zahvalio srpskoj crkvi na pomoći kada je reč o ukrajinskim izbeglicama, a koje stižu u zemlje "koje duhovno hrani Srpska Patrijaršija", ali je zamolio patrijarha Porfirija da predsedniku Srbije prenese zahvalnost na pomoći koje je srpska država obezbedila ukrajinskim izbeglicama. "Delimo vaša osećanja, molimo se za vas i spremni smo da učinimo sve što je u našoj moći da podržimo Rusku pravoslavnu crkvu i verni narod u Rusiji u Ukrajini", kazao je srpski patrijarh. Strane su se dogovorile da nastave bratsku komunikaciju u različitim formatima. Informacija o sastanku poglavara dve pravoslavne crkve, posebno je važna u trenutku kada Srbija ulaže ogromne napore kako bi vodila izbalansiranu politiku, a biće zanimljivo videti kako će Srpska pravoslavna crkva koja je ideološki potpuno naklonjena Ruskoj – biti uklopljena u tu politiku.<sup>106</sup>

104 "EU rezolucijom optužila Rusiju da cilja 'rasplamsavanje' sukoba na Zapadnom Balkanu", *RSE*, 10. mart 2022, [www.slobodnaevropa.org/a/evropski-parlament-rezolucija-rusija-zapadni-balkan/31746842.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/evropski-parlament-rezolucija-rusija-zapadni-balkan/31746842.html)

105 "Povodom rezolucije Evropskog parlamenta", *SPC*, 14. mart 2022. [spc.rs/povodom-rezolucije-evropskog-parlam](http://spc.rs/povodom-rezolucije-evropskog-parlam)

106 "Sastanak Porfirija i Kirila: Dva patrijarha razgovarala o ratu u Ukrajini i situaciji u Donbasu!", *Serbian Times*, 6. maj 2022. [serbiantimes.info/sastanak-porfirija-i-kirila-dva-patrijarha-razgovarala-o-ratu-u-ukrajini-i-situaciji-u-donbasu](http://serbiantimes.info/sastanak-porfirija-i-kirila-dva-patrijarha-razgovarala-o-ratu-u-ukrajini-i-situaciji-u-donbasu)

U oktobru 2022. godine, delegacija Srpske pravoslavne crkve prisustvovala je u Rusiji festivalu “Srpska uteha ruskom srcu”, čija je tema “vekovna istorija srpsko-ruskog bratstva”. Mitropolit crnogorsko-primorski Joanikije i episkop slavonski Jovan predvodili su delegaciju, ali i blagosloveli i otvorili pomenuti festival na kom su prikazani dokumentarni filmovi crkvenog umetnika, sveštenika Nenada Ilića “Sveti Nikolaj Srpski” i “Ava Justin”. U Danilovskom manastiru u Moskvi delegacija Srpske pravoslavne crkve sastala se sa mitropolitom volokolamskim Antonijem, predsednikom Odeljenja za spoljne crkvene odnose Moskovske patrijaršije, koji je na tom mestu nasledio mitropolita Ilariona. Na liturgiji s ruskim patrijarhom Kirilom u Sabornom hramu Moskovskog Kremlja, mitropolit Joanikije je poručio da se srpsko sveštenstvo i narod mole za ruskog patrijarha i “Svetu Rus” – koja obuhvata Rusiju, Belorusiju i Ukrajinu – te da Gospod “prosvetli sve koji su najodgovorniji, umekša srca i da što pre počne dijalog, da se razgovara i bratski sa poverenjem dođe do mira”.<sup>107</sup>

Neraskidiva veza dve sestrinske crkve i dva bratska naroda, pa i dve bratske države, potencirana je decenijama unazad. Ta snažna identitetska veza sa Rusijom i Ruskom pravoslavnom crkvom naročito je potencirana u Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Od crkvenog kalendara, preko uloge Ruske Federacije u zaštiti srpskih interesa na Kosovu i Metohiji, do izuzetne finansijske pomoći u izgradnji Hrama Svetog Save, postoji čitav niz strukturalnih i institucionalnih veza, za šta bi bila potrebna posebna analiza. Patrijarh Irinej je punu deceniju isticao značaj tradicionalne veze sa Rusijom poznatim narativom o “našem najvećem prijatelju”, te kako “svoj mali čamac treba da vežemo za veliki brod našeg velikog slovenskog bratskog naroda, sa kojim smo povezani krvlju i verom” i “koji plovi u budućnost”, te da nam je na put ka “velikoj i moćnoj ruskoj istoriji i ruskoj crkvi” ukazao “Sveti Sava kada je izabrao stazu ka ruskom

107 “Joanikije u Moskvi: Srpske se vladike mole za ‘Svetu Rus’ – Rusiju, Belorusiju i Ukrajinu”, *AntenaM*, 20. oktobar 2022, [www.antenam.net/stav/263217-joanikije-u-moskvi-srpske-se-vladike-mole-za-svetu-rus-rusiju-belorusiju-i-ukrajinu](http://www.antenam.net/stav/263217-joanikije-u-moskvi-srpske-se-vladike-mole-za-svetu-rus-rusiju-belorusiju-i-ukrajinu)

manastiru i Ruskoj crkvi. Zahvalni smo Bogu što nam je pružena ruka Rusije, a na nama je samo da je prihvatimo”.

Među dobitnicima Ordena Svetog Save, najvišeg odlikovanja Srpske pravoslavne crkve, nalaze se nekadašnji predsednik Ruske Federacije Dimitrij Medvedev, patrijarh moskovski i sve Rusije Aleksej II, tadašnji premijer Ruske Federacije Vladimir Putin,<sup>108</sup> gradonačelnik Moskve Jurij Luškov, general Sergej Šojgu, generalni direktor TV Spas u Moskvi Boris Kostenko, Aleksandar Solženjicin, kao i svi dosadašnji ambasadori Ruske Federacije u Srbiji od 2004. godine, Aleksandar Aleksejev, Aleksandar Konuzin i Aleksandar Čepurin. Na listi odlikovanih (II stepen), za doprinos izgradnji Hrama Svetog Save, nalaze se generalni direktor Gaspromnjefta i zamjenik generalnog direktora “Gaspromnjefta”<sup>109</sup>.

Na tradicionalnoj svečanosti koju Srpska pravoslavna crkva i Ruski dom organizuju povodom ruskog praznika Dana porodice, ljubavi i vernosti, patrijarh Irinej uručio je direktorki Ruskog centra nauke i kulture (Rošotrudničestvo) Eleonori Mitrofanovoj Orden svete Carice Milice za doprinos koji je kao izvršni direktor UNESCO dala očuvanju srpskih svetinja na Kosovu i Metohiji. “Jedan od razloga za odlikovanje je njen doprinos i ono što čini Rusija za oslikavanje našeg Hrama Svetog Save”, poručio je patrijarh.<sup>110</sup> Isto odlikovanje dodeljeno je i direktorki Ruskog doma Nadeždi Kuščenkovoj za jačanje kulturnih i duhovnih veza srpskog i ruskog naroda. Na svečanoj ceremoniji patrijarh je istakao da su ruska država i crkva pomagali Srbiji kad god su mogli i da joj nikada nisu odmagali, za razliku od nekih drugih naroda koje smo, kako je naveo, smatrali prijateljima. “Srpski i ruski narod su duhovno, kulturno i istorijski vezani što se potvrđuje i danas kada nam Rusija pomaže u prilikama oko Kosova i Metohije, a nadamo se da će

108 Ordenom Svetog Save odlikovani su i predsednik Belorusije Aleksandar Lukašenko i predsednik Kazahstana Nursultan Nazarbajev.

109 “Tomislav Nikolić i patrijarh položili prve kamenčiće mozaika u hramu Svetog Save”, *Beta*, 22. maj 2017, [beta.rs/vesti/vesti-drustvo/63570-tomislav-nikolic-i-patrijarh-polozili-prve-kamencice-mozaika-u-hramu-svetog-save](http://beta.rs/vesti/vesti-drustvo/63570-tomislav-nikolic-i-patrijarh-polozili-prve-kamencice-mozaika-u-hramu-svetog-save)

110 “Mitrofanovoj orden SPC za očuvanje srpskih svetinja a KiM”, *Pink*, [pink.rs/drustvo/79347/mitrofanovoj-orden-spc-za-ocuvanje-srpskih-svetinja-na-kim](http://pink.rs/drustvo/79347/mitrofanovoj-orden-spc-za-ocuvanje-srpskih-svetinja-na-kim)



nam pomoći da ga sačuvamo”, rekao je patrijarh i podsetio da nam ruska država i crkva pomažu da se završi Hram Svetog Save.<sup>111</sup> Ordenom Svetog kralja Milutina odlikovan je i Aleksandar Porfirjevič Toršin, prvi zamenik predsednika Saveta Skupštine Ruske Federacije i osnivač Međunarodne fondacije “Sveti Sava Osvećeni”.<sup>112</sup>

## ISTRAJAVANJE NA STARIM POZICIJAMA

U martu 2022. godine, u jeku svetske pažnje zbog rata u Ukrajini, na društvenim mrežama pojavio se simbolički veoma ilustrativan snimak na kome pravoslavni sveštenik u selu Draževina u Dobrunskoj Rijeci u Bosni i Hercegovini, ispred spomenika generalu Dragoljubu Draži Mihailoviću, poziva okupljene da pozdrave češkog lidera Ramzana Kadirova usklikom: “Tri put ura za Kadirova, može?”<sup>113</sup>

Prema izveštavanju pojedinih crnogorskih medija, episkop budimljansko-nikšićki Metodije, početkom avgusta 2022. godine, u selu Gornje Zaostro kod Berana, održao je parastos četničkim glavešinama Pavlu Đurišiću i Dragoljubu Draži Mihailoviću, kao i drugim “komandantima”. Sa skupa je poručeno da će se u selu “obnoviti postament na kome će biti podignut spomenik Pavlu Đurišiću”.<sup>114</sup> Nakon parastosa održano je slavlje kojom su prilikom učesnici nosili četnička obeležja i, prema snimcima sa društvenih mreža, pevali pesme “Leleču Turci, kukaju bule”, “Izvidnica, izvid-

111 “Odlikovanje iz ruke patrijarha Irineja: Direktorici Ruskog doma Orden carice Milice”, *Kurir*, 9. jul 2019, [www.kurir.rs/vesti/drustvo/3282365/odlikovanje-iz-ruke-patrijarha-irineja-direktorki-ruskog-doma-orden-carice-milice](http://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3282365/odlikovanje-iz-ruke-patrijarha-irineja-direktorki-ruskog-doma-orden-carice-milice)

112 “Orden Svetog kralja Milutina za Aleksandra Porfirjeviča Toršina”, *Pokret Snaga Srbije-BK*, 2. decembar 2014, [snagasrbije.com/orden-svetog-kralja-milutina-za-aleksandra-porfirjevica-torsina](http://snagasrbije.com/orden-svetog-kralja-milutina-za-aleksandra-porfirjevica-torsina)

113 “Skandal zbog pravoslavnog sveštenika u Bosni: Klicao Ramzanu Kadirovu, pljušte osude na mrežama (video)”, *Mondo*, 15. mart 2022, [mondo.rs/Info/EX-YU/a1609854/Svestenik-slavi-Kadirova-u-Bosni.html](http://mondo.rs/Info/EX-YU/a1609854/Svestenik-slavi-Kadirova-u-Bosni.html)

114 “Episkop Metodije danas slavio četničke glavešine Đurišića i Mihailovića”, *AntenaM*, 8. avgust 2022, [www.antenam.net/drustvo/religija/254580-episkop-metodije-danas-slavio-cetničke-glavesine-djurisica-i-mihailovica-video](http://www.antenam.net/drustvo/religija/254580-episkop-metodije-danas-slavio-cetničke-glavesine-djurisica-i-mihailovica-video)

nica Pavla Đurišića...” Prethodno je u junu, Mitropolija crnogorsko-primorska u hramu Svete trojice u Gornjem Grblju obeležila dan smrti osuđenog ratnog zločinca Dragoljuba Draže Mihailovića, a lokalni sveštenik, koji je prethodnih 13 godina bio gornjogrbaljski paroh, rekao je da se parastos služi svake godine.<sup>115</sup>

Na društvenim mrežama povremeno su se pojavljivali sadržaji koji su propagirali ultranacionalističke sadržaje povezane sa verskim licima. Tako su se, na primer, polovinom februara 2022. godine, na društvenim mrežama pojavili video zapisi na kojima se može videti kako sveštenik u većem društvu peva pesmu “Dok je crkve i vladika, biće Srba i četnika...”<sup>116</sup> “Na sred gore Romanije, četnički se barjak vije. Pa, neka ga, nek se vije, donet nam je iz Srbije. Doneo ga Čiča Draža i njegova gorska straža”, glasili su stihovi jedne od pesama koje su navodno, te noći pevane u manastiru Karno kod Srebrenice.<sup>117</sup>

Prema izveštavanju medija, tokom obeležavanja krsne slave Crkve pokrova Presvete Bogorodice u Srebrenici održana je litija ulicama grada tokom koje su se sveštenici Srpske pravoslavne crkve zaustavili ispred zgrade gde su smeštene prostorije Stranke demokratske akcije (SDA) Srebrenica i osveštali ih. Kako se i moglo očekivati, usledila je oštra reakcija lokalnih čelnika Stranke demokratske akcije: “Općinski odbor SDA Srebrenica najoštrije osuđuje postupak Srpske pravoslavne crkve u Srebrenici koji su danas izvršili čin vjerskog napada na službene prostorije SDA Srebrenica.

115 “SPC preko četnika demonstrira moć”, *Vijesti*, 12. avgust 2022, [www.vijesti.me/vijesti/politika/617116/spc-preko-cetnika-demonstrira-moc](http://www.vijesti.me/vijesti/politika/617116/spc-preko-cetnika-demonstrira-moc)

116 Reč je o tviiter nalogu Mlađana Đorđevića lidera pokreta “Oslobođenje” koji je navodno, polovinom januara, boravio u Bosni i Hercegovini na proslavi pravoslavne Nove godine i družio se sa Lukom Babićem, igumanom manastira Karno kod Srebrenice. Mlađan Đorđević je bivši savetnik predsednika Borisa Tadića, sada “humanitarac” koji je osnovao organizaciju “Naša Srbija” i vođa je pokreta “Oslobođenje”. Prema pisanju medija, ima dobre veze sa ruskim biznismenima, a pre svega s Aleksanderom Babkovim, koji je pod sankcijama EU i SAD.

117 “Mlađan Đorđević: “Dok je crkve i vladika, biće Srba i četnika...”, *Danas*, 13. februar 2022, [www.danas.rs/svet/region/mladjan-djordjevic-dok-crkve-i-vladika-bice-srba-i-cetnika](http://www.danas.rs/svet/region/mladjan-djordjevic-dok-crkve-i-vladika-bice-srba-i-cetnika)

Osvještavanje službenih prostorija SDA Srebrenica je dokaz da SPC nije odustao od namjere da ono što nisu u ratu i agresiji uništili i pokrstili da to urade u miru. Predstavnicima SPC poručujemo da hiljade litara svete vodice ne može saprati krv i miris zločina koji je činjen pod blagoslovom crkve. Od nadležnih policijskih organa zahtijevamo hitnu istragu i kažnjavanje odgovornih za ovaj gnusni čin”.<sup>118</sup>

Ovde bi se, takođe, mogli podsetiti na neke od brojnih izjava crkvenih velikodostojnika kojima se diskriminišu pripadnici manjinskih verskih i etničkih grupa u Srbiji. Jedna od prvih izjava patrijarha Irineja, samo pet dana po preuzimanju crkvenog trona, bila je da “... mi znamo šta je otprilike filozofija i psihologija islama. Oni kada su u manjem broju umeju da se ponašaju i da budu korektni. Kada postanu ravni po broju, onda oni već dižu glavu, a kada postanu nadmoćni i superiorni, čine pritisak ili da se ise le ili da se priđe njima”.<sup>119</sup>

U Petrovoj crkvi u Novom Pazaru, početkom majskog zasedanja Sabora Srpske pravoslavne crkve 2014. godine, patrijarh Irinej, a povodom obeležavanja 900 godina od rođenja Stefana Nemanje (Svetog Simeona), pozvao je okupljene pravoslavne vernike iz Novog Pazara da “pokažu hrišćansku ljubav prema narodu druge vere sa kojima zajedno žive, jer su to njihova braća po krvi”. Međutim, tokom izlaganja usledilo je: “Nećemo ulaziti u to kako su i zašto oni postali to što jesu, sigurno ne od vrućih kolača. Samo njihovi preci znaju šta ih je uslovljavalo da promene veru. Nedavno smo čuli i jednog ovdašnjeg političara koji kaže da je potomak Svetog Save. To je istina, svi su oni njegovi potomci i to treba da znaju”.<sup>120</sup>

Kad je reč o odnosu prema ratnim zločinima počinjem u ratu na prostoru bivše Jugoslavije, Srpska pravoslavna crkva i dalje

118 “Sveštenik SPC u Srebrenici osvještavao prostorije SDA, usljedila reakcija”, *N1 BiH*, 14. oktobar 2022, [ba.n1info.com/vijesti/svestenik-spc-a-u-srebrenici-osvjestavao-prostorije-sda-usljedila-reakcija](http://ba.n1info.com/vijesti/svestenik-spc-a-u-srebrenici-osvjestavao-prostorije-sda-usljedila-reakcija)

119 *Blic*, 27. januar 2010.

120 “Patrijarh Irinej: Narodi druge vere sigurno nisu ostali to što jesu ‘od vrućih kolača’”, *Blic*, 14. maj 2014, [www.blic.rs/vesti/drustvo/patrijarh-irinej-narodi-druge-vere-sigurno-nisu-postali-to-sto-jesu-od-vrucih-kolaca/qyebte4](http://www.blic.rs/vesti/drustvo/patrijarh-irinej-narodi-druge-vere-sigurno-nisu-postali-to-sto-jesu-od-vrucih-kolaca/qyebte4)

istrajava na svojim rigidnim pozicijama. Povodom prvostepene presude ratnom komandantu Vojske Republike Srpske Ratku Mladiću, u novembru 2017. godine, patrijarh Irinej je izjavio da je presuda očekivana i da se sve to “dešava jer silni svetski moćnici rade đavolska dela, a mi trpimo posledice”. On je naveo i da nepravda što se u Hagu “sudi samo srpskim generalima, a što se svi ostali puštaju na slobodu traje dugo”.<sup>121</sup>

U septembru 2022. godine, u javnosti je odjeknula vest da je Eparhija novogračaničko-srednjozapadnoamerička odlikovla lidera Srpske radikalne stranke Vojislava Šešelja Ordenom Svetog vladike Mardarija, a u ime episkopa Longina orden je dodelio episkop bački Irinej.<sup>122</sup> Podsećanja radi, u manastiru Mileševa 2015. godine, po povratku iz Haga, lidera srpskih radikala odlikovao je episkop Filaret koji je rekao da to čini u znak zahvalnosti za Šešeljevu odbranu srpstva: “Upravni odbor Eparhije mileševske dodeljuje profesoru doktoru Šešelju, četničkom vojvodi, pobedniku Haškog tribunala visoko odlikovanje Eparhije mileševske Orden Belog anđela prvog stepena”. Zvaničnom obrazloženju episkop Filaret je dodao sledeće: “Dragi prijatelju, brate Vojo, vama je Bog dao da operete ljagu sa srpskog naroda, koliko ste mogli, razume se, teško je bilo, ali mi smo pratili i čestitamo vam na vašoj hrabroj borbi, srpskoj borbi, junačkoj borbi”.<sup>123</sup>

Ubrzo zatim, mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije uručio je Vojislavu Šešelju Orden zlatnog lika Svetog Petra Drugog Lovćenskog Tajnovidca. Kako stoji u obrazloženju Povelje, orden je dodeljen “za kosovsko rvanje i služenje Zakonu Svetom Božije

121 “Irinej: Silni svetski moćnici rade đavolska dela”, *Vesti*, 24. novembar 2017, [www.vesti.rs/Ratko-Mladi%C4%87/Irinej-Silni-svetski-mocnici-rade-djavolska-dela.html](http://www.vesti.rs/Ratko-Mladi%C4%87/Irinej-Silni-svetski-mocnici-rade-djavolska-dela.html)

122 “SPC dodelila orden Šešelju, odlikovao ga vladika bački Irinej”, *Danas*, 11. septembar 2022, [www.danas.rs/vesti/drustvo/spc-dodelila-orden-seselju-odlikovao-ga-vladika-backi-irinej](http://www.danas.rs/vesti/drustvo/spc-dodelila-orden-seselju-odlikovao-ga-vladika-backi-irinej)

123 “SPC ponovo odlikovala Šešelja – nakon Filareta i Amfilohija, orden i od Irineja”, *N1*, 11. septembar 2022, [rs.n1info.com/vesti/spc-odlikovala-i-vojislava-seselja-oreden-mu-urucio-vladika-irinej](http://rs.n1info.com/vesti/spc-odlikovala-i-vojislava-seselja-oreden-mu-urucio-vladika-irinej)

Pravde u odbrani od 'pravde' Haškog suda, kojem tragovi smrde nečovještvom".<sup>124</sup>

Ilustrativna je i prepiska između Vojislava Šešelja i patrijarha Irineja nakon smene episkopa mileševskog Filareta. Naime, nakon objavljivanja izveštaja Sabora Srpske pravoslavne crkve povodom smene episkopa, Vojislav Šešelj je uputio pismo patrijarhu u kom izražava žaljenje zbog nesloge u Srpskoj pravoslavnoj crkvi i smene pojedinih episkopa, ali i zaprepašćenje da je episkop smenjen zato što mu je dodelio Orden Belog anđela, te da je spreman da ga vrati. U odgovoru na pomenuto pismo, patrijarh Irinej je demantovao da su razlozi za smenu dodela ordena Vojislavu Šešelju, ili pritisak američkog ambasadora, kako se u medijima dosta spekulisalo, već da je reč o drugim krivicama, čisto kanonsko administrativne prirode.<sup>125</sup>

Patrijarh Porfirije nastavio je s intenzivnom glorifikacijom lika i dela Svetog vladike Nikolaja Velimirovića. Patrijarh je predvodio veliku duhovno-kulturnu svečanost povodom trostrukog jubileja Svetog vladike Nikolaja ohridskog i žičkog: 140 godina od rođenja, 65 godina od predstavljanja Gospodu i 30 godina od prenosa moštiju iz Libertvila u rodni Lelić. U besedi patrijarh je istakao da su život i delo Vladike Nikolaja merodavni i sada i da mlade naraštaje možemo upućivati da im on bude merilo i orijentir u životu. Istakavši da je sistem vrednosti vladike Nikolaja "krstolika ljubav", patrijarh savetuje da "kada nas neko pita šta mi mislimo o nekoj temi, mi nećemo govoriti iz sebe, iz svog uma, nego ćemo govoriti jezikom Svetoga Vladike Nikolaja, govorićemo umom Hristovim".<sup>126</sup>

Iste vrednosti utemeljene u liku i delu pomenutog sveca, patrijarh Porfirije je isticao u Budimpešti, početkom septembra 2022.

124 Isto.

125 "Patrijarh: Šešelj i mabasador SAD nisu razlog za smenu Filareta", *Blic*, 30. maj 2015, [www.blic.rs/vesti/politika/patrijarh-seselj-i-ambasador-sad-nisurazlog-za-smenu-filareta/h2ps3nf](http://www.blic.rs/vesti/politika/patrijarh-seselj-i-ambasador-sad-nisurazlog-za-smenu-filareta/h2ps3nf)

126 "Akademija u čast Svetog vladike Nikolaja", *TV Hram*, 29. jun 2022, [www.tvhram.rs/vesti/vesti-iz-crkve/4285/akademija-cast-svetog-vladike-nikolaja-patrijarh-porfirije-vladici-nikolaju-mera-bio-hristos-njegovo-jevandjelje-foto-video](http://www.tvhram.rs/vesti/vesti-iz-crkve/4285/akademija-cast-svetog-vladike-nikolaja-patrijarh-porfirije-vladici-nikolaju-mera-bio-hristos-njegovo-jevandjelje-foto-video)

godine, kad je u sedištu Vlade Mađarske, u prisustvu episkopa bačkog Irineja i episkop budimskog Lukijana uručio Orden Svetog Save prvog stepena premijeru Mađarske Viktoru Orbanu. Najviše odlikovanje dodeljeno je “u znak zahvalnosti za promovisanje tradicionalnih hrišćanskih vrednosti, za nesebičnu podršku Eparhiji budimskoj Srpske pravoslavne crkve i za izuzetan lični doprinos jačanju prijateljstva između naša dva susedna naroda”. Patrijarh je rekao da svi znamo da svaki pojedinac i svaka zajednica žive u skladu sa svojim sistemom vrednosti: “Tim vrednostima organizuju privatni, društveni i kulturni život, formiraju javni moral, određuju prioritete i standarde, grade odnose s drugima i drugačijima, jednom rečju, grade i neguju svoj autentični identitet. Suočeni smo, međutim, sa talasima novih sistema vrednosti koji se ne retko agresivno globalno nameću s ciljem da uruše svaki postojeći prirodni i civilizacijski poredak, da uspostave novu paradigmu”. U tom vrtlogu, nastavlja patrijarh, namera je da se poruše identitet-ski temelji i stubovi pojedinaca i zajednica, da sve postane relativno, krhko i fluidno: “Vi se, pak, zalažete za hrišćanski sistem vrednosti koji izvire iz Jevanđelja, koji je Bog ustanovio. To su vrednosti koje su sazdale kako mađarski, tako i srpski narod, vrednosti koje su sazdale Evropu kakvu smo do juče poznavali, u kakvoj smo do juče živeli. Po tome smo mi isti; među nama nema razlike”.<sup>127</sup>

Kada već pominjemo šta je patrijarh Porfirije izjavio u Mađarskoj, interesantno je napomenuti izuzetno intenzivno, pa možda i predimenzionirano diplomatsko ponašanje crkvenog autoriteta. Ovo ponašanje je znatno upadljivije naročito ako se uporedi s ponašanjem njegovih prethodnika. Naime, tokom 2022. godine poglavar Srpske pravoslavne crkve ugostio je diplomatske predstavnike Portugalije, Azerbejdžana, Nemačke, Španije, Slovačke, Egipta, SAD, Kipra, Kazahstana, Švedske, Belgije, Francuske, kao i austrijskog kancelara i šefa delegacije Evropske unije. Tokom prethodne godine, kad je tek preuzeo službu poglavara crkve, pored

127 “Patrijarh Porfirije uručio Viktoru Orbanu najviše odličje SPC – Orden Svetog Save prvog stepena za zasluge”, *Informer*, 5. septembar 2022, [informer.rs/vesti/drustvo/732472/patrijarh-porfirije-viktor-orban-orden](http://informer.rs/vesti/drustvo/732472/patrijarh-porfirije-viktor-orban-orden)

specijalnog izaslanika britanskog premijera za Zapadni Balkan, predsednice parlamenta Kipra, visokih zvaničnika Ruske Federacije, visokog komesara OEBS za nacionalne manjine, šefa misije OEBS, šefa misije Saveta Evrope, ministra spoljnih poslova Grčke, ministra ekologije, prostornog planiranja i urbanizma Crne Gore, ugošćeni su i diplomatski predstavnici Ukrajine, Evropske unije, Holandije, Sirije, Grčke, Japana, Gruzije, Paname, Irana, Nemačke, Poljske, Bugarske, Gruzije, Kanade, Australije, Egipta, Rusije, Hrvatske, Belorusije, Mađarske, Rumunije, Slovenije, Italije, Izraela, Belgije, Jermenije, Austrije, Kipra.

Diplomatija je posebno došla do izražaja u rešavanju višedecenijskog spora oko kanonskog statusa nepriznate Makedonske pravoslavne crkve.

## **KRAJ PRAVOSLAVNE OHRIDSKE ARHIEPISKOPIJE**

Odluka Vaseljenske patrijaršije od 9. maja 2022. godine o priznanju Makedonske pravoslavne crkve Ohridske arhiepiskopije odjeknula je u pravoslavnom svetu, ali ni izbliza ne onoliko snažno kao ona iz 2018. godine kad je vaseljenski patrijarh Vartolomej priznao Ukrajinsku pravoslavnu crkvu, a Ruska pravoslavna crkva zbog toga prekinula sve odnose s prvim među jednakima pravoslavnim patrijarhom. Nedelju dana nakon odluke Vaseljenske patrijaršije, Sabor Srpske pravoslavne crkve odobrio je kanonsko jedinstvo Srpske pravoslavne crkve sa Makedonskom pravoslavnom crkvom – Ohridskom arhiepiskopijom. Usledila je Liturgija pomirenja u Hramu Svetog Save u Beogradu, prva posle 55 godina koju su zajedno služili arhijereji obe crkve, a zatim i zajednička liturgija pomirenja u skopskom hramu Svetog Klimenta Ohridskog, na kojoj je patrijarh Porfirije saopštio da Srpska pravoslavna crkva priznaje autokefalnost Makedonske pravoslavne crkve Ohridske arhiepiskopije.

Kako se sve odigralo izuzetno brzo i neočekivano, odluka je naišla na negodovanje i osude jednog, svakako konzervativnog i

nacionalističkog dela javnosti, koji je u davanju autokefalnosti makedonskoj crkvi učitavao “izdaju”, i predvorje “priznanja Kosova”. Niko od velikodostojnika Srpske pravoslavne crkve nije detaljno obrazložio ovu odluku, ali se u nezvaničnim analizama ova-ke teze apsolutno odbacuju, upravo zbog toga što se spor s Ohridskom arhiepiskopijom temeljio na proceduralnim i kanonskim preprekama nastalim 1967. godine, kad je samoinicijativno proglašena autokefalnost.

Tokom poslednjih 20 godina, još od patrijarha Pavla, 2002. godine i Niškog sporazuma koga su episkopi makedonske crkve potpisali i pristali na najširu autonomiju, pa potom pod pritiskom iz Skoplja od toga odustali, bilo je brojnih pokušaja i inicijativa rešavanja raskola. Svaka ideja pomirenja podrazumevala je vraćanje makedonskog sveštenstva u okvire majke crkve, da bi se pitanje autokefalnosti ostavilo za kasnije. Prema nekim informacijama, bilo je razgovora i za vreme patrijarha Irineja o nekoj vrsti sporazuma, u šta se uključio i makedonski državni vrh s nekadašnjim premijerom Nikolom Gruevskim, ali tada makedonskoj strani, prema tim informacijama, period od nekoliko godina čekanja na autokefalnost nije odgovarao.<sup>128</sup> Patrijarh Porfirije je primenio drugačiji pristup, autokefalnost je podarena, tenzije su otklonjene, a pravno-tehničke formalnosti su ostavljene da se obavljaju u miru.

Naravno, i sada su se pojavile informacije o tajnim sastancima najviših sveštenika Srpske pravoslavne crkve i Makedonske pravoslavne crkve u Nišu, te kako je u maniru visoke ekumenske diplomatije postignut dogovor o prekidu raskola. U crkvenim izvorima i u Skoplju i Beogradu spekuliše se da stvar nije samo crkvene već i političke prirode i da ima veze s Rusijom, Zapadom, ali i predstojećim potezima vlasti u Srbiji, koja navodno ozbiljno računa na patrijarha Porfirija, kako bi se amortizovalo eventualno reagovanje Srpske pravoslavne crkve u slučaju da se zvanični Beograd odluči

128 “Na kraju se ispostavilo da je samo trebalo lepo da zamole”: Kako se MPC (sada i zvanično dobila autokefalnost”, *Nedeljnik*, 5. jun 2022, [www.nedeljnik.rs/na-kraju-se-ispostavilo-da-je-samo-trebalo-lepo-da-zamole-kako-je-mpc-sada-i-zvanicno-dobila-autokefalnost](http://www.nedeljnik.rs/na-kraju-se-ispostavilo-da-je-samo-trebalo-lepo-da-zamole-kako-je-mpc-sada-i-zvanicno-dobila-autokefalnost)



na uvođenje sankcija Moskvi, ili da pusti Kosovo “niz vodu”, kriveći za to rusku državu politiku.<sup>129</sup>

Kraj raskola se svakako ne može posmatrati samo na relaciji Srpska pravoslavna crkva i Makedonska pravoslavna crkva; s jedne strane, neki izvori nagoveštavaju da su i politički odnosi između Srbije i Severne Makedonije u kontekstu Otvorenog Balkana ubrzale rešavanje problema, ali ga je posebno teško posmatrati kao izolovan odnos u vreme kad je Pravoslavna crkva globalno opterećena sukobom između Carigradske i Moskovske patrijaršije. Zanimljivo je i da se očekuje da će obe patrijaršije, i Moskovska i Carigradska, pozitivno gledati na priznanje autokefalnosti Makedonske pravoslavne crkve. Moskva, s jedne strane, ima interes da se naglasi da samo majka crkva može priznati autokefalnost, što se nije poštovalo u slučaju davanja autokefalnosti Ukrajinskoj pravoslavnoj crkvi.<sup>130</sup>

Srpska pravoslavna crkva je 24. maja 2022. godine priznala autokefalnost Makedonske pravoslavne crkve – Ohridske arhiepiskopije, a 5. juna 2022. godine patrijarh Porfirije uručio je tomos o autokefalnosti arhiepiskopu ohridsko-makedonskom Stefanu. Ruska pravoslavna crkva priznala je Makedonsku pravoslavnu crkvu – Ohridsku arhiepiskopiju kao autokefalnu.<sup>131</sup>

Tokom pomenutih brzih i neočekivanih dešavanja oko priznavanja autokefalnosti, zvaničnici Srpske pravoslavne crkve nisu se izjašnjavali o statusu pravoslavne Ohridske arhiepiskopije, autonomne crkve u okviru Srpske pravoslavne crkve, koja je osnovana 2002. godine. Podsećanja radi, ova organizaciona struktura oformljena je na osnovu pristanka jednog arhijereja Makedonske

129 “Dok Beograd i Skoptje liječe rane, Moskva ne priznaje Carigrad”, *Aljazeera Balkans*, 21. maj 2022, [balkans.aljazeera.net/opinions/2022/5/21/beograd-i-skopje-lijece-rane-moskva-ne-priznaje-carigrad](https://balkans.aljazeera.net/opinions/2022/5/21/beograd-i-skopje-lijece-rane-moskva-ne-priznaje-carigrad)

130 “Na kraju se ispostavilo da je samo trebalo lepo da zamole”: Kako se MPC (sada i zvanično dobila autokefalnost”, *Nedeljnik*, 5. jun 2022, [www.nedeljnik.rs/na-kraju-se-ispostavilo-da-je-samo-trebalo-lepo-da-zamole-kako-je-mpc-sada-i-zvanicno-dobila-autokefalnost](https://www.nedeljnik.rs/na-kraju-se-ispostavilo-da-je-samo-trebalo-lepo-da-zamole-kako-je-mpc-sada-i-zvanicno-dobila-autokefalnost)

131 “Ruska pravoslavna crkva priznala autokefalnost Makedonske”, *Aljazeera Balkans*, 26. avgust 2022, [balkans.aljazeera.net/news/balkan/2022/8/26/ruska-pravoslavna-crkva-priznala-autokefalnost-makedonske](https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2022/8/26/ruska-pravoslavna-crkva-priznala-autokefalnost-makedonske)

pravoslavne crkve (mitropolita Jovana Vraniškovskog), Niškog sporazuma o vaspostavljanju kanonskog jedinstva sa Srpskom pravoslavnom crkvom, koji su ostali arhijereji Makedonske pravoslavne crkve naknadno odbacili. Oformljena s očekivanjem da će privući u kanonsko opštenje veći broj sveštenika i vernika u Severnoj Makedoniji, ova crkvena struktura nije opravdala ono zbog čega je stvorena. Pravoslavna Ohridska arhiepiskopija ne samo da nije stekla kredibilitet i popularnost, već je postala ilegalna, marginalizovana i stigmatizovana verska organizacija, koju je činilo nekoliko arhijereja i neznatan broj sveštenika, monaha i naroda. Arhiepiskop Jovan osuđivan je na više zatvorskih kazni, često je bio privođen i zatvaran, a poslednji put izašao je iz zatvora sasvim narušenog zdravlja, tako da je sada u veoma lošem zdravstvenom stanju. U tom smislu, akt Sabora Srpske pravoslavne crkve o davanju autokefalnosti Makedonske pravoslavne crkve – Ohridske arhiepiskopije obesmišljava dvodecenijsku žrtvu arhijereja Jovana i sveštenika i vernika pravoslavne Ohridske arhiepiskopije, kojima je sada jedino preostalo da se priključe ozvaničenoj autokefalnoj crkvenoj strukturi, čiji su legitimitet i legalitet dosledno i predano osporavali godinama unazad.

Prema tumačenjima analitičara u međunarodnim medijima, bitnu ulogu imao je potez vaseljenskog patrijarha Vartolomeja da prizna Ukrajinsku pravoslavnu crkvu, te da od tada traju pojačani naponi Makedonske pravoslavne crkve da se konačno osamostali. Analitičari su uglavnom saglasni da autokefalnost Makedonske pravoslavne crkve predstavlja pobedu patrijarha Vartolomeja u nadmudrivanju s Moskovskom patrijaršijom. Takođe, smatraju da je teško da će ovo biti presedan koji će moći da se iskoristi drugde na Balkanu, a prema rečima Anargirosa Anapliotisa: “Za razliku od Severne Makedonije, u Crnoj Gori velika većina pravoslavnog stanovništva drži se beogradske Patrijaršije. U dogledno vreme ne može se očekivati pomena vredna podrška Crnogorskoj crkvi – niti u samoj zemlji, niti u svetskom pravoslavlju”.<sup>132</sup>

132 “Zašto je SPC priznala Makedonsku crkvu?”, *Deutsche Welle*, 28.maj 2022, [www.dw.com/sr/za%C5%A1to-je-spc-priznala-makedonsku-crkvu/a-61955376](http://www.dw.com/sr/za%C5%A1to-je-spc-priznala-makedonsku-crkvu/a-61955376)

## PARADA PONOSA

Sinod Srpske pravoslavne crkve zvaničnim saopštenjem pozdravio je odluku najviših državnih organa kojom je otkazano održavanje Europrajda u Beogradu, u septembru 2022. godine i na "toj odgovornoj odluci" uputio "iskrene čestitke" predsedniku Srbije i Vladi Srbije. U saopštenju je istaknuto da održavanje ove "parade, u službi promovisanja LGBT ideologije, koja pokušava da se nametne Evropi i takozvanom zapadnom svetu uopšte, pa, nažalost, i našem narodu, ne bi bilo od koristi nikome nego bi, naprotiv, izazvalo dodatne tenzije i nove podele, a među vernicima Srpske pravoslavne crkve i svih ostalih tradicionalnih crkava i verskih zajednica u Srbiji ogorčenje i revolt". U saopštenju se navodi sledeće: "I sama LGBT tematika je, smatramo, neumesna, posebno u naše dane, u dane kada za nas Srbe, u Srbiji i svugde u svetu, postoji tema nad temama, tema Kosova i Metohije". Naravno, ni ovom prilikom nije propušteno da se pomene "naš državni vrh, na čelu sa predsednikom Srbije", koji se "beskompromisno i neodstupno bori za očuvanje naše iskonske južne pokrajine u sastavu Srbije, za spas naših najvećih svetinja, (...) i za opstanak i ostanak srpskog naroda na njegovim vekovnim ognjištima".<sup>133</sup>

Napominjući da je vladajuća stranka obezbedila da se tokom poslednjih osam godina održava Parada, tehnička premijerka i mandatarka Ana Brnabić<sup>134</sup> potvrdila je da će ove godine biti načinjen izuzetak jer, "ova godina je teška" i "čeka nas pakao", odnosno "naš mir i stabilnost... svi naši kapaciteti moraju biti usmereni na to da sprečimo bilo kakvo nasilje na tzv. Kosovu, a ako neki deo ode na Paradu, Srbija će biti ranjivija. (...) Jasnimo rekli, usled

133 "SPC pozdravlja otkazivanje Europrajda", *Politika*, 27. avgust 2022, [www.politika.rs/sr/clanak/515318/SPC-pozdravlja-otkazivanje-Europrajda](http://www.politika.rs/sr/clanak/515318/SPC-pozdravlja-otkazivanje-Europrajda)

134 U septembru 2019. godine premijerka Srbije Ana Brnabić dala je "punu podršku" kandidaturi Beograda za domaćina Evro Prajda 2022, ističući značaj ovog događaja "u promociji šireg prihvatanja i poštovanja različitosti i slobode", ali obećavajući i bezbednost i uspešnost događaja.

"Beograd Prajd kandidat za domaćina Euro Prajda 2022: Šta to može da znači za položaj LGBT ljudi u Srbiji i na Balkanu", *BBC News na srpskom*, 14. septembar 2019. [www.bbc.com/serbian/lat/srbija-49665309](http://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-49665309)

tenzija u regionu i mogućnosti da se povećaju tenzije, smatramo da Prajd u ovom trenutku ne treba da se održi”.<sup>135</sup>

U proleće 2017. godine, povodom medijskog izveštavanja da se zbog seksualne orijentacije tadašnje ministarke državne uprave i lokalne samouprave, Srpska pravoslavna crkva protivi eventualnoj kandidaturi Ane Brnabić za predsednicu vlade Srbije, većinska crkva u Srbiji oglasila se zvaničnim demantijem u kome se, između ostalog, napominje da “Srpska pravoslavna crkva, njen patrijarh ili bilo koja druga zvanična ustanova ili ličnost, ne meša se u izbor državnih zvaničnika”, kao i da se ne bavi privatnim životom državnih zvaničnika, te konstatuje da je “neodgovorno iznositi sablažnjive detalje ili nečija lična iskušenja u medije i tako ljude izlagati potencijalnoj opasnosti”.<sup>136</sup> Reagujući na zvaničnu izjavu Srpske pravoslavne crkve, buduća premijerka je izrazila zahvalnost većinskoj crkvi što je u vezi s tim “bila dovoljno iskrena i profesionalna da i mom kabinetu pošalje isti demanti koji su poslali javnosti”, te izrazila “duboko i iskreno poštovanje prema (toj) instituciji”. Tom prilikom Ana Brnabić je izjavila sledeće: “Bilo bi potpuno neozbiljno da komentarišem nešto u vezi s tako ozbiljnom institucijom. Ako budem imala neki komentar ili pitanje, svakako ću pozvati Crkvu”.<sup>137</sup>

Nekoliko godina kasnije, čuli su se drugačiji tonovi na pomenutoj relaciji koje je veoma sadržajno artikulisao episkop banatski Nikanor, u avgustu 2022. godine: “...Poslati su od onih koji hoće da unište sve ono što je vredno, što je sveto, što je Božije. I dižemo glas svoj protiv takvih. I ja imam jednu mogućnost, to ću sada učiniti, da ih sve anatemišem. Ja ću izreći kletvu nad tima, ali ne nad njihovim pokolenjima i porodicama, njihovoj deci...zapravo oni i nemaju decu, je l' tako? Oni ne priznaju svoju decu, oni nisu ni roditelji,

135 “ ‘Čeka nas pakao’ Brnabić objasnila zašto je otkazan Evro prajd”, *Srbija danas*, 28. avgust 2022, [www.sd.rs/vesti/info/ceka-nas-pakao-brnabic-objasnila-zasto-je-otkazan-evro-prajd-2022-08-28](http://www.sd.rs/vesti/info/ceka-nas-pakao-brnabic-objasnila-zasto-je-otkazan-evro-prajd-2022-08-28)

136 “SPC se ne protivi predlogu da Brnabić bude premijerka”, *RTS*, 15. maj 2017, [www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2735429/spc-se-ne-protivi-predlogu-da-brnabic-bude-premierka.html](http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/2735429/spc-se-ne-protivi-predlogu-da-brnabic-bude-premierka.html)

137 “Brnabić: Duboko poštujem SPC”, *Beta*, 17. maj 2017, [beta.rs/politika/63152-ministarka-brnabic-povodom-glasina-duboko-postujem-spc](http://beta.rs/politika/63152-ministarka-brnabic-povodom-glasina-duboko-postujem-spc)

šta su oni? Nisu ni majka, nisu ni otac. Sad će naše dete, ovde vaše dete ne sme vas nazvati ni oče, ne sme vas nazvati majkom, nego prvi roditelj, drugi roditelj i tako dalje. Hoćemo li da slušamo onu koja je oskrnavila našu zemlju, kojoj ako ime izgovorim, onda ne mogu Božije ime izgovarati. Koja je dozvolila da njezin rođeni brat bude otac njenog sina. Hoćemo li to, hoćemo li toga, tu prihvatiti? A vi znate o kome ja govorim to. Niti je naše vere, niti je našega porekla, nego neprijatelj, njezini roditelji i dedovi su bili neprijatelji i koljači srpskoga naroda. I ona danas da nam propoveda da nema ni oca, nema ni majke. Nema ni dece, a ima dece. Čija deca, čija su to deca? Ustaćemo svi protiv toga, ja prvi. I ovoga momenta ustajem, već sam ustao. I ovoga danas momenta ustajem i kunem, kleću, prokleću sve one koji organizuju i koji budu učestvovali u takvom nečemu. Ja toliko mogu, da imam oružje i to bih upotrebio i tu bih silu upotrebio samo da ga imam, ali ga nemam. I verovatno mi ga neće niko ni dati ako bi ga i zatražio sada, kad čuju da ću, da bih izašao i sa oružjem. A, bih izašao..."<sup>138</sup>

Nakon što je episkop banatski Nikanor prokleo i pretio učesnicima Parade, ali prokleo i vređao premijerku u tehničkom mandatu i mandatarku Anu Brnabić, usledile su oštre reakcije u javnosti. Predstavnici LGBT zajednice podneli su krivičnu prijavu, reagovala je poverenica za zaštitu ranopopravnosti,<sup>139</sup> pa čak i sam predsednik Aleksandar Vučić: "Episkop Nikanor je izvredao sebe i izvredao našu crkvu, unizio našu crkvu, mnogo više nego što je to bilo kada uradila Ana Brnabić, ili bilo ko drugi. Kad vidim taj agresivni ton kod nekoga, uvek se pitam šta je latentno iza toga".<sup>140</sup> Reagujući na uznemirujuću besedu episkopa Nikanora,<sup>141</sup> Ana Brnabić je izja-

138 "Vladika Nikanor o Pride u Beogradu", Youtube, 11. avgust 2022, [www.youtube.com/watch?v=70Sy0mfsVgg](http://www.youtube.com/watch?v=70Sy0mfsVgg)

139 "Episkop Nikanor prokleo LGBT populaciju, Poverenica ga najoštrije osudila", N1, 12. avgust 2022, [rs.n1info.com/vesti/episkop-nikanor-prokleo-lgbt-populaciju-poverenica-ga-najostrije-osudila](http://rs.n1info.com/vesti/episkop-nikanor-prokleo-lgbt-populaciju-poverenica-ga-najostrije-osudila)

140 "Vučić: Episkop Nikanor je izvredao sebe i unizio našu Crkvu", Euronews, 12. avgust 2022, [www.euronews.rs/srbija/politika/58836/vucic-episkop-nikanor-je-izvredao-sebe-i-unizio-nasu-crkvu/vest](http://www.euronews.rs/srbija/politika/58836/vucic-episkop-nikanor-je-izvredao-sebe-i-unizio-nasu-crkvu/vest)

141 Episkop Nikanor u javnosti je poznat po svojim oštrim nastupima; U oktobru

vila da “je užasno ljudski pogodilo, ali i to je nebitno u ovom trenutku”, jer “mi sada moramo da se borimo za Srbiju, ne treba nam da se svađamo. U ovom trenutku (moramo) da damo svu podršku predsedniku Srbije da se izbori (u Briselu) i obezbedi da imamo mir”. Svoj osvrt na anatemu zaključila je sledećim rečima: “Što se mene tiče, Srpska pravoslavna crkva je jedan od osnovnih stubova društva i ovog naroda. Nikada ni jednu reč protiv Srpske pravoslavne crkve neću reći, a sada posebno”.<sup>142</sup> U pomenutom izlaganju premijerka i mandatarka je pomenula važnost da ostanemo jedinstveni i da iz inostranstva “bacajući koske” pokušavaju da nas podele, što je upravo ključni argument upravo onih koji dele stavove onih koji su je prokleli.

Tako je krajem jula 2022. godine, u obraćanju nakon održane liturgije u Pelagićevu, episkop zborničko-tuzlanski Fotije poručio da se pripremom tzv. Parade ponosa “narušavaju sve porodične vrijednosti i sve moralne vrijednosti našeg pravoslavnog naroda srpskog. Sačuvati porodicu i prave moralne vrijednosti je nešto što je primarno i neophodno”. Kritikujući popuštanje pred stranim uticajima, episkop nastavlja: “Kao što je nažalost, izgleda, potpisano da nedelju dana u septembru budu gej parade, uzduž i popreko, po Srbiji. I kad sam video program tih gej parada koje su najvljene,

.....

2009. godine, u raspravi sa sudskim izvršiteljima povodom različitih tumačenja svojinskog prava nad jednim stanom u Kikindi, episkop je uzviknuo: “Stabiji je Vrhovni sud od SPC, a i mladi je. Zapamtite to dobro! A vašem štićeniku prenesite jednom za sva vremena neka napravi znak krsta prema ovoj zgradi. Ako dođete i treći put, grad će blokirati učenici, vojska, ako bude trebalo, i policija. Mi veću silu imamo nego vi!” (*Politika*, 31. oktobar 2009.) Viši sud u Pančevu 2016. godine doneo je prvu presudu za mobing u SPC, osuđujući vladiku Nikanora za zlostavljanja sveštenika, a takođe u javnosti je poznat i po ispadu 2014. godine, kad je na svečanom ručku povodom seoske slave u selu Miletićevu, prema pisanju vršačkog portala, predsednika Srbije i gradonačelnicu Vršca nazvao fašistima i upućivao uvrede na račun Srpske napredne stranke. (“Država i crkva ćute na Nikanorove kletve, Đenović kaže: test za SPC i vladu”, *N1*, 13. avgust 2022, [rs.n1info.com/vesti/drzava-i-crkva-cute-na-nikanorove-kletve-djenovic-kaze-test-za-spc-i-vladu/](https://rs.n1info.com/vesti/drzava-i-crkva-cute-na-nikanorove-kletve-djenovic-kaze-test-za-spc-i-vladu/))

142 “Brnabić: Užasno me ljudski pogodila izjava episkopa Nikanora, ali nikada nijednu reč protiv SPC neću reći”, *Euronews*, 16. avgust 2022, [www.euronews.rs/srbija/politika/59126/brnabic-uzasno-me-ljudski-pogodila-izjava-episkopa-nikanora-ali-nikada-ni-jednu-rec-protiv-spc-necu-reci/vest](https://www.euronews.rs/srbija/politika/59126/brnabic-uzasno-me-ljudski-pogodila-izjava-episkopa-nikanora-ali-nikada-ni-jednu-rec-protiv-spc-necu-reci/vest)

one treba da posete sve kulturne institucije, crkvene institucije, manastire, Bogosloviju i Gimnaziju u Sremskim Karlovcima, gde sve neće biti?! Možete misliti kako će izgledati ta nedelja dana! A zašto taj neko ko je to potpisao nije mislio glavom i da time dovodi u pitanje svoj narod, etiku, moral, savest, istoriju, verovanje? I sada nam dolaze ljudi iz stotog sistema vrednovanja, iz stotog sistema verovanja – ono što nije prihvaćeno u našoj tradiciji i našoj kulturi, srpskoj pravoslavnoj!”<sup>143</sup>

Služeći “moleban za svetinju braka i porodice, slogu i mir u našem narodu”, 11. septembra 2022. godine, ispred Sabornog hrama Svetog Save u Beogradu i prilikom obraćanja “nepreglednim kolonama blagočestivog naroda”, patrijarh Porfirije je istakao značaj “pravoslavnog, hrišćanskog identiteta i jevađelskog sistema vrednosti” u formiranju “našeg javnog morala”, našeg nacionalnog identiteta koji je zasnovan na istorijskoj i vrednosnoj stožernoj ulozi Srpske pravoslavne crkve za sve Srbe “gde god da živimo, nezavisno od državnih i političkih granica”. Ovde ćemo izdvojiti poduži, ali veoma ilustrativan citat: “...mi nikome ne namećemo ono što je naš način života, ali isto tako ne želimo da nam bilo ko, sa bilo koje strane sveta dolazio da nam nameće svoje vrednosti, svoj pogled na svet, svoj način života. (...) Nećemo da nam bilo ko kaže šta mi treba da budemo. Nama je mera i kriterijum Hristova reč, Božja reč. Danas smo, međutim, suočeni sa talasima, sa cunamijem, sa najezdom mnogih novih sistema vrednosti koji se nasilno, agresivno ili mekom moći i nevidljivim radovima ispod radara, nameću sa ciljem da uruše svaki postojeći prirodni ili civilizacijski poredak, da uspostave novu paradigmu, nova pravila. (...) Epilog ovih ideologija posthumanističkog društva nije samo da izgubimo ideju o tome šta je muško, a šta žensko, šta je brak, nego da na kraju (...) ne možemo sa sigurnošću reći ni šta je čovek”.

Patrijarh nije reagovao na pomenutu besedu episkopa Nikanora, ali verovatno svestan težine izrečenog, pokušao je da sanira

143 “Konačno! Episkop Fotije: Ko je potpisao za gej paradu, ko potpiše nezavisno Kosovo...”, *Pravda*, 27. jul 2022, [pravda.rs/2022/7/27/konacno-episkop-fotije-ko-je-potpisao-za-gej-paradu-ko-potpise-nezavisno-kim-video](http://pravda.rs/2022/7/27/konacno-episkop-fotije-ko-je-potpisao-za-gej-paradu-ko-potpise-nezavisno-kim-video)

i ublaži eventualne posledice ovakve diskriminatorne i destruktivne retorike: “Međutim, odmah da podvučem da smo istovremeno protiv svake vrste nasilja, da smo protiv prezira, mržnje, progona i žigosanja onih koji dele te ideje, pogotovo ako se nasilje čini u ime Crkve, i u ime Hrista. (...) Mi im ne sudimo, ne optužujemo ih i ne osuđujemo. (...) Ne mešamo se u to kako ko organizuje svoj život. Ovde nije reč o ličnom odnosu prema bilo kome konkretno. Reč je o tome da ne možemo prihvatiti bilo čije slabosti, lične sklonosti i izbore koji nisu u skladu sa poretkom koji je Bog ustanovio, a koji se propagiraju i nameću kao nova društvena norma i pravilo. (...) Mi ne možemo dozvoliti da ta ideologija menja model društva kojim naš narod živi otkad zna za sebe. Već smo suočeni sa plodovima tihog inženjeringa te LGBT ideologije. Da neko ne kaže da preterujemo, da smo sumnjičavi, da preterujem: ovih dana smo saznali da su u udžbenike osnovnih i srednjih škola kod nas ispod žita, daleko od oka javnosti, unete lekcije koje propagiraju rodnu ideologiju. Ko je to učinio? Da li je neko vas, čija deca idu u školu, pitao nešto o tome? Da li ste saglasni? Ako vas pak nije pitao, a ja znam da nije, tražimo od nadležnih organa da se odmah povuku iz upotrebe svi udžbenici, priručnici i pomoćna nastavna sredstva u srednjim, osnovnim školama i predškolskim ustanovama u kojima postoje takve lekcije”.<sup>144</sup>

Moglo bi se samo reći: toliko o pomenutom “mi nikome ne namećemo”. Ova tema zahteva poseban osvrt i posebnu analizu, ali ovde je svakako primereno postaviti pitanje – da li je patrijarh (nekadašnji mitropolit zagrebačko-ljubljanski), postavljao ova pitanja građanima Srbije, a “znamo da nisu pitani”, kad je uvedena obavezna doplatna poštanska marka za izgradnju Hrama Svetog Save, zatim uvedeno izdvajanje za zdravstveno i socijalno osiguranje sveštenstvu iz budžeta Republike Srbije, oslobođanje poreza na imovinu i pravo na povraćaj PDV, kao i silna izdvajanja ogromnih novčanih sredstava za izgradnju Hrama iz budžeta države, ili

144 “Desetine hiljada vernih na svenarodnom molebanu za svetinju braka i porodice, slogu i mir u našem narodu”, *SPC*, 11. septembar 2022, [spc.rs/tv-hram-uzivo-svenarodni-moleban-za-svetinju-braka-i-porodice-slogu-i-mir-u-nasem-narodu](https://www.spc.rs/tv-hram-uzivo-svenarodni-moleban-za-svetinju-braka-i-porodice-slogu-i-mir-u-nasem-narodu)



za uvođenje veronauke u sistem obrazovanja, koje je, povrh svega, bilo mimo zakona i javne rasprave.

Pomenuta retorika predstavlja kontinuitet bogatog opusa osuda, zgražavanja i nezadovoljstva crkvenih velikodostojnika zbog organizovanja događaja kojima se ukazuje na nepovoljan položaj pripadnika LGBT populacije. Upravo je duhovni otac aktuelnog patrijarha, portparol Srpske pravoslavne crkve i redovni (aktuelni i tadašnji) član Sinoda, episkop bački Irinej preko zvaničnog sajta većinske crkve, 18. septembra 2009. godine, poručio da se "Srpska pravoslavna crkva i tradicionalne crkve i verske zajednice protive pravu na javno izražavanje seksualne orijentacije ili bilo koje druge sklonosti, pogotovo ukoliko ono vređa prava građana na privatnost i porodični život, njihova verska uverenja i neprikosnovenost dostojanstva ličnosti". Na ovaj zvaničan stav pozivali su se predstavnici tradicionalnih verskih zajednica i narednih godina.

Više od decenije, brojni crkveni velikodostojnici, a naročito gromoglasni mitropolit crnogorsko-primorski Amfilohije, su parade ponosa, kako u Srbiji, tako i u Crnoj Gori, kvalifikovali kao "nasilničku propagandu", "ugrožavanje javnog morala", "vječnu simboliku Sodome i Gomore", LGBT osobe su nazivane "smradom sodomskim", okarakterisane kao "obezbožene i nastrane" i "kuga, te pošast sodomska", te da je sve to odraz "moralnog stanja ne samo u našem društvu nego čitave evro-američke civilizacije". Bivši patrijarh Irinej zahtevao je da se "parada srama" ne održi, jer "dosta nam je ponižavanja i ispunjavanja stranih želja". Zbog odluke o zabrani održavanja Parade ponosa u Beogradu, ministru unutrašnjih poslova Ivici Dačiću, episkop mileševski Filaret uručio je orden, jer je "osvetlao obraz Srbiji ovih dana", kad su "neke demokrate" pokušale da je prikuju za zid srama i da se ulicama Beograda prolije srpska krv. I ovde su se mogle čuti antievropske, ali i proruskne, poruke: episkop Filaret rekao je da niko neće zavađati Srbiju i Rusiju, navodeći da neki govore: "Evropa, Evropa, a ona nam je uzela srce – Kosovo i Metohiju", uzviknuvši "Hoćemo Rusiju, živela Rusija".<sup>145</sup>

Osim permanentne retorike, trebalo bi se podsetiti i jednog od pokušaja crkvenog intervencionizma tokom 2009. godine,<sup>146</sup> odnosno demonstracije snažnog političkog uticaja većinske crkve na sekularne zakonodavne državne organe. Reč je o zajedničkom nastupu, predvođenog većinskom crkvom u Srbiji, tradicionalnih crkava i verskih zajednica prilikom pokušaja sprečavanja donošenja Predloga zakona protiv diskriminacije u Narodnoj skupštini, te zahteva da se brišu članovi gde se govori o pravu pojedinca na slobodno izražavanje vere i ubeđenja i koji se odnosi na ravnopravnost polova, tj. seksualne slobode. Zahtevano je brisanje termina “seksualna orijentacija” i “rodna ravnopravnost”, a iznete su i zamerke na član koji govori o prekršajnoj odgovornosti u slučaju diskriminacije.

## VERONAUKA

Povodom 20-godišnjice obnavljanja verske nastave u osnovnim i srednjim školama, predstavnici tradicionalnih crkava i verskih zajednica u Srbiji, zajedno sa zvaničnicima Vlade Srbije, ekspertima iz Nemačke, Italije, Grčke i Srbije, i veroučiteljima, okupili su se, početkom novembra 2021. godine na Pravoslavnom bogoslovskom fakultetu u Beogradu i sa tog skupa uputili zajedničku poruku koju je potpisao patrijarh Porfirije. U poruci je istaknuto da je ne skupu posebna pažnja posvećena “važućim nepovoljnim zakonskim odredbama i rešenjima koja regulišu način izvođenja nastavnog plana i programa verske nastave”. Zajednički se apeluje na sve relevantne institucije u državi da se “ovakav status” verske nastave u školskom sistemu “što pre izmeni” i izražava nada da će nepravilnosti biti ispravljene i da će konačno biti rešen “ovaj gorući problem srpskog društva i prosvete”.

Verski autoriteti predlažu “da veronauka ponovo dobije status predmeta, odnosno obaveznog predmeta; da se nastava organizuje

<sup>146</sup> Crkva je demonstrirala svoj uticaj iste godine i povodom stavljanja Statuta AP Vojvodine na dnevni red Narodne skupštine Republike Srbije. Sinod Srpske pravoslavne crkve uputio je državnim institucijama pismo upozorenja o neustavnosti teksta Predloga statuta AP Vojvodine.

na nivou odeljenja, a ne na nivou grupa, bez obzira na broj prijavljenih učenika...; da se izbor između verske nastave i nastave alternativnog predmeta vrši na početku prvog i na početku petog razreda osnovnog obrazovanja, kao i na početku prvog razreda srednjeg obrazovanja ...; da se zakonski reguliše radno-pravni položaj 2100 veroučiteljica i veroučitelja, kao i da se omogući njihovo zaposlenje na neodređeno vreme...; da crkve i verske zajednice imaju mogućnost da vrše samostalni nadzor nad ostvarivanjem verske nastave...". Interesantno je da je u ovom slučaju, za razliku od većine drugih, iskustvo i autoritet Evropske unije (Scholae Europaeae) u potpunosti iskorišćeno kao argument za dokazivanje ispravnosti, opravdanosti, odnosno legaliteta i legitimiteta iznetih zahteva i predloženih mera.

Povremena tema kojom se reaktuelizuje status verske nastave u sistemu obrazovanja, znatno je ozbiljnije došla u žižu javnosti polovinom juna 2022. godine, kad je patrijarh Porfirije na instagram profilu objavio sledeći sadržaj: "Veoma sam razočaran informacijom da direktori više osnovnih i srednjih škola u Srbiji svesno obeshrabuju, čak bih rekao, sprečavaju učenike i roditelje da se opredele za versku nastavu. Posavetovaću se sa braćom arhijerejima i predstavnicima drugih crkava i verskih zajednica o tome, da li da javno objavimo njihova imena i imena škola koje na taj način diskriminišu sopstvene učenike. U svakom slučaju ćemo uputiti zvanično reagovanje i nadležnim državnim organima". Ubrzo je usledio sastanak najviših svetovnih i duhovnih autoriteta, predsednika Srbije Aleksandra Vučića s patrijarhom Porfirijem i članovima Sinoda SPC, a u saopštenju izdatom posle susreta u jednoj rečenici se ističe i da su predstavnici crkve "izrazili zabrinutost za poziciju veronauke u srpskom prosvetnom sistemu i zatražili podršku od predsednika Srbije, kako bi pozicija države po tom pitanju bila promenjena".<sup>147</sup>

147 "Đenović: Veronauka se ne predaje sa kredom i pred tablom", VOA, 18. jul 2022, [www.glasamerike.net/a/srbija-spc-porfirije-veronauka-uvu%20C4%8Di%20C4%87-sve%20C5%A1tenici/6663064.html](http://www.glasamerike.net/a/srbija-spc-porfirije-veronauka-uvu%20C4%8Di%20C4%87-sve%20C5%A1tenici/6663064.html)

Nakon objavljivanja Apela za sekularnu državu i ukidanje veronauke u školama koji su uputile Savez antifašista Srbije, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji i Građanski demokratski forum, a koji je potpisalo 200 uglednih pojedinaca, reagovao je najznačajniji svetovni autoritet, predsednik države izjavom da “nemamo pravo i ne mislim da treba da ukidamo veronauku”. Predsednik je naveo da ne misli da crkva nema pravo da iznese stav o nečemu i dodao da će se naprotiv uvek zalagati da ima pravo na stav: “Da nema ckrve ne bismo opstali i oni koji nipodaštavaju ulogu SPC ne razumeju njenu ulogu u sadašnjosti, njenu istorijsku ulogu, značaj kao nacionalne institucije”.<sup>148</sup>

## SIMFONIJA SVETOSAVSKOG ZAVETA

U poslanici povodom obeležavanja 800 godina autokefalnosti Srpske pravoslavne crkve, patrijrh Irinej je istakao značaj Svetosavskog zaveta za opstanak srpskog naroda: “Naš narod u najvećem periodu svoje istorije nije bio objedinjen unutar istih državnih granica, pa ipak nije izgubio svoj identitet, jer ga je čvrsto ukotvio u Crkvi. Tako i danas, tamo gde je prisutna u srpskom narodu, Crkva čini temelj njegovog identiteta. Posebno u krajevima gde je ugrožen, narod u Svetosavskoj Crkvi nalazi snagu za dalji opstanak, nalazi tiho pristanište i utehu za svakodnevni život. Bez Svetosavske Srpske pravoslavne crkve, mi Srbi, kao narod, danas ne bismo ni postojali”. Patrijarh je istakao i da je srpskom narodu vernost Svetoavskom zavetu omogućio, ne samo da ne poklekne, već i da uspravno stoji: “Preživeli smo i teror i egzekucije obezboženih Srba nad sopstvenim narodom, njegovo cepanje na nove, tobožnje nacije, arnautske pobune i zločine od davnih turskih do naših vremena, kao i različita iskušenja na kraju drugog i početku trećeg milenijuma, sve vreme ostajući uspravni”. Patrijarh je istakao da se Crkva moli da “vernost svetosavskom putu osposobi srpski narod

148 “Ne bismo opstali da nema crkve! Oni koji nipodaštavaju SPC ne razumeju njenu ulogu”, *Informer*, 19. septembar 2022, [informer.rs/vesti/politika/736054/oni-koji-nipodastavaju-spc-razumeju-njenu-ulogu](https://informer.rs/vesti/politika/736054/oni-koji-nipodastavaju-spc-razumeju-njenu-ulogu)

da očuva svoju svetu i zavetnu pokrajinu – Kosovo i Metohiju, svoju milu Boku i ponosnu Crnu Goru, kao i sve one druge krajeve i zemlje nad kojima su se nadvile ruke silnika ovoga sveta sa ciljem da ih nasilno i nepravedno otmu”.<sup>149</sup>

Predsednik Srbije Aleksandar Vučić kontinuirano naglašava i podseća da Srpska pravoslavna crkva ima istorijsku ulogu i da zahvaljući njoj narod živi i opstaje tamo gde crkva postoji: “Tamo gde nema srpske države srpski narod opstaje samo zahvaljujući Srpskoj pravoslavnoj crkvi”. Predsednik je naglasio da se ta činjenica vidi “od Krke i Krupe, Dečana do Bogoridice Ljeviške na Kosovu i Metohiji, svuda u Crnoj Gori, na svakom mestu i svuda i u Bosni i Hercegovini, Republici Srpskoj pa i u Čipuljićima, selu njegovog oca”.<sup>150</sup>

Moglo bi se zaključiti citatom jednog od, ako je suditi po zvaničnom broju priznanja i susreta, za većinsku crkvu najcenjenijih, a svakako najdugotrajnijih srpskih političkih lidera, Milorada Dodika, iz septembra 2021. godine: “Nikada nije bilo čistije i pravičnije jedinstvo između dva instituta srpskih država Republike Srpske i Srbije i Srpske pravoslavne crkve, svako u svojoj misiji i u svojim obavezama.”

149 “Patrijarh Irinej: Vernost svetosavskom zavetu omogućila da preživimo”, RTS, 6. oktobar 2019, [www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/3686753/patrijarh-irinej-vernost-svetosavskom-zavetu-omogucila-da-prezivimo.html](http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/3686753/patrijarh-irinej-vernost-svetosavskom-zavetu-omogucila-da-prezivimo.html)

150 “Oni koji nipodaštavaju SPC ne razumeju njenu ulogu”, *Politika*, 19. septembar 2022, [www.politika.rs/sr/clanak/517728/Oni-koji-nipodastavaju-SPC-ne-razumeju-njenu-ulogu](http://www.politika.rs/sr/clanak/517728/Oni-koji-nipodastavaju-SPC-ne-razumeju-njenu-ulogu)

# EKSTREMNA DESNICA

# INSTRUMENT RUSIJE

Srpske ekstremističke organizacije sa jakim uporištem u Rusiji, instrument su širenja ruskog malignog uticaja na Balkanu. Veza sa Rusijom, ali i indicije da poseduju oružje, ove organizacije predstavljaju ozbiljnu pretnju miru i bezbednosti u zemlji i u regionu. Istovremeno, tokom desetogodišnjeg mandata Srpske napredne stranke (SNS), ekstremisti su kao saveznik vlasti u Srbiji, postali važan politički faktor i sredstvo pritiska na neistomišljenike i organizacije civilnog društva. Tokom 2022. godine, ekstremna desnica ušla je u novu fazu, što uključuje pregrupisavnje i objedinjavanje desničara, proteste, pojačane pretnje i fizičko nasilje i sve intenzivnije kontakte s ruskim partnerima. Snažan podsticaj rastu desnice pružio je narativ o pobjedi Rusije u invaziji na Ukrajinu, širen preko medija pod kontrolom vlasti.

Pritisci desnice u posljednje vreme, usmereni su na sprečavanje sporazuma između Srbije i Kosova. Protive se zatvaranju “srpskog pitanja” na Balkanu, što je preduslov demokratizacije Srbije. Pojavile su se, međutim, i prve indicije da bi moglo doći do sukoba između SNS i dela desnih proruskih ekstremista, ukoliko se vlast opredeli za potpisivanje sporazuma sa Kosovom.

Ekstremističke organizacije su samo deo šireg fronta koji deluje sa jedinstvene platforme “srpskog sveta”. Ne deluju izolovano, već su deo fronta koga čine i Srpska pravoslavna crkva, proruske parlamentarne i vanparlamentarne opozicione stranke, mediji<sup>151</sup> i deo intelektualne elite, među kojima veliki broj univerzitetskih profesora. Ekstremni desničari su na značajnim pozicijama i unutar institucija i SNS. Jedna od najznačajnijih figura tog bloka je Aleksandar Vulin, šef Bezbednosno informativne agencije (BIA) i blizak saradnik predsednika Aleksandra Vučića koji javno zagovara “srpski svet”.

Upravu za dijasporu i Srbe van Srbije vodi francusko-srpski državljani Arno Gujon koji je bio povezan sa francuskim ekstremističkim pokretom “Blok identitaraca”. Ova državna institucija namenila je oko 4,5 miliona dinara za projekte srpskih udruženja u Francuskoj tokom prethodne tri godine. Međutim, njihove manifestacije, kao i aktivnosti na digitalnim platformama, svedoče o otvorenoj podršci (neke od ovih organizacija dobijaju pomoć Vlade Srbije) desničarskim i ksenofobnim pojedincima.<sup>152</sup>

Desnica u Srbiji neguje ideologiju srpskog nacionalizma koju prvenstveno određuje istorija nasilja u ratovima devedesetih. Tokom poslednjih deset godina stvarano je idealno okruženje za rast ekstremističkih grupa budući da je i sama vlast desno i nacionalistički orijentisana, te ovo poglavlje o ekstremnoj desnici treba čitati u kontekstu ukupnog izveštaja, pre svega poglavlja o Srpskoj pravoslavnoj crkvi, suočavanju s prošlošću i kulturi.

Osnove desničarske misli u Srbiji čine: ideja etničke homogenizacije, težnja za stapanjem državnih i etničkih granica, negiranje antifašizma, jačanje tradicionalizma, pravoslavlje tretirano kao superiorna religija u odnosu na ostale verske grupe, otpor idejama interkulturalizma i često izražen šovinizam i netrpeljivost prema manjinama. Ključni pojmovi radikalizirajućih narativa su žrtva

151 Pre svega: TV Happy, *Informer*, *Večrnje novosti*, *Pečat*. Odnedavno i *Russia Today* Srbija.

152 VOICE, 16. februar 2022, [voice.org.rs/desni-ekstremizam-s-prijateljskim-licem-slucaj-mreze-oko-solidarnosti-za-kosovo](https://voice.org.rs/desni-ekstremizam-s-prijateljskim-licem-slucaj-mreze-oko-solidarnosti-za-kosovo)



(realna ili nerelna; razvijanje narativa o žrtvi je neophodno za legitimisanje prošlih ili mogućih budućih sukoba), ugroženost i nužna odbrana.

Jačanju desnice doprinosi to što vlast, sve vreme, direktno podstiče tenzije prema regionu, demonizuje susede, pre svega Albance, širi strah o ugroženosti Srba na Kosovu (“da se sprema pogrom”)<sup>153</sup> čime podstiče radikalizaciju društva i stvaranje atmosfere da sporazum sa Kosovom bude odbijen. Pobuđivanje straha kod građana konstanta je politike predsednika Vučića, što je u funkciji “sabornosti” koja je, po njegovim rečima, “potrebnija nego ikad”.<sup>154</sup> Politički faktori koji utiču na rast desnice su: visok stepen korupcije, sprega između vlasti i kriminala, urušavanje institucija, sprečavanje dijaloga u društvu – posebno u parlamentu, grubo potiskivanje političke opozicije i civilnog društva. Jedan od razloga jačanja nacionalizma je i nepostojanje zrele alternative sa jasnim stavom, koja je spremna da javno zagovara svoje stavove i na njima mobilise građane.

Ruski propagandni medij *Russia Today Balkan*<sup>155</sup> lansirao je krajem 2022, portal na srpskom jeziku za koga rade uticajni srpski novinari i intelektualci, među kojima je i Ljiljana Smajlović. U emisiji “Relativizacija sa Ljiljanom Smajlović” gostuju: akademik Matija Bečković, književnici Nenad Kecmanović i Vladimir Tabaković, pravnik Tibor Varadi, književnica Milena Marković, istoričar Mile Bjelajac, novinar Vladan Radomirović, publicista Aleksa Đilas, ministarka Danica Grujičić, ekonomistkinja Danica Popović...<sup>156</sup> Među kolumnistima *RT Balkan* su pisac Muharem Bazdulj, novinari Nikola Vrzić i Slobodan Reljić...<sup>157</sup>

153 *Vreme*, 21. avgust 2022, [www.vreme.com/vesti/aleksandar-vucic-srbima-na-kosovu-se-sprema-pogrom-i-progon](http://www.vreme.com/vesti/aleksandar-vucic-srbima-na-kosovu-se-sprema-pogrom-i-progon)

154 *Danas*, 18. maj 2022, [www.danas.rs/vesti/politika/vucic-srbiji-od-septembra-predstoji-mozda-najteze-vreme-od-1944-godine](http://www.danas.rs/vesti/politika/vucic-srbiji-od-septembra-predstoji-mozda-najteze-vreme-od-1944-godine)

155 Ruski državni kanal *RT* ima zabranu emitovanja u EU zbog podsticanja i podrške ruskoj agresiji na Ukrajinu, počeo je 15. novembra 2022. svoj sadržaj da emituje online na srpskom jeziku.

156 *RT Balkan*, [rt.rs/tag/Ljiljana-Smajlovic](http://rt.rs/tag/Ljiljana-Smajlovic)

157 *RT Balkan*, [rt.rs/kolumne](http://rt.rs/kolumne)

Na vanrednim parlamentarnim izborima 2022, u parlament su ušle nacionalističke desničarske stranke, od kojih većina ima veze sa ekstremističkim organizacijama: Dveri, Zavetnici, Novi DSS i Narodna stranka. Ukoliko okruženje za njihovo ekstremno delovanje bude podsticajno i nastavi se trend urušavanja institucija one će radikalizovati svoje delovanje.

Urušavanje ključnih prosvetiteljskih institucija, pre svega škole i sve snažniji upliv Srpske pravoslavne crkve (SPC) u obrazovanje doprinosi stvaranju novih generacija desničara. To olakšava pristup desničarskih stranaka, poput Dveri i Zavetnika, mladim ljudima.

## DESNIČARSKE ORGANIZACIJE KAO AGENTI RUSIJE

Rusija koristi srpske ultradesničarske organizacije za širenje malignog uticaja na Balkanu. Prema javno dostupnim informacijama, pre svega izveštajima sa društvenih mreža, istraživačkih portala i stranih medija na srpskom, prvenstveno *Radio Slobodna Evropa*, srpske ultra desničarske organizacije održavaju kontakte s ruskim desničarima i vladom u Kremlju. Zbog tesnih veza srpske i ruske desnice i pogodnog okruženja za delovanje ekstremista u Srbiji, postoji zabrinutost da bi Beograd mogao da postane baza za međunarodnu ultradesnicu, naročito za one koji imaju izrazito proputinovske stavove.

Poslednjih godina, više puta, u Srbiji je gostovao ruski filozof i pravoslavni fundamentalista Aleskandar Dugin čiji se tekstovi redovno prevode na srpski. U jednom od njih Dugin je pozvao na mobilizaciju i formiranje antiglobalističkih međunarodnih brigada sa "iskrenim ljudima sa Istoka i Zapada" i, apelom da se ne sme čekati da vam "neprijatelj sveta uništi dom, ubije muža, sina ili kćerku..."<sup>158</sup>

Srpska i ruska ekstremna desnica imaju zajednički interes: ruski svet i srpski svet, dva projekta u suštini sa istim ciljevima – povratak na teritorije imperijalne Rusije i zamišljene Velike Srbije. Dodirna tačka sa srpskom desnicom je i širenje pravoslavlja. Jedna od brojnih desničarskih organizacija, Srbska akcija na svom sajtu navodi da se zalaže za “borbeno srbsko pravoslavlje”, kao i za čuvanje “nacionalnog bića i rasnog identiteta”.

Ruske organizacije s kojima saraduju srpski ekstremni desničari su: Međunarodni pokret “Rusko-slovensko ujedinjenje i porod – RUSOV”, Rusko-srpski kulturno-informativni centar Orlovi, Ruski imeperijalni pokret (RIM).<sup>159</sup> Taj spisak nije konačan, a uključuje i paravojnu formaciju Vagner, koja je pod sankcijama Evropske unije od decembra 2021, zbog kršenja ljudskih prava u oružanim sukobima širom sveta, a na crnoj listi SAD je od juna 2017, zbog umešanosti u sukobe u istočnoj Ukrajini.

Sa srpske strane, na osnovu analize javnih podataka, najrazvijenije veze imaju Narodne patrola i Srbska akcija. Vođa Narodnih patrola Damjan Knežević posetio je u novembru 2022. vojno tehnološki centar Vagnera u Sankt Peterburgu. Knežević je želeo da osigura podršku Vagnera, u slučaju eventualnog sukoba na Kosovu.<sup>160</sup>

U maju 2021, Knežević i novinar portala *Srbinfo* Dejan Petar Zlatanović sastali su se sa vođom organizacije RUSOV Andrejem Rodionovim koji učestvuje u ruskoj invaziji na Ukrajinu.<sup>161</sup> Uoči beogradskog protesta srpskih desničara za Kosovo (12. decembar 2022), Rodinov je na *Telegram kanalu*, objavio da će “Rusi doći u pomoć srpskoj braći”, u trenutku kad “zaista dođe vreme da se Srbima vrati njihova sveta zemlja Kosovo i Metohija”.<sup>162</sup> Krajem 2020, Rodinov je govorio za javni servis *Radio Beograd 2*, a iste go-

159 Ultranacionalistička i rasistička organizacija koju je američka administracija u aprilu 2020. označila kao globalnu terorističku pretnju.

160 RSE, 17. februar 2023, [www.slobodnaevropa.org/a/damjan-knezevic-srbija-desnicari/32275991.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/damjan-knezevic-srbija-desnicari/32275991.html)

161 RSE, 22. februar 2023, [www.slobodnaevropa.org/a/zabranjen-skup-desnicara-srbija/32282955.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/zabranjen-skup-desnicara-srbija/32282955.html)

162 RSE, 14. decembar 2022, [www.slobodnaevropa.org/a/srbija-rusija-desnicari-kosovo/32176352.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-rusija-desnicari-kosovo/32176352.html)

dine sastao se i sa nekadašnjim generalom Vojske Jugoslavije Božidarom Delićem, osnivačem nevladine organizacije Ljubav, vera, nada.<sup>163</sup>

Narodne patrolne su, počev od marta 2022, organizovale nekoliko okupljanja u znak podrške Rusiji. Te skupove pozdravio je Denis Garijev, član Ruskog imperijalnog pokreta (RIM).<sup>164</sup> Sa nepoznate lokacije, ispred panoa na kome je fotografija ratnog zločinca Ratka Mladića, Garijev je pozvao građane Srbije da podrže “obnavljanje Rusije u okviru njenih istorijskih granica”.<sup>165</sup>

Srpski desničari imaju kontakte i sa Rusko-srpskim kulturno-informativnim centrom Orlovi, čije se prostorije nalaze u zgradi Vagnera u Sankt Peterburgu. Cilj Centra je jačanje prijateljskih odnosa između Srbije i Rusije.<sup>166</sup> U saopštenju Orlova se navodi da se “bave informacionim obračunom s ruskim liberalima koji su otišli u Srbiju”.<sup>167</sup> Vođa ovog Centra Aleksandru Lisovu, zabranjen je ulazak u Bosnu i Hercegovinu i na Kosovo. Orlovi su postavili spomenik Aleksandru Nevskom ispred porte istoimene crkve u Beogradu.<sup>168</sup> Otvaranju spomenika u novembru 2021, prisustvovali su čelnici Beograda, pojedini ministri, kao i patrijarh Srpske pravoslavne crkve Porfirije. Organizacija se bavi i prikupljanjem pomoći za srpske porodice na Kosovu; organizovali su pozorišnu saradnju, fudbalske mečeve i druga kulturna dešavanja<sup>169</sup>.

Veze sa Rusijom ima i predsednik Srpske desnice Miša Vacić, inače blizak Srpskoj naprednoj stranci. Vacić je podržao rusku invaziju na Ukrajinu, a kao međunarodni posmatrač je, na poziv

163 RSE 16. januar 2023, [www.slobodnaevropa.org/a/srbija-borci-ukrajina-rusija/32225401.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-borci-ukrajina-rusija/32225401.html)

164 RSE, 17. februar 2023, [www.slobodnaevropa.org/a/damjan-knezevic-srbija-desnicari/32275991.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/damjan-knezevic-srbija-desnicari/32275991.html)

165 RSE, 17. februar 2023, [www.slobodnaevropa.org/a/damjan-knezevic-srbija-desnicari/32275991.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/damjan-knezevic-srbija-desnicari/32275991.html)

166 BBC, 9. decembar 2022, [www.bbc.com/serbian/lat/srbija-63904554](http://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-63904554)

167 BBC, 9. decembar 2022, [www.bbc.com/serbian/lat/srbija-63904554](http://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-63904554)

168 BBC, 9. decembar 2022, [www.bbc.com/serbian/lat/srbija-63904554](http://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-63904554)

169 BBC, 9. decembar 2022, [www.bbc.com/serbian/lat/srbija-63904554](http://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-63904554)

Rusije, pratio referendum za prisajedinjenje okupiranih ukrajinskih teritorija Rusiji.

Vlasti Moldavije nisu dozvolile grupi navijača Partizana da uđe u tu zemlju, u februaru 2023. Predsednica Moldavije Maja Sandu je izjavila da Rusija planira da izvede državni udar uz pomoć opozicionih protesta i uz angažovanje vojno obučениh ljudi iz zemalja, kao što su Belorusija, Srbija i Crna Gora.<sup>170</sup>

Ruske desničarske grupe i Kremlj prodiru u Srbiju i preko dečijih kampova. U maju 2022. godine u okolini Kruševca organizovan je dečiji omladinsko patriotski kamp, koga organizator u javnosti predstavlja kao sportski kamp.<sup>171</sup> *Radio Slobodna Evropa* je na tom primeru detektovao veze između vlasti u Rusiji i Srbiji i desničarskih organizacija. U događaj su bili uključeni udruženje veterana Bojevo bratstvo Kruševac, Srpsko-ruski humanitarni centar, Ambasada Rusije u Beogradu, lokalna vlast Kruševca i Svesrpski savez veterana Bojevo bratstvo.<sup>172</sup> Finansijska sredstva za događaj obezbedilo je Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Srbije. Bojevo bratstvo Kruševca na Fejsbuk stranici navodi da se zalaže za “povratak svetoj srpskoj zemlji Kosovu i Metohiji”, kao i za “razvijanje patriotskih osećanja mladih prema istoriji, običajima, veri i kulturi”.<sup>173</sup> Iz analize FB profila Svesrpskog saveza veterana Bojevo bratstvo, očigledno je da podržavaju rusku agresiju na Ukrajinu. Analizirajući fotografije sa sajta Svesrpskog saveza ratnih veterana Bojevo bratstvo, RSE je utvrdio i veze predsednika

170 *Danas*, 13. februar 2023, [www.danas.rs/svet/predsednica-moldavije-potvrdila-ruski-plan-uz-pomoc-vojno-obucenih-ljudi-iz-srbije-crne-gore-i-belorusije-izvesti-drzavni-udar](http://www.danas.rs/svet/predsednica-moldavije-potvrdila-ruski-plan-uz-pomoc-vojno-obucenih-ljudi-iz-srbije-crne-gore-i-belorusije-izvesti-drzavni-udar)

171 Da je reč o vojno patriotskim igrama objavljeno je na društvenoj mreži Telegram u šta je RFE imala uvid. U kasnijim izjavama organizatori su to negirali navodeći da se radi o sprotskim igrama čime su samo prikrivali stvarni karakter kampa. Sličan omladinsko patriotski kamp je organizovan i 2018. godine na Zlatiboru, ali je pod pritiskom javnosti, tadašnji ministar unutrašnjih poslova Nebojša Stefanović zatvorio kamp.

172 *RSE*, 24. maj 2022, [www.slobodnaevropa.org/a/kamp-kruisevac-veterani-srbija-rusija/31864016.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/kamp-kruisevac-veterani-srbija-rusija/31864016.html)

173 *RSE*, 24. maj 2022, [www.slobodnaevropa.org/a/kamp-kruisevac-veterani-srbija-rusija/31864016.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/kamp-kruisevac-veterani-srbija-rusija/31864016.html)

tog udruženja Slavoljuba Ljubisavljevića sa Georgijem Klebanom, pripadnikom Ruske vojno obavještajne službe (GRU), koji je u Srbiji bio umešan u špijunsku aferu 2019. godine.<sup>174</sup> Bojevo bratstvo sa istoimenom organizacijom u Moskovskoj oblasti, u Rusiji ima sporazum o saradnji koja uključuje i “rad na sprovođenju zajedničkih aktivnosti na patriotskom obrazovanju mladih”. Vojno-patriotsko obrazovanje mladih u Rusiji je pod pokroviteljstvom Vlade Rusije od 2006, zbog čega je 2014. godine reagovao Komitet Ujedinjenih nacija za prava deteta u Ženevi. Taj Komitet je osudio takvu vrstu obrazovanja i pozvao vlasti Rusije da zabrane vojnu obuku za decu mlađu od osam godina.<sup>175</sup>

Prema oceni direktora Zavoda za strateške politike Nikole Lunića organizovanje ovakvih kampova u ratno vreme predstavlja malignu ratnu propagandu koja ima za cilj ostvarenje proklamovanih vojnih ciljeva uz diversifikaciju sukoba, a na Balkanu, destabilizaciju regiona s dugotrajnim zamrznutim konfliktom, koga Kremlj pokušava održavati hraneći sve nacionalizme nadom u istorijski revanš sa susedima”.<sup>176</sup>

174 Kleban je bio na poziciji pomoćnika izaslanika odbrane pri Ambasadi Rusije u Beogradu od 2016. do 2019. Na internetu se 2019. godine pojavio snimak na kom se vidi kako daje novac jednom penzionisanom pripadniku Vojske Srbije.

175 RSE, 24. maj 2022, [www.slobodnaevropa.org/a/kamp-krusevac-veterani-srbija-rusija/31864016.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/kamp-krusevac-veterani-srbija-rusija/31864016.html)

176 RSE, 24. maj 2022, [www.slobodnaevropa.org/a/kamp-krusevac-veterani-srbija-rusija/31864016.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/kamp-krusevac-veterani-srbija-rusija/31864016.html)

## SRPSKI BORCI U RUSKIM FORMACIJAMA U UKRAJINI

Na portalu *Russia Today* (*RT*) na srpskom, objavljen je 5. januara 2023, tekst o uslovima priključenja ruskoj paravojnoj grupi Vagner. Pod naslovom “Vagnerovci objavili oglas za dobrovoljce, uslovi više nego primamljivi” navedeni su detalji o uslovima za učešće u ratu, zaradi i obuci. Međutim, ubrzo je prvobitna vest na *RT* izmenjena u tekst o grupi bivših zatvorenika koji su se dobrovoljno prijavili da učestvuju u vojnoj operaciji na strani Rusije. Na kraju vesti je navedeno da je Vagner na društvenim mrežama objavio oglas za prijem novih pripadnika.<sup>177</sup>

Objavljivanje Vagnerovog oglasa na *RT* izazvalo je burnu diplomatsku reakciju, te je i predsednik Srbije Aleksandar Vučić, po prvi put kritikovao Vagner. Vučićeva reakcija povezuje se s posetom savetnika američkog Stejt dipartmenta Dereka Šolea. U razgovoru sa predsednikom Vučićem, Šole je izrazio zabrinutost zbog toga što Vagner pokušava da regrutuje borce u Srbiji i da je to neprihvatljivo. Osim organizacija civilnog društva, predstavnici antiratnog talasa emigracije iz Rusije upozoravali su da predstavnici vlasti omogućavaju delovanje Vagnera u Srbiji te da je za to odgovoran pre svega, direktor Agencije za bezbednost i informisanje (BIA) Vlade Srbije Aleksandar Vulin.<sup>178</sup>

Na platformi *Telegram* objavljen je i video koji navodno prikazuje grupu boraca iz Srbije na ukrajinskom frontu, za koje se tvrdi da su se pridružili bataljonu Pavla Sudoplatova. Oni nose maske preko lica, a u videu na srpskom jeziku tvrde da su došli da “pomognu braći”. Informaciju da su se srpski borci priključili bataljonu Pavel Sudoplatov preneli su i pojedini ruski mediji. Snimci se objavljuju i na drugim društvenim mrežama, a jedan od vojnika koji se pojavljuje otkrivenog lica je Dejan Berić.

177 *RSE*, 18. januar 2023, [www.slobodnaevropa.org/a/grupa-wagner-zapadni-balkan-rusija-ukrajina-rat/32229141.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/grupa-wagner-zapadni-balkan-rusija-ukrajina-rat/32229141.html)

178 “Wagner and the Serbs”, 25. januar 2023, [cepa.org/article/wagner-and-the-serbs](http://cepa.org/article/wagner-and-the-serbs)

Ministar odbrane Srbije Miloš Vučević izjavio je da bezbednosne agencije Srbije, i vojna i civilna, prate i analiziraju sve informacije u vezi sa objavljenim snimcima i fotografijama navodno boraca iz Srbije, koji su se priključili ruskim jedinicama u ratu u Ukrajini<sup>179</sup>. Međutim, u javnosti nema zvaničnih informacija o procesuiranju srpskih državljana koji su se priključili ruskim vojnim i praravojnim formacijama u Ukrajini od početka invazije. Helsinški odbor je na osnovu Zakona o slobodnom pristupu informacijama u više navrata tražio od pravosudnih organa informacije o eventualnim presudama i sudskim procesima, međutim, dobili smo samo podatke o jednom slučaju, čija se presuda odnosi na 2014. godinu. Kaznena politika prema povratnicima s ukrajinskog ratišta je blaga. Do sada su donete 32 osuđujuće presude po osnovu sporazuma o priznanju krivice. U 28 slučajeva, sud je okrivljenima izrekao uslovnu kaznu zatvora, dok su na kućni pritvor u trajanju od šest meseci osuđene četiri osobe. Sve presude se odnose na period 2015, do 2018.

179 RSE, 16. januar 2023, [www.slobodnaevropa.org/a/srbija-borci-ukrajina-rusija/32225401.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-borci-ukrajina-rusija/32225401.html)



## SUKOB PREDSEDNIKA VUČIĆA I DESNIČARA?

Prve naznake da bi predsednik Srbije Aleksandar Vučić mogao da uđe u sukob sa ekstremno desničarskim grupama javile su se početkom 2023. godine kad je uhapšeno nekoliko učesnika protesta koji su organizovale Narodne patrole. Reč je o mogućem obračunu samo sa delom desničara, onima koji mu se lično suprotstavljaju i zahtevaju obustavu pregovora s Kosovom. Predsednik je po prvi put u javnom obraćanju povodom okupljanja desničara izjavio da država neće tolerisati nasilje.

Među uhapšenim su vođa Narodnih patrola<sup>180</sup> Damjan Knežević i novinar portala Srbinfo Dejan Petar Zlatanović kojima je određen jednomesečni pritvor, zbog sumnje da su na događaju 15. februara pozivali građane Srbije na nasilno svrgavanje i smenu najviših državnih organa.

Knežević je uhapšen nakon što je sa govornice poručio: “Ja nemam drugog izbora, očekuj me Vučiću”, kao i “kunem vam se na mnogo smo više spremni nego na nered”, ukoliko Srbija pristane na ulazak Kosova u Ujedinjene nacije. Zlatanović je prema navodima Višeg javnog tužilaštva u Beogradu, tokom obraćanja pred okupljenima rekao: “Svima onima koji hoće da izdaju, to je sada aktuelno i danas, pa ko se prepozna – prepozna, a stići će ga to, ko potpiše njega ubiše”. Uoči skupa uhapšen je i pripadnik Narodnih patrola iz Bačke Palanke, Dejan Boboček kod koga je pronađena puška sa optičkim nišanom i municijom. Pripadnici policije i BIA u Sremskoj Kamenici zaustavili su automobil koga je vozio Boboček, u kome je pronađeno oružje. Sumnja se da je Boboček krenuo za Beograd na protest “Stop Vučićevoj izdaji Kosmeta”, koji je najavljen za isti dan uveče, ispred Predsedništva.

180 Narodne patrole, koje su povezane sa ruskim desničarskim organizacijama, nastale su 2020. godine kada su sa navučenim kapucljačama presretale, pretile i napadale migrante. Pozivali su na “zabranu kretanja” migrantima van migrantskih centara od 22 časa uveče do 6 časova ujutru, kao i kretanje više od tri osobe u grupi u toku dana. Nisu upisane u registar organizacija i udruženja građana. Institucije nikada ranije nisu reagovala na nasilno ponašanje Narodnih patrola.

Najvažniji tabloid koji podržava predsednika Srbije, ultra-nacionalistički "Informer", izveštavao je o protestu kao o skupu "lažnih patriota"<sup>181</sup>. Okupilo se nekoliko stotina desničara, što pokazuje da protest nije imao značajan mobilizatorski potencijal. Pojedini učesnici protesta su nosili obeležja Vagnera i simbole podrške ruskoj invaziji.

Protestno okupljanje 15. februara pokazalo je sinergiju desničara: političkih stranaka, akademske zajednice i ekstremističkih organizacija. Na skupu Narodnih patrola učestvovali su članovi parlamentarne Narodne stranke koju predvodi Vuk Jeremić. Kako je Jeremić izjavio, na skup su došli "zbog javnog poziva profesora Mila Lompara (...) čoveka na čije pozive se Narodna stranka oдаziva". Profesor Filološkog fakulteta Milo Lompar, jedan od glavnih ideologa srpskog nacionalizma, pozvao je na oslobađanje Zlatanovića i Kneževića. Zahtev je Lompar obrazložio time što je njihove govore tumačio kao verbalni delikt, ignorišući istoriju nasilja Narodnih patrola, kao i činjenicu da je kod jednog od članova organizacije pronađeno oružje. Rekao je da je cilj hapšenja "onemogućiti bilo kakav otpor veleizdajničkim odlukama koje su sve bliže našim danima".<sup>182</sup> Peticiju za oslobađanje Kneževića i Damjanovića, osim Lompara, potpisalo je više od 50 pojedinaca, među kojima je više od 20 profesora univerziteta, 10 doktora nauka, šest poslanika...<sup>183</sup>

Vuk Jeremić je jedan od inicijatora Proglasa za okupljanje u odbrani Kosova i Metohije oko koga su se okupili Srpski pokret Dveri, Novi DSS, Srpska stranka Zavetnici, POKS, Narodna stranka i pojedinci: akademik Matija Bečković, profesor Miloš Ković, dr Miša Đurković i Dragomir Anđelković.<sup>184</sup>

181 *Informer*, 16. Februar 2023, [informer.rs/vesti/politika/771924/sada-sve-jasno-kurti-prizeljuje-ubistvo-vucica-siptarski-mediji-zadovoljstvom-pratili-divljanje-ispred-predsednistva](https://informer.rs/vesti/politika/771924/sada-sve-jasno-kurti-prizeljuje-ubistvo-vucica-siptarski-mediji-zadovoljstvom-pratili-divljanje-ispred-predsednistva)

182 *Danas*, 19. februar 2023, [www.danas.rs/vesti/drustvo/lompar-vratili-smo-se-u-vreme-jednpartijske-diktature](https://www.danas.rs/vesti/drustvo/lompar-vratili-smo-se-u-vreme-jednpartijske-diktature)

183 *SrbIn Info*, 21. februar 2023, [srb.in.info/drustvo/vanredno-peticija-javnih-licnosti-za-hitno-oslobadjanje-dejana-i-damnjana-spisak](https://srb.in.info/drustvo/vanredno-peticija-javnih-licnosti-za-hitno-oslobadjanje-dejana-i-damnjana-spisak)

184 *Medija centar*, 4. oktobar 2022, [mc.rs/dogadjaji/proglas-za-okupljanje-u-odbrani-kosova-i-metohije/1641](https://mc.rs/dogadjaji/proglas-za-okupljanje-u-odbrani-kosova-i-metohije/1641)

Naredni protest koga su Narodne patrolе htele da organizuju ispred spomenika caru Nikolaju u Beogradu, MUP je zabranio. Protest je međutim održan, na dan godišnjice invazije Rusije na Ukrajinu (24. februar) na stepeništu Crkve Svetog Marka, jednog od centralnih objekata Srpske pravoslavne crkve. Među glavnim protagonistima ovog protesta pojavljuje se profesor Univerziteta u Prištini i nekadašnji funkcioner ultranacionalističke Srpske radikalne stranke, Dejan Mirović.

## EKSTREMISTI NA BARIKADAMA NA SEVERU KOSOVA

Kad su lokalni Srbi, uz podršku Beograda podigli barikade u znak protesta zbog hapšenja bivšeg srpskog pripadnika kosovske policije Dejana Pantića, proruski ekstremisti aktivirali su se na severu Kosova. Narodne patrolе su u decembru 2022, pozvale na protest na graničnom prelazu između Srbije i Kosova, Jarinje. Tom prilikom (18. decembar) policijski kordon ih je sprečio da priđu prelazu sa srpske strane. S druge strane graničnog prelaza, na Kosovu, bili su raspoređeni pripadnici KFOR.<sup>185</sup>

Na barikadama su bili i pripadnici ultradesničarske grupe Srbska akcija. Na *Telegram kanalu* te neformalne grupe objavljeno je nekoliko fotografija sa barikada, a na jednoj od njih se vidi maskirani muškarac koji nosi zastavu Srbske akcije. Na fotografijama su i muškarac sa crnom maskom s nacističkim simbolom keltskog krsta i zastavom carske Rusije.<sup>186</sup> Na barikadama su bila vidljiva i obeležja grupe Kormilo, čiji su članovi tokom nekoliko prethodnih godina organizovali susrete s ultradesničarskim organizacijama iz Italije i Francuske. Na snimcima se vide i pripadnici bajkerske grupe MC Srbi, koji takođe imaju tesne veze s ultradesnicom. Pripadnici

185 RSE, 19. decembar 2022, [www.slobodnaevropa.org/a/desnicari-protesti-srbija-kosovo/32183582.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/desnicari-protesti-srbija-kosovo/32183582.html)

186 RSE, 19. decembar 2022, [www.slobodnaevropa.org/a/desnicari-protesti-srbija-kosovo/32183582.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/desnicari-protesti-srbija-kosovo/32183582.html)

ove grupe na jaknama nose nacistički simbol gvozdeni krst i grb iz vremena kada je Srbija bila pod nacističkom okupacijom.<sup>187</sup>

Nikola Jović koji je osuđen u Srbiji, jer se u martu 2015. godine priključio paravojnoj formaciji 7. brigade Donjecke Narodne Republike, na istoku Ukrajine, pojavio se na barikadama na graničnom prelazu Jarinje. Jović se predstavlja kao dopisnik *Russia Today*.<sup>188</sup> Simboli ruske agresije nošeni su i na beogradskom protestu za Kosovo (12. decembar), a video sa protesta preneo je Vagner na svom *Telegram kanalu*.<sup>189</sup>

Povodom tenzija na severu Kosova, oglasio se i Miša Vacić, vođa vanparlamentarne stranke Srpska desnica, bliske predsedniku Aleksandru Vučiću.<sup>190</sup> U noći između 11. i 12. decembra na Tvi-teru je objavio fotografiju na kojoj je grupa maskiranih ljudi u centru Beograda sa transparentom: "Držite se braćo uskoro smo dole, pa da vide opet što se Srba boje". Vacić je napisao da ima ljude u 40 gradova, i da je na stotine mladih spremno da krene na Kosovo, istog trenu ako počne nasilje prema narodu na barikadama.

Postoji zabrinutost da bi ruska obaveštajna služba mogla da primeni isti scenario na Balkanu u pružanju podrške vlastima Srbije, u slučaju pokušaja uspostavljanja pune kontrole nad severom Kosova, kao što je to učinjeno prilikom osvajanja Krima 2014. godine. Prema istraživanju objavljenog na sajtu vašingtonske tink tenk organizacije *New America* rusku akciju na Krimu pratile su prorusk separatističke pobune u Donbasu, gde su spavači Ruske obaveštajne službe GRU (ruskih "turista") počeli da preuzimaju kontrolu u gradovima i selima. Širom zaraćenog jugoistoka Ukrajine, GRU je bila odlučujuća snaga koja je aktivirala svoje proksi mreže — Vi-teške vukove, Kozake i bataljone Srba, Rumuna, Belorusa i drugih

187 RSE, 19. decembar 2022, [www.slobodnaevropa.org/a/desnicari-protesti-srbija-kosovo/32183582.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/desnicari-protesti-srbija-kosovo/32183582.html)

188 RSE, 16. decembra, 2022, <https://www.slobodnaevropa.org/a/sever-kosova-barikade-donbas-osudjen-borac/32179908.html>

189 RSE, 14. decembar 2022, [www.slobodnaevropa.org/a/srbija-rusija-desnicari-kosovo/32176352.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-rusija-desnicari-kosovo/32176352.html)

190 Vacić je kratko vreme (2016) bio u kancelariji za Kosovo, ali pod pritiskom javnosti nije opstao na toj poziciji.

stranih boraca. Samoproглаšeni veteran obavешtajne službe specijalaca Igor Girkin koji se borio u Pridnjestrovlju i na Balkanu, poznat po nadimku Strelkov, i njegova četa, zauzeli su vladine zgrade u gradu Slavjansku u Donjeckom okrugu Donbasa na početku sukoba. U tekstu se ukazuje na to da je GRU, s mrežom paravojnih jedinica pokušao da razvije mrežu milicija, veteranskih i kriminalnih grupa.<sup>191</sup>

## **EKSTREMISTI I SPC UDRUŽENI PROTIV LJUDSKIH PRAVA**

Ekstremna desnica ima duhovnu legitimaciju u Srpskoj pravoslavnoj crkvi (SPC) koja je najmoćniji zagovornik antiliberalnih vrednosti. Evroprajd je u Beogradu održan u restriktivnim uslovima, u strogo ograničenom prostoru, uz velike tenzije i angažovanje policijskih kordona na ulicama. Praktično simulacija Evroprajda, je posledica popuštanja vlasti pred savezom SPC i ekstremističkih organizacija. Nekim stranim učesnicima je nakon Parade zabranjen ulazak u Srbiju.

Srpski desničari i SPC prema LGBT zajednici imaju rasistički pristup i predstavljaju je kao nekog ko opstruira konsolidaciju srpske države i ugrožava sabornost, koja se temelji na etničkom i verskom (pravoslavnom) identitetu i porodičnim vrednostima. Glavna podrška njihovom delovanju dolazi iz Rusije.

U organizovanju protestnih šetnji poznatih kao "litije za spas Srbije", kojima je cilj bilo sprečavanje održavanja Europrajda učestvovalo je više od 30 desničarskih udruženja, pokreta i medija. Oni su okupljeni u udruženju Ujedinjeni za tradiciju i porodicu.<sup>192</sup> U

191 "Forward Operations: From Deir Ezzor to Donbas and Back Again" in "Decoding the Wagner Group: Analyzing the Role of Private Military Security Contractors in Russian Proxy Warfare", novembar 2019, [www.newamerica.org/international-security/reports/decoding-wagner-group-analyzing-role-private-military-security-contractors-russian-proxy-warfare/forward-operations-from-deir-ezzor-to-donbas-and-back-again](http://www.newamerica.org/international-security/reports/decoding-wagner-group-analyzing-role-private-military-security-contractors-russian-proxy-warfare/forward-operations-from-deir-ezzor-to-donbas-and-back-again)

192 Danas, 17. septembar 2022, [www.danas.rs/vesti/politika/ko-su-organizatori-litija-za-spas-srbije](http://www.danas.rs/vesti/politika/ko-su-organizatori-litija-za-spas-srbije)

podršci litijama istakao se vladika Nikanor koji je zbog Evroprajda prokleo premijerku Anu Brnabić.

Patrijarh Porfirije je uručio Orden Svetog Save prvog stepena, najviše crkveno odlikovanje, autokratskom premijeru Mađarske Viktoru Orbanu, zbog “zalaganja za hrišćanski sistem vrednosti” i zbog njegove “borbe za dušu Evrope”. Orden Svetog Save za “novinarski profesionalizam i afirmaciju hrišćanskih vrednosti i vrlina” dodelio je Miloradu Vučeliću, prvom čoveku televizije Beograd tokom režima Slobodana Miloševića i jednom od najodgovornijih ratnih huškača, sada glavnom i odgovornom uredniku proruskih *Večernjih novosti*.

Srpska pravoslavna crkva, od dolaska patrijarha Porfirija na njeno čelo nastoji da ostvari snažniji uticaj na obrazovanje. Mladen Šarčević, vd direktora *Službenog glasnika* najavio je da bi patrijarh Porfirije mogao da bude u komisiji za izradu identitetskih udžbenika, čiji je cilj oblikovanje nacionalnog identiteta novih generacija. Sve snažnije mešanje Crkve u obrazovni sistem ukazuje na antiekteulizam što je jedna od glavnih karakteristika fašističkih pokreta.

## IDEOLOŠKI MOTIVISANO NASILJE I NOVI TALAS ANTISEMITIZMA

Napadi ekstremističkih organizacija na pojedince i udruženja imaju širok raspon, od ideološki motivisanih verbalnih pretnji do fizičkih napada. Broj napada je teško utvrditi, jer ne postoje zvanične statistike, niti država reaguje u većini slučajeva.<sup>193</sup> Stvaraju se i jačaju nove organizacije, aktiviraju neke stare – posebno neonacističke.

Beleži se i jačanje antisemitizma. Početkom 2023, održan je skup neonacističke organizacije *Zentropa* povodom obeležavanja godišnjice smrti Milana Nedića, predsednika Vlade Srbije koja je saradivala sa nacistima tokom Drugog svetskog rata. Policija nije zabranila održavanje skupa, iako je po zakonu nedozvoljeno okupljanje “koje slavi nacizam i antisemitizam, širi rasna mržnja i slave saradnici okupatora u Drugom svetskom rata”. Antisemitska organizacija Monarhistički klub Carostavnik periodično organizuje događaje na koje dolaze razni domaći i inostrani zagovornici fašističkih ideja. Na ulazu na Jevrejsko groblje u Beogradu, početkom 2023, iscrtani su nacistički simboli.

Neofašisti su u januaru 2023, demolirali novosadski kafić “Crni ovan” u kome se godinama okupljaju antifašisti i aktivisti koji se bore za ljudska i manjinska prava i prava životinja i povredili vlasnika Bojana Šovljanskog i jednog od zaposlenih. To je četvrti i najteži napad tokom poslednjih godinu dana. Napad su izvela trojica mladića s prepoznatljivim neonacističkim obeležjima – južnjačkim zastavama, kukastim krstovima i znakom *Zentropa*. Policija je uhapsila napadače.

Ipak, uprkos nacističkom karakteru napada, Osnovno javno tužilaštvo u Novom Sadu, okarakterisalo je delo kao nasilničko ponašanje i predložilo da se trojici uhapšenih zabrani prilazak

193 Jedinu statistiku o napadima i pritiscima na aktiviste i aktivistkinje vodi Yucom koji održava mapu Mapu incidenata. Na mapi je od početka 2022. godine registrovano 35 napada i pritisaka, kako na one koji se bave zaštitom ljudskih prava, tako i na one koji su se zbog svojih postupaka našli u toj ulozi i trpeli posledice.

lokalu, kao i “prilaženje, sastajanje ili komuniciranje sa oštećenima”. Radijski voditelj i antifašistički aktivista Daško Milinović napadnut je 2021. Dvojica mladića najpre su ga isprskala suzavcem, a nakon toga udarali metalnom šipkom. Napadači su uhapšeni, a u junu 2022. godine Viši sud u Novom Sadu potvrdio je presudu Osnovnog suda, kojom se napadači osuđuju na zatvorske kazne, odnosno kućni pritvor.

Takođe, od 2019, do 2021. godine zabeleženo je više napada na aktiviste Omladinskog centra CK13, Združene akcije Krov nad glavom, kao i studente Dejana Bagarića i Milana Vujića kojima su prilikom napada nanete teške telesne povrede.<sup>194</sup> Dvojica napadača na Dejana Bagarića osuđeni su na uslovne kazne, nakon što su priznali krivicu, ali nema odgovora na pitanje, zašto ni u jednom delu procesa nije ispitan motiv napadača, niti je identifikovan nalogo-davac. Postupak u slučaju napada na Milana Vujića tapka u mestu. Većina napada na novosadske aktiviste i prostore gde se okupljaju nije procesuirana.<sup>195</sup>

Događaji i akcije organizacija civilnog društva, poput kome-moracija žrtvama zločina koje su počinile srpske snage, tokom rata devedesetih, održavaju se u napetoj atmosferi pod stalnom pretnjom desničara; pojedinci i organizacije izloženi su najgrubljim pretnjama preko društvenih mreža...

U Srbiji je prema podacima Incijative mladih za ljudska prava iscertano najmanje 200 murala ratnog zločinca Ratka Mladića. Od početka agresije na Ukarjinu, Srbija je iscertana muralima ruskog predsednika Vladimira Putina i simbolima ruske agresije. kao što je znak “Z”. Policija i ekstremističke grupacije čuvaju murale i ne dozvoljavaju njihovo uklanjanje. Zbog pokušaja uklanjanja, aktivisti organizacija za ljudska su u pravilu, meta napada.

Komunalna policija kaznila je Incijativu mladih za ljudska prava i udruženje Krokodil zbog uklanjanja grafita za koje su smatrali da su ratnohuškački,<sup>196</sup> sa zgrade Instituta za hemiju i tehnološki

194 Razgovor Helsinškog odbora sa novosadskim aktivistima.

195 Razgovor Helsinškog odbora sa novosadskim aktivistima.

196 *Danas*, 19. februar 2023, [www.danas.rs/vesti/drustvo/nikome-ne-smeta-tema-](http://www.danas.rs/vesti/drustvo/nikome-ne-smeta-tema-)



razvoj u Beogradu. Oni su prekrećili fasadu, a zaprećeno im je da će dobiti prijave za "oštećenje fasade". Osim toga organizacijama su danima stizale pretnje preko društvenih mreža, među kojima su i pretnje smrću. Pretnje su prijavljene Tužilaštvu za visokotehnološki kriminal i policiji.

## **ZAKLJUČCI I PREPORUKE**

Saradnja predsednika Vučića i desnice je neodrživa ukoliko se Srbija opredeli za Evropsku uniju. Napredak evropskih integracija i priklanjanje zapadnim liberalnim vrednostima, garancija su održive stabilnosti i bezbednosti regiona.

Nacionalizam i šovinizam indukovani su odozgo. Umesto da dekontaminiraju politički prostor od fašizacije i nacifikacije, političari se oslanjaju na birače desnog spektra, što dodatno radikalizuje političko polje.

Jedan od razloga jačanja nacionalizma i ekstremne desnice je nepostojanje ozbiljne alternative sa jasnim stavom, koja je spremna da javno zagovara svoje stavove i na njima mobiliše građane. To bi nosilo rizik, ali dugoročno bi stvorilo mogućnost okupljanja proevropske opcije na jasnim prosvetiteljskim i liberalnim postulatima.

Pravosudne institucije i policija moraju da počnu s procesuiranjem zločine nastalih iz mržnje, na osnovu zakona koji se odnose na sprečavanje nacionalne, rasne i verske mržnje. Osim toga, nosioci vlasti moraju da moralno i politički osude svaki govor mržnje i napad, tako što će ukazati na njegove vinovnike i osuditi ideologiju koja stoji iza verbalnog ili fizičkog napada.

.....

[kosova-vec-ratnohusacke-poruke-u-decjem-parkicu-yihr-i-udruzenje-krokodil-dobili-pretnje-zbog-krecenja-grafita](#)

POST-  
KONFLIKTNA  
PRAVDA

# KULTURA SEĆANJA: ZAKRUŽIVANJE PROCESA SAMOVIKTIMIZACIJE

Nakon oružanog sukoba ili promene režima društva mogu da se odluče za adresiranje uzroka i posledica nasilja kroz koje su građani prošli. Na raspolaganju je nekoliko pristupa i njihovih kombinacija: suđenja počiniocima, utvrđivanje istine posredstvom istražnih komisija, pružanje materijalnih reparacija žrtvama, potraga za nestalima i podrška porodicama koje su iza njih ostale, povratak ili integrisanje izbeglica i raseljenih, odstranjivanje odgovornih iz bezbednosnih službi i civilnih institucija, reforma obrazovnog sistema, uspostavljanje društvenog sećanja na žrtve, otvaranje arhiva... Postoje i društva koja biraju ćutanje o prošlosti, bilo zbog još uvek dominantne moći odgovornih za zločine, bilo zbog procene da će takav pristup ponuditi pogodniji okvir za predstojeće reformske procese.

Ratovi na prostoru bivše Jugoslavije završeni su sa oko 130.000 ubijenih i nestalih osoba, nekoliko miliona ljudi prisiljenih da napuste svoje domove, izloženih brutalnom fizičkom i psihičkom nasilju, uključujući seksualno zlostavljanje, zatočenja u logore, i proterivanje i deportacije. Prema nedavnim istraživanjima, najmanje 200.000 žrtava ratnih zločina i kršenja ljudskih prava u kontekstu oružanih sukoba živi u Srbiji.<sup>197</sup>

Da je izbor bio moguć, Srbija bi se čvrsto opredelila za ćutanje o prošlosti. Prvu prepreku ka tome predstavljao je Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ), čije je osnivanje i rad remetilo nastojanja da se zločini koji su počinjeni u ime realizacije ideje o Velikoj Srbiji sakriju. Nakon smene režima Slobodana Miloševića, usledili su pritisci i značajna finansijska podrška međunarodne zajednice s ciljem da Srbija samostalno doprinese sudskom kažnjavanju počinitelaca. Dokumentovanje i informisanje javnosti o zločinima koje je dolazilo iz civilnog društva, te zahtevi za sveobuhvatniji osvrt na angažman Srbije u ratovima predstavljalo je dodatnu prepreku zaboravu. Međutim, nakon ubistva premijera Zorana Đinđića (2003) značajno se smanjuje otvorenost institucija za mere tranzicione pravde. Nakon svojevrzne restauracije režima koji je predvodio ratni pohod Srbije tokom devedesetih godina prošlog veka (2012), dolazi do konačnog odbacivanja ideje o suočavanju s prošlošću.

To je istovremeno i period kada je potvrđeno postojanje udruženog zločinačkog poduhvata (UZP) s ciljem prisilnog raseljavanja Albanaca sa Kosova, u kome su učestvovali najviši politički, vojni i policijski zvaničnici Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) i Srbije.<sup>198</sup> Takođe je utvrđeno i postojanje UZP s ciljem da se prisilno i trajno ukloni većina ne-srba, prevashodno Bošnjaka i Hrvata, iz velikih delova Hrvatske i BiH, putem progona, ubistava, deportacija i

197 Jelena Krstić, Chapter: Serbia in: *Dealing with the Past, Surviving the Present: Situation and needs of civilian war victims in Serbia, Kosovo and North Macedonia*, Schenkel, Kathelijne ed. (Civic Initiatives, Integra, New Social Initiative, Peace Action, ICTJ and PAX, 2022).

198 Žalbena presuda u predmetu Šainović i dr, 23. januar 2014. godine (MKSJ).

drugih nečovečnih dela predstavnika civilne, vojne i policijske vlasti bosanskih Srba.<sup>199</sup> Prema prvostepenoj presudi Jovici Stanišiću i Franku Simatoviću (2021), ovaj UZP se u Srbiji odnosio na Slobodana Miloševića, Radmila Bogdanovića, Radovana Stojičića Badžu, Mihalja Kertesa, Vojislava Šešelja, i Željka Ražnatovića Arkana. Da su Arkan i Šešelj bili članovi UZP utvrđeno je i u pravosnažnoj presudi Radovanu Karadžiću (2019). Dodatno, presuda Ratku Mladiću (2021) potvrđuje značajnu ulogu Vojske Jugoslavije u ratu u BiH, kontinuiranim snabdevanjem Vojske Republike Srpske (VRS) vojnicima, oficirima, naoružanjem, municijom, materijalom i tehničkom opremom.

Nakon odustajanja institucija, teret suočavanja s prošlošću u velikoj meri preuzimaju malobrojni predstavnici građanskog društva. Nezvanični programi koje oni pokreću zavise od međunarodne donatorske podrške, odvijaju se u apatičnoj društvenoj atmosferi, uz upadljivo ignorisanje institucija, i u stalnom riziku od verbalnog i fizičkog napada desno orijentisanih pojedinaca i grupa. Tome nasuprot, značajni finansijski, institucionalni i kulturni resursi angažovani su tokom protekle decenije u izgradnji zvaničnog, javnog i ekskluzivnog narativa o odbrambenim ratovima Srbije, stradanju srpskog naroda, i junaštvu njegovih snaga bezbednosti. Bilo je potrebno najpre minimizirati i iz javne sfere ukloniti sudski utvrđene činjenice o zločinima i počinocima, konstruisati pogodan narativ i dubinski ga utkati u društveno tkivo.

199 Prvostepena presuda u predmetu Radovan Karadžić, 24. mart 2016; Žalbena presuda u predmetu Radovan Karadžić, 20. mart 2019; Prvostepena presuda u predmetu Ratko Mladić, 22. novembar 2017; Žalbena presuda u predmetu Ratko Mladić, 8. jun 2021 (MKSJ/MRMKS).

## SUDSKE ČINJENICE O ZLOČINIMA

Zatvaranje prostora za saznavanje i dijalog o ulozi Srbije u ratovima devedesetih odvijalo se prevashodno u odnosu na nalaze međunarodnih sudova i domaće sudske procese.

MKSJ je okončao mandat krajem 2017. godine, nakon čega je preostale procese preuzeo Međunarodni rezidualni mehanizam za krivične sudove (MRMKS).<sup>200</sup> Oslobođajuće presude u predmetima *Gotovina i dr.* i *Haradinaj i dr.* (2012) poslužile su kao uvod u temeljnu diskreditaciju nalaza ovih tela. Oni su najpre ocenjeni kao nepravedni, selektivni i pristrasni, a presudama Radovanu Karadžiću (2019) i Ratku Mladiću (2021) i kao presuda celom srpskom narodu. Ni izvinjenja žrtvama,<sup>201</sup> ni prihvatanje sudskog nalaza o UZP vojnog, policijskog i civilnog vrha Srbije s ciljem protežiranja Albanaca sa Kosova,<sup>202</sup> niti povratak osuđenih za ratne zločine Dragoljuba Ojdanića (2013), Vojislava Šešelja (2014), Vladimira Lazarevića, Nikole Šainovića (2015), Sretena Lukića (2021), nisu iskorišćeni da se u javnosti podstakne debata o uzrocima sukoba i odgovornosti za zločine. Naprotiv, umesto žrtava u fokus javne pažnje stavljeni su počinioci čija je odgovornost utvrđena van razumne sumnje i uz neki vid priznanja krivice.<sup>203</sup> Posebno su pripadnici vojske bili portretisani kao vešti stratezi i stručnjaci, odlučni borci za pravdu i istinu koji su nepravedno osuđeni iz pukih političkih razloga i bez uporišta u dokazima. Imajući u vidu činjeni-

200 Reč je o predmetima: Karadžić, Radovan; Mladić, Ratko; Šešelj, Vojislav; Stanišić i Simatović; Jojić, Petar i Radeta, Vjerica.

201 Predmet Đorđević, Žalbena rasprava, transkript, str. 154–156, MKSJ, 13. maj 2013. godine.

202 Konačna odluka po obaveštenju Dragoljuba Ojdanića da povlači žalbu na presudu Pretresnog veća III od 26. februara 2009. godine i po obaveštenju Tužilaštva da povlači žalbu na presudu Pretresnog veća III od 26. februara 2009. godine u delu koji se odnosi na optuženog Dragoljuba Ojdanića, MKSJ, 31. januar 2013.

203 "Neću držati junačke govore i neću reći da mirno spavam i da mi je čista savest jer neko ko je prošao rat ne može mirno da spava. A ja sam ga prošao. Nisam kriv, ali se osećam odgovornim", Nikola Šainović, 2015; "General Ojdanić prihvata nalaze Prvostepene presude o njegovom ponašanju, osuđujuću presudu i presudu o kazni. Takođe je izrazio žaljenje svima koji su patili zbog ponašanja za koje je on osuđen", 2013.

cu da je talas povrataka u Srbiju vratio većinu osuđenih za zločine na Kosovu, participativna društvena refleksija o nedavnoj prošlosti naročito bi pogodovala dijalogu između Srbije i Kosova koji teče uporedo sa ovim događajima.

Nakon završetka rada MKSJ, javna sfera je bila otvorena još jedino za reakcije na presude vojnom i političkom vrhu bosanskih Srba, Radovanu Karadžiću i Ratku Mladiću, te pripadnicima Službe državne bezbednosti Srbije, Jovici Stanišiću i Franku Simatoviću. Ocenom da one presuđuju srpskom narodu zapravo se potisnuo i onemogućio javni razgovor o krivici osuđenih pojedinaca za zločine koji su počinjeni u ime konkretne politike. Pokušaji da se razluči pitanje krivice od pitanja odgovornosti ostali su na margini i bez dovoljno snage da se nametnu kao polazna tačka u razgovorima o procesuiranju odgovornih za zločine iz prošlosti. Upadljiva je, međutim, bila uzdržanost najviših predstavnika vlasti od komentarisanja presuda, što svedoči o dominantnoj nameri da se sudski utvrđenim činjenicama u ovim presudama ne prida je previše političke važnosti i težine, i time im omogući kratkotrajni opstanak u javnom prostoru. Kritički javni osvrt na zločine koji su počinile srpske snage u ratovima devedesetih dodatno su obelshrabile izmene Krivičnog zakonika Srbije (2016), prema kojima se odobravanje, negiranje i umanjivanje težine ratnih zločina, genocida, i zločina protiv čovečnosti zabranjuje samo ukoliko su oni utvrđeni presudama domaćih sudova, ili Međunarodnog krivičnog suda (MKS).<sup>204</sup> Ograničavanje samo na dve navedene sudske instance znatno sužava zaštitu koju bi trebalo da uživaju sudski nalazi o zločinima, budući da su domaći sudski procesi nedovoljno obuhvatni i sa spornim kvalifikacijama krivičnih dela, dok se pred MKS nije vodio niti jedan predmet ratnih zločina iz ratova devedesetih. Tako, na primer, iako se pred sudovima u Srbiji vode postupci u predmetima koji se odnose na genocid u Srebrenici, ovaj

204 Krivični zakonik, član 387, ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 – ispr, 107/2005 – ispr, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

zločin se niti u jednom predmetu ne kvalifikuje kao genocid, čime se zapravo otvara put negiranju i relativizaciji.

Uporedo s diskreditovanjem nalaza međunarodnih sudova, te kao je proces "umrtvljivanja" domaćih suđenja za ratne zločine. Od 2003. godine niz specijalizovanih institucija uključen je u procesuiranje ratnih zločina koji su počinjeni tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji.<sup>205</sup> Rezultati dvodecenijskog rada su oko 220 optuženih osoba, manje od 100 pravosnažno osuđenih, i više od 1700 predmeta u (još uvek) predistražnoj fazi.<sup>206</sup> Suđenja su opterećena dugotrajnim i ponavljajućim postupcima, koji se neretko završavaju blagim kaznama za počinioce. Takođe je dominantna usmerenost na mali broj direktnih počinilaca, uz izbegavanje procesuiranja nalogodavaca i organizatora zločina, što svedoči o tendenciji da se zamagli planirano angažovanje državnih struktura u izvršenju ratnih zločina. Faktori koji su odlučujuće odredili smer kretanja domaćih sudskih procesa su: izostanak političke podrške i držanje sudskih postupaka daleko od očiju javnosti. Politička indiferentnost se kretala, od institucionalne podkapacitiranosti za adekvatne istrage i sudske procese, preko otvorenih pretnji tužiocima sa najviših političkih nivoa vlasti,<sup>207</sup> do zauzdavanja krivične pravde i potpune marginalizacije suđenja u stručnoj i široj javnosti.

205 Tužilaštvo za ratne zločine, Odeljenje za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, Odeljenje za ratne zločine Apelacionog suda u Beogradu, Služba za otkrivanje ratnih zločina pri Ministarstvu unutrašnjih poslova (MUP), Jedinica za zaštitu pri MUP-u i Služba za pomoć i podršku žrtvama i svedocima pri Odeljenju za ratne zločine Višeg suda u Beogradu. Postoji i posebna pritvorska jedinica u okviru Okružnog zatvora u Beogradu. Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u postupku za ratne zločine, Službeni glasnik RS, br. 67/2003, 135/2004, 61/2005, 101/2007, 104/2009, 101/2011 – dr.zakon i 6/2015).

206 Marina Kljaić, Rat u bivšoj Jugoslaviji obeležen je sistematskim kršenjem humanitarnog prava, *Danas*, 10. decembar 2022. [www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/rat-u-bivsoj-jugoslaviji-obelezen-je-sistematskim-kršenjem-humanitarnog-prava](http://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/rat-u-bivsoj-jugoslaviji-obelezen-je-sistematskim-kršenjem-humanitarnog-prava), pristupljeno 19. januara 2023.

207 "Orkestar za rušenje Vučuća odavno se uštimovalo", *Politika*, 15.2.2015. [www.politika.rs/scc/clanak/319151/Orkestar-za-rusenje-Vucica-odavno-se-ustimovao](http://www.politika.rs/scc/clanak/319151/Orkestar-za-rusenje-Vucica-odavno-se-ustimovao), pristupljeno 19. januara 2023.



Protekli desetogodišnji period obeležen je promenom na čelu Tužilaštva za ratne zločine (TRZ), koja je, najpre, prolongirala procesuiranje ratnih zločina, a potom i dovela do postavljenja glavnog tužioca (Snežana Stanojković) po kriterijumu političke podobnosti, umesto stručnosti ili vizije za unapređenje procesuiranja.<sup>208</sup> Naime, program kojim se nova glavna tužiteljka kandidovala favorizovao je mere za unapređivanje procesuiranja zločina nad Srbima, dok je sekundarna pažnja posvećena onome što Srbija može realno da uradi, kako bi sudila onima koji su joj dostupni.<sup>209</sup> Jedna od aktuelnih posledica takvog programa su suđenja u odsustvu, koja ne uspevaju da postignu svrhu kažnjavanja, jer odgovorni za zločine ostaju na slobodi, dok se nepoverenje između involviranih zajednica i država dodatno produbljuje. Dolaskom nove tužiteljke nastaje i zaokret u radu TRZ, koje odustaje od proaktivnog nastupa i opredeljuje se za šturo informisanje javnosti o svom radu u predmetima ratnih zločina. Zanemarivanje važne *outreach* komponente tela specijalizovanih za procesuiranje ratnih zločina dovelo je do toga da čak 63 odsto građana Srbije smatra da je nedovoljno obavešteno o suđenjima za ratne zločine.<sup>210</sup> Podizanje vidljivosti suđenja prepoznato je u relevantnoj strateškoj i operativnoj regulativi; međutim, zvanične internet strane sudova i tužilaštava nude veoma šture informacije, koje su često preterano anonimizovane i nepotpune, te ne omogućavaju potpunu i pravovremenu informisanost.

208 Marina Kljaić, Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji tokom 2016. godine, str. 21–22 (Fond za humanitarno pravo, 2017).

209 Snežana Stanojković, Program organizacije i unapređenja rada Tužilaštva za ratne zločine za period od 2026. do 2022. godine, 9. jun 2016.

210 "Građani uglavnom neobavešteni o ratovima devedesetih i nacionalno pristrasni", *Danas*, 22.12.2020. [www.danas.rs/vesti/drustvo/suocavanje/gradjani-uglavnom-neobavesteni-o-ratovima-devedesetih-i-nacionalno-pristrasni](http://www.danas.rs/vesti/drustvo/suocavanje/gradjani-uglavnom-neobavesteni-o-ratovima-devedesetih-i-nacionalno-pristrasni), pristupljeno 20. januara 2023.

Kad je o medijskom prostoru reč, tokom proteklih 20 godina, koliko se odvijaju suđenja za ratne zločine u Srbiji, javnost nije imala prilike da vidi mnogo priloga na javnom servisu, ili bilo kojoj drugoj televiziji koji bi tematizovali suđenje, nalaze ili događaje. Slično tome, i štampani mediji i njihova elektronska izdanja pridavali su malo pažnje sudskim nalazima, svodeći napise na suvoparne podatke koji ne omogućavaju razumevanje procesa i događaja, ili im pristupajući senzacionalistički i tabloidno.<sup>211</sup> Iako se nikad nije u potpunosti otvorio za glas žrtava, medijski prostor je tokom poslednje decenije postao dostupniji osuđenim ratnim zločincima, nego ljudima koji su bili podvrgnuti kršenjima ljudskih prava i ratnim zločinima. Institucionalna pasivnost, nerazvijeni programi informisanja javnosti, i nezainteresovanost medija suzili su prostor za saznavanje, društveni dijalog i samorefleksiju u pogledu učesća u ratovima i odgovornosti za zločine. Time su otežali objektivno sagledavanje događaja iz prošlosti koje je preduslov za prevladavanje posledica ratova i prevenciju budućih sukoba.

Na usporavanje suđenja uticala je i pandemija COVID-a, zbog čega se suđenja nisu odvijala tokom nekoliko meseci 2020. godine, odnosno uz višestruka odlaganja zbog izostanka učesnika u postupku zbog zdravstvenih tegoba, ili nemogućnosti putovanja.<sup>212</sup>

Paradoksalno, upravo u ovom periodu su suđenja pred domaćim sudovima strateški usmerena u okviru dve konsektivne nacionalne<sup>213</sup> i jednu tužilačku strategiju,<sup>214</sup> koje su imale za cilj povećanje efikasnosti postupaka za ratne zločine. Takođe, procesuiranje ratnih zločina prioritizovano je u sklopu pregovora o pristupanju Srbije Evropskoj uniji, budući da je jedan od nalaza pregle-

211 Izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji u 2012. godine, str. 14 (Fond za humanitarno pravo, 2013).

212 Marina Kljaić, Godišnji izveštaj o suđenjima za ratne zločine u Srbiji – 2020. godina, str. 10–11 (Fond za humanitarno pravo, 2021)

213 Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina za period 2016–2020, Službeni glasnik RS, broj 19/2016. Nacionalna strategija za procesuiranje ratnih zločina za period 2021–2026, Službeni glasnik RS, broj 97/2021.

214 Tužilačka strategija za istragu i gonjenje ratnih zločina u Republici Srbiji 2018–2023, Vlada Republike Srbije, Tužilaštvo za ratne zločine, 2018.

da (*screening*) sprovedenog tokom 2013. godine bio, da je potrebno otkloniti “percepciju nekažnjivosti za ratne zločine”.<sup>215</sup> Preporuke za efikasno procesuiranje ratnih zločina koje su usledile usmerene su na adekvatne istrage i procesuiranje, proporcionalnost kazni, jednak tretman osumnjičenih, bez obzira na rang, unapređivanje podrške svedocima, obezbeđivanje adekvatnih resursa institucijama, i zaštitu žrtava. Akcioni plan za Poglavlje 23 koji je pripremljen radi koordinacije delovanja institucija u pravcu ispunjenja ovih preporuka sadrži 27 mera za unapređivanje procesuiranja ratnih zločina i za poboljšanje položaja žrtava tokom ovih postupaka.<sup>216</sup> Međutim, naponi da se suđenja zatome, a činjenice sakriju, prevagnula su u odnosu na regulativu koja je trebalo da usmeri postupanje relevantnih institucija, čemu je pogodovala i tek sporadična i preusko fokusirana pažnja EU. Sve to dovelo je do vidljive i verovatno nepovratne regresije u procesuiranju ratnih zločina, što za posledicu ima rasprostranjenu nekažnjivost, normalizaciju zločina, međuetničke tenzije, nepoverenje i strahove, te visoki rizik od izbijanja novih neprijateljstava u budućnosti.

215 Screening report Serbia, Chapter 23 – Judiciary and fundamental rights, European Commission.

216 Akcioni plan, Poglavlje 23, Pravosuđe i osnovna prava, jul 2020. godine, Pregovaračka grupa za poglavlje 23, Republika Srbija.

## NOVI NARATIV O PROŠLOSTI

Uporedo s odbacivanjem nepodobnih sudskih činjenica, pokrenuto je kreiranje odgovarajućeg narativa o prošlosti, koji postaje i zvanična politika sećanja. Polazeći od tvrdnje o uskraćivanju pravde srpskim žrtvama pred međunarodnim sudovima, narativ se utemeljuje u samoviktimizaciji i kontinuitetu stradanja srpskog naroda tokom XX veka, heroizmu srpske vojske i policije i insistiranju na odbrambenim, odnosno oslobodilačkim poduhvatima Srbije. Svrha takvog narativa je isključivanje iz javne sfere razgovora o odgovornosti institucija Srbije u planiranju, organizovanju, činjenju i sakrivanju ratnih zločina, uz oslanjanje na tezu o nužnoj bezgrešnosti žrtve.

### JASENOVAC

Jasenovac postaje ključna pojmovna odrednica zvanične politike sećanja koju proizvode i nameću državne institucije. Kontinuiranim podsećanjem na zločine počinjene nad Srbima tokom Drugog svetskog rata i njihovu jasnu poveznicu sa ratovima devedesetih,<sup>217</sup> ovaj simbolički označitelj stradanja srpskog naroda ciljano je utkan u temelje nacionalnog identiteta. Stradalništvo i žrtva time postaju ključne determinante samopercepcije i međusobnih odnosa s narodima u okruženju, dok se istovremeno sopstvena etnička grupa pozicionira u središte društvenog pamćenja i suprotstavlja prodoru sećanja na žrtve iz drugih naroda. Štaviše, novouspostavljena politička elita, koju predvode vinovnici ratnog režima iz devedesetih, utemeljuje se, između ostalog, i na tvrdnji da je do-

217 "Sukobe 90-ih nemoguće je razumeti bez shvatanja značenja reči Jasenovac", Aleksandar Vučić, predsednik Vlade Republike Srbije, govor povodom obeležavanja Dana sećanja na žrtve genocida u koncentracionom logoru Jasenovac, 2015, dostupno na: [www.youtube.com/watch?v=LIvK8qzg-G4](http://www.youtube.com/watch?v=LIvK8qzg-G4), pristupljeno 19. februara 2023; "Mnogo je Vukašina ubijeno, mnogo je očiju srpskih izvađeno u tom ratu, mnogo ušiju i noseva srpskih odsečeno, ali srpska žilavost i upornost im nisu dozvolili da završe posao kako su zamislili. Zato je bila potrebna Oluja.", citat iz govora Aleksandra Vučića, predsednika Vlade Republike Srbije na obeležavanju 21. godišnjice operacije Oluja, 2016, dostupno na: [www.youtube.com/watch?v=AkMnGLsRt1A](http://www.youtube.com/watch?v=AkMnGLsRt1A), pristupljeno 19. februara 2023.

nela slobodu sećanja na sopstvene žrtve i prekid prećutkivanja zločina nad Srbima.<sup>218</sup>

Otpor prodoru neželjenih sećanja najvidljiviji je bio u kampanji protiv rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija o Srebrenici (2015), uz optužbe da dokument cilja na to da Srbe proglasi za "jedini genocidan narod u istoriji civilizacije",<sup>219</sup> kao i u ignorisanju BiH kandidata za Oskara "Quo Vadis, Aida" (2020), koji takođe tematizuje genocid u Srebrenici. Slično tome, godišnja obeležavanja operacije *Oluja*, tokom koje su počinjeni zločini nad civilima srpske nacionalnosti, ne predstavljaju prostor za razgovor o događajima koji su prethodili, kad su meta bili civili hrvatske nacionalnosti. Izostaje i podsećanje na prisilnu mobilizaciju srpskih izbeglica iz Hrvatske (i BiH) u Srbiju tokom 1994. i 1995. godine te njihov prinudni povratak u ratom zahvaćena područja.

Kompetitivnost u stradanju se, međutim, najsloženije očitava u odnosu na Holokaust, a načini na koji se manifestuje ostavljaju utisak latentnog antisemitizma. To se pre svega, odnosi na poistovećivanje stradalništva dva naroda koje iskoračuje ka sagledavanju pozicije Srba kao znatno teže u odnosu na onu u kojoj su bili Jevreji tokom Drugog svetskog rata.<sup>220</sup> Česte su i tvrdnje o dugotrajnom

218 "Da svi čuju! Pročitajte ceo govor Vučića sa obeležavanja Dana sećanja na žrtve zločinačke akcije 'Oluja'", *Novosti*, 4. avgust 2022. [www.novosti.rs/c/vesti/oluja-zlocin-bez-kazne/1142351/svi-cuju-procitajte-ceo-govor-vucica-obelezavanja-dana-secanja-zrtve-zlocinacke-akcije-oluja](http://www.novosti.rs/c/vesti/oluja-zlocin-bez-kazne/1142351/svi-cuju-procitajte-ceo-govor-vucica-obelezavanja-dana-secanja-zrtve-zlocinacke-akcije-oluja), pristupljeno 19. februara 2023.

219 "Vulin: MUP i RTS će snimiti serijal filmova 'Dosije Kosovo'", *Danas*, 15. januar 2021. [www.danas.rs/vesti/drustvo/vulin-mup-i-rts-ce-snimiti-serijal-filmova-dosije-kosovo](http://www.danas.rs/vesti/drustvo/vulin-mup-i-rts-ce-snimiti-serijal-filmova-dosije-kosovo), pristupljeno 19. februara 2023.

220 Za tezu o Jasenovcu kao najmonstuoznijem i najbrutalnijem sistemu koncentracionog logora smrti u čitavoj Evropi tokom Drugog svetskog rata videti: "Kada prošlost progovori – Jasenovac, osamdeset godina kasnije", Muzej žrtava genocida, 23. avgust 2021. [www.muzejgenocida.rs/2021/08/23/kada-proslost-progovori-jasenovac-osamdeset-godina-kasnije/](http://www.muzejgenocida.rs/2021/08/23/kada-proslost-progovori-jasenovac-osamdeset-godina-kasnije/); pristupljeno 20. februara 2023; "Ovaj logor je strašniji i od Aušvica i od Treblinka, jer se ovde ubijani morao suočiti s ličnom mržnjom svoga ubice" u "Svaka naša priča počinje u Jasenovcu", *Politika*, 28. januar 2019. [www.politika.rs/sr/clanak/421408/Region/Svaka-nasa-prica-o-Holokaustu-pocinje-u-Jasenovcu](http://www.politika.rs/sr/clanak/421408/Region/Svaka-nasa-prica-o-Holokaustu-pocinje-u-Jasenovcu), pristupljeno 20. februara 2023.

bratstvu i prijateljstvu, koje prećutkuju ulogu kvislinške vlade Srbije u istrebljenju Jevreja u Holokaustu.<sup>221</sup>

U konačno ovladavanje prostorom sećanja angažovana je prevashodno kulturna politika Srbije u okviru strateškog usmerenja i kapitalnih projekata. Ključni usmeravajući dokument u tom smislu jeste Predlog strategije razvoja kulture Republike Srbije (2020).<sup>222</sup> Strategija iskustvo genocida smatra “neizbežnom odrednicom” srpskog nacionalnog identiteta, te shodno tome istraživanje genocida nad Srbima tokom XX veka utemeljuje kao stožer kulture sećanja. Među kapitalne projekte u oblasti kulture sećanja ubraja se Memorijalni centar Staro Sajmište<sup>223</sup> i Muzej žrtava genocida.<sup>224</sup> Uz to, kao projekti od nacionalnog značaja finansijski obilato se podržavaju i izložbe poput “Istina o Jasenovcu, pravo na nezaborav” i “Jasenovac. Logor smrti. Zemlja živih”, te igrani filmovi. Zajedničko svim navedenim projektima je upravo angažman na realizaciji kulture sećanja onako kako je propisuje Strategija kulture: prioritizujući stradanje srpskog naroda kroz asocijativno uvezivanje sa pojmom i toponimom Jasenovac. Do naročito intenzivnog delovanja u ovoj oblasti dolazi 2020/21. godine.

Izmenama Zakona o kulturi (2020) Muzej žrtava genocida postaje nosilac kulture sećanja u Srbiji.<sup>225</sup> Ubrzo se smenjuje stari i postavlja novi direktor (2021), bez konkursa i u vd stanju, a broj zaposlenih povećava sa 5 na 15. Muzej započinje proces uspostavljanja saradnje sa institucijama kulture, obrazovanja i nauke na nacionalnom i lokalnim nivoima. Teme koje pokreće odnose se na

221 “Vučić: Srbi i Jevreji su oduvek imali dobre odnose”, *Danas*, 2. mart 2020. [www.danas.rs/vesti/politika/vucic-srbi-i-jevreji-su-oduvek-imali-dobre-odnose](http://www.danas.rs/vesti/politika/vucic-srbi-i-jevreji-su-oduvek-imali-dobre-odnose), pristupljeno 20. februara 2023.

222 Predlog strategije razvoja kulture Republike Srbije od 2020. do 2029, Vlada Republike Srbije, 13. februar 2020. [www.srbija.gov.rs/vest/444288/usvojen-predlog-strategije-razvoja-kulture-do-2029-godine.php](http://www.srbija.gov.rs/vest/444288/usvojen-predlog-strategije-razvoja-kulture-do-2029-godine.php), pristupljeno 15. februara 2023.

223 Isto, Mera 2.1. Realizacija planiranih i započetih kapitalnih objekata.

224 Isto, Mera 2.1. Realizacija planiranih i započetih kapitalnih objekata.

225 Zakon o kulturi, član 3; Službeni glasnik RS br. 72/2009, 13/2016, 30/2016 – ispr, 6/2020, 47/2021 i 78/2021.

stradanje Srba u Drugom svetskom ratu, na Kosovu i u Hrvatskoj tokom i posle sukoba devedesetih, te u manjoj meri na Holokaustu i Samudaripen. Proklamovani cilj takvog angažovanja Muzeja je "obogaćivanje i objektivizacija znanja iz nacionalne prošlosti sa posebnim akcentom na fenomen stradanja pripadnika našeg naroda u brojnim oružanim sukobima koji su se odigrali tokom prethodnog stoleća".<sup>226</sup> Slično tome, nakon decenija zanemarivanja, usvajanje Zakona o Memorijalnom centru Staro Sajmište (2020) najavljuje proaktivniji angažman institucija u očuvanju sećanja na ovo mesto stradanja iz Drugog svetskog rata. Međutim, na osnovu izjava predstavnika institucija može se uočiti tendencija da se u sagledavanju koncepta memorijalnog centra prvenstvo daje žrtvama srpske nacionalnosti uz zataškavanje uloge tadašnje kvislinške vlade Srbije u Holokaustu i prebacivanja odgovornosti na Nezavisnu državu Hrvatsku (NDH).<sup>227</sup> O tendenciji da se ova institucija stavi u službu samoviktimizacije svedoči i preimenovanje prostora na kojem se nalazi u Obalu jasenovačkih žrtava (2021), kao i najavljenno smeštanje Muzeja žrtava genocida u prostorije Memorijalnog centra.<sup>228</sup> Štaviše, na Dan sećanja na žrtve Holokausta, 22. aprila 2022. godine, u okviru logorskog kompleksa je otkrivena spomen ploča posvećena žrtvama sistema koncentracionih i logora smrti NDH, čime je ovaj prostor, zajedno sa Memorijalnim centrom

226 "Obrazovni programi Muzeja žrtava genocida u Lebanu, Vranju, Vladičinom Hanu i Surdulici", Muzej žrtava genocida, 1. novembar 2021. [www.muzejgenocida.rs/2021/11/01/obrazovni-programi-muzeja-zrtava-genocida-u-lebanu-vranju-vladicinom-hanu-i-surdulici](http://www.muzejgenocida.rs/2021/11/01/obrazovni-programi-muzeja-zrtava-genocida-u-lebanu-vranju-vladicinom-hanu-i-surdulici), pristupljeno 19. februara 2023.

227 "Ovaj logor se nalazio u NDH ... ovim logorom je upravljao Gestapo, odnosno nemačka specijalna policija. Jedini Srbi koji su prošli kroz ovaj logor su bili žrtve, odnosno zatvorenici. ... Dakle, Srbi i Srbija apsolutno nikakve veze sa ovim logorom nemaju ... Naprotiv, mi smo bili samo žrtve, isto kao i Jevreji, isto kao i Romi, ovog logora." u: Privremene stenografske beleške, 01 Broj 06-2/47-20; 25. vanredno zasedanje Narodne skupštine Republike Srbije, u 11. sazivu, 18. februar 2020. i 21. februar 2020.

228 "Vučić: Gradiće se memorijalni centar na Donjoj Gradini, potvrda i od Dodika! Biće to ,svesrpsko svetište'", Portal Buka, 10. septembar 2021. [gyka.com/bih/vucic-gradice-se-memorijalni-centar-na-donjoj-gradini-potvrda-i-od-dodika-bice-to-svesrpsko-svetiliste](http://gyka.com/bih/vucic-gradice-se-memorijalni-centar-na-donjoj-gradini-potvrda-i-od-dodika-bice-to-svesrpsko-svetiliste), pristupljeno 22. marta 2023.

Staro Sajmište u njemu, situiran u korpus sećanja na srpske žrtve ustaškog režima u NDH.<sup>229</sup>

Igrani film “Dara iz Jasenovca”, reditelja Predraga Antonijevića (2021) sledi logiku drugih državnih projekata na temu Jasenovca, predstavljajući se kao prvi koji progovara o srpskim žrtvama. Proklamovani cilj filma je da “širi istinu o stradalništvu Srba”, kako bi “svet video kolika je bila tragedija našeg naroda”.<sup>230</sup> Funkcija filma, sa druge strane, bila je da novouspostavljeni narativ komunicira i sa onom publikom do koje ne dopiru programi institucija. O tome svedoči odluka da se film umesto u bioskopima prikaže na javnom servisu – Radio-televiziji Srbije i drugim kanalima, te da bude srpski kandidat za Oskara i na repertoaru bioskopa u inostranstvu. Film je nedvosmisleno označen kao projekat od državnog značaja i finansijski podržan u značajno većem iznosu od tadašnjih filmskih ostvarenja. Obeležili su ga sporni procesi izbora za finansijsku podršku i za srpskog kandidata za Oskara, dok je svaka negativna kritika, kao i ispadanje iz trke za Oskara, označena kao antisrpstvo. Film je nastojao da se legitimiše i u okviru doprinosu obrazovanju mladih, usled navodno nedostatnih edukativnih programa o Jasenovcu u školama.<sup>231</sup>

Namera da se oblast delovanja novog narativa proširi i na obrazovne programe u školama Srbije vidljiva je i u najavi uvođenja nacionalnih udžbenika. Udžbenici bi ponudili sadržaje iz oblasti geografije, istorije, srpskog jezika i književnosti, muzičkog i likovnog koji imaju potencijal negovanja kulture srpskog naroda i razvijanja

229 “Otkrivena spomen-ploča na Obali jasenovačkih žrtava u Beogradu”, *N1*, 21. april 2022. [n1info.rs/vesti/otkrivena-spomen-ploca-na-obali-jasenovačkih-zrtava-u-beogradu](https://www.n1info.rs/vesti/otkrivena-spomen-ploca-na-obali-jasenovačkih-zrtava-u-beogradu), pristupljeno 20. marta 2023.

230 “Vučić o filmu ‘Oluja’: To je još jedna od stvari na koju sam ponosan”, *Novosti*, 16. januar 2023. [www.novosti.rs/vesti/politika/1192508/vucic-filmu-oluj-a-jos-jedna-stvari-koji-sam-ponosan/komentari/svi](https://www.novosti.rs/vesti/politika/1192508/vucic-filmu-oluj-a-jos-jedna-stvari-koji-sam-ponosan/komentari/svi), pristupljeno 20. februara 2023.

231 “Gimnazijalci o Jasenovcu ne znaju ništa?! Zašto obrazovni sistem od 1945. godine marginalizuje temu najvećeg srpskog stratišta”, *Novosti*, 28. februar 2021. [www.novosti.rs/c/drustvo/vesti/969641/gimnazijalci-jasenovcu-znaju-nista-zasto-obrazovni-sistem-1945-godine-danas-marginalizuje-temu-najveceg-srpskog-stratista](https://www.novosti.rs/c/drustvo/vesti/969641/gimnazijalci-jasenovcu-znaju-nista-zasto-obrazovni-sistem-1945-godine-danas-marginalizuje-temu-najveceg-srpskog-stratista), pristupljeno 20. februara 2023.



nacionalnog identiteta.<sup>232</sup> U tu svrhu je formiran Sektor za nastavne predmete od nacionalnog značaja (2018) u okviru Zavoda za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, te pripremljen priručnik za nastavnike.<sup>233</sup> Priručnik predviđa sedam ključnih predmetnih oblasti u kojima treba postići obrazovne ishode, među kojima su *identitet, srpski etnos, srpski jezik, istorija Srba i srpski kulturni prostor, te kultura sećanja*. Prema priručniku, podučavanje dece o kulturi sećanja trebalo bi da se odvija u okviru propisanih godišnjica i događaja koji su fokusirani na “srpska stradanja tokom i nakon Drugog svetskog rata; genocid nad Srbima u NDH – Jasenovac, Jadovno... Oluja, NATO agresija...”<sup>234</sup> Uz to, ponuđen je repozitorijum obrazovnih alata posvećenih kulturi sećanja. Njegova proklamovana namena je da pruži podršku nastavnicima i učenicima u učenju o “prošlim ratovima”, sa fokusom na genocid nad Srbima i Romima i Holokaustu.<sup>235</sup> Prvi udžbenici najavljeni su za 2023. godinu.<sup>236</sup> U korak sa tim je i predstojeće uključivanje poseta mestima zločina nad pripadnicima srpskog naroda tokom Drugog svetskog rata u dačke ekskurzije.<sup>237</sup> Stoga se dublji prodor novog narativa o prošlosti u programe osnovnih i srednjih škola širom Srbije tek može očekivati.

Otpornost samoviktimizujućeg narativa o prošlosti na objektivno sagledavanje i činjenice, osigurava se izopštavanjem kritičkih

232 Negovanje kulture srpskog naroda i razvijanje nacionalnog identiteta – Priručnik za nastavnike u osnovnom obrazovanju i vaspitanju, Zlatko Grušanović izd, str. 2 (Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja Beograd, 2021).

233 Isto.

234 Isto.

235 “Kultura sećanja – resursi za nastavu i učenje”, Zavod za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, 27. januar 2023. [zuov.gov.rs/kultura-secanja-resursi-za-nastavu-i-ucenje](http://zuov.gov.rs/kultura-secanja-resursi-za-nastavu-i-ucenje), posećeno 20. februar 2023.

236 “Stižu nacionalni udžbenici: U izradi učestvuje i patrijarh”, *N Portal*, 30. januar 2023. [www.nportal.rs/vest/45722/vesti/drustvo/obrazovanje-osnovna-srednja-skola-nacionalni-udzbenici](http://www.nportal.rs/vest/45722/vesti/drustvo/obrazovanje-osnovna-srednja-skola-nacionalni-udzbenici), pristupljeno 20. februara 2023.

237 “Obilazak stratišta srpskog naroda u programu dačkih ekskurzija”, *RTS portal*, 7. novembar 2022. [www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/5010573/muzej-zrtve-stratista-srbi-ekskurzije-djaci.html](http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/5010573/muzej-zrtve-stratista-srbi-ekskurzije-djaci.html), pristupljeno 20. februara 2023.

sadržaja koji ga mogu dovesti u pitanje. Slikovit je primer s knjigom “Jasenovac” Ive Goldštajna, koji temi istraživanja prilazi na objektivnan način i na osnovu kredibilnih izvora, a koja je povučena iz republičkog otkupa za 2020. godinu, čime je onemogućeno da dospe u biblioteke.<sup>238</sup>

Najavljeno “svesrpsko svetište” posvećeno jasenovačkim i Srbima stradanim “u zločinima počinjenim na teritorijama koje nisu pod kontrolom srpskog naroda”<sup>239</sup> će svojom monumentalnošću upravo simbolizovati veličinu, a konceptom kontinuitet stradanja Srba u XX veku.<sup>240</sup> Reč je o zajedničkom memorijalnom projektu Srbije i entiteta Republika Srpska, u Donjoj Gradini (BiH), u kome Srbija planira da učestvuje s oko 80 odsto troškova. Takav projekat će zaokružiti proces samoviktimizacije i dodatno zaoštriti bitku koja se u post-jugoslovenskom prostoru već decenijama vodi između suprotstavljenih stradalničkih narativa.

## HEROIZACIJA VOJSKE

Heroizacija vojske obuhvata celu hijerarhijsku strukturu, od vojnika na redovnom odsluženju vojnog roka, preko jedinica i brigada, do komandanata korpusa i načelnika Generalštaba. Glavni simboli junaštva vojske<sup>241</sup> su događaji na Košarama i na Paštriku iz perioda april–jun 1999. Oni profilišu skicu neustrašivih, odlučnih i posvećenih vojnika koji ne uzmiču pred znatno brojnijim i

238 Tadašnji ministar kulture izjavio je: “Goldstein tvrdi da je, bez obzira na spisak sa imenom i prezimenom žrtava, u Jasenovcu bilo oko 100.000 žrtava. Moraće da se ozbiljnije potruđi da dokaže te svoje tvrdnje ukoliko želi da ova država, ponavljam, svojim pečatom tu knjigu kupi i da srpskim bibliotekama”, videti: “Hrvatska knjiga o Jasenovcu u srpskim bibliotekama – o čijem trošku?”, *RTS portal*, 22. avgust 2020. [www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/4056665/jasenovac-knjiga-biblioteke.html](http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/4056665/jasenovac-knjiga-biblioteke.html), pristupljeno 20. februara 2023.

239 “Svesrpsko svetište u Donjoj Gradini”, youtube kanal Televizije srpske dijaspore, 10. septembar 2021. [www.youtube.com/watch?v=yakSfSI6J1E](https://www.youtube.com/watch?v=yakSfSI6J1E), pristupljeno 22. februara 2023.

240 “U Donjoj Gradini gradi se najveći memorijalni kompleks na Balkanu”, *Politika online*, 30. novembar 2021. [www.politika.rs/sr/clanak/527108/donja-gradina-memorijalni-centar-gradnja](http://www.politika.rs/sr/clanak/527108/donja-gradina-memorijalni-centar-gradnja), pristupljeno 22. februara 2023.

241 “Ranjavanje me spasilo smrti, Ispovest komandira karaule Košare”, *Odbrana* br. 229, Magazin Ministarstva odbrane Srbije, 1. april 2015.

moćnijim neprijateljem, u epskom poduhvatu odbrane zemlje od neprijateljske i NATO agresije.<sup>242</sup> U konstrukciju narativa o junačkoj srpskoj vojsci najaktivnije je uključeno Ministarstvo odbrane, preko svoje Uprave za odnose s javnošću. Intenzivan rad na proizvodnji sadržaja započinje u vreme kada je ministar odbrane bio Aleksandar Vulin (2019). Tada pokrenuta edicija *Ratnik već* sadrži 11 knjiga na temu rata na Kosovu, a javnosti je predstavljena kao “najznačajniji izdavački poduhvat Ministarstva” koji doprinosi kulturi sećanja u Srbiji.<sup>243</sup> Među autorima i promoterima knjiga su osuđenici za ratne zločine, poput Nebojše Pavkovića koji je autor više od 50 odsto fonda knjiga iz ove edicije, iako se i dalje nalazi na odsluženju zatvorske kazne zbog zločina na Kosovu. Ukupno je od 2016. godine Ministarstvo objavilo 22 knjige koje nekritički tematizuju rat na Kosovu sa cijem da društvu u Srbiji donesu novu, konstruisanu istinu o herojskom držanju i odbrani srpskih snaga bezbednosti. Samo na ediciju *Ratnik* iz budžeta Republike Srbije izdvojeno je oko četiri miliona dinara.<sup>244</sup> Istovremeno je Ministarstvo pokrenulo i projekat “Ratne brigade odlikovane 1999. godine ordenom narodnog heroja”, s planom izrade filmova o “najslavnijim jedinicama srpske vojske u savremenoj istoriji”.<sup>245</sup> Prvi u nizu je film “Herojska 125. motorizovana brigada” (2021) koji je posvećen jedinici u čijoj zoni odgovornosti je tokom rata na Kosovu ubijeno više od 1800 civila.<sup>246</sup>

242 “Košare – Bitka koja je ujedinila Srbiju”, *Odbrana* br. 359, Magazin Ministarstva odbrane Srbije, 1. april 2022.

243 “Edicija “Ratnik” promovisana u Domu Vojske”, Medija centar Odbrana, 10. april 2019. [www.odbrana.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id\\_sadrzaja=1824](http://www.odbrana.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=1824), pristupljeno 21. februara 2023.

244 “Suočavanje s prošlošću – tranziciona pravda” u: *Ljudska prava u Srbiji 2019 – Pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava*, Vesna Petrović ur, str. 263 (Beogradski centar za ljudska prava u Srbiji, 2020).

245 “Premijera dokumentarnog filma ‘Herojska 125. motorizovana brigada’”, Ministarstvo odbrane Republike Srbije, 23. septembar 2021. [www.mod.gov.rs/lat/17868/premijera-dokumentarnog-filma-herojaska-125-motorizovana-brigada-17868](http://www.mod.gov.rs/lat/17868/premijera-dokumentarnog-filma-herojaska-125-motorizovana-brigada-17868), pristupljeno 18. februara 2023.

246 *Dosije 125. motorizovana brigada Vojske Jugoslavije*, str. 1 (Fond za humanitarno pravo, 2013).

Knjige u funkciji heroizacije promovisane su na međunarodnim,<sup>247</sup> nacionalnim i lokalnim manifestacijama, uz učešće osuđenika za ratne zločine i/ili osoba koje su imale istaknutu ulogu u civilnim ili vojnim strukturama tokom ratnog perioda. Među njima su Nikola Šainović i Vladimir Lazarević, obojica osuđeni za zločine počinjene u ratu na Kosovu 1998–1999; Vinko Pandurević, osuđenik za zločine protiv čovečnosti i ratne zločine počinjene u julu 1995, u Srebrenici; Božidar Delić, komandant 549. Motorizovane brigade VJ u čijoj zoni odgovornosti je ubijeno više od 2100 albanskih civila.<sup>248</sup> Veselin Šljivančanin, osuđenik za ratni zločin na Ovčari je od izlaska iz zatvora 2011. godine promovisao svoje knjige na najmanje 30 događaja.<sup>249</sup>

Izgradnju narativa o heroizmu podržavalo je aktivno uključivanje institucija i visokih državnih zvaničnika koji su uniformno pozivali na ponos zbog delovanja vojske i policije tokom oružanih sukoba devedesetih.<sup>250</sup> Najaktivniji u tom smislu bio je već spomenuti Aleksandar Vulin, za vreme čijeg ministrowanja su ministarstva postala proizvođači propagande o prošlosti, odmičući se sve dalje od reforme koja bi dovela do odstranjivanja odgovornih za zločine iz redova vojske i policije. U procesu su aktivno učestvovali i pripadnici vojske i policije za koje postoje ozbiljne indicije da snose odgovornost za zločine koje su počinile jedinice i brigade pod njihovim vođstvom.

Teza o herojstvu postaje prisutnija i u literaturi za decu, uglavnom kroz ilustrovane publikacije. Najupečatljivije u tom pogledu su knjige u izdanju udruženja Dobrodetelj "Košare: novi kosovski

247 64. Međunarodni beogradski sajam knjiga, 2018; 65. Međunarodni beogradski sajam knjiga, 2022.

248 "Istražiti umešanost Božidara Delića i Svetozara Andrića u ratne zločine", Fond za humanitarno pravo, 19. avgust 2022. [www.hlc-rdc.org/?p=38512](http://www.hlc-rdc.org/?p=38512), pristupljeno 18. februara 2023.

249 "Suočavanje s prošlošću – tranziciona pravda" u *Ljudska prava u Srbiji 2021 – Pravo, praksa i međunarodni standardi ljudskih prava*, Pokuševski Dušan ur, str. 256. (Beogradski centar za ljudska prava u Srbiji, 2022).

250 "General Lazarević stigao iz Haga", Ministarstvo odbrane Republike Srbije, 3. decembar 2015. [www.mod.gov.rs/lat/9085/general-lazarevic-stigao-iz-haga-9085](http://www.mod.gov.rs/lat/9085/general-lazarevic-stigao-iz-haga-9085), pristupljeno 19. februara 2023.

boj” i “Srbi protiv NATO od 1991. do 1999. godine”. Knjige, naročito poslednja, oružane sukobe devedesetih prikazuju kao zaveru Zapada protiv Srba, a heroizam sa pojedinaca projektuje na celu zajednicu koja time postaje “narod heroj”.<sup>251</sup> Zabeleženi su i prvi slučajevi unosa sadržaja u udžbenike istorije.<sup>252</sup>

Akcentat na vojsci služi podupiranju tvrdnje o odbrani Srbije od agresije s ciljem oduzimanja teritorije, umesto neophodnog osvetljavanja faktora koji su proizveli predratnu krizu i činjenica o akterima i događajima tokom rata. Osnov za objektivniji osvrt na prošlost može se naći u obimnoj presudi i dostupnim dokaznim materijalima u MKSJ predmetu *Šainović i dr*, kao i u velikom broju nezavisnih kredibilnih istraživanja. Ova vrsta zahvata u činjenice, međutim, dešavala se po pravilu samo kada je trebalo osnažiti argumentaciju u prilog agresije na Srbiju i stradanja Srba. Video serijal pod nazivom “Dosije Kosovo” (2021) autorke Slađane Zarić, u produkciji Ministarstva unutrašnjih poslova i Radio-televizije Srbije, zasniva se upravo na svedočenjima u MKSJ predmetima *Harađinaj i dr.* i *Limaj i dr.* Pristrasnost je očigledna i u odabiru isključivo sagovornika iz srpske zajednice, među kojima prevladavaju pripadnici vojske i policije i porodice žrtava, uz prećutkivanje činjenica o delovanju vojske i policije tokom rata na Kosovu.<sup>253</sup> Vidljiva je i namera da se eksplicitnim scenama nasilja izazovu šok i emocije što dodatno sužava prostor za šire i kritičko sagledavanje događaja. Proklamovani cilj serijala je da svetu pokaže istinu o srpskom narodu te da “su nas bombardovali i od nas napravili zločince zahvaljujući neistinama”.<sup>254</sup> Serijal je pokrenut takođe u vreme dok je

251 Milan Bojić, *Srbi protiv NATO od 1991. do 1999. godine* (Udruženje Dobrodetelj, 2022).

252 A. Rastović, P. M. Vajagić, B. Lazarević, *Istorija za 8. razred osnovne škole* (Gerundijum).

253 Dokumentarno-igrani filmovi “Dosije Kosovo ‘98” i “Dosije Kosovo – Račak”, 2022.

254 “Serijal “Dosije Kosovo” u zajedničkoj produkciji MUP-a i RTS-a”, Vlada Republike Srbije, 10. decembar 2021. [www.srbija.gov.rs/vest/597385/serijal-dosije-kosovo-u-zajednickoj-produkciji-mup-a-i-rts-a.php](http://www.srbija.gov.rs/vest/597385/serijal-dosije-kosovo-u-zajednickoj-produkciji-mup-a-i-rts-a.php), pristupljeno 20. februara 2023.

ministar policije bio Aleksandar Vulin, i predstavlja redak iskorak tog tipa koji je napravilo ovo ministarstvo.

Funkcija ovakvog profilisanja srpske vojske i policije je i diskreditovanje i odbacivanje optužbi za nečovečno ponašanje pojedinih njenih pripadnika, te negiranje odgovornosti za ratne zločine.

### TEZE O OSLOBODILAČKIM RATOVIMA I ODBRANI

Teze o oslobodilačkim ratovima i odbrani široko su rasprostranjene u javnom diskursu i obrazovnom sistemu, sa utemeljenjem u nekoliko pravnih akata. Primetna je razlika u odnosu prema ratovima, gde se u pogledu ratova u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH i dalje insistira na tvrdnji da Srbija u njima nije učestvovala, dok se sukob na Kosovu sagledava kao odbrana zemlje od terorizma, separatizma i strane agresije. Ratovi devedesetih se ne karakterišu eksplicitno kao oslobodilački, budući da bi time zvanična Srbija, ili priznala svoje učešće u njima, ili posredno prihvatila nalaze MKSJ o težnji da sa Kosovo protera veliki deo albanskog stanovništva. Međutim, oni su ipak situirani u širi kontekst oslobodilačkih ratova koje je Srbija vodila tokom XX veka, što je imalo za cilj da se delovanje Srbije tokom devedesetih opravda i legitimise. To je najpre učinjeno uključivanjem odabranih događaja iz ratova devedesetih u Državni program obeležavanja godišnjica istorijskih događaja oslobodilačkih ratova Srbije (2016).

U skladu s dominantnom samoviktimizacijom, za događaje koji će se pridružiti zvaničnom sećanju na prošlost izabrani su operacija *Oluja*, nasilje nad nealbancima iz marta 2004. godine, bitka na Košarama i NATO bombardovanje Srbije. Uz to, predviđeno je zajedničko obeležavanje određenih datuma sa BiH entitetom Republika Srpska, iako oni ne obuhvataju događaje iz rata 1992–1995. Jedan drugi dokument će to nadomestiti, insistirajući na kulturi sećanja o genocidu nad srpskim narodom i kontinuiranu prezentaciju ove teme u muzeologiji, umetnostima i publicistici, kao “primer zajedničkog odgovornog odnosa prema prošlosti”.<sup>255</sup> Posebno

255 Povelja o srpskom kulturnom prostoru, Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije i Ministarstvo prosvjete i kulture Republike Srpske, 4. mart 2019.

je zanimljivo uključivanje operacije *Oluja*, imajući u vidu insistiranje na neučestvovanju Srbije u ratu u Hrvatskoj, uz istovremenu karakterizaciju događaja kao agresije na tzv. Republiku Srpsku Krajinu.<sup>256</sup> Deo razloga se može naći u profilisanju *Oluje* kao nastavka progona Srba započetog u Drugom svetskom ratu, gde sporna ovog događaja sa oslobodilačkim tendencijama postaje jasnija.

Kodifikacija narativa o oslobodilačkim ratovima nastavljena je donošenjem Zakona o ratnim memorijalima (2018), koji je propisao podizanje, uklanjanje i brigu o spomenicima koji komemorišu ratne događaje i ličnosti. Zakon, pre svega, dozvoljava samo onu memorijalizaciju koja je “od značaja za negovanje tradicije oslobodilačkih ratova Srbije”,<sup>257</sup> odnosno koja “odgovara istorijskim ili stvarnim činjenicama”, ne vređa državne interese, posvećena je događaju koji je “u skladu sa tekovinama oslobodilačkih ratova Srbije” i ne “simbolizuje gubitak suvereniteta i teritorijalnog integriteta”.<sup>258</sup>

Navedenim odredbama Zakon onemogućava spomeničko sećanje na događaje u kojima su vinovnici zločina bile srpske snage, kao što je to recimo, slučaj sa genocidom u Srebrenici, opsadom Sarajeva i terorom nad njegovim građanima, granatiranjem Dubrovnika i Vukovara. Slično tome, protivzakonito je memorijalizovati stradanje civilnih žrtava masovnih zločina na Kosovu, a čiji su posmrtni ostaci pronađeni u masovnim grobnicama u Srbiji. Takođe je postalo nemoguće ponuditi memorijal sa potencijalom kritičkog sagledavanja NATO bombardovanja, ili makar njegovog uvezivanja sa širim političko-istorijskim kontekstom, jer se može desiti da očekivana višeznačnost ne bude u skladu s “istorijskim ili stvarnim činjenicama”. Poseban problem predstavlja tumačenje činjenica kao istorijskih i/ili stvarnih, usled izostanka njihovog

256 Državni program obeležavanja godišnjica istorijskih događaja oslobodilačkih ratova Srbije, tačka 30; Odbor za negovanje tradicija oslobodilačkih ratova Srbije, Vlada Republike Srbije, 16. decembar 2016.

257 Zakon o ratnim memorijalima, član 2, “Službeni glasnik RS” broj 50 od 29. juna 2018.

258 Isto. član 19 i član 20.

pojmovnog određenja i nejasnih kriterijuma za međusobno razlikovanje. Konačno, postavlja se i pitanje šta sa spomenicima koji su izgrađeni pre donošenja Zakona, poput spomenika žrtvama otmiče i ubistva u Sjeverinu i Štrpcima, ili niza spomenika pripadnicima Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca.

Kada je reč o željenim spomenicima, međutim, njima Zakon daje legitimacijski okvir, smeštajući ih u korpus oslobodilačkih ratova i omogućavajući da se događaji ili ličnosti na koje se odnose percipiraju i razumevaju isključivo kroz tu ravan. Tako će na desetine spomenika koji su podignuti u znak sećanja na stradanje vojnika i policajaca tokom NATO bombardovanja zdravorazumski biti svrstano među ratove koji su vođeni s ciljem oslobođenja i odbrane. To uključuje i one spomenike koji predstavljaju jasnu manipulaciju istorijskim činjenicama, poput spomenika *Večna vatra* u Parku prijateljstva na Ušću, koji treba da simbolizuje navodno uspešnu odbranu i pobedu Srbije nad NATO.

Konačno, Strategija razvoja kulture (2020) uspostavlja heroizam i slobodarstvo među sedam ključnih dimenzija srpske kulture, koje sačinjavaju njen osobeni karakter.

Udžbenici istorije za VIII razred osnovne i III, odnosno IV razred srednje škole nastavljaju da podučavaju učenike o ratovima devedesetih na pristrasan, neobjektivan i površan način. Razlozi za izbijanje ratova se pripisuju secesionističkim težnjama drugih, pre svega Slovenije i Hrvatske. Niti jedan udžbenik ne tematizuje učešće Jugoslovenske narodne armije u napadima na mesta u Hrvatskoj i BiH s ciljem njihovog stavljanja pod kontrolu srpskih snaga. Ratom u BiH udžbenici se veoma malo bave, uglavnom tek navodeći toponime zločina, bez njihovog objašnjenja i kontekstualizovanja. Postoje primeri spominjanja zločina u Srebrenici, ali samo jedan udžbenik navodi da ga je MKSJ okvalifikovao kao genocid.<sup>259</sup>

Rat na Kosovu je u potpunosti izostavljen, a umesto toga je težište stavljeno na NATO bombardovanje tadašnje Savezne Republike Jugoslavije. Udžbenici kvantifikuju stradanje Srba u sklopu

259 Đureinović J, Jovanović R, Predlog praktične politike: Ratovi 1990–ih u nastavi istorije (Fond za humanitarno pravo 2020).



podataka o materijalnoj šteti, izgubljenim ljudskim životima i proteranim stanovnicima. Međutim, ovi podaci se razlikuju od udžbenika do udžbenika, gde broj civilnih žrtava oscilira između 1200 i 2500.<sup>260</sup> Izostaje napomena, međutim, da ne postoji državni popis ljudskih gubitaka, te da jedini kredibilni izvor podataka o žrtvama nude nevladine organizacije. Udžbenici upadljivo izostavljaju podatke o stradanju drugih naroda i ulozi srpskih jedinica u zločinima. Presuda MKSJ u predmetu *Šainović i dr.* nije navedena niti u jednom udžbeniku. Ovakvim pristupom nastavni materijali aktivno učestvuju i u samoviktimizaciji i u širenju teze o odbrambenom stavu Srbije, namećući je mladima u formativnom periodu razvoja.

\* \* \*

Insistiranje na oslobodilačkim/odbrambenim ratovima povezuje i uokviruje diskurse o stradalništvu Srba i heroizmu srpske vojske i policije s ciljem kreiranja i diseminacije narativa koji propagira nedužnost Srbije za ratove devedesetih. Ovu težnju ne treba sagledavati odvojeno od restaurirane ideje o ujedinjenju Srba u jednu državu koja se nudi u konceptu "srpskog sveta". Stoga treba pažljivo motriti na situacije koje bi mogle da dve ideje dovedu u vezu koja bi bila usmerena na nova teritorijalna prekomponovanja u postjugoslovenskom regionu.

260 Marijana Toma, "Ratovi 1990-tih u udžbenicima istorije u Srbiji", *Dealing with the Past portal*, 9. mart 2018. [dwp-balkan.org/bs/ratovi-1990-tih-u-udzbenicima-istorije-u-srbiji](http://dwp-balkan.org/bs/ratovi-1990-tih-u-udzbenicima-istorije-u-srbiji), pristupljeno 19. februara 2023.

**MEDIJI**

# SUNOVRAT MEDIJA U REŽIJI VLASTI

Od dolaska na vlast Aleksandra Vučića 2012. godine, nivo medijskih sloboda, slobode govora, poštovanja medijskih zakona i profesionalnih standarda – u konstantnom su padu. Mediji su duboko polarizovani i podeljeni na prorežimsku većinu i kritički orijentisanu manjinu koja funkcioniše pod neprestanim ekonomskim, političkim, pravnim i bezbednosnim pritiskom. Mehanizmi koje je prethodna vlast koristila da bi donekle ukrotila medije, tokom Vučićeve vlasti poprimili su maligne dimenzije i sistematski vode medijsku scenu ka uništenju medija u izvornom smislu reči. To se – putem dezinformacija, poluinformacija i svakodnevnih spinovanja – direktno preslikava na izbornu volju građana, rastući nacionalizam, stavove o recentnoj istoriji, Rusiji i Zapadu, svemu “drugom” i drugačijem.

Na listi *Reportera bez granica*, Srbija je 2022,<sup>261</sup> po stanju medijskih sloboda zauzela 79. mesto među ukupno 180 zemalja, dok je *Freedom House* rangira kao “delimično slobodnu”. Istovremeno, najdetaljniji pregled stanja medija – Indeks održivosti medija, kojim IREX<sup>262</sup> svake godine prati kretanja u više oblasti medijskog delovanja – pokazuje kontinuirano opadanje standarda za proizvodnju medijskog sadržaja. Neposredno pre uspona Srpske napredne stranke, 2011. godine, ukupna ocena bila je 1.90, od maksimalno 4.00, iduće godine 1.92, zatim opet 1.90, da bi 2017. Srbija pala na 1.78, a 2018 na 1.45, gde ostaje i 2019, čvrsto se držeći na začelju Evrope i beležeći rezultat lošiji nego tokom poslednje godine režima Slobodana Miloševića. Stanje je iz godine u godinu sve lošije, a tome u prilog ide i činjenica da na tržištu nema ni približno dovoljno uslova za opstanak čak 2508 medija koliko ih je trenutno.

## FORMALNI OKVIR

Posle niza komplikacija i “delovanja iz senke” 2014, usvojen je Zakon o informisanju kojim je, između ostalog, predviđena privatizacija tzv. državnih medija. Koliko god namera u startu bila dobra – rezultat je pokazao kakav je zapravo *modus operandi* aktuelne vlasti – masovnim otkupom pre svega, lokalnih medija, došlo se u situaciju da 75 odsto medija kontroliše osam medijskih kompanija, od kojih je većina u direktnoj vezi vladajućom strukturom.

Ovi mediji drže monopol na tržištu oglašavanja, ali istovremeno dobijaju i lavovski deo budžetskih izdvajanja za medijske sadržaje od javnog interesa. Za razliku od njih, mediji kritički orijentisani prema vlasti već godinama ne dobijaju ponude za oglašavanje od javnih, pa ni privatnih preduzeća i prinuđeni su da veći deo sredstava neophodnih za preživljavanje dobijaju od međunarodnih partnera, u okviru različitih projekata.

261 [www.danas.rs/vesti/drustvo/reporteri-bez-granica-u-2022-uhapseno-533-novinara](http://www.danas.rs/vesti/drustvo/reporteri-bez-granica-u-2022-uhapseno-533-novinara)

262 [www.irex.org/resource/media-sustainability-index-msi](http://www.irex.org/resource/media-sustainability-index-msi)

Sve se to odražava i na uređivačku politiku: prorežimski mediji praktično već 10 godina predstavljaju glavnu udarnu pesnicu vlasti i, vrlo često, objavljuju ono što predstavnici državnog vrha ne smeju da izgovore, vođeni ovim ili onim političkim interesom. To se pre svega odnosi na talase nacionalističke histerije koja povremeno zahvata javnu scenu, kao i na napade na političke protivnike. Naime, upravo u ovim medijima, vodi se sistematska hajka na svakog ko kritikuje vlast, baš kao što se relativizuju ratni zločini, rečnikom i iz konteksta izvučenim činjenicama diskriminišu različiti narodi i države, a prostačkim jezikom objašnjava ono što državni vrh saopštava "biranim rečima".

Tri godine nakon usvajanja Zakona, formirana je radna grupa za izradu Medijske strategije, akta koji je trebalo da utre put novom, unapređenom zakonu o informisanju. Dogodilo se, međutim to, da se upravo na primeru tog dokumenta prvi put u potpunosti videlo koliko i kako aktuelna vlast upliće prste tamo gde ne bi smela.

Na Strategiji se radilo sve do 27. marta 2018, kad je slavodobitno obznanjeno da je dokument završen i da je "sada kod nadležnih na oceni". Nepunih mesec dana kasnije, "nadležni" su se oglasili u liku predsednikove savetnice za medije Suzane Vasiljević: ona je na sednici Nacionalnog konventa, pred potpuno neobaveštenim predstavnicima Ministarstva kulture i informisanja i civilnog sektora saopštila vest o formiranju nove radne grupe i izradi strategije ispočetka. Predsednik, dakle, nije bio zadovoljan, stvar je krenula "Jovo nanovo", a Ustav je prekršen u domenu ovlašćenja predsednika. Što je, vredi ponoviti, bio samo jedan u nizu sličnih slučajeva, ali možda najilustrativniji.

Kad je reč o formalnom okviru za rad medija, neizbežno je pomenuti i Regulatorno telo za elektronske medije (REM) – nadležno za nadzor nad radom televizija i radio stanica, kao i za dodelu frekvencija s nacionalnom pokrivenošću. Od 2003, kad je uspostavljeno, ono je isturena ruka vlasti, nikad nezavisno, konstantno praćeno skandalima. Čitavi tomovi napisani su o nepravilnostima u izboru članova Saveta REM, njihovim biografijama, nepotizmu

i povlačenju veza, često skandaloznim postupcima i izjavama, žmurenju na nedopustivo ponašanje emitera, neobjašnjivim odlukama, političkim uticajima, itd. Najsvežiji primer je opet kontroverzna dodela nacionalnih frekvencija, kada je predsednica

Saveta REM Olivera Zekić rekla da se prilikom odlučivanja neće uzimati u obzir dotadašnje ponašanje kandidata, iako je po Zakonu upravo to jedan od kriterijuma.

“Ovo je apsolutno novi konkurs. Ono što se događalo u proteklih 16 godina niko ne gleda. Ne postoji ono što se događalo u poslednjih 16 godina. Svi kandidati imaju iste startne pozicije”, objasnila je Zekić.<sup>263</sup>

To je u prevodu značilo da se ne računa skandalozna uloga televizija na političkoj sceni, progon političkih neistomišljenika, prostakluci i agresija u rijaliti programima, kič, šund, praznoverja; da čak više nisu važni ni tv spotovi koji su doveli do ubistva Olivera Ivanovića, otvoreno stavljanje u službu režima. Kao i u drugim segmentima medijske scene, uostalom, ne računaju se ni prošlost, ni zakoni, ni elementarna pristojnost.

Konačno, i kraj 2022. godine obeležio je još jedan skandal u režiji ovog tela: izložen kritikama što u zakonskom roku nije objavio ime dobitnika pete frekvencije s nacionalnom pokrivenošću (taj konkurs je raspisan naknadno, a među kandidatima je kao najozbiljniji figurirala televizija Nova S, članica United Media), REM je stupio u štrajk! Ni početkom 2023. godine peta frekvencija nije bila dodeljena.

263 [www.istinomer.rs/izjava/ono-sto-se-dogadjalo-u-proteklih-16-godina-niko-ne-gleda-svi-kandidati-imaju-iste-startne-pozicije](http://www.istinomer.rs/izjava/ono-sto-se-dogadjalo-u-proteklih-16-godina-niko-ne-gleda-svi-kandidati-imaju-iste-startne-pozicije)

## LOV NA GLAVE

Teško bi bilo naći bilo koju javnu ličnost koja je kritički govorila ili pisala o režimu, a da nije postala žrtva tabloida, TV Pink ili Hepi. Napad obično počinje u jutarnjem programu jedne od ovih televizija, da bi sutradan osvanuo na naslovnim stranama, ili pak obrnuto – kreće s naslovnica, a razvija se u informativnim emisijama. Zahvaljujući toj sinergiji, progonjeni kritičar okružen je sa svih strana, optužen bez istrage, osuđen bez suda, prinuđen da objašnjava, da se brani. Optužbe se najčešće odnose na činjenicu da je ovaj ili onaj novinar, umetnik, aktivista primio veliku sumu novca od stranih vlada, da je kriminalac, alkoholičar, špijun, narokoman i sl, ali je jednom prilikom grupa od desetoro javnih ličnosti optužena ni manje ni više, nego za organizovanje atentata na predsednika!

Takođe je vrlo ilustrativan slučaj urednika KRIK-a Stevana Dojčinovića, koji je optužen za saradnju s mafijom, na osnovu fotografije na kojoj je u društvu jednog kriminalca, koji mu je inače, bio izvor. Na suđenju za povredu ugleda i časti, uredništvo se “branilo” činjenicom da je fotografiju dobilo od Bezbednosno-informativne agencije.

Uvrede, pokušaji diskvalifikacije i, posledično, pretnje anonimnih komentatora na društvenim mrežama, svakodnevna su pojava – takva i tolika da ih mnogi akteri čak više i ne komentarišu, ali je raznolikost, agresivnost, pa i maštovitost napada velikim delom doprinela dubokoj polarizaciji i nasilju u društvenom životu.

S druge strane, tretman Aleksandra Vučića u prorežimskoj većini medija na korak je do idolopoklonstva – u izveštajima s različitih konferencija i bilateralnih susreta, on je “dominirao”, “porazio”, “razvalio”, njegove izjave se ne proveravaju i od njih se ne ograđuje, nekritički se objavljuje sve što uradi ili kaže.

Početak te dimenzije sunovrata neki vide u događaju iz februara 2014, u vreme predizborne kampanje. Nakon što je sneg zavejao kolonu automobila kod Feketića, na lice mesta došao je tadašnji prvi potpredsednik Vlade Aleksandar Vučić i pred tv kamerama

izvukao nekoliko dece iz snega i na rukama ih odneo u helikopter. Novinarka Jasminka Kocijan kasnije je posvedočila da je, pre nego što je Vučić došao, pripadnicima službi za spasavanje bilo naredeno da preko noći obustave sve aktivnosti – verovatno da bi kamere snimile više snega, ili više dece. U svakom slučaju, na naslovnim stranama vodećih tabloida, sutradan je osvanula slika gologlavog spasioca<sup>264</sup> uz poruke – “Heroji! Nole i Vučić spasavali mališane iz smetova”<sup>265</sup> i “Vučić izvlačio Albance iz smetova!”<sup>266</sup>

Može se slobodno reći da je sve što se desilo kasnije – puka istorija. Posle najave umanjenja penzija, vodeći tabloid objavljuje “Ima muda! Srbi mu neće oprostiti”, u vreme poplava “Pakleni plan tajkuna i Demokratske stranke – Vučića udaviti u poplavama”,<sup>267</sup> u najavi jednog u dugačkom nizu najava atentata na naslovnoj je objavljena foto montaža Vučića sa omčom oko vrata...

Mediji su uglavnom ćutke prenosili Vučićeva nerealna obećanja, nikad ga kasnije ne podsetivši na njih; prenosili su njegove uvrede upućene političkim neistomišljenicima, napade besa, neukusno samohvalisanje, pretnje penzionerima da će im groblja biti tesna, mnogo najava različitih kataklizama, sve spinove i političke igrarije... sve šta je hteo, a hteo je mnogo. S dolaskom na čelo države, Vučić je preuzeo rad svih institucija i za medije postao ne glavna, već i jedina vest.

Za profesiju su posebno degradirajući intervjui: tu mu se novinari ne suprotstavljaju, dozvoljavaju da budu ponižavani, a rado postavljaju pitanja o svojim kolegama iz tzv. opozicione štampe. Ti i takvi novinari bivaju nagrađeni putovanjima s predsednikom, provodom na egzotičnim lokacijama, dobro plaćenim savetničkim pozicijama. Istovremeno, ni predsednik, baš kao ni njegova savetnica za medije, ne oklevaju da javno, imenom i prezimenom,

264 [gradsubotica.co.rs/vucic-bez-kape-krenuo-da-spasava-decu](http://gradsubotica.co.rs/vucic-bez-kape-krenuo-da-spasava-decu)

265 [www.kurir.rs/vesti/srbija/1209187/heroji-novak-dokovic-i-aleksandar-vucic-spasavali-malisane-iz-smetova](http://www.kurir.rs/vesti/srbija/1209187/heroji-novak-dokovic-i-aleksandar-vucic-spasavali-malisane-iz-smetova)

266 [www.info-ks.net/vijesti/regija/40204/video-vucic-iz-smetova-izvlacio-albanskog-djecaka-iz-prizrena](http://www.info-ks.net/vijesti/regija/40204/video-vucic-iz-smetova-izvlacio-albanskog-djecaka-iz-prizrena)

267 [www.nspm.rs/hronika/informer-otkrivamo-pakleni-antivladin-plan-tajkuna-i-opozicionih-politicara-vucica-udaviti-u-poplavama.html?alphabet=l](http://www.nspm.rs/hronika/informer-otkrivamo-pakleni-antivladin-plan-tajkuna-i-opozicionih-politicara-vucica-udaviti-u-poplavama.html?alphabet=l)



prozovu ovog ili onog novinara i pokušaju da ga diskvalifikuju i pod znak pitanja dovedu njegovo poštenje, integritet, vrednosti. Te napade potom preuzimaju tabloidi, režimski analitičari, a neretko i poslanici koji se na skupštinskim zasedanjima bave novinara čiji im se stavovi ne dopadaju.

A ljudi: Sve ovo dovelo je do ozbiljnih, gotovo grafički opisanih pretnji brojnim novinarima i medijima, a u ogromnom broju slučajeva do autocenzure ne samo među novinarima, već i pripadnicima tzv. intelektualne elite. Posle deset godina Vučićeve vlasti, problem više nisu samo mediji, već i oni koji bi u medijima trebalo da govore – njih je vremenom bilo sve manje, da bi se taj krug toliko suzio, da se često (ne bez razloga) čuje da se “stalno vrte isti ljudi”. S druge strane, institucije, predstavnici vladajuće koalicije i prorežimski analitičari u startu odbijaju svaku komunikaciju s kritički orijentisanim medijima, iako zakoni i Ustav garantuju ravnopravnost i zabranjuju bilo koju formu diskriminacije.

Što se tiče pretnji i napada, najgore je prošao novinar portala Žig info Milan Jovanović, kome je 2018, zbog istraživanja o mahinacijama vlasti u Grockoj, po nalogu predsednika opštine zapaljena kuća.<sup>268</sup> Apelacioni sud ukinuo je 2021, prvostepenu presudu optuženom Dragoljubu Simonoviću, vrativši predmet na ponovno suđenje.

U međuvremenu, novinari su se bunili. Demonstriralo se zbog Milana Jovanovića, zbog prostačkog komentara najbližeg Vučićevog saradnika Bratislava Gašića upućenog novinarki,<sup>269</sup> zbog pretnji, dodele frekvencija. U septembru 2017, pošto su ugašene novine Vranjske, velika grupa novinara, medija i nevladinih organizacija osnovala je Grupu za slobodu medija koja je nizom efektivnih akcija privukla pažnju domaće i međunarodne javnosti, ali nije postigla ništa.

Želeći da amortizuje sve glasnije proteste novinara, vlast je u maju 2022, počela niz sastanaka s predstavnicima novinarskih

268 [www.slobodnaevropa.org/a/29654458.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/29654458.html)

269 [nova.rs/vesti/hronika/mrtvi-vojnici-kriminalci-i-novinarke-koje-lako-kleknu-svi-skandal-i-propusti-novog-ministra-policije-bate-gasica](http://nova.rs/vesti/hronika/mrtvi-vojnici-kriminalci-i-novinarke-koje-lako-kleknu-svi-skandal-i-propusti-novog-ministra-policije-bate-gasica)

udruženja i asocijacija – svaki se završavao novim obećanjima i zaklinjanjima u slobodu govora i medija, a ništa suštinski nije učinjeno. Cilj idejnih tvoraca tog hepeninga ipak je ostvaren: razbijena je Grupa za slobodu medija, novinari su se međusobno sukobili, a obešmišljen je i svaki jedinstveni medijski front u skorijoj budućnosti.

## ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Medijska scena u Srbiji je sistematski urušavana od države što je postupno dovelo do ukidanja medijskih sloboda.

Kritički orijentisani mediji su malobrojni i pod konstantnim su ekonomskim i političkim pritiskom i svedeni su na nivo preživljavanja. U ekonomskom smislu, u boljoj su poziciji mediji pod okriljem korporacije United Media, ali to takođe ne govori u prilog normalizaciji stanja.

Novinari i urednici sve češće napuštaju profesiju, razboljevaju se i umiru mladi, u najboljim godinama – što je tragično samo po sebi, ali i za budućnost medija. Mlade naprosto neće imati ko da nauči svemu onome što se ne uči na fakultetu, a što predstavlja suštinu novinarstva.

Kvalitet medijskog sadržaja neprekidno pada – mediji sve više liče na propagandna glasila, oružje u političkoj borbi i sredstva odmazde i širenja mržnje, a sve manje na demokratsku tekovinu koja bi trebalo da informiše, edukuje i zabavi. Prema medijskom monitoringu koga od 2015, sprovodi Savet za štampu, konstantno raste broj kršenja Kodeksa novinara Srbije: primera radi, u septembru 2015,<sup>270</sup> u osam dnevnih novina zabeležen je 381 slučaj, 2016. godine<sup>271</sup> bilo ih je 530, da bi se postepeno došlo do čitavih 856 u 2021.<sup>272</sup> Putem medija, najdirektnije se utiče na javno

270 [savetzastampu.rs/lat/izvestaji/rezultati-rada-komisije-za-zalbe-saveta-za-stampu-u-periodu-og-1-jula-do-30-oktobra-2015-godine](http://savetzastampu.rs/lat/izvestaji/rezultati-rada-komisije-za-zalbe-saveta-za-stampu-u-periodu-og-1-jula-do-30-oktobra-2015-godine)

271 [savetzastampu.rs/lat/izvestaji/izvestaj-o-rad-u-saveta-za-stampu-za-2016-godinu](http://savetzastampu.rs/lat/izvestaji/izvestaj-o-rad-u-saveta-za-stampu-za-2016-godinu)

272 [savetzastampu.rs/lat/izvestaji/izvestaj-o-rad-u-saveta-za-stampu-u-2021-godini](http://savetzastampu.rs/lat/izvestaji/izvestaj-o-rad-u-saveta-za-stampu-u-2021-godini)

mnjenje, podstiču se nasilje i nacionalizam, potpiruje mržnja, što je očigledno na svim nivoima društva.

Obespravljani, osiromašeni, instrumentalizovani i zastrašeni novinari i mediji krše pravo na pretpostavku nevinosti, pravo na privatnost, pravo na dostojanstvo žrtve, kulturu i etiku javne reči, ali pre i iznad svega – obavezu nepristrasnog, pravovremenog i istinitog izveštavanja. Pritiscima, hiperprodukcijom političkog privida, spinovanjem i putem raznih drugih mehanizama, vlast Aleksandra Vučića uspela je da unapredi metode svojih prethodnika i medije ne samo ograniči, već da ih praktično uništi, održavajući pritom iluziju da oni i dalje postoje.

**PRAVOSUĐE**

# POLITIČKA (ZLO)UPOTREBA PRAVA

Nedovoljna institucionalna i stvarna nezavisnost sudstva, manjkava obuka sudija, neravnomerno opterećenje sudova i sudija, odlazak nezadovoljnih stručnih kadrova – samo su neki od problema na koje je upozoravalo Društvo sudija Srbije tokom 2022. godine. Taj deo je, međutim, već konstanta položaja srpskog pravosuđa, gde su godinama promene samo teoretske i kozmetičke, jer upliv politike sve više dobija razmere potonuća i (sudskog) prava i pravde.

Tokom desetgodišnjeg perioda država je, prema podacima Društva sudija Srbije, na sudske postupke potrošila milijardu evra. Ne zna se, međutim, koliko je uloženo u reforme ili “reforme” pravosuđa koje već decenijama tapkaju u mestu kad je reč o (ne)zavisnosti od politike i vlastodržaca, urušenog kredibiliteta i integriteta. Koliko god se tražila i nalazila rešenja u ustavnim i zakonskim odredbama, shodno zahtevima međunarodne zajednice, nadležnih tela Evropske unije (EU) poput Venecijanske komisije, najspornija su njihova primena i tumačenja paragrafa “od slučaja do slučaja”, baš kao iz drevnog doba Hamurabijevog zakonika.

Dakle, tek kad se i ako (s)provedu, a pravosudno i pravosnažno okončaju, prevashodno predmeti visoke korupcije povezane s državom, a presude izvrše bez odlaganja – moglo bi se govoriti o odlučujućem jačanju i “restauraciji” trećeg stuba vlasti, čiji su temelji odavno sistemski rastočeni.

Pravosuđe se, posle ranijeg katastrofalnog reizbora sudija i tužilaca (bez ikakve lustracije), celu deceniju pritiska i obesmišljava. U pogledu vladavine prava u društvu svest i kultura nisu dovoljno izgrađeni kao demokratski, javni i efikasni, a čak se događalo da se hajkama na sudove i sudije pridružuju i najviši pravosudni organi. Tako se desilo da pojedine sudije i tužioci ne rade svoj posao i da se posebno klone suzbijanja visoke korupcije i organizovanog kriminala.<sup>273</sup>

Rak-rane domaćeg pravosuđa su već decenijama, nedovoljna stručnost, efikasnost i objektivnost u radu, izostanak reakcije na predmete visoke korupcije i kriminala povezanog s državom, autocenzura, tolerisanje pritisaka i trgovine interesima, oportunitizam sudija i tužilaca koji, da bi karijerno napredovali, čine ustupke i nude uveravanja da su istomisleći sa aktuelnom vlašću, ili bar sa vrhom pravosuđa koje je bezuslovno u saglasju sa tom vlašću. Zbog toga su građani često opravdano nezadovoljni i zbog toga sudstvo iznutra i u praksi nije preraslo u treću važnu granu vlasti u demokratskoj državi.<sup>274</sup>

Najeklatantniji ilustrativni “slučajevi” ili predmeti kojima se gubi pravosudni trag u političkom lavirintu uticaja, su, među ostalim: rušenje u beogradskom kvartu Savamala pod okriljem noći; afere sa uzgojem marihuane Jovanjica 1 i Jovanjica 2; zloupotrebe prodaje oružja fabrike “Krušik” u Valjevu; nedovršen proces srpskom tajkunu Miroslavu Miškoviću....

273 Neuspeh u borbi sa visokom korupcijom i kriminalom, *Peščanik.net*, 30. mart 2022.

274 Pravosuđe sa ugrađenom politikom i istoumljem, *Peščanik.net*, 21. septembar 2022.

## ZAKONSKE I USTAVNE PROMENE

Referendum o izmeni Ustava Srbije kako bi se omogućile promene u oblasti pravosuđa (Zakona o sudijama, Zakona o uređenju sudova, Zakona o Visokom savetu sudstva, Zakona o javnom tužilaštvu i Zakona o Visokom savetu tužilaštva) raspisan je da bi se domaće zakonodavstvo uskladilo sa evropskim u procesu pristupanja Srbije EU. To izjašnjavanje sredinom januara 2022. godine obeležila je veoma mala izlaznost – glasalo je 30,65 odsto upisanih u birački spisak.

Ponudjenim izmenama Ustava u Beogradu je većinski zaokruženo “ne” – 54,8 odsto dok ih je podržalo 44,36 odsto. Na referendumsko pitanje – “Da li ste za potvrđivanje Akta o promeni Ustava Republike Srbije” odgovor “da” zaokružilo je ukupno 59,71 odsto građana izašlih na referendum, dok je 39,26 odsto bilo protiv. Međutim, referendum je obeležila i činjenica da prethodno nije određen najmanji broj birača koji bi trebalo da izađe na glasanje, pa je bilo dovoljno da većina izašlih zaokruži “da”.<sup>275</sup>

Nakon prvobitnih zamerki Venecijanske komisije (tela stručnjaka za ustavno pravo Saveta EP) na predložene amandmane u pogledu nezavisnosti izbora sudija i tužilaca, i posle revidiranog teksta zbog tih primedbi, Komisija je insistirala na potrebi da se smanje rizici od politizacije Visokog saveta sudstva i Visokog saveta tužilaca.

Dakle, po novim odredbama amandmana na Ustav, ocenjeno je pozitivnim to što Narodna skupština Srbije više neće imenovati sudije i tužioce već će to biti u nadležnosti Visokog saveta sudstva (VSS) i Visokog saveta tužilaštva (VST). U garanciji nezavisnosti sudstva i tužilaštva, međutim, ostao je sporan način izbora njihovih članova, nadležnosti VSS i način izbora i uloga četvoro istaknutih pravnika od 11 članova Visokog saveta sudstva (VSS) i Visokog saveta tužilaštva (VST). Ocena ko će biti “istaknuti pravници”, u čemu su “istaknuti”, kao i kakve kriterijume za to treba ispuniti, te

275 Šta je pokazao referendum o promenama Ustava Srbije, *Radio Slobodna Evropa*, 17. januar 2022.

kako obezbediti javnost izbora petočlane komisije koja će ih birati, opet je u domenu – politike.

“Prema Ustavu, istaknuti pravnici moraju biti dostojni, moraju imati najmanje 10 godina iskustva u pravnoj struci i ne mogu biti članovi političke stranke. Oni će se javljati na javni konkurs, selekciju će vršiti nadležni skupštinski odbor i predlagaće Skupštini osam kandidata za četiri mesta. Tu je, međutim, niz pitanja. Kako pravnici koji se javljaju na konkurs dokazuju da su istaknuti pravnici, da su dostojni, pa i da nisu članovi političke stranke? Koje još uslove treba propisati za njih da bi bili izabrani zaista istaknuti pravnici i časne osobe koje neće politizovati izbor sudija. Kako ‘utegnuti’ rad i odlučivanje komisije da bi se obezbedilo potrebno poverenje da ona neće odlučivati politički i proizvoljno? Za sve je, ključna maksimalna transparentnost”, ocenila je Dragana Boljević, članica radne grupe koja je radila na izmenama najvišeg pravnog akta u oblasti pravosuđa.<sup>276</sup>

Ona je navela da je zadatak Narodne skupštine da izabere četiri istaknuta pravnika u Visoki savet sudstva koji će, s predsednikom Vrhovnog suda i još šest sudija, biti članovi Visokog saveta sudstva i, između ostalog, birati i razrešavati sudije i predsednike sudova. Suštinski, oni će formirati sudsku vlast u Srbiji. Skupština istaknute pravnike bira dvotrećinskom većinom, što je ogromna većina, koju Ustav propisuje samo za još dva slučaja – za promenu Ustava i za razrešenje predsednika republike. Za slučaj da nema potrebne većine, o tome će većinom glasova odlučivati petočlana komisija, koju čine predsednici Narodne skupštine, Ustavnog i Vrhovnog suda, vrhovni javni tužilac i zaštitnik građana. Istaknuti pravnici trebalo bi da budu osobe od integriteta, sposobne da biraju časne i profesionalne sudije, jer su samo takve sudije potrebne državi i građanima. To je zajednički interes svih.<sup>277</sup>

276 Posle izbora treba početi sa radom na pravosudnim zakonima, *Politika*, 21. mart 2022.

277 Isto.



## DISKRECIONA PRAVA MINISTARKE, “PRITISCI” NVO I UDRUŽENJA

Kompletiranje i usvajanje seta pravosudnih zakona oročeno je do februara 2023. U međuvremenu, procedura usvajanja revidiranih ustavnih amandmana čija sadržina široj – a u velikoj meri ni stručnoj javnosti – nije poznata, ostavlja sumnju da ne postoji način za sugestije i ispravke.

“Srbija će do februara 2023. godine dobiti pet novih zakona koji regulišu položaj pravosuđa i koji će, sva je prilika, zadržati snažan uticaj izvršne vlasti na sudstvo i tužilaštvo. Da će biti upravo tako, pokazuje i način na koji se ministarska Popović odnosi prema pitanju formiranja radnih grupa i izradi nacрта pravosudnih zakona. Ministarka pravde Maja Popović izjavila je, predstavljajući nacрте pet zakona koji će ubuduće uređivati položaj sudstva i tužilaštva, da je bila izložena pritiscima kada je reč o formiranju radnih grupa za izradu seta pravosudnih zakona, ali da je iskoristila svoje diskreciono pravo da imenuje članove isključivo po kriterijumima stručnosti, profesionalnosti i integriteta. Jedina istina je da je ovaj njen lični odabir, odnosno imena članova radne grupe, pod pritiskom strukovnih udruženja Ministarstvo objavilo oko dva meseca nakon što su članovi radnih grupa preuzeli dužnost.

Da tog pritiska nije bilo, javnost ne bi znala čak ni koga je ministarka odabrala. Da je bio u pitanju lični izbor ministarke potvrdila je i Advokatska komora Srbije koja je u svom saopštenju izrazila nezadovoljstvo činjenicom da advokati članovi radnih grupa nisu delegirani od strane Komore. Druga udruženja, poput Centra za pravosudna istraživanja i drugih strukovnih udruženja, od Ministarstva su tražila neutralni, odnosno posmatrački status na sednicama radnih grupa. Ovaj predlog je odbijen bez ozbiljnijeg obrazloženja”.<sup>278</sup>

“Bila sam izložena pritiscima pojedinih nevladinih organizacija i udruženja da njihovi predstavnici rukovodstva budu članovi radnih grupa, ali sam ponosna što su radne grupe u sastavu kakav

sam odabrala izradile odlične radne tekstove zakona”, rekla je Popović na skupu povodom predstavljanja radnih tekstova pet pravosudnih zakona. Dodala je da nije želela da radne grupe budu poligon za lične promocije i navela da je za članove tih grupa izabrala “predstavnik Društva sudija Srbije i Udruženja javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, imajući u vidu da imaju najviše članova, kao i da su članovi međunarodnih organizacija. Ta udruženja su podržavala ustavne promene... dok su druga otvoreno kritikovala ustavne reforme, pa je bilo potpuno nelogično da predstavnici takvih udruženja budu članovi radnih grupa”, rekla je Popović.<sup>279</sup>

Dodala je da nisu bile potrebne ni preglomazne radne grupe, koje bi bile neefikasne u radu. Ministarka Popović zaključila je da diskreciono pravo izbora članova radnih grupa nije shvatila kao mogućnost samovolje, već da je njen cilj bio “da odabere lica koja će dati najveći doprinos u izradi seta pravosudnih zakona”.<sup>280</sup>

Sredinom oktobra, evropski komesar za politiku susedstva i proširenja Oliver Varhelji (Olivér Várhelyi) izjavio je prilikom predstavljanja Izveštaja Evropske komisije (EK) o Srbiji da je konstatovan napredak u oblasti borbe protiv korupcije, ali da se očekuju još veće aktivnosti u oblasti slobode izražavanja i primeni medijske strategije.

Prema njegovim rečima, Srbija je nastavila sa sprovođenjem evropskih reformi u oblasti pravosuđa: “Posle referenduma u januaru o ustavnim reformama, Srbija radi na njihovoj implementaciji. Posebno bi trebalo da usvoji potrebne zakone radi primene ustavnih reformi u praksi”, kaže on.

Takođe, dodao je, “konstatovali smo napredak u oblasti borbe protiv korupcije, ali očekujemo još veće aktivnosti u oblasti slobode izražavanja i primeni medijske strategije”.<sup>281</sup>

279 “Ministarka pravde: Bila sam pod pritiskom NVO i udruženja”, *FoNet*, 27. septembar 2022.

280 *Ibid.*

281 “Varhelji predstavio Izveštaj EK: Potrebno usklađivanje sa spoljnom politikom EU”, *N1*, 12. oktobar 2022.

## POLITIKA U SUDNICI: SLUČAJ HRKALOVIĆ–STEFANOVIĆ

Dakle, tek kad se i ako (s)provedu i okončaju pravosudno i pravosnažno prvenstveno predmeti visoke korupcije povezanih s državom, a presude primene bez odlaganja, moglo bi se govoriti o stvarnoj podeli vlasti i nezavisnom pravosudnom sistemu. Tokom 2022. godine, međutim, stvarnost u Srbiji ne samo da je demantovala i naznaku najavljene borbe protiv organizovanog kriminala, nego je potvrdila i spregu između političkih, izvršnih i pravosudnih vlasti.

Veze kriminalnog klana sa vrhom države i njenih predstavnika te poništavanje kredibiliteta institucija, tužilaštva, MUP i sudova u njihovim nadležnostima, najočigledije je ilustrovaio “slučaj” visokopozicioniranih funkcionera u hijerarhiji vlasti – državne sekretarke MUP Dijane Hrkalović i njenog neposredno nadređenog, tadašnjeg ministra policije Nebojše Stefanovića, ministra odbrane do oktobra 2022.

Pravnici i analitičari saglasni su da je tok ove afere počeo da otvara Pandorinu kutiju no, kolike god bile razmere međusobnog optuživanja na liniji Hrkalović–Stefanović, njen epilog je neizvestan.

Za sada je očigledno da, uprkos ozbiljnim sumnjičenjima za upletenost u teška kriminalna dela, bivšem ministru policije i potomjem šefu resora odbrane, nije izmaknuta ministarska fotelja, sve do izbora nove vlade (oktobar, 2022). Naime, i pre nego što je bivša državna sekretarka MUP i njegova najbliža saradnica “rešila da progovori”, optuživši ga za niz krivičnih dela uključujući i neovlašćeno prislušivanje predsednika Republike Aleksandra Vučića, Stefanović je već na više “razboja” bio kompromitovan.

Prethodno su mediji mesecima pisali da je njegov otac, koji je u međuvremenu preminuo, upleten u trgovinu oružjem, zatim je ministar javno doveden i u vezu s komunikacijom posredstvom zaštićene aplikacije SKY s pripadnicima kriminalnih grupa, kao i nezakonito rušenje objekata u Hercegovačkoj ulici u Savamali uz

angažman osoba sa fantomkama, neodazivanja policije na pozive građana, do praktično, kidnapovanja ljudi usred noći. Stefanoviću nije pala “dlaka sa glave” ni kad je obelodanjeno da je njegov doktorat plagijat, a zatim je i fakultetska diploma dovedena u pitanje.

Nakon što je započeo policijsko-pravosudni postupak protiv Dijane Hrkalović, pošto je pritvorena, pa puštena (u toku je suđenja za trgovinu uticajem, o čemu detaljnije sledi) ona nije odmah upirala prstom u svog nadređenog, ministra Stefanovića i njegovu povezanost, kako je kasnije tvrdila, sa mafijaškim grupama, te prisluškivanjem predsednika Vučića.

Dakle, i sama suočena sa optužbama Tužilaštva za organizovani kriminal, u intervjuu jednom režimskom tabloidu, Hrkalovićeva je navela da je Nebojša Stefanović, u vreme dok je bio šef policije “neovlašćeno imao uvid u sadržaje telefonskih razgovora Aleksandra Vučića i njegove porodice”.<sup>282</sup> Takođe, da je štitio kriminalni klan Veljka Belivuka, optuženog za niz ubistava.

Intervju nekadašnje državne sekretarke MUP, Dijane Hrkalović, objavljen u tabloidnom mediju, kojom je prilikom za kriminalnu delatnost, veze sa Veljkom Belivukom i njegovom kriminalnom grupom, za prisluškivanje predsednika Srbije i drugo, optužila svog nekadašnjeg šefa, Nebojšu Stefanovića, prouzrokovao je reakciju samog Stefanovića.

Na to je opet reagovala Hrkalović i tako se zavrteo krug optužbi uz hvalospeve predsedniku Vučiću, a pravi problemi stavljeni su u stranu. A ti problemi su veze kriminalnog klana sa vrhom države, kao i veze države i njenih predstavnika u slučaju “Jovanjica”, odnosno pronalasku 1,6 tone marihuane na tom poljoprivrednom imanju. Prebacivanje odgovornosti za veze kriminala sa vlašću imaju samo jedan uslov – da se nikako ne ukalja Aleksandar Vučić, jer mu se oboje zaklinju na vernost, ocenio je novinar NIN Vuk Z. Cvijić.

Cvijić posebno napominje: “Strašno je da je jedan od najviših zvaničnika, nekadašnji ministar policije, koji je sada na možda

282 [www.kurir.rs/vesti/politika/3956005/klupko-poceo-da-se-odmotava-dijana-hrkalovic-skroz-otvoreno-o-stefanovicu-prisluskivanju-vucica-belivukovom-klanu-jovanjici](http://www.kurir.rs/vesti/politika/3956005/klupko-poceo-da-se-odmotava-dijana-hrkalovic-skroz-otvoreno-o-stefanovicu-prisluskivanju-vucica-belivukovom-klanu-jovanjici)

formalno važnijoj funkciji kao ministar odbrane, a ujedno je i sekretar Saveta za nacionalnu bezbednost i šef Biroa za koordinaciju službi bezbednosti, optužen za kriminal”.<sup>283</sup>

Činjenica da i Dijanu Hrkalović i prvooptuženog u slučaju “Jovanjica” Predraga Koluviju kao advokat brani istaknuti član Srpske napredne stranke i predednik skupštinskog Odbora za bezbednost Vladimir Đukanović, samo svedoči o stepenu urušavanja države. Ali, i o skretanju pažnje sa slučaja “Jovanjica”. Inspektor koji je otkrio čitav slučaj, načelnik Odeljenja za suzbijanje droga, beogradske Uprave policije Slobodan Milenković, pozvan je u Više javno tužilaštvo na saslušanje nakon prozivki Dijane Hrkalović “da je čitav slučaj montiran”. Cvijić ističe da je i to rezultat pritiska Vladimira Đukanovića.

Milenković se u više navrata pozivao na saslušanje, dok pripadnik Žandarmerije Nenad Vučković, za kog postoje informacije da je vezan sa klanom Veljka Belivuka, koji je bio blizak ljudima sa tribina FK Partizana i koji se navodi kao emotivni partner Dijane Hrkalović, taj poziv još nije dobio. Napominje da niko nije pozvao ni aktuelnog ministra policije Aleksandra Vulina na saslušanje, niko “sem novinara koji su ga pitali šta je radio na Jovanjici kad je okopavao baštu”.<sup>284</sup>

Što se tiče “Jovanjice”, očigledno je da je Dijana Hrkalović poslužila za kampanju protiv inspektora koji je otkrio slučaj. Sad ga je optužila crtajući mu metu na čelu. Sa druge strane, postoji i ono na šta ukazuje i njegov branilac, da im osam meseci nakon što su za njega i njegovog zamenika podnete prijave da su životno ugroženi i da se sprema atentat na njih, institucije u Srbiji nisu pružile zaštitu i uslove da normalno rade. To su opasne stvari – smatra Cvijić.<sup>285</sup>

U oba ova, za državu važna slučaja, odnosno za njen vrh, kao advokat se pojavljuje spominjani Vladimir Đukanović, inače i član državnog Veća tužilaštva i Visokog saveta sudstva, što će reći da

283 Kadija te tuži, sudi i brani, [www.portalnovosti.com](http://www.portalnovosti.com), 9 jul 2022.

284 Isto.

285 Isto.

ima moć da odlučuje o sudbinama sudija i tužioca. Upravo sa tih pozicija Đukanović proziva sudije i tužioce u slučaju “Jovanjica” i one koji vode sudski postupak u predmetu Dijane Hrkalović, za trgovinu uticajem zbog sumnje da je uticala na dvojicu kolega da opstruiraju istrage i krše zakon.

## **TRGOVINA OPŠTIM UTICAJEM – KORUPCIJA**

Dijana Hrkalović hapšena je dva puta, pritvor joj je određivan zbog opasnosti od bekstva i uticaja na svedoke, puštena je u martu ove godine (2022) da se brani sa slobode, bez napuštanja prebivališta. Prvi put, lišena je slobode povodom rasvetljavanja ubistva karatiste Vlastimira Miloševića 2017. godine u Beogradu. U krivičnom postupku koji je u toku, bivša državna sekretarka MUP tereti se za dva krivična dela definisana kao “trgovina uticajem” u produženom trajanju, mada su se takva (ne)dela do skoro zvala korupcija i sve što se pod tim podrazumeva.

Dakle, Hrkalovićevoj se najpre “stavlja na dušu” da je 2018, naložila načelniku u MUP da ništa ne čini odmah po zahtevu sudije za prethodni postupak Višeg suda u Beogradu, kao i nadležnog tužioca, a to je da im se dostavi automatska obrada mobilnog telefona Veljka Belivuka, u to vreme okrivljenog za ubistvo pomenutog Vlastimira Miloševića 30. januara 2017, u Beogradu. Jednostavnije, po optužnici, visoka funkcionerka MUP zapravo se založila za – uklanjanje eventualnih dokaza. Osim ovog, Hrkalovićeva je optužena i za neovlašćeno prisluškivanje Darka Eleza, kog je Srbija izručila BiH zbog niza krivičnih dela počinjenih u toj državi.

Belivuk je, inače, bio jedan od osumnjičenih za saučesništvo u ubistvu Vlastimira Miloševića, ali ga je Apelacioni sud pravosudno oslobodio zbog nedostatka dokaza, nejasnih žalbenih navoda tužioca i jer, prvostepeni sud nije pravilno utvrdio činjenice. Suđenije Belivuku – nadimka Velja Nevolja, koji slovi za člana zloglasnog kriminalnog “kavačkog” klana i vođu navijačke grupe FK “Partizan”, Marku Miljkoviću i ostalim optuženima za niz brutalnih ubistava,

silovanje, držanje oružja i trgovinu drogom – posle više odlaganja počelo je 13. juna 2022.

“Belivuk i njegova ekipa optuženi su za pet ubistava, otmice, silovanje, trgovinu drogom i nelegalno posedovanje oružja. U međuvremenu, grupa je optužena za još dva ubistva, a trebalo bi da se ove optužbe dodaju prethodnim i da se grupi sudi u jednom postupku. Ono što je tužilaštvo u istrazi zanemarilo su veze koje je Belivukova grupa imala u državnim institucijama: istraživački novinari su otkrili veze koje je Belivuk imao sa brojim predstavnicima vlasti uključujući generalnog sekretara vlade Novaka Nedića, bivšu državnu sekretarku MUP Dijanu Hrkalović, istaknutim pripadnikom Žandarmerije Nenada Vučkovića, a otkriveno je da je pripadnik ove kriminalne grupe čak obezbeđivao i inauguraciju predsednika Srbije Aleksandra Vučića. Belivukova grupa je tokom rata dva crnogorska kriminalna klana bila na strani “kavačkog” i sukobljavala se sa suparničkim “škaljarskim” klanom. Žrtve njegove grupe uglavnom su članovi suparničkih ekipa.<sup>286</sup>

Belivuk i njegova kriminalna grupa pominju se u ovom izveštaju o stanju pravosuđa u Srbiji upravo u kontekstu kolopleta krimogenih grupa, njihovih veza sa institucijama sistema, uključujući i politički vrh Srbije.

“Nekadašnja državna sekretarka u MUP Srbije Dijana Hrkalović ‘pala je’ i to je malo koga iznenadilo, ali je preokrenulo medijsku scenu Srbije naglavačke. U okviru najavljene borbe protiv organizovanog kriminala, sveopšte medijske pripreme obračuna sa onima koji su navodno pretili Aleksandru Vučiću i njegovoj porodici, u pritvor je smeštena devojka koja je dugo važila za osobu od najvećeg poverenja nekadašnjeg ministra policije Nebojše Stefanovića i njegovog šefa Vučića. Njoj je određen pritvor od 30 dana, što je standardna mera, da navodno ne bi uticala na svedoke, a terete je za krivično delo trgovine uticajem, koje je novijeg datuma i nema neke spektakularne rezultate u srpskoj sudskoj praksi. To je više delo iz oblasti korupcije, a nju javno dovode u vezu sa

286 Posle više odlaganja danas počelo suđenje Belivukovoj grupi, *Krik*, 13. jun 2022.

najtežim oblicima organizovanog kriminala”, objavila je istraživačka mreža KRIK.

Mediji koji se zaista bave novinarstvom odavno su ukazivali na čudne odnose Dijane Hrkalović i osoba koje su neposredno uključene u organizovani kriminal, objašnjavali da je njen uspon neprirodan, da je usledio posle Vučićevog obračuna sa vodećim ljudima u policiji 2014. godine, kad je u policiju na neki način, uveden princip podaništva. Njeno hapšenje u tom kontekstu izgleda kao jedan od događaja koji znače pokušaj režima da se pomiri sa realnim stanjem stvari, ali da to ne naškodi rejtingu prvog čoveka tog režima, jer u tom detalju leži sva njegova moć.<sup>287</sup>

Na početku suđenja, u aprilu 2022. godine, pred Specijalnim sudom za organizovani kriminal, Dijana Hrkalović negirala je krivicu navodeći da “ne priznaje ni jedno delo” koje se navodi u optužnici.

U septembarskom nastavku procesa takođe je negirala spominjanje svog imena u telefonskoj komunikaciji Veljka Belivuka i visoko rangiranog pripadnika Žandarmerije Nenada Vučkovića Vučka. Na insistiranje sudije da se izjasni o pominjaju “D” i “Dijana” odgovorila je da “osporava” da je to ona. Optužena je napomenula da se u toj komunikaciji pominje i “ministar”, ali i “Nebojša”, aludirajući na tadašnjeg ministra policije Nebojšu Stefanovića.

Otkako je njenu odbranu preuzeo advokat i funkcioner SNS Vladimir Đukanović, koga nazivaju i “advokatom za specijalne zadatke”, ona je počela da svaljuje krivicu na Stefanovića.



## MISTERIJA OPŠTE AMNEZIJE

“Ako moj bivši šef ima amneziju, neka zna da je ja nemam”, rekla je u junu Hrkalović u intervjuu za jedan od prorežimskih tablioda,<sup>288</sup> najavljen nadnaslovom “megaekskluzivno”, čije izvode su preneli i ostali tabliodi bliski vlasti, ali i znatan deo ostalih medija. Ona je teško optužila svog bivšeg šefa, tadašnjeg ministra policije Nebojšu Stefanovića, dok se javnosti sugerisao zaključak da bi mogla biti i ključni svedok protiv njega.

Stefanović je, kako ona tvrdi, lično štitio klan Veljka Belivuka, zajedno sa policijskim inspektorom Slobodanom Milenkovićem, zvanim Mali Senta, montirao je aferu “Jovanjica”, a stoji i iza prisluškivanja predsednika Vučića. Dijana Hrkalović govorila je i o sudskom procesu koji je u toku, odnosima s vođama navijača i mnogim drugim stvarima. Kako kaže, od svega što je pisano o njoj, 20 odsto su potpune neistine i besmislice, a u 80 odsto stvari treba samo, umesto njenog imena, staviti ime njenog nekadašnjeg šefa Stefanovića i to će biti istina. Prema njenim rečima, klan Veljka Belivuka i Marka Miljkovića štitio je lično Nebojša Stefanović.<sup>289</sup>

“Ja želim da se istina čuje”, rekla je Dijana Hrkalović u tom intervjuu za Objektiv. “Kako ja kažem, bilo je tako i nikako drugačije. Ovo mi je prioritet i najvažnija tema. Dakle, Nebojša Stefanović je imao uvid u komunikacije predsednika i njegove porodice, čitao je transkripte razgovora, a ništa nije uradio. I šta je zanimljivo, to se nije desilo dva tri puta, nego 658 puta. Ja ne znam kako tog čoveka nije sramota i da li ima obraz i osećaj za sramotu. Predsednik je njega izmislio, Nebojša Stefanović nije postojao pre Vučića. Ja ne znam zašto je on to radio, ali ga je udarila sujeta, kompleks i moć”, rekla je Hrkalović.

288 [objektiv.rs/vest/1161319/dijana-hrkalovic-nebojsa-stefanovic-prisluskivao-vucica-montirao-jovanjicu-i-stitio-belivuka-video](https://objektiv.rs/vest/1161319/dijana-hrkalovic-nebojsa-stefanovic-prisluskivao-vucica-montirao-jovanjicu-i-stitio-belivuka-video)

289 Progovorila Hrkalovićeva, ključni svedok: Nebojša Stefanović lično štitio Velju Nevolju, namestio Jovanjicu I čitao sve Vučićeve transkripte, [www.republika.rs](http://www.republika.rs), 18. jun 2022.

Ona je dodala kako misli da je Stefanović prisluškiavao Vučića u dogovoru sa stranim službama.<sup>290</sup>

Kako sada, a i već godinama ili decenijama stoje stvari, niti će građani Srbije saznati kompletnu istinu o aferama koje povremeno “uzdrmajū” javnost, niti će one dobiti pravi(čan) sudski epilog. Zastarelost, zatrpavanje novim “dosijeima” skrivenim posle u nečijim ladicama, kratkoročno uzbunjivanje u tzv. “borbi” protiv organizovanog kriminala i njihovoj povezanosti sa političko-državnom vrhuškom, korupcija na svim nivoima u Srbiji, naime, nisu tek sporadični skandali već uspostavljeni sistem u načinima kako ih zatrpati.

Ministri, poput Stefanovića, iz misterioznih razloga ostaju na svojim mestima i posle baraža optužbi u javnosti, samo menjajući portfelje, a oni koji dobro rade svoj posao postaju suvišni kadrovi ili im se još i sudi i izloženi su kaznama ili degradiranju, poput inspektora Milenkovića koji je otkrio “Jovanjicu”.

“Sve što se o bivšoj sekretarki MUP, Dijani Hrkalović, širi po državnim tabloidima radi se da bi se zatrpala očigledna činjenica: nju je izabrao i postavio Aleksandar Vučić, najpre u BIA, potom u MUP Srbije.

Ona je njegov kadrovski izbor, pa ako se sa njom tako prevario, postavlja se pitanje da li je uopšte sposoban da donosi razumne i odgovorne odluke. Ako je ta žena sve to što se priča, kako je mogla toliko godina da bude ‘ispod radara’ čoveka koji sve zna? On koji se od dolaska na vlast, a još više pre nego što je bio na vlasti, hrabro prsio da će od Srbije napraviti državu poštenih ljudi, da će satrti kriminal i korupciju, lopovima oduzeti a sirotinji dati, sada upravo igra – čudnu ulogu”.<sup>291</sup>

290 “Hrkalović tvrdi: Stefanović je prisluškiavao Vučića, a on ga je napravio”, [nova.rs](http://nova.rs), 18. jun 2022.

291 Grupni portret sa Dijanom Hrkalović, *Vreme*, 21. januar 2021.

## KRIMINAL U SRBIJI – NERASPLETENI KLUPKO

U Srbiji je gotovo nemoguće govoriti o porastu organizovanog kriminala i njegovim najtežim oblicima, a da se, u najvećem broju slučajeva ne povezuje sa političkim miljeom, vrhom državne vlasti, odnosno uspostavljenim sistemom vladavine pravosudnim i drugim nadležnim institucijama.

Organizovani kriminal se prećutno dozvoljava, često uz podršku ili direktan uticaj vlasti i njima bliskih ljudi. Takva saznanja, međutim, uglavnom ostaju u domenu sumnji, indicija i nagađanja, a tek su retko do kraja obelodanjena i razotkrivena. Još ređe su dokazana tako da dobiju pravosudni epilog, ili se – ako ima iole čvrstih dokaza i direktnih svedočenja – takvi postupci vremenom prikrivaju, odnosno “zatrpaju” nekim drugim, sve do zastarevanja i zaborava.

Istovremeno, u političkim krugovima nikakvih posledica gotovo da nema. Smenjivanja ili ostavki visokih državnih, ali i funkcionera lokalnog i nižeg ranga, uprkos velikoj kompromitaciji ili povezivanju s očiglednim i ukorenjenim kriminalom, u Srbiji se ne pamte čak i kad su “čvrsto obećane”.

Verovatno zbog “poplave” korupcionaških afera, trgovine uticajem, nekontrolisanog političkog nasilja na slobodu mišljenja, uključujući i fizičku primenu sile uglavnom ciljano organizovanih grupa, tokom 2022. godine delimično su isplivala saznanja, ali samo utoliko što se o nezakonitim radnjama više čulo ili čitalo.

Tome su često doprinosili sukobi interesa osnaženih mafijaških grupa i političkih krugova, odnosno pojedinačnih moćnika, zbog naraslih ambicija i apetita jednih i drugih, pa je što-šta procurilo u javnost. I to, počev od krupne korupcije, osnivanja kriminogenih skupina “navijača”, mahom zaduženih za izazivanje nasilja i zastrašivanja, pa do drugih simbiotskih veza između tajkunskih i drugih grupacija koje su vlasti godinama stvarale.

Kad bi se počinioci teških krivičnih dela (onih koji su služili kao produžena ruka vlasti) i našli pred sudom narušavana je, u

izvesnoj meri, “mafijaška omerta”. Režimski mediji služili su da se taj koloplet politike i kriminala zataškava sledstveno interesima političkih moćnika. Dakle, po takvim “izveštavanjima”, usledili su pokušaji razotkrivanja pozadine zločina, uključujući političke likvidacije (poput smaknuća Olivera Ivanovića) i drugih ubistava.

Razilaženje ambicija nalogodavaca i počinitelaca rezultiralo je i svedočenjima “iz prve ruke” o rušilačkim noćnim pohodima (Savama), ali i protivzakonitoj izgradnji raznih objekata, sumnjivom poslovanju stranih investitora, te “ugradnji” u takve poslove i transakcije politički podobnih firmi. Naizgled “puštena niz vodu”, kriminalna vrhuška koja mnogo zna, otplivaće mirno do prve političke (od)brane.

Jasno je, dok god je država pokrovitelj korupcionaških i drugih kriminogenih poduhvata i drži pod kontrolom većinu medija, teško se može očekivati da će se brojne afere pravosudno i pravno rasplesti, a da će krivci, nalogodavci – pre svega, biti otkriveni i kažnjeni.

## RASPROTRANJENA KORUPCIJA

Korupcija, (po definiciji: zloupotreba vlasti radi lične ili grupne koristi bez obzira da li je u javnom ili privatnom sektoru)<sup>292</sup> i trgovina uticajem (krivično delo koje se “sastoji u primanju nagrade ili kakve druge koristi u cilju posredovanja da se izvrši ili ne izvrši neka službena radnja, pri čemu samo posredovanje treba da se ostvari korišćenjem svog službenog ili društvenog položaja, ili uticaja)<sup>293</sup> prednjače u odnosu na sve ostale oblike kriminalnih radnji. Tačnije, oni su njihova baza, tako involvirani u sistem da su postali model funkcionisanja državnog aparata, od najnižih do najviših lestvica i nivoa.

Srbija je po parametrima istraživačkog uočavanja korupcije na 96. mestu od 180 zemalja i teritorija, sa indeksom 38, zabeleženim drugu godinu zaredom, što su ujedno i njene najniže dosadašnje ocene, pokazao je Globalni indeks percepcije korupcije 2021. koji je objavila organizacija Transparensi internešenal (Transparency International, TI). Srbija nije zabeležila napredak i sa tih

<sup>292</sup> [sr.wikipedia.org/sr-el](http://sr.wikipedia.org/sr-el)

<sup>293</sup> [www.glosarijum.rs/trgovina-uticajem](http://www.glosarijum.rs/trgovina-uticajem)

38 poena, kao i prethodne godine, ostaje na svom najnižem rezultatu od 2012, otkad su podaci uporedivi. Srbija 96. mesto deli sa još pet zemalja – Argentinom, Brazilom, Indonezijom, Lesotom i Turskom. Ona i druge zemlje sa Zapadnog Balkana svrstane su u region istočne Evrope i centralne Azije.<sup>294</sup>

“Zemlja se više ne smatra demokratskom već hibridnim režimom i vlada je postala ozloglašena po jakom uticaju na medije, uznemiravanju nezavisnih kritičara i držanju nefer izbora”, navodi se u izveštaju TI. Nedostatak transparentnosti, uočljiv oko glavnih stranih investicija, izaziva rasprostranjenu zabrinutost, što se odrazilo na nedavni talas javnih protesta protiv spornog projekta istraživanja i planiranog rudarenja litijuma. Pokret na nivou zemlje primorao je predsednika i njegovu vladajuću Srpsku naprednu stranku (SNS) da izmeni zakon o referendumu i povuče zakone koji bi olakšali državi da ekspropriše zemlju.<sup>295</sup>

“Pritisci Evropske unije da Srbija suzbije korupciju nisu dali rezultat. Moguće je da će joj veći podsticaj biti inicijativa Amerike, koja šalje direktne poruke i opciju sankcija, ali to ostaje da se vidi”, smatra Nemanja Nenadić, programski direktor Transparentnost Srbija (TS). Po istraživanju ove nevladine organizacije usmerene na borbu protiv korupcije, građani se u svakodnevnom životu sa tim problemom suočavaju u sektorima zdravstva, policije, inspekcija i zapošljavanje u državnoj službi.<sup>296</sup>

Nenadić podseća na to da je pre dolaska na vlast 2012, Srpska napredna stranka javno insistirala na borbi protiv korupcije (što je bio i glavni razlog uspeha na izborima),<sup>297</sup> ali su rezultati uglav-

294 Index korupcije: Srbija drugu godinu zaredom na svom najslabijem rezultatu, *Beta*, 25. januar 2022.

295 Index korupcije: Srbija drugu godinu zaredom na svom najslabijem rezultatu, *Beta*, 25. januar 2022.

296 Bez poklona se ne ide: Spoljni interes za korupciju u Srbiji, [www.slobodnaevropa.org/a/srbija-korupcija](http://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-korupcija) 10. avgust 2022.

297 Korupcija je bila glavna tema i tokom nekoliko narednih godina. Vrhunac te kampanje bilo je hapšenje biznismena Mirosla Miškovića, vlasnika DELTA Holdinga i tužba za korupciju. Posle niza godina, pred Međunarodnim centrom za rešavanje investicionih sporova Svetske banke (ICSID), poznatim kao Vašingtonska arbitraža, država Srbija izgubila je spor od firme “Mera invest”, u vlasništvu

nom u domenu donošenja zakona koji se ne primenjuju efikasno. “Interesantno je da danas, deset godina posle, Srpska napredna stranka i njen lider Aleksandar Vučić više glasno ne govore o borbi protiv korupcije i eventualnim rezultatima”, navodi Nenadić.<sup>298</sup>

Grupa država Saveta Evrope za borbu protiv korupcije (GRECO) pozvala je Srbiju da oformi sistem za sprečavanje korupcije među najvišim izvršnim funkcionerima, uključujući predsednika, ministre, državne sekretare, šefove kabineta, savetnike, kao i pripadnike policije, navodi se u izveštaju objavljenom 5. jula 2022. GRECO, u petom krugu evaluacije koji se bavio organima centralne vlasti. Izveštaj daje 24 preporuke koje bi Srbiji trebalo da pomognu da izgradi javnu strategiju za sprečavanje korupcije, koja bi eksplicitno obuhvatila ljude na najvišim izvršnim funkcijama. U izveštaju se takođe napominje centralna uloga Agencije za borbu protiv korupcije i preporučuje jačanje uloge Agencije proširivanjem njenog delokruga na osobe sa najvišim izvršnim funkcijama, uključujući predsednika države, šefove kabineta, premijera, potpredsednika Vlade, kao i savetnike i policijske službenike. Osim toga, preporučuje se svim osobama s najvišim izvršnim funkcijama da obelodanjaju *ad hoc* sukob interesa, shodno standardima integriteta i kodeksu ponašanja u skladu sa zakonom.

Preporučuje se, takođe, izrada odgovarajućeg dokumenta o ponašanju za predsednika Republike.<sup>299</sup>

Ovakvi izveštaji i upozorenja usledili su nakon kontinuiranih i očiglednih oblika korupcije u gotovo svim segmentima društva, državnim institucijama i privatnim delatnostima.

Najveće proteste tokom 2022. godine izazvali su planovi rudarske korporacije “Rio Tinto”, druge po veličini na svetu, da u okolini Loznice otvori rudnik litijuma. Te namere podstakle su glasno

.....

Marka Miškovića, sina poznatog biznismena Miroslava Miškovića. Prema presudi, na koju optužena strana ima pravo prigovora, Srbija je dužna da isplati Miškovićima 30 miliona evra. ([nova.rs/vesti/politika/otkrivamo-sud-odlucio-srbija-mora-da-plati-miskovicu-30-miliona-evra-odstetu/](https://nova.rs/vesti/politika/otkrivamo-sud-odlucio-srbija-mora-da-plati-miskovicu-30-miliona-evra-odstetu/))

298 Isto.

299 GRECO: Srbija da spreči korupciju među najvišim državnim organima i policijom, [www.slobodnaevropa.org/a/srbija-korupcija](https://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-korupcija), 5. jul 2022.

protivljenje ekoloških aktivista, lokalnih zajednica i značajnog dela stanovništva zbog zabrinutosti za uništenje prirodne okoline i štetnih posledica ovakve eksploatacije. Protesti protiv kompanije “Rio Tinto” i njenog projekta za iskopavanje litijuma u dolini Jadra nastavljani su blokadom puteva, ali i u gradovima širom Srbije. Takav podižući glas javnosti u jednom trenutku zapretio je i mogućim političkim posledicama, pa je usledila iznuđena reakcija vlasti.

Vlada Srbije je pod pritiskom javnosti donela odluku o prekidu saradnje sa međunarodnom rudarskom kompanijom “Rio Tinto”. Poništeni su svi upravni akti vezani za “Rio Tinto”, odnosno (ćerku firmu) “Rio Sava”, sve dozvole, odluke, rešenja. Predsednica Vlade Srbije je tada saopštila: “Ispunili smo sve zahteve ekoloških protesta i stavili tačku na ‘Rio Tinto’ u Republici Srbiji”.<sup>300</sup>

Međutim, aktivisti za zaštitu životne sredine ostali su skeptični i nepoverljivi, tvrdeći da “Rio Tinto” “ne odustaje od projekta ‘Jadar’ i eksploatacije litijuma u okolini Loznice”. U prilog tome ukazivali su na to da je ta kompanija raspisala oglas za nekoliko radnih mesta u Srbiji. Naime, na sajtu za zapošljavanje Infostud objavljen je oglas za četiri radne pozicije: Travel administrator, Information Centre Communication Analyst, HR Administrator/Analyst i Senior Advisor Brand and Digital Communication...<sup>301</sup>

Da stvar sa “Rio Tintom” ipak nije završena pokazuje i izjava predsednika Vučića: “Ali hajde da sutra izbacim ‘Rio Tinto’. Hoćete li vi da obezbedite milijardu evra koliko bi trebalo da platimo zbog onoga što su oni potpisivali? Ili je bolje da se pronade bolji način za rešavanje problema. Važno je da postoji moratorijum, nema nikakvih daljih aktivnosti ‘Rio Tinta’. Šta će biti dalje, videćemo”.<sup>302</sup>

Mada je poslovanje i ulazak kompanije “Rio Tinto” u Srbiju najnoviji primer raširene političke korupcije najvišeg nivoa, to je tek

300 Vlada Srbije prekida saradnju sa ‘Rio Tinto’, [www.slobodnaevropa.org](http://www.slobodnaevropa.org)  
20 januar 2022.

301 Rio Tinto izgleda, ipak, ne odustaje – kompanija objavila oglase za posao, N1  
Beograd, 11. oktobar 2022.

302 [nova.rs/vesti/drustvo/vucic-milijardu-evra-cemo-platiti-rio-tintu-ako-ga-izbacimo-iz-zemlje](http://nova.rs/vesti/drustvo/vucic-milijardu-evra-cemo-platiti-rio-tintu-ako-ga-izbacimo-iz-zemlje)

jedan od slučajeva u nizu višegodišnje razgradnje sistema demokratskog funkcionisanja države. Građevinski poduhvati koji se dodeljuju stranim investitorima bez tendera, preplaćeni infrastruktturni poslovi dobijeni bez konkursa, prodaja ili uništavanje javnih preduzeća postavljanjem stranačkih kadrova, falsifikovanje diploma i doktorata najviših državnih funkcionera i sumnjive privatizacije, pogodovanje investitorima za stambenu gradnju nezakonitim ili pravno diskutabilnim rušenjem postojećih zgrada – jasni su pokazatelji propasti poštenog poslovanja, demokratskih i moralnih vrednosti u Srbiji.

Dejan Šoškić, profesor Ekonomskog fakulteta u Beogradu u analizi o posledicama korupcije u Srbiji ističe da je “korupcija u Srbiji razrađen sistem od dna do vrha, koji delotvorno urušava institucije i vladavinu prava. To nas prema računici Fiskalnog saveta košta najmanje 1,6% BDP godišnje, ali iza ovog procenta se krije ekonomski kancer koji dugoročno i sveobuhvatno nagrizava i privredu i društvo. Zloćudni tumor vodi u stagnaciju, gubitak konkurentnosti, povećanje siromaštva i duga zemlje”.<sup>303</sup>

## **ORGANIZOVANI KRIMINAL I “TRGOVINA UTICAJEM”**

Kao što je rečeno, verovatno zbog poraslih apetita ojačalih kriminalnih grupa i njihovih vođa i sukoba interesa sa dojučerašnjim političkim pokroviteljima i nalogodavcima, 2021. godine usledila su hapšenja visoko rangiranih mafijaških bosova i (dela) njihovih saučesnika i partnera. Slučaj uhapšene državne sekretarke MUP Dijane Hrkalović kojoj se sudi, njenih tvrdnji o povezanosti tadašnjeg ministra tog resora Nebojše Stefanovića sa kriminalnim klanom Veljka Belivuka (detaljnije opisano u poglavlju “Pravosuđe”, prim. aut), kako god se završio, rečito svedoči o nesumnjivom “prijedruživanju” ljudi iz kriminalnog miljea državnim poslovima, ali i obrnuto, učešću državnih funkcionera u kriminalnim radnjama.

303 Korupcija i privredni rast u Srbiji: Nesposobni proteruju sposobne, *Biznis & Finansije*, 22. april 2022.



Sporadični obračuni države sa kriminalom unutar “sopstvenih redova”, poput hapšenja bivšeg zamenika načelnika Službe za borbu protiv organizovanog kriminala (SBPOK) Gorana Papića, ili nekadašnje državne sekretarke MUP Dijane Hrkalović praktično više govore o obračunima unutar vladajuće stranke s njenim kadrovima koji su se “oteli kontroli”. Hrkalovićeva je uhapšena krajem oktobra 2021. godine, navodno, zbog sumnje da je uklanjala dokaze posle ubistva karatiste Vlastimira Miloševića u januaru 2017. godine. Njeno delovanje u MUP pratilo su brojne kontroverze, najpre zbog neobične biografije, a nadasve zbog povezanosti sa navijačkim grupama, prvenstveno ozloglašanim Veljkom Belivukom, zvanim Velja Nevolja.<sup>304</sup>

Belivuk je kao vođa navijača FK Partizan godinama držao beogradsko podzemlje, a pripadnici njegove navijačke grupe “Principi” poodavno su angažovani kao “obezbeđenje” u svim beogradskim klubovima, a ujedno bili zaduženi za dilovanje narkotika, rekretiranje biznismena i kafedžija. Međutim, desetine krivičnih prijava završavale su u nečijim fiokama, ili se čekala njihova zastarelost.

Uveliko se verovalo da imaju zaštitu u samom vrhu vlasti, a pojedine zajedničke fotografije navijača sa srpskim političarima i ministrima, zagrljeni u noćnom provodu, dodatno su potvrđivale te sumnje. Trenutno se kriminalna grupa Velje Nevolje tereti za nekollicinu brutalnih ubistava i sakaćenja žrtava, uključujući i “mlevenje delova tela mašinom za meso”. Belivuk je u medijima označen kao navodni član crnogorskog “kavačkog” kriminalnog klana i kao čovek koji je planirao navodni atentat na predsednika Srbije Aleksandra Vučića.<sup>305</sup>

Polovinom oktobra u Specijalnom sudu za organizovani kriminal počelo je suđenje Veljku Belivuku, Marku Miljkoviću i 15-torici članova njihove organizovane kriminalne družine koji su negirali krivicu za sedam bestijalnih ubistava, otmica i drugih zločina. Belivuk je naveo da su im zločini “napakovani”, dokazi montirani,

304 ORGANIZOVANI KRIMINAL: U Srbiji je to državni posao, 22.02. 2022, [lupiga.com/vijesti/organizovani-kriminal-u-srbiji-je-to-drzavni-posao](http://lupiga.com/vijesti/organizovani-kriminal-u-srbiji-je-to-drzavni-posao)

305 Isto.

tvrdeći da je njegovu navijačku grupu vlast angažovala da obezbeđuju proteste i mitinge.

“Ukoliko tužilac nastavi da podmeće dokaze protiv nas i izmišlja, biću prinuđen da ispričam sve što smo radili za državu. Počeću od Savamale, a posle ću i o mnogo težim krivičnim delima”, rekao je Belivuk na saslušanju i dodao: “Zvonko Veselinović, Sale (Aleksandar Stanković – zvani Sale Mutavi) i ja smo poslali momke da ruše u Savamali”<sup>306</sup>

Veselinović je široj javnosti poznat kao biznismen koji se dovođio u vezu sa ubistvom političara Olivera Ivanovića. Sa druge strane, Stanković je ubijen 2016, u Beogradu, nedaleko od Centralnog zatvora, a svojevremeno je bio najbliži saradnik Belivuka.

Slučaj bespravnog rušenja nekoliko objekata u Hercegovačkoj ulici u beogradskom kvartu Savamala, ni posle šest godina nije zvanično rasvetljen, a više osoba, koje su u noći između 24. i 25. aprila 2016, maskirane fantomkama, bagerima srušile sa zemljom sve što se nalazilo na putu izgradnje megalomanskog projekta “Beograd na vodi”, ni do sada nisu identifikovane.<sup>307</sup>

## KONTROVERZE U SLUČAJU “BALKANSKOG ESKOBARA”

U aprilu 2022, u beogradskoj vili na Dedinju uhapšen je Darko Šarić, poznat kao “Balkanski Eskobar”, optužen još 2010. za šverc 5,7 tona kokaina iz Južne Amerike. Po tom osnovu, nakon maratonskog postupka, Šarić je prvostepeno osuđen na 15 godina zatvora, a u oktobru 2022, Apelacioni sud u Beogradu smanjio mu je kaznu na 14 godina. U zatvorskom pritvoru od predaje 2014, proveo je sedam godina i devet meseci, a krajem 2021. godine zatvor mu je zamenjen blažom merom – zabranom napuštanja stana, uz elektronski nadzor.

306 EKSKLUZIVNO Belivuk u iskazu rekao da je rušio u Savamali, [nova.rs](http://nova.rs), 9. februar 2022.

307 Belivuk u iskazu rekao da je rušio u Savamali, [www.danas.rs/vesti/drustvo/nova-belivuk-u-iskazu-rekao-da-je-rusio-u-savamali](http://www.danas.rs/vesti/drustvo/nova-belivuk-u-iskazu-rekao-da-je-rusio-u-savamali), 9. februar 2022.

Ponovno hapšenje Šarića u aprilu 2022, usledilo je zbog novih krivičnih dela koja mu se stavljaju na teret: udruživanja u izvršenju krivičnog dela nedozvoljene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga, nedozvoljena proizvodnja, držanja, nošenja i prometa oružja i eksplozivnih materija, izazivanja opšte opasnosti i zloupotrebe službenog položaja... Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP) saopštilo je da je osim Šarića uhapšeno još pet osoba, koje se sumnjiče da su članovi organizovane kriminalne grupe. Navodi se da je u pitanju međunarodna akcija koju su koordinirali Europol i Eurojust, a u kojoj su učestvovali i policije Hrvatske i Srbije.<sup>308</sup>

“Ono što bi trebalo da nas zabrine je pitanje, zašto naše službe nisu otkrile i nisu odradile na vreme ono što je danas učinjeno u koordinaciji Eurola i Eurojusta. Posebno zabrinjava, od podataka koji su do sada dostupni, da je koristio mobilne telefone i da postoji sumnja da je naručivao ubistva iz ove zgrade ispred koje stojimo (zgrade Specijalnog suda)”, rekao je Vuk Cvijić, novinar nedeljnika NIN, naglašavajući da je “za tako nešto potrebna ozbiljna logistika i ozbiljna podrška”.<sup>309</sup>

Ističući da se javlja sumnja u vezu između bezbednosne tajne službe sa mafijom, Cvijić poručuje da ćemo videti ko će sve biti uhapšen.

“Ono što je zanimljivo je ta Skaj aplikacija, izgleda da je ona provaljena a to nisu uradile naše službe, kao ni u slučaju Belivuk. Očito da je inicijativa stigla iz inostranstva, da je u toj aplikaciji otkrivena komunikacija koja je dokaz za ovo za šta se tereti”, rekao je Cvijić. Naglašava i da je moguće da se prepliću i slučaj Belivuk i slučaj Šarić, jer je Belivuk, prema operativnim podacima, bio deo

308 Šarić saslušan u vili na Dedinju, pa prebačen u SBPOK, oglasio se MUP: “Velika međunarodna akcija, uhapšeno petoro osoba do sada”, *Nedeljnik*, 14. april 2022.

309 Cvijić: Čudno da se MUP ne hvali, ispitati vezu klana sa ljudima iz institucija, [www.danas.rs/cvijic-cudno-da-se-mup-ne-hvali-ispitati-vezu-klana-sa-ljudima-iz-institucija](http://www.danas.rs/cvijic-cudno-da-se-mup-ne-hvali-ispitati-vezu-klana-sa-ljudima-iz-institucija), 14. april 2022.

većeg klana koga mi zovemo kavački klan, iako su glave klana državljani Srbije.<sup>310</sup>

Šta se desilo sa slučajem doturanja satelitskih telefona Darku Šariću, kojima je, kako navodi Europol, organizovao svoju kriminalnu grupu i naredio ubistvo jednog od najbližih saradnika, a sve to – iz pritvorske jedinice u Specijalnom sudu? Tužilaštvo za organizovani kriminal naredilo je istragu protiv Šarića i još 11 osoba, rezultata i dalje nema. Ko je pritvorenom Darku Šariću dopremio telefone sa Skaj aplikacijom, posredstvom koje je navodno upravljao međunarodnim, mutnim poslovima i naručio ubistvo Milana Milovića zvanog Cigla prošle godine u Ekvadoru? U Tužilaštvu za organizovani kriminal kažu da je u toku predistražni postupak u cilju utvrđivanja načina na koji je okrivljeni Darko Šarić došao u posed mobilnih telefona kojima je, postoji osnovana sumnja, pripadnicima svoje organizovane, kriminalne grupe nalagao vršenje krivičnih dela?<sup>311</sup>

Reagujući na navode da je komunicirao sa Darkom Šarićem, optuženim za šverc više tona kokaina iz Južne Amerike, bivši ministar unutrašnjih poslova Nebojša Stefanović ocenio je da je u pitanju “prljava i lažljiva kampanja” u kojoj, kako je rekao, “nema grama istine”.<sup>312</sup> “Po ko zna koji put, pozivam sve naše nadležne službe i organe pravosuđa da utvrde ko je koristio ovaj vid komunikacije sa kriminalcima i mafijom i koji je sadržaj tih razgovora. Uveren sam da su naši nadležni državni organi više nego sposobni da to urade i da će na taj način dovesti do prave i jedine istine”, dodao je Stefanović.<sup>313</sup>

Za sada, rezultata u ovoj istrazi nema, a rok za završetak tužilačke procedure je – godinu dana.

310 Isto.

311 Slučaj Šarić i dalje enigma – ko mu je doturio telefone, kako je to bilo moguće?, *N1*, 16. maj 2022.

312 Stefanović: Nikad nisam koristio Skaj telefon i aplikaciju, a kamoli komunicirao sa kriminalcima, *Beta*, 18. jun 2022.

313 Isto.

## UBISTVO OLIVERA IVANOVIĆA, SPORA ISTRAGA

Oliver Ivanović, lider kosovskih Srba i čelnik Građanske inicijative sloboda demokratija pravda, ubijen je 16. januara 2018. godine ispred stranačkih prostorija u Severnoj Mitrovici. Na njega je s leđa ispaljeno šest metaka. Iako je istraga o atentatu na Ivanovića, tada pokrenuta i na Kosovu i u Srbiji, i uprkos indicijama o počiniocima ovog, nesumnjivo političkog ubistva, ni posle četiri godine nalogodavci tog zločina nisu ni otkriveni, niti se naziru izgledi da će biti procesuirani. Naprotiv, istina se prikriva kao i dokazi protiv osumnjičenih.

Kosovsko Specijalno tužilaštvo u februaru 2020, za zločin je optužilo kriminalnu grupu, navodno predvođenu Zvonkom Veselinovićem i Milanom Radoičićem, ali je optužnica u septembru vraćena na ponovni postupak i od tada se pripremna ročišta odlažu. Veselinović i Radoičić su i dalje u bekstvu od kosovskih vlasti, a na optužnici je još šest osoba čije suđenje ne napreduje.<sup>314</sup>

Boban Bogdanović, prijatelj ubijenog kriminalca Aleksandra Gligorijevića Pukija, člana klana Veljka Belivuka, izjavio je za KRIK da je Olivera Ivanovića ubio Ljubomir Lainović iz Novog Sada, a da je naručilac ubistva kontroverzni kosovski biznismen Zvonko Veselinović. Gligorijević mu je rekao da je Ivanovića ubio Ljubomir Lainović (sin nekada "žestokog" novosadskog momka Brani-slava Lainovića Dugog). Čovek koji je organizovao njegov dolazak na Kosovo i pripremio logistiku ubistva Olivera Ivanovića je Milan Radoičić. Čovek koji je naredio Oliverovo ubistvo je Zvonko Veselinović. To je ono što mi je rekao".<sup>315</sup>

Ministarstvo unutrašnjih poslova Srbije pozvalo je Bobana Bogdanovića, nakon izjave portalu KRIK, da svoja saznanja saopšti istražnim organima, pre nego medijima. Tim povodom MUP je izdao i saopštenje: "MUP sa žaljenjem konstatuje da Bogdanović

314 Srbija, Kosovo i Oliver Ivanović: Tri godine od ubistva jednog od lidera kosovskih Srba, *BBC*, 16 januar 2021.

315 Isto.

nije izneo nijednu novu činjenicu, niti je bilo koji od svojih navoda potvrdio bilo materijalnim dokazima, bilo izjavama svedoka". U saopštenju se dalje dodaje i da se tvrdnje Bogdanovića "isključivo oslanjaju na njegove navodne razgovore sa pokojnicima i odnose se na navodne radnje pokojnika, te su shodno tome potpuno neproverljive".<sup>316</sup>

Kontroverzni biznismen sa severa Kosova Zvonko Veselinović i dalje je poželjan poslovni partner u Srbiji. Njegovi poslovi cvetaju, uprkos tome što se sumnjiči za ubistvo Olivera Ivanovića i njegovo se ime spominje u vezi rušenja u Savamali. Iako postoji niz svedočenja o njegovoj saradnji sa klanom Veljka Belivuka i uprkos tome što se nalazi na crnoj listi SAD, označen kao vođa kriminalne grupe, on je i dalje blizak vlasti u Beogradu. Firme Zvonka Veselinovića i Milana Radoičića i dalje dobijaju sredstva iz budžeta mada su pod međunarodnim sankcijama.

U decembru prošle godine SAD su objavile novu listu sankcija, a na spisku se našlo i ime Veselinovića. U obrazloženju se navodi da je Veselinović vođa organizovane kriminalne grupe i jedna od najozloglašnijih korumpiranih ličnosti na Kosovu. Navodi se i da je angažovan u šemi velikih razmera za podmićivanje sa kosovskim i srpskim bezbednosnim zvaničnicima, koji su omogućili trgovinu narkoticima i oružjem između Kosova i Srbije.<sup>317</sup>

U Sjedinjenim Državama pod sankcijama, na Kosovu, na poternici, (a za zvanični Beograd "prvi na braniku" Srba na severu Kosova), našao se i Milan Radoičić, koji je prethodno dva puta izbegao hapšenje kosovske policije bekstvom sa Kosova. Istovremeno, uz bavljenje politikom, Radoičić razvija poslove u Srbiji u oblasti građevine i hotelijerstva i ostvaruje milionske prihode.

316 Tvrdnje o ubistvu Olivera Ivanovića na portalu KRIK neproverljive, kaže policija u Srbiji, [www.slobodnaevropa.org/a/oliver-ivanovic-krik-srbija](http://www.slobodnaevropa.org/a/oliver-ivanovic-krik-srbija), 29. mart 2022.

317 [rs.n1info.com/vesti/sad-oznacile-veselinovica-i-radoicica-za-lidere-organizovane-kriminalne-grupe](http://rs.n1info.com/vesti/sad-oznacile-veselinovica-i-radoicica-za-lidere-organizovane-kriminalne-grupe)

## ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Preduslov za efikasniju borbu protiv kriminala je nezavisno i slobodno pravosuđe kao treći stub vlasti, lišeno političke kontrole i uticaja na tužilaštva i sudove, kao nosioce pravosudne vlasti. Istovremeno, neophodno je demontirati često nesporne veze organizovanog kriminala i političkog establišmenta na svim nivoima, od lokalne uprave do nosilaca državnih funkcija.

Taj proces, ne samo u kontekstu zamerki i preporuka Izveštaja Evropske komisije o dostignućima Srbije u procesu evrointegracija, trebalo bi da prati napredak u oblasti vladavine prava i medijskih sloboda, poštovanje principa novinarske profesije i kodeksa koji podrazumevaju objektivnost, nepristasnost i izveštavanje uz maksimalno uvažavanje javnog interesa.

Rasplitanje korupcionaških afera i veza organizovanog kriminala s nosiocima javnih i državnih funkcija uključuje znatno snažniji angažman tužilaštava i resornih ministarstava, posebno Ministarstva unutrašnjih poslova i Ministarstva pravde, prvenstveno u doslednom poštovanju i primeni postojeće zakonske regulative i legislative.

Istovremeno, zakonodavna vlast mora – u najširem kontekstu javnog i društvenog interesa – aktivnije prilagođavati i menjati postojeće zakonske propise, uvažavajući primedbe i predloge predstavnika stručne javnosti, specijalizovanih asocijacija i nevladinog sektora koji resorno prate i predlažu unapređenje kompletnog miljea vladavine prava. Zakonodavac ima obavezu da u procesu izmene i donošenja zakona uvažava volju predstavnika svih građana, a ne samo dominantne većine u parlamentu.

To istovremeno podrazumeva da državne institucije budu podvrgnute snažnom i doslednom monitoringu, u čemu posebnu ulogu treba da ima nevladin sektor.

**EKONOMIJA**



# KRUPNI ENERGETSKI I FNANSIJSKI PROBLEMI

Posle varljivog uspona u “postkovidskoj” 2021. godini, s visokom godišnjom stopom rasta bruto domaćeg proizvoda od 7,4 odsto, Srbija se 2022. godine, prema proceni Republičkog zavda za statistiku, spustila na skromnu stopu rasta BDP od samo 2,3 odsto. To je niže od stope privrednog rasta ostvarenog 2022. godine u Albaniji (3,7 odsto), Bugarskoj (3,9 odsto), Bosni i Hercegovini (4,1 odsto), Mađarskoj (4,1 odsto), Rumuniji (5,8 odsto), Hrvatskoj (6,0 odsto) i Sloveniji (6,2 odsto).

Zašto je došlo do ovog naglog usporavanja tempa privrednog rasta Srbije? Generalno gledajući, “izborno dopingovanje” srpske ekonomije tokom dve uzastopne godine “prevremenih vanrednih izbora” na svim nivoima (jun 2021, i april 2022), se naglo “izduvalo” u drugoj polovini 2022. godine, a pri tome je Srbija doživela veoma izrazitu sušu (pad poljoprivrede 2022, od 8 odsto) i očigledno velike negativne posledice napada Ruske Federacije na Ukrajinu, te prateće energetske poremećaje posle tog napada (koje su pojačale i sankcije “kolektivnog Zapada” prema Rusiji). Cilja se kako na one spoljne posledice, tako i na one izazvane kolapsom njene elektroprivrede zbog dugo nerešavanih problema u upravljanju javnim preduzećima i njihovoj povezanosti s ruskim geostrateškim interesima (EPS i Srbijagas).

Pri svemu tome, evropska i svetska inflacija (kao posledica predhodne borbe protiv “kovid recesije” – emitovanjem nekontrolisane monetarne pomoći stanovništvu i privredi) rasplamsala je inflaciona očekivanja i u Srbiji i paralisisala većinu privatnih razvojnih planova, što je izazvalo i pad građevinske aktivnosti od 11,8 odsto. Naime, nakon rasta investicija od 15,9 odsto 2021. godine, 2022. stopa rasta ulaganja pala je na nulu, iako javne, budžetske investicije nisu zaustavljene.

## **EKONOMSKA DECENIJA VLADAVINE ALEKSANDRA VUČIĆA I SNS**

Kako se 2022. godine navršilo 10 godina vladavine koalicije u kojoj je glavnu reč vodila Srpska napredna stranka (SNS), s dominantnim vođstvom njenog predsednika Aleksandra Vučića, postavilo se pitanje – da li je u toj decenji doista ostvaren mnogo brži privredni rast nego za vreme 12-godišnje predhodne vlasti “post-petooktobarskih” vlada stranaka DOS, koje su oborile Miloševićev režim u jesen 2000. godine.

Prema podacima koje navodi Mijat Lakićević<sup>318</sup> Srbija je od 2001. do svetske krize 2008. godine, ekonomski napredovala brže od susednih zemalja. U tom razdoblju ona je, naime, beležila prosečan privredni rast od blizu šest odsto godišnje; zemlje Balkana imale su u proseku rast od pet odsto, a zemlje centralnoistočne Evrope (CIE) nešto manje od 5,5 odsto. Od 2008. godine, slika se drastično menja: u razdoblju 2008–2014. godine Srbija je, zbog svetske krize, 2016. zabeležila pad BDP od oko pola procenta, dok je prosek Balkana bio – 0,2 odsto, a CIE region je imao minimalan rast. Tokom poslednje tri godine ovog perioda (2012–2014), kad vlast preuzima SNS u koaliciji sa Socijalističkom partijom Srbije (SPS), čitav prostor regiona polako počinje da izlazi iz krize i ostvaruje rast, dok Srbija, nasuprot tome, praktično stagnira, jer njen

rast iznosi samo 0,3 odsto, što je znatno ispod balkanskog proseka (1,8 odsto) i proseka CIE zemalja (1,9 odsto).

Nije mnogo veći napredak donela ni 2015. godina, kad je Srbija ostvarila rast BDP od 0,8 odsto. To je rast znatno manji od balkanskog (2,4) i od proseka CIE zemalja (2,7 odsto). Da nevolja bude veća, i 2016, s rastom od 1,8 odsto, ona je bila opet na dnu rang liste, jer je na Balkanu i CIE regionu postignut prosečan rast od oko 2,5 odsto. Nešto brži privredni rast koji je počeo 2017. godine ubrzo je presekla svetska COVID kriza.

Sve u svemu, Srbija je između 2013, i 2022. godine, dakle u periodu koji obuhvata i COVID krizu, ostvarila prosečnu stopu rasta od samo 2,5 odsto, a između 2001, i 2013. godine prosečna stopa je bila 3,8 odsto, iako ovo razdoblje obuhvata i 2008. godinu – godinu svetske finansijske krize.

U Fiskalnom savetu Srbije i među našim ekonomistima se kao uzrok nedovoljnog privrednog rasta Srbije najčešće spominjao nizak nivo investicija, to jest, znatno niži od poželjnog od oko 25 odsto BDP. Naime, ukupne (i privatne i državne) investicije u Srbiji u razdoblju 2012–2014, kad je počela fiskalna konsolidacija, bile su najniže (18,7 odsto BDP) u celoj centralnoistočnoj Evropi. Tačnije rečeno, ukupne investicije u Srbiji bile su za oko tri odsto BDP manje od proseka CIE. Pre svega zbog vrlo niskih javnih investicija, koje su u proseku po učešću bile za preko dva odsto BDP niže nego u CIE. Od proseka CIE bile su niže i privatne investicije, ali je to odstupanje manje, “samo” jedan odsto BDP.

Na “nedopustivo” nisku visinu javnih investicija upozorio je svojevremeno i Fiskalni savet Srbije. Naime, Fiskalni savet je 2016. godine predlagao da se javne investicije, s planiranih tri odsto BDP (tj. oko 120 milijardi dinara u 2015), povećaju na 3,5 odsto BDP (140 milijardi). Umesto toga, nije ostvareno ni planirano, već su javne investicije ostale na oko 2,5 odsto BDP (100 milijardi dinara). Kakav je to gubitak za privredni rast? Ekonomista Miloško Arsić to je ilustrovao sledećom računicom: da su u prethodnih 10 godina javne investicije bile na nivou proseka Centralnoistočne Evrope, ukupne investicije u infrastrukturu bile bi veće za 4–5 milijardi evra,

što bi recimo, omogućilo potpunu revitalizaciju železničke i putne infrastrukture. A, to bi opet bio snažan podsticaj da se povećaju privatne investicije i dostignu željeno učešće od 20 odsto BDP.

Sve u svemu, investicije u Srbiji polovinom protekle decenije tokom vladavine naprednjaka i Vučića godišnje su se kretale oko 750 milijardi dinara, a trebalo je da budu oko 1000 milijardi. Praktično je nedostajalo oko 2 milijarde evra godišnjih ulaganja.

Druga “velika tema diskusije o privrednim rezultatima “decenije naprednjaka” vrtela se oko prosečnih plata. Vlast se stalno hvalila velikim rastom prosečnih plata i najavljivala da bi one na kraju 2022, trebalo da dostignu 700 evra (što je u januaru 2023, zamalo dostignuto s prosekom od nešto više od 78.000 dinara). To je, isticalo se s ponosom, dvostruko više nego 2012. godine. Zaboravljalo se, međutim, da je u deceniji nakon 5. oktobra 2000, prosečna plata porasla čak osam puta – sa oko 45 evra 2000. godine (ako se u obzir uzmu nominalni kursevi dinar – nemačka marka i marka – evro, plata je bila oko 90 maraka) na 365 evra 2012. godine.

Ta rasprava o većoj “uspešnosti” Dosove ili naprednjačke vlasti ne jenjava do današnjeg dana. I kad se premijerka Ana Brnabić hvali da je aktuelna vlast gotovo udvostručila BDP Srbije, sa oko 33 milijardi evra 2012, na nešto više od 60 milijardi 2022. godine, ona “zaboravlja” da je to u dobroj meri rezultat, s jedne strane, svetske inflacije, a sa druge – fiksnog kursa dinara. Realno, BDP je povećan za jednu trećinu. Ono što je zaista u proteklih 10 godina duplirano je javni dug koji je povećan sa 15 na 33 milijarde evra.

Uzged, nakon 2000. godine, posle otpisa dve trećine kredita, kao podrške Evrope i Amerike postpetooktobarskim vlastima, javni dug je povećan za samo sedam milijardi evra – sa osam milijardi 2007/2008, na 15 milijardi 2012. godine. Najveće učešće javnog duga u BDP – više od 70 odsto – zabeleženo je 2014, 2015. i 2016. godine (najveće je bilo 2015, 75 odsto) dok je fiskalni deficit države “istorijski maksimum” dostigao 2014. godine, kad je iznosio 260 milijardi dinara, tj. oko 2,2–2,3 milijarde evra.

## ENERGETSKI KOLAPS UOČI RATA U UKRAJINI

Ako se vratimo na protekle 2022. godinu, priču moramo početi s kraja 2021. godine, kada je Srbija doživela energetska kolaps, baš u najgorem trenutku – kad je bilo gotovo potpuno jasno da ruski predsednik Vladimir Putin priprema invaziju na Ukrajinu i kada je, osim gomilanja trupa na granici, Ruska Federacija izazvala snažan porast cena u izvozu prirodnog gasa u Evropu, koji je praćen i porastom cena sirove nafte na svetskom tržištu.

Naime, 12. decembra 2021. godine u Srbiji je 136.000 potrošača ostalo bez struje i napajanje je prekinuto u preko 2200 trafostanica, jer je u Termoelektrani Nikola Tesla (TENT) ispalo iz proizvodnje šest blokova, od ukupno osam, zbog loženja “blatnjavog uglja”. Ovaj kolaps hitno je stavljen na dušu isključivo generalnom direktoru EPS, Miloradu Grčiću, a ne onima koji su ga na to mesto postavili, iako je bio bez ozbiljnih kvalifikacija za tu funkciju. U stvari, kolabirao je SNS sistem kadriranja koji je obezbeđivao vladajućim strukturama niz profitabilnih poslova preko firmi koje su bile partneri EPS-a i preko kojih se iz javnog preduzeća izvlačio novac u nizu sumnjivih aranžmana. Spomenuti kolaps bio je samo jedan od krupnih kvarova koji su upropašćavali jedno od najvažnijih javnih preduzeća u Srbiji.

Tako se došlo u situaciju da se trećina potrošnje elektro energije u Srbiji morala pokriti veoma skupim interventnim uvozom struje. Kad je 24. februara 2022. godine Ruska Federacija napala Ukrajinu, problemu sa skupim uvozom struje odmah su se pridružili i problemi sa poskupljenjem uvoza prirodnog gasa i sirove nafte.

Kako je objavljeno u publikaciji MAT (decembar 2022), za prvih deset meseci 2022. godine negativni saldo izvoza i uvoza u energetici (prema istom razdoblju 2021. godine) povećan je za 2403,3 miliona evra. Dakle, 2021. godine je vrednost negativnog salda u navedenom razdoblju bio 1516,9 miliona evra, a 2022. godine taj deficit je 3920,1 miliona evra. Spomenuti spoljni deficit u energetici 2021.

godine je predstavljao 28,2 odsto ukupnog trgovinskog deficita Srbije s inostranstvom, a 2022. godine je zauzeo gotovo duplo više, 44 odsto ukupnog deficita.

Zanimljivo je primetiti da je uvoz struje tokom 2022. godine vrednosno povećan za 153,2 odsto, uvoz uglja i koksa za 163,4 odsto, dok je uvoz gasa po vrednosti povećan za 253,3 odsto. Na kraju, uvoz nafte je po vrednosti povećan za “samo” 85,7 odsto.

Navodeći ove podatke koji ilustruju “cenovni udar” koji je iz inostranstva, preko energetike, lupio Srbiju, Ivan Nikolić, promoter MAT, dodao je da je taj udar u znatnoj meri ruinirao i neke od iluzija o značaju koga je imalo “energetsko povezivanje” Srbije (najviše putem gasa) s Rusijom, pa i o navodnim Putinovim “benefitima” koje je on rođački udeljivao Srbima.

Pri svemu tome treba primetiti da je državna vlast Srbije svojom “politikom cena” tokom 2022. godine stalno “ublažavala” inflatorni udar iz Kremlja na privredu Srbije, što će kasnije morati da se plati na bilo koji način. Putinova “zaprška” i u našoj i u evropskoj inflaciji se iz nekog čudnog razloga kod nas zamagljivala na razne načine. Dok su jedni naglo poskupljenje energenata povezivali isključivo sa sankcijama “kolektivnog Zapada” prema Rusiji (“zaboravljajući” ruski rat u Ukrajini), drugi su akcenat isključivo davali lošem upravljanju javnim energetskim preduzećima, a treći su sve više izbegavali energetske teme i dalje galamili o “reintegraciji Kosova” i svemoći ruskih tajnih projektila u nekom novom rasporedu svetske moći.

Neko će reći da je vezivanje za ruske energetske izvore bilo logično pre dvadesetak godina i da su to činile i “pametnije zemlje” od Srbije. Međutim, sve je više podataka da se Putin dugo pripremao za “energetske ucene”, pa i za uzvratnu eventualnu blokadu izvoza energetskih sirovina iz Rusije ka Zapadu, o čemu jednostavno svedoči i naprasna kupovina više od stotinu tankera za prevoz sirove nafte tokom 2022. godine, kao i zakup evropskih skladišta gasa, da bi ona ostala prazna uoči sezone grejanja, itd. Možda je Srbija u svemu tome bila “kolateralna žrtva”, ali rezultat je isti.

Uprokos svemu tome, da se ne smanji “pozitivan imidž” Rusije, kao “večitog prijatelja” Srbije, iskorišćeno je, na kraju zime 2022.

godine i obnavljanje ugovora o snabdevanju Srbijagasa prirodnim gasom koji isporučuje ruska državna kompanija Gasprom. Taj telefonski ugovor na tri godine, između Putina i Vučića, kao glavnu povoljnost imao je produženje “naftne formule” na osnovu koje se izračunava cena uvoza prirodnog gasa u količini od 2,2 milijarde kubika godišnje. To je, prema tadašnjim Vučićevim rečima, trebalo da znači da bi nas u narednom zimskom periodu, kada je očekivana veća cena nafte od tadašnje od 120 dolara za barel, 1000 kubika (umesto trenutnih 270 dolara za 1000 kubika) trebalo da košta između 310 i 408 američkih dolara. Zanimljivo, u zimu 2022–2023. godine cena nafte je oscilovala između 70 i 90 dolara za barel, a cena gasa za Srbiju je dogurala da 376 dolara za 1000 kubika, što je povoljna, ali ne spektakularno povoljna cena u evropskim razmerama. A. Vučić je početkom 2022. godine javno procenio da će naftna formula značiti da će cena za Srbiju biti tri puta, a zimi i deset puta, manja od cena koje će plaćati druge evropske zemlje – što je čista besmislica. On je tada uporno spominjao, za uporedbu “berzanske cene gasa” sa našom tek “ugovorenom cenom”, pa je procenjivao da će cene gasa biti “3500 dolara, možda čak i 4000 i 5000 dolara” za 1000 kubika, što mu je davalo izmišljeni astronomski benefit za Srbiju. Vučić je pri tome zaboravio da kaže da je promet gasa na berzama marginalan u odnosu na promet koji se obavlja po dugoročnim ugovorima sa Gaspromom.

## **INFLACIJA KAO TEMELJNA ODREDNICA GODINE**

Svetska nesigurnost zbog rata u Ukrajini i sledujući visok porast cena uvoznih energenata, kao i sušna godina pokrenuli su, posle dugog vremena, inflaciona očekivanja i u Srbiji. Kako su za april bili raspisani sveopšti vanredni politički izbori (nešto manje od dve godine posle prethodnih), vlada Ane Brnabić je još početkom 2022. godine počela da administrativno kontroliše cene energenata i pojedinih osnovnih prehrambenih proizvoda, jer je već u prvim mesecima te godine primećeno opasno zahuktavanje inflacije.

Prema podacima RSZ, u januaru 2022, je međugodišnja inflaciona stopa već bila 8,2 odsto, a u februaru je porasla na 8,8 odsto. Neki stručnjaci smatrali su tada da će do kraja drugog kvartala inflaciona stopa porasti iznad dvocifrenog nivoa, što se pokazalo preuranjenim. Eksperti koji pripremaju poznatu publikaciju MAT, međutim, smatrali su da je glavni razlog letećeg starta inflacije na početku godine "privremen" i izazvan naglim porastom cena nepreporučene hrane (u februaru je zabeležen međugodišnji porast cena sirove hrane od čak 26,3 odsto), iako je snižena njena "bazna komponenta". Ta "bazna komponenta" krenula je naviše nešto kasnije.

Zapravo, start inflacije početkom godine još nije bio uključio snažan porast cena uvozne struje, niti kolebanja cena nafta na svetskom tržištu na visokom nivou, višem od 100 dolara za barel. Srećom, cena barela je pri kraju proleća, posle velikih oscilacija, pala ispod 100 dolara za barel, zahvaljujući velikim intervencijama iz strateških rezervi SAD i (samo delimično) političkim pritiscima na zemlje OPEC.

Zbog izbornog procesa 2022, Vlada Srbije nije javnost ni pripremala za neku široku antiinflacionu politiku, a nije to učinila ni posle izbora, jer se iz drugih, spoljnih razloga dugo čekalo na formiranje nove vlade. Ustvari, uzalud se čekao rasplet rata u Ukrajini.

Problem je bio i to što niko nije mogao da proceni dokle će rasti cene uvoznih energenata, koje u Srbiji obično pokreću inflacionu brzinu. Naime, u prva dva meseca 2022. godine, izvoz Srbije izražen u evrima je porastao za 28 odsto (prema istom razdoblju prošle godine), a uvoz za čak 51,7 odsto, što je bio očigledan znak da će talas poskupljenja uvozne energije doneti veoma ozbiljne probleme. Dakle, u evrima, trgovinski deficit je u samo prva dva meseca dostigao volumen od 1729,9 miliona evra, to jest, povećan je za 154,6 odsto u odnosu na januar i februar prethodne godine. To je bilo previše, čak i kada se uzmu u obzir poskupljenja uvoznog gasa i struje i potreba za formiranjem državnih zaliha zbog rata na Dnjepru. Jednostavnije rečeno, takav start trgovinskog deficita na početku godine upućivao je na zaključak da se Srbija do kraja godine može suočiti s ogromnim platnim deficitom i potrebom za velikim novim



zaduženjima u inostranstvu – ovoga puta, možda, sa očekivanim povišenim kamatama na svetskom finansijskom tržištu.

Inflacija je i u drugoj polovini 2022. nastavila da razara standard građana i redistribuira dohotke na svoj stihijski način. U septembru je međugodišnja stopa inflacije ved dosegla porast od 14 odsto. Naročito je zabrinjavalo to, što takvu stopu nisu u potpunosti izazvala poskupljenja struje, gasa i vode, jer su te cene praktično bile pod upravom vlasti, pa su njihove cene porasle za samo 3,8 odsto na godišnjem nivou. A, toliko nisko poskupljenje, s obzirom na “energetsku krizu” koja se razbuktavala širom sveta i enormno poskupljenje energenata na evropskom tržištu (izazvano Putinovim ratom protiv Ukrajine i evropskim sankcijama prema Ruskoj Federaciji), kasnije se moralo pokrivati povećanim zaduživanjem države u inostranstvu (to jest, dotiranjem energetskih kompanija iz državnog budžeta).

A šta je bilo sa baznom inflacijom?

Ako pogledamo podatke, koje je izneo oktobarski broj publikacije MAT, već u avgustu 2022, je međugodišnja stopa inflacije iznosila 13,2 odsto, a posebno je zabrinjavalo to što je u tom procentu uočen rast “bazne inflacije” sa 7,5 u julu, na 7,9 odsto u avgustu, što znači da su se pojavile posledice strukturnih problema srpske privrede, a ne samo posledice tekućih poremećaja cenovnih odnosa. A, pojavile su se i sumnje da centralna banka “dotira” državu pojedinim načinima emisije novca.

Po mišljenju nekadašnjeg guvernera Narodne banke Srbije (NBS) Dejana Šoškića, taj porast “bazne inflacije” je opasan i upućuje na zaključak da je srpska centralna banka zakasnila (“bar 9 meseci”) s antiinflacionim merama i podizanjem referentne kamatne stope. Tek krajem godine, NBS je, čak u deset navrata, podizala osnovnu kamatnu stopu da bi ona na kraju godine dosegla stopu od 5 odsto.

Istine radi treba napomenuti da se uzlet inflacije očekivao posle svetske “COVID krize” (2020–2021), kada su sve vlade na svetu emitovale silne pare bez pokrića i “helikopterski” ih razbacivale na pomoć svojim privredama i stanovništvu (a srpska vlada u tome nije zaostajala, jer je vlast dva puta u oko godinu dana morala da

podmazuje političke izbore). U tom kontekstu slaba je uteha Srbiji da je ona tokom 2022, bila negde na polovini rang liste evropskih zemalja po visini stope inflacije.

## **PORAST ZADUŽIVANJA NA STRANI**

Tokom 2022. godine Srbija je bila prinuđena da pokrene novi ciklus zaduživanja u inostranstvu i kod kuće. Polovinom septembra, predsednik Vučić i minister finansija Siniša Mali odleteli su u Ujedinjene Arapske Emirate, i potpisali sporazum po kome bi Srbija trebalo da dobije, od vlasti tamošnjeg vladara Muhameda bin Zajeda Al Nahjana, kredit od milijardu američkih dolara, po kamatnoj stopi od 3 odsto. To je bila povoljna vest, u trenutku kada se u Beogradu pripremao rebalans državnog budžeta za tekuću, i pripremao predlog budžeta za iduću godinu.

Predsednik Srbije Aleksandar Vučić, tom prigodom je u Abu Dabiju izjavio da je to “ogromna podrška i našem budžetu i finansijama, sada se lakše diše”. On je pri tome naglasio “da bi nas da izlazimo na finansijsko tržište (taj kredit) koštao 2,5 puta više”, jer bi zajam morao da se plati po kamati od 7,5 odsto.

Vučić je ukratko skicirao i odgovor na ključno pitanje kod svakog novog zaduživanja – zašto uzajmljujemo pare? Po njegovim rečima, ova krupna pozajmica uzima se da bi se “vratili stari krediti iz 2010, i 2011. godine, koji su uzimani sa kamatom od 7,5 odsto”, kao i još neki zajmovi sa kamatama od pet i šest odsto (taj odgovor davan je i prilikom prethodnih krupnih pozajmica Srbije na strani). Svemu tome, Vučić je dodao “da mi osiguramo naše finansije i da, ako ima negde nešto da se kupi, možemo uvek da kupimo, a da držimo nivo duga tako da nikad ne pređe 60 odsto BDP, odnosno nivo Mastrohta” (tome je dodao da je taj nivo kada je on preuzeo funkciju predsednika iznosio 79 odsto BDP). U nastavku ove izjave, Vučić je rekao da je sa svojim domaćinom razgovarao i o energetskej krizi, nafti i gasu, “što je i jedan od razloga zašto smo obezbedili ovakvu vrstu podrške”.

Da tu stvari po Srbiju u tom trenutku nisu stajale naročito dobro jednostavno pokazuje činjenica da je prethodno bila pokušana

emisija obveznice na više od 300 miliona evra, s rokom dospeća 2028. godine, ali je prodato manje od 7 odsto njenih papira.

Posle zaključenja zajma u Abu Dabiju izvršen je rebalans državnog budžeta za 2022. godinu. Iako je bilo jasno da će rebalans biti opterećen visokom inflacijom i dodatnim rashodima koje donosi Putinov rat u Ukrajini i tekuća svetska energetska konfuzija, nije bilo racionalno očekivati tako visok rast legalizovanog deficita – sa planiranih 3 na 4 odsto – jer se pretpostavljalo da će inflatorno naduvavanje prihoda pretežno pokriti višok porast troškova.

Prema podacima koje je izneo Fiskalni savet, prihodi budžeta su bili povećani za 1,6 milijardu evra, ali su rashodi povećani znatno više, za čak 2,3 milijarde evra, pa je rebalansom ozakonjen porast deficita s planiranih 1,7 milijarde evra, na 2,4 milijarde evra.

Fiskalni savet u tom kontekstu kaže da je “gotovo neverovatno da se pozicija “Izdaci za nabavku finansijske imovine” (u cilju sprovođenja javnih politika) poveća u odnosu na prvobitni budžet za više od 11 puta (sa 13 na 153 milijarde dinara); da se nabavka finansijske imovine na računu finansiranja budžeta poveća 35 puta (sa 3,8 na 132 milijarde dinara); da se izmenom člana 41. omogući državi da izda 102 milijarde dinara garancija za zaduživanje (prethodno bilo 24 milijarde) – a da ništa od toga ne bude jasno obrazloženo poreskim obveznicima”.

Ovaj stav Fiskalnog saveta, sugerisao je zaključak da su problemi sa velikim porastom gubitaka javnih preduzeća u energetici, te povećanjem kamata na svetske zajmove i pogoršanjem svih uslova zaduživanja, otvorio prostor za nenormalno volontarističko povećanje “pratećih troškova” kojima skriveno upravlja državna elita.

Ovde nećemo detaljnije zalaziti u gubitke EPS i Srbijagasa, koje je Fiskalni savet naveo kao jedno od najdramatičnijih izvora jakog povećanja državnih troškova tokom 2022. godine. I u ovom slučaju rebalansa budžeta nije objašnjeno za šta će se konkretno iz državnih sredstava podržati energetika sa bar 1,5 milijardu evra. Fiskalni savet je pri tome izračunao da bi, da nije bilo gubitaka državnih preduzeća u energetici, budžetski deficit ove godine bio samo oko 2 odsto BDP, dok je to učešće skoro udvostručeno.

Na kraju ovog pogeda na rebalans budžeta Srbije za 2022. godinu treba zapaziti da je javni dug u toj godini porastao za oko tri milijarde evra, što relativizuje blagi pad njegovog učešća u očekivanom BDP od oko 60,3 milijardi evra (konačan BDP će biti izračunat tek polovinom 2023. godine).

Već u vreme pripreme rebalansa budžeta za 2022. i budžeta za 2023. godinu saopšteno je da je Srbija od misije MMF zatražila promenu međusobnog aranžmana, od modela "čuvarkuće" (koji nije podrazumevao povlačenje novih sredstava), do novog standarda aranžmana koji sadrži nove zajmove u ukupnoj vrednosti od 2,4 milijarde evra. Taj aranžman je Bord MMF usvojio u decembru 2022. godine. Već sam taj zaokret u tretiranju uloge MMF u Srbiji jednostavno znači da je ona ponovo pala u veoma zabrinjavajuću finansijsku situaciju.

## **OPŠTI POGLED NA GODINU RATA I INFLACIJE**

O ekonomskoj 2022. godini u Srbiji možemo se odvažiti da kažemo da je ona protekla u znaku inflacije i posledica rata Rusije protiv Ukrajine, koji je izazvao gotovo globalnu neravnotežu na svetskom tržištu energenata. Srbija je iskusila i platila obe te pošasti, ali je uspela da spreči nestašice roba po prodavnicama i obezbedi relativnu energetska stabilnost, snažno se zadužujući u zemlji i inostranstvu.

Pojednostavljeno gledajući, usporavanje privrednog rasta Srbije u 2022. godini nije se moglo izbeći, jer se moralo pribeći spasavanju energetike i, istovremeno, antiinflationim merama koje uvek usporavaju konjunkturu.

Nužni antiinflationi potezi NBS, koja je krajem godine deset puta, u kratkim razmacima povećala osnovnu, referentnu kamatnu stopu do 5 odsto, kako bi usporila inflaciona očekivanja, verovatno su jedan od osnovnih razloga usporavanja privrednog rasta Srbije, naročito posle aprilskih izbora. To je možda i jedan od razloga što je industrijska proizvodnja tokom godine stalno bila na

ivici recesije. Industrija je u 2022. godini ostvarila skroman rast od oko 2 odsto, mada je u oktobru te godine izmereno da je rasla na međugodišnjem nivou samo 0,3 odsto, što je bliže utisku da ona zapravo, već dugo stagnira.

I industriju, a još više velike delove građanstva, mučila je protekle godine visoka inflacija – u oktobru je skočila na međugodišnju stopu od 15 odsto. Pa i to je postignuto pretežno vladinim administrativnim intervencijama u suzbijanju cena (ograničenja cena pojedinih industrijskih proizvoda, odobravanje nedovoljnih poskupljenja energenata kad je to bilo potrebno, itd). Zanimljivo je pri tom zapaziti dve protivrečne stvari. Najpre, da statističari u prva tri kvartala beleže realan porast privatne potrošnje od 3,1 odsto. A drugo, da se taj porast ne može tumačiti nekakvom “indeksacijom” penzija i plata u skladu s kretanjem inflacije, jer je Vlada Srbije praktično glavne povišice penzija i plata u državnom sektoru zbog porasta cena, raztezala sve do kraja 2022. godine. Pala je, dakako, i investiciona potrošnja, do kraja trećeg kvartala za oko 2,2 odsto. Procena je da će inflacija nastaviti da raste i u prvom kvartalu 2023. godine (navodno do 16 odsto), da bi se tokom godine spustila na 11–12 odsto.

Ovom kratkom i nepotpunom pregledu osnovnih privrednih pokazatelja za 2022. godinu dodajmo i nepotpune podatke o spoljnotrgovinskoj razmeni. Prema tim podacima tokom prvih 11 meseci 2022. godine spoljnotrgovinska razmena je iznosila 62,453 milijarde dolara, što bi značilo da je povećana za 16 odsto prema istom razdoblju prethodne godine. Izvoz je iznosio 26,120 milijardi dolara (rast od 12 odsto, prema istom razdoblju 2021. godine), a uvoz je vredeo 34,460 milijardi dolara (rast za 19,1 odsto). Trgovinski deficit iznosio je u ovom razdoblju 10,212 milijardi dolara i povećan je za 41,8 odsto. Ovi rezultati mogli bi se uvrstiti u malobrojnu grupu pozitivnih ekonomskih pokazatelja u 2022. godini.

# LJUDSKA PRAVA

# U SENCI AUTORITARNOSTI\*

Kad je reč o poštovanju ljudskih prava jedan od važnijih indikatora je svakako urušavanje demokratije pred naletom velikih i malih kriza: pandemija COVID-19, porast cena energenata, povratak inflacije u razvijenim ekonomijama i ekonomijama u razvoju, poki-dani lanci snabdevanja, ruski zločinački rat u Ukrajini, klimatskie promene... obeležavaju taj globalni fenomen. S time što je borba protiv pandemije (COVID) bila dodatno pokriće za prekomerni nadzor i diskriminatorna ograničenja. Jedna od bitnih karakteristika aktuelnog planetarnog meteža je propadanja dosadašnjeg, uz istovremeno rađanja novog svetskog poretka.

Nove, poremećene okolnosti značajno su uticale i na političke elite i njihov odnos prema ljudskim pravima, što je evidentno i u slučaju Srbije. U sveopštim krizama poslednjih godina, ljudski životi i bezbednost su konstantno bili skrajnuti, a u takvim situacijama marginalizovane grupe trpe najviše.

\* Deo Izveštaja koji se odnosi na ljudska prava nije sveobuhvatan, u smislu tretiranja svih sfera i oblasti u društvu gde se ona ne poštuju ili otvoreno krše. Helsinški obor je smatrao da je sada bilo važno pomeriti fokus na ključne oblasti i probleme proizašle iz nasleđa devedesetih (etničke države), kao i iz tradicionalizma, konzervativizma i patrijarhalizma koji duboko prožimaju društvo u Srbije, atakujući na najranjivije društvene grupe (manjine, žene i LGBT osobe).

Frustracija zbog neuspele tranzicije, dovela je u Srbiji do odbijanja liberalizma, individualizma i ljudskih prava kao ideologije. Ona se smatra imperijalnim projektom zapadne civilizacije koji je suštinski utemeljen u istorijskom i društvenom iskustvu Zapada. Kako je religija dobila dominantno mesto u javnom i medijskom prostoru, stavovi Srpske pravoslavne crkve (SPC) su bitno uticali i na percepciju koncepta ljudskih prava. Pavoslavni teolozi naime, nemaju afirmativan odnos prema savremenom konceptu ljudskih prava: po njima, koncept je produkt zapadnih liberalnih vrednosti i individualizma. Smatru da je prenaplašeno individualizovan i apsolutizovan i da se nameće sasvim različitim kulturnim, društvenim i političkim miljeima kao univerzalan.

Srbija se nakon smene vladi (režim Slobodana Miloševića) 2000. godine zvanično opredelila za članstvo u EU i u tom smislu je usvojila normativni okvir neophodan za poštovanje ljudskih prava, koji podrazumeva zakonsku regulativu i stvaranje mehanizama neophodnih za njihovu implementaciju. Osim toga, i civilni sektor je tada dobio na zamahu i postao značajan korektiv i promoter demokratskih vrednosti. Međutim, svi ti početni rezultati su poništeni dolaskom Srpske napredne stranke (SNS) na vlast; ona je naime, istorijski i dubinski vezana za Rusiju i Rusku pravoslavnu crkvu. Medijski prostor je zarobljen, civilni sektor marginalizovan, a svi nezavisni regulatorni mehanizmi su obesmišljeni.

Paradoksalno je, međutim, da se, iako je aktuelna premijerka Ana Brnabić, osim što je žena i LGTB osoba, parade ponosa održavaju svake godine uz veliko prisustvo policije, a ni društvo nije promenilo odnos prema njima. Ta zajednica je i dalje pod velikim pritiskom i često izložena nasilju. Isto tako je i položaj žena (mada je broj žena u parlamentu u porastu) u regresiji. Repatrijarhalizacija se uspešno odvija, što potvrđuju istraživanjima među mladima; oni izrazito podržavaju konzervativne stavove kad je reč o položaju žena, kao i LGTB zajednici. Etnička distanca je takođe veoma visoka, čemu doprinose narativi političkih elita koji dehumanizuju i omalovažavaju sve manjine i sve one koji kritički misle.



Poseban problem je i katastrofalno stanje u medijima: 91 odsto građana smatra da mediji ne izveštavaju objektivno i profesionalno o temama koje su od društvenog i političkog značaja za građane. Pravo na objektivne i nepristrasne informacije od suštinskog značaja za društvo, uključuje i sva pitanja i probleme koji se odnose na poštovanje ljudskih prava. Samo vladajući i privilegovani krugovi neverovatnom brzinom ostvaruju svoja ljudska prava, pa čak dobijaju i odštetu za "pretrpljenu bol". Uobičajeno je da stranice informativnih portala na društvenim mrežama obiluju komentari- ma usmerenim protiv različitih društvenih grupa.

Tokom poslednjih godina kršena su prava slobode kretanja, izražavanja, mirnog okupljanja, pravo na zdravlje, prava nacionalnih manjina. Sloboda medija je verovatno, najugroženija, jer upravo mediji održavaju toksičnu atmosferu koja stalno podiže tenzije sa svim susedima, kao i unutar samog društva.

Evropska komisija je u svojim poslednjim izveštajima kritikovala slabosti vladavine prava, zbog čega nijedno pregovaračko poglavlje iz pristupnih pregovora s EU nije otvoreno tokom poslednje dve godine.

Regulatorna tela i institucije, poput zaštitnika građana i drugih, takođe stvarane posle demokratskih promena, sada su "urušene i skrajnute". Njihovi čelnici su u javnosti neprepoznatljivi i bez uticaja. Jedino ombudsmanka za ravnopravnost funkcioniše u nekim oblastima, poput pitanje ženskih prava i generalno, ranjivih grupa, pre svega starijih osoba.

Tokom vanrednog stanja, proglašenog zbog pandemije COVID-a, od 15. marta do 6. maja 2020, na delu su bila "brojna ograničenja i derogacije ljudskih prava", što pokazuju brojni izveštaji organizacija za ljudska prava. Najugroženija prava tokom 2020. godine bila su pravo na zdravlje, slobodu kretanja i slobodu medija. To je zabeležila i Inicijativa za ekonomska i socijalna prava All, koja je registrovala i prinudna izvršenja i iseljenja iz stanova, pri čemu država "ne pruža nikakvu vrstu alternativnog smeštaja".<sup>320</sup>

320 vidi Bilten Helsinškog odbora: [www.helsinki.org.rs/serbian/doc/HB-Br155.pdf](http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/HB-Br155.pdf)

Srbija nije potpisala niti ratifikovala Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima koji bi građanima Srbije omogućio da zaštitu potraže pred Komitetom Ujedinjenih nacija za ekonomska, socijalna i kulturna prava, ukoliko ne mogu da ostvare prava pred domaćim sudovima. To bi svakako podstaklo unapređenje čitavog sistema.

Inicijativa A11 je zahtevala od nadležnih da usvoje Opcioni protokol, kako bi se “podigao stepen zaštite ekonomskih i socijalnih prava”.<sup>321</sup> U regionu su Opcioni protokol ratifikovale Crna Gora i Bosna i Hercegovina, dok se na njegovu ratifikaciju, posle potpisivanja, čeka u Sloveniji i Severnoj Makedoniji.

Ako se neko i odluči da traži pravdu sistemskim putem, brzo odstane, jer procesi predugo traju. Proklamovana prava se teško ostvaruju i zbog nedostatka političke volje i zbog urušenosti institucija.

## MANJINE: ODSUSTVO INTEGRATIVNE POLITIKE

Položaj manjina i njihova integrisanost u širu političku, ekonomsku i kulturnu zajednicu je jedan od najvažnijih indikatora demokratičnosti pojedinih društava. Nije dovoljan samo uvid u to kako su sprovedeni izbori, ili kakvi su njihovi rezultati, već je mnogo važniji uvid u to, kako ih vlade tretiraju. Ukoliko su manjine zaštićenije to je veći stepen demokratičnosti društva.

Prema neslužbenim procenama, u Srbiji živi između jednog i 1,3 miliona pripadnika nacionalnih manjina, što je oko 13 odsto ukupnog stanovništva (rezultati najnovijeg popisa iz 2022. godine još nisu zvanično objavljeni). Nacionalne manjine u Srbiji su organizovane u okviru 23 nacionalna veća. Samo njih šest ima sedište izvan Vojvodine, što odražava multietnički karakter ovog dela zemlje. Prema rečima sociologa, Boška Kovačevića, funkcionisanje nacionalnih saveta nije dovoljno dobro domišljeno i nije dovoljno dobro modelirano u okviru društva.<sup>322</sup>

321 [www.a11initiative.org/podneta-inicijativa-za-ratifikaciju-opcionih-protokola-uz-konvenciju-o-pravima-deteta-i-pakt-o-ekonomskim-socijalnim-i-kulturnim-pravima](http://www.a11initiative.org/podneta-inicijativa-za-ratifikaciju-opcionih-protokola-uz-konvenciju-o-pravima-deteta-i-pakt-o-ekonomskim-socijalnim-i-kulturnim-pravima)

322 [www.slobodnaevropa.org/a/srbija-nacionalni-saveti/32089432.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-nacionalni-saveti/32089432.html)

Srbija je daleko od standarda kojim se manjine tretiraju kao ravnopravni građani. Na delu je trend jačanja etnocentrične politike, jačanja organizovane desnice, rasizma, nasilja prema manjinama, ksenofobije, razvijanje mehanizama indirektno diskriminacije manjina. Ne treba zanemariti i ekonomsku krizu koja uvek najpre pogađa marginalizovane etničke grupe, migrante i nove manjine.

Višeslojni građanski identitet je potisnut, a upravo na to ukazuje i Ljubljanske smernice: "da bi podržale proces integracije, države treba da prihvate politiku kojoj je cilj stvaranje društva u kome se raznolikost poštuje i u kome svako, uključujući sve pripadnike etničkih, jezičkih, kulturnih ili verskih grupa, doprinosi izgradnji i održavanju zajedničkog i inkluzivnog građanskog identiteta. To se postiže obezbeđivanjem jednakih mogućnosti za sve da doprinesu društvu i da sami imaju koristi od njega".<sup>323</sup>

Tokom devedestih godina Savet Evrope je doneo Okvirnu konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina, čije je potpisivanje postalo uslov svih uslova zemalja u regionu za prijem u Savet Evrope. Međunarodno prisustvo u regionu, kao i usvajanje svih relevantnih dokumenata koji tretiraju manjinsko pitanje, značajno su uticali na njegovu pacifikaciju i stabilizaciju.

Zvanično opredeljenje Srbije je članstvo u Evropskoj uniji (EU), što je doprinelo usvajanju Ustava koji garantuje prava nacionalnih manjina, ratifikovani su međunarodni ugovori i doneti zakoni koji regulišu status manjina, kao i brojni pravni akti na nivou lokalnih uprava. Tako je uspostavljen obiman katalog prava manjinskih zajednica.

Nažalost, sem deklarativne volje, Srbija nema sveobuhvatnu strategiju za integraciju manjina i u suštini, raznim administrativnim merama zaokružuje stvaranje etničke države.

Može se konstatovati da Vlada Srbije lavira između integrisanja nacionalnih manjina u političke sisteme i njihove segregacije. Segregacijski multikulturalizam održava etničku distancu, bez ostvarivanja veće integracije. To je multikulturalizam koji ne uspostavlja mostove i saradnju među etnokulturnim grupama. Manjine

pristaju na ovakav položaj, jer ipak predstavlja napredak u odnosu na prethodno razdoblje.

Strategija kulture od 2020. do 2029. koju je Vlada Republike Srbije, usvojila u februaru 2020. godine, pokazuje da je nacionalna politika orijentisana isključivo na razvoj monokulturne političke zajednice, što ne odgovara prirodi multietničnosti društva. Strategijom se definiše “srpsko kulturno jezgro i kulturni prostor koji obuhvata sve Srbe u regionu”, što se u suštini poklapa sa projektom “srpskog sveta”, odnosno integracije Srba u jedan kulturni prostor, dok se ne ukaže prilika za ujedinjenjem. Zatvorenost kulturne strategije prema etnokulturnoj različitosti vodi segregaciji svih manjina.

Kada je reč o brojnijim manjinama, teritorijalno kompaktnim, kao što su Mađari, Albanaci i Bošnjaci, vlast ih mobilise preko politike štapa i šargarepe, ali u suštini, ohrabruje segregaciju.

### **ALBANSKA ZAJEDNICA**

Albanska zajednica na jugu Srbije je jedna od tri manjinske zajednice (Bošnjaci i Mađari) koja je teritorijalno kompaktna i nalazi se duž granice (sa Severnom Makedonijom i Kosovom). Sve tri zajednice, a posebno bošnjačka i albanska, bile su podvrgnute raznim administrativnim merama (strukturna diskriminacija) koje su imale za cilj smanjivanje njihovog broja, ali i onemogućavanja zahteva za teritorijalnom autonomijom. Kada je reč o albanskoj zajednici njen položaj i stvarni status su tesno povezani sa statusom Kosova i srpskom zajednicom na severu Kosova.

Da bi se u što većoj meri smanjio broj Albanaca koji žive na jugu, država sprovodi proces tzv. “pasivizacije prebivališta Albanaca” koji rade u inostranstvu, bilo u Zapadnoj Evropi ili na Kosovu. Na udaru “pasivizacije” su i građani koji stalno žive na svojim adresama. Ta mera je u suštini, oblik etničkog čišćenja administrativnim putem. “Pasivizacijom” (masovno i selektivno pasiviziranje prebivališta) se gubi status građanina Srbije i shodno tome, gube se i sva građanska prava – biračko, imovinsko, zdravstveno osiguranje, penzije, zaposlenje i sl. S obzirom da se građani ne obaveštavaju o “pasivizaciji”, najčešće gube pravo na žalbu čiji je rok osam dana.

Albanci pokazuju želju za integracijom, ali za to nema političke volje Beograda. Mada nema vidljive napetosti među građanima sve veće je nepoverenje prema institucijama – policiji, tužilaštvu i sudovima zbog sistematske i kontinuirane “pasivizacije”, nemogućnosti da se taj proces zaustavi i dosadašnji rezultati ponište. Savgovornici Helsinškog odbora (HO) na jugu Srbije smatraju da napetosti stvara centralna vlast (Beograd), kao i da imaju osećaj bespomoćnosti, jer ministarstva mogu da rade što god hoće, imenuju i smenjuju ljude preko noći. Posebno je zabrinjavajući govor mržnje nekih predstavnika vlasti. Albanci koji su privremeno na radu u inostranstvu nemaju mogućnost da investiraju u ove tri opštine, kako zbog “pasivizacije”, tako i nesigurnog pravnog okvira.

Albanci na jugu, posebno mladi, osećaju se izolovanim, društvena pokretljivost je mala, a svakodnevni život zbog nemogućnosti zaposlenja i odsustva društvenih i kulturnih sadržaja, praktično je sveden na puku egzistenciju. (videti izveštaj HOS “Albanska manjina na čekanju”).<sup>324</sup>

## BOŠNJACI

Eskalacija srpskog nacionalizma oživljava strah kod Bošnjaka i neizvesnost u pogledu njihove budućnosti. Rast islamofobije i stalna fiksiranost na islamski ekstremizam, kao i nespremnost Beograda da procesuirala zločine nad Bošnjacima iz devedesetih i obezbedi reparacije žrtvama, doprineli su nepoverenju Bošnjaka i njihovom okretanju od Beograda. Osećaju se izneverenim i marginalizovanim.

Sandžak je i dalje jedan od najnerazvijenijih regina u Srbiji, sa lošom infrastrukturom, što odbija strane investitore. Mladi ljudi odlaze zbog visokog stepena nezaposlenosti i besperspektivnosti. Osim toga, visok stepen centralizacije (što je problem za celu Srbiju), kao i nepostojeća pravna država, onemogućava lokalnu inicijativu i značajnije investicije sandžačke dijasporu u ekonomiju.

Sandžačko pitanje je talac još uvek nedovršenih, pre svega graničnih pitanja na Balkanu. Zbog toga su u cirkulaciji razne teorije

324 [www.helsinki.org.rs/serbian/doc/izvestaj%20presevo%20srb.pdf](http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/izvestaj%20presevo%20srb.pdf)

koje Sandžak dodatno stigmatiziraju, jer se percipira kao sporna teritorija koja može biti uzrokom novih nestabilnosti. Beograd i dalje uspeva da svojim manipulacijama i kontrolom lokalnih aktera spreči značajniji otpor i otvoreno nezadovoljstvo statusom Bošnjaka i Sandžaka. (Videti izveštaj HOS "Sandžak – područje kontrolisanih tenzija".<sup>325</sup>

## MAĐARI

Mađari su do devedesetih godina prošlog veka bili najbrojnija manjina u Vojvodini (oko 300.000). Sada se procenjuje da je njihov broj u Vojvodini praktično spao na 120.000 do 180.000.<sup>326</sup> Natalitet je veoma nizak, dok su emigracija, i sa tim povezana društvena mobilnost, ogromne. Najveći broj Mađara živi u Vojvodini. Kao administrativna jedinica ona je imala najveći broj manjina i bila je model suživota i multikulturalizma. Međutim, s raspadom Jugoslavije i jačanjem etnonacionalnih prioriteta postepeno je izgubila na značaju.

Sve relevantne odluke za mađarsku manjinu donose se u Beogradu ili Budimpešti. Novi Sad je po mnogim pitanjima postao samo izlog moći, a ne prostor političkog dijaloga ili zaštite javnog interesa.

Mađarska manjina je preko Saveza vojvođanskih Mađara (SVM) u tesnoj "koaliciji", s jedne strane, s Fidesom, mađarskog premijera Viktora Orbana i, s druge, sa SNS. Odnosi između Mađarske i Srbije nikad nisu bili tako dobri kao sada. Treba imati u vidu mnogobrojne zajedničke finansijske projekte Mađarske i Srbije, kao i finansijsku pomoć koju Mađarska šalje vojvođanskim Mađarima preko fondacije *Prosperitati*, osnovane 2015. godine u Vojvodini, koju potpuno kontroliše Savez vojvođanskih Mađara. Zahvaljujući Fondaciji *Prosperitati*, pokrenuto je nekoliko preduzeća, a ojačala su i veća preduzeća. Sam predsednik SVM je u dobrim odnosima s obe vladajuće partije, od čega ostvaruje značajan profit.<sup>327</sup>

325 [www.helsinki.org.rs/serbian/doc/izvestaj%20sandzak.pdf](http://www.helsinki.org.rs/serbian/doc/izvestaj%20sandzak.pdf)

326 [slobodnarec.rs/2020/11/22/broj-madjara-koji-zive-u-pokrajini-dramaticno-je-smanjen](http://slobodnarec.rs/2020/11/22/broj-madjara-koji-zive-u-pokrajini-dramaticno-je-smanjen)

327 [www.slobodnaevropa.org/a/ma%C4%91arska-vojvodina-izbori-glasanje-orban/29158659.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/ma%C4%91arska-vojvodina-izbori-glasanje-orban/29158659.html)

Nekoliko desetina hiljada, ako ne i stotinu hiljada ljudi u Srbiji (ne samo Mađara) dobilo je mađarsko državljanstvo, zbog olakšane procedure njegovog sticanja. Pošto je Mađarska članica Evropske unije, time je mnogima otvoren put prema Zapadu, gde je sa mađarskim papirima mnogo lakše dobiti posao nego sa srpskim.<sup>328</sup> Bez obzira na to što je mađarska manjina u najpovoljnijoj situaciji zbog navedenih razloga, izostaje njena značajnija integracija.

## ROMI

Manje manjine su pod pritiskom asimilacije. One se korumpiraju preko finansijskih i kadrovskih resursa koje dobijaju njihovi nacionalni saveti.

Treba ipak izdvojiti romsku populaciju. I nakon Dekade inkluzije Roma, oni su ostali na margini društava, ne samo u Srbiji. Da bi se njihovo pitanje pomaklo država bi trebalo da se angažuje na stvaranju atmosfere "razumevanja problema romske populacije", koje bi stvorilo socijalnu i ekonomsku osnovu za unapređenje položaja Roma. Zaštitnik građana Srbije Zoran Pašalić saopštio je da su Romi i dalje najviše diskriminisana i marginalizovana društvena grupa, iako su najbrojnija manjinska zajednica u Evropi.<sup>329</sup>

Prema popisu iz 2011. godine u Srbiji je bilo više od 148.000 Roma, a nezvanično znatno više, čak do pola miliona. Statistički podaci o pripadnicima romske nacionalne manjine i, njima srodnih, Egipćana i Aškalija su vrlo oprečni zbog niskog stepena izjašnjavanja na popisima, u poređenju sa stvarnim brojem pripadnika. Pojedine nevladine organizacije su radile istraživanja i smatraju da pripadnika REA (Romi, Egipćani i Aškalije) zajednice u Srbiji ima oko 500.000.<sup>330</sup> Vlada je u februaru 2022. godine usvojila Strategiju za socijalno uključivanje Roma i Romkinja za period 2022–2030. godine.

328 Isto.–

329 [www.slobodnaevropa.org/a/romi-diskriminacija-zastitnik-gradjana-srbija/31792648.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/romi-diskriminacija-zastitnik-gradjana-srbija/31792648.html)

330 [balkans.aljazeera.net teme/2022/9/28/nacionalne-manjine-na-popisu-stanovnistva-u-srbiji-borba-za-bolju-buducnost](http://balkans.aljazeera.net teme/2022/9/28/nacionalne-manjine-na-popisu-stanovnistva-u-srbiji-borba-za-bolju-buducnost)

Romkinje su po više osnova suočene i s visokim rizikom nasilja u porodici i u partnerskim odnosima, dok su romska deca najugroženija grupa “čiji celokupan razvoj u siromaštvu i neformalnim naseljima nosi sa sobom mnoge rizike”.<sup>331</sup>

Postoje sistemski problemi sa kojima se Romi svakodnevno suočavaju. Bez obzira na ostvarene rezultate na unapređenju položaja Roma nisu uklonjene ključne prepreke za njihovu integraciju. I dalje su nedostatak obrazovanja, redovne zdravstvene zaštite i suzbijanja siromaštva olakšanim zapošljavanjem problemi koji ugrožavaju ovu najbrojniju manjinu u Srbiji.

## JEVREJI

Do devedesetih godina u Srbiji je živelo oko 2500 Jevreja, sada ih nezvanično, ima oko 3000, mada se na popisu registruje značajno manji broj. Uprkos minimalnom broju Jevreja, antisemitizam se javlja u talasima. Radikalizacija društva u Srbiji i otvoreno delovanje brojnih ekstremnih desničarskih grupa (veoma često sa fašističkim porukama) doveli su do porasta i antisemitizma tokom poslednjih nekoliko godina. Tako su nepoznate osobe 2021. godine ispisivale antisemitske poruke i postavljale antisemitske postere na više zgrada u Novom Sadu i Beogradu, zbog čega su jevrejski lideri podneli prijave republičkom javnom tužiocu i Ministarstvu unutrašnjih poslova. Antisemitska literatura i dalje je dostupna u pojedinim knjižarama i na internetu.

Na Sefardskom jevrejskom groblju u Beogradu su u januaru 2023. godine osvanuli antisemitski grafiti i simboli i to na dan kad se u celom svetu obeležava Dan sećanja na milione nevinih žrtava stradalih u Holokaustu. Na sajtu jevrejske opštine navodi se da je, “prema nezvaničnim informacijama, ovo delo grupe navijača koja pored iscrtane svastike ispisuje inicijale naziva svoje navijačke grupe UF – United force”.<sup>332</sup>

331 Isto.

332 [www.slobodnaevropa.org/a/antisemitski-grafiti-jevrejsko-groblje-beograd/32246232.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/antisemitski-grafiti-jevrejsko-groblje-beograd/32246232.html)



Jevrejska zajednica je dugo na putu tihe asimilacije, što je inače i jedan od glavnih problema očuvanja etničke i verske pripadnosti u okviru jevrejske zajednice.

Robert Sabadoš, predsednik Saveza jevrejskih opština Srbije, ističe da antisemitizam u javnom manifestacionom obliku ne postoji u nekoj alarmantnoj meri. Međutim, kako ističe, internet je postao stecište svih antisemitskih pojava. Počev od komentara, do posebnih sajtova koji se bave, ili su baš posvećeni antisemitizmu... Svodi se na to da, 'ako ja imam nekih problema onda je za to neko drugi kriv' – najlakše je kazati da su za to krivi Jevreji, da je to neke svetska jevrejska zavera, i da su svi protiv nas.<sup>333</sup>

Bilo je dosta pregovaranja sa srpskim vlastima da se logori Staro sajmište i Topovske šupe pretvore u memorijalni centar. Donet je Zakon o memorijalu Staro sajmište nakon čega je došlo do određenih pomaka. Izgradnja Memorijalnog kompleksa počela jula 2022.godine. Najavljena su još dva muzeja memorijalnog centra u kojima će biti prikazana dokumenta, fotografije i dokazi nacističkih zločina.<sup>334</sup> Međutim, Centar za istraživanje i edukaciju o Holokaustu je u svom apelu javnosti izneo je svoje primedbe koje se odnose na sam koncept memorijalnog centra. Zahteva se zaustavljanje devastacije nemačkog paviljona na Starom Sajmištu, kao i stavljanje svih mesta od istorijskog značaja pod zaštitu grada i države. Istovremeno, apel podseća da je značaj Starog Sajmišta upravo u tome da ono jeste bilo jedan od lokalnih, beogradskih logora smrti i koncentracionih logora. Njegova zaštita, kao i Topovskih šupa, je oduvek morala biti apsolutna...Nemački paviljon je sastavni deo onoga što Zavod naziva "kulturnim dobrom" i morao bi da ima istu valorizaciju i status zaštite kao i ostali delovi lokaliteta.<sup>335</sup>

333 [www.dw.com/sr/jevreji-u-srbiji-danas-kako-o%C4%8Duvati-identitet/a-52159232](http://www.dw.com/sr/jevreji-u-srbiji-danas-kako-o%C4%8Duvati-identitet/a-52159232)

334 [www.dw.com/sr/jevreji-u-srbiji-danas-kako-o%C4%8Duvati-identitet/a-52159232](http://www.dw.com/sr/jevreji-u-srbiji-danas-kako-o%C4%8Duvati-identitet/a-52159232)

335 [www.facebook.com/ciehchre/posts/pfbid0DkUQQfB2BxfsnAKTcimw1hKK3JP8LMnV62GbL4rxBPvoJvZfaRAqcn1DQs4smTZvL](https://www.facebook.com/ciehchre/posts/pfbid0DkUQQfB2BxfsnAKTcimw1hKK3JP8LMnV62GbL4rxBPvoJvZfaRAqcn1DQs4smTZvL)

Srbija je 2016. usvojila zakon kojim se obavezala da jevrejskoj zajednici vrati imovinu njenih pripadnika koji nemaju preživjele naslednike. Tokom narednih 25 godina država će iz budžeta davati finansijsku podršku Savezu jevrejskih opština u iznosu od 950.000 evra godišnje.<sup>336</sup>

\* \* \*

Manje manjine koje su inače na udaru asimilacije suočavaju se s kontinuiranim nepoverenjem. Neki sajtovi, tradicionalni mediji i građani često žigošu male verske grupe kao 'sekte', što ima snažnu negativnu konotaciju.

Na okruglom stolu koji je razmatrao analizu "Politička zastupljenost nacionalnih manjina u predstavničkim institucijama: preporuke za izmenu izbornog zakonodavstva" (u organizaciji Helsinškog odbora, 2022), uz učešće svih manjinskih zajednica zaključeno je da je neophodno promeniti izborni zakon, kako bi se omogućila veća zastupljenost manjina. To podrazumeva i regulisanje uslova za registraciju manjinskih stranaka, kao i usvajanje rešenja koje sprečavaju unutargrupnu konkurenciju.

## **NASILJE PREMA ŽENAMA U ZASTRAŠUJUĆEM PORASTU**

Brojna istraživanja pokazuju da su žene kao najbrojnija osetljiva grupa višestruko ugrožene: uz polnu, zastupljena je starosna i etnička diskriminacija. Rodna neravnopravnost na tržištu rada javlja se u različitim aspektima, kao što je segregacija prilikom odabira zanimanja i pri zapošljavanju. Žene nedovoljno učestvuju u javnom i političkom životu, što se naročito odnosi na žene iz osetljivih društvenih grupa. Žene čine većinu zaposlenih u najslabijim plaćenim delatnostima i najčešće se susreću s diskriminacijom pri zapošljavanju, posebno one starije od 40 godina, ili koje imaju decu.

Međutim, žene su izložene svakom vidu nasilja u porodici i van nje. Srbija spada u zemlje gde je femicid dosegao zabrinjavajuće

336 [www.slobodnaevropa.org/a/srbija-jevreji-restitucija/28262152.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-jevreji-restitucija/28262152.html)

brojke. U miljeu kriminala koji je u Srbiji dobio “pravo građanstva” je i nasilje nad ženama. Intervju objavljen 27. septembra 2022, u tabloidu *Informer* s Igorom Miloševićem, višestruko osuđivanim silovateljem, usledio je sedam dana nakon što je izašao iz zatvora i izazvao je žestoke reakcije javnosti i velike proteste građana.

Prema navodima *Informera* Igor Milošević je 1992, kad je imao tek 14 godina, za samo tri dana napao čak devet devojaka, od kojih je tri silovao, zbog čega je završio u popravnom domu. Na slobodi se našao 2001, ali je za samo mesec dana počinio osam razbojništava i silovao jednu devojku. Zbog toga je osuđen na 10 godina zatvora, ali mu je odlukom suda dozvoljen uslovni otpust i iz Zabele je izašao posle nepunih šest godina, u avgustu 2007. Kao što se i očekivalo, Milošević je odmah krenuo u nove pljačke i silovanja. Napadao je žene naoružan nožem, pljačkao ih, a jednu radnicu butika u Ulici Maksima Gorkog u centru Beograda odvuкао je u kabinu za presvlačenje i brutalno je silovao, sve vreme joj držeći nož pod grlom. Već narednog dana je ušao u optičarsku radnju u Ulici vojvode Stepe u opštini Voždovac i uz pretnju nožem ukrao pare, zlatan lanac i naočare. Za sva ta dela je osuđen na 15 godina zatvora i tom prilikom je sudija istakao da Milošević predstavlja “opasnost po društvo”.<sup>337</sup>

Puštanje serijskog silovatelja na slobodu i davanje istom prostora u medijima, još je jedna u nizu dehumanizujućih i mizoginih praksi, kojima svedočimo u javnom prostoru, navode iz feminističkog kolektiva Ženska solidarnost, u reagovanju na intervju sa serijskim silovateljem Igorom Miloševićem. Time ne samo da se stvara atmosfera parališućeg straha, već se i odgovornost za odbranu od potencijalnog nasilja prebacuje na žene, pokazuje da su one u kontinuitetu izdane od sistema. Njihovo iskustvo se nipođaštava i dovodi u pitanje, a preživjele najčešće prolaze kroz sekundarnu viktimizaciju i ponovno institucionalno nasilje: “Umesto da ih zašтите i donesu pravdu, institucije žene tretiraju kao podjednako krive za preživljeno nasilje”, saopšteno je iz Ženske solidarnosti. U

337 Zastrašujuća ispovest serijskog silovatelja pokazuje da se mora pronaći način da se stavi pod nadzor, [www.telegraf.rs](http://www.telegraf.rs), 27. septembar 2022.

saopštenju se dalje navodi: “Umesto što šire parališući strah, mediji imaju dužnost da postave pitanje bezbednosti žena i zašto institucije svesno puštaju na slobodu serijskog silovatelja”.<sup>338</sup>

Udruženje Ženska solidarnost pozvalo je na protest ispred redakcije *Informera* više udruženja i nevladinih organizacija, ističući da “serijskim silovateljima nije mesto u javnom prostoru, medijima i emisijama, već u zatvoru”. Učesnici protesta blokirali su jednu saobraćajnu traku na Terazijama u centru Beograda i zatražili zakonsku zaštitu od države.

“Neću da nosim nož i sprej – hoću zakonsku zaštitu”, “Revolucija”, “Gasi Informer” i “Gde su institucije?”, uzvikivali su okupljeni. Jedan od zahteva protesta je “hitna hospitalizacija serijskog silovatelja”. Policija je čuvala ulaz redakcije, a okupljeni su gađali zgradu jajima. Postupak ovog tabloida u međuvremenu je osudilo više organizacija, udruženja i političkih stranaka kao i novinarska udruženja, zbog toga što se objavljenim sadržajem ponovo uznemiravaju njegove žrtve kao i sve žene koje su pretrpele neki oblik nasilja.

Protest zbog intervjua koga je *Informer* objavio održan je i u Novom Sadu, a oko 200, većinom mlađih građana okupilo se na centralnom Trgu slobode. Oni su nosili transparente s natpisima “Nisi sama”, “Čuvari porodice – gde ste, licemeri”, “Nije Informer nego je narod”, “Njeno silovanje nije tvoja ekskluziva”, a organizatori su poručili da je to “samo početak”.

Silovanje je jedan od najvećih problema u Srbiji koji se stalno zanemaruje. Učesnici protesta su za TV N1 rekli da smatraju da je objavljivanjem intervjua pređena i poslednja crvena linija. Organizatori su izložili tri zahteva: da se uvede obavezna evaluacija potencijalno opasnih zločinaca uoči isteka zatvorske kazne, da se intervju, kao i svi sadržaji u vezi sa njim povuku sa svih platformi i da se *Informer* javno izvini svim žrtvama silovanja i građanima i građankama Srbije.<sup>339</sup>

338 *Informer* objavio intervju sa serijskim silovateljem, nižu se reakcije: Stvara se atmosfera parališućeg straha, *Danas*, 28. septembar 2022.

339 Protest i u NS zbog intervjua *Informera*: “Njeno silovanje nije tvoja ekskluziva” [rs.n1info.com](http://rs.n1info.com), 2. oktobar 2022.

*Informerov* intervju sa serijskim silovateljem je finalni nokaut 30-godišnjeg razaranja medijske scene u Srbiji. Glavni i odgovorni urednik tog tabloida, Dragan J. Vučićević, nije mogao ni da naslutiti, da će se ispred zgrade njegove redakcije, i to dva puta, sakupiti masa mladih devojaka i žena, koje su došle da iskažu bes. I da pokažu da više ne mogu da izdrže sveopšte ludilo, koje im se svakodnevno prikazuje kao normalno. Ne dolazi gnev samo iz toga da li je višestruki silovatelj dao intervju, ili o tome kako je *Informer* svemu tome pristupio: protest – koliko god izgledao mali i beznačajan, a to nije – postao je tračak svetlosti u beskrajnom mraku.<sup>340</sup>

Savet za štampu upozorio je da je objavljivanjem ispovesti osuđenog silovatelja koji je odslužio zatvorsku kaznu, list *Informer* prekršio više tačaka Kodeksa novinara Srbije i, suprotno načelu odgovornosti medija, ponizio žrtve, uznemirio javnost i zastrašio svoje čitaoce.<sup>341</sup>

Nasilje, mobing i seksualno zlostavljanje lokalnih moćnika obelodanjeni su u slučajevima koji su posebno odjeknuli u javnosti, zahvaljujući upornosti i hrabrosti žrtava. Sad već bivši predsednik opštine Brus, Milutin Jeličić Jutka prvostepeno je osuđen na tri meseca zatvora za krivično delo nedozvoljene polne radnje nad saradnicom, sekretaricom Marijom Lukić, a po presudi suda u Kruševcu. Nekoliko žena, među kojima i Marija Lukić, tužile su Jeličića za seksualno uznemiravanje na poslu, ali je postupak vođen samo u njenom slučaju.

Informacija o umešanosti Dragana Markovića Palme, gradonačelnika Jagodine i narodnog poslanika, i drugih visokih funkcionera u “slučaj” podvođenja maloletnica, devojaka i žena na više lokacija u Jagodini nije imala pravosudni epilog.

Potpredsednica Stranke slobode i pravde Marinika Tepić iznela je u javnost saznanja da su u Jagodini na (“bunga-bunga”) žurke, kojima su prisustvovali čelnici vlasti, “dovođene iz Beograda devojčice od 15, 16, 17 godina”, kao i da se “znalo da posle takvih žurki

340 Milenijumsko nasilje nad ženama, *Danas*, Nikola Krstić, 7. oktobar 2022.

341 Protest ispred Informera zbog intervjua, osude novinarskih udruženja i nevladinih organizacija, [www.rts.rs](http://www.rts.rs), 28. septembar 2022.

te devojčice ostaju sa njima”. Da li su bile delotvorne pretnje ili poseta Jagodini i svojevrsno “pomilovanje” predsednika Vučića, tek – Palma je tradicionalno nastavio da organizuje putovanja u Paraliju i da bude gost u televizijskim emisijama. Istim onim u kojima je indirektno pretio i koalicionim partnerima, uveravajući sa malih ekrana da – iako zna neke stvari, “ipak ne govori loše o onima sa kojima saraduje”.<sup>342</sup>

Ako i zna – nije, a umesto toga usledile su pretnje svedocima, a Dragan Marković Palma ponovo je izabran za poslanika u Skupštini Srbije, u koaliciji Socijalistička partija Srbije (SPS, Ivice Dačića) – Jedinstvena Srbija, čiji je stranački predsednik.

Na spisku seksualnih “predatora” tokom protekle dve godine našle su se i poznate ličnosti, poput Miroslava Mike Aleksića, vlasnika i nastavnika glumačke škole, optuženog za seksualno zlostavljanje (sudski postupak u toku) i glumca i opozicionog političara Branislava Lečića. Glumica Danijela Štajnfeld optužila je Lečića za navodno silovanje (2012. godine), a Više javno tužilaštvo u Beogradu odbacilo je njenu krivičnu prijavu, navodeći u saopštenju da “ne postoje osnovi sumnje da je učinjeno navedeno krivično delo, niti bilo koje drugo krivično delo za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti”.

Najčešće pitanje (uz prateću predrasudu “što su do sad čekale”) u srpskoj javnosti je – zašto se žrtve seksualnog zlostavljanja i(li) silovanja često posle niza godina odlučuju da prijave napasnika? Psihoterapeutkinja Jelena Veljković otkriva da je ćutanje u slučajevima silovanja potpuno “normalna pojava” zbog velike količine šoka koju žrtva trpi. “Osim toga, postoji još niz faktora koji žrtvu čine slabom da se poveri bližnjima ili policiji: zato što su gotovo po pravilu bile u stanju šoka. Zaleđenih, potisnutih osećanja. Jer je to bio način nošenja s traumom. Zato što postoji strah da im niko neće verovati. Napasnici su često vrlo uvaženi članovi društva, porodica, omiljeni u društvu. Zato što krive sebe, ogroman broj žrtava seksualnog nasilja nosi u sebi krivicu, uverenje da su na neki način

342 Afera Palma – zaboravljena brzinom svetlosti, Direktno rs, 2. jul 2021.

doprinele samom činu – svojim ponašanjem, svojom ličnošću”.<sup>343</sup> “Ćute i zato što postoji strah od ishoda ukoliko se progovori. Možda neko nastrada. Možda nekome od članova porodice pozli, umre, možda ću povrediti mnogo ljudi svojim priznanjem. Možda me se odreknu. Možda navučem ogromnu sramotu, osudu na sebe, druge. I zato što postoji osećaj da nas niko neće razumeti. Postoji doživljaj tabua, sramote, strahote, ogromne tajne. Ali i zato što nadležni organi ne rade svoj posao kako bi trebalo”.<sup>344</sup>

Mnogobrojne su priče žena koje prijave nasilje, uznemiravanje, zlostavljanje, samo da bi za uzvrat dobile podsmeh, sarkastični komentar ili, u najmanju ruku, nezainteresovanost i nepreduzumljivost.

## NEADEKVATNA ZAŠTITA POLICIJE I INSTITUCIJA SISTEMA

Istraživanje “Nasilje prema ženama i devojkicama u javnom prostoru” pokazalo je da je 9,2 odsto ispitanica doživelo silovanje ili pokušaj silovanja, što je više od 90 žena u uzorku od oko 1200 ispitanih, među kojima su najbrojnije žene od 40 do 49 godina.

“Čak 71 odsto žena koje su doživele nasilje u javnom prostoru nije prijavilo nasilje policiji. Samo 12 odsto ispitanica je prijavilo nasilje, a svaka druga navodi da ništa nije preduzeto po tom pitanju”, izjavila je Kosana Beker, autorka analize, na kojoj su radili Udruženje građanki FemPlatz, Britanska ambasada i Ujedinjene nacije za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena u Srbiji (UN Women).<sup>345</sup>

Devojke od 15 do 17 godina znatno su brojnije među ispitanicama koje se plaše seksualnih napada i uznemiravanja, navodi se

343 PSIHOTERAPEUT OBJASNIIO: Evo zašto žrtve ćute toliko dugo i zašto ih treba UVEK slušati, [www.espreso.co.rs](http://www.espreso.co.rs), 19. januar 2021.

344 PSIHOTERAPEUT OBJASNIIO: Evo zašto žrtve ćute toliko dugo i zašto ih treba UVEK saslušati, /[www.espreso.co.rs](http://www.espreso.co.rs), 19. januar 2021.

345 Rezultat istraživanja o nasilju nad ženama u Srbiji: U 50% slučajeva žrtva nije sama, 70% prisutnih ne reaguje, [www.telegraf.rs](http://www.telegraf.rs), 14. jun 2022.

u ovom istraživanju. Oko 43,2 odsto ispitanica je reklo da se plaši pokušaja silovanja, a 42,9 ima strah od seksualnog uznemiravanja, koji je najviši kod devojaka, mlađih žena i neudatih žena, dok se žene sa invaliditetom znatno više plaše nego žene bez invaliditeta, rekla je Beker. U osiguranju lične bezbednosti, žene se prevashodno oslanjaju na sebe. Istraživanje, koje je obuhvatilo šest regiona u Srbiji (beogradski region, Vojvodinu, centralnu, južnu, istočnu i zapadnu Srbiju), pokazalo je da čak 76,7 odsto ispitanica smatra da su same zaslužne za sopstvenu bezbednost, jer vode računa o svom ponašanju. Od ispitanica 32,1 odsto žena ocenjuje da ličnu bezbednost ostvaruju time što retko izlaze i više vremena provode u kući.<sup>346</sup>

Kad je reč o radu institucija u zaštiti žena, 42,2 odsto ispitanica je dalo ocenu jedan i dva za rad policije, na skali od jedan do pet, a 52,4 odsto je dalo istu ocenu za aktivnost lokalne samouprave na sprečavanju nasilja prema ženama u javnom prostoru. Beker je rekla da žene ocenjuju da je reakcija policije "neadekvatna", a najnižu ocenu efikasnosti policije daju devojke od 15 do 17 godina. Žene koje su učestovale u ovom istraživanju ukazale su na potrebu povećanja prisustva policije na mestima na kojima se osećaju nebezbedno, a to bi, prema istraživanju, doprinelo i povećanju prijavljivanja nasilja.<sup>347</sup>

## ZLOSTAVLJANJA, UBISTVA I FEMICID

Srbiju je ove godine potresla serija jezivih slučajeva nasilja nad ženama. Na meti pijanih i bahatih supruga i partnera su žene svih uzrasta, staleža i obrazovanja. Nasilnici se nisu libili ni da tuku svoje trudne žene, pa je tako T. I. iz okoline Trgovišta uhapšen zbog sumnje da je davio i udarao pesnicom u stomak svoju ženu T. J. koja je bila u šestom mesecu trudnoće.

"Kao po nepisanom pravilu, osumnjičeni se u tužilaštvu branio da nije tukao ženu, da je nije udarao u stomak, već da ju je samo

<sup>346</sup> Isto.

<sup>347</sup> Isto.



gurnuo”, kaže izvor.<sup>348</sup> Crna statistika svedoči da je u porodičnom nasilju u našoj zemlji tokom 2020, ubijeno više od 20 žena, a više od 14.500 ih je trpelo partnersko nasilje. Od početka ove godine (2022) u partnerskom nasilju nastradalo je 12 žena.

“Nasilje se dešava svuda, ono je sveprisutno i ima ga kako u centru glavnog grada, tako i u ruralnim područjima. Upravo zato je važno da se protiv ovog problema zajedno borimo i kao pojedinci, da ne okrećemo glavu kada smo svedoci nasilja, ali i institucionalno – da nastavimo da radimo na jačanju zajedničkog i koordinisanog odgovora na nasilje”, rekla je Zorana Mihajlović, donedavna potpredsednica Vlade i predsednica Koordinacionog tela za rodnu ravnopravnost, povodom obeležavanja Dana sećanja na ubijene žene žrtve nasilja, 18. maja.<sup>349</sup>

Doktorica Milena Maksimović (35) iz Kragujevca, bila je dvanaesta žena ubijena od početka godine, do maja 2022. Nju je suprug Vladimir (40) ranio u glavu, posle osam dana preminula je u bolnici. Jeziv zločin dogodio se usred noći, dok je Milena spavala. Suprug je potegao pištolj, a posle toga je pobegao. Uhapšen je istog dana, pošto se zabarikadirao u kolima i pretio samoubistvom.<sup>350</sup>

Zaječarska policija uhapsila je meštana D. J. (49) zbog sumnje da je brutalno pretukao svoju suprugu K. R. (47) i naneo joj povrede opasne po život. Napad se dogodio tri dana pre prijave, ali ona nije želela da prijavi nasilnog muža policiji, a u bolnicu su je dovela dvojica rođaka. Muž je ženu prebio jer mu se “mešala u ljubavni život”, odnosno, pravila mu je problem zbog toga što ima ljubavnicu. Žena je primljena u bolnicu u stravičnom stanju, jedva je hodala, savijena od bolova u stomaku, a odmah je utvrđeno da joj je pukla slezina, ali, srećom život joj je spašen. Poznanici ove porodice kažu da žena sigurno iz straha nije smela da prijavi muža: “Mislila je da će povrede proći, zato nije išla lekaru. Znala je da će

348 TALAS UŽASNOG PORODIČNOG NASILJA POTRESAO SRBIJU: Milena iz Kragujevca je 12. žena ubijena od početka godine! [www.kurir.rs](http://www.kurir.rs), 25. maj 2022.

349 TALAS UŽASNOG PORODIČNOG NASILJA POTRESAO SRBIJU: Milena iz Kragujevca je 12. žena ubijena od početka godine!, [www.novativ.rs](http://www.novativ.rs), 26. maj 2022.

350 Isto.

lekari, kako im dužnost nalaže, morati da obaveste policiju da je pretučena. Želela je da izbegne da se muž još više razgnevi. Umalo nije umrla zbog svega toga” – kaže poznanik ove nesrećne žrtve.<sup>351</sup>

Više javno tužilaštvo u Smederevu podiglo je optužnicu protiv supružnika iz Smederevske Palanke, A. A. (33) i E. R. (34), zbog sumnje da su mesecima tukli snaju (17), koja je preminula 30. decembra 2021. Iz smederevskog tužilaštva je potvrđeno da se okrivljenima na teret stavlja nasilje u porodici u saizvršilaštvu, pri čemu je nastupila smrt oštećene. Svekar i svekrva su maloletnu snahu tukli više puta. Udarali su je rukama i nogama, metalnim cevima, drškom od metle i drugim predmetima. Okrivljenima preti zatvorska kazna od 10 do 20 godina.<sup>352</sup>

Početakom marta ove godine Udruženje građanki FemPlatz i više od 60 partnerskih organizacija, mreža i pojedinaca zahtevali su hitnu reakciju i sprečavanje femicida u Srbiji. Reč je o najtežem obliku nasilja nad ženama, poput ubistva, motivisano mržnjom i osećajem nadmoći muškarca, koji smatra da ima pravo da joj oduzme život. Femicid je, dakle, zločin koji diskriminiše.

Prema izveštavanju medija, u Zaječaru je ženu ubio komšija nakon nekoliko godina konstantnog maltretiranja, koje je više puta prijavila nadležnima. Žena iz Vranja preminula je u bolnici nakon što ju je suprug izbo nožem, a dve žene iz Beograda i Smederevske Palanke ubili su sinovi. U istom periodu, mediji su izvestili o najmanje sedam pokušaja femicida i nasilja prema ženama, saopštilo je Udruženje građanki FemPlatz.<sup>353</sup>

Dok se sve ovo dešava, institucije nadležne za sprečavanje i borbu protiv nasilja prema ženama ne reaguju niti se obraćaju uznemirenoj javnosti. Posebno je zabrinjavajuće što u navedenim slučajevima, i nakon prijave nasilja, nadležne institucije nisu obezbedile zaštitu i bezbednost ovih žena. Veliki broj ubistava žena nije

351 TALAS UŽASNOG PORODIČNOG NASILJA POTRESAO SRBIJU: Milena iz Kragujevca je 12. žena ubijena od početka godine!, [www.novatv.rs](http://www.novatv.rs) 26 maj 2022.

352 Sprečavanje femicida u Srbiji – hitna reakcija, [ck13.org/sprecavanje-femicida-u-srbiji-hitna-reakcija](http://ck13.org/sprecavanje-femicida-u-srbiji-hitna-reakcija) 30. mart 2022.

353 Isto.

sprečen zbog izostanka blagovremene i efikasne reakcije institucija sistema, od neblagovremenog reagovanja na prijave nasilja, preko umanjivanja opasnosti i nesagledavanja rizika od ugrožavanja bezbednosti žrtve.<sup>354</sup>

Uprkos brojnim preporukama međunarodnih tela za ljudska prava i ženskih nevladinih organizacija, u Srbiji i dalje nema javno dostupnih statističkih podataka o rasprostranjenosti femicida. S druge strane, korišćenje trenutno raspoloživih mehanizama zaštite na adekvatan i dosledan način značajno bi unapredilo zaštitu žena od nasilja i sprečilo veliki broj femicida.<sup>355</sup>

Izostanak delotvorne prevencije femicida, kao najekstremnije manifestacije nasilja, svakog dana šalje poruku ženama da su njihovim životima manje vredni. Zahtevamo od institucija nadležnih za sprečavanje i zaštitu žena od nasilja da hitno reaguju na poslednje slučajeve femicida, istraže i objasne javnosti eventualne propuste i izostanak efikasne reakcije na prethodne prijave nasilja i navedu precizne korake za dalje sprečavanje femicida. Državnom sistemu treba bolje razumevanje faktora rizika za ubistvo žena, a oni mogu da se razlikuju kad je reč o partnerskom odnosu, o mlađem ili starijem paru, kao i kad je reč o drugim porodičnim relacijama, najčešće odnosu sin–majka. Ova bi znanja mogla da pomognu u donošenju odluka u vezi s institucionalnom reakcijom, kao i u obuci stručnjaka i informisanju javnosti, uključujući potencijalne žrtve.<sup>356</sup>

Na koji se način može ograničiti promocija nasilja u društvu gde su svi mediji i sva mesta, uključujući najviša državna, prepuna verbalnog, pa i fizičkog nasilja? Tome znatno doprinose mediji, uključujući društvene mreže, ali i odsustvo sistematskog pozitivnog informisanja i obrazovanja, usmerenog na sve, prilagođeno uzrastu. Odgovornost za promovisanje društvenih vrednosti, normi i pravila, za njihovu primenu i efekte, svakako je na državi i institucijama sistema, a u tom pogledu situacija već dugo nije dobra.<sup>357</sup>

354 Isto.

355 Isto.

356 Isto.

357 Isto.

## **DISKRIMINACIJA I SOCIJALNA DISTANCA NAJVEĆA PREMA LGBT OSOBAMA**

Bez obzira na napredak u oblasti zakonodavstva i na višegodišnje uspešno organizovanje “prajd” šetnji u Beogradu (uz nadzor policije), nasilje je jedan od glavnih problema sa kojim se suočavaju pripadnici LGBT zajednice.

Do diskriminacije LGBT osoba dolazi u svim sferama društvenog života, formalno ili neformalno. Raširena je institucionalna diskriminacije (u okviru zdravstva, obrazovanja, administracije), kao i strukturalna, koja najbolje oslikava društveni položaj LGBT populacije u srpskom društvu. Koreni strukturalne diskriminacije nalaze se u tipu društvenog uređenja, političkoj kulturi, u njegovom religijskom i istorijskom nasleđu, u obrazovnoj strukturi stranovništva.<sup>358</sup>

Pritisak na LGTB populaciju je toliki da se gej mladići nerado upuštaju u vezu sa autovanim, ne bi li izbegli stigmatizaciju. Ni kod roditelja često nema razumevanja, jer izbacuju decu iz kuće, pa sve više mladih, pripadnika gej populacije završavaju kao beskućnici.<sup>359</sup>

Na negativnu percepciju LGBT osoba utiču i brojne diskriminatorne izjave državnih funkcionera, koji iznose lično mišljenje o homoseksualnosti, prožeto predrasudama i stereotipima koji se vezuju za ovu manjinsku grupu. Ovakve izjave naročito su prisutne u medijima uoči održavanja Parade ponosa. U tom pogledu najviše se ističe Ivica Dačić koji je, između ostalog, jednom prilikom izjavio da je LGBT populacija ravnopravna sa ostalim građanima, ali da ne može neko da mu kaže da je to normalno “kada nije”. Jer, “ako je to normalno, zašto smo izuzeci? Homoseksualci imaju ista prava, ali ne i da postavljaju pravila ponašanja. Nemam ja nikakvu mržnju prema njima, samo ne mogu da prihvatim da je to normalno zato što nije prirodno. Ako je to manjina i izuzetak, onda i oni treba da vode računa da ne vređaju osećanja većine”.<sup>360</sup>

358 Istraživanje Maje Isaković, *Problem diskriminacije LGBT populacije u Srbiji*, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Knjiga XLI-2 (2016).

359 “Život u podrazumevanom nasilju”, *NIN*, 27. maj 2021.

360 [mondo.rs/Info/Drustvo/a676582/Labris-Dacic-diskriminisao-LGBT-osobe.html](http://mondo.rs/Info/Drustvo/a676582/Labris-Dacic-diskriminisao-LGBT-osobe.html)

*Zakon o zabrani diskriminacije*, između ostalog, zabranjuje i diskriminaciju na osnovu seksualnog opredeljenja. Međutim, LGBT zajednica je i dalje najviše izložena diskriminaciji. Prema izveštaju Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) za 2017. godinu, LGBT populacija je jedna od najdiskriminiranih grupa u Srbiji. U Izveštaju se navodi da "građani Srbije imaju najveću socijalnu distancu u odnosu na LGBT osobe, a podjednaka distanca postoji prema LGBT osobama u okviru porodice".<sup>361</sup>

LGBT zajednica u Srbiji još uvek čeka da dobije svoja prava u zakonskom obliku. 2010. godine urađen je prvi nacrt zakona o registrovanim istopolnim zajednicama u zemlji. A, najbliže donošenju tog zakona bila je 2021. godine, kad su iz Ministarstva za ljudska i manjinska prava pokrenuli proceduru za usvajanje zakona. Međutim, procedura je vraćena na početak. Srpska pravoslavna crkva zajedno sa ostalim verskim zajednicama uticala je na predstavničke vlasti u Srbiji da se 2009. godine iz skupštinske procedure povuče predlog Zakona o zabrani diskriminacije. Mitropolit crnogorski Amfilohije Radović se u svojoj uskršnjoj poslanici 2012. godine usprotivio ideji ozakonjenja bračne zajednice osoba istog pola, označivši je kao "samoubilački i samouništavajući poriv".<sup>362</sup>

Za većinu gej osoba u Srbiji roditeljstvo je nedostižno – neudate žene ne mogu na veštačku oplodnju, surogat majčinstvo je zabranjeno, a onima koji nisu u braku gotovo je nemoguće da usvoje dete. Međutim, činjenica da je premijerka Srbije Ana Brnabić dobila dete sa partnerkom Milicom Đurđić, izazvala je reakcije LGBT zajednice u Srbiji. Jovanka Todorović iz Centra za promociju LGBT prava Gejten je tom prilikom izjavila: "Bitno je čestitati predsednici Vlade rođenje deteta. Ali ovo je, nažalost, samo još jedan primer u kojem vidimo da je roditeljstvo pravo koje nemaju svi".<sup>363</sup>

Istraživanje CeSID-a sprovedeno na uzorku od 1060 ispitanika na teritoriji Srbije bez Kosova u periodu 10. do 20. maja 2021. godine, pokazuje da svaki drugi ispitanik, njih 50 odsto, ima negativan stav prema

361 [www.bbc.com/serbian/lat/balkan-49532295](http://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-49532295)

362 [www.academia.edu/18120156/Duhovna\\_legitimizacija\\_ekstremne\\_desnice](http://www.academia.edu/18120156/Duhovna_legitimizacija_ekstremne_desnice)

363 [www.bbc.com/serbian/lat/balkan-49532295](http://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-49532295)

LGBTI populaciji, a manje od petine, 18 odsto, ima pozitivan stav, dok je svaki treći anketirani neutralan prema ovom pitanju. Pozitivan stav prema osobama suprotne seksualne orijentacije iznad proseka iskazuju osobe ženskog pola, višeg/visokog stepena obrazovanja, između 18 i 39 godina života, nastanjene u urbanim sredinama.<sup>364</sup>

U odnosu na ranija istraživanja, sprovedenih 2008, i 2010. godine, beleži se značajno veći procenat ispitanika koji su spremni na različite nivoe interakcije sa pripadnicima LGBT populacije. Napredak se kreće od šest procentnih poena kod pitanja porodičnog srodstva, pa do 29 procentnih poena kad je u pitanju deljenje istog radnog prostora s osobom koja je pripadnik LGBTI zajednice.<sup>365</sup>

Srpska pravoslavna crkva i ekstremno desničarske grupacije imaju najnegativniji stav prema LGTB populaciji. Istoričar Vladimir Veljković, koji se bavi pitanjima religije ističe da, “aktuelna vlast i crkva dele ustvari, istu ideologiju srpstva, srpskog pravoslavlja”.<sup>366</sup> Patrijarh Srpske pravoslavne crkve (SPC) Porfirije smatra da je za pravoslavne hrišćane neprihvatljiva LGBTQ+ ideologija, ističući da oni “ne mogu da prihvate nametanje novih društvenih normi koje nije propagirao Bog”.<sup>367</sup>

Povodom održavanja Evroprajda u Beogradu (oktobar 2022) banatski vladika Srpske pravoslavne crkve Nikanor pozvao je da se ustane protiv organizovanja Europrajda: “Ustaćemo svi protiv toga. Ja prvi ovoga momenta ustajem, već sam ustao. Kunem, kleću i prokleću sve one koji organizuju i koji budu učestvovali u takvom nečemu. Ja toliko mogu. Da imam oružje i to bi upotrebio. I tu bih silu upotrebio samo da ga imam, ali ga nemam. I verovatno mi ga neće niko ni dati ako bi ga i zatražio sada, kad čuju da bih izašao i sa oružjem. A, bih izašao...”<sup>368</sup>

364 [n1info.rs/vesti/istrazivanje-svega-sedam-odsto-gradjana-srbije-vidi-lgbti-osobe-kao-ugrozene](http://n1info.rs/vesti/istrazivanje-svega-sedam-odsto-gradjana-srbije-vidi-lgbti-osobe-kao-ugrozene)

365 Isto.

366 [www.slobodnaevropa.org/a/europride-srbija-spc-rusija-lgbt/32010889.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/europride-srbija-spc-rusija-lgbt/32010889.html)

367 [nova.rs/vesti/drustvo/porfirije-za-nas-pravoslavne-hriscane-neprihvatljiva-je-lgbt-zajednica](http://nova.rs/vesti/drustvo/porfirije-za-nas-pravoslavne-hriscane-neprihvatljiva-je-lgbt-zajednica)

368 [moravainfo.rs/burne-reakcije-na-besedu-vladike-nikanora-u-kojoj-priziva-nasilje-nad-lgbt-populacijom](http://moravainfo.rs/burne-reakcije-na-besedu-vladike-nikanora-u-kojoj-priziva-nasilje-nad-lgbt-populacijom)

Vlada Srbije je nakon ove skandalozne izjave, polazeći od političke situacije u regionu, kako je istakla, saopštila da, “u ovom trenutku ne postoje uslovi za bezbedno održavanje manifestacije Evroprajd (Euro Pride) 2022, a posebno imajući u vidu činjenicu da bi pojedine ekstremističke grupe mogle da iskoriste i zloupotrebe ovaj događaj i volju Srbije da ga organizuje, kako bi dodatno povećale tenzije i uvele Srbiju u nestabilnost”.<sup>369</sup>

SPC je podržala zabranu, konstatujući da “održavanje 'parade' u službi promovisanja LGBT ideologije, ne bi bilo od koristi nikome, već bi izazvalo dodatne tenzije i nove podele”.<sup>370</sup>

Međutim, ova zabrana ima i važnu međunarodnu dimenziju, jer je posledica, pre svega, pritiska Moskve i Ruske pravoslavne crkve. Ona je svakako jedan od ruskih pokušaja da podigne tenzije u regionu zbog sankcija koje su joj uvedene povodom agresije na Ukrajinu. Zamenik predsednika Odeljenja za odnose sa javnošću Sinoda Ruske pravoslavne crkve Vahtang Kipšidze je kratko komentarisao Evroprajd u Beogradu: “Manifestacije protiv LGBT-ideologije u Srbiji pokazuju da se pogledi na svet nameću protiv volje značajnog broja tradicionalnih hrišćana. Odbacivanje ove ideologije je prisutno u svim državama Evrope. Politički mejnstrim namerno marginalizuje ovaj pokret (anti-LGBT)”.<sup>371</sup>

Predsednik Vučić je na kraju “uslovno odobrio” održavanje Parade. Međutim, u Beogradu su uporedo ekstremni desničari i radikalni predstavnici crkve organizovali svoj “događaj” kako bi slikovito, svojim parolama, manifestovali antizapadnu politiku. Napad na Evroprajd je očigledno, bio samo prvi korak SPC u pravcu učvršćivanja vrednosti po meri crkve.

Nije izostao ni pritisak SAD i EU tako da je Parada odobrena, ali ne na način kako je bilo planirano. Dozvoljena je samo simbolična kratka šetnja Tašmajdanskim parkom uz pratnju policije. Državni

369 [nova.rs/vesti/politika/oglasila-se-vlada-srbije-o-odrzavanju-paradi-ponosa](https://nova.rs/vesti/politika/oglasila-se-vlada-srbije-o-odrzavanju-paradi-ponosa)

370 [www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/4934783/spc-pozdravila-otkazivanje-evroprajda.html](https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/125/drustvo/4934783/spc-pozdravila-otkazivanje-evroprajda.html)

371 [lat.sputnikportal.rs/20220816/ruska-crkva-se-oglasila-povodom-evroprajda-u-beogradu-1141165624.html](https://lat.sputnikportal.rs/20220816/ruska-crkva-se-oglasila-povodom-evroprajda-u-beogradu-1141165624.html)

sekretar SAD Entoni Blinken javno je zatražio da se gej-parada održi, a čak 145 poslanika Evropskog parlamenta uputilo je Beogradu pismo sa istim zahtevom. Američki ambasador Kristofer Hil jedan od učesnika Parade, koja i ne bi bila moguća bez njegove intervencije, izjavio je da je “važno biti na Evroprajdu, jer se mora razumeti da smo svi zajedno, svi smo braća i sestre i svi smo Božja deca”. Uvek sam bio optimista da će se ova manifestacija održati”.<sup>372</sup>

## ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Helsinški odbor od svog osnivanja prati položaj manjina i prema skorašnjim istraživanjima, pre svega na jugu Srbije i u Sandžaku, smatra da je neophodno konstatovati pogoršanje situacije i nedostatak političke volje da se manjinsko pitanje adresira na pravi način.

Za ostvarivanje manjinske politike, osim normativnog dela, najvažnije je efikasno funkcionisanje institucija (pravosuđe, nezavisna tela). Isto tako, politička volja je izuzetno važna, posebno kada se ima u vidu nasleđe devedesetih, koje još uvek opterećuje odnose u regionu, ali i u samoj Srbiji. Posledice ratova i stvaranje nacionalnih država ostavilo je trajne posledice na položaj svih manjina u regionu, pogotovu onih novonastalih raspadom Jugoslavije.

Da bi se prevazišli isključivo etnički identiteti neophodno je promovisati nacionalne identitete i različitosti u okviru aktivnosti institucija manjinskih politika. Takođe je neophodan aktivan odnos državnih institucija, civilnog društva i međunarodnih organizacija OEBS i Saveta Evrope.

Decentralizacija i jačanje lokalne i regionalne samouprave i *de facto* i *de jure*, povećali bi mogućnosti manjina da ostave svoja prava. Ustanove kao što su opšti ombudsman (tj. zaštitnik prava građana), poslanička interpelacija, skupštinski anketni odbori, kontrola policije i vojske, skupštinskih radnih tela, novi

372 [standard.rs/2022/09/17/odrzana-setnja-pripadnika-evroprajda-hil-uvек-sam-bio-optimista](https://standard.rs/2022/09/17/odrzana-setnja-pripadnika-evroprajda-hil-uvек-sam-bio-optimista)



izborni zakoni i teritorijalna podela na izborne jedinice, zakoni o obrazovanju i školstvu, zvaničnom jeziku i jezicima manjina, medijima i informacijama, državnim simbolima i mnoga druga pitanja povezana su sa položajem i životom manjina i za ostvarivanje njihovih prava.

Povećati efikasnost rada nacionalnih saveta nacionalnih manjina i puno ostvarivanje kulturne autonomije i društvenog i političkog učešća nacionalnih manjina. Osmisliti i usvojiti politiku društvene integracije svih manjina:

- motivisati učenike i nastavnike da se informišu o kulturi i istoriji drugih nacionalnih manjina, radi promocije interkulturalnog pristupa;
- stimulisati kontakte i saradnju između učenika i nastavnika različite nacionalne pripadnosti u mešovitim školama zajedničkim priredbama, takmičenjima i školskim aktivnostima kojima će se razvijati međusobna saradnja i zajedništvo.

Zakoni o sprečavanju nasilja u porodici propisuju niz mehanizama ali to nije smanjilo porodično nasilje.

Helsinški odbor podržava Inicijativu nevladinih organizacija da se uspostavi "Femicid voč", koji treba da ima sve potrebne kapacitete kako bi se zaustavilo nasilje nad ženama.

Da bi se problem rešavao na adekvatan način potrebna je i promena društvene klime, gde žrtva nasilja ne bi bila stigmatizovana i naknadno viktimizovana.

Uspostaviti efikasnu koordinaciju između policije, tužilaštva i suda; osnažiti profesionalni kapaciteti u sistemu socijalne zaštite.

Za poboljšanje položaja LGBT populacije u društvu nije dovoljno samo postojanje zadovoljavajućih pravnih akata i formalnopravna jednakost. Strukturalna diskriminacija je najveći problem, što zahteva dublje strukturne promene na nivou svakodnevnog života.

Strukturne promene su moguće u sferi obrazovanja koje treba da afirmišu pozitivan stav prema LGTB populaciji i generalno podizanje svesti prema razuličnosti.

# EKONOMSKA I SOCIJALNA PRAVA: NEPRAVIČNOST I DISKRIMINACIJA

Krajem februara 2022. godine, Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava UN sa sedištem u Ženevi, završio je razmatranje Trećeg periodičnog izveštaja za Srbiju. Predstavnicima delegacije Republike Srbije koju je predvodila Gordana Čomić, tadašnja ministarka za ljudska prava i socijalni dijalog, postavljena su brojna pitanja u vezi s manjkavostima i/ili jasno uočenim nedostacima, kako u zakonodavstvu, još više u primeni sistemskih rešenja na šta državu obavezuje Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Osim Izveštaja države, Komitet UN je naročito imao u vidu Alternativni izveštaj grupe nevladinih organizacija o stanju u ovim oblastima. Nakon razmatranja odgovora delegacije Srbije, Komitet UN je zaključio da su građanima Srbije značajno ugrožena socijalno-ekonomska prava, uz napomenu da su mere štednje koje je država preduzela kao odgovor na finansijsku krizu nakon 2014. godine imale najveći negativan uticaj na građane. Državi je, takođe, upućen niz preporuka koje zahtevaju da Srbija mnogo više uloži u ekonomska i socijalna prava građana, među kojima su pravo na lečenje, obrazovanje, rad, socijalnu zaštitu, stanovanje.

Građanima Srbije, koji uglavnom i nisu upoznati s radom pomenutog Komiteta UN, i bez izveštaja je sasvim jasno da su njihova ekonomska i socijalna prava ugrožena više nego ikad, a sistem koji bi trebalo da garantuje dostojanstven životni standard, pristup zdravstvenim uslugama, obrazovanju, odgovarajućem smeštaju, socijalnoj zaštiti itd, do te mere je urušen da se više nemaju

ni kome žaliti. Osnovni principi – jednakosti i nediskriminacije – grubo se krše u svakoj prilici, u meri da se čak i čitav koncept ljudskih prava građana u Srbiji dovodi u pitanje i percipira kao nepostojeći. Umesto stvaranja ambijenta u kome država aktivno deluje i obezbeđuje prava građana (tzv. “pozitivna prava”), u Srbiji su građani prinuđeni da kucaju na vrata institucija u sistemu koji ih je izneverio.

I prema analizama međunarodnih organizacija i eksperata sa svim je jasno da će ekonomski oporavak od globalne recesije zbog pandemije COVID-19, dodatno usporen zbog krize u Ukrajini, biti otežan i ostaviti posebno teške posledice po zemlje koje su ekonomski (a mnoge i politički) nestabilne. Kontinuirani rast cena hrane i energenata već su ozbiljno pogodili celokupno stanovništvo Srbije, dok su najranjivije i po pravilu, najsiromašnije grupe dovedene na rub egzistencije.

Na osnovu sopstvenih istraživanja, Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice (UNHCR), Populacioni fond Ujedinjenih nacija (UNFPA) i Međunarodni fond UN za decu i omladinu (UNICEF), najavili su krajem januara 2023, da će Vlada Republike Srbije dobiti podršku za osnaživanje nacionalnog okvira socijalne zaštite i politike odgovora na krizne situacije, kao i za uvećanje adekvatne budžetske resurse za zaštitu najugroženijih grupa stanovništva – porodica sa decom i starijih osoba.

Prema projekcijama siromaštva za ove kategorije, agencije UN navode da će brojke o siromaštvu dece za 2022. godinu pokazati povećanje sa 10,6% na 13,8%, što predstavlja dodatnih 27.987 dece koja žive ispod linije apsolutnog siromaštva. Najugroženija su deca koja žive u velikim porodicama, deca u seoskim domaćinstvima i u romskim naseljima.<sup>373</sup>

Projekcije siromaštva za starije osobe pokazuju da oni koji žive u ruralnim i udaljenim krajevima najteže zadovoljavaju potrebe za hranom, higijenskim proizvodima ili lekovima. Rezultati istraživanja pokazuju da je stopa apsolutnog siromaštva 2022. godine

373 [serbia.unfpa.org/sr/news/ugro%C5%BEena-doma%C4%87instva-u-srbiji-suo%C4%8Dena-sa-jedinstvenim-izazovima-usled-krize-u-ukrajini](https://serbia.unfpa.org/sr/news/ugro%C5%BEena-doma%C4%87instva-u-srbiji-suo%C4%8Dena-sa-jedinstvenim-izazovima-usled-krize-u-ukrajini)

porasla na 12,3% za celokupnu populaciju, a slična tendencija zabeležena je kod populacije starije od 65 godina i iznosi 10,3%, što je porast u odnosu na 2020, kad je iznosila 6,8%.

Izbeglice, tražioci azila, lica u riziku da ostanu bez državljanstva i interno raseljena lica, ljudi koji žive u ruralnim ili udaljenim krajevima, ili sa minimalnim prihodima, takođe su izuzetno ugroženi i teško će podneti teret krize ukoliko država ne donese sveobuhvatne mere socijalne politike i odgovarajući budžet koji će omogućiti njihovu zaštitu.

Ma da pomenuta mišljenja Komiteta i agencija Ujedinjenih nacija nedvosmisleno ukazuju na to da će ekonomska i socijalna prava u Srbiji biti ozbiljan izazov, ne samo u ovoj, već i u narednim godinama, mnogo je razloga koji ove strepnje čine još ubedljivijim.

## DISKRIMINACIJA ŽENA

Srbija je potpisnica važnih obavezujućih međunarodnih dokumenata koji garantuju ravnopravnost muškaraca i žena i zabranjuju diskriminaciju po osnovu pola (Konvencija Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici – Istambulska konvencija, Konvencija Ujedinjenih nacija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena, Socijalna povelja Saveta Evrope, Evropska konvencija o ljudskim pravima, Konvencija UN o građanskim i političkim pravima itd.) Ravnopravnost žena i muškaraca garantuje i Ustav Srbije, koji zabranjuje direktnu i indirektnu diskriminaciju, uključujući diskriminaciju na osnovu pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije, bračnog i porodičnog statusa. Politika jednakih mogućnosti je zvanično opredeljenje i obaveza koje će se Srbija pridržavati u svim planskim dokumentima i zakonima. U skladu s tim, Srbija je 2021. godine usvojila novi Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Zakon o izmenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije, Strategiju za prevenciju i borbu protiv rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici za period 2021–2025, i novu Nacionalnu strategiju za rodnu ravnopravnost za period 2021–2030. godine.

Međutim, uprkos zakonima i politikama koje promovišu rodnu ravnopravnost, žene su nedovoljno zastupljene u donošenju odluka u svim sferama društvenog, ekonomskog i političkog života Srbije. Analiza Svetske banke iz 2021. godine pokazuje da žene i dalje imaju manje šanse od muškaraca da budu angažovane na plaćenom poslu – sa rodnim jazom u zapošljavanju od 15 procentnih poena. Takođe, muškarci u proseku imaju oko 11% veće plate od žena.<sup>374</sup>

Stopa nezaposlenosti mladih žena u Srbiji veća je nego među mladićima, pri čemu je veliki problem i seksualno uznemiravanje mladih žena na radnom mestu. Mlade Romkinje imaju tri puta manje šanse da dobiju posao od mladih Roma, a još manje u odnosu na mlade žene u opštoj populaciji. Mlade žene se gotovo duplo ređe odlučuju na samozapošljavanje i preduzetništvo u odnosu na vršnjake muškog pola.<sup>375</sup>

Zapošljavanje žena beleži kontinuiran pad ukoliko su starije od 45 godina, ali to nije slučaj i sa muškarcima. Gotovo pola miliona žena od 45 do 64 godine su nezaposlene ili neaktivne u traženju posla. Žene starije od 55 godina su dvostruko više neaktivne na tržištu rada od muškaraca istih godina.<sup>376</sup> Iako ima dosta žena koje rade u porodičnim preduzećima (koje vode njihovi muževi), one su najčešće nevidljive u pogledu socijalnih prava, jer se ne vode kao zaposlene.

Povećanje ograničene ponude ustanova za brigu o deci i poboljšanje opcija za roditeljsko odsustvo bili bi važni koraci u stvaranju uslova za ravnopravno učešće muškaraca i žena na tržištu rada. Odgovornost za brigu o porodici se navodi kao primarni razlog neaktivnosti na tržištu rada za oko 7% žena u Srbiji.<sup>377</sup> Još

374 World Bank/WIIW (2021), SEE Jobs Gateway (database), World Bank Group/Vienna Institute for International Economic Studies, Washington, DC/Vienna, [wiiw.ac.at/see-jobs-gateway-database-ds-5.html](http://wiiw.ac.at/see-jobs-gateway-database-ds-5.html)

375 [www.oegfe.at/policy-briefs/the-vulnerability-of-women-in-the-labour-market-in-serbia/?lang=en](http://www.oegfe.at/policy-briefs/the-vulnerability-of-women-in-the-labour-market-in-serbia/?lang=en)

376 publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20215671.pdf

377 UNECE (2021), Childcare, Women's Employment and COVID – 10 Impacts: The Case of Serbia, United Nations Economic Commission for Europe/UN Women,

uvek očevi nemaju jednako pravo na roditeljsko odsustvo. Žene u Srbiji provode dvostruko, pa i više vremena od muškaraca na neplaćenim kućnim poslovima. Tome svakako doprinosi i dalje veoma prisutna patrijarhalna svest, koja podrazumeva da muškarac radi dok bi žena trebalo da brine o porodici. Osim kampanje za podizanje svesti, država bi trebalo da bolje reguliše i druga pomenuta pitanja, kao i finansijsku podršku porodicama s decom koja bi, prema priznanju same Vlade Srbije, mogla da pokrije gotovo dvostruko više stanovništva, ukoliko bi bila precizno usmerena.<sup>378</sup>

## ROMI NAJUGROŽENIJA GRUPA

Romi, kao oduvek ugrožena kategorija, i dalje su van potrebnog i neophodnog zahvata države, kako po pitanju zapošljavanja, tako i obrazovanja. Strategijom zapošljavanja postavljeni su ciljevi integracije većeg broja Roma i Romkinja u privatno i javno zapošljavanje, suzbijanje diskriminacije sa kojom se suočavaju na tržištu rada i formalizovanje rada onih Roma koji trenutno rade u neformalnoj ekonomiji – integracijom pojedinačnih sakupljača sekundarnih sirovina u sistem upravljanja otpadom na nivou lokalnih samouprava. Dosad, međutim, konkretne mere nisu dale značajnije rezultate, a nakon isteka prethodnog akcionog plana (2018), tek 2021. donet je novi Akcioni plan za period od 2021. do 2023. godine (za sprovođenje Strategije zapošljavanja u Republici Srbiji za period od 2021. do 2026. godine). Romi su i dalje na samim marginama tržišta rada.

Činjenica da je ova grupa niskog obrazovnog nivoa i da roditelji nerado upisuju romsku decu u škole, nikako nije opravdanje za ovaj, decenijama prisutan problem. Naime, iako je primarno obrazovanje obavezno u Srbiji, ništa nije učinjeno da se deca iz romskih

.....

Geneva, Switzerland/New York, [unece.org/sites/default/files/2021-08/Childcare\\_WE\\_Covid-19\\_%20Serbia.pdf](https://www.unece.org/sites/default/files/2021-08/Childcare_WE_Covid-19_%20Serbia.pdf)

378 Government of the Republic of Serbia (2018), Third National Report on Social Inclusion and Poverty Reduction in the Republic of Serbia, Government of the Republic of Serbia, Belgrade, [media.srbija.gov.rs/medeng/documents/third-national-report-on-social-inclusion-and-poverty-reduction2014-17\\_eng.pdf](https://media.srbija.gov.rs/medeng/documents/third-national-report-on-social-inclusion-and-poverty-reduction2014-17_eng.pdf)

porodica adekvatno pripreme za predškolsko i osnovno obrazovanje i da se spreči njihovo odustajanje od školovanja. Preduzete su mere pozitivne diskriminacije prema studentima, ali njihov broj je jako mali. Stipendiranje romske dece već u srednjoškolskom uzrastu moglo bi da vremenom, dovede i do većeg broja visokoobrazovanih Roma. Veće mogućnosti zapošljavanja sa završenom srednjom školom takođe bi poboljšale položaj ove populacije.

Podrška i drugim ugroženim učenicima (recimo, deci iz siromašnih porodica, deci iz ruralnih delova zemlje i dr.) u ranim fazama obrazovanja mogla bi poboljšati ishode obrazovanja i povećati mogućnosti za integraciju na tržište rada. Obrazovanje mladih koji su smešteni u socijalnim ustanovama, kao i onih koji izdržavaju odgovarajuću meru, ili kaznu maloletničkog zatvora, nema dovoljan obuhvat. Za njih se moraju osmisлити posebne intervencije.

## **OSOBE SA INVALIDITETOM ZANEMARENE**

Slične mere trebalo bi primeniti i na osobe s invaliditetom. Dok se procenjuje da oni čine 10–15% stanovništva, prema podacima Vlade Republike Srbije iz 2021. godine, samo 9% osoba sa invaliditetom je zaposleno.<sup>379</sup> Stopa zaposlenosti žena sa invaliditetom još je niža. Pristup obrazovanju takođe nije zadovoljavajući, a u slučaju dece sa smetnjama u razvoju ništa nije urađeno na osposobljavanju većeg broja nastavnika koji bi trebalo da rade sa njima.

Nikakav pomak nije učinjen ni u pogledu deinstitucionalizacije odraslih osoba sa smetnjama u mentalnom zdravlju. Usvojena je, doduše, Strategija deinstitucionalizacije i razvoja usluga socijalne zaštite u zajednici za period 2022–2026.godine, ali još uvek nije donet akcioni plan. Zaštićeno stanovanje za osobe s invaliditetom,

379 Government of the Republic of Serbia (2021), Status of vulnerable groups in the process of the accession of the Republic of Serbia to the European Union, Social Inclusion and Poverty Reduction Unit, Government of the Republic of Serbia, Belgrade, [socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2021/11/Status\\_of\\_vulnerable\\_groups\\_in\\_the\\_process\\_of\\_the\\_accession\\_of\\_the\\_Republic\\_of\\_Serbia\\_to\\_the\\_European\\_Union-Status\\_of\\_persons\\_with\\_disabilities.pdf](https://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2021/11/Status_of_vulnerable_groups_in_the_process_of_the_accession_of_the_Republic_of_Serbia_to_the_European_Union-Status_of_persons_with_disabilities.pdf)

koje je ključno za proces deinstitucionalizacije i koje se u manje razvijenim opštinama u potpunosti finansira iz republičkog budžeta, dostupno je u samo nekoliko opština i gradova, za oko stotinu korisnika. U okviru nove strategije planirano je da se različite dodatne socijalne usluge postepeno razvijaju u lokalnim zajednicama i da se one međusobno povezuju s uslugama kao što su zapošljavanje, zdravstvena zaštita, obrazovanje i stanovanje, u saradnji s organizacijama civilnog društva i drugim pružaocima usluga.

Nedavno mapiranje 145 opština pokazuje da njih osam nije uspostavilo usluge socijalne zaštite, a 91 je posvetila samo veoma male iznose takvim uslugama – manje od 454 dinara po glavi stanovnika godišnje. Među osam, koje nisu pružale usluge, pet jedne od najugroženijih i najnerazvijenijih opština. Koliko loše su postavljene socijalne usluge u zajednici i transferi novca pokazuje i podatak da je oko 34,5% svih rashoda (1,26 od 3,65 milijarde dinara) potrošeno na Grad Beograd, što je srazmerno više od njegovog učešća (24%) u ukupnom stanovništvu Srbije. Uprkos postojanju namenskih transfera za usluge socijalne zaštite, oni nisu dodeljeni za oko 40 opština, uključujući osam bez socijalnih usluga i šest koje su kategorisane kao najmanje razvijene.<sup>380</sup> Da bi se stvorio integrisani pristup, bilo bi važno izgraditi adekvatne kapacitete u okviru lokalnih samouprava, koje bi trebalo da budu na prvoj liniji pružanja socijalnih usluga integrisanih u zajednicu. Međutim, opštinama u Srbiji još uvek nedostaju adekvatni kapaciteti za pružanje kvalitetnih socijalnih usluga. Najveći broj socijalnih usluga poslednjih godina predstavljale su kućna nega za stare i dnevni boravak za decu sa smetnjama u razvoju; druge vrste usluga su prisutne samo u većim gradovima.

380 Matković, G. and M. Stranjaković (2020), Mapping social care services and material support within the mandate of local self-governments in the Republic of Serbia, Social Inclusion and Poverty Reduction Unit of the Government of the Republic of Serbia, [csp.org.rs/en/assets/publications/files/Mapping\\_social\\_care\\_services\\_and\\_material\\_support\\_within\\_the\\_mandate\\_of\\_LSG\\_in\\_RS.pdf](https://csp.org.rs/en/assets/publications/files/Mapping_social_care_services_and_material_support_within_the_mandate_of_LSG_in_RS.pdf)



## PENZIONERI NA MARGINI

Ekonomska i socijalna prava su u značajnoj meri uskraćena i zaposlenima, kao i penzionerima. Zbog visokih doprinosa za socijalno osiguranje, poslodavci izbegavaju sklapanje ugovora o radu pa “siva ekonomija” uporno opstaje. Uzimajući u obzir da je stanovništvo u Srbiji sve starije, rešavanje socijalnog osiguranja može dodatno poboljšati finansiranje starosnih penzija. Starenje stanovništva smanjuje stopu socijalnog osiguranja, sa potencijalnim negativnim uticajem na buduće penzije, koje u velikoj meri zavise od socijalnih doprinosa. Penzije, od kojih su većina starosne naknade, imaju najveću ulogu u socijalnoj zaštiti. Broj lica upisanih u dobrovoljne privatne penzijske fondove je veoma nizak, oko 2,9% u 2019.<sup>381</sup> Svaki zaposleni izdržava više od 1,26 penzionera u Srbiji, što je jedan od najvećih procenata podrške u Evropi. Srbija je od 2020. godine uvela indeksaciju penzija po tzv. “švajcarskoj formuli”, koja povećanje penzija vezuje za stopu rasta prosečne zarade i potrošačkih cena. Međutim, veliki problem su niske penzije, kao i podatak da oko 10% osoba starijih od predviđene starosne dobi za penzionisanje nema pravo na starosnu, invalidsku ili porodičnu penziju.<sup>382</sup> Šta više, broj penzionera opada od 2014. godine, dok se broj stanovnika starijih od 65 godina povećava.

## ZDRAVSTVENE USLUGE NEDOSTUPNE

Gradani Srbije suočavaju se i sa nejednakim pristupom zdravstvenim uslugama – oni koji imaju visoke prihode imaju na raspolaganju veći dijapazon zdravstvenih usluga i lekova. U isto vreme, porezi za ove osobe su previše niski. Ako se tome doda i dalje

381 National Bank of Serbia (2020), “Voluntary private pension funds”, webpage, National Bank of Serbia, Belgrade, [www.nbs.rs/internet/english/index.html](http://www.nbs.rs/internet/english/index.html)

382 European Centre for Social Welfare Policy and Research (2021), Performance of Western Balkan economies regarding the European Pillar of Social Rights: 2021 Review of Serbia, Regional Cooperation Council, [www.esap.online/download/docs/ESAP-Social-Rights-Pillar-Report-Serbia.pdf/77f12bfb89646e803f2b598333602def.pdf](http://www.esap.online/download/docs/ESAP-Social-Rights-Pillar-Report-Serbia.pdf/77f12bfb89646e803f2b598333602def.pdf)

veoma raširena korupcija koja ostaje nekažnjena, jasno je zašto stanovništvo sve manje ima poverenja u državne institucije. Komitet UN takođe je istakao da je u Srbiji široko rasprostranjena korupcija i praksa podmićivanja u pristupu javnim uslugama, te da Agencija za borbu protiv korupcije ne uspeva adekvatno da istraži ove slučajeve, posebno one koji uključuju visoke zvaničnike.

Druge marginalizovane grupe, na primer, LGBT populacija, migranti, izbeglice i interno raseljena lica, ali i pripadnici pojedinih nacionalnih manjina, suočavaju se sa svakodnevnom diskriminacijom i nemogućnošću da ostvare prava koja bi Srbija trebalo da im garantuje.

Na kraju, treba pomenuti i da je Inicijativa za ekonomska i socijalna prava All, uz podršku Evropskog centra za prava Roma (deo Međunarodne mreže za ekonomska, socijalna i kulturna prava ES-CR-NET, koja uključuje i Amnesty International), nedavno pokrenula postupak pred Ustavnim sudom Srbije za ocenu ustavnosti Zakona o socijalnoj karti. Amnesty International ističe da ovaj zakon, dozvoljavajući opsežnu obradu podataka podnosilaca zahteva za socijalno osiguranje i povezanih lica, ne samo da je u suprotnosti sa principima obrade podataka, već takođe utiče na pravo na socijalno osiguranje i pravo na jednakost i nediskriminaciju zbog neproporcionalnog efekta koji ima na romske zajednice i osobe sa invaliditetom<sup>383</sup>. Amnesty International podseća da se Srbija poslednjih godina sve više oslanja na tehnološka dostignuća za praćenje svojih građana. U septembru 2021, nakon prigovora civilnog društva i poverenika za zaštitu podataka o ličnosti, Vlada je bila prinuđena da obustavi planirano uvođenje softvera za prepoznavanje lica i biometrijskog video nadzora u javnim prostorima. Nekompatibilna upotreba tehnoloških inovacija omogućuje vlasti beskrajno narušavanje privatnosti ljudi u Srbiji i može da poveća diskriminaciju manjinskih grupa.

U obrazloženju svog zahteva, Inicijativa All je navela da je zakon u suprotnosti sa čl. 8. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih

383 [edri.org/our-work/legal-challenge-the-serbian-government-attempts-to-digitise-social-security-system](https://edri.org/our-work/legal-challenge-the-serbian-government-attempts-to-digitise-social-security-system)

prava i osnovnih sloboda, kao i sa čl. 9. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima kojim se garantuje pravo na socijalnu sigurnost.

**SUSEDI**

# SRPSKI SVET I ODNOS PREMA SUSEDIMA

Odnos prema susedima tokom poslednje decenije odlikuje visok stepen tenzija i urušavanja na svim nivoima. Razlog za to je svakako činjenica što su se aktuelna vlast i predsednik Vučić opredelili za oživljavanje projekta ujedinjenja srpskih zemalja, sada pod imenom “srpski svet”. Toj orijentaciji je u velikoj meri doprinela i podrška Rusije čija se infiltracija na Balkan, pre svega, u Srbiju i Republiku Srpsku (RS), neometano odvija duže od deset godina. Za takvo opredeljenje regionalne politike vlast ima punu podršku akademske zajednice, SPC, velikim delom opozicije, jednog dela civilnog sektora i medija, službi bezbednosti.

# KOSOVO: NORMALIZACIJA ODNOSA IMPERATIV

Kosovo, kao nezavršeno pitanje u dvorištu Evrope, aktuelizovano je nakon ruske agresije na Ukrajinu. Povratak Zapada, pre svega SAD, je u funkciji sprečavanje otvaranja drugog ruskog fronta na Balkanu. Ceo Balkan, posebno Kosovo se percipira prevashodno kao bezbednosno pitanje. Upravo je rat u Ukrajini pokazao da u geopolitičkom previranju pitanje bezbednosti izbija u prvi plan. Zatvaranje kosovskog problema je bitna pretpostavka za konsolidaciju Balkana, dok bi za Srbiju to značilo definisanje sopstvenih granica kao pretpostavke za izgradnju moderne države.

Pokušaj Srbije da kosovsko pitanje reši nasilnim putem završio je intervencijom NATO i proterivanjem srpske države sa Kosova (policije, sudstva i izvršne vlasti). Potpisivanjem Kumanovskog sporazuma Srbija je potpisala kapitulaciju, što je otvorilo prostor za definitivno konstituisanje kosovske države. Srbija je bojkotovala plan Martija Ahtiarija koji je postao deo kosovskog ustava. Demoratske vlasti nisu bile spremne da pregovorima zaokruže kosovsku nezavisnost. Doslaskom naprednjaka (SNS) na vlast, dijalog sa Kosovom je pomeren sa mrtve tačke. Međutim, jedini iskorak koga je Vučić napravio je potpisivanje Briselskog sporazuma (2013). Nakratko, činilo se da dijalog između Beograda i Prištine ide ka normalizaciji odnosa sve dok na površinu nije izašao tajni plan (Vučić–Tači) o podeli Kosova. To je blokiralo odnose, a dijalog stavilo na stand-by. Promenjen je format pregovora, a predsednik Donald Tramp i njegov specijalni savetnik Ričard Bolton su na podelu gledali sa odobravanjem. Ovaj plan je gotovo uspeo, ali je intervencijom kancelarke Angele Merkel taj projekat zaustavljen (2019).

Mada je srpska država proterana sa Kosova 1999. godine, Srbija i dalje percipira Kosovo kao važan geopolitički prostor. Smatra se da Albanci nisu državotvoran narod i da je to mafijaška država koja bez spoljnog faktora, pre svega, NATO i SAD, ne bi bila održiva. Beograd je svestan da su kosovski Albanci važan saveznik za Zapad i da je stanovništvo dinamično i orijentisano ka evroatlanskim integracijama, što u suštini umanjuje srpski uticaj.

Stav Srbije prema Kosovu se nije promenio više od dve decenije, bez obzira ko je (bio) na vlasti. Do sada su dominirale dve opcije (što je bilo očigledno i u unutrašnjem dijalogu o Kosovu 2018.): podela Kosova (pripajanje severa Srbiji) i održavanje statusa quo.

Predsednik Srbije Aleksandar Vučić pokušao je tokom poslednjih nekoliko godina da nametne ideju o podeli Kosova, koja opstaje od devedesetih godina, i za razliku od svojih prethodnika, u tome je delimično uspevao, što je bilo posledica promena na međunarodnoj sceni, pre svega slabljenje mobilizatorskog potencijala Evropske unije i regresivnih trendova u samom regionu. U govoru u Skupštini Srbije u septembru 2022, priznao je da se zalagao za razgraničenje sa Kosovom, ali da je to rešenje propalo, jer je “nerealno”. Nakon odbacivanja ideje o podeli u međunarodnoj zajednici, Srbija se opredeljuje za održavanje zamrznutog konflikta.

Vučić nije odustao od te opcije. To je potvrdio u govoru na zasjedanju Generalne skupštine UN (septembar 2022), insistirajući na Rezoluciji 1244, teritorijalnom integritetu Srbije i pregovorima “koji bi mogli da traju i 100 godina”.

Beograd istrajava na Zajednici srpskih opština (ZSO), ali suštinski opstruira njeno osnivanje. Suprotno Berlinskom sporazumu i upozorenjima iz međunarodne zajednice da Zajednica srpskih opština ne može biti “država u državi”, Beograd teži izvršnim ovlašćenjima ZSO u kojoj “ne bi bila direktna vlast Beograda, ali ni apsolutna vlast Prištine”. Srbija bi na taj način legalizovala postojeće stanje: prisustvo na Severu Kosova uz postojanje paralelnih institucija, koje su donekle demontirane posle potpisivanja Briselskog sporazuma. Srbija je za razne aktivnosti na Kosovu predvidela iz budžeta 96 miliona evra za 2022. godinu.

Srpske elite percipiraju sever Kosova kao deo srpskog sveta, svesne da ne mogu, a i ne žele integraciju kosovskih Albanaca u ustavni sistem Srbije, jer nisu spremni da im garantuju kolektivna prava.

Glavni faktor opstrukcije normalizacije odnosa između Srbije i Kosova i prihvatanja realnosti, u Beogradu su Srpska pravoslavna crkva i desničarske stranke, uz podršku Rusije. Crkva je tokom poslednje dve godine pokazala da je jak politički akter u Srbiji i u čitavom regionu (održavanje "Europride" u Srbiji u veoma restriktivnim uslovima za učesnike; negovanje narativa o Srbima kao je-dinim žrtvama Drugog svetskog rata i ratova devedesetih; nacionalistička mobilizacija u Crnoj Gori putem litija...)

Nejansnim porukama, ili neprijateljskim narativom prema Albancima, vlast u Beogradu radikalizuje javno mnjenje umesto da ga priprema za prihvatanje briselskih sporazuma i priznanje Kosova. Instrumentalizuje lokalne Srbe, pre svega na severu Kosova koji su, na primer, 31. jula blokirali puteve prema graničnim prelazima sa Srbijom, Jarinje i Brnjak, dan pre stupanja na snagu odluka Vlade Kosova o registarskim tablicama u skaldu s Briselskim sporazumom. Barikade su uklonjene 1. avgusta, a Vlada Kosova je odložila primenu odluke.

Tokom deset godina na vlasti, Srpska napredna stranka uspe-la je da radikalizuje javno mnjenje Srbije kad je reč o Kosovu. Pre-ma istraživanju Beogradskog centra za bezbednosu politiku (2021) građani preferiraju status quo. Prema istraživanjima, procenat gra-đana koji su prihvatili relanost posle NATO intervencije, odnosno smatrali da je Kosovo izgubljeno, kretao se između minimalnih 35 procenata u oktobru 2001. godine i maksimalnih 56 odsto u no-vembru 2003. godine. Znatno manji broj ljudi u Srbiji, 2021, u od-nosu na period od pre 10 godina, prihvata realnost i smatra da je Kosovo izgubljeno, bez obzira na to da li su za priznanje ili nisu.

Dijalog Priština–Beograd je nakon propalog pokušaja podele Kosova nastavljen uz posredovanje EU, ali bez većeg uspeha sve do dolaska Bajdenove administracije u Americi i posebno, agresije Rusije na Ukrajinu (februar 2022).



Dolaskom Bajdenove administracije, koja je isključila mogućnost bilo kakvih promena granica na Balkanu, dijalog je ponovo stavljen u prvi plan, s jasnom namerom Zapada da završi “unfinished business” na Balkanu.

Prioritet američke politike u Srbiji je da afirmiše status nezavisnog Kosova u okviru dijaloga sa Srbijom, kao i da potisne ruski maligni uticaj, pre svega u Srbiji. To je okvir u kome treba razumovati strategiju SAD i EU na Balkanu.

## KONSTANTNE NAPETOSTI

Svaki pokušaj Prištine da sever Kosova integriše u kosovski pravni sistem bio je praćen burnim reakcijama Beograda, uglavnom podizanjem borbene gotovosti vojske i policije. U maju 2019, predsednik Vučić je podigao “punu borbenu i bojevu gotovost srpskih armijskih jedinica” kad je kosovska policija na severu Kosova zbog korupcije uhapsila 19 policijskih službenika, od kojih je 11 bilo srpske nacionalnosti. Nivo borbene gotovosti bio je podignut i u septembru 2021. godin kada je istekao rok za preregistraciju vozila sa srpskim tablicama na Kosovu. Krajem avgusta 2022. godine vojska Srbije je organizovala vojnu obuku uz granicu s Kosovom, radi, kako je navelo Ministarstvo odbrane, “očuvanja visokog stepena borbene gotovosti”. Početkom novembra 2022, ponovo je podignuta borbena gotovost zbog, kako je saopšteno, dronova koji su sa Kosova ulazili u Srbiju i osmatrali položaje i objekte srpske vojske.<sup>384</sup>

Kao mera pritiska na Prištinu predstavnici srpske zajednice napustili su kosovske institucije, uključujući i policiju, a kosovske vlasti su 8. decembra uputile snage kosovske policije na sever Kosova, kako bi se sprečio opšti haos.

Predsednik Vučić je u tom periodu tražio od KFOR da se srpska vojska vrati na Kosovo s obrazloženjem da je, “neophodan dolazak srpskih bezbednosnih snaga zbog sprečavanja proterivanja srpskog stanovništva sa teritorije KiM, uništavanja verskih i kulturnih

384 [www.slobodnaevropa.org/a/sta-znaaci-borbena-gotovost-kosovo-srbija/32195548.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/sta-znaaci-borbena-gotovost-kosovo-srbija/32195548.html),

objekata i krađa crkvene imovine, uzurpacije državne svojine, permanentnog kršenja sporazuma koji su postignuti u dijalogu koji se vodi pod pokroviteljstvom EU, a lista je poduža jer gotovo da ne postoje prava Srba koja nisu ugrožena ili dogovora koji nije pogažen od strane Prištine”.<sup>385</sup>

KFOR je odbio zahtev Beograda, jer smatra, kako je navedeno u izjavi predsednika Vučića, “da nema potrebe za povratkom Vojske Srbije na teritoriju KiM pozivajući se na Rezoluciju 1244, i da u skladu sa njom igraju svoju ulogu”. Vučić je još dodao da taj odgovor, “verovatno u želji da dodatno ponize Srbe, kao što su nekada od vlasti u Beogradu tražili da predsednika Slobodana Miloševića izruče na Vidovdan, poslat na Badnje večer” i da “to nije slučajno”.<sup>386</sup>

Napetosti su dosegle vrhunac krajem 2022. godine i pretile su da prerastu u oružani sukob, koji je sprečen intervencijom EU, i još više SAD i NATO.

## MEDIJSKO IZVEŠTAVANJE

Napetosti su bile praćene medijskim izveštavanjem koje je mobilisalo emocije na obe strane. Nevladina organizacija KRIK je napravila analizu medija gde su iznete neke od glavnih poenata.

Ističe se da su srpski mediji izveštavanje sveli na to da su “naoružani Albanci pucali na goloruke Srbe”, da je Kurti imao nameru da sprovede “etničko čišćenje”, ali da je “podvio rep” nakon što su mu Amerikanci rekli da “nema vojsku” i da će ga “Vojska Srbije spraviti sa zemljom”.<sup>387</sup> S druge strane, kosovski mediji su izveštavali da je Srbija planirala koordinisanu akciju napada na sever Kosova u dosluhu s Rusijom, da su napadači zapravo Srbi, da će Vučić, ako napadne Kosovo, u roku od 48 sati dobiti odgovor od NATO

385 [www.politika.rs/sr/clanak/528656/Srbija-vec-jednom-trazila-povratak-vojske-na-Kosovo-i-Metohiju](http://www.politika.rs/sr/clanak/528656/Srbija-vec-jednom-trazila-povratak-vojske-na-Kosovo-i-Metohiju)

386 [n1info.rs/vesti/vucic-kfor-odbio-zahtev-srbije-za-povratak-vojske-na-kosovo](http://n1info.rs/vesti/vucic-kfor-odbio-zahtev-srbije-za-povratak-vojske-na-kosovo)

387 [www.raskrikavanje.rs/page.php?id=Krizna-na-Kosovu-Obostrano-propagandno-potpirivanje-vatre-1069](http://www.raskrikavanje.rs/page.php?id=Krizna-na-Kosovu-Obostrano-propagandno-potpirivanje-vatre-1069)

avijacije, te da Srbija “nema ni vozače ni tenkova ni pilote”. I jedni i drugi za političare suprotne strane koriste niz uvreda, poput “fašisti” i “poremećeni”.<sup>388</sup>

Albin Kurti je pre i nakon pobeđe na parlamentarnim izborima bio suočen i sa opstrukcijom na Kosovu iza koje su se skrivale političko-kriminalne strukture i obavještajno podzemlje čija je namera bila da onemoguće njegovu pobeđu, ali i najavljenju borbu protiv korupcije.

Međutim, i Beograd je takođe njegovu pobeđu dočekao s brojnim uvredama. Predsednik Vučić je, pored svojih tabloida i sam prednjačio u uvredama poput: “Taj mali nacista čezne da bude Enver Hodža”<sup>389</sup>, “On ima neki kompleks, njegova reč ne znači ništa, ni u Prištini mu ne veruju”!<sup>390</sup> “teroristički ološ”,<sup>391</sup> “teroristički ološu, vodi računa, pazi da ne povrediš nijednog Srbina, a vas iz EU sram da bude”<sup>392</sup>, “Što zoveš NATO kad si tako jak! Dvadeset dana ne možeš da uđeš na sever!”.<sup>393</sup> Neke izjave iskazuju i vojnu nadmoć Srbije poput “važnije nam je da se zaštitimo od komaraca – nego od vazduhoplovnih snaga koje oni poseduju”.<sup>394</sup>

Prema istraživanjima Biroa za društvena istraživanja (BIRODI), SNS je većinu glasova dobijao zato što se informišu preko televizija sa nacionalnim frekvencijama.<sup>395</sup> Kako predsednik Vučić kontroliše sve televizijske kuće sa nacionalnim frekvencijama za očeki-

388 [www.raskrikavanje.rs/page.php?id=Krizna-na-Kosovu-Obostrano-propagandno-potpirivanje-vatre-1069](http://www.raskrikavanje.rs/page.php?id=Krizna-na-Kosovu-Obostrano-propagandno-potpirivanje-vatre-1069)

389 [www.danas.rs/vesti/politika/vucic-o-situaciji-na-kim-namerno-provociraju-ljude-niko-se-nije-uplasio-albanaca](http://www.danas.rs/vesti/politika/vucic-o-situaciji-na-kim-namerno-provociraju-ljude-niko-se-nije-uplasio-albanaca)

390 [www.republika.rs/vesti/politika/406503/aleksandar-vucic-o-aljbinu-kurtiju](http://www.republika.rs/vesti/politika/406503/aleksandar-vucic-o-aljbinu-kurtiju)

391 [n1info.ba/regija/skandalozne-izjave-vucica-o-kurtiju-i-trajkovic](http://n1info.ba/regija/skandalozne-izjave-vucica-o-kurtiju-i-trajkovic)

392 [www.kurir.rs/vesti/politika/4062028/uzivo-vucic-predsednik-o-skandaloznom-potezu-kurtija](http://www.kurir.rs/vesti/politika/4062028/uzivo-vucic-predsednik-o-skandaloznom-potezu-kurtija)

393 [happytv.rs/vesti/politika/vucic-porucio-kurtiju-sto-zoves-nato-kad-si-tako-jak-dvadeset-dana-ne-mozes-da-udjes-na-sever/528451](http://happytv.rs/vesti/politika/vucic-porucio-kurtiju-sto-zoves-nato-kad-si-tako-jak-dvadeset-dana-ne-mozes-da-udjes-na-sever/528451)

394 [nsuzivo.rs/novi-sad/vucic-brutalno-odgovorio-kurtiju-i-milu-vaznije-nam-je-da-se-zastitimo-od-komaraca-nego-od-vazduhoplovnih-snaga-koje-oni-poseduju-video](http://nsuzivo.rs/novi-sad/vucic-brutalno-odgovorio-kurtiju-i-milu-vaznije-nam-je-da-se-zastitimo-od-komaraca-nego-od-vazduhoplovnih-snaga-koje-oni-poseduju-video)

395 [nova.rs/vesti/politika/istrazivanje-otkriva-koliko-medijsko-ispiranje-mozga-pomaze-vucicu-da-pobedjuje-na-izborima](http://nova.rs/vesti/politika/istrazivanje-otkriva-koliko-medijsko-ispiranje-mozga-pomaze-vucicu-da-pobedjuje-na-izborima)

vati je da će krenuti u ofanzivu za pridobijanje javnog mnjenja za evropsko-američki predlog.

## EVROPSKO–AMERIČKI PREDLOG

Napetosti na Kosovu trajale su u kontinuitetu gotovo tokom cele 2022. godine. Srbija je na svaki način pokušavala da isprovocira incidenete koji bi opravdali njenu, čak i vojnu, intervenciju. To je, između ostalog, protumačeno i kao pokušaj Rusije da otvori drugi front na Balkanu, kako bi se smanjio pritisak Zapada na ukrajinski front. Odbijanje Srbije da podrži sankcije EU protiv Rusije, kao i imenovanje Putinovog poklonika Aleksandra Vulina za direktora Bezbednosno informativne agencije (BiA), kao i niz sličnih poteza, ne samo da je narušilo reputaciju Beograda, nego je stavilo pod sumnju namere Beograda kada je u pitanju Kosovo. Sve to je podstaklo SAD i EU da se aktivnije uključe u dijalog između Beograda i Prištine, koji je tokom poslednje dve godine bio više simulacija nego ozbiljno pregovaranje.

Kao reakcija na eskalaciju na severu Kosova, Francuska i Nemačka su pripremile predlog koga su podržale SAD, ali i pet članica EU koje nisu priznale Kosovo, što predlogu daje dodatnu težinu. Taj predlog je ultimativno predstavljen obema stranama, s tim što o njemu treba da se izjasne do kraja marta 2023. Predlog, kako se nezvanično saznaje, je okvir za pregovore koji treba da uvaži Briselski sporazum i bezuslovno formiranje zajednice srpskih opština na Kosovu (ZSO). To bi trebalo da vrati Srbe u kosovske institucije iz kojih su se povukli u novembru 2022.

Kako bi pokazali ozbiljnost i uverljivost u vezi sa novom inicijativom, zapadni zvaničnici su učestalo posećivali i Prištinu i Beograd. Najpre, američka delegacija na čelu sa Derekom Šoleom, u čijem sastavu je bio i predstavnik Pentagona, a zatim je sledio sastanak Vučića sa nemačkim ambasadorima u regionu. U medijima nije bilo detaljnijih informacija sa ta dva sastanka. Konačno su se predstavnici Francuske, Nemačke, EU, SAD i Italije sastali sa predsednikom Srbije Aleksandrom Vučićem (SNS) i kosovskim

premijerom Albinom Kurtijem (LVV), u nastojanju da ih ubede da potpišu plan od 11 tačaka koji ima za cilj smirivanje tenzija i potpunu normalizaciju odnosa.

Neprihvatanjem predloga obe strane bi se suočile s posledicama EU i SAD. Uz predlog, kako se ističe, ide i mini Maršalov plan. Ulazak u EU moguć je 2030. godine, do tada bi dobivali ekonomsku pomoć u okviru donacija, a usledile bi i nove investicije. U strukturu EU ulazilo bi se postepeno, kao što je svojevremeno bilo najavljeno Strategijom o proširenju, koju je inicirao francuski predsednik Makron. Mogle bi se, na primer, uključiti u zajedničko evropsko tržište, koje omogućava slobodan protok robe, ljudi, kapitala i usluga.

Srbija bi dobila i ekonomsku pomoć u okviru donacija i povoljnih kredita, kao i investicija u energetiku, koje bi je oslobodili zavisnosti od Rusije i ruskog monopola u toj oblasti.

Predlog je samo okvir za početak procesa normalizacije koga bi vodila EU, ali s većom posvećenošću i angažamanom nego prethodnih godina, kada je, i to pod koordinacijom tadašnje komesarke Federike Mogerini promenjen i format dijaloga, a dozvolio bi i podelu. Sve to vodilo bi donošenju obavezujućeg sveobuhvatnog sporazuma za normalizaciju odnosa.

Predsednik Srbije Aleksandar Vučić pokrenuo je inicijativu oko prihvatanja evropsko-američkog predloga, jer je verovatno svestan da je Srbija tokom poslednjih 30 godina uglavnom odbijala ponuđena rešenja, što ju je kasnije uvek skupo koštalo. Ekonomska i društvena stabilnost Srbije počivaju na ekonomskoj i finasij-skoj pomoći EU. Jedan od osnovnih razloga, međutim je i njego-va lična sudbina.

Predsednik Vučić je preduzeo korake koji vode u pravcu prihvatanju predloga. Najpre je obezbedio podršku u stranci tako što je pretio ostavkom. SNS članstvo je na to burno reagovalo, jer je svesno, kako ističe Darko Glišić, predsednik Izvršnog odbora SNS, da, "ako Vučić podnese ostavku, to je kraj za SNS i sledi najgori scenario za Srbiju".<sup>396</sup> Tabloidi pod njegovom kontrolom odmah su

počeli s njegovim veličanjem, pa je tako urednik *Informera* Dragan Vučićević izjavio da je “predsednik pokazao da je više nego političar, da je državnik i da ne krije ništa od svog naroda. On je izašao i rekao narodu pošteno šta se dešava, kako nam prete, šta su moguće posledice i šta se od nas traži”.<sup>397</sup> Da bi ublažio negativni efekat prinudnog pruhvatanja predloga Vučić je usput najavio kako je u “Žagubici pronađeno zlato, a pronašli smo još jedno mesto na kome ima više zlata nego u Žagubici. To je jedan od prvih sto najvećih nalazišta zlata u celom svetu”.<sup>398</sup> Vladimir Đukanović, narodni poslanik (SNS) smatra da samo “mudri vladari u teškim momentima gledaju kako da im narod preživi, jer samo ako preživimo, imamo šansu da jednog dana probamo da vratimo ono što nam je oteto”.<sup>399</sup>

I najžešći protivnici Zapada, poput Milovana Drecuna ističu da je, “naše mesto u evroatlantskom partnerstvu. Dogovor sa Zapadom može da počiva na kamenu temeljcu – dogovoru oko Kosova”, ali on istovremeno kaže, da time “ne misli da treba da prestanemo da se oslanjamo na Rusiju”.<sup>400</sup>

Najžešće kritike i nepristajanje na Predlog dolaze iz akademske zajednice koja, gotovo zdušno smatra da je reč o ultimatumu. Tako Darko Tanasković, orijentalista i diplomata, naglašava da nije reč o Gordijevom čvoru koji bi se mogao preseći; isto tako, opasna je iluzija uverenje da bi neko nametnuto, “iznuđeno” rešenje protivno srpskim pravima i interesima moglo da stvori uslove za postizanje trajne stabilnosti i normalnosti. Zato, kako ističe, žurba i oročavanje, uz pritiske i pretnje, za formulom regulisanja statusa Kosova, nekakvim dizajniranim “sveobuhvatnim pravno obavezujućim sporazumom” utemeljenom na kršenju međunarodnog

.....  
[kraj-za-sns-i-sledi-najgori-scenario-za-srbiju/vest](#)

397 [informer.rs/vesti/politika/766145/dragan-vucicevic-jutarnjem-programu](http://informer.rs/vesti/politika/766145/dragan-vucicevic-jutarnjem-programu)

398 Isto.

399 Vladimir Đukanović, “Crvene linije”, *Politika*, 30. januar 2023.

400 [www.nspm.rs/hronika/milovan-drecun-evropski-predlog-za-kosovo-samo-koncept-%E2%80%93-nije-u-pitanju-ultimatum.html](http://www.nspm.rs/hronika/milovan-drecun-evropski-predlog-za-kosovo-samo-koncept-%E2%80%93-nije-u-pitanju-ultimatum.html)

prava, suvereniteta i teritorijalnog integriteta jedne stare istorijske države, pogrešan je put kojim ne bi valjalo ići.<sup>401</sup>

Grupa javnih ličnosti i intelektualaca (njih 255) u svom apelu pozivaju nadležne državne organe Republike Srbije da u celosti i bez odlaganja odbace zapadni ultimatum kojim se traži naše konačno odricanje od Kosova i Metohije.<sup>402</sup>

Čedomir Antić, istoričar i predsednik Narodnog kluba (koji se bavi pravima Srba u regionu) se zalaže za zaustavljanje pregovora i privremeno tolerisanje dostignutog nivoa kosovske samostalnosti, uz neprekidan rad na njegovom osporavanju, koji za sada isključuje oružani sukob. Kad dođe prilika, kako kaže, neka nova, reformisana srpska vojska će u vojno-policijskoj akciji ući u pokrajinu i izaći na granice na Prokletijama i Šari... Albancima će biti ponuđen isti status koji uživaju Srbi u Hrvatskoj. Čekaćemo decenijama, vek ili dva... čekali smo bezmalo pola mienijuma....To nije put odbrane Kosova, već nacionalnog opstanka, Kosovo nije zemlja, već zavet, ali i instrument obnove.<sup>403</sup> Ovo je stav koji zagovara većinski deo akademske zajednice, SPC i bezbednosnih struktura.

Da se Zapadu u žuri, svedoči i činjenica o potpisivanju (predsednik Vučić sporazuma sa EU za prevazilaženje energetske probleme. Tom prilikom predsednik Vučić je izjavio da je to veliki poklon i veliki novac za nešto što snaži kapacitete Srbije. Za nas je važno, kako je rekao, "ne samo da saradujemo sa Evropskom unijom, već i da nastavimo svoj evropski put. Srbija umnogome zavisi od Evropske unije i bez nje teško može napred".<sup>404</sup> Međutim, u Beogradu se organizovala grupa ekstremnih nacionalista (Narodna patrola), ali i nekoliko opozicionih partija (između ostalih Narodna partija Vuka Jeremića) koja je protestovala ispred Predsedništva i pretila ubistvom predsedniku Vučiću. On se odmah obratio javnosti sa porukom:" Oni koji misle da mogu da sruše Srbiju

401 Intervju Darka Tanaskovića, "Trajno rešenje kosovske krize nije ni na vidiku", *Politika*, 1. februar 2023.

402 [standard.rs/2023/01/30/ne-ultimatumu-ne-kapitulaciji](https://standard.rs/2023/01/30/ne-ultimatumu-ne-kapitulaciji)

403 Čedomir Antić, Kosovo je Srbija, *Politika*, 13.februar 2023.

404 [www.danas.rs/vesti/politika/veliki-poklon-srbiji-od-eu](http://www.danas.rs/vesti/politika/veliki-poklon-srbiji-od-eu)

lažima, pretnjama, sa nekoliko pušaka i vezama u stranoj zemlji, podrškom koju u kešu dobijaju od stranaca, pravdajući to velikim patriotizmom – ne mogu i neće moći nikada”.<sup>405</sup>

Istovremeno, još je jedna grupa javnih ličnosti potpisala apel, ali za prihvatanje evropsko-američkog predloga za Srbiju i Kosovo, smatrajući da je to razumno rešenje kosovskog pitanja, kao i da je garancija za mir na Balkanu.<sup>406</sup> Ta grupacija dobija sve veći prostor u medijima kako bi mobilisala javnost za prihvatanje evropsko-američkog plana.

## SKUPŠTINSKA DEBATA

Vučićeva politika koja, po svemu sudeći, ide ka sklapanju kompromisa sa Prištinom izložena je ogromnim otporima, što se posebno videlo u skupštinskoj debati kad je dostigla vrhunac. Na posebnoj sednici Skupštine Srbije posvećenoj Kosovu podnet je Izveštaj Kancelarije za Kosovo i Metohoju, za period septembar – januar 2022. Sledila je burna rasprava koja je trajala 11 sati. Izveštaj Vlade o pregovorima sa Kosovom usvojen sa 154 glasa narodnih poslanika, a protiv je bilo njih 23. Predsednik Aleksandar Vučić, koji je sve vreme bio u Skupštini, nije otkrio detalje francusko-nemačkog predloga, za koga je rekao da je to “de fakto postao pregovarački okvir” i da su ga prihvatile sve zemlje članice Evropske unije, pa i one koje nisu priznale nezavisnost Kosova. Naglasio je da je po Srbiju najnepovoljnija tačka kojom se od nje traži “da se ne protivi članstvu Kosova u Ujedinjenim nacijama”. Na reakcije opozicije on je odlučno izjavio: “Nikad neću prihvatiti članstvo Kosova u UN i nikada neću priznati nezavisnost Kosova”.<sup>407</sup>

405 [informer.rs/vesti/politika/771902/aleksandar-vucic-pretnje](https://informer.rs/vesti/politika/771902/aleksandar-vucic-pretnje)

406 [www.danas.rs/vesti/politika/potpisnici-apela-za-prihvatanje-eu-predloga-sporazuma-vucic-je-tolika-kukavica-da-nema-opasnosti-da-ne-potpise-to-sto-je-ponudjeno](https://www.danas.rs/vesti/politika/potpisnici-apela-za-prihvatanje-eu-predloga-sporazuma-vucic-je-tolika-kukavica-da-nema-opasnosti-da-ne-potpise-to-sto-je-ponudjeno)

407 [www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-skupstina-srbija-vucic/32250447/lbl0lbi2147483647.html](https://www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-skupstina-srbija-vucic/32250447/lbl0lbi2147483647.html)



Poslanici desnog bloka – Dveri, DSS, Zavetnici i Narodna stranka pokušali su u jednom trenutku da fizički nasrnu na predsednika Srbije, zahtevajući da se odbaci francusko-nemački plan koji ne može biti “nikakva osnova za pregovore”.<sup>408</sup> Ova grupa je povezana s Moskvom pa se može pretpostaviti da je Rusija preduzela korake koji će opstruirati prihvatanje predloga. Ispad ove grupacije tokom debate vidno je uznemirio predesdnika Vučića koji je u daljem obraćanju promenio ton izlaganja.

Pavle Grbović iz poslaničke grupe Ujedinjeni upozorio je da će svaki sledeći predlog sporazuma biti “sve teži i gori”.<sup>409</sup>

Bez obzira na kaos u Skupstini, Boško Jakšić, komentator dnevnog lista Politika, smatra da bi se “moglo zaključiti da je Vučić na putu da prihvati rešenje koje bi podrazumevalo stolicu Kosovu u Ujedinjenim nacijama (UN)”.<sup>410</sup>

Mnogi smatraju da se utisak, da je predsednik Vučić “prelomio” dodatno potvrđuje i službenom posetom načelnika Generalštaba Milana Mojsiovića Sjedinjenim Američkim Državama upravo tih dana, gde je imao više susreta s visokim zvaničnicima Nacionalne garde Ohaja, civilnih vlasti ove američke savezne države i Ministarstva odbrane SAD. Dragan Šormaz, član Srpske napredne stranke i predsednik novoosnovanog Evroatlantskog saveta Srbije, naglašava da poseta predstavlja produblјivanje ionako odlične vojne saradnje sa SAD.<sup>411</sup>

Analitičar Dragomir Anđelković, inače pripadnik desnog bloka i proruski nastrojen, naglasio je da verovatno Mojsilovićeva poseta u ovom trenutku nema samo vojno-tehnički karakter i dodao: “Moguće je da Aleksandar Vučić i na taj način šalje Amerikancima poruku da je spreman da u svim sferama unapredi saradnju,

408 [www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-skupstina-srbija-vucic/32250447/|bl0lbi2147483647.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-skupstina-srbija-vucic/32250447/|bl0lbi2147483647.html)

409 Isto.

410 [www.danas.rs/vesti/politika/bosko-jaksic-ako-je-suditi-po-vucicevom-raspolozenju-u-skupstini-on-je-na-putu-da-prihvati-kosovo-u-un](http://www.danas.rs/vesti/politika/bosko-jaksic-ako-je-suditi-po-vucicevom-raspolozenju-u-skupstini-on-je-na-putu-da-prihvati-kosovo-u-un)

411 [www.danas.rs/vesti/drustvo/da-li-srbija-najavljuje-napustanje-vojne-neutralnosti-koju-poruku-salje-odlazak-nacelnika-generalstaba-u-ameriku](http://www.danas.rs/vesti/drustvo/da-li-srbija-najavljuje-napustanje-vojne-neutralnosti-koju-poruku-salje-odlazak-nacelnika-generalstaba-u-ameriku)

pa i po pitanju atlantskih integracija ukoliko dobije iole prihvatljiv aranžman po pitanju Kosova.<sup>412</sup>

## **NORMALIZACIJA ODNOSA NIJE U INTERESU RUSIJE**

Interes Rusije nije normalizacija odnosa Srbije i Kosova, jer se rešavanjem “zamrznutog konflikta” smanjuju njen značaj i uloga na Zapadnom Balkanu.

Moskva prati situaciju i čeka Vučićevu odluku; on je svestan da Rusija može zakomplikovati situaciju s obzirom na njeno dubinsko prisustvo u Srbija. Osim toga, u Srbiju je došlo između 200.000 i 300.000 Rusa zbog rata u Ukrajini. U Srbiji se registrovalo oko 4000 ruskih firmu u veoma kratkom periodu. Očigledno je da svi među njima nisu protiv Putina. Osim toga, u Srbiji su prisutni i delovi paravojnih organizacija koje su podupirale barikade na severu Kosova.

Jelica Minić, predsednica Evropskog pokreta u Srbiji smatra da, ukoliko Srbija napravi zaokret i prihvati francusko-njemački plan za Kosovo, sledi brutalni ruski pritisak i kazna, jer bio bi to uvod u distanciranje Srbije od Rusije.<sup>413</sup> Nezavisna ruska politiko-loškinja Natalija Iščenko kaže da će Rusija, prihvati li Vučić zapadni plan, sigurno promeniti politiku prema Srbiji. Ona je uverena da će se Rusija u tom slučaju “sigurno umešati u unutrašnje stvari Srbije, te uz pomoć svojih ljudi u Srbiji pokušati uzdrmati ovdašnju političku scenu”. Ukoliko u tome uspe, Srbiju čeka nestabilnost koja će ići na ruku Moskvi.<sup>414</sup>

Jelena Guskova, direktorka Centra za proučavanje savremene balkanske krize, i član Akademije Republike Srpske, smatra da Vučić nije spreman da potpiše američko-evropski sporazum, jer više nije moguće “manevrisati”, s obzirom da cela zemlja već zna

412 Isto.

413 [www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/ako-napravi-zaokret-slijedi-kazna-ruske-obavjestajne-grupe-premrezile-su-srbiju-15299011](http://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/ako-napravi-zaokret-slijedi-kazna-ruske-obavjestajne-grupe-premrezile-su-srbiju-15299011)

414 Isto.

tekst tog sporazuma koji je ponižavajući za Srbiju.<sup>415</sup> Ona smatra da bi uvođenje sankcija i prekid tokova novca iz EU bili mogući, ali pošto nema sankcija između Rusije i Srbije, Moskva će podržati Beograd – to je nesumnjivo.<sup>416</sup>

Ministar spoljnih poslova Srbije Ivica Dačić već je nagovestio, po prvi put, da bi Beograd mogao da promeni kurs i uvede sankcije Rusiji, što je jedan od ključnih zahteva EU Srbiji za njen napredak u pregovorima o članstvu. Nije pitanje vremena ili rokova, to je stvar koja se tiče naših političkih i ekonomskih interesa.<sup>417</sup> A predsednik Aleksandar Vučić je u parlamentu izjavio da će Beograd možda morati da uvede sankcije Rusiji, naglašavajući da “nije tema, ali ne znam koliko ćemo izdržati da ne uvedemo sankcije. Plaćamo cenu što ih nismo uveli, ali to je pitanje političkog opredeljenja našeg rukovodstva”.<sup>418</sup>

Na nagoveštaj predsednika Vučića da bi Srbija mogla uvesti sankcije Rusiji portparol Kremlja Dmitrij Peskov je izjavio da Rusija shvata kakve napore Srbija ulaže da se odupre pritisku Zapada da uvede sankcije.<sup>419</sup>

415 [www.novosti.rs/vesti/politika/1195509/jelena-guskova-vucic-nece-potpisati-ultimatum-rusija-pomoci-srbiji-izdrzi-posledice](http://www.novosti.rs/vesti/politika/1195509/jelena-guskova-vucic-nece-potpisati-ultimatum-rusija-pomoci-srbiji-izdrzi-posledice)

416 Isto.

417 [direktno.rs/politika/452410/ivica-dacic-radio-slobodna-evropa-rusija-sankcije.html](http://direktno.rs/politika/452410/ivica-dacic-radio-slobodna-evropa-rusija-sankcije.html)

418 [direktno.rs/politika/453661/aleksandar-vucic-sankcije-rusija.html](http://direktno.rs/politika/453661/aleksandar-vucic-sankcije-rusija.html)

419 [www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-skupstina-srbija-vucic/32250447/lb10lbi2147483647.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/kosovo-skupstina-srbija-vucic/32250447/lb10lbi2147483647.html)

## ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Srbija je, kao centralna zemlja Balkana ključan faktor (ne) stabilnosti regiona. Glavni preduslov za sticanje poverenja u regionu jeste priznavanje realnosti koja je nastala raspadom Jugoslavije.

Evropsko–američki plan predstavlja garanciju mira i stabilnosti regiona i u tom smislu, predsednik Vučić ima ogromnu (istorijsku) odgovornost u opredeljivanju prema toj ponudi.

Sporazum o normalizaciji odnosa Srbije i Kosova u suštini je uvod u sporazum o članstvu u EU, pod uslovom da se EU odgovorno angažuje na sprovođenju sporazuma uz neophodnu (što se i najavljuje) ekonomsku podršku u formi mini Maršalovog plana.

Neophodno je da se EU aktivno uključi u nadzor sprovođenja potpisanog sporazuma (ukoliko do njega dođe) kako bi predupredila sve eventualne manipulacije. Istovremeno, i kako bi osnažila ekspertsku podršku tamo gde nedostaju ljudski kapaciteti.

Zato je neophodno:

- Da pravnobavezujući sporazum garantuje poboljšanje bezbednosnog, ekonomskog i društvenog položaja srpske zajednice; da se otvori prostor autentičnim srpskim liderima na Kosovu i da se izvrši degeteozicija enklava; da se obezbedi izgradnja relevantnih institucija kulture i prosvete, urbanizacija enklava, kao i obezbede sredstva za ekonomsku revitalizaciju srpske zajednice.
- Da teritorijalna autonomija za manjine na Balkanu vodi neželjenim migracijama i zapostavljanju građana manjinskih zajednica koje žive izvan autonomnih entiteta, ili jedinica (to je slučaj i u Bosni i Hercegovini). Stoga je važno kako će se u predstojećem dijalogu definisati položaj Srba na Kosovu.
- Da je proteklih decenija, koncept neteritorijalne manjinske autonomije ponovo zadobio pažnju kao potencijalno

efikasno sredstvo za razdvajanje etničke pripadnosti i teritorije, za rešavanje potrebe manjina za unutrašnjim samoopredeljenjem, i, istovremeno, očuvanje teritorijalnog integriteta i suverenitete države, čime se održava netaknuta dominantna paradigma "nacionalne države".

- Da manjine postaju politički faktor tek kada su integrisane u politički sistem i imaju svoje predstavnike u institucijama, uključujući policiju i parlament. Proces decentralizacije na Kosovu u deset opština sa većinskim srpskim stanovništvom trebalo bi da im omogući učešće u javnom životu i rešavanje problema na lokalnom nivou
- Da EU podrži integrativne politike ne samo u oblasti ekonomije, već i u sektorima kulture i obrazovanja. Priznavanje diploma je samo prvi korak.
- Da se kreiraju interkulturalni obrazovni sadržaji, zajednički za sve, kako bi se obezbedilo kohezivno društvo.
- Da etnička homogenost nije garancija stabilnosti i prosperiteta, i da zbog toga treba pružiti veću podršku promovisanju vrednosti interkulturalizma.
- Da se civilno društvo što aktivnije angažuje u Berlinskom procesu.
- Da se osnuju multietnički univerziteti/visoke škole (tehnički, prirodni i filološki – odseci za albanologiju, slavistiku, engleski, nemački i francuski jezik), kako bi se nove generacije iz svih etničkih zajednica pripremile za regionalna i evropska tržišta rada.
- Da se srpski i albanski jezik uvedu u nastavne planove i programe kako bi se olakšala komunikacija između Albanaca i Srba.
- Da se uspostave i mere za izgradnju poverenja u celom regionu kako bi se integrisale manjinske zajednice. To znači da je uspostavljanje objektivnog narativa o prošlosti

takođe pitanje bezbednosti. Isticanje isključivo sopstvene nacije kao žrtve jača ogorčenje prema manjinama.

- Da EU pomogne integraciju srpske zajednice u kosovski sistem, akademsku saradnju, pre svega između Mitrovice i Prištinskog univerziteta.
- Da se uspostavi saradnja između medicinskih ustanova i lekara.
- Da EU ojača kancelariju Rico, koja je jedna od glavnih a komponenata Berlinskog procesa, kako bi se intenzivirao proces saradnje među mlađim generacijama.

# CRNA GORA: TRETMAN "UNUTRAŠNJEG PITANJA"

Beograd u suštini nikada nije prihvatio odlazak Crne Gore, jer se ona posmatra kao "unutrašnje pitanje" i pridaje joj se "nemerljiv geopolitički značaj". Ona se tretira kao još jedna srpska država, država istog naroda. Oспорava se crnogorstvo i crnogorski identitet. Crna Gora nikada nije prihvaćena kao nezavisna država, već samo kao teritorija, odnosno kao još jedna srpska zemlja. Oспорava se crnogorstvo i jezik, a crnogorski identitet se posmatra kao hibridan. U skladu s time, jača se pozicija srpskog naroda, dok Srpska pravoslavna crkva (SPC) već ima status države u državi.<sup>420</sup>

Interes Srbije je da na čelu Crne Gore bude "državni politički lider" koji će respektovati srpske geopolitičke interese. Zato se Milo Đukanović percipira kao glavna prepreka ostvarenju srpskih interesa. Krajnji cilj Srbije je vraćanje Crne Gore u zajednički državni okvir, jer samo tako i Srbija i Crna Gora dobijaju na geostrateškom značaju.<sup>421</sup> Predsednik Aleksandar Vučić je u parlamentu Srbije, između ostalog, rekao: "Zahvaljujući našem javašluku i neradu Crna Gora je 2006. donela odluku o nezavisnosti".<sup>422</sup>

Pokušaj državnog udara 2016, u kome su učestvovali Moskva i Beograd ubrzao je prijem Crne Gore u članstvo NATO-a. Pokazalo se da i Beograd i Moskva samo čekaju priliku da realizuju svoje geostrateške interese na Jadranu. Međutim, novi geostrateški položaj Crne Gore kao članice NATO-a nesumnjivo je jedan od izazova u

420 Dušan Proroković, *Geopolitika Srbije, Službeni glasnik*, Beograd, 2018, str.739–763

421 Isto.

422 [tvteuta.com/vucic-zahvaljujuci-nasem-javasluku-i-neradu-crna-gora-je-postala-nezavisna-drzava](http://tvteuta.com/vucic-zahvaljujuci-nasem-javasluku-i-neradu-crna-gora-je-postala-nezavisna-drzava)

budućim odnosima Beograda i Podgorice. Ne samo zbog toga što će Rusija preko Beograda činiti sve da “sabotira” tu poziciju Crne Gore. Reč je i o svojevrsnom “uslovnom refleksu” srbijanske političke i intelektualne elite, njene nesposobnosti da izađe iz začaranog kruga sopstvenih frustracija i iskorači u pravcu kojim je Crna Gora godinama odlučno išla.

Namera velikosrpskog nacionalizma jeste da u Crnoj Gori, koristeći sva raspoloživa sredstva, uspostavi apsolutnu i trajnu vladavinu i izvrši potpunu “srbizaciju” te “srpske zemlje”.

Ostaje veliko pitanje kako će se u budućnosti ponašati onaj deo crnogorskog društva koji je veran građanskoj, nezavisnoj i antifašističkoj Crnoj Gori. Nema nikakve sumnje da će srpski nacionalizam, u okviru planirane promene demografske strukture (popis stanovništva je planiran krajem 2023), raznim merama podsticati iseljavanje tog dela stanovništva, utoliko pre što je to obrazovaniji i mobilniji deo, te i na taj način menjati demografsku sliku društva i ostvarivati svoju hegemoniju.

Aleksandar Raković, istoričar, inače jedan od glavnih promotera “Srpskog sveta” već godinama nagoveštava da će “Popis pokazati ogroman porast Srba u Crnoj Gori, preko 40 odsto: “Kada se sve sravni i svede, logično je da će procenat Srba narasti na preko 40 odsto i da će oni biti najbrojnija nacija u Crnoj Gori”.<sup>423</sup> Kosta Čavoški, član Srpske akademije nauka, senator Republike Srpske, smatra da državnu orijentaciju Crne Gore treba menjati postepeno i nada se da će na sledećem popisu “broj Srba u Crnoj Gori da se poveća i da će ljudi biti podstaknuti da se izjašnjavaju kao Srbi”, potom treba raspisati izbore na kojima bi nova većina “bila neuporedivo veća i moćnija”, a onda polako, korak po korak do žuđenog povratka Crne Gore u “srpski svet”.<sup>424</sup>

Sve to od suverenističkih snaga traži smišljen otpor ovim dijaboličnim planovima. U tom pogledu na njima leži ogromna

423 [www.cdm.me/politika/rakovic-srbi-ce-na-popisu-biti-vecina-crna-gora-se-vraca-u-prirodni-okvir-iz-1918](http://www.cdm.me/politika/rakovic-srbi-ce-na-popisu-biti-vecina-crna-gora-se-vraca-u-prirodni-okvir-iz-1918)

424 [radiotitograd.me/titogradske-vijesti/istorija-popisa-u-crnoj-gori-prica-ougroznosti-srba-propaganda-beograda](http://radiotitograd.me/titogradske-vijesti/istorija-popisa-u-crnoj-gori-prica-ougroznosti-srba-propaganda-beograda)



odgovornost kako će se crnogorska turbulentna situacija vratiti na kolosek evropskih integracija.

## IZBORI 2020. GODINE

Nakon neuspelog puča 2016. godine, Beograd nije odustao od svojih namera. Razdoblje od 2016, do 2020, karakterišu dramatični događaji koji su na kraju doveli do pada do tada vladajuće, Demokratske partije socijalista (DPS). Odlazak DPS je pitanje smenjivosti vlasti i to je sigurno poželjan ishod za demokratiju u Crnoj Gori. To je rezultat unutrašnje dinamike, međutim, spoljna intervencija Beograda i Moskve je logistikom i finasijskim sredstvima, preko SPC dovela Crnu Goru u dramatičnu situaciju u kojoj se nalazi. Opozicija je tokom tog saziva bojkotirala parlament.

Pre parlamentarnih izbora 2020. godine, crnogorska vlada je usvojila Zakon o slobodi veroispovesti i pravnom položaju verskih zajednica protiv koga su ustale Srpska pravoslavna crkva, srpske partije u Crnoj Gori, ali i Beograd. Mitropolit Amfilohije pokrenuo je masovne protestne litije koje su okupile građane širokog spektra unutar crnogorskog društva.

Beograd je aktivno podsticao podeljenost crnogorskog društva, tako što je isticao nepovoljan položaj Srba, o čemu je Srpski klub napisao brojne izveštaje, koji podvlače da je na uduru srpski identitet. To pitanje dominira u svim zvaničnim izjavama. Iako predsednik Srbije Aleksandar Vučić izbegava izjave koje bi direktno ukazivale na mešanje u unutrašnja pitanja susedne zemlje, na dan izbora u Crnoj Gori izjavio je da je bez obzira na rezultate, važno što se "srpski narod podigao i počeo da štiti svoja identitetska prava",<sup>425</sup> te da je bitno da na predstojećem popisu stanovništva (2021) ne bude manji broj Srba u toj zemlji. Napori Beograda su bili usmereni na kampanju za popis stanovništva, kako bi se pokazalo da većinu u državi čine Srbe i na osnovu toga dodatno delegitimizovala crnogorska državnost.

425 [banjaluka.net/vucic-vazno-da-se-srpski-narod-podigao](http://banjaluka.net/vucic-vazno-da-se-srpski-narod-podigao)

Zvanični Beograd je srpskim organizacijama dodelio oko 3,5 miliona evra, što je najveća suma koju je Srbija ikada izdvojila kao pomoć, što je potvrdio i predsednik Vučić. Pomoć je upućena organizacijama poput Udruženja književnika, Matici srpskoj, za izgradnju Srpske kuće i sl.<sup>426</sup> Vlada Srbije je izjavila da je novac namenjen udruženjima “koja se bave unapređenjem privredne, kulturne i političke saradnje te zemlje sa Srbijom i Republikom Srpskom”.<sup>427</sup>

Za razliku od Vučića, bivši ministar odbrane Aleksandar Vulin direktno iskazuje srpske interese u regionu. Komentarišući izbore u Crnoj Gori, rekao je da “vlast Mila Đukanovića (...) nije razumela da je pokrenula proces objedinjavanja Srba koji se ne može zaustaviti”.<sup>428</sup>

Vladajuća partija Mila Đukanovića je na izborima osvojila najviše glasova, ali se pokazalo se da nema koalicioni potencijal da sastavi vladu. Rivali DPS objedinili su tri opozicione liste: Demokratski front predvodio je listu *Za budućnost Crne Gore*, nosilac liste *Mir je naša nacija*, demokrata Aleksa Bečić i stranka URA Dritana Abazovića sa listom *Crno na belo*. Demokratska partija socijalista osvojila 35,06 odsto, odnosno 143.548 glasova, a koalicija “Za budućnost Crne Gore” 32, 55 odsto (133.267). Mirna predaja vlasti iznenadila je, kako dotadašnju crnogorsku opoziciju, tako i Beograd, jer su svi računali da Đukanović neće tako lako predati.

Izborni rezultat u Crnoj Gori je bio novi podsticaj i za prurisku i nacionalističku opoziciju u Beogradu. Predsednik pokreta Oslobođenje Mlađan Đorđević “traži od Beograda vraćanje Save-ta za Srbe u regionu, koji bi s predstavnicima resornih ministarstava i Srpske pravoslavne crkve pomagao srpski narod i njegove institucije”.<sup>429</sup> On podseća da ustavni zakonodavni okvir, deklaracije i strategije Skupštine Srbije koji se bave ovim pitanjem daju

426 [www.slobodnaevropa.org/a/30811809.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/30811809.html)

427 *Insajder*, 21. maj 2020.

428 [www.espreso.co.rs/svet/crna-gora/616947/evo-sta-je-vulin-rekao-za-izbore-ministar-odbrane-komentarise-stance-u-crnoj-gori](http://www.espreso.co.rs/svet/crna-gora/616947/evo-sta-je-vulin-rekao-za-izbore-ministar-odbrane-komentarise-stance-u-crnoj-gori)

429 [www.vijesti.me/vijesti/politika/465599/kada-je-vucic-prestao-da-se-bavi-podjelama-na-srbe-i-crnogorce-narod-crne-gore-je-pobijedio-diktatora](http://www.vijesti.me/vijesti/politika/465599/kada-je-vucic-prestao-da-se-bavi-podjelama-na-srbe-i-crnogorce-narod-crne-gore-je-pobijedio-diktatora)

dovoljno mogućnosti za aktivno delovanje i saradnju. Kaže da je veliki deo srpske javnosti pratio izbore u Crnoj Gori zato što je reč "o jedinstvom političkom i kulturnom prostoru na kojem žive Srbi".<sup>430</sup>

Najveći pobednik crnogorskih izbora 2020, je Srpska pravoslavna crkva bez čije uloge opozicija ne bi ostvarila pobedu. SPC je tokom vekova bila glavna okosnica srpskog naroda i simbol srpskog identiteta. Otud potiče njen snažan uticaj, a na izborima 2020, je pokazala snagu da mobilise građane, pre svega zbog autoriteta mitropolita Amfilohija. Iako je glavna tema kampanje crnogorske opozicije bila korupcija i vladavina zakona, uloga crkve pokazuje da je cilj bio promena regionalnih odnosa. SPC je uvek osporavla granice jugoslovenskih republika i imala dobre veze sa ratnim rukovodstvima pobunjenih Srba u Hrvatskoj i Bosni. Mitropolit Amfilohije je uposlio stotine sveštenika. Navodno ih u Crnoj Gori ima oko 1500 na potencijalno 400 hiljada pravoslavnog stanovništva, dok čitava srpska crkva na ostalih desetak miliona ima oko 2200 sveštenika i monahinja. U socijalističkom periodu u Crnoj Gori je bilo manje od 100 sveštenika. Omjer govori zašto je Crna Gora došla u ovu situacija.

Ovakvim izbornim rezultatima Crna Gora je ponovo postala neuralgična tačka na Balkanu što može, ukoliko nova vlada promeni njenu orijentaciju, dovesti do tektonskih poremećaja čitavog regiona. Oni su svakako ponovo podstakli očekivanja Beograda da je ujedinjenje srpskih teritorija ipak moguće.

## REAKCIJE BEOGRADA

Beogradski analitičari i mediji zanemaruju tekovine Đukanovićeve vladavine – obnavljanje nezavisnosti Crne Gore, članstvo u NATO i približavanje EU. Đukanović im ne smeta zbog višedecenijske vladavine već upravo zbog tih tekovina. U prvi plan se stavlja korupcija i odsustvo vladavina prava, što su boljke čitavog regiona, a posebno Srbije.

430 Isto.

Predsednik Vučić, kao i kabinet premijerke Ane Brnabić se gotovo svakodnevno izjašnjavaju o Crnoj Gori. Više su komentarisali i pratili izbore u Crnoj Gori nego u samoj Srbiji, što jasno ukazuje na njihove aspiracije. Među komentatorima dominira mišljenje da je izbore dobila crkva. U jednim beogradskim novinama osvanuo je naslov “Crna Gora je glasala, a Beograd je pobedio”.<sup>431</sup> Prevladala je mantra da se radi o “poslednjem komunističkom diktatoru” u Evropi i tome sl.

Novoizabrani crnogorski premijer Zdravko Krivokapić, koga je direktno postavila SPC, i njegov zamenik Dritan Abazović, lider Ujedinjene reformske akcije (URA) i građanske koalicije “Crna na bijelo”, su brzo pokazali da odustaju od evropske orijentacije, mada se deklarativno i dalje zastupali taj kurs. Za veoma kratko vreme Crna Gora se našla u dbokoj institucionalnoj i političkoj krizi, što je i bio cilj Beograda – njeno obesmišljavanje kao nezavisne i suverene države.

Nije slučajno da je jedan od najuticajnijih ideologa srpskog nacionalizma, posebno aktivan kada je reč o crnogorskom pitanju, Matija Bečković, izjavio da bi srpska omladina na rukama nosila Abazovića kada bi on došao u Beograd. Ratni ministar spoljnih poslova Savezne Republike Jugoslavije Vladislav Jovanović za Abazovića kaže da je “klica budućnosti” i “novi politički fenomen”<sup>432</sup>.

Evropska unija (EU) nijednom nije upozorila Beograd i SPC zbog mešanja u crnogorske izbore. Međutim, ponašanje pobedničke koalicije velika je lekcija i upozorenje, kako za crnogorsko društvo, ali i za međunarodnu zajednicu, posebno EU.

431 [www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/crna-gora-glasala-srbija-pobedila](http://www.danas.rs/dijalog/licni-stavovi/crna-gora-glasala-srbija-pobedila)

432 [nova.rs/vesti/politika/beckovic-srpska-omladina-bi-abazovica-nosila-na-rukama/](http://nova.rs/vesti/politika/beckovic-srpska-omladina-bi-abazovica-nosila-na-rukama/) [ps://www.kosovo-online.com/vesti/politika/jovanovic-abazovic-je-novi-politicki-fenomen-bice-na-udaru-jer-ne-sledi](http://ps://www.kosovo-online.com/vesti/politika/jovanovic-abazovic-je-novi-politicki-fenomen-bice-na-udaru-jer-ne-sledi)

## ULOGA SPC I MITROPOLITA AMFILOHIJA

Tenzije u međudržavnim i međucrkvanim odnosima između Srbije i Crne Gore s različitim intenzitetom traju duže vreme. SPC je nizom manifestacija pokazivala svoju dominaciju. Jedna od njih bio je i boravak srpskog patrijarha Irineja u Crnoj Gori i Boki Kotorskoj povodom obeležavanja 1500-godišnjice manastira Rođenja presvete Bogorodice (Podlastva–Grabalj), uz istovremeno obeležavanje 800-godišnjice samostalnosti Srpske pravoslavne crkve (2019). Istakao je tada da je osim Kosovskog boja, SPC najznačajnija za identitet, istorijsko trajanje i put srpskog naroda, koji je sačuvao vjeru, jezik, kulturu i državu.<sup>433</sup>

Tom prilikom patrijarh Irinej je pomenuo "tragičnu i apsurdnu situaciju u Crnoj Gori", koja je ne manje nego Kosovo i Metohija, klasična srpska zemlja, te da se "perfidnim i sistematskim pritiscima zatire srpski narod u Crnoj Gori, a neki krugovi istovremeno ističu teritorijale pretenzije prema Srbiji".<sup>434</sup> Dodao je i da, "ne samo što je tamošnja vlast priznala Kosovo i Metohiju za nezavisnu državu, s prištinskim vlastima – čiji su članovi odreda bili pripadnici terorističke vojske – održava tesne odnose, nego se s Cetinja čak poseže za Metohijom i govori da ne pripada Srbiji već Crnoj Gori".<sup>435</sup> Patrijarh je takođe izrazio uvernje da će predsednik Crne Gore Milo Đukanović povući priznanje "lažne države" Kosovo i da će se "vratiti pravim vrednostima".<sup>436</sup> U Crnoj Gori je njegov obraćanje shvaćeno kao provokacija, posebno što je naglasio Boku Kotorsku odvojeno od Crne Gore. Patrijarh srpski Irinej ocenio je da je položaj Crkve u Crnoj Gori gori nego u vreme osmanske okupacije, a da je status Srba kao u doba ozloglašene fašističke tvorevine Nezavisne Države Hrvatske.<sup>437</sup>

433 [www.politika.rs/scc/clanak/438810/Sacuvali-smo-veru-jezik-kulturu-i-drzavu](http://www.politika.rs/scc/clanak/438810/Sacuvali-smo-veru-jezik-kulturu-i-drzavu)

434 Isto.

435 Isto.

436 Isto.

437 [www.politika.rs/sr/clanak/407828/Patrijarh-Irinej-Polozaj-Srba-u-Crnoj-Gori-](http://www.politika.rs/sr/clanak/407828/Patrijarh-Irinej-Polozaj-Srba-u-Crnoj-Gori-)

Brojni srpski političari u zadnjih deset godina traže etnizaciju Crne Gore i status za srpski narod kojeg imaju Albanci u Makedoniji. To je počelo sa Hrvatskom 1991. i nastavilo sa BiH (Dejtonski sporazum je to potvrdio), zatim i Kosovom. Nije isključeno da ukoliko ne budu osvojili Crnu Goru u aktuelnoj konstelaciji da proglaše entitete u samoj Crnoj Gori na severu, Budvi, Hercegovom i Boki Kotorskoj. Time se negira građanski karakter Crne Gore i region trajno održava u stanju neizvesnosti.

S obzirom na biografiju lidera koalicije "Za budućnost Crne Gore" Zdravka Krivokapića, nesporno je da je uticaj SPC da on bude nosilac liste, bio presudan. Krivokapić je profesor na Teološkom fakultetu na Cetinju i osnivač nevladine organizacije "Ne damo Crnu Goru", koju su osnovali crnogorski intelektualci uz pomoć Mitropolije crnogorsko primorske nakon donošenja Zakona o slobodi veroispovesti i pravnom položaju verskih zajednica.

Pripreme za pokoravanje Crne Gore su višegodišnje i u toj pripremi SPC je imala ključnu ulogu. Mitropolit Amfilohije kao čovek sa velikim autoritetom i uticajem odigrao je ključnu ulogu. Ili, kako kaže Milo Lompar, bio je "vođen svojim snažnim antikomunističkim impulsom, protivnik režima u Beogradu, ali se zalagao i za prava srpskog naroda".<sup>438</sup>

Njegovi nazori su bili veoma konzervativni sa velikim, kako kažu, "osećanjem srpske patrijarhalne kulture".<sup>439</sup> Njegovo političko delovanje svodilo se na promovisanje klerikalizma, velikosrpskog nacionalizma, negiranje crnogorske nacije i crnogorske države, reafirmaciji četništva, protivljenje evropskim integracijama, negiranje prava seksualnih manjina.

S obzirom na jasne aspiracije SPC da utiče na politički život u regionu, ona je i dalje značajan politički akter u Crnoj Gori. Povlačenje zakona koji je bio povod za litije i okosnica izborne kampanje bio je prvi zahtev novoj vlasti, koji je i realizovan. Na inicijativu

.....

kao-u-doba-fasizma

438 [standard.rs/2020/11/03/lompar-kako-je-mitropolit-amfilohije-uvrede-prema-sebi-ucinio-nebitnim](http://standard.rs/2020/11/03/lompar-kako-je-mitropolit-amfilohije-uvrede-prema-sebi-ucinio-nebitnim)

439 Isto.

Dritana Abazovića potpisan je i temeljni Sporazum između Crne Gore i Srpske pravoslavne crkve (2022), čime je SPC preuzela sakralno nasleđe u Crnoj Gori. Crnogorska pravoslavna crkva se tretira kao beznačajna politička, ili nevladina organizacija i kao udar na "kulturni-religijsko ognjište crnogorstva koje je u srpstvu".

## EKONOMSKI INTERESI SRBIJE U CRNOJ GORI

Ambicija nove crnogorske vlade je između ostalog bila i da Crnu Goru prikaže kao ekonomski neodrživu državu i da je u tom smislu prirodno njeno vraćanje pod okrilje Srbije. Prvi potez je bio gašenje avio-kompanije *Montenegro Airlines*, pod izgovorom da je nesolventan da bi odmah kasnije bila formirana nova avio kompanija "Er Montenegro". Novina je da sada svi letovi idu isključivo preko Beograda i da Crna Gora nema više samostalne čarter letove, posebno tokom sezone.

Beograd je zainteresovan za ulaganja u sektor turizma, nekretnina, energetike, posebno za Luku Bar. Najveći deo crnogorskih medija je u vlasništvu Srbije, što je s razlogom, izazvalo zabrinutost jednog dela javnosti i EU. Tako je crnogorski medijski prostor postao deo "srpskog sveta" i jačanje uticaja predsednika Srbije Aleksandra Vučića u regionu. Sve TV sa nacionalnom pokrivenošću sem javnog servisa su u srpskim rukama. Najuticajniji concern Vijesti (TV, novine, portal) je u rukama United Media grupe tj. Dragana Šolaka. Nova TV Adrija je u rukama Dragana Stojkovića, a Prvu TV je kupio Srđan Milovanović, navodno blizak Aleksandru Vučiću.. Od tri kablovska operatera dva ima Srbija (Tlemach i Mtel). Time Beograd obezbeđuje uticaj u svim izbornim ciklusima i predsedničkim izborima zakazanim za 21. mart 2023. Tako su se, na primer, tokom izbora u Nikšiću, Srbija i predsednik Vučić direktno umešali u izborni process, šaljući partijske aktiviste i novac i vodeći medijsku "Bitku za Nikšić". To je za očekivati i na sledećim izborima.

Aleksandar Vučić je u intervjuu TV Vijesti izjavio da želi da otvori fabrike na severu Crne Gore i zaposli na stotine ljudi u većim

gradovima, kao što su Bijelo Polje i Berane. Kazao je i da s ponosom daje značajan novac srpskim organizacijama u Crnoj Gori zbog očuvanja pisma i srpskog jezika, ali da je pomagao i Crnogorcima i da je u Malom Idošu uveo crnogorsku manjinsku stranku u lokalnu vlast.<sup>440</sup>

Prema podacima Centralne banke Crne Gore (CBCG), od 2006, do 2021. godine ukupna ulaganja iz Srbije iznose više od 600 miliona evra, što je svrstava među vodeće investitore u Crnoj Gori, poslije Rusije, Švajcarske i Italije. Iako se veći deo investicija odnosi na nekretnine, značajna su ulaganja preduzeća iz Srbije u sektor turizma, telekomunikacija, energetike, medija.<sup>441</sup>

## ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Crna Gora prolazi kroz veoma turbulent period. Izbori održani 2020, nisu doveli do željenih promena, već su nove vlasti udaljile Crnu Goru od članstva u EU. Taj trend je posledica, kako unutrašnje dinamike, tako još više, spoljašnjih uticaja Rusije i Srbije.

Razvoj situacije u Crnoj Gori tokom poslednjih nekoliko godina poslao je jasnu poruku, kako crnogorskoj javnosti, tako i međunarodnoj. Olako su previđene jasne naznake u kom pravcu nova vlast vodi Crnu Goru i pokazalo se da maligni uticaj Srbije još nije obuzdan.

Neophodno je imati u vidu:

- Da je crnogorsko društvo, kao i većina drugih na Balkanu, je društvo u sazrevanju i svaki udar na mukotrpan proces promena može dovesti do regresije.
- Da je regresija je posledica tolerisanja Srbije i njene politike prema regionu, u očekivanju da će je tako prevesti na evropski put.

440 [www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/577936/ekonomski-interes-ili-dio-srpskog-sveta](http://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/577936/ekonomski-interes-ili-dio-srpskog-sveta)

441 Isto.



- Da je prisustvo Beograda u Crnoj Gori postaje sve agresivnije što jasno ukazuje na značaj koji joj Srbija pridaje.
- Da svojim politikom "nedovršenih ratova" Srbija u suštini sprečava proces konsolidacije i normalizaciju odnosa u Crnoj Gori.
- Da bez potiskivanja Rusije sa Balkana ne može se očekivati stabilizacija Balkana. Srbija bez ruske podrške ostaje usamljena.
- Da je SPC država u državi u Crnoj Gori i u sadašnjoj fazi ide na poništenje crnogorske države, crnogorskog identiteta, otpriznavanje Kosova i izlazak iz NATO.
- Da je uz neophodnost odvajanja crkve od države, važno odvojiti i veru od identiteta. Neophodno je ići ka novoj koncepciji identiteta koja je inkluzivna za sve podjednako.
- Da je članstvo Crne Gore u NATO-u jedina prepreka srpskim aspiracijama, ali i poruka NATO-a u tom pogledu mora biti jasna.

# BIH: RATNI PLEN OD KOGA SE NE ODUSTAJE

Nakon što su Sjedinjene Države Amerike (SAD) Bosnu i Hercegovinu prepustila brizi Evropske unije (EU), ona je propustila priliku da napravi važne iskorake ka prosperitetnoj BiH. Mada je Dejtonski sporazum bio u funkciji zaustavljanja rata u BiH, ostavio je prostor za brojne nedoumice. Zapad očekuje da se Bosanci sami pokrenu i da u prvi plan stave građansku opciju koja bi, sama po sebi, vodila ka promenama. Bilo je takvih pokušaja poput “aprilskog paketa” ustavnih reformi (2006) i “butmirskog paketa” iz 2009, ali su svi osujećeni, jer lokalne elite u takvim situacijama saraduju i blokiraju konstituisanje građanske Bosne. Vlast u Republici Srpskoj je zauzela “čvrste” stavove povodom potencijalne promene Ustava, iako nijedan predlog nije dovodio u pitanje opstanak RS, dok su pojedine bošnjačke partije tražile ukidanje entiteta.

Beograd optužuje zapadne sile, pre svih SAD, Nemačku i Veliku Britaniju za raspad Jugoslavije, ističući kako je njihov cilj totalna “kapitulacija Srba”. Sve dosadašnje ponude za rešenje krize u Bosni i Hercegovini, koje su dolazile prvenstveno iz EU, dočekivane su bez entuzijazma, jer su i Beograd i Banjaluka insistirali na “vraćanje Republici Srpskoj svih nadležnosti koja su joj oteta”, odnosno reafirmaciju izvornih dejtonskih principa. Jer, kako se ističe, Bosna je moguća samo “onakvom kakvom je zamišljena konfederacija dva entiteta”.<sup>442</sup>

Američki ambasador u BiH Marfi takođe konstatuje da Dejtonski sporazum ima svoje mane i da su SAD proteklih godina radile na njihovom uklanjanju, ali u Dejtonskom mirovnom sporazumu, kako ističe, ne postoji ništa – niti jedna rieč – što od lidera traži da

442 [predstavnistvorsbg.rs/predstavnistvo\\_rs/index.php/sr/aktuelnosti/prethodni-dogadjaji/3378-tribina-republika-srpska-vracanje-otetih-ustavnih-nadleznosti-srpska-ce-se-politicki-odbraniti.html](http://predstavnistvorsbg.rs/predstavnistvo_rs/index.php/sr/aktuelnosti/prethodni-dogadjaji/3378-tribina-republika-srpska-vracanje-otetih-ustavnih-nadleznosti-srpska-ce-se-politicki-odbraniti.html)

kradu, ometaju, odbijaju kompromis, koriste zapaljiv govor ili napadaju sam ustavni temelj ove zemlje.<sup>443</sup>

Kako je izostala konsolidacije BiH kao jedinstvene i funkcionalne države, to je omogućilo Srbiji da nastavi s realizacijom svojih geopolitickih interesa u Bosni i Hercegovini – očuvanje Republike Srpske (RS) i njeno pripajanje Srbiji. RS se smatra jedinom srpskom pobedom u ratovima devedestih i zato se tretira kao spolj-nopolitički prioritet Srbije, što je navedeno i u Strategiji bezbednosti (2020). Ona je geopolitički važna za Srbiju zbog povezivanja s Jadranom, te geopolitičkog pritiska na Crnu Goru i, kako se ističe, sprečavanja neosmanskog projekta, zaposedanja druge obale Drine i pomeranja “civilizacijske granice” ka zapadu, što povećava srpski uticaj.<sup>444</sup>

Ostvarivanje ciljeva drugim sredstvima u mirnodopskim uslovima podrazumeva prihvatanje Dejtonskog sporazuma kao optimalnog rešenja u datim okolnostima. Dugoročno, prema Strategiji o odnosima sa dijasporom, Srbije, to znači postepenu ekonomsku, kulturnu i informativnu intergraciju, a političku kad se steknu okolnosti. Aleksandar Vulin, nekadašnji ministar odbrane, kaže “Drina je granica onoliko koliko mi želimo da bude granica. To znači, koliko mi budemo više radili i koliko se budemo više povezivali, više budemo ekonomski ulagali, toliko će biti manje granica. Drina nas spaja, ona nas povezuje”.<sup>445</sup>

## REVIZIJA ISTORIJE

Ovako definisan geostrateški interes Srbije opredeljuje i njeno ponašanje prema Bosni. Događaji iz devedesetih i njihovo tumačenje kao oslobodilačkog rata i “odbrane slobode, istine i nacionalnih prava u Republici Srpskoj” – ostaju glavna prepreka uklanjanju

443 [www.klix.ba/vijesti/bih/murphy-oni-koji-nastoje-srusiti-schmidta-i-ohr-trebali-bi-pazljivije-razmotriti-posljedice/221102048](http://www.klix.ba/vijesti/bih/murphy-oni-koji-nastoje-srusiti-schmidta-i-ohr-trebali-bi-pazljivije-razmotriti-posljedice/221102048)

444 Dušan Proroković, “Geopolitika Srbije”, *Službeni glasnik*, Beograd, 2012, str. 787–798.

445 [www.slobodnaevropa.org/a/vucic-dodik-sastanak-beograd/31583711.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/vucic-dodik-sastanak-beograd/31583711.html)

suštinske kočnice državnoj konsolidaciji Bosne i Hercegovine, kao i normalizaciji odnosa između BiH i Srbije.

Nažalost, manipulacije istorijskim činjenicama u Srbiji su već zacementirale interpretaciju o ratu u BiH koja je protivna istorijskoj istini. I to uprkos tome što je Haški tribunal doneo najviše presuda upravo povodom zločina Srba počinjenih nad Bošnjacima.

Ignorisanje Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY) i svih prikupljenih i dokumentovanih dokaza o ratu u BiH, dodatno komplikuje odnose u zemlji, posebno odnose Srba i Bošnjaka. To je višestruko opasno i štetno, ne samo za BiH, nego i za demokratski napredak i evropsku budućnost Srbije.

Rat devedesetih dobro je dokumentovan, ali je neophodno objašnjenje i kontekstualizacija uzroka rata. Dosadašnji fokus je bio samo na posledicama, a celi sistem interpretacije ograničen je na to da se bude samo žrtva. Tako je srpska interpretacija rata u BiH da je to bio "oslobodilački rat Srba", da je islamski fundamentalizam odgovoran za raspad Jugoslavije (teza koja je bila deo beogradske propaganda još pre nego što je počeo rat).

Revizija istorije proteže se i na Drugi svetski rat, pa je tako poslanik Srpske demokratske stranke (SDS) Ognjen Bodiroga u Narodnoj skupštini entiteta RS zatražio da se četnici u Muzeju bitke na Sutjesci počnu tretirati kao partizani, tj. jedan od dva narodnooslobodilačka pokreta, te da se u tom smislu izmeni sadašnja muzejska postavka. "Mi smo srpski, ponosan narod" i, kako ističe, "zahvaljujući nama Srbima ostali narodi su dobili slobodu a i sve ostale nacije zahvaljujući nama imaju svoje države, zahvaljujući našim glupostima. Hoću da se to izmeni".<sup>446</sup>

446 [radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/nsrs-zastupnik-sds-a-zatražio-da-se-cetnici-tretiraju-kao-partizani-u-muzeju-bitke-na-sutjesci/483461](http://radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/nsrs-zastupnik-sds-a-zatražio-da-se-cetnici-tretiraju-kao-partizani-u-muzeju-bitke-na-sutjesci/483461)

## DODIK I DALJE OČEKUJE RASPAD BOSNE

Integracija Republike Srpske u kulturni, ekonomski i informativni prostor daleko je odmakla. Povelju o srpskom kulturnom prostoru potpisali su ministri obrazovanja Republike Srpske i Srbije. Cilj je da se obrazovni sistem u Srbiji i RS unifikuje.

RS ekonomski preživljava zahvaljujući Srbiji, njenim investicijama i donacijama. Srbija je, kako ističe premijerka Ana Brnabić, u Republiku Srpsku od 2014. godine putem raznih projekata i donacija uložila više od milijardu evra. U projekte koje Srbija pokreće u RS (bez saglasnosti Sarajeva), HE Buk bijela, deonica puta Bijeljina–Rača i aerodrom Trebinje, do prvog kvartala 2022. godine uložila je 484 miliona evra. Uz najavljene projekte podrške četiri opštine, Kostajnici, Kozarskoj Dubici, Nevesinju i Drvaru, između 10 do 12 miliona evra investicija, ulaganje Srbije u RS iznosi 500 miliona evra. Najavila je da će Srbija u narednim godinama investirati u HE “Foča” i “Paunci”, u okviru hidroenergetskog sistema “Gornja Drina”, što znači ulaganje od 787 miliona evra u narednih nekoliko godina.<sup>447</sup>

Sve drskiji napadi na stabilnost Bosne i Hercegovine Milorada Dodika, (predsednika RS) i njegovih saveznika govori u prilog tome da ni Beograd ni Banjaluka ne odustaju od svojih namera. Ruska agresija na Ukrajinu percipirana je kao mogućnost da se RS proglaši nezavisnom (što bi Rusija odmah priznala). Međutim, kako Rusija na ratištu doživljava vojni fijasko promenile su se i okolnosti za izvođenje takvog scenarija. Konsolidacija zapadne međunarodne zajednice i njen povratak u region da bi se sprečilo otvaranje drugog ruskog fronta, osujetilo je Dodikove ambicije. Iako je znatno manje prisutan na javnoj sceni, Dodik nije odustao od svojih provokacija i negiranja, pre svega, uloge visokog predstavnika za BiH, Šmita kao nelegitimnog predstavnika.

447 [www.danas.rs/vesti/politika/pocela-zajednicka-sednica-vlada-srbije-i-republike-srpske](http://www.danas.rs/vesti/politika/pocela-zajednicka-sednica-vlada-srbije-i-republike-srpske)

I dalje je na poziciji da pritisak na Srbe u regionu i na Srbiju kao najveću državu Balkana tokom svih proteklih 30 godina nije prestajao od 1990. godine i šta god da je Srbija radila, nije bilo dovoljno i nije bilo po zapadnim standardima. Njegovo pozivanje na standarde odnosi se pre svega, na Kosovo, jer, kako ističe, standardi su mijenjani od slučaja do slučaja. Zapad je dozvolio “da Kosovo protivustavno i jednom odlukom kaže da je nezavisno od Srbije”, ali Republika Srpska, koja je od 1992, do 1995, i de fakto i de jure bila nezavisna država, morala je i mora da ostane u BiH”.<sup>448</sup>

Dodik, pozivajući se na slučaj Kosova insistira na pravu na samoopredeljenje Srba i ističe da, “ne treba čekati na razne mešetare da nam smučkaju još jednu splećinu, nego da iznova tražimo rešenje srpskog nacionalnog pitanja na Balkanu, baš po uzoru kako je, ranije, to pitanje riješio njemački narod.”<sup>449</sup>

## NOVA STRATEGIJA SAD I EU

Pobeda Džozefa Bajdena na američkim predsedničkim izborima uznemirila je Beograd, zbog očekivane promene kursa prema Balkanu, s tim što je Bajden jedan od retkih zapadnih političara koji ima veoma dobar uvid u devedesete. O tome je davao veoma precizne izjave, posebno o agresiji Srba na Bosnu, genocidu, etničkom čišćenju. Brojne su bile naznake da će Biden zajedno s EU nastupiti koordinirano na Balkanu, što je značajno podiglo očekivanja u regionu. Rat u Ukrajini samo je potvrdio rešenost Zapada, i pre svega, SAD, da dovrši “unfinished business” na Balkanu.

Dolazak u BiH novog visokog predstavnika Šmita i njegove prve intervencije izazvale su burne reakcije na svim stranama, kako na lokalnom nivou, tako i u nekim međunarodnim krugovima. Milorad Dodik, Rusija i Kina usprotivili su se njegovom imenovanju, jer, kako tvrde, nije bilo međunarodnog konsenzusa. Ruski ambasador u Bosni i Hercegovini, Igor Kalabukhov, je izjavio da

<sup>448</sup> [politicki.ba/politika/milorad-dodik-sta-stranci-hoce/31652](https://politicki.ba/politika/milorad-dodik-sta-stranci-hoce/31652)

<sup>449</sup> Isto.

nema nameru sarađivati sa Šmitom “jer on nema potreban mandat Savjeta bezbjednosti UN”.<sup>450</sup>

Šmitova intervencija u izbore u Federaciji BiH, s namerom da deblokira politički život u tom entitetu izazvala je negativne reakcije s argumentacijom da je ignorisao izbornu volju građana, uskraćujući im demokratska prava. To je podstaklo raspravu o kontradikcijama dejtonskog Ustava BiH u vreme predizborne kampanje i stavilo u drugi plan važna životna pitanja BiH. Na to se naslonila i rasprava o odnosu građanskog i etnonacionalnog principa uređenja države.

Proces “etnonacionalizacije društava” postao je dominantan u svim postjugoslovenskim društvima. To znači da se društvo u celini tretira kao “vlasništvo” dominantne “etnonacije”. Suprotno očekivanjima da će postjugoslovenska društva stremiti demokratizaciji, ona su većinski prihvatila autoritarizam novih političkih elita. Čak kad se formalno i poštuju demokratska pravila rasprostranjenja je nedemokratska praksa u funkcionisanju svih državnih i javnih institucija.

Rasprava, međutim, nije dovela do nekih relevantnih zaključaka, niti je dotakla klerikalizaciju društva na šta u svom tekstu ukazuje Ivo Komšić, sociolog. Politikalizacija religije i klerikalizacija postali su ozbiljan problem koji narušava sekularni okvir koji je garantovan dejtonskim sporazumom. Komšić ukazuje na to da se rad državnih institucija već podređuje zahtevima vere i religijskim obavezama. Ratom nacionalizirana teritorija BiH se dodatno sakralizuje verskim simbolima i objektima koji na tim područjima nikada nisu postojali. Time je, kako ističe, posljednjih godina strategija klerikalizacije bila u funkciji desubjektivizacije građana i depolitizacije političkih institucija: građanima se oduzima svaka druga osobnost i subjektivitet osim verskog, njihova prava i slobode se podređuju religijskim obavezama; političkim strankama se

450 [www.slobodnaevropa.org/a/ruska-ambasada-bih-ne-priznaje-%C5%A1mita-za-visokog-predstavnika/31409551.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/ruska-ambasada-bih-ne-priznaje-%C5%A1mita-za-visokog-predstavnika/31409551.html)

oduzima svetovna ideologija i nameće kleronacionalna, narodi se depolitizuju i pretvaraju u verske skupine.<sup>451</sup>

Milorad Dodik svake godine proslavlja 9. januar, neustavni Dan Republike Srpske, što je provokacija, ne samo za Bosnu, već i za međunarodnu zajednicu. Dan RS je Ustavni sud Bosne i Hercegovine (BiH) tri puta proglasio neustavnim, a Venecijanska komisija diskriminativnim. Proslava se i dalje svake godine održava u Banjaluci; međutim, centralna proslava 9. januara 2023, održana je u istočnom Sarajevu.

Obelžavanju su prisustvovali i članovi radikalnih i ekstremističkih grupa: osim ruskog moto-kluba Noćni vukovi, i četnička udruženja u BiH. Među zastavama su bile i zastave proruske separatističke samoproglašene "Narodne republike Donjeck". Delegaciju Srbije predvodio je Ivica Dačić, ministar spoljnih poslova Srbije, a na proslavi je bio i sin predsednika Vučića. Tom prilikom Dodik je dodelio brojna odlikovanja, između ostalih, i predesedniku Putinu. Tu odluku je obrazložio sledećim rečima: "Zahvaljujući poziciji Vladimira Putina i snazi Ruske Federacije, glas i stav RS čuje se i uvažava i njena pozicija je očuvana pod naletom međunarodnog intervencionizma".<sup>452</sup>

Dodelivanje ordena Vladimiru Putinu naišlo je na neodobranje SAD, ali i ostalih zapadnih zemalja. Visoki predstavnik Šmit izjavio je da sledeće godine to neće biti moguće.

451 [avaz.ba/vijesti/bih/809672/komsic-gradjanstvo-i-klero-nacionalizam](http://avaz.ba/vijesti/bih/809672/komsic-gradjanstvo-i-klero-nacionalizam)

452 [balkans.aljazeera.net/news/balkan/2023/1/9/danas-u-istocnom-sarajevu-obiljezavanje-neustavnog-9-januara](http://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2023/1/9/danas-u-istocnom-sarajevu-obiljezavanje-neustavnog-9-januara)



## ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Građanski potencijal u regionu se značajno smanjio, na delu su etnonacionalne strategije koje poništavaju sve građansko. Bosni treba vratiti sekularni okvir, kako bi tri etnonacionalne zajednice mogle naći modus vivendi u okviru vrednosti koje su ugrađene u Ustav BiH. Dijalog treba vratiti u institucije. Svi građani BiH trebalo bi da daju doprinos u stvaranju nove paradigme.

Da bi Bosna postala funkcionalna država neophodno je pre svega, staviti tačku na promenu granica i sprečiti uticaj, kako Srbije tako i Hrvatske. Posebno je opasan imperijalizam Srbije.

Reafirmacijom postojećih granica uz čvrstu garanciju međunarodne zajednice moguće je ukloniti maligni uticaj svih pretenzija posebno srpskih; tek je tada moguće očekivati da se tri naroda u Bosni okrenu vlastitoj agendi.

To podrazumeva i uspostavljanje državnog identiteta, jer bez toga se ostavlja prostor dezintegracionim trendovima. Za početak treba ojačati EUFOR u Bosni, kako bi se predupredili konflikti za koje postoji veliki potencijal.

Nophodno je da se sve građanske snage, partije i pokreti, ujedine na čitavoj teritoriji BiH, da se nametnu socijalna, odnosno klasna pitanja. Dominacija etnonacionalističkih prioriteta sakriva suštinu problema BiH; potrebne su nove koalicije koje će legitimisati građane;

Treba imati u vidu da problemi i izazovi pred kojima se nalazi Bosna, region, a i Evropa, nemaju etničke, već globalne odgovore. Bosna je bila sinonim zajedništva koje je narušeno zločinom, etničkim čišćenjem i genocidom. Ne može se rešavati budućnost Bosne bez uzimanja u obzir i tog nasleđa.

EU mora izdvojiti Bosnu kao slučaj *sui generis* s obzirom na kontinuirano mešanje susednih zemalja. Dodeljivanje BiH statusa kandidata je samo prvi korak.

Politika EU mora se skoncentrisati na objedinjavanje kuturnog prostora BiH, kao i na jedinstveni obrazovni program, jer samo tako se mogu stvoriti nove elite koje će zajedno promišljati budućnost Bosne.

# MAKEDONIJA: GEOSTRATEŠKA SLOŽENOST I RANJIVOST

Srpski stratezi makedonsko pitanje tretiraju kao centralno geopolitičko pitanje na Balkanu, jer je njen geostrateški položaj najznačajniji na celom poluostrvu.<sup>453</sup> Milorad Ekmečić je više puta naglašavao “ko kontroliše Vardarsku dolinu je hegemon Balkana”. Strateški gledano, Makedonija je uvek “u paketu” s Kosovom, što u velikoj meri objašnjava i NATO intervenciju jer, smatralo se tada, Milošević svojom politikom ugrožava bezbednost čitavog južnog krila NATO. Zato je već u decembru 1992. godine Milošević dobio tzv. “Božićno upozorenje”, a 1993. godine Savet bezbednosti UN doneo je odluku o raspoređivanju UN trupa u Makedoniji, kao opomenu Beograda ukoliko dirne u Kosovo.

Pojedini delovi srpskih elita još uvek govore o Makedoniji kao veštačkom komunističkom konstrukt; tako je Dragoslav Bokan, reditelj i književnik poznat po svom ratnom angažmanu devedesetih, na TV Hepiju u emisiji *Ćirilica* (2019) izjavio:

“Cela istorija moderne Makedonije je neka vrsta veštačke operacije, konstrukt nečega što nije najjasnije definisano, ni crkveno, ni nacionalno, ni državno. To sa imenom je samo deo te priče koja traje od 1945. godine, kada je praktično Makedonija totalno desrbizovana i otrgnuta od sopstvene istorije, pa recimo da je Prvi balkanski rat praktično neobjašnjiv, nejasan kada pogledamo na to iz perspektive te autohtone Makedonije u kojoj nema ničeg srpskog, niti ima veze sa nama, čak je deo neke antisrpske koalicije od

453 Dušan Proroković, “Geopolitika Srbije”, *Službeni glasnik*, Berograd 2018, str. 753–738.

trenutka kada je primila NATO trupe i pustila ih na nas. S te strane, priča o Makedoniji je priča o veštačkoj konstrukciji, kakva je bila Jugoslavija, a svi veštački konstrukti se raspadaju kao što se raspadala Jugoslavija.”<sup>454</sup>

Imajući u vidu složenost i ranjivost Severne Makedonije u geostrateškom smislu (Bugarska osporava naciju i jezik, Grčka osporava ime, a raste i uticaj Albanaca) smatra se da Srbija mora multiplikovati aktivnosti u Makedoniji. Ima se u vidu pre svega veliki kulturni uticaj, jačanje srpskog prisustva na makedonskom tržištu, kao i investicija, političkog pritiska (zbog status srpske manjine, ali i položaja SPC), uz što čvršće vezivanje Makedonije za Srbiju, jer to jača srpski geopolitički položaj.<sup>455</sup>

Beograd je bio umešan u mnoga makedonska događanja otako je stekla nezavisnosti. U unutrašnjim previranjima Beograd je podržavao prethodnog premijera Nikolu Gruevskog (iz stranke VMRO-DPMNE) koji je flertovao i sa Moskvom. U novembru 2018. godine Nikola Gruevski je preko Albanije, Crne Gore i Srbije prebegao u Mađarsku, gde mu je odobren politički azil. Predsednik Srbije Aleksandar Vučić se pravdao da Srbija nije imala osnova da zaustavi Gruevskog jer za njim nije bila raspisana međunarodna poternica.<sup>456</sup>

Beograd je uvek računao na makedonsko–albanske odnose kao na stanje “latentnog konflikta”. Međutim, zapadna međunarodna zajednica, upravo zbog fragilnosti Severne Makedonije i njenog strateškog značaja, svojevremno je zaustavila makedonsko–albanski sukob, ishodovala “Ohridski sporazum”, a naknadno otvorila i mogućnost za njeno brzo uključenje u NATO (2020). Severna Makedonija članstvo u NATO percipira kao garanciju teritorijanog integriteta, što stavlja tačku na sve eventualne aspiracije prema njoj. Ukrajinski rat je ubrzao početak, prethodno godinama odlaganih, pregovora sa EU.

454 [360stepeni.mk/stoilkovik-veli-deka-ke-go-prasha-360-stepeni-kogo-da-pokani-za-slednata-svetosavska-akademija-namesto-dragoslav-bokan](https://www.360stepeni.mk/stoilkovik-veli-deka-ke-go-prasha-360-stepeni-kogo-da-pokani-za-slednata-svetosavska-akademija-namesto-dragoslav-bokan)

455 Isto.

456 [www.bbc.com/serbian/lat/balkan-50495419](https://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-50495419)

Članstvo u NATO plebiscitarno podržava oko 90 odsto populacije Severne Makedonije, bez obzira na nacionalnu i drugu pripadnost. Međutim, Rusija je oštro reagovala, ističući da “uvlačenje Makedonije silom u NATO samo potvrđuje da je politika “otvorenih vrata” postala instrument za dobijanje kontrole nad geopolitičkim teritorijem.<sup>457</sup> Rusija je izgubila bitku u Makedoniji mada ona i dalje pokušava da regrutuje pristalice, kako bi maksimalizirala prednost u odnosu na Zapad. U tom smislu, neki akteri iz Srbije deluju u istom pravcu.

Makedonija je priznala nezavisnost Kosova (2008), a pre toga je potpisala i sporazum o definisanju zajedničke granice s Kosovom. Srbija je oštro reagovala i tada je uskratila gostoprimstvo makedonskom ambasadoru u Beogradu.

Do krize u odnosima je došlo i kad su demonstranti VMRO-DPMNE u aprilu 2017. godine upali u zgradu makedonskog parlamenta u pokušaju da spreče izbor predstavnika manjinske albanske partije na čelo parlamenta. Među demonstrantima je bio i pripadnik Bezbednosno-informativne agencije (BIA), istovremeno i službenik srpske ambasade u Skoplju, Goran Živaljević. Tada su odnosi pali na najnižu tačku, povučeno je osoblje iz ambasade u Skoplju, ali se ubrzo vratilo. Makedonske vlasti su podržale prijem Kosova u UNESCO, na šta je Beograd ponovo oštro reagovao.

Srpski stratezi smatraju da Beograd ima potencijal da utiče na stanovništvo, pre svega ekonomski, ali i preko kulture i time geostrateški veže Severnu Makedoniju za Srbiju. Paralelno se pojačava i pritisak na makedonsku državu u vezi sa statusom srpske zajednice, koja je veoma aktivno učestvovala u zbivanjima vezanim za poslednje izbore kada je delovala zajedno sa beogradskim i ruskim tajnim službama.

457 [balkans.aljazeera.net/teme/2020/4/3/sjeverna-makedonija-u-nato-u-rusija-spala-na-srbiju-i-entitet-rs](https://balkans.aljazeera.net teme/2020/4/3/sjeverna-makedonija-u-nato-u-rusija-spala-na-srbiju-i-entitet-rs)

## SPC I MPC – NAJOZBILJNIJI PROBLEM

Višedecenijski spor (1967) između dve zemlje (nekada republike u okviru SFRJ) je pitanje autokefalnosti Makedonske pravoslavne crkve (MPC), koju Srpska pravoslavna crkva (SPC) nije decenijama priznavala. Bilo je više pokušaja da se problem reši, ali su sve do skora, svi završavali neuspešno.

Makedonska pravoslavna crkva se godinama unazad za priznanje autokefalnosti obraćala Vaseljenskoj patrijaršiji u Istanbulu, a ne SPC, koja je napakon (2022) priznala Ohridsku arhiepiskopiju za kanonsku.

Ambicija Makedonske pravoslavne crkve je bila da joj autokefalnost da Vaseljenska patrijaršija. Sveti arhijerejski sinod Carigradske patrijaršije doneo je 9. maja 2022. godine odluku da razreši raskola Makedonsku pravoslavnu crkvu, prizna je pod imenom Ohridska arhiepiskopija i samo u granicama Severne Makedonije, oduzme joj nadležnost nad eparhijama u makedonskoj dijaspori i uputi je da svoj spor reši u razgovorima sa Srpskom pravoslavnom crkvom. Odnosno, Vaseljenska patrijaršija je vratila spor na pomesnu "majku crkvu". Na iznenađenje mnogih, poglavar Srpske pravoslavne crkve patrijarh Porfirije priznao je (24. maja 2022) autokefalnost makedonske crkve i to pod imenom "Makedonska pravoslavna crkva – Ohridska arhiepiskopija".

Liturgijom pomirenja u Skoplju i u Beogradu, uspostavljeno je "liturgijsko jedinstvo između SPC i MPC", što znači da su se uspostavili uslovi da dve crkve mogu da sprovode zajedničke liturgije, ističe Zoran Čvorović, profesora Pravog fakulteta u Kragujevcu.<sup>458</sup> Dejan Srbinovski, novinar makedonskog dnevnog lista *Sloboden pečat*, ističe da sam čin zajedničkog liturgijskog služenja "treba tumačiti kao pomirenje i spremnost da se dođe do trajnog rešenja".<sup>459</sup> Andreja Bogdanovski, doktorant na Univerzitetu u Bakinģemu (VB), kaže da, za sada, Srpska pravoslavna crkva jeste jasna

458 [www.bbc.com/serbian/lat/balkan-61509904](http://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-61509904)

459 Isto.

u jednom – “da Makedonskoj pravoslavnoj crkvi daje priznanje za postojanje”.<sup>460</sup>

Aleksandar Raković, istoričar, smatra da “posle odluke o kanonskom jedinstvu SPC i MPC, pravoslavna Ohridska arhiepiskopija biće integrisana u MPC, u bratskom raspoloženju, prema sporazumu koji će uskoro biti uobličen. Osim toga, arhijereji i sveštenstvo SPC i MPC zajedno će služiti i u srpskim zemljama i u Republici Makedoniji, a srpski i makedonski narod zajedno će se pričešćivati u srpskim srednjovekovnim manastirima i crkvama iz Nemanjićkog perioda”.<sup>461</sup>

Severna Makedonija tek treba da razgovara i sa grčkom crkvom oko imena, budući da se Grci protive upotrebi termina “mekedonska”. Bugarska patrijaršija osporava i njihovo drugo ime – “Ohridska arhiepiskopija”, pa je i bugarsko prihvatanje MPC pod znakom pitanja.<sup>462</sup>

Čin Srpske pravoslavne crkve je tek prvi korak u uspostavljanju dugoročnih odnosa između dveju crkava, a sigurno će poboljšati odnose i između dve zemlje. Skoplje očekuje da će dobiti potpunu nezavisnost. Dejan Srbinovski očekuje da će se pojaviti i neki problemi jer MPC ima pretenzije na neke objekte SPC u Severnoj Makedoniji, ali i što vernici u ovoj zemlji nisu sigurni kojoj crkvi pripadaju i po tome su podeljeni.<sup>463</sup>

Eventualni zahtevi SPC da u Makedoniji, unutar teritorije najavljene autokefalne jurisdikcije Ohridske arhiepiskopije, oformi svoju “etničku” eparhiju — takođe bi bio presedan za Istočno-pravoslavnu Crkvu.<sup>464</sup> Naime, Srpska patrijaršija će u pregovorima koji predstoje o konačnome statusu autokefalne MPC-OA, dobiti najmanje jednu eparhiju za Srbe, odnosno za svoje vernike u Še-

460 Isto.

461 [www.novosti.rs/c/drustvo/vesti/1122660/srbi-makedonci-zajedno-pricesce-aleksandar-rakovic-okoncanju-makedonskog-crkvenog-pitanja](http://www.novosti.rs/c/drustvo/vesti/1122660/srbi-makedonci-zajedno-pricesce-aleksandar-rakovic-okoncanju-makedonskog-crkvenog-pitanja)

462 [www.novosti.rs/drustvo/vesti/1124222/mpc-jos-nema-potpunu-autokefalnost-uprkos-odobrenju-spc-makedonce-ceka-jos-jedna-runda-borbe-crkvu](http://www.novosti.rs/drustvo/vesti/1124222/mpc-jos-nema-potpunu-autokefalnost-uprkos-odobrenju-spc-makedonce-ceka-jos-jedna-runda-borbe-crkvu)

463 [www.bbc.com/serbian/Lat/balkan-61509904](http://www.bbc.com/serbian/Lat/balkan-61509904)

464 Isto.

vernoj Makedoniji.<sup>465</sup> Dva ili tri srednjovjekovna manastira na tlu današnje Ševerne Makedonije trebalo bi da dobiju status “srpskih stavropigija”, “što znači da bi bili izuzeti iz eparhija MPC-OA, na čijem prostoru se nalaze”, a njima bi upravljao direktno — srpski patrijarh.<sup>466</sup>

Sociolog religije Slobodan Sadžakov kaže da se odluka SPC može tumačiti i u kontekstu toga što SPC prati politiku državnog vrha Srbije koji vaga između politike Istoka i Zapada: jer, “sada vidimo nastojanja da se politika države Srbije okrene od uticaja Rusije. Na neki način i Srpska pravoslavna crkva će morati da promisli u kom pravcu ide, da li u pravcu tesne veze sa Ruskom pravoslavnom crkvom ili za neke druge vrste delovanja”.<sup>467</sup>

## SRPSKA ZAJEDNICA

Teze o ugroženosti srpskog naroda u svim susednim zemljama našle su mesto u mnogim dokumentima i posebno u Strategiji očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijasporu i matične države i Srba u regionu (2011). U tom smislu postoje brojni izveštaji, kao i izjave političara, pojedinaca iz akademske zajednice... Svaka-ko je najrevnosiji u praćenju položaja srpskog naroda u susedstvu Napredni klub na čelu s istoričarem Čedomirom Antićem.

U izveštaju Naprednog kluba za 2021/2022, stoji da su Srbi relativno zadovoljni zakonskim rešenjima koja definišu njihov položaj u Severnoj Makedoniji, pre svega činjenicom da su ustavnim promenama iz 2001. godine dobili status nacionalne manjine. Time su dobili i parvo na finansijsku pomoć države u sprovođenju programa očuvanja nacionalnog identiteta i na obeležavanje proslave svog nacionalnog praznika (Sveti Sava). Srpski jezik je u službenoj upotrebi u tri opštine severozapadne Makedonije. U prošlom sazivu parlamenta imali su dva poslanika u koaliciji sa VMRO-DPMNE.

465 [www.parlament.gov.rs/Tre%C4%87a\\_sednica\\_Odbora\\_za\\_dijasporu\\_i\\_Srbe\\_u\\_regionu\\_.40204.941.html](http://www.parlament.gov.rs/Tre%C4%87a_sednica_Odbora_za_dijasporu_i_Srbe_u_regionu_.40204.941.html)

466 Isto.

467 [www.slobodnaevropa.org/a/spc-rusija-evropski-parlament/31752307.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/spc-rusija-evropski-parlament/31752307.html)

U izveštaju se zaključuje da su “Srbi u ovoj državi sa kratkim pauzama sistematski obespravljani i asimilovani”.<sup>468</sup>

U izveštaju se takođe navodi da se broj Srba smanjuje iz popisa u popis, ali se očekuje da će poboljšanjem odnosa između dve zemlje nestati i nesuglasice, posebno nakon što je rešen status MPC.<sup>469</sup> Prema propisu iz 2001. godine, Srba je zvanično bilo 35.939, a 2021. godine njihov broj je 23.877.

Radomir Radenković, ambasador u penziji, ističe da manjinska prava srpskog naroda u Severnoj Makedoniji poslednjih godina stagniraju, uz neizvesnu perspektivu kad je reč o očuvanju sadašnjeg nivoa i pogotovo njihovom daljem unapređenju. Pored angažovanja političkih partija i udruženja Srba u Makedoniji, poboljšanje statusa srpske zajednice implicira i veću ulogu matice u rešavanju ključnih problema s kojima se ona suočava.<sup>470</sup>

Na tercoj sednici Odbora za dijasporu i položaju Srba u regionu (2. februar 2021) istaknuto je da su problemi sa kojima se susreće srpska zajednica u zemljama gde je malobrojnija, kao što su Makedonija, Albanija, Slovenija i Rumunija, izraženiji nego u zemljama kao što su Crna Gora, Republika Srpska i Hrvatska. Ivan Stoilković, predsednik Demokratske partije Srba u Makedoniji i poslanik u Sobranju Republike Severne Makedonije istakao je: “Da bi opstali u Makedoniji moramo da opstanemo kao politički Srbi”, jer, kako je rekao, ako se Srbi oslone samo na nevladine organizacije, ostaće bez političkog uticaja u Makedoniji”.<sup>471</sup>

Trebalo bi imati u vidu da se deo srpske zajednice poistovećuje sa srpskim svetom i da je proterivanje ruskih diplomata (2022) doživelo i kao atak na sebe. Ivan Stoilković, predsednik Demokratske partije Srba u Severnoj Makedoniji, je tada izjavio da su Srbi proterivanje ruskih diplomata iz Severne Makedonije doživeli kao

468 [www.napredniklub.org/14-izvestaj-o-politickim-pravima-srpskog-naroda](http://www.napredniklub.org/14-izvestaj-o-politickim-pravima-srpskog-naroda)

469 Isto.

470 [www.antenam.net/drustvo/religija/246278-srbi-traze-eparhiju-u-makedoniji-ida-im-porfirije-peric-upravlja-stavropigijama](http://www.antenam.net/drustvo/religija/246278-srbi-traze-eparhiju-u-makedoniji-ida-im-porfirije-peric-upravlja-stavropigijama)

471 [www.antenam.net/drustvo/religija/246278-srbi-traze-eparhiju-u-makedoniji-ida-im-porfirije-peric-upravlja-stavropigijama](http://www.antenam.net/drustvo/religija/246278-srbi-traze-eparhiju-u-makedoniji-ida-im-porfirije-peric-upravlja-stavropigijama)



proterivanje Srba, kao politiku prema Srbima... “teško nam je, jer smo sve ovo već osetili na svojoj koži”. Ovim potezom, kako je rekao za Sputnik, “politička elita zemlje u kojoj živimo pokušava da se dodvori Americi i Zapadu, ali ne vidi da od toga neće imati nikakve koristi”.<sup>472</sup>

## OTVORENI BALKAN

Severna Makedonija je zajedno sa Srbijom i Albanijom deo projekta “Otvoreni Balkan”. Otvoreni Balkan ima podršku SAD, dok EU, posebno Nemačka, insistira na Berlinskom procesu, koji je ponovo reafirmisan. Do sada je potpisano više sporazuma u kojima je pojednostavljeno kretanje između država, ali olakšana i trgovina, uvoz i izvoz robe.

Pristupanje Makedonije ovoj inicijativi (2019) može se tumačiti i veoma nepovoljnim okolnostima u kojima se Makedonija već godinama nalazi. Najpre, osporavanje imena i pritisak promene imena države, kao u ponašanje Bugarske koja osposrava jezik i identitet. Kada je reč o Albancima, Ohridskim sporazumom su regulisani odnosi koji se postepeno grade. Važan je i odnos EU, koja je uporno odlagala otvaranje pristupnih pregovora. Zbog navedenih okolnosti, Makedonija je tražila alternativne odgovore, pa je Otvoreni Balkan u tom smislu za nju bio neki izlaz.

Potpisivanje Sporazuma o osnivanju kulturno-informativnih centara u Skoplju i Beogradu (2022) deo je nove politike Beograda koja ima za cilj da privuče Severn Makedoniju na svoju stranu.

Činjenica da je Makedonija bila deo bivše zajedničke države, kao i poboljšanje političkih odnosa između Beograda i Skoplja, uticali su i na percepciju građana Makedonije u odnosu na Srbiju. Kako je prenela državna agencija MIA, skoro 39 odsto građana Severne Makedonije smatra da je Srbija prvi izbor prijateljstva, na

472 [informer.rs/vesti/politika/690388/ivan-stoilkovic-makedonija-srbi-rusi-proterivanje](https://informer.rs/vesti/politika/690388/ivan-stoilkovic-makedonija-srbi-rusi-proterivanje)

drugom mestu su SAD sa 17 odsto, dok je zanimljiv pad EU na toj rang-listi, za koju se ove godine izjasnilo samo osam odsto.<sup>473</sup>

## ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Aktuelna zapadna diplomatska ofanziva na Zapadnom Balkanu je reakcija na rusku agresiju na Ukrajinu i, s tim u vezi, na tektonske poremećaje u svetskim odnosima, posebno kad je reč o evropskom bezbednosnom okviru. U tom smislu, članstvo u NATO i početak pregovora Severne Makedonije sa EU, dodatno su osnažili položaj Zapadnog Balkana kao zapadne interesne sfere i u velikoj meri osujetilo i aspiracije “srpskog sveta”.

Srbija, kao poslednja tačka na kojoj deluje ruski interes je pred izborom koji bi definitivno trebalo da konsoliduje Balkan. Srbija, kao centralna i najveća zemlja Zapadnog Balkana time ne prestaje biti bezbednosni rizik sa sve znatno manje zemlje u okruženju. Zato je neophodno obavezati Srbiju da sve susede uvažava kao ravnopravne i jednake partnere.

Promena politike Srbije podrazumeva odricanje od “srpskog sveta” u bilo kojoj formi i odricanje od politike koja već decenijama izaziva stanovito podozrenje svih suseda prema Srbiji i njenim namerama. U tom smislu, neophodna je izgradnja mera poverenja, kako bi se normalizovali odnosi i obezbedila integracija celog regiona u okviru ekonomske i kulturne sfere.

473 [n1info.rs/region/istrazivanje-gradjani-severne-makedonije-smatraju-srbiju-najvecim-prijateljem](http://n1info.rs/region/istrazivanje-gradjani-severne-makedonije-smatraju-srbiju-najvecim-prijateljem)

# HRVATSKA: KONSTANTNI RIVAL

Odnosi između Srbije i Hrvatske su od prvorazrednog značaja za Zapadni Balkan, pre svega kad je reč o bezbednosti. Brutalni raspad Jugoslavije ostavio je brojna otvorena pitanja u odnosima dveju zemalja, pogotovo u pogledu interpretacije ratnih zbivanja devedesetih godina prošlog veka.

Regionalni odnosi su jedan od glavnih kriterijuma EU za članstvo zemalja Zapadnog Balkana. Odnosi između Srbije i Hrvatske su svakako, ključni i kad je reč o BiH. Bilateralni odnosi uspostavljeni su 1996. godine, potpisivanjem Sporazuma o normalizaciji odnosa između SR Jugoslavije i Republike Hrvatske. Potpisano je još 47 bilateralnih ugovora, između ostalih: Sporazum između Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske o zaštiti prava srpske i crnogorske manjine u Republici Hrvatskoj i hrvatske manjine u SCG, (2004); Protokol o saradnji u procesu evropskih integracija između Vlade Republike Srbije i Vlade Republike Hrvatske, potpisan (2009); Sporazum o ekonomskoj saradnji između Vlade Republike Srbije i Vlade Republike Hrvatske, potpisan (2009); Memorandum o razumevanju između ministarstva graevinarstva, saobraćaja i infrastrukture Republike Srbije i Ministarstva mora, saobraćaja i infrastrukture Republike Hrvatske o saradnji radi unapređenja efikasnosti železničkog saobraćaja, potpisan (2018).

U drugoj polovini devedesetih, a posebno nakon 2000. godine odnosi između dveju zemalja polako su počeli da napreduju posebno nakon što su se obe zemlje opredelile za članstvo u EU. U tom periodu zabeležene su brojne posete na visokom nivou i napredak u svim oblastima. Proboj u odnosima dogodio se za vreme mandata hrvatskog premijera Ive Sanadera, a onda je nastavljen u periodu predsedništva Ive Josipovića i Borisa Tadića.

Međutim, promenom političke garniture u Srbiji, promenila se i politika. Dolaskom na vlast Srpske napredne stranke (SNS) 2012. godine odnosi između dve zemlje beleže silaznu liniju, da bi tokom poslednjih nekoliko godina, na političkom nivou takoreći gotovo zamrli. Diplomatskih odnosa gotovo da nema. Ulazak Hrvatske u EU i NATO stavio je tačku na teritorijalne aspiracije Beograda, ali je demonizacija Hrvatske kao ustaške tvorevine svakodnevno potencirana u srpskim medijima. Tako se tvrdi da “što je Hrvatska više u Evropskoj uniji (Šengen i evrozona), sve je izraženija i njena ustašofilija na koju EU žmuri”.<sup>474</sup>

Osovina Zagreb–Beograd zamire i intenzivira se osovina Budimpešta–Beograd koja sve više predstavlja problem i za EU, zbog autoritarizma i nekritičnog odnosa obe prestonice prema ruskoj agresiji na Ukrajinu.

Međutim, saradnja na privrednom i kulturnom planu se odvijala neometano, mada ne na nivou za koji objektivno postoji ne samo potreba, već i potencijal.

Pitanje manjina srpske u Hrvatskoj i hrvatske u Srbiji je uvek aktuelno i umesto da bude most saradnje, preko njega se često prelamaju politički odnosi.

Međutim, tokom 2022. godine povodom održavanja 15. naučnog skupa “Srpsko–hrvatski odnosi”, Milorad Pupovac (SDSS) i Tomislav Žigmanov (DSHV) potpisali su Deklaraciju o saradnji Srba iz Hrvatske i Hrvata iz Srbije, u kojoj između ostalog piše: “Ovom Deklaracijom podstičemo države u kojima živimo da se umesto obnavljanju sukoba, napokon okrenu saradnji u cilju prosperiteta svih njihovih građana, a time i razvoja naših dveju zajednica”.<sup>475</sup>

Činjenica da aktuelna vlada po prvi put ima ministra za ljudska prava hrvatske nacionalnosti Tomislava Žigmanova je znak da je u pripremi promena stava. Indikativno za stanje odnosa između Hrvatske i Srbije je svakako izjava ministra spoljnih poslova Ivice Dačića da je predsednik Vučić “tražio da malo odledimo odnose sa

474 Slobodan Ikonić, “Božićni fijasko”, Pečat, 20 januar 2023

475 [p-portal.net/deklaracija-o-saradnji-srba-iz-hrvatske-i-hrvata-iz-srbije](https://portal.net/deklaracija-o-saradnji-srba-iz-hrvatske-i-hrvata-iz-srbije)

Hrvatskom”.<sup>476</sup> Dačić je pred odlazak u Zagreb da će Srbija tražiti bolje odnose u budućnosti “bez ikakvog uverenja da ćemo sad jedni drugima promeniti svest i mišljenje”.<sup>477</sup>

Nakon ovih najava usledila je i poseta ministra Ivica Dačića Zagrebu na poziv Srpskog nacionalnog veća na tradicionalni Božićni pravoslavni prijem, gde se sreo i sa hrvatskim premijerom Andrejom Plenkovićem. Dačić je naveo da je oživljavanje konstruktivnog dijaloga Beograda i Zagreba, na ravnopravnoj osnovi, “jedini put za rešavanje otvorenih pitanja koja i dalje opterećuju odnose dve države”.<sup>478</sup> Naveo je i da treba grupisati pitanja u tri dela: otvorena pitanja iz prošlosti, traženje zajedničkih interesa i razvoj ekonomskih odnosa”.<sup>479</sup>

Susret predesdnika Vučića i hrvatskog premijera Plenkovića na Svetskom ekonomskom forumu u Davosu (januar 2023), kao i njihove izjave da “žele bolje odnose” je više od nagoveštaja kada je reč o stvarnom otopljanju odnosa.

## POLITIKA ISTORIJE

Dominacija desno orijentisanih nacionalističkih struja na političkoj sceni u obe zemlje utiče na svaki pokušaj kritičkog sagledavanja zajedničke prošlosti. Neželjene teme u javnom diskursu oba društava i dalje su zajedničko istorijsko iskustvo (od 1918, do 1991), i suočavanje s ratnom prošlošću (od 1991, do 1996).

Revizija istorije u obe zemlje predstavlja ozbiljan problem u međusobnim odnosima. Beograd je u pripremi rata mobilisao srpski narod na Jasenovcu, kao simbolu stradanja Srba u Drugom svetskom ratu, ali je i nakon rata korišten za defamaciju Hrvatske, ali i EU i NATO, jer su u svoje članstvo primile “fasističku tvorevinu”. U

476 [www.danas.rs/vesti/politika/dacic-vucic-trazio-da-odledimo-odnose-sa-hrvatskom](http://www.danas.rs/vesti/politika/dacic-vucic-trazio-da-odledimo-odnose-sa-hrvatskom)

477 [www.danas.rs/vesti/politika/ivica-dacic-na-specijalnom-zadatku-hoce-li-srbija-i-hrvatska-popraviti-odnose-posle-bozicnog-prijema-u-zagrebu](http://www.danas.rs/vesti/politika/ivica-dacic-na-specijalnom-zadatku-hoce-li-srbija-i-hrvatska-popraviti-odnose-posle-bozicnog-prijema-u-zagrebu)

478 [www.slobodnaevropa.org/a/dacic-poseta-hrvatska-bozic/32212364.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/dacic-poseta-hrvatska-bozic/32212364.html)

479 Intervju Ivica Dačića, *Politika*, 15. januar 2023

srpskim medijima česti su napisi gde se tvrdi da su “kontrola istorije i politika genocida oružje rata protiv srpskog naroda, jednog koji se na granici XX i XXI veka usudio da se brani pred naletom globalnog fasizma”.<sup>480</sup>

U prikivanju Hrvatske za ustaštvo naročito prednjači Aleksandar Vulin (u svojstvu ministra odbrane ili unutrašnjih poslova), ali i sam predsednik Aleksandar Vučić koji svako malo, često i ničim izazvan, pominje Hrvatsku, kao i Ivića Dačić i Ana Brnabić.

Vučić je posebno burno reagovao nakon što mu nije dozvoljeno da poseti Jasenovac, ali su ipak najbrojnije njegove izjave o Hrvatskoj u vreme kada se tamo obeležavaju Dan pobede i Dan domovinske zahvalnosti (5. avgust), odnosno Vojno-policijske akcije Oluja. Ona se naziva zločinom i genocidom, koja je za cilj imala samo proterivanje građana srpske nacionalnosti. Većina izjava se uglavnom odnosi na stradanja Srba u Drugom svetskom ratu, te se pravi kopča sa Olujom, koja se kvalifikuje kao nastavak genocida. Vučić svako malo ponavlja, “Hrvatska je samo radila svoj posao, sve što je radila decenijama, od 1941. godine. Tu se ništa nije promenilo”.<sup>481</sup>

Hrvatski mediji često se pozivaju na Vučićev govor u Glini, 1995. godine kada je, između ostalog, rekao: “Nikada Glina i Banija neće biti Hrvatska, bila je i ostaće srpska! Ukoliko pobede radikali živećete u Velikoj Srbiji! Živeli!”<sup>482</sup>

Vučićev odgovor na to podsećanje, samo afirmiše stav koga je tada izneo: “Ponosan sam na sve što jesam, ne mogu sve da kažem, ali to o čemu pričaju, tu nema ništa sporno. Ubijali su Srbe koji su tu živeli. Da vas podsetim, izgleda da ste zaboravili šta je bilo 1995. Nisu Srbi ubijali Hrvate, nego su Hrvati ubijali Srbe. Nisu Srbi proterali Hrvate iz Gline, već obrnuto.”<sup>483</sup>

480 Biljana Đorović, “Srbi ćute a Hrvati samo rade svoj posao”, *Pečat*, 25. maj 2022.

481 [www.danas.rs/vesti/politika/sve-zapaljive-izjave-predsednika-vucica-o-hrvatskoj-vi-svaki-dan-odlikujete-one-koji-su-ubijali-srbe](http://www.danas.rs/vesti/politika/sve-zapaljive-izjave-predsednika-vucica-o-hrvatskoj-vi-svaki-dan-odlikujete-one-koji-su-ubijali-srbe)

482 [direktno.rs/politika/293246/podsecanje-vucic-srbima-u-glini-1995-ovo-nikad-nece-biti-hrvatska-zivecete-u-velikoj-srbiji-video.html](http://direktno.rs/politika/293246/podsecanje-vucic-srbima-u-glini-1995-ovo-nikad-nece-biti-hrvatska-zivecete-u-velikoj-srbiji-video.html)

483 [www.danas.rs/vesti/politika/sve-zapaljive-izjave-predsednika-vucica-o-hrvatskoj-vi-svaki-dan-odlikujete-one-koji-su-ubijali-srbe](http://www.danas.rs/vesti/politika/sve-zapaljive-izjave-predsednika-vucica-o-hrvatskoj-vi-svaki-dan-odlikujete-one-koji-su-ubijali-srbe)

Svako hrvatsko–srpsko leto je vruće zbog godišnjice Oluje što je u srpskim medijima uvek praćeno napisima da je hrvatska vojno-policijska operacija, Oluja (1995), osim što je imala jasan genocidni karakter, predstavljala dotad najveće kršenje međunarodnog prava na prostoru bivše Jugoslavije.<sup>484</sup>

Bilo je i pomirljivih izjava, poput onih da region počiva na miru između srpskog i hrvatskog naroda i da nema važnijeg, neposrednog ili višeg interesa. Zato će Republika Srbija, kako je Vučić istakao, uložiti sve napore da sačuva mir s Hrvatskom i hrvatskim narodom, da ulaže u stabilnost, ali i da ulaže u identitet sopstvenog srpskog naroda.<sup>485</sup>

Važnu ulogu u profilisanju kampanje protiv Hrvatske kao fashiističke tvorevine ima akademska zajednica, posebno istoričari koji su bili i propagandisti rata. U tom smislu, posebno se ističe istoričar Vasilije Krestić koji i sada tvrdi da “nema nadu da se odnosi između Srba i Hrvata, u nama bliskoj budućnosti mogu poboljšati”. “Zato jer” je, kako kaže, mržnja Hrvata prema Srbima, prema tom “nakotu vere pravoslavne”, nastajala u dugotrajnom procesu. Ona je duboko ukorenjena. Stoga proces otrežnjenja neće i ne može da bude kraći, ne može se i neće se dogoditi preko noći. To Srbi, posebno srpski političari, ne samo današnji već i budući moraju da shvate.<sup>486</sup>

Sporenja oko prošlosti zaoštrena su i nakon što je srpsko Tužilaštvo za ratne zločine podiglo optužnicu protiv četiri hrvatska pilota, koji se terete da su tokom hrvatske vojno-policijske akcije Oluja u avgustu 1995, naredili raketiranje kolone izbeglica na Petrovačkoj cesti kod Bosanskog Petrovca i u mestu Svodna kod Novog Grada.

Saradnja tužilaštava dve zemlje svojevremeno je imala značajne iskorake i rezultati su bili vidljivi nakon 2000. godine. Čak je

484 [www.novosti.rs/vesti/oluja-zlocin-bez-kazne/1142609/cizmom-gazili-vensov-plan-garancije-atakom-1995-hrvatska-povredila-medjunarodno-pravo](http://www.novosti.rs/vesti/oluja-zlocin-bez-kazne/1142609/cizmom-gazili-vensov-plan-garancije-atakom-1995-hrvatska-povredila-medjunarodno-pravo)

485 Isto.

486 [www.novosti.rs/drustvo/vesti/1144753/hrvate-bole-istine-koje-sam-njima-izneo-prof-vasilije-krestic-sest-decenija-rada-polju-nacionalne-istoriografije](http://www.novosti.rs/drustvo/vesti/1144753/hrvate-bole-istine-koje-sam-njima-izneo-prof-vasilije-krestic-sest-decenija-rada-polju-nacionalne-istoriografije)

napravljen i nacrt ugovora o saradnji na progonu počinitelja ratnih zločina koji je trebalo da otkloni politizaciju i sukob nadležnosti sudova u Hrvatskoj i Srbiji, ali nikada nije stigao do postupka za usvajanje.

Tužilaštvo u Beogradu je tokom poslednjih deset godina fokusirano samo na zločine protiv Srba, što je glavna tužiteljka Svetlana Stojanović kao prioritet istakla u svom pismu o namerama. Nepoverenje među zemljama naslednicama, kad je reč o sudskim procesima ratnim zločincima počiva na strahu od političkih zloupotreba krivičnih postupaka, posebno zloupotrebe tzv. univerzalne jurisdikcije.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti usvojila je dokument o zaštiti hrvatskih nacionalnih interesa, u vezi s ulaskom zemalja regiona u EU. U delu dokumenta koji se odnosi na Srbiju navedeno je da bi Srbija trebalo da prestane s podsticanjem neprijateljstva prema Hrvatskoj i progonom hrvatskih državljana, uz odricanje od velikosrpske propagande. Ističe se da treba napraviti razgraničenje na Dunavu i aktualizovati neodložan povratak hrvatske katastarske teritorije i Šarengradске ade pod suverenitet Hrvatske. Takođe, aktualizovati poštovanje preuzetih obveza iz potpisanih sporazuma i dogovora, poput zaštite recipročnih prava hrvatske manjine, a Hrvatima u Srbiji obezbediti slobodno političko i kulturno organizovanje i delovanje na nivou istovetnom onom kog Hrvatska omogućava srpskoj manjini.<sup>487</sup>

Naglašena je i potreba definisanja položaja Srpske pravoslavne crkve u Hrvatskoj. Insistira se na dostavi podataka iz odnetih arhiva nakon Drugoga svetskog rata – vraćanje arhiva Nezavisne države Hrvatske (NDH), arhiva JNA o križnim putevima i logorima, o hrvatskom proljeću i druge. Isto tako, od Srbije se očekuje da vrati dokumentaciju odnetu iz Vukovarske bolnice, kao i da “otkrije sva mesta pogubljenja Hrvata tokom agresije na Hrvatsku, te imena ubijenih”, uz omogućavanje da budu dostojno sahranjeni.

487 [www.danas.rs/svet/region/hazu-objavila-dokument-o-zastiti-hrvatskih-interesa-pri-pregovorima-s-bih-crnom-gorom-i-srbijom-oko-ulaska-u-eu](http://www.danas.rs/svet/region/hazu-objavila-dokument-o-zastiti-hrvatskih-interesa-pri-pregovorima-s-bih-crnom-gorom-i-srbijom-oko-ulaska-u-eu)



Ističe se da bi Srbija trebalo da prizna hrvatski etnički identitet Bunjevcima.<sup>488</sup>

U Hrvatskoj nije bilo značajnijih reakcija na ovaj dokument HAZU, ali su zato reagovali srpski tabloidi i Srpska akademija nauka i umetnosti (SANU). U saopštenju SANU naglašava se da su članovi SANU “zatečeni primitivnim tonom mržnje” u dokumentu HAZU, kao i da neće ulaziti u obezvređeni prostor replike sa onima koji besramno koriste izraz “jasenovački mit”. “Ali je dobro i korisno da znamo šta misle!”<sup>489</sup>

## PRIVREDNA SARADNJA

Ekonomski odnosi između dve zemlje su bolji od političkih, koji su i dalje opterećeni nekim brojnim nerešenim pitanjima iz prošlosti. Hrvatska pripada grupi 20 vodećih investitora u Srbiji, sa uloženihi oko 900 miliona evra u različite sektore, od trgovine i usluga, do prerađivačke industrije. Tokom poslednjih nekoliko godina postignut je pozitivan iskorak u pogledu ulaganja srpskih kompanija u sektor turizma i poljoprivrede u Hrvatskoj.<sup>490</sup>

Pandemija virusa korona, koja je teško pogodila balkanski region, usporila je rast u ekonomskim odnosima.

Prema podacima Agencije za privredne registre, 2020. registrovano je 1039 kompanija u većinskom vlasništvu hrvatskih preduzeća i građana. Podaci Centralnog registra obaveznog socijalnog osiguranja, pokazuju da hrvatske kompanije u Srbiji zapošljavaju oko 10.000 radnika. Srpske investicije u Hrvatskoj (desetak) su u vrednosti od oko 50 miliona evra. U poslednje vreme situacija se menja nabolje, pa prema podacima NBS direktne srpske investicije u periodu od 2010, do 2020, iznosile su oko 109 miliona evra. Ako se obuhvate i ulaganja koja se plaćaju sa računa u inostranstvu, onda

488 [www.danas.rs/svet/region/hazu-objavila-dokument-o-zastiti-hrvatskih-interesa-pri-pregovorima-s-bih-crnom-gorom-i-srbijom-oko-ulaska-u-eu](http://www.danas.rs/svet/region/hazu-objavila-dokument-o-zastiti-hrvatskih-interesa-pri-pregovorima-s-bih-crnom-gorom-i-srbijom-oko-ulaska-u-eu)

489 [www.danas.rs/vesti/drustvo/sanu-primitivni-ton-mrznje-u-objavi-hrvatske-akademije-2](http://www.danas.rs/vesti/drustvo/sanu-primitivni-ton-mrznje-u-objavi-hrvatske-akademije-2)

490 [www.mfa.gov.rs/Lat/spoljna-politika/bilateralna-saradnja/hrvatska](http://www.mfa.gov.rs/Lat/spoljna-politika/bilateralna-saradnja/hrvatska)

su ukupne srpske investicije u Hrvatskoj iznosile oko 350 miliona evra.<sup>491</sup>

Prema podacima Privredne komore Srbije, robna razmena između Srbije i Hrvatske bila je od 2000. godine u stalnom usponu, i najviši obim dostigla je 2008. godine, kad je prešla milijardu dolara. Tokom poslednjih nekoliko godina, ona je na nivou između 800 i 900 miliona dolara. Sa druge strane, uprkos manje-više uravnoteženoj robnoj razmeni, primetan je upadljiv disbalans u oblasti investicija; čini se, zapravo, da je tržište Srbije mnogo više otvoreno za kompanije iz Hrvatske, nego što je hrvatsko za privrednike iz Srbije.

Prekogranična saradnja nije razvijena u dovoljnoj meri, a ona bi mogla da podstakne privredne aktivnosti, koje bi uticale na ekonomski razvoj lokalnih samouprava s obe strane granice. U toku su pregovori oko ubrzanja protoka robe na graničnim prelazima Batrovci–Bajakovo i nastavak realizacije inicijative dve komore za uspostavljanje kontrole na železničkom graničnom prelazu Šid–Tovarnik za robu biljnog i životinjskog porekla. Tokom prvih šest meseci 2022. godine ostvarena međusobna spoljnotrgovinska razmena je za 35,4% veća u odnosu na isti period 2021. godine.<sup>492</sup>

## KULTURNA SARADNJA

Poslednjih godina, osim prećutkivanja i zaborava što karakteriše polarizovani odnos između Srbije i Hrvatske, pojavljuje se i antinacionalistički diskurs koji reflektuje dve forme kulturnog prostora, koji paralelno egzistiraju u kontekstu srpsko-hrvatske kulturne saradnje. Politika označavanja srpskih i hrvatskih medija u kontekstu predstavljanja kulturne saradnje je višedimenzionalna, što je odraz kompleksnosti društvenopolitičkog i kulturnog konteksta.

491 [www.politika.rs/sr/clanak/476152/Pogledi/Asimetrija-ekonomskih-odnosa-između-Srbije-i-Hrvatske](http://www.politika.rs/sr/clanak/476152/Pogledi/Asimetrija-ekonomskih-odnosa-između-Srbije-i-Hrvatske)

492 [www.ekapija.com/news/3817508/jaca-privredna-saradnja-srbije-i-hrvatske-razmena-uvecana-za-354](http://www.ekapija.com/news/3817508/jaca-privredna-saradnja-srbije-i-hrvatske-razmena-uvecana-za-354)

Analiza Brankice Drašković, docentkinja Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, ukazuje na to da, dualizam u medijskom diskursu nacionalističkog i antinacionalističkog, ukazuje na postojanje, uslovno rečeno, i dveju formi kulturnog prostora koji paralelno egzistiraju u kontekstu kulturne saradnje između Hrvatske i Srbije: spektakularizovani (većinski) i kritički (manjinski). Oba imaju svoje narative koji se reflektuju u medijima. Prvi karakteriše strah od drugog i isticanje različitosti, govor mržnje, podrška revizionističkim idejama političara, prećutkivanje i zaborav prošlosti, a drugi, prihvatanje drugog, isticanje sličnosti i jezičkog razumevanja, kritičko suočavanje s prošlošću, otpor mitologizaciji i nacionalnim konstruktima kao i reviziji antifašističke prošlosti.<sup>493</sup>

Objektivno ne postoje prepreke za dalje jačanje kulturne saradnje, uz obostrano poštovanje i razumevanje. Međutim, saradnja na ovom planu ne odažava potrebe i potencijal koga objektivno ima. Višedecenijsko odsutvo zvanične saradnje ostavilo je duboke posledice. Institucionalna kulturna saradnja između Hrvatske i Srbije razvija se sporo, bez obzira na živost saradnje umetnikâ (muzika, književnost, film), koju oni ostvaruju individualno, ili u okviru zajedničkih projekata.

Ministri kulture Srbije i Hrvatske Vladan Vukosavljević i Nina Obuljen Koržinek sastali su se u Zagrebu 2019. godine, kad su razgovarali o organizovanju konferencija o Jasenovcu u Beogradu, Zagrebu i Jasenovcu, na kojima bi istoričari s obe strane sagledali činjenice o tom logoru. Kao dobar primer saradnje istaknuta je razmena gostovanja pozorišnih predstava, kao i uspostavljanje književno-kulturnih veza u okviru razmene pisaca, a razgovaralo se i o mogućoj razmeni odabranih izložbi savremene umetnost.<sup>494</sup>

Jedna od tema sastanka bila je i povrat kulturnih dobara iz Srbije u Hrvatsku, što je inače, godinama bio kamen spoticanja u kulturnoj saradnji. Tokom rata devedesetih u Hrvatskoj je nestalo, ili je iz nje izneto više desetina hiljada predmeta koji se smatraju

493 [www.readcube.com/articles/10.19090%2Fgff.2018.2.103-117](http://www.readcube.com/articles/10.19090%2Fgff.2018.2.103-117)

494 [www.danas.rs/kultura/vukosavljevic-u-zagrebu-o-kulturnoj-saradnji-srbije-i-hrvatske](http://www.danas.rs/kultura/vukosavljevic-u-zagrebu-o-kulturnoj-saradnji-srbije-i-hrvatske)

kulturnim dobrom, i koji su uglavnom završili u Srbiji. Konstatovano je da je dugogodišnji proces povrata kulturnih dobara pri samom kraju. Iz Srbije u Hrvatsku od 2001. do 2018. godine vraćeno je ukupno 29.885 pokretnih kulturnih dobara u muzeje, crkve, manastire i arhive, dok se preostale veće celine za povrat odnose na riznice manastira Krka i Šibenika.<sup>495</sup>

Fondacija “Fridrih Ebert” i Institut za filozofiju i društvenu teoriju Univerziteta u Beogradu, organizovali su diskusiju na temu “Srpsko-hrvatski dijalog: Mogu li knjige preko granice”? Između ostalog, istaknuto je da dve zemlje nisu u istom političkom kontekstu, jer je Hrvatska članica EU, što po mišljenju književnika Gojka Božovića, sprečava veća prisutnost srpske književnosti u njoj, onemogućena je veća difuzija knjiga. S druge strane, on ističe, produkcija igranih televizijskih serija itekako lepo funkcioniše na relaciji Srbija–Hrvatska, “glumci odande dolaze ovde, i naši su prisutni tamo, tako da i taj oblik subkulture postoji. A u izdavaštvu, izgleda da će ostati takva situacija dok Srbija ne uđe u Evropsku uniju”.<sup>496</sup>

Ivan Sršen ispred kuće Sandorf (Hrvatska) upozorio je da “danas imamo tržišno takmičenje, dosta izraženo, borba svih nas privatnih izdavača u pokazivanju čiji je proizvod bolji i potrebniji, a ne da se istakne kultura, uvažavanje, ravnopravnost, umetnost. U vreme izrazite promene paradigme, veoma je teško uporediti kako je bilo nekad u Jugoslaviji, a kako je sad”.<sup>497</sup>

Treba imati u vidu da je budžet Srbije za kulturu neadekvatan. Prošle godine (2022) taj postotak iznosio je 0,72 odsto, dok je ove godine (2023) 0,66 odsto ukupnog republičkog budžeta. Hrvatska vlada za iste namene izdvaja 1,37 odsto ukupnog budžeta.

495 [www.slobodnaevropa.org/a/29736104.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/29736104.html)

496 [nova.rs/kultura/saradnja-srbije-i-hrvatske-na-raznim-poljima-ali-u-izdavastvu-ne](http://nova.rs/kultura/saradnja-srbije-i-hrvatske-na-raznim-poljima-ali-u-izdavastvu-ne)

497 Isto.

## **ZAKLJUČCI I PREPORUKE**

Unapređivanje ukupnih odnosa i saradnje u svim oblastima od značaja između Hrvatske i Srbije je od interesa za obe zemlje i stabilnost čitavog regiona. Kao vodeće ekonomije u regionu trebalo bi da se posvete razvoju dobrosusedskih odnosa i jačanju saradnje, što može dati podsticaj celom regionu.

Prevladavanje prošlosti je ključ za uspostavljanje normalne komunikacije. Zbog toga je neophodno da se formira bilateralna komisija koja bi sveobuhvatno, istorijski utemeljeno, vodila ka zajedničkom narativu.

Mediji, posebno oni u Srbiji, trebalo bi da prestanu s politizacijom prošlosti i stvaranja toksične atmosfere koja negativno utiče posebno na mlađe generacije i njihove stavove.

Neophodna je kultura povezivanja, imajući u vidu kulturnu i istorijsku prožetost dva naroda. To može da iznedri najbolje za oba društva. U tom smislu kulturna saradnja može najefikasnije doprineti obnavljanju ravnopravnih i međusobno uvažavajućih odnosa.

# SRBIJA U PLANETARNOM METEŽU

Dok svet prolazi kroz fundamentalne promene Beograd nastoji da svojom politikom "neutralnosti" igra u prostoru koga niko ne pokriva u celosti. Predsednik Srbije Aleksandar Vučić, koji je u suštini, jedini nosilac spoljne politike, pokušava da se kreće u okviru već ranije osmišljene politike oslonca na "četiri stuba" (Kina, Rusija, SAD i EU), koristeći njihove različite interese.

Ključna komponenta beogradskog pristupa, kako tvrdi Januš Bugajski, je dvolična diplomatija. Iako proklamuje da teži članstvu u EU i bližim odnosima sa NATO, Srbija nastoji da uravnoteži četiri glavne sile – Rusiju, Kinu, SAD i EU. Njen cilj je da profitira od svakog, diplomatski, ekonomski i vojno, imitirajući strategiju nersvrstavanja Jugoslavije nakon Titovog prekida sa Staljinom 1948. To takođe može maskirati i pomoći svesrpskom projektu ako Beograd dobije podršku od glavnih međunarodnih aktera.<sup>498</sup>

Međutim, politika balansiranja postaje sve komplikovanija i teža, imajući u vidu evropsku izolaciju Rusije, kao i rastuće tenzije između Vašingtona i Pekinga.

498 [www.pobjeda.me/clanak/bugajski-vucic-uz-podrsku-kremlja-pokusava-da-ostvari-milosevicev-projekat](http://www.pobjeda.me/clanak/bugajski-vucic-uz-podrsku-kremlja-pokusava-da-ostvari-milosevicev-projekat)

# EVROPSKA UNIJA I SRBIJA: NEZ/sAVRŠENA INTEGRACIJA

## UVOD

Srbija se više od dve decenije nalazi na “evropskom putu”, dok je već duže od deset godina kandidat za članstvo u Evropskoj uniji. Praktično sve vlade u Beogradu od početka ovog veka, bez obzira na njihovu orijentaciju i političku ideologiju, isticale su članstvo u EU kao svoj strateški cilj. Ipak, uprkos bliskosti ekonomskih i društvenih veza Srbije sa EU, čini se da je i početkom treće decenije ovoga veka perspektiva članstva Srbije u Uniji isto toliko neizvesna koliko je bila pre 10 ili 20 godina. Nikad, kao tokom poslednjih godina EU nije bila manje popularna u javnom mnenju Srbije, što je delimično i posledica nejasnih i kotradiktornih poruka u vezi sa odnosima sa Unijom koje se šalju sa vrha države. S druge strane, čak i nakon dramatičnih geopolitičkih promena u Evropi nastalih nakon ruske agresija na Ukrajinu, Evropska unija još uvek nije suštinske promenila strategiju, kao i tempo integracije regiona Zapadnog Balkana (ZB).

U nastavku slede pojedine etape kroz koje je prošla politika proširenja EU, kao i odnos Vlade Srbije prema procesu reformi i potreba za usklađivanjem sa “komunitarnim tekovinama”. U celini, može se konstativati da je, nakon početnog entuzijazma neposredno posle perioda 2012–2014. godine, kad je došlo do ključne promene vlasti u Beogradu i do prihvatanja Evropskog saveta Srbije kao zvaničnog kandidata, Srbija je u suštini, više “pokazivala nameru



za reforme” nego što je te reforme zaista i sprovodila. Uz simulirane i sve usporenije reforme, bili smo svedoci izgradnje autoritarnog, nedemokratskog režima, ogrezlog u korupciju i sve više orjentisanog na veze sa vanevropskim čniocima, što za sada bitnije nije promenio ni šok rata na istoku Evrope.

Sa najnovijom fazom u dijalogu Beograd–Priština, čini se da je rukovodstvo u Beogradu spremnije da se okrene ka ispunjavanju bar jednog dela važnih preduslova za članstvo u EU. Ipak, ostaje da se vidi kako će to izgledati u praksi. Kad su u pitanju suštinske političke i institucionalne reforme u cilju preuzimanja pravnih tekovina i vrednosti Unije, prethodna iskustva sa vladama koje predvodi A. Vučić ne podstiču na optimizam.

## **INSTITUCIONALNE I EKONOMSKE OSNOVE INTEGRACIJE SRBIJE U EU**

Institucionalni odnosi Evropske unije i Srbije zasnovani su na sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, potpisanog u aprilu 2008. godine, koji delimično (prelazni sporazum) važi od februara 2010. godine, a u potpunosti od septembra 2013. godine.<sup>499</sup>

U celini, može se konstatovati da je tokom poslednje decenije došlo do intenzivnog jačanja trgovinske razmene i ekonomske saradnje Srbije sa EU, praćene njenom finasijskom podrškom. Paralelno sa formalnim procesom pregovora o pristupanja Srbije, ostvaren je i značajan stepen integracije Srbije u pojedine programe i politike EU, uz važne izuzetke, poput zajedničke spoljne i bezbednosne politike, ali i suštinsko izbegavanje režima da se angažuje u pravcu potpunije demokratizacije, odustajanja od populističko-nacionalističke demagogije, ili ozbiljne borbe protiv institucionalizovane korupcije i tsl.

Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) predviđeno je uzajamno eliminisanje prepreka u razmeni i stvarnje zone slobodne trgovine u periodu od šest godina. Trgovinska liberalizacija

499 O SSP v. Vladimir Medović, *Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa praksom Suda pravde EU*, SG, Beograd, 2011, 154 str.

je omogućila brz porast uzajamne razmene od oko tri puta u periodu 2009–2021. godine (sa desetak na oko trideset milijardi evra ukupne razmen). Pri tome, u istom periodu izvoz iz Srbije u EU porastao je čak za četiti puta. EU čini više od 60 odsto izvoza Srbije. Pokrivenost uvoza izvozom porasla je sa oko 50 odsto (2009) na oko 85 odsto.<sup>500</sup>

Na osnovu odredbi SSP funkcionišu politička i tehnička tela za saradnju između dve strane: savet (ministara) za stabilizaciju i pridruživanje,<sup>501</sup> komitet i više podkomiteta, kao i poseban parlamentarni odbor za saradnju Evropskog parlamenta i Narodne skupštine RS.<sup>502</sup>

U 2021. godini u prilogu stranih investicija od oko 4 milijarde evra, zemlje EU i EFTA su učestvovala sa oko 65 odsto. Srbija takođe ostvaruje suficit u trgovini uslugama sa EU (ukupna trgovina uslugama je oko 7,5 milijardi evra).

Program finansijske podrške IPA III je predviđen za period 2021–2027. godine i obuhvata ukupna sredstva od oko 14,2 milijardi evra za region Zapadnog Balkana (ZB) i Tursku. Iz prethodnog programa IPA II Srbija je primila oko 1,4 milijardu evra (bespovratno) u periodu 2014–2020.<sup>503</sup>

Srbija učestvuje i u 13 specifičnih programa EU koji obuhvataju značajne oblasti integracije, poput razmene istraživača i studenata (Erasmus), nauke (Horison), kulture (Creative Europe) i dr.<sup>504</sup>

500 Prema podacima Saveznog zavoda za statistiku.

501 Šesti sastanak saveta za SP je održan u januaru 2022. [www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2022/01/25](http://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-ministerial-meetings/2022/01/25)  
Preuzeto 4. marta 2023.

502 14. sastanak parlamentarnog odbora EP–NS održan je u novembru 2022. [www.europarl.europa.eu/delegations/en/product/product-details/20221113DPU34383](http://www.europarl.europa.eu/delegations/en/product/product-details/20221113DPU34383)  
Preuzeto 4. marta 2023.

503 [neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance\\_en](http://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance_en) Preuzeto 4. marta 2023.

504 [www.euzatebe.rs/en/eu-programs](http://www.euzatebe.rs/en/eu-programs) Preuzeto 4. marta 2023.

## POLITIKA PROŠIRENJA EU IZMEĐU STRATEŠKOG CILJA I PEJSAŽA U MAGLI: IZGUBLJENA DECENIJA

Pišući sredinom 2006. godine esej pod naslovom “Naredne evropske granice”, tadašnji evropski komesar za proširenje Oli Ren je zabeležio:

“Hrvatska bi trebalo da bude spremna (za pristupanje EU) pri kraju ove dekade. Neki od njenih suseda bi mogli da završe pregovore u narednim godinama. Sve zemlje (regiona) bi mogle da pristupe pre 2015. godine, ukoliko budu uporno radile na reformama i poboljšanju svoje uprave i privrede”.<sup>505</sup>

Tadašnji komesar, poreklom iz Finske nije bio poznat po nerealnom optimizmu ili preterivanju. Iako je pisao u vreme kada su se već navlačili sivi oblaci nad perspektivama daljeg institucionalnog napretka Evropske unije<sup>506</sup> i kada je termin “zamor od proširenja” nakon “velikog praska” iz 2004. godine<sup>507</sup> već ušao u upotrebu, Ren je samo konkretnije formulisao očekivanje koje je na najvišem nivou bilo izraženo još u junu 2003. godine, na samitu EU–Zapadni Balkan u Solunu. Tada je svečano zaključeno da su zve zemlje Zapadnog Balkana potencijalni kandidati za članstvo u EU i da, “budućnost Balkana leži unutar Evropske unije”.<sup>508</sup> U to vreme premijer Srbije Zoran Živković, u nastupu preteranog optimizma izjavio je da bi “Srbija mogla teorijski postati član EU 2007. godine”.<sup>509</sup>

Ren, a ni Živković, naravno, nisu mogli predvideti da će uskoro Evropska unija upasti u gotovo neprekidnu “savršenu oluju”, tj.

505 Olli Rehn, *Europe's Next Frontiers*, CAP, Nomos, Baden–Baden 2006, str. 87.

506 2005. godine došlo je odbacivanje reformi o “Ustavu Evrope” na referendumima u Francuskoj i Holandiji.

507 U maju 2004. godine Evropska unija je proširena od tadašnjih 15 na 25 država članica (što je nazvano “big bang” ili veliki prasak), uglavnom regiona centralne i istočne Evrope (Poljska, Estonija, Letonija, Litvanija, Češka, Slovačka, Mađarska, Slovenija) kao i sa Mediterana (Kipar i Malta).

508 [www.consilium.europa.eu/uedocs/cms\\_data/docs/pressdata/en/misc/76291.pdf](http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/misc/76291.pdf) preuzeto 27. februara 2023.

509 Živković: *Teoretski moguć prijem u EU 2007. godine – B92* preuzeto 1. marta 2023.

seriju kriza, koje će iskušati svu otpornost ove složene evropske organizacije, sukcesivno uzdrmane i rastrzane između dužničke i evrokrize (2008), sukoba na istoku Evrope, uključujući u Ukrajini (2014), migrantske krize (2016), Bregzita (2016), pa sve do pandemije COVID-a (2021) i najnovijeg geopolitičkog potresa na istoku Evrope, izazvanog ruskom agresijom na Ukrajinu.

Ovim događajima bi trebalo dodati i posledice “varenja od proširenja” (tj. famozni zamor od proširenja), što je, sve zajedno (uz usvajanje 2008. godine Luksemburškog ugovora kao zamene Ugovora o Ustavu Evrope), uz talase evroskepticizma i populizma u pojedinim državama članicama bitno promenilo atmosferu i presumerilo pažnju i energiju političkih lidera u EU sa spoljne agende i pitanja zaokruživanja evropske arhitekture, na unutrašnja pitanja preživljavanja i traženja komplikovanih konsenzusa između članica EU. Tokom tog perioda politika proširenja je izgubila položaj prioriteta, kakavog je imala je na razmeđu prošlog i ovog veka, odnosno jedno vreme gotovo nestala s agende visokih institucija EU. Vrata EU, kad su u pitanju nove članice, naglo su se zatvarala. U ovakvim uslovima, Renova optimistička prognoza svela se na tek jedno slovo: Hrvatska je uspela da uhvati poslednji vagon i da 2013. godine postane članica EU. Po prvi put nakon pola veka, tokom prošle deceniji nije bilo povećanja broja država članica Unije<sup>510</sup>. Unija se po prvi put fizički i ekonomski smanjila izlaskom Ujedinjenog Kraljevstva.

Već nakon 2006. godine (tj. paralelno s odlukom o uključivanju Burarske i Rumunije u EU), a posebno u drugoj deceniji ovoga veka, došlo je do pooštavanja i usloznavanje kriterija, odnosno usporavanju procesa proširenja EU. Iako su i dalje u načelu važila tri osnovna “kriterija iz Kopenhagena” za članstvo u EU (demokratski politički sistem i pravna država, ekonomska liberalizacija i mogućnost konkurencije u privredi i odgovarajući administrativni

<sup>510</sup> EEZ se, naime, od sedamdesetih godina XX tokom svake decenije povećavala: sa 6 na 9 članica (1973), sa 9 na 12 članica (1981,1985), sa 12 na 15 članica (1993) i sa 15 na 27 članica (2004, 2007). U prošloj deceniji EU se po prvi put za pola veka smanjila sa 28 na 27 članica.

kapaciteti države kandidata), zaključci Evropskog saveta iz 2006. godine<sup>511</sup> o “obnovljenom konsenzusu o proširenju” stavili su naglasak na “konsolidovanje obaveza, fer i strogu uslovljenost i bolju komunikativnost” (procesa) – uz preduslov koji se odnosi na “spособnost EU” da integriše nove članice.<sup>512</sup> **Stroga uslovljenost** (*rigorous conditionality*) je bila ključni izraz koji će uticati na suštinsko usporavanje i razvlačenje pregovora o članstvu država Zapadnog Balkana tokom druge decenije XXI veka.

“Obnovljeni konsenzus” i “novi pristup” politici proširenja EU, dodati na mehanizme uslovljavanja EU osnažili su ulogu nacionalnih država u samom procesu (posebno u okviru procedura koje omogućavaju veto u raznim fazama postupka). Ceo proces je postao rigidniji i više tehnički. “Umesto da približe proces proširenja građanima regiona ZB, ove tehnikalije su usitnile ceo proces pristupanja, dajući iluziju kretanja, dok su istovremeno stvarnu perspektivu članstva zadržale na što daljoj distanci”<sup>513</sup>.

Iako su Severna Makedonija (2004), Crna Gora (2008), Albanija (2009) i Srbija (2009) podnele zvanične kandidature za članstvo još tokom prve decenije XXI veka, ni sledeća decenija nije bila dovoljna da se proces pristupanja ovih zemalja konkretizuje, a još manje da se otvori perspektiva završetka pregovora. Do 2023. godine, u pregovorima o proširenju sa EU Crna Gora je otvorila praktično sva poglavlja, ali ih je zatvorila samo tri; Srbija je otvorila 22 od 35 poglavlja (kao i dva od šest “klastera”), a zatvorila samo dva poglavlja; Severna Makedonija i Albanija su tek formalno otvorile pregovore; Bosna i Hercegovina je tek dobila formalni status države

511 Zaključci Evropskog saveta iz decembra 2006: [www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms\\_Data/docs/pressData/en/ec/92202.pdf](http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/92202.pdf) Preuzeto 15. decembra 2020.

512 V. npr. Zaključke Saveta o proširenju u General Affairs – Council meeting Brussels, 11 December 2012. [ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES\\_12\\_517](http://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/PRES_12_517) Preuzeto 17. decembra 2020.

513 Florent Marciaque, “The EU and the Western Balkans after the Berlin Process Reflecting on the EU Enlargement in Times of Uncertainty” FES, Dialogue Sudosteuropa, Sarajevo 2017, str. 19. V takođe V. Međak, “Institucionalne promene u EU i nove procedure u procesu proširenja”, *Spoljnopolitičke sveske*, 01/2019, 19–23.

kandidata. Ni za jednu od ovih država za sada nije verovatno da bi mogle postati punopravne članice EU pre kraja ove decenije.

U celini, moglo bi se konstatovati da je druga decenija XXI veka predstavljala neku vrstu izgubljene decenije, kad je reč o politici proširenja EU na Zapadni Balkan.

Ovolikim otezanjem celog procesa, dobrim delom je obesmišljen politički značaj pregovora o proširenju, a EU je u donekle izgubila onu “transformacionu moć” na države kandidate koja je bila očigledna krajem prošlog veka, u periodu kandidature država iz centralne i istočne Evrope.<sup>514</sup> Ovo se jasno pokazalo u slučaju procesa pristupanja Srbije.

## **SRBIJA I PRISTUPANJE EU – IZMEĐU POČETNOG ENTUZIJAZMA I “ZAMORA OD PRISTUPANJA”**

Kada je u pitanju proces integracije Srbije u Evropsku uniju, približavanje ove zemlje EU od početka ovog veka može se podeliti u tri velike faze:

- prva decenija – “postmiloševićevski period” – obuhvatio je postepen, iako dosta spor proces postepenog približavanja Srbije Evropskoj uniji. Ova sporost je bila posledica serije institucionalnih i društvenih komplikacija i problema s kojim su se suočavale tadašnje demokratske vlasti u Beogradu, nesposobne ili nevoljne da odgovore na različite vrste uslovljavanja i pritisaka koji su dolazili iz Brisela i šire međunarodne zajednice;
- početkom druge decenije ovog veka dolazi do konkretizacije kandidature Srbije koja od 2012. godine, nakon dolaska na vlast Srpske napredne stranke (SNS) i napretka u dijalogu

<sup>514</sup> Proces proširenja EU u slučaju država centralne i istočne Evrope (tzv. peto, šesto i sedmo proširenje EU) – koji je verovatno najkompleksniji postupak uključivanja neke države u međunarodnu organizaciju (u slučaju EU reč je o kvazi-kon/federaciji država nacija) – trajao između jednog, do nešto preko dva politička ciklusa (5–10 godina).

Beograd – Priština, ulazi u formalnu fazu pregovora sa EU. Ova faza je podrazumevala i nastavak i ubrzanje usklađivanja pravnog sistema Srbije sa pravnim tekovinama EU, odnosno kratkotrajno ubrzanje reformi u nekim sektorima;

- već polovinom prošle decenije pokazalo se da beogradski režim nema ozbiljnu nameru da suštinski reformiše zemlju u pravcu njene “evropeizacije”<sup>515</sup>. Umesto toga razvijao se populističko-nacionalistički hibridni režim “stabilokratije” kome spor proces pregovora i birokratizacija o pristupanju Evropskoj uniji u suštini odgovaraju. Pregovori o proširenju tako postaju proces bez kraja “a la turque” – na način na koji se to odavno dešavalo sa Erdoganovom Turskom.

#### PRVA DECENIJA XXI VEKA: INTERNI RAZLOZI ZAOSTAJANJA INTEGRACIJE SRBIJE

Prvi institucionalni problem koji je uticao na dinamiku pristupanja EU u ranoj fazi odnosa početkom ovoga veka bilo je nerešeno pitanje odnosa Srbije i Crne Gore. SRJ kao forma (politički) neuspele federacije, transformisala se najpre u kratkotrajnu Državnu zajednicu Srbija i Crna Gora (2003), da bi nakon referenduma o nezavisnosti Crne Gore u maju 2006. godine, Srbija usvojila novi ustav kao nezavisna država. Ova situacija je direktno uticala i na brzinu i na operativnost započetih pregovora s Evropskom unijom o sklapanju sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (pregovori o SSP su pripremani od 2003, a otpočeli 2005. godine).<sup>516</sup>

Na ceo proces reformi i političko stanje u Srbiji na duži rok, posebno negativno je uticalo političko ubistvo vodećeg srpskog

515 U ogromnoj literaturi o konceptu “evropeizacije” v. između ostalog U. Sedelmeier, “*Europeisation*” in E. Jones et al (ed), *The Oxford Handbook of European Union*, Oxford 2012, pp. 825–840. Karakteristično je za “duh vremena” da u tom sveobuhvatnom zborniku od hiljadu strana iz 2012 ne postoji poglavlje o “proširenju” koje se uglavnom pominje u kontekstu “posledica” ranijih krugova širenja po EU.

516 V. Tanja Mišćević, “Pregovori Srbije i Eu za zaključenje sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju”, in S. Samardžić, *Srbija u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, Službeni glasnik*, Beograd, 2009, str. 147–167.

reformatora, premijera Zorana Đinđića koje se odigralo u martu 2003. godine. Iako je ubistvo za kratkoročnu posledicu imalo donekle privremeno ublažavanje kriterija za članstvo Srbije u nekim evropskim organizacijama (na primer, pristup u Savet Evrope), odnosno za otvaranje pregovora Srbije sa EU, ono je u dužem periodu imalo teške posledice po stanje unutar demokratskog bloka, kao i po sveukupnu orijentaciju srpskog društva u XXI veku.<sup>517</sup>

Jedan od bitnih činilaca usporavanja procesa pregovora između EU i Srbije bilo je pitanje saradnje Srbije sa Međunarodnim krivičnim tribunalom za bivšu Jugoslaviju u Hagu. Pregovori o zaključenju SSP su tako bili suspendovani u periodu maj 2006 – jun 2007. godine. SSP je ipak bio parafriran u novembru 2007. godine i potpisan u aprilu 2008. godine.<sup>518</sup> Karakteristično je da je SSP predvideo prelazni period za liberalizaciju trgovine (tj. stvaranje zajedničke zone slobodne trgovine – drugim rečima, suštinsku integraciju srpskog tržišta) od šest godina. Ovo je otprilike bio rok u kome su, prema mišljenju tadašnjih političkih lidera u Srbiji, trebalo da se ostvare uslovi za članstvo u EU (prelazni period je završen 1. januar 2014. godine)<sup>519</sup>.

Najzad, činilac koji je bitno uticao na dalji proces odnosa Srbije sa Evropskom unijom, sve do sada, predstavljalo je jednostrano proglašenje nezavisnosti Kosova u februaru 2008. godine. Ova odluka, podržana od većine, ali ne od svih država članica EU (pet zemalja članica EU nije ni do 2023 godine priznalo nezavisnost Kosova) bitno je zakomplikovala dalje odnose Srbije sa EU. Ono je takođe bitno uticalo i na stanje i evoluciju političkih odnosa u samoj Srbiji. EU je od 2011 preuzela ulogu “medijatora” ili “facilitatora” u dijalogu, koji je od početka pristupnih pregovora bio formalno

517 Latinka Perović, *Dominantna i neželjena elita, Zoran Đinđić*, Dan Graf, Subotica, 2022, 93 str.

518 Prelazni sporazum zasnovan na SSP primenjivan je od decembra 2009. godine, a SSP u celini važi od 1. septembra 2013. godine.

519 Prema izjavi tadašnjeg podpredsednika Vlade RS i šefa delegacije za pregovore sa EU M. Labusa iz 2006. godine, “Srbija će biti spremna za članstvo u EU 2012. godine. [www.ekapija.com/news/46806/labus-srbija-ce-biti-spremna-za-clanstvo-u-eu-vec-2012-godine](http://www.ekapija.com/news/46806/labus-srbija-ce-biti-spremna-za-clanstvo-u-eu-vec-2012-godine) Preuzeto 1. marta 2023. godine.



povezan (tzv. poglavlje 35) i sa uslovima napredovanja Srbije ka Uniji.

Krajem prve decenije XXI veka, Srbija je, uz zaključenje SSP, napravila dva važna koraka u odnosima sa EU:

- u decembru 2009. godine EU je ukinula obavezu posedovanja turističkih viza za nosioce pasoša RS, što je imalo jako pozitivne efekte na javnost u Srbiji,
- u istom mesecu, 22. decembra 2009. godine Srbija je podnela formalni zahtev za članstvo u Evropskoj uniji.

U oktobru 2011. godine Evropska komisija je u svom mišljenju istakla da bi Srbija mogla u roku od pet godina da suštinski prilagoditi svoje zakonodavstvo uslovima članstva u EU, pa je predložila da otpočnu pregovori o pristupanju sa Srbijom, pod uslovom napretka u dijalogu sa Prištinom. U 2012. godini dotadašnji “tehnički dijalog” između Beograda i Prištine izmenjen je u “dijalog na visokom nivou”, u kome su uzeli učešće predsednici ili premijeri dve strane, uz posredovanje Ketrin Ešton, visoke predstavnice za spoljnu i bezbednosnu politiku EU.

Evropski savet je u tri koraka odobrio početak pregovora sa Srbijom, što je u praksi bilo direktno povezano sa procesom briselskog dijaloga Beograd–Priština. Srbija je tako dobila status “zvaničnog kandidata” za članstvo u EU u martu 2012. godine. Zatim je u junu 2013. godine (nakon zaključenja tzv. “Prvog sporazuma o principima normalizacije odnosa Beograda i Prištine” iz aprila 2013. godine) Evropski savet doneo odluku o “otpočinjanju pregovora” o pristupanju sa Srbijom – ali sa odloženim dejstvom do januara sledeće godine. Najzad, u decembru 2013. godine Savet EU usvojio je “pregovarački okvir” za pregovore koji su počeli održavanjem prve Međuvladinoj konferenciji EU–Srbija (u januaru 2014. godine).

## DRUGA DECENIJA XXI VEKA: USPON POPULISTIČKE STABILOKRATIJE UMEMO PROCESA EVROPEIZACIJE

U periodu između podnošenja zahteva za članstvo Srbije u EU (kraj 2009) i odluke Evropskog saveta o otvaranju pregovora o pristupanju Srbije Uniji (2013), dva interna činioca u Srbiji su bitno i dugoročno uticala na ritam pregovora: u maju 2012. godine na predsedničkim izborima kandidat Srpske napredne stranke Tomislav Nikolić pobedio je dotadašnjeg predsednika, demokratu Borisa Tadića. Istovremeno, u skladu sa rezultatima parlamentarnih izbora formirana je nova Vlada RS u kojoj je dominirala pobednička Srpska narodna stranka. SNS, na čelu sa njenim liderom Aleksandrom Vučićem. Vladavina A.Vučića, lidera vladajuće partije od 2012. godine i sukcesivno “prvog podpredsednika Vlade”, zatim predsednika Vlade (2014), pa predsednika države (od 2017 godine), dobijajući tokom vremena sve autoritarnije karakteristike, dok će se Srbija, bez obzira na pregovore sa EU, pretvarati u “zarobljenu državu”, opterećenu korupcijom, očiglednim slabljenjem demokratije i pravne države, uz jačanje netolerancije i društvenih podela, posebno socijalnog karaktera.

Iste 2014. godine, kad je održana prva međuvladina konferencija između EU i Srbije, predsednik Evropske komisije Žan Klod Junker izneo je u govoru o stanju Unije pred Evropskim parlamentom (jul 2014), da tokom njegovog petogodišnjeg mandata “neće biti novog širenja Evropske unije”. *“Kako stvari trenutno stoje”*, istakao je Junker, *“nezamislivo je da bilo koja od zemalja kandidata ispunje kriterije za proširenje do 2019. godine”*. Istakavši da će tekući pregovori biti nastavljeni, Junker je svoj stav donekle ublažio konstatacijom da evropske države, a posebno Zapadni Balkan, treba da imaju *“kredibilnu evropsku perspektivu”*. Ovo bez sumnje nije pomogla jačanju entuzijazma za reforme u zemljama kandidatima i potencijalnim kandidatima na ZB. To nije promenio ni kasniji Junkerov predlog (iz 2018) da se utvrdi vremenski cilj (2025. godina) kao okvirni datum za ulazak u članstvo “vođenih kandidata” (Srbija i Crna Gora). Ovaj datum su države članice prećutno odbacile na samitu EU–Zapadni Balkan održanom u Sofiji (2018).

Umesto da na stogodišnjicu atentata u Sarajevu i početka Prvog svetskog rata zemlje Zapadnog Balkana budu potpuno integrisane u EU (kako je ranije bilo najavljivano), nemačka kancelarka je 2014. godine pokrenula tzv. Berlinski proces, koji je predstavljao neku vrstu političkog koloseka za zemlje ZB u širem kontekstu, ali savim odvojeno od pregovora sa EU o prošienju.<sup>520</sup>

Tokom 2014. godine Aleksandar Vučić je dodatno konsolidovao svoju vlast na vanrednim parlamentarnim izborima na kojima je njegova SNS osvojila 48 odsto glasova i apsolutnu većinu u Narodnoj skuštini RS. Vučić je u ovom periodu nastavio da koristi mehanizme i tehnologiju vlasti koja je njemu i njegovoj stranci omogućila potpunu dominaciju u srpskoj politici, državnim i lokalnim vlastima, medijima, kao i kontrolu ekonomskih resursa. U periodu 2012–2022. godine u Srbiji su čak pet puta organizovani parlamentarni izbori. Praksa neke vrste vanrednog stanja (poput vanrednih izbora i čestih rekonstrukcija vlade) široko je primenjivana na institucionalnom i vaninstitucionalnom nivou, poput, na primer držanja (godinama) najvećeg dela funkcionera u državnoj upravi, ili direktora javnih preduzeća u privremenom statusu vršilaca dužnosti.

Prema jednoj sociološkoj analizi posvećenoj “industriji populizma”, kao objašnjenju sistema vlasti A. Vučića, reč je o specifičnom mehanizmu vladanja, usmerenog na razaranje javnog kritičnog mišljenja (putem zavisnih medija), kao i integriteta državnih institucija, s ciljem održavanja ličnog oblika vlasti. Ovo obuhvata sledeće elemente i procese: deinstitutionalizaciju (nedostatak integriteta institucija), deideologizaciju/apolitičnost (neutralni ili negativni stavovi o politici i/ili angažovanju u javnosti), razvoj kulta lične vlasti, departizaciju (političke partije nemaju finansijske, organizacione i kadrovske kapacitete; veliki broj političkih partija je registrovan po Zakonu o udruženjima građana), kao i podsticanje narativa moći i neformalnosti koji dominiraju nad narativom

520 O Berlinskom procesu v. [www.berlinprocess.de/en/about-berlin-process](http://www.berlinprocess.de/en/about-berlin-process)  
Preuzeto 4. marta 2023.

vladavine prava, odnosno podsticanje narativa sukoba i etiketiranja kritičara vlasti i političkih suparnika<sup>521</sup>.

Prema ocenama *Freedom house*, Srbija je svake godine od 2014. godine redovno gubila u ukupnom “zbiru demokratičnosti” (sa ukupnim zbirom od 55 odsto iz 2015. godine koji je spao na 46 odsto u 2022). U 2019. godini Srbija je prebačena je iz kategorije “polovične demokratije” u kategoriju “hibridni režimi”,<sup>522</sup>

U istom smislu, na “indeksu korumpiranosti” koga objavljuje *Transparency international*, Srbija je od zbira 42 u 2013. godine došla na zbir 36 u 2022, odnosno pala na 101. mesto od ukupno 180 zemalja, označenih po stepenu državne i društvene korupcije<sup>523</sup>.

Prema Bertelsmanovom indeksu transformacije u pojedinim zemljama, Srbija je sa 20. pozicije u 2014. godini (ocena 7,51) pala na 33. mesto (ocena 6,48) među 137 zemalja<sup>524</sup>. U ovim izveštajima ističe se da su česti izborni ciklusi negativno uticali na proces reformi u zemlji. Srbija ima “ozbiljne izazove kad su u pitanju vladavina prava, sloboda medija, participativna demokratija, i inkluzivni politički dijalog između stranaka vlasti i opozicije”.

Prema V-Dem Institutu Srbija se od zemlje liberalne demokratije između 2012, i 2022. godine transformisala u “izbornu autokraciju” i nalazi se u grupi od 10 zemalja u svetu koje su tokom decenije imale najnepovoljniji trend u pravcu uspostavljanja autoritarnog nedemokratskog režima.<sup>525</sup>

U celini, ako sve ove ocene i analize podvedu pod tri kopenhaska kriterija za članstvo u EU, moglo bi se generalno konstatovati da

521 Zoran Gavrilović, *Industrija populizma*, BIRODI, 2020, Str. 60. [INDUSTRIJA-POPULIZMA-fin.pdf \(birodi.rs\)](#).

522 [freedomhouse.org/country/serbia/nations-transit/2019](https://freedomhouse.org/country/serbia/nations-transit/2019)  
Preuzeto 4. marta 2023.

523 Srbija je 2013. godine bila na 72. mestu odnosno izgubila je oko tridesetak mesta za desetak godina. [www.transparency.org/en/cpi/2022/index/srb](https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/srb)  
Preuzeto 4. marta 2023.

524 [file:///C:/Users/user/Documents/Documents/biserko/bertelsman.country\\_report\\_2022\\_SRB.pdf](file:///C:/Users/user/Documents/Documents/biserko/bertelsman.country_report_2022_SRB.pdf), Preuzeto 4. marta 2023.

525 [V-dem\\_democracyreport2023\\_lowres.pdf](#). prouzeto 5.3.2023. U ovoj grupi iz Evrope su i Poljska, Mađarska i Turska.

je Srbija tokom decetogodišnjeg procesa pregovora o pristupanju, u suštini nazadovala kad je u pitanju prvi – politički – kriterijum za članstvo. S druge strane, Srbija je ipak donekle napredovala kad je u pitanju drugi – ekonomski kriterijum iz Kopenhagena. Najzad, ona je uglavnom stagnirala kad je u pitanju uslov koji se odnosi na kvalitet, obučenost i sposobnost državne uprave da preuzme celokupan *pravni aquis* Evropske unije.

## **PREGOVORI O PRISTUPANJU SRBIJE EU: DA LI AHIL MOŽE STIĆI KORNJAČU?**

Pregovarački okvir EU za pregovore sa Srbijom, usvojen povodom prve međuvladine konferencije EU–Srbija (21. januar 2014)<sup>526</sup> sadržao je izmene koje je EU uvela nakon iskustva tokom ranijih pregovora sa zemljama centralne i stočne Evrope. Ovo se u prvom redu odnosilo na veće insistiranje na ključnom značaju poštovanja vladavine prava, odnosno poglavljima 23. (pravosuđe i osnovna prava) i 24. (pravda, sloboda i bezbednost). Tako se u tački 24. Pregovaračkog okvira nalazi “klauzula ravnoteže” koja predviđa da može doći do zaustavljanja pregovora u nekom od 35 pregovaračkih poglavlja, ako nema dovoljnog napretka u poglavljima 23. ili 24. Osim toga, EU je u praksi insistirala da u ranoj fazi pristupnih pregovora, tj. na jednoj od prvih međuvladinih konferencija EU–Srbija dođe do otvaranja poglavlja 23. i 24.<sup>527</sup> Isto tako, Evropska komisija je obavezana da redovno podnosi posebne izveštaje (dva puta godišnje) o napretku u ova dva poglavlja.

Slična proceduralna pravila su uspostavljena Pregovaračkim okvirom i kad je reč o poglavlju 35. u koje je uključen i dijalog Beograda i Prištine. Okvirom se predviđa da proces dijaloga Beograda i

526 [data.consilium.europa.eu/doc/document/AD%201%202014%20INIT/EN/pdf](https://data.consilium.europa.eu/doc/document/AD%201%202014%20INIT/EN/pdf)  
Preuzeto 2. marta 2023.

527 Poglavlja 23. i 24. su otvorena na 3. međuvladinoj konferenciji EU–Serbia, 18. jula 2016. godine. [www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/07/18/fac-serbia-accession-conference](http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/07/18/fac-serbia-accession-conference)  
Preuzeto 2. marta 2023.

Prištine “*treba postepeno da dovede do sveobuhvatne normalizacije odnosa između Srbije i Kosova, u formi pravno obavezujućeg sporazuma do kraja pristupnih pregovora sa Srbijom*”. Zaostajanje u ovom procesu može da utiče da EU donese odluku o odlaganju ili zaustavljanju otvaranja drugih poglavlja u pristupnim pregovorima.

Srbija je, sa svoje strane u početku pregovora sa EU najavila da će svo svoje zakonodavstvo prilagoditi (uz izuzetke koji bi trebalo dogovoriti u samim pristupnim pregovorima) sa *aquis communautaire* do 2018 godine,<sup>528</sup> kako bi bila spremna za članstvo najkasnije 2020. godine. Ovo se međutim, pokazalo kao jedno od mnogobrojnih neuspunjenih obećanja datih tokom vlasti A. Vučića.<sup>529</sup> Polet vlasti za usklađivanje sa tekovinama EU je brzo splasnuo. Tako je Vlada sama sebi propisivala Nacionalnim programom za usvajanje pravnih tekovina (tzv. NPAA) ciljeve koji nikada nisu dostizani, a realizacija programa je stalno opadala. Na kraju trećeg kvartala 2019. godine stepen realizacije ovog programa iznosio je 49 odsto<sup>530</sup>.

Nakon otpočinjanja pristupnih pregovora EU–Srbija, tokom prvih godina održavane su po dve ili tri<sup>531</sup> međuvladine konferencije (MKV) godišnje, i na svakoj su otvarana po dva poglavlja. Prva dva poglavlja (32. Finansijska kontrola i 35. Ostala pitanja (dijalog sa Prištinom)) su otvorena 14. decembra 2015. godine, gotovo dve godine nakon formalnog otvaranja pregovora. Poglavlja 23. i 24. su otvorena 14. juna 2016. godine. Ovakav ritam, za koji se ne bi moglo reći da je ambiciozan (jer to podrazumeva da bi svih 35 poglavlja najranije moglo biti otvoreno nakon optilike šest do osam godina od početka pregovora) održavan je u periodu 2015–2018. godi-

528 [www.atvbl.rs/prijem-za-diplomatedaciac-srbija-spremna-za-eu-do-2018?yop\\_poll\\_tr\\_id=&yop-poll-nonce-6\\_yp57d0e1184397c=222531a886](http://www.atvbl.rs/prijem-za-diplomatedaciac-srbija-spremna-za-eu-do-2018?yop_poll_tr_id=&yop-poll-nonce-6_yp57d0e1184397c=222531a886)  
Preuzeto 5. marta 2023.

529 A. Vučić: “Naš cilj je da sve što je do nas završimo do 2018, a onda nije više na nama da li ćemo u EU biti primljeni 2020”. V. [www.istinomer.rs/izjava/nisam-rekao-da-cemo-sigurno-u-eu-do-2020](http://www.istinomer.rs/izjava/nisam-rekao-da-cemo-sigurno-u-eu-do-2020) Preuzeto 5. marta 2023.

530 [europeanwesternbalkans.rs/korak-napred-nazad-dva-evropske-integracije-srbije-2016-2020](http://europeanwesternbalkans.rs/korak-napred-nazad-dva-evropske-integracije-srbije-2016-2020) Preuzeto 4. marta 2023.

531 Tri MVK su održane jedino u 2017. godini.

ne. Već 2019. godine došlo je do usporavanja: održane su dve MVK na kojima je ritam otvaranja poglavlja redukovan na samo jedno poglavlje po konferenciji. Do momenta usvajanja “nove metodologije” pregovora (februrara 2020. godine), Srbija je ukupno otvorila 18 poglavlja, a privremeno zatvorila dva, na ukupno 11 međuvladinih konferencija, koliko je do tada održano. Poslednje poglavlje je otvoreno po staroj metodologiji u decembru 2019. godine (4. Sloboda kretanja kapitala). U 2020. godini nije otvoreno ni jedno poglavlje, što je bila jasna, iako zakasnela posledica, sve većeg odstupnja režima u Beogradu od osnovnih načela i vrednosti Evropske unije.

Pregled (ne)napredovanja reformi u Srbiji tokom pristupnih pregovora može se pronaći i u zvaničnim “izveštajima o napretku” – doduše izraženo nešto suptilnijim, birokratskim jezikom – koje Evropska komisija svake godine objavljuje u kontekstu politike proširenja EU.<sup>532</sup> Izveštaji Evropske komisije ne primećuju govoto nikakav napredak u spremnosti Srbije za ispunjenje svih uslova za članstvo u EU već u periodu koji počinje 2016. godine. “*Stepen spremnosti Srbije za članstvo u EU praktično stagnira od 2016. godine, sa marginalnim varijacijama u rasponu od  $\pm 0.03$* ”.<sup>533</sup> Izraženo brojačno, taj stepen je na nivou od 3,03 na skali od 1–5. Dva najvažnija poglavlja koja se odnose na klaster br 1 (osnove integracije) koja obuhvataju pravosuđe i unutrašnje poslove (poglavlja 23. i 24.) i posle osam godina pregovora nalaze se i dalje na nivou “određeni nivo spremnosti za članstvo” (tj. dvojka na skali od pet).

“*Nova metodologija*” u okviru još jedne strategije proširenja EU, koju je na inicijativu Francuske usvojila Evropska komisija pod predsedavanjem Van der Lajen 2020, nije za sada dovela do bitnijeg ubrzanja u pregovorima. Dokument o “*novoj metodologiji*” je dodatno preusmerio pristupne pregovore, od konačnog cilja (tj.

532 Za poslednji izveštaj v. European Commission, *2022 Communication on EU Enlargement policy; Serbia 2022 Report*, Brussels, 12.10.2022 SWD(2022) 338 final.

533 [cep.org.rs/wp-content/uploads/2022/10/izvestaj-ek-2022.pdf](https://cep.org.rs/wp-content/uploads/2022/10/izvestaj-ek-2022.pdf)  
Preuzeto 4.marta 2023.

punopravnog članstva) na tehničku metodologiju kojom bi se mogla ostvariti parcijalna integracija zemalja kandidata u pojedinim sektorima (*phasing-in*). Vizija ili mapa puta za punopravni ulazak u članstvo država ZB (uključujući i tzv. vodeće zemlje, tj. Crnu Goru i Srbiju) u slučaju strategije s novom metodologijom, bile su izostavljene.<sup>534</sup>

Zaključno sa decembrom 2021. godine, posle sedam godina od otvaranja prvog poglavlja, održano je ukupno 13 MVK, a Srbija je otvorila 22 poglavlja. Poglavlja 14, 15, 21, i 27, odnosno klaster 4, otvorena su 14. decembra 2021. godine, po novoj metodologiji. U 2022. godini nije organizovana nijedna MVK, niti su otvorena nova poglavlja što ilustruje novu fazu "usporavanja" u pregovorima EU i Srbije koji formalno i dalje traju. Osim pitanja reformi, na usporavanje tokom 2022. godine u prvom redu je uticao odnos Srbije prema ratu u Ukrajini, izazvanog ruskom agresijom.

Stagnacija u reformama i u pristupnim pregovorima odrazilala se i u sve kritičnijim i negativnijim stavovima u rezolucijama Evropskog parlamenta o Srbiji u poslednjem periodu, na što su se nadovezale i kritike tokom 2022, i 2023. godine povodom odnosa Srbije u kontekstu rata u Ukrajini i sankcija prema Rusiji<sup>535</sup>.

Na gornje teme, oko dinamike usklađivanja sa *acquis*-em, u Srbiji su se pojavila još dva pitanja blisko povezana s odnosom prema približavanju Uniji. S jedne strane, zvanični stavovi koje iskazuju najviši zvaničnici u Beogradu, kao i (još više) mediji koje oni kontrolišu, tokom godina su postali sve više populistički, nacionalistički i često otvoreno antievropski. Taj trend je kulminirao

534 European Commission, *Communication, Enhancing the accession process – A credible EU perspective for the Western Balkans*, Brussels, 5.2.2020 COM(2020) 57 final, 8 p. Komentar u Marko Milenković, "EU Enlargement Strategy 2020 – Paving the Way for Differentiated Integration?", SIOI, Bologna, [www.osorin.it/uploads/model\\_4/.files/54\\_item\\_2.pdf?v=1608022440](http://www.osorin.it/uploads/model_4/.files/54_item_2.pdf?v=1608022440) preuzeto 18. decembra 2020.

535 V. rezolucija Evropskog parlamenta od 6. jula 2022. g: [www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0284\\_EN.html](http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0284_EN.html) Preuzeto 5.3.2023. kao i tačku 116. i 117. u rezoluciji o sprovođenju zajedničke spoljne i bezbednosne politike EU, [www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0009\\_EN.html](http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2023-0009_EN.html) Preuzeto 5. marta 2023.



početkom pandemije 2020. godine<sup>536</sup>. Paralelno sa pomenutim, stavovi javnog mnjenja u Srbiji u odnosu na EU su postajali sve rezervisaniji ili negativniji. Trend podrške ulasku Srbije u EU koji je 2008. godine prelazio dve trećine pozitivnih stavova, samnjio se od 2022. godine na ispod 50 odsto.<sup>537</sup> Na ovaj trend je sigurno uticala i dužina pregovora o proširenju. Prema nekim istraživanjima, odnos prema pitanju sankcija Rusiji nakon ruske agresije na Ukrajinu, dodatno je negativno uticao na stavove građana. Prema nekim istraživanjima u 2022. godini, po prvi put je većina građana Srbije bila većinski protiv ulaska Srbije u EU,<sup>538</sup> što je tumačeno kao posledica pritiska EU, u vezi odnosa Srbije prema Kosovu, kao i pitanja sankcija Rusiji.

Iako se Srbija zvanično pridružila osudama ruske agresije u UN, izbegla je da se usaglasi s izjavama i sankcijama EU prema Rusiji, u okviru obaveza usaglašavanja sa zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom EU, u skladu s pregovaračkom poglavljju 31. Evropska komisija je u svom izveštaju za 2022. godinu stoga konstatovala da je Srbija *nazadovala* u okviru pregovora o poglavljju 31.

536 [europeanwesternbalkans.rs/wp-content/uploads/2021/03/Izvestavanje-medijsko-u-Srbiji-o-EU-u-2020.-Ljubav-iz-Kine-i-samari-iz-Brisela.pdf](https://europeanwesternbalkans.rs/wp-content/uploads/2021/03/Izvestavanje-medijsko-u-Srbiji-o-EU-u-2020.-Ljubav-iz-Kine-i-samari-iz-Brisela.pdf)

537 Stepen podrške javnosti je iznosio prema zvaničnim ispitivanjima MEI 54% (2019), 49% (2020), 54% (2021) i 43% (2022). [europeanwesternbalkans.rs/srbija-i-eu-sta-nam-zapravo-govore-istrazivanja-javnog-mnjenja](https://europeanwesternbalkans.rs/srbija-i-eu-sta-nam-zapravo-govore-istrazivanja-javnog-mnjenja)  
Preuzeto 5. marta 2023.

538 [www.danas.rs/vesti/politika/prvi-put-u-istoriji-vecina-gradjana-srbije-protiv-ulaska-u-eu](https://www.danas.rs/vesti/politika/prvi-put-u-istoriji-vecina-gradjana-srbije-protiv-ulaska-u-eu)  
Preuzeto 5. marta 2023.

## ZAKLJUČAK: KA ZAVRŠETKU "POSILA" INTEGRACIJE SRBIJE I ZAPADNOG BALKANA U EU

U zaključku se može komstatovati da i dalje postoji serija preduslova čije ispunjenje bi trebalo da otvori mogućnost napretka, odnosno završetka pristupnih pregovora Srbije sa EU, možda do kraja ove decenije. Reč je o pitanjima unutrašnjih reformi, napretku u dijalogu Beograda i Prištine, usklađivanju spoljne politike Srbije sa zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom Unije (sankcije prema Rusiji), kao i poboljšanju odnosa sa susedima, posebno onim iz EU, poput Hrvatske.

- Iako je nakon referenduma početkom 2021. godine o promeni Ustava, Srbija ispunila jedno od važnih merila iz poglavlja 23. za izgradnju nezavisnog pravosudnog sistema, ovo sigurno nije dovoljno da za promenu utiska iz redovnih izveštaja Evropske komisije, kao i analiza mnogobrojnih međunarodnih NVO o stagniranju, odnosno nazadovanju procesa reformi i evropeizacije Srbije. Određene personalne promene u Vladi Srbije (tj. promena ministarke za evropske integracije i dr)<sup>539</sup> tek treba da pokažu u kojoj meri ovo nagoveštava i novu proevropsku strategiju, koje su najavljivane i prilikom formiranja ranijih vlada;
- Pitanje napretka u dijalogu Beograda i Prištine, koje je nagovešteno nakon sastanka u Briselu predsednika A. Vučića i premijera A. Kurtija krajem februara 2023. godine<sup>540</sup> ostaje ključni element za, kako interne promene u Srbiji, u narednom periodu, tako i adaptaciju njene spoljne politike, koja je već vrlo dugo opterećena temom jednostrano proglašene nezavisnosti Kosova.

539 [nova.rs/vesti/politika/ovo-je-nova-vlada-srbije](https://nova.rs/vesti/politika/ovo-je-nova-vlada-srbije)  
Preuzeto 5. marta 2023.

540 [www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-press-remarks-high-representative-josep-borrell-after-high-level\\_en](https://www.eeas.europa.eu/eeas/belgrade-pristina-dialogue-press-remarks-high-representative-josep-borrell-after-high-level_en) Preuzeto 5. marta 2023.

- Napredak u dijalogu Beograd–Priština će verovatno olakšati orijentaciju Srbije na usklađivanju spoljne politike sa zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom EU, posebno kada su u pitanju odnosi prema Rusiji i (u manjoj meri) prema Kini;
- Najzad, regionalna politika Srbije i dobrosusedska saradnja, koja je u nekim temama postigla napredak,<sup>541</sup> trebalo bi da bude nastavljena i unapređena. Ovo se posebno odnosi na bilateralne odnose Srbije i Hrvatske, koji su uglavnom stagnirali, ili bili pogoršani tokom poslednjih godina.

S druge strane, očigledno je da je jedan od preduslova i odgovarajuća reforma procesa pristupanja, odnosno šireg okvira proces odlučivanja u Evropskoj uniji, koja je tokom poslednjih godina opterećena, ne samo zamorom od proširenja, nego i svojevrsnom “nacionalizacijom” pregovora o proširenju (kako se to posebno pokazalo u odnosu Grčke, odnosno Bugarske prema kandidaturi Severne Makedonije). Francuski predsednik Makron, kao i nemački kancelar Šolz<sup>542</sup> su u svojim vizijama razvoja EU povezali pitanje daljeg širenja Unije sa temom institucionalnih reformi u EU, što za sada nije podržano od znatnog dela manjih i srednjih članica EU.

Za sada, predlozi koji su se odnosili na uvrđivanje bližeg ciljnog datuma do kog bi mogao da se završi proces pregovora o članstvu u EU bar nekih od država Zapadnog Balkana,<sup>543</sup> nisu dobi-

541 Na primer kada je reč o odnosima prema Mađarskoj ili prema Albaniji, uključujući i specifične regionalne inicijative – Otvoreni Balkan i slično.

542 [www.dw.com/en/olaf-scholz-maps-out-response-to-europes-turning-point/a-62958853](https://www.dw.com/en/olaf-scholz-maps-out-response-to-europes-turning-point/a-62958853) Preuzeto 5. marta 2023.

543 Osim ranije pominjanog predloga Evropske komisije da pregovori sa Crnom Gorom i Srbijom budu završeni oko 2025. godine, treba navesti i noviju inicijativu Slovenije, koja je tokom predsedavanja EU (samit Brdo) predložila 2030. godinu kao ciljni datum, što nije dobilo širu podršku. Na kraju treba navesti i komesara za proširenje Varheljija koji je početkom svog mandata nagovestio da bi do kraja njegovog mandata (2024) pristupni pregovori trebalo da se završe bar sa jednom od država koje su odmakle u procesu pregovora (drugim rečima, sa Crnom Gorom, ili sa Srbijom, što više ne izgleda realno).

li formalnu podršku većine država članica EU. Stoga je situacija u pristupnim pregovorima Srbije s Unijom u potpunosti otvorena i dalje neizvesna. Imajući u vidu dosadašnje iskustvo, mogli bismo predvideti nekoliko različitih scenarija za nastavak ovog procesa tokom ove decenije:

- **Scenario *status quo***: dijalog između Beograda i Prištine neće suštinski napredovati i biće kao i ranije prekidan povremenim kriznim situacijama na Kosovu. Srbija će nastaviti da simulira proces reformi (korak napred – korak nazad) što će biti praćeno postepenim otvaranjem pojedinih pregovaračkih klastera, kao i dosadašnjom finansijskom podrškom (IPA III, odnosno IPA IV nakon 2027). Primena nove metodologije (“phasing in”) pristupnih pregovora omogućiće da Srbija i druge zemlje Zapadnog Balkana koje su uključene u pregovore budu više uključene u neke od internih politika EU (na primer, unutrašnje tržište, transport, infrastrukture i sl), uz njihovo aktivno delovanje u “Evropskoj političkoj zajednici”, Berlinskom procesu i drugim oblicima regionalne saradnje;
- ***Optimistički scenario*** – napredak u dijalogu i usklađivanje sa zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom, kao i radikalnija reformska politika (uključujući i promenu karaktera sadašnje vlasti), omogućiće da Srbija do kraja ove decenije bude uključena u većinu internih politika EU i ostvari delimično institucionalno članstvo u EU (posmatrački status), sa perspektivom završetka pregovora i potpunog članstva u EU oko 2030. godine;
- ***Negativni scenario*** – Srbija će odbaciti dalje pregovore u dijalogu sa Prištinom i pokušati da primeni alternativnu spoljnu i ekonomsku politiku uz podršku vanevropskih sila (Kina, Rusija, pojedine arapske zemlje, Turska). Pristupni pregovori će biti formalno usporeni ili zaustavljeni. Srbija će se naći u specifičnoj formi političke marginalizacije u regionu i u Evropi. Autoritarnost režima će još ojačati.

## **PRILOG: HRONOLOGIJA ODNOSA SRBIJE I EU**

- 5. oktobar 2000**, demokratske promene u Srbiji.
- 8. oktobra 2000**, Vojislav Koštunica kao predsednik SRJ pozvan na samit EU u Bijanicu (francusko predsedavanje), SRJ ulazi u process stabilizacije i pridruživanja.
- jun 2003**, samit u Solunu, potvrđena evropska budućnost država Zapadnog Balkana na osnovu individualnog napretka svake od njih, usvojen princip "regate".
- 10. oktobra 2005**, početak pregovora Evropske unije i Srbije i Crne Gore o zaključenju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.
- 29. aprila 2008**, potpisan Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske unije Srbije (Prelazni trgovinski sporazum (PTS) potpisan uz SSP).
- 19. decembar 2009**, stupio na snagu bezvizni režim sa EU za građane Srbije.
- 22. decembar 2009**, Srbija podnela zahtev za prijem u članstvo EU.
- 12. oktobar 2011**, Evropska komisija je u svom mišljenju o kandidaturi Srbije preporučila da se Srbiji dodeli status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, te da se pregovori o članstvu otvore čim Srbija ostvari napredak u dijalogu sa Prištinom,
- 1. mart 2012**, Evropski savet doneo je odluku da Srbiji dodeli status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji.
- 19. april 2013**, u okviru dijaloga Beograd–Priština usvojen "Prvi sporazum o principima koji regulišu normalizaciju odnosa"

**28. jun 2013**, Evropski lideri na sastanku u Briselu odlučili da pregovori sa Srbijom o pristupanju Evropskoj uniji počnu najkasnije u januaru.

**1. septembar 2013**, SSP stupa na snagu

**21. januar 2014**, u Briselu održana prva međuvladina konferencija između Srbije i EU

**2014–2019**, održano 11 međuvladinih konferencija EU–Srbija na kojima je otvoreno 18 pregovaračkih poglavlja (dva zatvorena)

**jun 2021**, održana 12. međuvladina konferencija EU–Srbija na kojoj usvojena nova metodologija pregovora (po klasterima).

**14. decembar 2021**, na 13. međuvladinoj konferenciji doneta odluka o otvaranju klastera 4 – “Zelena agenda i infrastrukturna povezanost” (s ukupno 4 poglavlja).

# SRBIJA I KINA: NERAVNOPRAVNO ALI (IPAK) BLISKO PARTNERSTVO

Rat u Ukrajini i njegov ishod (kakav god bio) sudbinski će promijeniti geopolitičku mapu sveta i raspored ključnih aktera na njoj. Jedinstveni odgovor zapadne, evroatlanske zajednice na brutalnu agresiju Rusije i zbijanje redova unutar nje, bitna je, ali ne i jedina karakteristika novih prestrojavanja, grupisanja, potencijalnih savezništava s ciljem strateškog pozicioniranja u novim okolnostima. Kad je o tome reč, gotovo sve analize upućuju na Kinu kao mogućeg “dobitnika” krize svetskog poretka. Njenom izbijanju ni na koji način nije doprinela, ali će svakako nastojati da iz tuđih grešaka izvuče maksimalnu, ne samo ekonomsku korist: “Najveća geopolitička promena ovog veka doći će iz Kine, a ne iz Rusije”, izjavio je nedavno bivši britanski premijer Toni Bler, nazivajući to “jednom od najznačajnijih prelomnih tačaka u istoriji”.<sup>544</sup>

Na junskom samitu NATO u Madridu, gde su sve članice u ime obnovljenog jedinstva jednodušno stale iza Sjedinjenih Američkih Država (SAD), Rusija je označena kao “glavna pretnja”, a Kina kao “najveći izazov”.<sup>545</sup>

Kako će se evroatlanska zajednica u budućnosti nositi s tim izazovom, svakako će uticati i na Srbiju. Kina je, naime, iako je od Srbije neuporedivo veća i moćnija zemlja, u bliskim odnosima sa njom. Povezuju ih čak dva sporazuma o strateškom partnerstvu,<sup>546</sup> ogromne kineske investicije u infrastukturu i industriju,

<sup>544</sup> Prema *Politika*, 18. jul 2022.

<sup>545</sup> *Danas*, 1. jul 2022.

<sup>546</sup> Prvi strateški sporazum s Kinom potpisao je predsednik Srbije Boris Tadić, 2009.

kao i lično prijateljstvo predsednika Sija i Vučića (“brat Si”, kako šefa kineske države i partije, često naziva Vučić). Pritisak na Srbiju zbog “malignog uticaja” dalekoistočnog partnera, u slučaju potencijalnog zaoštavanja i moguće konfrontacije Zapada s Kinom, stepenovaće se u skladu sa procenom štetnosti tih odnosa na balkansku i evropsku stabilnost. Da takvi pritisci već postoje potvrdio je u novembru novoizabrani šef diplomatije Ivica Dačić, nakon sastanka s delegacijom Komunističke partije Kine.<sup>547</sup>

Pod pretpostavkom, naravno, da Srbija ne odustane od težnje da postane članica Evropske unije (EU), što je proklamovani geostrateški cilj.

Autoritarni režim kineskog predsednika Si Đinpinga, koji kao šef države i partije (KPK) ima sveobuhvatnu kontrolu nad društvenim, ekonomskim i političkim životom, idealan je uzor upravljanja državom i društvom Aleksandru Vučiću, kao i sve većem broju autoritarnih vladalaca u svetu. Kad je o Srbiji reč, kako pokazuju najnovija istraživanja javnog mnjenja Si Đinping je svetski lider koji ima najvišu ocenu (4,7) među državicima koji su bili na ponudenoj listi, za nijansu bolju i od ruskog predsednika Vladimira Putina (4,4).<sup>548</sup>

## POZICIJA KINE U AKTUELNOM MEĐUNARODNOM KONTEKSTU

Prema poremećaju globalnih razmera, izazvanog ratom na evropskom tlu, Kina se, osim s tradicionalnim oprezom, odnosi i s dugoročnijim geostrateškim promišljanjem.

.....  
 godine; Tadić je takođe promovisao politiku oslonca na “četiri stuba” (Brisel, Vašington, Moskva i Peking), koju je nasledio i prihvatio i Aleksandar Vučić; drugi strateški sporazum potpisan je prilikom boravka kineskog predsednika Si Đinpinga Beogradu, 2016, kad je predsednik Srbije bio Tomislav Nikolić.

547 “Mi ćemo i pored svih pritisaka koji dolaze na neprimeren način nastaviti našu saradnju s Kinom”, izjavio je Dačić; *Politika*, 30 novembar 2022.

548 Istraživanje na temu “Podizanje svesti o stranom autoritarnom uticaju” sproveda je na reprezentativnom uzorku organizacija Novi treći put, u junu 2022; prema *Danas*, 26. jul 2022.



Dok s jedne strane, energetskim aranžmanima s Rusijom (gas i nafta) po, po sebe, povoljnoj ceni, pomaže Putinu da se odupre posledicama drastičnih ekonomskih sankcija evroatlanske zajednice, s druge je strane sve uzdržanija prema Putinovoj ratnoj avanturi. Primerice, dok se u Ujedinjenim nacijama suzdržavala od direktne osude agresije, nije priznala samoproglašene republike Donjeck i Lugansk (što su do sada učinile Sirija i Severna Koreja), kao što nikad nije priznala otopljene delove Guzije (2008), Abhaziju i Južnu Osetiju.

Kako primećuje azijski dopisnik Dela, Zorana Baković, inače jedna od najboljih poznavalaca Kine, plamen koga je Rusija potpalila u Ukrajini, Peking posmatra, umesto da ga gasi, odnosno, "ne-skriveno ga koristi kao geolaboratorijski test kroz koji želi isprobati koliko je još moćna Amerika i usudili se ona otvoriti dva fronta istovremeno, jednog na evropskom, drugog na azijskom tlu".<sup>549</sup>

Još pre izbivanja aktuelne krize, Kina se u velikoj meri profilisala kao zemlja koja na osnovu rastuće ekonomske, političke i, od nedavno i vojne moći traži odgovarajuće mesto u globalnom poretku. Sve do nedavno nije se, međutim, oslanjala na vojne mišiće. Osim kad je reč o najbližem okruženju i naročito, o Tajvanu. Kad je uticajna američka kongresmenka Nensi Pelosi tokom azijske turneje u leto 2022, "svratila" i na Tajvan, Peking je uzvratio višednevnim, do sada neviđenim vojnim manevrima, držeći ostrvo "na nišanu" bojevom municijom.

Zaštitni znak globalnog delovanja Kine poslednjih je godina bio mega projekat "Pojas i put".<sup>550</sup> Nastao u zametku kao pratilac trase srednjevekovnog "puta svile", ambiciozno se sa evroazijskog kopna širio i na druge kontinente od Afrike, sve do Južne Amerike. Kako tvdi predsednik Si, njegova inicijativa donosi dobro svima, stvarajući "zajedničku budućnost čovečanstva". Pri tome naglašava da inicijativa "Pojas i put" nije vojno-politički savez, niti "kineski

549 Delo, 2. jul 2022.

550 Srbija je deo tog projekta od osnivanja platforme *16 plus jedan*, 2014, kao prethodnice ambicioznijeg projekta "Pojas i put".

klub”, već proces... “osmišljen da poboljša svetske obrasce razvoja, globalnu upravu i privrednu saradnju”.<sup>551</sup>

Evroatlanski blok ne krije zabrinutost i vojnim jačanjem dalekoističnog zmaja i njegovog delovanja i uticaja u indo-pacifičkom regionu. Kako primećuju neki analitičari, kineski izazov nikada nije bio toliko visoko postavljen na dnevni red Severnoatlanskog saveza kao što je to bio slučaj na samitu u Madridu 30. juna. U strateškom dokumentu usvojenom na skupu alijanse – kome su prvi put kao posmatrači prisustvovali i dve azijske zemlje, Japan i Južna Koreja – Kina je označena “kao sistemski izazov evroatlanskoj bezbednosti”.<sup>552</sup> Kako je istom prilikom poručio generalni sekretar NATO Jens Stoltenberg, “Kina ne deli naše vrednosti i poput Rusije radi na njihovom potkopavanju”.<sup>553</sup>

## KINA I SRBIJA

Oslanjajući se na tradiciju dobrih odnosa bivše Jugoslavije s Kinom, sve vlasti u Srbiji nakon njenog raspada nastojale su da održe isti kurs. Kad je krajem prve decenije XXI veka i inače kolebljivoj spoljnopolitičkoj orijentaciji Srbije prema EU stavljeno do znanja da će proces pridruživanja biti spor i dug, Beograd se već tada, a pogotovo poslednjih godina okrenuo prema istoku (politički, prema Rusiji, ekonomski, prema Kini).

Osim što savezništvo s globalnim akterom u usponu godi sujeti (svake) vlasti u Beogradu, ono je poduprto i pragmatičnim političkim razlozima. Kina je, uz Rusiju, u Savetu bezbednosti Ujedinjenih nacija “branilac” Rezolucije 1244, odnosno ne priznaje Kosovo (iz unutrašnjih razloga Peking se protivi svakom separatizmu, prvenstveno zbog Tibeta, ali i drugih mogućih pokreta za nezavisnost na zapadu zemlje naseljenog većinski muslimanskim stanovništvom). Za uzvrat, Srbija se u Ujedinjenim nacijama oprezno uzdržava prilikom glasanja o rezolucijama kojima se kritikuje

551 Isto.

552 *Politika*, 1. jul 2022.

553 Isto.

kršenje ljudskih prava u Kini (prvenstveno kad je reč o Ujgurima u provinciji Sindang).

Zajednički interes pokazao se i u želji Srbije da siromašnoj, u mnogome razorenoj privredi obezbedi pouzdane finansijske injekcije i, nastojanju Kine da svoje prepunjene devizne rezerve uloži što bliže evropskom tržištu. Otkako je početkom prošle decenije u Beogradu otvoren Pupinov most preko Dunava, kao prva direktna kineska investicija u Srbiji, Kina je investicijama, kupovinom kompanija i kreditima duboko ušla u ovdašnju ekonomiju. Osim što je kupila Železaru Smederevo (Kompanija HIBIS), još je značajniji bio njen ulazak u Rudarsko-topioničarski basen Bor i njemu pridruženi rudnik zlata Čukaru peki. Kako podseća otpravnik poslova kineske Ambasade u Beogradu Tien Išu, ove dve kompanije su 2021. godine rangirane kao prvi i drugo najveće izvozno preduzeće u Srbiji.<sup>554</sup>

Kineski investitori učestvuju u modernizaciji putnih koridora, pruge Beograd–Budimpešta, planiranoj izgradnji beogradskog metroa, kanalizacionih mreža u nekim gradovima... Ukupna vrednost već realizovanih projekata, onih koji su u toku, kao i onih koji se planiraju iznosi 8 milijardi evra, obelodanio je Aleksandar Vučić prilikom susreta s kineskim ministrom spoljnih poslova Vang Jijem.<sup>555</sup> Ugovori s kineskim partnerima uglavnom su međudržavni, što podrazumeva njihovu netransparentnost i, po svim indicijama sudeći, imaju koruptivnu pozadinu. Dok su uslovi pod kojima su ugovori i projekti sklopljeni nedostupni javnosti, medijski se promovise uloga vodećih ličnosti s obe strane koji su poslove obezbedili.<sup>556</sup>

Uza sve to, kako se najavljuje, do kraja godine trebalo bi da bude potpisan i sporazum o slobodnoj trgovini između dve zemlje.

554 *Politika*, 12. jun 2022.

555 *Politika*, 29. oktobar 2021.

556 Prilikom obnavljanja direktne avionske linije između Pekinga i Beograda u julu ove godine, ambasadorica Kine u Srbiji Čen Bo je naglasila da je njeno otvaranje "rezultat brze realizacije značajnog konsenzusa između predsednika Si Đinpinga i predsednika Vučića za neprekidno unapređenje saradnje nađe dve zemlje"; *Blic*, 17. jul 2022.

Skepticizam komentatora koji tvrde da su privrede Srbije i Kine toliko neravnopravne (na račun Srbije)<sup>557</sup> da je takav sporazum besmislen, racionalizuju ekonomisti. Po njima, uz solidne pregovore, što podrazumeva da se ne prihvate svi kineski zahtevi, Srbija bi mogla da ima koristi od eventualno povećanog izvoza u Kinu. Profesor beogradskog Ekonomskog fakulteta Predrag Bijelić kaže da bi sporazum o slobodnoj trgovini mogao biti šansa za povećanje izvoza Srbije u Kinu, “ako budemo umešno vodili pregovore”.<sup>558</sup>

## U PODREĐENOM POLOŽAJU

Upozorenje profesora Bijelića je zapravo podsećanje na činjenicu da Srbija u namirivanju investicione “gladi”, strane investitore, a pogotovo Kineze ništa ne pita i ništa od njih ne traži. To pogotovo važi za poštovanje domaćih zakona kad je reč o ekološkim standardima i radnim pravima zaposlenih.

Upravo su nedavno neki drastični slučajevi samovolje kineskih investitora i menadžera uznemirili javnost. Krajem prošle godine novinari više nezavisnih medija otkrili su u kineskoj fabrici guma Linglong u Zrenjaninu, koja je još u izgradnji, nedopustiv tretman vijetnamskih, ali i domaćih radnika. Osim nehumanih radnih i životnih uslova, Vijetnancima su bili oduzeti i pasoši, što praktično znači da su bili žrtve trgovine ljudima u cilju radne eksploatacije.<sup>559</sup> Na nehuman i ponižavajući tretman žalili su se i domaći zaposleni koji su tvrdili da, u čekanju na završetak fabrike i radna mesta za koja su kvalifikovani, moraju da rade teške fizičke poslove na građevini.<sup>560</sup>

Sledeći slučaj odnosi se na miniranje planine Starica iznad Majdanpeka. Miniranje izvodi kompanija Zidin iz Bora, čiji

557 Prema zvaničnim statističkim podacima 2020. godine trgovinska razmena između Srbije i Kine iznosila je gotovo 4,5 milijarde evra, s tim što je izvoz bio 822 miliona, a uvoz iz Kine 3,5 milijarde evra.

558 *NIN*, 10. februar 2022.

559 <https://www.danas.rs/bbc-news-serbian-ljudska-prava-fabrika-linglong-slucaj-vijetnamskih-radnika>

560 Dnevnik TV N1, 31. maj 2022.

predstavnicima tvrde da za radove na ovom planinskom vencu koji je prirodna brana između Majdanpeka i rudničkih kopova, imaju sve dozvole, dok lokalni aktivisti koji “brane” planinu tvrde da kineska kompanija radi bez njih, što će reći, bespravno.

Stanovnici Bora i Smedereva često se žale i na otrovne gasove i zagađenost vazduha, povećano oboljevanja građana od bolesti disajnih organa, ali sve to uglavnom ostaje bez odjeka: “...Građani Srbije osećaju da su kompanije iz Kine privilegovane, te da se njihovo rukovodstvo ponaša kao da su ‘vlasnici svega’, ne mareći za životnu sredinu i kvalitet života. Takvo ponašanje je, prema mišljenju mnogih građana Srbije, omogućila servilnost države i činjenje brojnih usupaka na račun stanovništva i lokalnih zajenica”, konstatuje autorka Istraživanja o položaju i percepciji radnika i investitora iz Kine, Maja Bjelos iz Beogradskog centra za bezbednosnu politiku.<sup>561</sup>

## BEZBEDNOSNA SARADNJA

Početkom aprila šest ogromnih kineskih transportnih aviona Y-20 dopremilo je na surčinski aerodrom raketni sistem protivvazduhoplovne odbrane FK-3, koga je Srbija kupila za potrebe svoje vojske. “Vojno neutralni” Beograd je tako povećao broj zemalja iz kojih nabavlja savremeno naoružanje, među kojima su neke na Zapadu, a neke na Istoku (Rusija, u prvom redu). Sada je među njima i Kina<sup>562</sup>, s tim što je Srbija postala prva zemlja u Evropi koja raspolaže ovim kineskim raketnim sistemom.<sup>563</sup>

561 *Danas*, 28. jun 2022.

562 “Nabavkom ovog naoružanja naša zemlja konačno rešava pitanje protivvazdušne odbrane velikog dometa, onog što je tako nedostajalo uoči i u vreme NATO agresije na SR Jugoslaviju 1999. godine. Tada (i kasnije) sanjalo se o ruskom sistemu S-300, ali ti snovi sada postaju stvarnost u vidu FK-3...”; *Politika*, 12. april 2022.

563 “Za Kinu je to još jedan prodor na evropsko tlo”, smatra dr Vuksan Vuksanović iz Beogradskog centra za bezbednosnu politiku. Kako on podseća Kina je pod embargom EU kad je reč o izvozu oružja od masakra na Tijenanmenu (1989), “pa sve dok je taj embargo na snazi, Srbija može biti put kojim ga se zaobilazi”, naglašava on; *Delo*, 11. april 2022.

Ugovor o ovoj kupovini potpisan je još 2020. godine i, kako ističe vojni analitičar Aleksandar Radić, tim aranžmanom “ni Rusija ni Evropa nisu bili oduševljeni”.<sup>564</sup> Kako kaže, Rusija je bila nezadovoljna zbog toga što je predsednik Aleksandar Vučić prethodno bio najavio kupovinu ruskog raketnog sistema, ali se onda opredelio za kineski koji je praktično kopija ruskog S-300. S druge strane, Evropska unija je bila nezadovoljna zbog toga što smatra da zemlje kandidati za članstvo u EU ne bi trebalo da imaju vojnu saradnju s Kinom.<sup>565</sup> Bilo kako bilo, naoružanje je stiglo, kako je pojasnio portparol kineskog Ministarstva spoljnih poslova Žao Liđijan, “u okviru našeg godišnjeg plana saradnje”. “Ovaj projekat ne cilja nijednu treću stranu i nema nikakve veze s trenutnom situacijom”, dodao je on, aludirajući na rat u Ukrajini koji je tada već bio u punom jeku.<sup>566</sup>

Političar Nenad Čanak smatra da je bezbednosno povezivanje s Kinom pokušaj da se (Vučić) dodvori antizapadnim snagama u Srbiji. Po njegovim rečima, pri tome se previđa da “ekonomskom i vojnom saradnjom s Kinom” uvozimo i “kineski način funkcionisanja”.<sup>567</sup>

Bezbednosne saradnja s Pekingom osim na vojnom planu podrazmeva i partnersvo koje godinama unazad traje između policija i odgovarajućih ministarstava dve zemlje. Ona se takođe oslanja na veze koje su postojale još za vreme SFRJ, ali su vremenom dobile na značaju i intenzitetu. I, naročito u kontekstu impresivnog kineskog prodora u sferu naprednih tehnologija budućnosti (veštačka inteligencija, robotika, AT-tehnologija, komunikacija). Ono što prvenstveno razvija za svoje bezbednosne potrebe, Kina deli s prijateljskim zemljama.

To, na primer, važi za “pametne” kamere, koje osim identifikacije lica “očitavaju” i raspoloženje (opuštenost, gnev, pretnju...) osoba koje snimaju (tim se kamerama Kina navodno, uveliko služi

<sup>564</sup> *Danas*, 12. april 2020.

<sup>565</sup> Isto.

<sup>566</sup> *Danas*, 13. april 2022.

<sup>567</sup> Isto.

u nemirnoj provinciji Sindang, gde živi ujgurska manjina). Slične kamere su postavljene i još uvek se postavljaju na ulicama Beograda, na autoputu prema Nišu i na druge lokacije.

Jedan od zajedničkih projekata u međuvremenu, međutim, nije realizovan u potpunosti, ali se po svemu sudeći ostvaruje “na mala vrata”. Pre nekoliko godina naime, naveliko se govorilo i pisalo u medijima, da će “uskoro” ulicama gradova u Srbiji početi da patroliraju i kineski policajci. Ideja, sama po sebi kontroverzna, izazivala je brojne nedoumice i upitnika. Formalno obrazloženje da bi kineski policajci pomagali srpskim u incidentnim situacijama među Kinezima (tuče, krađe, ubistva, prekršaji) kao prevodioci i pružaoci drugih usluga, delovalo je prilično neubedljivo. Ipak, prema nalazima nekih inostranih nevladinih organizacija i u Srbiji postoje kineski “policijski servisi” koji neformalno, navodno, pomažu kineskim građanima prvenstveno kad je reč o ličnim dokumentima.<sup>568</sup>

## BUDUĆNOST S MNOGO UPITNIKA

Srbija je proklamovala priključenje EU svojim osnovnim strateškim opredeljenjem, ali je tokom pristupnih pregovora koji traju već gotovo 10 godina u praksi držala i ostale opcije otvorenim (kolikvijalno, “sedenje na dve stolice”, spoljna politika “na četiri stuba”). Rat u Ukrajini je pitanje pripadnosti Srbije otvorio na još dramatičniji način: većinsko raspoloženje građana je na strani ruske agresije na Ukrajinu, Srbija je jedina evropska zemlja koja nije uvela sankcije Rusiji, a konzervativni nacionalistički blok koji u novom sazivu parlamenta ima reprezentativnu zastupljenost (koalicija Nada, Dveri, Zavetnici) otvoreno traži odustajanje od evropskog puta.

Aktuelna geopolitička dinamika, s puno neizvesnih ishoda i posledica izazov je za mnoge, uključujući i evropske zemlje, koje će nastojati da se u budućem *pazlu* koji je već počeo da se slože

smeste u skladu sa sopstvenim ekonomsko-političkim i bezbednosnim interesom.

Najveći stepen jedinstva globalne zajednice povodom rata u Ukrajini postignut je neposredno po početku agresije, kad je u Ujedinjenim nacijama više od 140 zemalja (uključujući i Srbiju) osudilo agresiju na suverenu Ukrajinu. Međutim, s drastičnim ekonomskim sankcijama Moskvi, evroatlanski blok na globalnoj sceni ostao prilično usamljen. Primera radi, ni Turska koja je članica NATO nije im se pridružila, kao i mnoge druge zemlje koje su inače, značajni međunarodni akteri – od Kine, do Indije, Brazila, bliskoistočnih i afričkih zemalja.

Ukrajinska kriza “prodrmla” je i BRIKS. Ekonomska zajednica zemalja u razvoju (Kina, Indija, Brazil, Rusija i Južna Afrika) koja na globalnoj sceni s promenljivim uspehom deluje 15 godina, održala je 22. juna virtuelni samit, na inicijativu kineskog predsednika Sija. U tom bloku zemalja u razvoju naime, po značaju i globalnom uticaju izdvaja se Kina, čije su ambicije, kako procenjuju neki analitičari, stvaranje planetarnog saveza protiv liberalno-demokratskog poretka predvođenog Amerikom.<sup>569</sup> To se može iščitati i iz poruke koju je šefovima država BRIKS uputio kinski domaćin rekavši “da bi svet trebalo da se suprotstavi jednostranim sankcijama i naporima nekih zemalja da zadrže svoju političku i ekonomsku moć”.

Prema mišljenju nekih kinesih intelektualaca Kina bi trebalo da se okrene golemom kontinentu kome i sama geografski pripada. Među njima je profesor Univerziteta Fudan Huašen koji podseća: “Kako se često kaže, komšije ne mogu da se razidu, oni će uvek živeti zajedno. Kina, Rusija i EU nalaze se na istom evroazijskom kontinentu. Peking i Moskva trebalo bi da učine sve što je u njihovoj moći da razviju odnose s EU na pozitivan način – da održe zajednički ekonomski i bezbednosni prostor u *Velikoj Evroaziji* i, ako je moguće izbegnu podelu i konfrontaciju na evroazijskom kontinentu.”<sup>570</sup>

569 Dragan Bisenić, *Danas*, 9–10. jul.

570 Isto.



## KINESKI UNUTRAŠNJI IZAZOVI

Preuzimanje vodeće uloge u svetskim poslovima, čemu Kina i njen neprikosnoveni lider Si Đinping nesumnjivo teži u ovom se trenutku, međutim, suočava s nemalim unutrašnjim iskušenjima. Ekonomski rast je dramatično usporen: dve godine u svetu jedinstven napor – nulte tolerancije na COVID, što je podrazumevalo apsolutno zatvaranje višemilionskih gradova i industrijsko-trgovinsko-bankarskih centara (od Vuhana početkom 2020, do Šangaja, u proleđe 2022), ispostavio je visoku cenu. Toliku, da je tokom poslednjeg vikenda u novembru 2022, došlo do masovnih demonstracija protiv antipandemijskih mera u velikim gradovima od Šangaja, Pekinga, Guangdžoa i drugih, do više univerzitetskih centara. Neposredan povod je bio požar u jednoj zgradi u Urumučiju, glavnom gradu provincije Sindang (gde živi ujugurska nacionalna manjina) gde je stradalo devet osoba, jer je zgrada zbog COVID-a bila zaključana. S izlivanjem tako masovnog nezadovoljstva kineske vlasti se nisu suočile tokom poslednjih više od 30 godina (nakon masakra na Tiananmenu, u Pekingu 1989).

Osim toga u drugom tromesečju ove godine zabeležen je pad proizvodnje, prvi put nakon više od tri decenije konstantnog uspona. Za zemlju koja je sve probleme godinama “pokrivala” i potiskivala stalnim privrednim usponom, izazovi su utoliko veći.

U prvom redu za apsolutnog gospodara Kine, predsednika Si Đinpinga koji je u oktobru 2022. godine – mimo dve decenije poštovanog pravila o najviše dva mandata na čelu države i partije – treći put izabran za generalnog sekretara vladajuće Komunističke partije (KPK).

## ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Pojava Kine kao sile na Zapadnom Balkanu tokom poslednje decenije jedna je od najznačajnijih geopolitičkih promena u regionu. Time je Kina dodatno proširila svoj globalni uticaj. Poslednjih godina Kina širi svoje delatnosti mimo ekonomije, sada postoji veći angažman u kulturi, akademskoj zajednici, obrazovanju, medijima, pa čak i u nizu političkih partija i lokalnih vlasti. U Beogradu je nedavno otvoren i Kineski kulturni centar.

Geopolitička neizvesnost Zapadnog Balkana okrenula je zemlje regiona da traže druge alternative. Status quo stvara okolnosti za druge zemlje poput Kine da se infiltriraju u ostljive sektore dok su kineski krediti svojevrsna "klopka" za sve dužnike.

Osim što se oslanja na državne aktore, Kina se sve češće fokusira i na nedržavne i lokalne, civilno društvo i sl.

Kineska prisutnost na Zapadnom Balkanu vratila je zapadnu političku zajednicu u region. NATO je promptno primio Severnu Makedoniju i Crnu Goru u svoje članstvo.

Spoljna politika Srbije koja se oslanja na četiri stuba (SAD, EU, Rusija, Kina) usvojena još na početku demokratskih promena kao percepcija jedinstvenog međunarodnog položaja Srbije koja reflektuje, ne samo mentalni sklop, već i frustraciju vezanu za ratno nasleđe devedesetih. Napredna stranka i predsednik Vučić su samo nastavili sa tom politikom i uspeli su da za deset godina vladavine, pre svega zbog međunarodnog konteksta, Srbiji obezbede zavidno mesto na međunarodnoj sceni. Bez obzira na to što je Srbija zvanično opredeljena za evropske integracije, ona nije spremna da prihvati i liberalne vrednosti koje je zapadna politička zajednica nametnula Zapadnom Balkanu (EU, NATO). Kad je reč o Kini, Srbija je najznačajniji kineski *hub* u Evropi, odnosno neka vrsta odskočne daske za evropsko tržište. Zato ne čudi što je njen fokus, između ostalog, na infrastrukturnim projektima.

Ruska agresija na Ukrajinu dodatno je ubrzala geostrateške promene, ne samo za Evropu već i za samu Kinu. Mnogi analitičari ocenjuju da je Kina glavni profiter ovog rata. To, međutim,

nosi i nove izazove za samu Kinu, jer je Rusija, kao njen važan strateški partner, značajno oslabljena ovim ratom, a njegovo sve duže trajanje navodi kineskog lidera Sija na sve uzdržaniji odnos prema ruskom predsedniku Putinu. Turbulentna međunarodna scena značajno je poremetila i njene projekte posebno "Novi put svile".

Kina je geografski suviše udaljena od Srbije da bi ostala njen glavni ekonomski (a i politički) oslonac. Kako stvari stoje svet-ska kretanja će sve više poprimati i regionalni karakter što Srbiju (htela, ne htela) svrstava u evropski kontekst.

Aktulene dileme političkih elita o tome gde Srbija pripada su više izraz nespremnosti da se napravi iskorak i napor ka evropskim integracijama.

S druge strane, ni zapadna politička zajednica nije dovoljno fokusirana na balkanski problem jer ga već decenijama drži pod kontrolom, a ne rešava ga. To ne znači da lokalne elite nemaju najveću odgovornost, ali bi svakako određenija pažnja Zapadnom Balkanu do sada dala značajnije rezultate i u samoj Srbiji.

Zapadna politička zajednica je propustila priliku da pokrene suštinski proces normalizacije u regionu i time stvori pretpostavke za regionalni oporovak. Politika podilaženja Srbiji kao ključnom akteru na zapadnom Balkanu nije do sada dala vidljivije rezultate jer je Srbija i dalje glavni izvor regionalne nestabilnosti. To ne znači da svaka pojedinačna zemlja nema i svoja unutrašnja ograničenja. Jedan od razloga je svakako i instaliranje etničkog principa kao ključnog, bez uvođenja ostalih koji bi relativizirali etničku isključivost.

EU je zakazala jer nije ozbiljno pratila proces implementacije kako mirovnih sporazuma, tako i procesa aproksimacije EU.

Imajući u vidu da su posledice rata u Ukrajini još uvek nesa-gledive, zapadni Balkan kao konstantna neuralgična tačka u Evropi zahteva ozbiljan angažman zapadne političke zajednice koja bi time pokazala da može rešiti zamrznute konflikte na Balkanu bez stalnih ruskih provokacija. To zahteva i rigorozniji stav prema aktuelnom režimu u Srbiji.

# RUSIJA I SRBIJA: ZAJEDNO PROTIV LIBERALNIH VREDNOSTI

Ruska agresija na Ukrajinu bila je svojevrsni katalizator za njeno prisustvo na Zapadnom Balkanu, posebno u Srbiji. Od svih evropskih zemalja Srbija se izdvojila kao jedina koja je stala na rusku stranu, bez obzira što je glasala za rezolucije UN koje podržavaju teritorijalni integritet Ukrajine. To je bila svojevrsna taktika balansiranja pred zapadnom političkom zajednicom koja se u međuvremenu izgubila. Sedenje na više stolica, što je Srbija vešto prakticala, tokom poslednje decenije, svelo se na rusku i kinesku stolicu.

Ekspanzija Rusije na Balkan odigrava se u trenutku kad su zemlje u regionu nekonsolidovane, ranjive, nedovršenih identiteta i stoga podložne uticaju i pritiscima. Rusija je počela da razvija instrumente javne diplomatije s ciljem da paralelno jača i dejstvo meke sile. Kao strateški važna tačka prema Evropi, Srbija je u viđenju Kremlja pogodna da postane "ogledno dobro", na kome bi se ukupna rastuća moć Rusije uspešno manifestovala. Tim pre jer je u Srbiji već dobro pozicionirana. Iako je formalno i egzistencijalno upućena na Evropsku uniju, proruski sentiment dominira kod većine građana Srbije. U javnom i kulturnom životu rusko prisustvo najizrazitije je predstavljeno nastupima predstavnika ruske političke, naučne, kulturne i duhovne (crkovne) elite u medijima, uključujući skupove (najčešće sa geostrateškom i istorijskom tematikom).

Glavni cilj ruskog prisustva na Balkanu je opstrukcija i direktno suprostavljanje širenju NATO (primer ruskog ambasadora u BiH) i EU. Intenzivna infiltracija na najosetljivije delove Balkana

počela je nakon aneksije Krima i uvođenja zapadnih sankcija, da bi vrhunac dosegla nakon agresije na Ukrajinu.

Pri tom se Rusija oslanja na istorijske, kulturne i verske veze koje se u velikoj meri preuveličavaju propagandom i diplomacijom, uz vešto korišćenje i meke moći. Već od 2005, Moskva se aktivno integriše u međunarodno tržište medija. Tada se osniva televizijski kanal *Russia Today*, koji postaje jako uticajan, a *Sputnjik* 2014. Uz to Rusija angažuje i brojne zapadne PR agencije, poznate svetske ličnosti, pomaže desne i leve pokrete i partije. Srpski provladini mediji, bez ikakvih ograda, postaju produžena ruka ruskog prodora i najšireg mogućeg prisustva u političkom prostoru i životu Srbije; to je u najvećoj meri, došlo do izražaja u danima i mesecima nakon agresije na Ukrajinu. To je jedno od objašnjenja zbog čega je u Srbiji toliko jak ruski narativ koji se meri sa onim u samoj Ruskoj Federaciji.

Osnovna poveznica sa Rusijom jeste otpor liberalnim vrednostima, uključujući i ideologiju ljudskih prava. Glavni kritičar ideologije ljudskih prava su Ruska pravoslavna crkva, a na Balkanu Srpska pravoslavna crkva. Pravoslavni teolozi, kao i određene crkve, nemaju afirmativan odnos prema savremenom konceptu ljudskih prava. Smatra se produktom Zapada, njegovih liberalnih vrednosti i individualizma. Ističe se da je prenatraglašeno individualizovan i apsolutizovan i da se nameće sasvim različitim kulturnim, društvenim i političkim miljeima kao univerzalan.

Rusija sistematski podstiče tenzije u regionu, a zapažene su njene aktivnosti u Makedoniji u vreme održavanja referenduma o promeni imena, kao i u Bosni i Hercegovini, gde podržava Milorada Dodika u sprečavanju institucionalizacije na nivou BiH. U Crnoj Gori podržala je državni udar koji nije uspeo, da bi zatim intenzivirala medijsku kampanju preko srpskih medija i određenih političara, partija i Srpske pravoslavne crkve (SPC). Njene mogućnosti u Srbiju su najveće, jer je duboko infiltrirana u SPC, službe bezbednosti, akademsku zajednicu, kulturu, među uticajne pojedince, političare, partije, desničarske pokrete i NVO.

Ruska ambasada s agilnim ambasadorima aktivno učestvuje u političkom i društvenom životu Srbije, promovišući rusko-srpsko prijateljstvo. Nekadašnji ruski ambasador Čepurin je, između ostalog, isticao da je “misija ruskog i srpskog naroda da zajedno s drugim pravoslavnim narodima budu nosioci samobitnosti pravoslavne civilizacije”.<sup>571</sup>

Tu tezu je veoma uspešno širio ruski filozof Aleksandar Dugin koji je čest gost u Beogradu. Uživa veliko poštovanje u akademskoj zajednici.<sup>572</sup> Dugin je na svojim predavanjima u Beogradu isticao da je “središte sveta u Srbiji”, te “da ko kontroliše Srbiju, kontroliše Balkan; kontroliše Balkan, kontroliše ogroman mediteranski strateški region. To je geopolitički aksiom za koji Srbi tako skupo plaćaju u svojoj istoriji”.<sup>573</sup>

Dugin dalje ističe da nacionalne interese Srbije štiti jaka vojska, neutralnost i aktivna politika u organizovanju opšteg balkanskog sistema odbrane i bezbednosti”. Smatra da se ne bi trebalo ograničavati isključivo na teritoriju Srbije, jer treba razmišljati globalno, što znači barem, u razmerama Balkana i dalje na skali istočne Evrope, s pristupom Evroaziji i Bliskom istoku. Jaka Srbija – jak i nezavisan Balkan.<sup>574</sup>

Moskva je takođe vešto instrumentalizovala srpsku frustraciju zbog poraza i neostvarenih aspiracija u regionu. Podržala je njenu

571 “A. Čepurin, Srbi i Srbija u očima ruskog ambasadora”, *Večernje novosti*, Beograd, 2019, str 134.

572 Poovodom ubistva njegove kćerke Darije Dugin, grupa srpskih intelektualaca (njih 50) uputila pismo podrške A. Duginu u kome između ostalog, piše da je o Srbima uvek govorio u superlativima i da je “zadivljen otporom koji je pružen zapadnim centrima moći, tvrdio da su Srbi platili tako visoku cenu jer su oni na braniku slovenskog i pravoslavnog sveta, ali da zbog toga na njih treba računati u budućem poslu stvaranja jedne evroazijske integracione celine. U trenucima kada su Srbi vodili svakodnevnu bitku za golo preživljavanje, kada su zasipani bombama sa osiromašenim uranijumom, kada su bili izopšteni iz međunarodnog poretka, Aleksandar Dugin je bio jedan od onih koji su Srbe hrabрили, podizali im samopouzdanje i poručivali da budućnost može izgledati sasvim drugačije”.

573 [www.scr-standard.rs/2022/09/01/grupa-srpskih-intelektualaca-uputila-pismo-podrske-a-duginu/ibd.com/document/62897651/Aleksandar-Dugin-Srbija-Je-Centar-Sveta](http://www.scr-standard.rs/2022/09/01/grupa-srpskih-intelektualaca-uputila-pismo-podrske-a-duginu/ibd.com/document/62897651/Aleksandar-Dugin-Srbija-Je-Centar-Sveta)

574 [iskra.co/srbija/aleksandar-dugin-geopolitika-je-srpska-sudbina](http://iskra.co/srbija/aleksandar-dugin-geopolitika-je-srpska-sudbina)

interpretaciju raspada Jugoslavije (poricanje bilo kakve odgovornosti Srbije), pa tako ambasador Aleksandar Čepurin piše: “Kao i Rusi u ruskoj imperiji, a kasnije u SSSR, Srbi su u Jugoslaviji činili državotvornu naciju. Sa raspadom obeju država ogroman broj Srba i Rusa našao se van teritorije svojih zemalja, gde su i dan danas podvrgnuti dikriminaciji, povremeno i progonima”.

Prodor Rusije bio je olakšan i činjenicom da su se Evropska unija (EU) i Sjedinjene Američke Države (SAD) dezangazovale na Balkanu nakon 2006, i 2008, zbog finisijske krize, potom Brexita, migranste krize i napokon pandemije COVID. To je od regiona Zapadnog Balkana stvorilo ostrvo nestabilnosti, sposobno da permanentno generiše krize i šire potrebe u Evropi. U svom pohodu na Balkan Moskva posebno ukazuje na pogubnost liberalnih reformi, odnosno zapadnog koncepta demokratije u čemu ima razumevanje lokalnih autoritarnih lidera koji se opiru uređenoj modernoj državi. Tako ambasador Čepurin, kad je reč o Srbiji, ističe da su “liberalne reforme, politika ‘vesternizacije’ od 2000, do 2010. godine doveli Srbiju do sloma socijalne države, deindustrijalizacije i opšteg propadanja”.<sup>575</sup>

Spektar ruske meke moći je posebno obiman i krajnje osetljiv u pojedinim segmentima ekonomije – pre svega u energetskom sektoru, kao i u uticajnom prisustvu u medijima preko kojih se plasiraju dezinformacije, u delovanje crkve, obavještajne mreže, ultradesničarskih organizacija, desničarskih partija i nevladinih organizacija. U tome se koristi veoma promišljeni narativ o zajedničkoj istoriji i bratskim odnosima sa većinski pravoslavnim zemljama, o mističnoj mesijanskoj ulozi itd.

U analizi Beogradskog centra za bezbednosnu politiku navodi se da narativi koje su koristile srpske elite i provladini mediji tokom 2020, i 2021. godine pokazuju da proruski i prokineski narativi igraju ulogu u procesu zarobljavanja države. Forsiranjem ovih

575 “A. Čepurin, Srbija i Srbi u očima ruskog ambasadora”, Beograd, *Večernje novosti*, 2019.

narativa, srpske elite promovišu sebe pred unutrašnjom publikom, jačaju svoju kontrolu, i prolongiraju stanje zarobljene države.<sup>576</sup>

Iako su gotovo sve zemlje Zapadnog Balkana posljednjih godina bile meta proruskih dezinformacionih kampanja, na lokalnom nivou to nije bilo prepoznato kao bezbednosno pitanje. U Srbiji je svakako objašnjenje za to, to što je naprednjačka vlada bila glavni promoter preko medija pod njenom kontrolom.<sup>577</sup>

Sve vidljivije rusko maligno i destabilizirajuće prisustvo na Balkanu vratilo je zapadnu međunarodnu zajednicu na Balkan, posebno nakon ruske agresije na Ukrajinu. S obzirom na fragilnost zemalja Zapadnog Balkana, njegova bezbednost je ponovo dovedena u pitanje, ali ne samo Balkana, već i Evrope. Rusija ima krajnje ograničene čak i teoretske mogućnosti da vojno pomogne Srbiji koja je okružena NATO članicama; one su, na primer, sprečile preletanje aviona ruskog šefa diplomatije Sergeja Lavrova preko njihovih teritorija, i tako osujetile njegovu posetu Beogradu. Ipak Rusija može održavati tenzije, kao što je sada slučaj na Kosovu.

Samo sinergijom i zajedničkim delovanjem SAD, EU i NATO moguće je završiti evroatlanstku integraciju Zapadnog Balkana i trajno neutralisati destabilizirajući potencijal Srbije i Rusije.

## **SNS: PRORUSKA ORIJENTACIJA JE ISTORIJSKO OPREDELJENJE**

Proruska orijentacija u Srbiji je oduvek postojala, imajući takoreći, mitski karakter. Međutim, odnos sa Rusijom u drugoj Jugoslaviji bio je izbalansiran. Tek je se dolaskom Slobodna Miloševića ta veza postala produbljenija i mnogo se očekivalo od Rusije u srpskim ratnim avanturama. Međutim, ni Gorbačov ni Jelcin nisu izašli ususret Miloševićevim očekivanjima. To ne znači da nije postojala veza sa određenim krugovima u vojsci i u bezbednosnim službama. Važna veza bio je i Miloševićeb brat (Borislav) koji je

576 [bezbudnost.org/publikacija/rusija-i-kina-prijatelji-i-braca-zarobljene-drzave-analiza-narativa-u-funkciji-zarobljavanja-drzave](https://bezbudnost.org/publikacija/rusija-i-kina-prijatelji-i-braca-zarobljene-drzave-analiza-narativa-u-funkciji-zarobljavanja-drzave)

577 Helsinški odbor je upozoravao na maligni uticaj još od 2014.



bio saradnik KGB još dok je službovao u jugoslovenskoj ambasadi u Moskvi tokom sedamdesetih godina. Nakon završenog mandata ostao je tamo bez da je ikoga o tome obavestio. Nakon Miloševića, blisku saradnju s Rusijom nastavili su i Vojislav Koštunica, Boris Tadić, vojni vrh i mnogi drugi. "Demokratske vlasti" definišu spoljnu politiku Srbije koja se oslanja na četiri stuba Rusiju, Kinu, SAD i EU. Čak se i ubistvo premijera Zorana Đinđića u mnogim analiza- ma dovodi u vezu sa ruskim službama. Istina je da je demokratska vlast predala najvažniji energetske rasurs, Naftnu industriju Srbije (NIS) Rusiji, što je bio prethodni dogovor Miloševića i vojske. Rusija sada kontroliše ceo energetske sistem u Srbiji i može se reći da je to svojevrsna "energetske aneksija".

Međutim, produbljena prorуска orijentacija koincidira s dolaskom Srpske napredne stranke (SNS) na vlast (2012), koja sistematski promovise rusofilstvo. U jednoj skupštinskoj debati tadašnji predsednik Republike Tomislav Nikolić je rekao: "Ako bi se jednog dana postavilo pitanje hoćemo li biti kolonija Evropske unije ili bilo kakav organizacioni deo Ruske Federacije, odmah bih glasao za ovu drugu varijantu".<sup>578</sup>

Predsednik Rusije Vladimir Putin odlikovao je predsednika Srbije Aleksandra Vučića ordenom Aleksandra Nevskog za veliki doprinos razvoju saradnje dve države (2019). To priznanje retko dobijaju strani državljani. Susreti dva predsednika su bili česti kao i njihovi telefonski razgovori. I tokom agresije na Ukrajinu Vučić se povremeno čuje sa predsednikom Putinom, kojom prilikom razmenjuju mišljenja o situaciji u Ukrajini i dešavanjima oko Kosova. Dogovoreno je da se Srbija redovno snabdeva gasom, kao i da će biti potpisan ugovor na tri godine (dogovor iz maja o.g) Dva predsednika su tom prilikom potvrdila želju za jačanjem strateškog partnerstva zasnovanog na tradicionalno bliskim vezama naroda dve zemlje.<sup>579</sup>

578 [www.klix.ba/vijesti/svijet/nikolic-evropa-ucjenjuje-rusija-pomaze-srbiji/070511033](http://www.klix.ba/vijesti/svijet/nikolic-evropa-ucjenjuje-rusija-pomaze-srbiji/070511033)

579 [www.novosti.rs/vesti/politika/1121201/vladimir-putin-aleksandar-vucic-snaddevanje-gasom](http://www.novosti.rs/vesti/politika/1121201/vladimir-putin-aleksandar-vucic-snaddevanje-gasom)

Susret Aleksandra Vulina, ministra unutrašnjih poslova, s ministrom spoljnih poslova Ruske Federacije Sergejem Lavrovom, ovog leta, bio je iznenađenje za mnoge. Vulin je tom prilikom naglasio da mu je žao što Lavrov u junu nije mogao da poseti Srbiju, istakavši da su “zabranom dolaska ministra Lavrova u zvaničnu posetu Srbiji prekršeni i pogaženi svi principi međunarodnog prava”.<sup>580</sup> Sergej Lavrov je rekao da se dijalog Srbije i Rusije postepeno razvija na svim nivoima bez obzora na složenu međunarodnu situaciju. Posebno je istako da se Vučić i Putin čuju telefonom, upoređuju pozicije i usklađuju korake.<sup>581</sup>

Vulin se susreo i s drugim zvaničnicima, poput ministra odbrane Sergeja Šojgua, koji ga je tom prilikom odlikovao ordenom za zasluge u unapređenju saradnje Srbije i Rusije u oblasti odbrane.<sup>582</sup>

Društveni patriotski pokret “Besmrtni puk” od 2012. godine svakog 9. maja na Dan pobeđe nad fašizmom u Rusiji organizuje marš za žrtve ratova, koji se proširio i na druge države. 2019. godine održan je i u Beogradu, Novom Sadu, Nišu i još osam gradova Srbije. To je deo šireg procesa transformacije kulture sećanja u Srbiji i pokušaj je da se na taj način manipulacijom žrtavama ratova, od 1945. do 1999, ostvari istorijski revizionizam i izjednače žrtve kolaboracionista i žrtve antifašističkog pokreta. Odnosno, da se relativizuju zločini četničkog pokreta u Drugom svetskom ratu i odgovornost Srbije u ratovima na prostoru bivše Jugoslavije devedesetih godina. U tom proruskom projektu Zapad i NATO su u ratu u SR Jugoslaviji 1999, prikazani kao agresor i neprijatelj, a povorku “Besmrtnog puka” u Nišu predvodio je haški osuđenik general Vladimir Lazarević, koji je vodio rat protiv Alijanse.<sup>583</sup>

580 [www.021.rs/story/Info/Srbija/314874/Vulin-u-Moskvi-Lavrovu-hvalio-prijateljstvo-Vucica-i-Putina-Rosteh-delegaciji-delio-medalje.html](http://www.021.rs/story/Info/Srbija/314874/Vulin-u-Moskvi-Lavrovu-hvalio-prijateljstvo-Vucica-i-Putina-Rosteh-delegaciji-delio-medalje.html)

581 [www.danas.rs/vesti/politika/lavrov-vucic-i-putin-se-cuju-telefonom-uporedjuju-pozicije-i-uskladjuju-korake](http://www.danas.rs/vesti/politika/lavrov-vucic-i-putin-se-cuju-telefonom-uporedjuju-pozicije-i-uskladjuju-korake)

582 [www.021.rs/story/Info/Srbija/314874/Vulin-u-Moskvi-Lavrovu-hvalio-prijateljstvo-Vucica-i-Putina-Rosteh-delegaciji-delio-medalje.html](http://www.021.rs/story/Info/Srbija/314874/Vulin-u-Moskvi-Lavrovu-hvalio-prijateljstvo-Vucica-i-Putina-Rosteh-delegaciji-delio-medalje.html)

583 [www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna\\_dokumenta/istrazivanja\\_javnog\\_mnjenja/javno\\_menjnje\\_decembar\\_18.pdf](http://www.mei.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/javno_menjnje_decembar_18.pdf)

## SRPSKA PRAVOSLAVNA CRKVA I RUSOFILSTVO

Pravoslavlje se i kod Srba i kod Rusa čvrsto vezalo za stvaranje države i u oba slučaja tokom brojnih i snažnih kriza države igralo je snažnu integrativnu ulogu u očuvanju nacionalnog identiteta. Revitalizacija religije odvijala se prvenstveno politizacijom religije, odnosno, u kontekstu urušenog identitetskog (socijalističkog) okvira, reafirmisanjem tradicionalnih etničkih i konfesionalnih obrazaca u cilju homogenizacije identiteta u nacionalnim okvirima. Sakralizacija nacionalnog identiteta političkim elitama ojačavala je moć, a verskim elitama je konačno omogućavala dugo iščekivani povratak u javnu sferu i vraćanje bar dela izgubljenih privilegija.<sup>584</sup>

Najjača i najdublja veza s Rusijom odvija se preko Ruske pravoslavne crkve, što je u aktuelnim događajima veoma vidljivo (litije u Crnoj Gori 2022, litije u Beogradu protiv Parade ponosa 2022).

Rusku pravoslavnu crkvu karakterišu izrazito konzervativne vrednosti. Osim toga, zajedno s državom sprovodi agresivnu državnu politiku u susedstvu i, kao što je u sličaju Ukrajine, opravdava agresorski rat protiv nje. Patrijarh Kiril, bliski Putinov saveznik, smatra rat u Ukrajini štitom od Zapada koga smatra dekadentnim, osobito zbog toga što prihvata homoseksualnost.<sup>585</sup> Pokušaj pape Franje da patrijarha Kirila savetuje da ne bude "ministrant" Krmolja nije uspeo, jer je u odgovoru dobio sva njegova opravdanja za rat.<sup>586</sup>

Tokom trodnevne posete Srbiji, polovinom novembra 2014. godine, patrijarh Kiril je izjavio da, kad "ruski čovek dođe u Srbiju, on se zaista oseća kao kod kuće", a da "zajedništvo vere, kulture,

584 Srđan Barišić, "Uloga Srpske pravoslavne crkve u profilisanju državne politike", Potka srpskog identiteta, *Helsinški odbor*, Beograd, 2016.

585 [www.telegram.hr/politika-kriminal/papa-franjo-je-nazvao-partijarha-kirila-putinovim-ministrantom-stigla-reakcija-ruske-pravoslavne-crkve](http://www.telegram.hr/politika-kriminal/papa-franjo-je-nazvao-partijarha-kirila-putinovim-ministrantom-stigla-reakcija-ruske-pravoslavne-crkve)

586 Isto.

veoma bliske istorijske veze, zajednička krv prolivena za zajedničke pobjede, sve to čvrsto povezuje naše narode”.<sup>587</sup>

I Srpska pravoslavna crkva je imala važnu ulogu u mobilisanju srpskog naroda za promene koje je Srbija planirala nakon Titove smrti. Aktivno je podržavala rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Poznato je i da Srpska pravoslavna crkva nikad nije priznavala “avnojevske granice”, smatrajući ih komunističkim i time neodrživim u novim okolnostima. Nakon 2000. godine dobija ogroman javni i medijski prostor i učestvuje u oblikovanju novog vrednosnog sistema, u čemu ima dominantnu ulogu.

Teološko oblikovanje javnog prostora u Srbiji počelo je nakon 2000. godine, kad pravoslavlje s političkim pretenzijama počinje da oblikuje društveni prostor, pri čemu se ugrožavaju prava drugih na sopstveni identitet. Odbacuju se sekularne vrednosti civilnog društva – demokratija, civilno društvo, pluralistički diskurs, sekularna i verska tolerancija i individualna ljudska prava.

Tokom devedesetih unutar SPC dominira svetosavska ideologija koju zastupaju Otačastveni pokret Obraz, Sveti Justin Filozof, Dveri srpske. Sintagma te ideologije je – jedan narod jedne religije u jednoj državi.

Većina desničarskih grupa i intelektualaca zalaže se za “svetosavski identitet srpskog naroda”, kao oslonac na kome “počivaju sve pobjede i nade u oporavak Srbije”. Dominantna nacionalistička elita snažno se opire reformi države i društva pod izgovorom da to uništava srpski identitet.

Završni radovi na izgradnji Hrama Svetog Save karakteriše manifestan vid intenzivne saradnje Rusije i Srbije, odnosno Ruske pravoslavne crkve i Srpske pravoslavne crkve. Čak je oslikavanje Hrama pripalo Rusiji (navodno zbog nedostatka para), projekat vredan 30 miliona evra, a realizovalo ga je 300 ljudi iz Rusije i Belorusije.

2012. godine, tadašnji ruski ambasador u Beogradu Aleksandar Konuzin je odlikovan Ordenom Svetog Save prvog stepena. Isto odlikovanje uručeno je 2008. godine njegovom prethodniku

587 “Patrijarh postao najglasnija opozicija”, *Danas*, 18. oktobar 2011. godine

ambasadoru Aleksandru Aleksejevu. Odlikovane su i mnoge druge značajne ličnosti, poput Dimitrija Medvedeva, predsednika Ruske Federacije, patrijarha moskovskog i sve Rusije Aleksija II, Aleksandra Solženjicina, pisca, nobelovca, Jurija Luškova, gradonačelnika Moskve, Sergeja Šojgua, ruskog ministra za poslove civilne zaštite, vanredne situacije i otklanjanje posledica nepogoda, generala armije, kao i Borisa Kostenskog, generalnog direktora najveće pravoslavne televizijske stanice na svetu, TV Spas u Moskvi.

Ruska pravoslavna crkva podržva SPC u njenom stavu o Kosovu. Tokom susreta sa srpskim patrijarhom u Moskvi, patrijarh Kiril je izjavio da je Ruska pravoslavna crkva saglasna sa stavovima Srpske pravoslavne crkve: "Mi bezrezervno podržavamo pravedan stav Srpske pravoslavne crkve u vezi sa Kosovom i Metohijom i ostaćemo u dijalogu i sa rukovodstvom Rusije i drugih država po pitanju odbrane stava koji delimo sa Srpskom pravoslavnom crkvom".<sup>588</sup>

Ruska pravoslavna crkva je u brojnim prilikama izražavala zabrinutost za srpski narod i manastire i hramove Srpske pravoslavne crkve na Kosovu. Predsednik Odeljenja za spoljne crkvene veze Moskvske patrijaršije mitropolit volokolamski Ilarion je između ostalog izrazio nadu da će biti pronađeno političko rješenje koje neće biti jednostrano, nego će zadovoljiti obe strane, te da je "Ruska pravoslavna crkva uvek dosledno podržavala Srpsku pravoslavnu crkvu i njene interese na čitavoj njenoj istorijskoj kanonskoj teritoriji, uključujući i Kosovo".<sup>589</sup>

Ruska crkva učestvuje u ruskoj anti-NATO propagandi. Uticaj RPC na SPC nosi i rizik po evropsku bezbednost. SPC se koristi kao sredstvo za destabilizaciju i učešće u političkom životu pojedinih država, što je deo taktike koja omogućava Kremlju da realizuje svoje ciljeve na Balkanu (BiH, Crnoj Gori i Makedoniji), krijući se iza maske religije, duhovnosti i zaštite pravoslavnih vrednosti.

588 [www.kurir.rs/vesti/drustvo/895527/patrijarh-irinej-trazi-pomoc-ruskog-patrijarha-za-kosovo](http://www.kurir.rs/vesti/drustvo/895527/patrijarh-irinej-trazi-pomoc-ruskog-patrijarha-za-kosovo)

589 [www.glassrpske.com/lat/novosti/vijesti\\_dana/ruska-crkva-zabrinuta-za-sudbinu-srpskog-naroda-i-svetinja-na-kosovu/379437](http://www.glassrpske.com/lat/novosti/vijesti_dana/ruska-crkva-zabrinuta-za-sudbinu-srpskog-naroda-i-svetinja-na-kosovu/379437)

Mitropolit Ilarion (RPC) je podržao SPC u borbi koju je vodila protiv diskriminatornog Zakona o slobodi veroispovijesti u Crnoj Gori. Izrazio je divljenje litijama i ocenio da je posredi pokušaj nacionalizacije crkvene imovine i njenog prenošenja na nekanonsku crnogorsku crkvu. Govoreći o granicama crkvene jurisdikcije i duhovnim centrima rekao je da se one nikada nisu poklapale sa administrativnim granicama država.<sup>590</sup>

Mitropolit Ilarion je često iznosio političke stavove, pa je tako prilikom jedne posete Beogradu uputio upozorenje predsedniku Crne Gore Milu Đukanoviću da će, ukoliko ne revidira stav o formiranju sopstvene raskolničke crkve, proći kao bivši predsjednik Ukrajine Petro Porošenko.<sup>591</sup>

Andrej Nikolaidis, novinar tvrdi da je “glavni kanal ruskog uticaja na Balkanu – pa i onog kulturnog – Srpska pravoslavna crkva. Glavni, ali ne i jedini. Ruska mreža je prilično široka i razgranata, a čine je mediji, korumpirani političari, analitičari, NVO i, napokon, korisni idioti. Ruska politika – pa i ona kulturna – na Balkanu je prevashodno destruktivna. Ona ne nudi nikakvu novu vrednost. Umesto toga, budi žal za takozvanim “prošlim, boljim vremenima” kada se, navodno, “znao red”. Ona je autoritarna, saborna i imperijalna i u sebi spaja i staljinističke i nacionalističke elemente. U njejoj interpretaciji, koju lako i prirodno prihvataju ovdašnje nacionalističke i klerikalne elite – ne samo one pravoslavne, nego i ona “tvrdo” katolička – “zapad i njegova kultura su zbir zala i ogrješenja o božije zapovijesti i tradicionalni moral”.<sup>592</sup>

590 Митрополит волоколамски Иларион (Алфејев): Напади на Српску Православну Цркву у Црној Гори је напад на канонско Православље, 4.8.2020, *Srpska pravoslavna crkva*, [arhiva.spc.rs/sr/mitropolit\\_volokolamski\\_ilarion\\_alfejev\\_napadi\\_na\\_srpsku\\_pravoslavnu\\_crkvu\\_u\\_crnoj\\_gori\\_je\\_napad\\_na.html](http://arhiva.spc.rs/sr/mitropolit_volokolamski_ilarion_alfejev_napadi_na_srpsku_pravoslavnu_crkvu_u_crnoj_gori_je_napad_na.html)

591 Mitropolit RPC poručio: Đukanović će proći kao Porošenko, 26. maj 2020, *Standard*, Dostupno na: [www.standard.co.me/politika/skandalozno-mijesanje-ruske-crkve-u-unutrasnje-stvari-crne-gore-jukanovic-ce-proci-kao-porosenko](http://www.standard.co.me/politika/skandalozno-mijesanje-ruske-crkve-u-unutrasnje-stvari-crne-gore-jukanovic-ce-proci-kao-porosenko)

592 [zurnal.info/clanak/meki-uticaj-uz-pomoc-djece-crkve-motorista-i-laznih-humanitaraca/23420](http://zurnal.info/clanak/meki-uticaj-uz-pomoc-djece-crkve-motorista-i-laznih-humanitaraca/23420)

## RUSIJA I NATO NA BALKANU

Osim pokoravanja Ukrajine, NATO i zapadni model demokracije postali su glavni ratni cilj Rusije. Tek pre nekoliko godina Rusija je proglasila da je širenje NATO na Balkanu (misli se na Bosnu i Srbiju) protiv ruskih interesa. To se poklapa sa radikalizacijom anti-NATO kampanje u Srbiji koju inspiriše Moskva preko *Sputnika* i drugih medija prisutnih u regionu. To su zdušno preuzeli i srpski mediji posebno oni pod kontrolom Aleksandra Vučića.

Nakon pada Slobodana Miloševića i demokratskih promena Srbija se opredelila za članstvo u EU, što je zvanično i dalje cilj. Srbija je 2003, postala članica Saveta Evrope, a 2006, je sa NATO sklopila Partnerstvo za mir. Od tada saradnja sa NATO, posebno SAD, Velikom Britanijom i Norveškom, napreduje i produbljuje se. Srpski parlament je 2016, doneo odluku o podizanju saradnje sa NATO nakon čega je ratifikovan *Individualni akcioni plan partnerstva Republike Srbije i NATO (IPAP)*.

Mada se Rusija tada nije eksplicitno suprotstavljala članstvu u NATO, isticala je interese Rusije. Ambasador Ruske Federacije u Srbiji, Aleksandar Konuzin, je izjavio: “Poštovaćemo odluku koju ćete sami doneti, ali računamo da će Beograd s poštovanjem prići našim razmišljanjima da bi ulazak u NATO predstavljao pretnju po bezbednost Rusije”.<sup>593</sup>

Jedan od ruskih argumenata protiv NATO članstva Srbije je to što bi time dala legitimitet NATO intervenciji u SRJ 1999, koju je Rusija doživela kao “konačno poniženje” od Zapada. Takođe jedan od argumenata je i to što intervencija nije imala odobrenje SB UN. Rusija tada menja vojnu doktrinu i spoljnopolitički koncept, što koincidira sa Putinovim dolaskom na vlast. Kosovo je jedini pravni argument koga Rusija koristi zbog mogućnosti stavljanja veta na članstvo Kosova u UN. Srbija pak drži Kosovo kao argument za traženje kompenzacije u Republici Srpskoj, tvrdeći da i ona ima parvo na samoopredeljenje. U Srbiji nema svesti da se Kosovo rešava bez

Rusije, da ona u tome i ne pokazuje želju da učestvuje, da se nijednim svojim gestom ne angažuje kako bi se ono rešilo u korist Srbije, kako najšira javnost u Srbiji neosnovano ali bezgranično veruje.

Mada je vojna saradnja sa NATO na veoma visokom nivou, Srbija ima i veoma razvijenu vojnu saradnju s Rusijom, odnosno kako su ministar odbrane Vulin i ruski ambasador Bocan-Harčenko istakli ona je na "istorijskom vrhuncu".<sup>594</sup>

Sporazum o vojnoj saradnji Srbije i Rusije potpisan je krajem 2013. godine. U skladu sa tim sporazumom dve vojske su počele da planiraju zajedničke vojne vežbe, a prva koja je održana bila je "Srem 2014" na poligonu "Nikinci" kod Sremske Mitrovice. Zanimljivo je da je ta vežba održana prilikom prvog dana posete ruskog patrijarha Kirila.

Komercijalni vid saradnje postoji više od deset godina, kupovina ruskog naoružanja postala je dominantna, a zajedničke vojne vežbe, obuka, ruske donacije Srbiji su već ustaljena praksa. Međutim, nije prošao ruski zahtev da se pri srpskom ministarstvu odbrane otvori kancelarija ruskog ministarstva odbrane.

Beogradski centar za bezbednosnu politiku u svojoj analizi ističe da se vojna saradnja između Srbije i Rusije često predstavlja na hiperboličan način od strane provladinih medija sa ciljem samopromocije. Međutim, nedoslednosti koje se tiču vojne saradnje sa Rusijom mediji pod vladinom kontrolom često ne prenose javnosti objektivno. Primer za to je ruska donacija šest lovačkih aviona MIG-29 Srbiji 2017. godine. Iako se ova transakcija formalno kvalifikovala kao donacija, Beograd je i dalje morao da plati Moskvi 185 miliona dolara za njihovu opravku.<sup>595</sup>

594 [www.srbija.gov.rs/vest/479325/vojna-saradnja-srbije-i-rusije-na-istorijskom-vrhuncu.php](http://www.srbija.gov.rs/vest/479325/vojna-saradnja-srbije-i-rusije-na-istorijskom-vrhuncu.php)

595 [bezbednost.org/publikacija/rusija-i-kina-prijatelji-i-braca-zarobljene-drzave-analiza-narativa-u-funkciji-zarobljavanja-drzave](http://bezbednost.org/publikacija/rusija-i-kina-prijatelji-i-braca-zarobljene-drzave-analiza-narativa-u-funkciji-zarobljavanja-drzave)



## RUSKI HUMANITARNI CENTAR U NIŠU

Srpsko ruski centar su od samog formiranja, pre deset godina, pratile kontroverze, među kojima je jedna od najvećih sumnja da je reč o ruskoj obaveštajnoj, pa i vojnoj bazi, na osetljivoj lokaciji, nadomak NATO baze na Kosovu i Metohiji. Zapadni centri ga stalno sumnjiče za obaveštajne delatnosti, posebno zbog toga što traži diplomatski status za svoje zaposlenike. Zbog zapadnog otpora do sada se to nije dogodilo.

Odnos predsednika Vučića prema pitanju diplomatskog statusa Centra svodi se na njegovo balansiranje: "Ukoliko potpiše diplomatski status za niške Ruse kritikovale bi ga pristalice EU, a ukoliko ne potpiše – kritikovali bi ga rusofili". Predsednik navodi da brine o interesima Srbije i da će javnost biti obavestena kad bude bilo promena po ovom srpsko-rusko-niškom pitanju.<sup>596</sup>

Nakon sve glasnijih zahteva da se Srbija zbog ruske invazije na Ukrajinu uskladi sa evropskom spoljnom politikom došlo je do promene odnosa prema Centru. Odluku o tome formalno treba da donese nova vlada nakon formiranja. Međutim, još uvek nema zvaničnih informacija o Centru.<sup>597</sup>

Sumnje u pravu funkciju Centra podhranjuju se i činjenicom da njegov rad nije transparentan. Malo se zna o njegovim konkretnim aktivnostima koje javnosti uopšte nisu poznate. Centar je inače smešten nekoliko stotina metara od niškog aerodroma i na gotovo istoj udaljenosti od auto-puta, pa je samim tim dodatno sporan.<sup>598</sup>

General Momir Stojanović, nekadašnji direktor Vojnobezbednosne agencije Srbije, kazao je da "srž" Centra čini najsavremeniji trener za obuku jedinica protivpožarne zaštite, kakav postoji

596 [www.juznevesti.com/Politika/Vucic-o-diplomatskom-statusu-za-Ruski-centar-u-Nisu-Izmedju-kritika-evrofila-i-rusofila.sr.html](http://www.juznevesti.com/Politika/Vucic-o-diplomatskom-statusu-za-Ruski-centar-u-Nisu-Izmedju-kritika-evrofila-i-rusofila.sr.html)

597 [rs.n1info.com/vesti/demostat-srbija-ce-promeniti-status-srpsko-ruskog-humanitarnog-centra-u-nisu](http://rs.n1info.com/vesti/demostat-srbija-ce-promeniti-status-srpsko-ruskog-humanitarnog-centra-u-nisu)

598 [www.juznevesti.com/Politika/Vucic-o-diplomatskom-statusu-za-Ruski-centar-u-Nisu-Izmedju-kritika-evrofila-i-rusofila.sr.html](http://www.juznevesti.com/Politika/Vucic-o-diplomatskom-statusu-za-Ruski-centar-u-Nisu-Izmedju-kritika-evrofila-i-rusofila.sr.html)

samo u Moskvi.<sup>599</sup> On smatra da “na osnovu ljudskih i materijalnih kapaciteta, nema govora da Centar može da se bavi obaveštajno-izviđačkom aktivnošću. Po svojoj mreži i statusu pre bi Naftna industrija Srbije (NIS) mogla da predstavlja obaveštajni punkt ruske obaveštajne službe”.<sup>600</sup>

Dragan Šutanovac, osnivač Saveta za strateške politike, smatra da srpsko-ruski “humanitarni centar” u Nišu nije opravdao svoje postojanje, a u svetlu sankcija koje su evropske zemlje uvele Rusiji više nema dileme da je neophodno izvršiti suštinske promene koja bi zaista omogućile da taj centar ispuni svoju namenu.<sup>601</sup>

Miloš Kocić, menadžer niške agencije Bulevar nekretnine, ukazao je na nove “dealtnosti” Centra tokom rata u Ukrajini. “Rusi u Niš stižu preko Rusko-srpskog humanitarnog centra, u grupama od po desetak”. Oni se obraćaju njegovoj agenciji za iznajmljivanje stanova, ali se obraćaju i Centru.<sup>602</sup>

Sumnja u aktivnosti Centra ostaju i dalje. Evropski parlament je tražio “da Srbija odmah prekine svu vojnu saradnju sa Rusijom, koja se često kamuflira kao civilne aktivnosti, kao što je ‘regionalni humanitarni centar’ u Nišu”.<sup>603</sup>

Nedavno je sa jednog ruskog portala lansirana vest da će Rusija otvoriti vojnu bazu u Srbiji, što je predsednik Vučić odmah demantovao, kao i ruski ambasador u Beogradu. Međutim, ta vest je ponovo lansirana u ruskom filmu “Srbija – znaci rata”. Reč je o sadržaju koji predviđa novi rat na Balkanu, sugeriše oštre političke podele. U filmu se kao sagovornici pojavljuju predstavnici ekstremno desničarskih organizacija u Srbiji, poput Miše Vacića.

Film je lansiran u vreme pojačanih tenzija na Kosovu, pregovora koji se vode u Beogradu o formiranju nove vlade, ali i u trenutku kad predsednik Srbije upozorava da je Srbija pozornica za posredni rat između Istoka i Zapada. Istovremeno film koincidira i s

599 [www.danas.rs/vesti/politika/cime-se-bavi-rusko-srpski-humanitarni-centar-u-nisu](http://www.danas.rs/vesti/politika/cime-se-bavi-rusko-srpski-humanitarni-centar-u-nisu)

600 Isto.

601 Isto.

602 Isto.

603 Isto.

objavom nove ruske spoljnopolitičke doktrine utemeljene na konceptu “ruskog sveta”.<sup>604</sup>

U jednom delu filma ruski ambasador u Beogradu Aleksandar Bocan Harčenko govori o ruskoj vojnoj bazi u Srbiji sledećim rečima: “S jedne strane, to je suvereno pitanje Srbije, a s druge strane, to je interes Rusije. Ipak, izgradnja vojne baze trenutno nije na našoj agendi”.<sup>605</sup> Bocan Harčenko je doduše naveo da Rusija nema nikakvih zahteva za otvaranje vojne baze u Srbiji, niti je to srpska strana tražila.<sup>606</sup>

Film, kao i pominjanje ambasadora ruske vojne baze, je takođe svojevrsni pritisak na Srbiju posebno u situaciji kad Rusija vojno gubi u Ukrajini.

## SRBIJA I UKRAJINSKI RAT

Rusija je od početka invazije na Ukrajinu intenzivirala diplomatske i druge napore na Zapadom Balkanu, koga Zapad, percipira kao najranjivije područje za eventualne nove ruske akcije. Zapadni mediji i analitičari čak su spekulisali i s mogućnošću otvaranja drugog fronta na Balkanu. Dva su razloga za takvo ponašanje Rusije: da se naškodi i kompromituju EU i NATO i da se proširi sfera uticaja Moskve u Evropi.

Brojne su izjave ruskih ambasadora u regionu koje su istovremeno i pretnje lokalnim liderima. Tako je ruski ambasador u Sarajevu Igor Kalabuhov, s kojim Milorad Dodik ima izvanrednu saradnju, u nekoliko navrata zapretio Bosni i Hercegovini u slučaju da razmišlja o članstvu u EU. Istovremeno su iz Moskve dolazila upozorenja EU da prekine sa “kolonizacijom” Zapadnog Balkan”. Intenzivirani su i napadi na visokog predstavnika Kristijana Šmita, koga je portparolka Ministarstva spoljnih poslova Rusije Marija Zaharova nazvala “varalicom koja nema međunarodnu punomoć”.

604 [www.euronews.rs/srbija/politika/61596/alarm-zbog-ruskog-filma-zloslutno-predvidanje-sukoba-u-srbiji-novi-pritisak-iz-kremlja/vest](http://www.euronews.rs/srbija/politika/61596/alarm-zbog-ruskog-filma-zloslutno-predvidanje-sukoba-u-srbiji-novi-pritisak-iz-kremlja/vest)

605 Isto.

606 Isto.

Sve je jasnija pozicija Srbije u pogledu ruske agresije na Ukrajinu. Naime, osim što se priključila UN rezoluciji o podršci teritorijalnom integritetu Ukrajine i osudi agresije, Srbija je u svakom pogledu uzela stranu Rusije. Očekivanja da bi Srbija mogla uvesti sankcije Rusije, barem ograničene, pale su u vodu. Aleksandar Vučić je izričito odbio Šolcov “oštar zahtev” da uvede sankcije Rusiji.<sup>607</sup>

Predsednik Vučić tvrdi da Srbija neće menjati odnos prema sankcijama koji je zauzela na početku ruske agresije. Rekao je: “To je naša politika i trenutno ne razmišljamo o promeni naše politike. Mislim da su se naše politike koje smo da sada vodili pokazale kao mudre, uprkos svim teškoćama koje smo morali da izdržimo”.<sup>608</sup> Na zajedničkoj konferenciji sa Borutom Paharom u Sloveniji je pak izjavio “da Srbija ima obavezu da se priključi evropskoj spoljnoj politici neposredno pred članstvo u EU, a da Srbiju još niko nije obavestio da je pred članstvom niti vidi da planiraju da nas obaveste”.<sup>609</sup>

Ruski ambasador Bocan-Harčenko javno opominje Vučića i tvrdi da ““Vučić neće promeniti stav o sankcijama Rusiji”. On ističe da “pritisci i pokušaji da se primora Beograd da okrene leđa Rusiji postoji i postojaće”, ali, kako ističe, “na osnovu Vučićevih zvaničnih izjava i ličnih kontakta sa njim, postoji razlog da vjerujemo da je Vučićev pristup u pogledu odbijanja antiruskih mera veoma stabilan i principijelan i da će tako ostati”.<sup>610</sup>

Smatra da orijentacija Srbije ka EU nije upitna, ali da je problem što je Zapad svoje zahteve na evropskom putu prema Beogradu sveo na tri: pridruživanje antiruskim sankcijama, priznavanje

607 [www.politika.rs/sr/clanak/509396/Solc-na-ostar-nacin-trazi-da-se-prikljucimo-sankcijama-protiv-Rusije](http://www.politika.rs/sr/clanak/509396/Solc-na-ostar-nacin-trazi-da-se-prikljucimo-sankcijama-protiv-Rusije)

608 [www.pecat.co.rs/2022/08/srbija-nece-razmisljati-o-uvodjenju-sankcija-rusiji-tvrdi-vucic](http://www.pecat.co.rs/2022/08/srbija-nece-razmisljati-o-uvodjenju-sankcija-rusiji-tvrdi-vucic)

609 [www.euronews.rs/srbija/politika/61092/vucic-posle-sastanka-s-pahorom-kakoda-objasnim-narodu-ako-uedemo-sankcije-rusiji-stavite-se-nekad-u-nase-cipele/vest](http://www.euronews.rs/srbija/politika/61092/vucic-posle-sastanka-s-pahorom-kakoda-objasnim-narodu-ako-uedemo-sankcije-rusiji-stavite-se-nekad-u-nase-cipele/vest)

610 [www.rtcg.me/vijesti/region/374380/vucic-nece-promijeniti-stav-o-sankcijama-rusiji.html](http://www.rtcg.me/vijesti/region/374380/vucic-nece-promijeniti-stav-o-sankcijama-rusiji.html)

nezavisnosti Kosova i smanjenje veza sa rukovodstvom Republike Srpske”. On smatra da su to “zahtevi koji su najosjetljiviji i apsolutno neprihvatljivi za Beograd”.<sup>611</sup> U suštini ovakvim izjavama pothranjuju se srpske aspiracije i očekivanja da će Rusija omogućiti njihovu realizaciju.

Uprkos pritiscima sa obe strane, Beograd još uvek ima percepciju o geostrateškoj relevantnosti, što je samo donekle tačno. Geopolitički značaj Srbije je dosta umanjen okruženjem u kome dominiraju članice NATO. Međutim, potencijal nestabilnosti leži u činjenici da ruske službe neometano funkcionišu, ne samo u Srbiji već i u Bosni i u Crnoj Gori.

Srbija za Rusiju ima politički značaj, jer sa njene teritorije može da utiče na prilike u regionu, posebno preko Srpske pravoslavne crkve. Nedavna kriza na severu Kosova izbila je i brzo zamrla, jer niko nije želio eskalaciju. Beograd podstiče tenzije na severu Kosova već nekoliko meseci i demonizuje kosovskog premijera, navodeći da sprema pogrom Srba sa Kosova. Očigledno je da Rusija podstiče tenzije koje su i dovele do krize.

## IDENTITET SRBIJE

Sva postsocijalistička društva prošla su, ili prolaze kroz krizu identiteta. U tom smislu politika istorije je, kako ističe Milan Subotić, sastavni deo “politike identiteta”, čiji je značaj srazmeran krizi samorazumevanja zajednice, kao i pokušaja razrešenja te krize formulisanjem i nametanjem esencijalističkog kolektivnog, najčešće, nacionalnog identiteta.<sup>612</sup>

Srbija je možda jedna od tih zemalja koja se suočava sa velikim preprekama u sopstvenom samodefinisanju: s jedne strane se obračunava sa socijalsitičkim nasleđem i Jugoslavijom, a s druge, ratnim nasleđem iz devdesetih. Važnu ulogu u kreiranju novog identiteta Srbije ima i Rusija, čije je prisustvo na kulturnoj i političkoj sceni sve izrazitije i sve uticajnije.

<sup>611</sup> Isto.

<sup>612</sup> Milan Subotić, *Napred u prošlost*, Fabrika knjiga, 2010, str. 13.

Rusija pothranjuje srpsku frustraciju i tezu da je Jugoslavija bila srpska zabluda. Isto tako i tezu o veštački stvorenim nacijama, poput, na primer, Makedonaca, Bošnjaka, Crnogoraca. Istovremeno, uticajni proruski konzervativni blok osnažuje rusku komponentu u srpskom identitetu, odnosno doprinosi “rusizaciji srpske nacije”, sa tezom o superiornosti pravoslavne civilizacije, vizantijskog nasleđa, slovenstva, uzajamnoj istorijskoj pomoći. Nikita Bondarjev, ruski ekspert za Balkan je svojevremeno u pismu srpskoj opoziciji istakao da je “najvažnije dostignuće Aleksandra Vučića u tome što je tokom njegove vladavine rusofilstvo u Srbiji postalo mejnstrim. Kritika Rusije i Vladimira Putina u Srbiji danas jednaka je političkom samoubistvu”.<sup>613</sup>

Osim toga, srpski nacionalisti imaju izrazitio antizapadni stav, koji proizilazi, između ostalog, i iz razumevanja da je interes Zapada da dezintegriše srpski nacionalni prostor, odnosno spreči konstituisanje jedinstvene srpske nacionalne države, koja bi bila snažna balkanska politička jedinica oslonjena na Rusiju.

Dominantni deo akademske zajednice, osim što je iliberalan, velike nade polaže u rusku podršku kad je reč o realizaciji “srpskog sveta”. “Srpski svet” kao kovanica ušao je u upotrebu 2013 po ugledu na “Ruski svet”.

## REALNI INTERESI SRBIJE

Procenjujući realne interese Srbije, predsednik Vučić je počeo da menja pravac spoljne politike, čak je najvljena i mogućnost uvođenja sankcija Rusiji. On je u parlamentu izjavio da “nije oduševljen, ali da ne zna koliko ćemo izdržati da ne uvedemo sankcije. Plaćamo cenu što ih nismo uveli, ali to je pitanje političkog opredeljenja našeg rukovodstva”.<sup>614</sup> Ministar spoljnih poslova Srbije Ivica Dačić takođe je rekao da će Srbija preduzeti mere koje su u njenom najboljem interesu: “Osudujemo kršenje teritorijalnog in-

613 [www.vesti.rs/Intervju/Nikita-Bondarev-Zasto-podrzavamo-Vucica-2.html](http://www.vesti.rs/Intervju/Nikita-Bondarev-Zasto-podrzavamo-Vucica-2.html)

614 [www.danas.rs/vesti/politika/vucic-nisam-odusevljen-time-ali-ne-znam-koliko-cemo-izdrzati-da-ne-uedemo-sankcije-rusiji](http://www.danas.rs/vesti/politika/vucic-nisam-odusevljen-time-ali-ne-znam-koliko-cemo-izdrzati-da-ne-uedemo-sankcije-rusiji)

tegriteta Ukrajine i tako smo glasali u međunarodnim forumima, a sasvim drugo je da li ćemo uvoditi sankcije Rusiji. To nije pitanje vremena ili nekog roka, to je stvar koja se tiče naših političkih i ekonomskih interesa. Njima se isključivo rukovodimo kada tretiramo pitanje sankcija Rusiji”.<sup>615</sup>

Ova promena je posledica, kako mnogi navode, delovanja ruske privatne oružane formacije Vagner, koja je pokušala da regrutuje dobrovoljce za rat u Ukrajini tako što su brojni ruski sajtovi objavili na svojim mrežama oglas koji nudi zapošljenje u toj grupaciji. To je vidno uznemirilo predsednika Vučića, pa se odmah oglašio rečima, “što to radite Srbiji? A što zovete iz Vagnera bilo koga iz Srbije kada znate da je to protivno našim propisima”. Još je dodao: “Što da idete u Ukrajinu ili Rusiju? Je l’ smo malo glava izgubili u svim ratovima?”<sup>616</sup>

Često se isticalo da Moskva nema veliko poverenje u Vučića, ali da ga drži na vezi zato što ima tako široku podršku. Moskva ima raznovrsna uporišta u Srbiji (Zavetnici i Dveri koji su parlamentu, kao i brojne desničarske grupacije i opozicione partije, medije, SPC, bezbednosne strukture), preko kojih može delovati protiv Vučića, ukoliko se okrene Zapadu i zauzme oštriji stav prema Rusiji. Predsednik Republike Srpske Milorad Dodik je svakako njihov najjači adut što se svakodnevno vidi, ne samo u Bosni nego i u Srbiji.

SAD promptno reaguju na stalne Dodikove pretnje otcepljenjem tako što se “obavezuju da će nastaviti podržavati suverenitet, teritorijalni integritet i multietnički karakter BiH, te smatrati odgovornim one koji nastoje potkopati institucije BiH i Dejtonski mirovni sporazum”.<sup>617</sup> Reakcije Moskve se uvek svode na pokušaj da se problem Srbije i Kosova poveže sa BiH i napravi paralela.

615 [www.kurir.rs/vesti/drustvo/4095378/ministar-spoljnih-poslova-ivica-dacic-u-intervjuu-za-euractiv-koliko-smo-blizu-ili-daleko-od-uvodjenja-sankcija-rusiji](http://www.kurir.rs/vesti/drustvo/4095378/ministar-spoljnih-poslova-ivica-dacic-u-intervjuu-za-euractiv-koliko-smo-blizu-ili-daleko-od-uvodjenja-sankcija-rusiji)

616 [www.novosti.rs/c/vesti/politika/1192477/vucic-poslao-poruku-rusima-predsednik-grupi-vagner](http://www.novosti.rs/c/vesti/politika/1192477/vucic-poslao-poruku-rusima-predsednik-grupi-vagner)

617 [www.klix.ba/vijesti/bih/washingtonu-stigla-poruka-iz-moskve-zbog-njihove-snazne-podrske-bih/230311018](http://www.klix.ba/vijesti/bih/washingtonu-stigla-poruka-iz-moskve-zbog-njihove-snazne-podrske-bih/230311018)

Moskva se oglasila i povodom prihvatanja francusko-nemačkog plana. Istoričarka i politički analitičar Anja Filimonova tim povodom je izjavila da “za Srbiju to znači konačni udarac srpskom nacionalnom identitetu, koji je zasnovan na Svetolazarevskom (Kosovskom) zavetu, od kojeg se Srbi nikada neće oporaviti”<sup>618</sup>

Predsednik Putin je poslao “preteće” pismo Vučiću povodom Dana državnosti Srbije: “Nacionalni interesi nisu predmet cenkanja, Beograd razume nezavisnu vrednost rusko-srpskog strateškog partnerstva i zato se uzdržava od praktičnih mera na štetu naših odnosa. Logika nalaže da bi suprotan izbor neizbežno nosio nepopravljivu štetu samoj Srbiji. Znamo kakva je istrajnost Beogradu potrebna da nastavi da radi sa nama – naravno, u interesu svoje države – pod najžešćim pritiskom Vašingtona i Brisela sa drugovima koji daju sve od sebe da uvuku Srbiju u svoj antiruski front. Njihov stvarni cilj nije da ‘stabilizuju’ region, već da slome političku volju srpskog rukovodstva i, pre svega, da ga primoraju da se pridruži režimu sankcija Rusiji”<sup>619</sup>

Ovakvo ponašanje zvanične Moskve svakako je bilo upozorenje i da se Moskva vodi samo svojim diplomatskim, političkim i ekonomskim interesima. Međutim, bez obzira na neke promene u orijentaciji predsednik Vučić još nije prelomio svoj odnos prema evropskom sporazumu. Pre svega, jer još nije pripremio javno mnjenje za dogovor (zakasnio je) i ima mnogo razloga da se zadrži statusa quo. Srpska elita već računa na promene u Beloj kući i zato će pokušaj odlaganja biti glavna taktika, mada ne treba izgubiti iz vida mogućnost stvaranje kriza i eskalacija poput onih tokom 2022. godine.

618 [politicki.rs/analiza/filimonova-kako-je-vucic-isao-korak-po-korak-do-izdaje-kosova-srbije-i-rusije](https://politicki.rs/analiza/filimonova-kako-je-vucic-isao-korak-po-korak-do-izdaje-kosova-srbije-i-rusije)

619 [www.danas.rs/vesti/politika/sta-pise-u-cestitki-koju-je-putin-uputio-vucicu-povodom-dana-drzavnosti](https://www.danas.rs/vesti/politika/sta-pise-u-cestitki-koju-je-putin-uputio-vucicu-povodom-dana-drzavnosti)



## ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Rat u Ukrajini bacio je sasvim drugačije svetlo na proces proširenja EU, jer se od zemalja kandidata traži da zauzmu konkretan stav za ili protiv rata u Ukrajini. EU je postala obazivnija prema Zapadnom Balkanu i insistira na usaglašavanju njihovih stavova sa njenom spoljnom politikom.

Srbija u suštini nema spoljnu politiku niti je do sada usvojila strategiju o spoljnoj politici u Skupštini. Njena spoljna politika je izraz njenih frustracija i nesposobnosti da prihvati novu realnost. Spoljna politika koja se oslanja na četiri stuba (EU, Kina, Rusija i SAD) ukazuje da se Srbija nije odredila prema svojoj budućnosti. Još uvek je na snazi politika koja je dovela do brutalnog raspada Jugoslavije. "Srpski svet" se aktivno sprovodi u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini.

Držanje Srbije uz Rusiju znači održavanje klerikalno totalitarnog sistema koji proizvodi strahove od drugačijeg i održava status quo. Država i SPC sistematski promovišu i sugerišu takav stav. Kosovo služi samo kao moneta kojom se koriste i Srbija i Rusija, a ustvari ga zloupotrebljavaju.

Bezbednosni i ekonomski interesi Srbije su vezani za Zapad. Srbija je već okružena EU i NATO zemljama i kao usamljeno ostrvo čeka na promene geostrateških odnosa koji bi omogućili realizaciju njenih aspiracija, kao i vodeću ulogu u regionu. Ukoliko Srbija ne zauzme jasan stav u odnosu na Rusiju trpiće ozbiljne posledice, što će se odraziti i na njen ekonomski opstanak, na direktne strane investicije i generalno ekonomski i društveni napredak.

Ruska politika sabotira napredak Zapadnog Balkana prema EU; ona će nastojati održati disfunkcionalnost zemalja Zapadnog Balkana. Jer, ruska uloga na Balkanu nije značajna po ekonomskom angažmanu, osim u energetsom sektoru. Rusija je ogledalo ovdašnjih neuspelih transformacija i tranzicija. Savezništvo sa Rusijom bazira se na frustraciji i otporu vrednostima na kojima počiva savremena Evropa. Srpska javnost koja većinski i dalje podržava i Rusiju i Putina, uopšte ne shvatajući i ne razmišljajući

o tome šta za Srbiju znače odnosi sa EU i gde bi se Srbija našla u slučaju prekida odnosa sa Unijom, na primer, od viza do investicija.

Samo dok balkanske zemlje veruju u vojno prisustvo SAD u Evropi, napredak evropskih integracija i priklanjanje zapadnoj strani jesu garancija za održivu stabilnost i bezbednost regiona. U suprotnom, Balkan još uvek ima potencijal za ratne sukobe, posebno ukoliko ruski maligni uticaj ostane prisutan.

Bosni i Hercegovini i Kosovu je potreban put ka članstvu u NATO-u, a prozapadnim snagama u Crnoj Gori nužna je čvršća podrška koja bi uklonila promoskovske nacionaliste koje promoviše srpski predsednik.

Zapadnom Balkanu su potrebne jasne, bez odlaganja, mere i geopolitičke oduke Brisela, poput onih koje su se, sada se vidi koliko su bile dalekovidne i delotvorne, svojevremeno odnosile na Bugarsku i Rumuniju.

# ODNOSI SA SAD

Odnosi Amerike i Srbije u širem vremenskom kontekstu su vrlo stabilni i postoji kontinuitet, bez obzira na povremene probleme i nerazrešena pitanja, pre svega ona koja se odnose na devedesete godine prošlog veka, odnosno raspad Jugoslavije.

Ratovi u bivšoj Jugoslaviji devedesetih, sankcije tadašnjoj Saveznoj Republici Jugoslaviji (SRJ), NATO intervencija 1999, kao i potonje priznanje i dosledna podrška nezavisnosti Kosova presudno su odredili odnose između Srbije i Sjedinjenih Američkih Država (SAD), kao i njihovu percepciju u javnom mnjenju u Srbiji.

SAD su među prvima priznale nezavisnost Kosova (2008) i smatraju se najjačim partnerom Prištine. Pregovore između Beograda i Prištine vodi Evropska komisija, ali u njima učestvuju i američki zvaničnici koji tim pregovorima, pogotovo u aktuelnim okolnostima, daju težinu (od Filipa Rikera, Metjua Palmera, Ričarda Grenela do Gabrijela Eskobara).

Ulazak Donalda Trampa u Belu kuću promenio je paradigmu tih odnosa i na neki način ohrabrio ili podstakao (svojom nezainteresovanšću) promenu formata u pregovorima Beograd–Priština s namerom da pregovori obuhvate opciju podele Kosova. Nemačka je taj plan onemogućila 2019. godine. Beograd je “navijao” za Donald Trampa, s nadom da će na sledećim izborima pobediti neko poput njega.

Vašingtonski sporazum potpisan 2019, uneo je nedoumice u pogledu orijentacije Srbije. Srbija se upustila u komplikovanu geopolitičku igru kojoj, po svoj prilici, nije bila dorasla. Reč je o geopolitičkoj pobedi Amerike, jer “sporazum”, kako je isticao Grenel, “udaljava Srbiju i od Rusije i od Kine”. Ali, i od Nemačke i nekih drugih zemalja Evrope.

Vašingtonskim sporazumom SAD su pokušale, kako ističe Duško Proroković, da promene spoljnopolitički kurs Srbije. Odnosno, usmeren je na udaljavanje Beograda od Pekinga i Moskve, dva

strateška partnera Srbije.<sup>620</sup> To Srbiju stavlja u nepovoljan odnos sa strateškim partnerima, pre svega, s Kinom, jer je sporazum najviše usmeren protiv nje. Predsednik Donald Tramp planira potpuni prekid ekonomskih i političkih odnosa sa Kinom, i tražiće da to učine i druge zemlje, uključujući i Srbiju.<sup>621</sup>

U komentaru *Fajnenšal tajmsa* se ukazuje na važnu dimenziju vašingtonske diplomatije koja pojačava veze sa malom, ali centralnom zemljom na periferiji EU čija se ekonomija sve više vezuje za ekonomiju Kine. A, Srbija je jedna od bitnih zemalja kineske inicijative Put svile.<sup>622</sup>

Sporazum postignut u Vašingtonu, 2020. godine, koga su na posebnim papirima, svako sam za sebe (i ne u sasvim istovetnom tekstu), potpisali Vučić i Hoti, zvanično je Sporazum o normalizaciji ekonomskih odnosa Srbije i Kosova. Ovom sferom i konkretizacijom pojedinih mera bavi se sedam tačaka od njih ukupno 17.

Aktuelni ambasador Srbije u SAD Marko Đurić ističe da je do njegovog imenovanja (2020) došlo u pravom trenutku, jer smo “na pragu redefinisavanja srpsko-američkih odnosa, koji bi, i pored neprijateljstva iz bliske prošlosti i nesuglasica koje i danas imamo o nekim važnim pitanjima, trebalo da se vrate u kolosek starog prijateljstva i savezništva”. Dodao je i da je “interes Srbije da popravi imidž i uspostavi nove kanale saradnje u Americi, što nije odstupanje od politike neutralnosti, već njeno upotpunjavanje.”<sup>623</sup>

Tako Vuk Drašković, predsednik SPO i pisac, smatra dobrodošlim povratak Amerike, jer se “vraća sa investicijama vrednim nekoliko milijardi dolara, teži pomirenju, gledanju u budućnost...” i dodaje da “u Vašingtonu žele da se odmrznu i reše svi zamrznuti konflikti iz ratnih devedesetih.”<sup>624</sup>

620 [informer.rs/svet/balkan/558544/nametanje-resenja-srbima-proslost-vojna-neutranost-stit-nova-struktura-moci-svetskoj-politici-menja-politicku-realnost](https://informer.rs/svet/balkan/558544/nametanje-resenja-srbima-proslost-vojna-neutranost-stit-nova-struktura-moci-svetskoj-politici-menja-politicku-realnost)

621 Ibid.

622 “Serbia cultivates both US and China in superpowers’ Balkans tug of war”, *Financial Times*, 11. oktobar 2020.

623 “Ujedinili smo posvađane Srbe na Kosovu i Metohiji”, *Politika*, 18. oktobar 2020.

624 “Amerika u Srbiji”, *Politika*, 29. septembar 2020.

Mnogi takođe misle da je politika predsednika Vučića promišljena i zdravorazumska, kao i da je predsednik dobro anticipirao odnose u svetu, s time da se Srbija bori za svoju samostalnost u odlučivanju i vođenju politike. Tako Zlatko Lutovac, ekonomista, smatra da “između puta svile, evropskog investicionog plana i Vašingtonskog sporazuma, srpska država bira svoj put ne odbacujući nijedan drugi”.<sup>625</sup>

## DOLAZAK KRISTOFERA HILA

S promenom administracije u Vašingtonu, dolaskom Džozefa Bajdena na njeno čelo i naročito nakon ruske agresije na Ukrajinu, SAD su u svoj evropski fokus ponovo uvrstile Balkan. Mnogi komentatori u Srbiji pozdravili su taj povratak, zbog toga što evropeizacija Zapadnog Balkana nije uspela. Već tokom izborne kampanje predsednik Bajden je najavio povratak SAD na Balkan sa mnogo ozbiljnijom strategijom završavanja “nezavršenog posla” na Balkanu. Implementacija te strategije koincidira s ruskom agresijom na Ukrajinu što dobija sasvim novu dimenziju, jer se Balkan u tom kontekstu prevashodno tretira i kao bezbednosni problem.

Srbija je od početka ruske agresija pred izborom da se opredeli na kojoj je strani. Međutim, mada Vlada i predsednik Vučić uporno ponavljaju posvećenost članstvu EU i regionalnim integracijama, Srbija se i dalje opire pritisku da uvede sankcije Rusiji i da prekine veze koje su tokom poslednjih deset godina u velikoj meri dovele do rusifikacije u javnoj i medijskoj sferi. Taj stepen rusifikacije je u datim okolnostima profilisao javno mnjenje kao izuzetno antizapadno i antiameričko.

Bajdenova administracija je imenovala za ambasadora u Beogradu Kristofera Hila (došao u Beograd krajem marta 2022) sa misijom da pridobije predsednika Vučića da se pridruži Zapadu. Ambasador Hil je tokom prve godine boravka u Srbiji gotovo svakodnevno nastupao u beogradskim medijima, naglašavajući da bi Srbija trebalo da postane član EU i da SAD i EU očekuju da se Srbija

625 “Srbija sa sobom i svetskim silama”, *Politika*, 21. oktobar 2020.

priključi sankcijama Rusiji, kao i da nema razloga da podržava napad na suverenu zemlju, ali da sama odlučuje o tome i da nema pritisaka,<sup>626</sup> s time da Srbija mora dobro da razmisli o tome gde su njeni interesi i da prizna da oni leže na Zapadu.<sup>627</sup> Zato je često ponavljao da je potrebno da Beograd uskladi svoju politiku sa EU. Ako je potrebno progutati gorku pilulu, bolje to uraditi odmah.<sup>628</sup>

U periodu od 2001, do 2015, SAD su uložile više od 728 miliona dolara za podsticaj ekonomskog rasta, jačanje pravosudnog sistema i unapređenje uprave u Srbiji.<sup>629</sup> Srbija veoma tesno saraduje s Nacionalnom gardom grada Ohaja u okviru NATO partnerstva, od 2006. U međuvremenu Srbija je pristupila IPAP, što je korak do članstva u NATO. U srpskim medijima ova saradnja nije prisutna.

Uprkos naporima američke ambasade u Beogradu da u okviru kampanju "Vi ste svet", koristeći spotove o poznatim Srbima (poput Nikole Tesle, Mihajla Pupina, Borislava Pekića, Mihajla Vujića i drugih), javno mnjenje se još nije promenilo. Ruska agresija je samo doprinela još većoj kritičnosti prema SAD koje većina doživljava kao glavnog krivca za rat u Ukrajini.

Brojne su izjave koje ukazuju na to da su SAD odlučne napraviti sve da potisnu Rusiju sa Balkana i da Srbiju što više vežu za Zapad. U tom smislu paralelno se radi i na ekonomskoj podršci Srbiji i Zapadnom Balkanu, što ima za cilj da se zaustave regresivni trendovi i region okrene evrointegracijama.

626 [www.danas.rs/vesti/politika/kristofer-hil-ako-mislite-da-ce-rusija-pomoci-u-vezi-sa-kosovom-razmislite-ponovo](http://www.danas.rs/vesti/politika/kristofer-hil-ako-mislite-da-ce-rusija-pomoci-u-vezi-sa-kosovom-razmislite-ponovo)

627 [autonomija.info/hil-srbija-mora-dobro-da-pogleda-gde-su-joj-nacionalni-interesi](http://autonomija.info/hil-srbija-mora-dobro-da-pogleda-gde-su-joj-nacionalni-interesi)

628 [www.danas.rs/vesti/politika/kristofer-hil-ako-treba-srbija-da-proguta-gorku-pilulu](http://www.danas.rs/vesti/politika/kristofer-hil-ako-treba-srbija-da-proguta-gorku-pilulu)

629 [www.021.rs/story/BBC/327068/Politika-Srbija-i-Amerika-obelezile-140-godina-diplomatskih-odnosa.html](http://www.021.rs/story/BBC/327068/Politika-Srbija-i-Amerika-obelezile-140-godina-diplomatskih-odnosa.html)

## **ZAKLJUČCI I PREPORUKE**

Povratak SAD na Balkan mnogi komentatori su pozdravili, jer je „evropska budućnost potrošena i bezvredna ne samo zbog institucionalne blokade, već i zato što većina u EU ne vidi Srbiju kao članicu“.

Prioritet aktuelne američke diplomatske ofanzive je zatvaranje otvorenih regionalnih pitanja, pre svega, kosovskog. Dinamika ostvarivanja ciljeva još uvek je podložna mnogim izazovima i u tom smislu neizvesna.

# TURSKA: REGIONALNA SILA NA BALKANU

Nakon kraja hladnog rata devedesetih godina prošlog veka, Turska je tražila veći prostor za realizaciju svoje viševektorne i ambiciozne spoljne politike. Već je predsednik Turgut Ozal imao viziju o Turskoj kao regionalnoj sili koja je Zapadni Balkan percipirala kao važnu "geostratešku kapiju" ka Evropi. Turska kao važna članica NATO dodatno se uklapala u takvu viziju. U međuvremenu Turska je postala epicentar nove geopolitičke realnosti u nastajanju što pokazuje i njene globalne ambicije.

Turska je već izrasla u relevantnu regionalnu silu, što po svojim teritorijalnim, demografskim, vojnim i ekonomskim potencijalima svakako jeste. Njene globalne strateške aspiracije za XXI vek definisao je bivši premijer i ministar inostranih poslova Ahmet Davutoglu u svojoj knjizi *Strateška dubina* (*Stratejik Derinlik*) iz 2000. godine. Davutoglu je istakao da je Turska pozicionirana u centru glavnih "geokulturnih basena", Zapada, Bliskog istoka, Balkana i centralne Azije, te da bi stoga trebalo da kreira dinamičnu i proaktivnu spoljnu politiku u svakoj od ovih geografija. Turska, kako ističe Davutoglu, mora, pre svega, pratiti globalne i regionalne ravnoteže, jer ima značajnu stratejsku prednost kao zemlja koja je i bliskoistocna i istočnomeditranska i kavkaska zemlja.<sup>630</sup> A, bezbednost Balkana se sve više poistovećuje s bezbednosnim parametrima zapadne granice Turske.<sup>631</sup>

Međutim, Davutogluova vizija stvaranja onoga što bi ličilo na neoosmanski prostor sukobila se sa realnošću, ne samo na Biskom istoku već i u širem susedstvu. Čak je u međuvremenu i privlačnost članstva u Evropsku uniju (EU) izbledila, uprkos formalnom

630 Ahmet Davutoglu, "Stratejska dubina", *Službeni glasnik*, Beograd, 2014, str. 295.

631 Isto. str. 135.



procesu priključivanja koji traje decenijama. Evropa se okrenula sebi i još uvek je nespremna da apsorbuje Tursku i muslimanski identitet. Orhan Pamuk, turski nobelovac, je svojevremeno rekao da milioni Turaka punim srcem veruju u Evropsku uniju, da ne može da zamisli Tursku bez evropske perspektive, ali ne veruje isto tako ni u Evropu bez turske kandidature.<sup>632</sup>

Istanbulski ekonomista i politički komentator Atila Ješilada smatra da je neoosmanizam pusti san političke elite u Turskoj.<sup>633</sup> On ističe da je Balkan jedan od primarnih ciljeva turske ekspanzije na dva načina. Najpre, jer Turci žive u iluziji da ih njihove bivše kolonije poštuju i da tamo mogu širiti biznis i svoj politički uticaj i drugo, zbog komplementarnosti ekonomskih potreba.<sup>634</sup>

Predsednik Turske Redžep Taip Erdogan na unutrašnjem i spoljnom planu sprovodi politiku koju zasniva na tzv. erdoganizmu, kao političkoj filozofiji i stiliu upravljanja. To je neka vrsta ideološke mešavine turskog nacionalizma, političkog islama i antizapadnjaštva. To se odrazilo posebno na spoljnu politiku. Tokom poslednjih godina bilateralne veze između Turske i EU obeležile su turbulencije. Brojna sporna pitanja pojavila su se u odnosu između Ankare i zemalja članica EU. Turska je u međuvremenu iz uloge ključnog političkog partnera EU, prešla u strateškog rivala, što je u velikoj meri posledica, ne samo njenih većih aspiracija, već i dugogovišnje opstrukcije njenog članstva u EU. To međutim, ne znači da brojni zajednički interesi ne postoje. O tome kako će se ti odnosi dalje odvijati zavisice i od predsedničkih izbora sledeće godine. Naime, i za Sjedinjene Američke Države (SAD) i za EU zbog mnogih nesaglasnosti (i u okviru NATO) Turska je postala zemlja sa kojom se postupa oprezno, s jedne strane, jer je važna članica NATO (sa najvećom vojskom) i, s druge, zbog iliberalnih vrednosti koje je udaljavaju od liberalnog sveta.

Turska je intenzivirala svoje aktivnosti na Balkanu, između ostalog, i kao alternativu EU. Neki lokalni lideri (Edi Rama,

632 Orhan Pamuk, "Kofer mog oca", Nova knjiga, Crna Gora, 2017.

633 [www.dw.com/sr/turska-tra%C5%BEi-prodor-na-balkan/a-40857023](http://www.dw.com/sr/turska-tra%C5%BEi-prodor-na-balkan/a-40857023)

634 Isto.

Aleksandar Vučić, Sulejman Ugljanin, Bakir Izetbegović) takođe koriste Tursku, kako bi parirali EU i njenom oklevanju u pogledu proširenja. Boško Jakšić, novinar *Politke*, ističe da u temelju politike Ankare prema regionu stoji pre svega pragmatizam: ekonomija i politički interes, plus posredničke usluge koje mogu da pomognu globalnom kredibilitetu turske diplomatije.<sup>635</sup>

## TURSKE AMBICIJE NA BALKANU

Nekoliko stoleća turske dominacije na Balkanu ostavilo je duboke tragove u balkanskim zemljama, ali i u samoj Turskoj, jer su uticaji bili obostrani. Balkan ranije nije bio glavni turski spoljno-politički interes i prioritet, jer se tek posle pada komunizma Turska počinje aktivnije da se bavi balkanskim zemljama, kako na političkom, tako i na ekonomskom planu.

Balkan je za Tursku prioritet ne samo iz političke, ekonomske i geografske perspektive, već i kao deo istorijskih, kulturnih i ljudskih veza sa regionom. Balkan je ključna geografska veza Turske sa Evropom, koja je imala važno mesto u istorijskom procesu koji je oblikovao tursku naciju. To je svakako potencijal za njenu ulogu u regionalnoj integraciji i njenoj aspiraciji da postane članica EU.

Tokom brutalnog raspada Jugoslavije i srpske agresije, Turska je stala na stranu svih novonastalih zemalja. Tako je među prvima priznala Makedoniju, koja se našla u veoma nenaklonjenom okruženju, praktično sa svih strana. Kako se JNA povukla iz Makedonije, ostavljajući je potpuno razoružanom, Turska joj je ponudila garancije bezbednosti. Od nastanka novih odnosa na Balkanu, Turska je pružala podršku i Albaniji u njezinom sporu sa Grčkom i Srbijom, a podsticala je i dobre odnose s Makedonijom.

Odnosi sa Srbijom bili su loši tokom njene agresije na Hrvatsku i BiH, a bili su na najnižoj tački tokom NATO intervencije 1999. godine, u kojoj je učestvovala i Turska. Diplomatski odnosi praktično su prekinuti kad je Turska među prvima priznala nezavisnost Kosova. Srbija je tada povukla ambasadore iz svih država koje su

priznale Kosovo. Nakon toga odnosi su se postepeno popravljali, sve do službene posete predsednika Abdullaha Güla Beogradu 2009. Bila je to prva poseta turskog predsednika Beogradu nakon 23 godine. Ubrzo su usledili trilateralni sastanci ministara spoljnih poslova Bosne i Hercegovine, Srbije i Turske, a nedugo zatim, u aprilu 2010. u Istanbulu su potpisali Deklaraciju o miru i stabilnosti na Balkanu.

Tokom poslednjih nekoliko godina spoljnopolitički pristup Turske prema Balkanu dobio je na zamahu, što su mnogi stručnjaci, poput Darka Tanaskovića, istoričara i bivšeg ambasadora u Turskoj, označili kao "neoosmanizam". Tanasković, naime, smatra da je neoosmanizam više od ideologije, da je to filozofija istorije, civilizacijska paradigma i pogled na svet, svojstven većini pripadnika savremene turske nacije, a osobito njenoj intelektualnoj eliti. Neoosmanizam je, ističe Tanasković, racionalizacija neprevladane imperijalne nostalgije jedne velike istorijske nacije nezadovoljne svojim položajem i ulogom u svetu... Neoosmanizam nije, sam po sebi, ni dobar ni loš, čak je i legitiman, te je preporučljivo, kad se o njemu govori i piše, izbegavati pozitivne ili negativne vrednosne sudove, a pogotovu predrasude.<sup>636</sup>

Milorad Ekmečić pak, neoosmanizam vidi kao sredstvo unutrašnje homogenizacije u samoj Turskoj, koje će imati sličnu ulogu kao islamistička revolucija u Iranu 1989.<sup>637</sup> Dušan Proroković smatra da atlantizam uz pomoć neoosmanizma istiskuje evroazijstvo, kontinentalizam stiče potencijalnog saveznika u borbi za uticaj u kavkaskom regionu, a Zapad, s jačanjem sekularnog turskog islama među balkanskim muhamedincima dobija manje problema nego s jačanjem nekih drugih islamskih pravaca. Zbog svoje istorijske uloge i geografske bliskosti, Turska se nameće kao njihov zaštitnik, a neoosmanizam kao geopolitička koncepcija koja će se sa zadovoljstvom prihvatiti.<sup>638</sup>

636 Darko Tanasković, "Neoosmanizam, povratak Turske na Balkan", *Službeni glasnik*, Beograd, 2010.

637 Milorad Ekmečić, *Pečat*, 12. maj 2011.

638 Dušan Proroković, "Geopolitika Srbije", *Službeni glasnik*, Beograd 2018, str. 208.

Neosmanizam je naišao i na podršku (u BiH), ali i na sumnjičavost, ali se svakako uvažava uloga Turske kao važne regionalne sile, bez koje nije moguće rešavati neka pitanja, pre svega bezbednosna. Mnogi neosmanizam percipiraju kao deo kulturnog mozaika regiona, a ne kao savremenu ideologiju. Odnosi sa Srbijom su uloga za stabilan i trajan rezultat u balkanskim relacijama. Neosmanizam je vremenom potisnut, a sve je izraženiji pragmatičan poslovni odnos u saradnji sa regionom.

## “OSVAJANJE” BALKANA

Shodno viziji Davutoglua, Balkan je izdvojen kao jedan od ključnih prioriteta turske spoljne politike, a od najvećeg značaja za Tursku su zemlje sa većinskim ili značajnim procentom muslimansog stanovništva (Makedonija, Kosovo, Albanija, Bosna), ali i Srbija kao centralna i najveća zemlja na Balkanu.

Geopolitički položaj Srbije i Balkana, kao mosta koji spaja Istok sa Zapadom, kroz istoriju je uvek bio značajan. Za Tursku Balkan predstavlja slabu kariku Evrope, jer nije uspela da ga u celosti integriše i, jer nije ispunila strateški vakuum koji je iza sebe ostavio brutalni raspad Jugoslavije. Turska Balkan percipira kao važan deo svog evropskog identiteta, što potvrđuje i njeno sve veće prisustvo u regionu koje će nastaviti da raste. Predsednik Erdogan je prilikom jedne od poseta regionu izjavio: “Mi imamo istorijsku odgovornost i obavezu ovde. Zato nastavljamo posete balkanskim zemljama i zato ćemo ih i dalje nastaviti”.<sup>639</sup>

Polazeći od strateškog značaja Balkana, Turska je koristila i svoj potencijal meke moći, pre svega, koristeći istorijsko i kulturno nasleđe iz otomanske vladavine na Balkanu. U nedostatku jasne EU strategije proširenja na Zapadni Balkan, Turska je iskoristila taj vakuum i ojačala svoju poziciju regionalnog lidera koji je uključen u nalaženju kompromisnih rešenja. Upravo preko meke moći Turska je uspela da “omekša” negativni stereotip o Turcima

639 [standard.rs/2021/08/29/erdogan-turska-ima-istorijsku-odgovornost-prema-balkanu](http://standard.rs/2021/08/29/erdogan-turska-ima-istorijsku-odgovornost-prema-balkanu)

i Osmanskoj imperiji, pre svega u Srbiji. U tom smislu, turske televizijske drame su postale najjače narativno sredstvo popularne kulture koje imaju neverovatnu transformativnu moć. Neočekivani uspeh ovog kulturnog izvoza postao je pogodan alat za jačanje spoljnopolitičkih ambicija Turske u odnosu na region. Na Balkanu turske tv serije gledaju se kao domaće produkcije.

Turska spoljna politika na Balkanu ima dva cilja: ekonomski, ulaganjima, pre svega u infrastrukturu i bezbednost. Poseban fokus je i na uticaj Fatiha Gulena<sup>640</sup> u regionu (škole turskog jezika i stipendisti). Vršiti se ogroman pritisak na regionalne vlade da ekstradiraju guleniste ili druge disidente, što je uglavnom u suprotnosti sa zakonima samih zemalja. Drugi cilj, mada u manjoj meri, je izručenje Kurda i političkih disidenata nakon državnog udara 2016. Svoje ciljeve na Balkanu Turska realizuje u okviru mreže institucija i platformi, poput Turske saradnje i koordinacije agencija (TIKA), kulturni centri İnan Emre, Verska uprava (Diiānet), medijske kuće (na primer, državni TRT i Anadolu Agencija) i stipendije za strane studente.

Turska je osim toga, aktivno učestvovala i učestvuje u svim multilateralnim inicijativama i procesima, kao što su Crnomorska ekonomska saradnja, Proces saradnje juznoevropskih zemalja, Pakt za stabilnost juznoevropskih zemalja, te Regionalni savet za saradnju. Ističe se da se spoljna politika Turske u najvećoj meri ne vodi preko Ministarstvo spoljnih poslova, već preko Uprave za verska pitanja.

640 Fetulah Gulen (75) je turski propovednik, bivši imam i pisac, vođa je pokreta "Hizmet", jedne od najvećih islamskih civilnih organizacija zasnovanih na promovisanju verskih vrednosti. U Turskoj ne živi od 1999. godine, kada je iz rodne zemlje pobjegao zbog optužbi da je podrivao sekularne temelje države. Prethodno je bio prijatelj i saveznik Redžepa Tajipa Erdogana.

## SRBIJA: KLJUČNI AKTER NA BALKANU

Turska Srbiju smatra ključnim akterom na Balkanu. U tom svetlu mogu se sagledavati i odnosi između dveju zemalja, koji su u stalnom usponu. Do značajnih promena u odnosima između Beograda i Ankare došlo je nakon petooktobarskih promena 2000. godine i posebno, nakon 2008. godine, kad je Boris Tadić reizabran za predsednika Republike Srbije. Uspostavljen je najviši nivo saradnje tokom poslednjih godina s ciljem da se ostvari “strateško partnerstvo”. I pored toga što Turska i Srbija nemaju zajedničku granicu, obe zemlje jedna drugu smatraju susedima.

Prevaziđene su neke Erdoganove izjave s početka procesa približavanja dveju zemalja, poput one iz jula 2012, kada je izjavio da je “Bosna zapravo jedna od 81 turske provincije i da je njegova obaveza kao premijera da se brine i o Sarajevu”, a 2013. je u Prizrenu da je “Kosovo Turska i Turska je Kosovo”, što je izazvalo reakcije Beograda, pa je predsednik Tomislav Nikolić saopštio da stopira trilateralne susrete na vrhu između Srbije, BiH i Turske.<sup>641</sup>

Paradoksalno je da je narod koji je veliki deo svog nacionalnog identiteta izgradio na negativnom stereotipu o Turcima postao jedan od glavnih saveznika Turske u regionu. Politika zbližavanja Aleksandra Vučića s Turskom učinila je Srbiju najvećim primaocem turskih investicija u regionu u proteklih godinu dana. U maju 2018, tokom posete Turskoj, predsednik Srbije Aleksandar Vučić izjavio je da su “odnosi Srbije i Turske najbolji u modernoj srpskoj istoriji”, da bi u oktobru 2019, prilikom nove posete Erdogana Srbiji, Vučić izjavio da su odnosi dve zemlje “danas možda i najbolji u savremenoj istoriji”.<sup>642</sup>

Poseta predsednika Erdogana (septembar 2022) je njegova treća zvanična poseta Srbiji u poslednjih pet godina. Nije slučajno da do posete dolazi u vreme kad su EU i SAD fokusirane na probleme regiona, posebno na dijalog Beograda i Prištine. Oba predsednika

641 [novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/turske-investicije-u-srbiji-rast-u-turbulentnim-vremenima](https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/turske-investicije-u-srbiji-rast-u-turbulentnim-vremenima)

642 [novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/turske-investicije-u-srbiji-rast-u-turbulentnim-vremenima](https://novaekonomija.rs/vesti-iz-zemlje/turske-investicije-u-srbiji-rast-u-turbulentnim-vremenima)

su tom prilikom više puta izjavili da saradnja Srbije i Turske nikad nije bila bolja. Predsednik Erdogan je došao sa pričom o ekonomskom prosperitetu, pogotovo o inicijativi Otvoreni Balkan. Docent na Fakultetu bezbednosti Vladimir Ajzenhamer smatra da je izvesno da će Turska zagovarati nastavak inicijative Otvoreni Balkan i da će insistirati da se Priština uključi u to kako bi se relaksirali odnosi”.<sup>643</sup>

Ovom posetom Erdogan je nastavio s jačanjem uticaja u regionu, koji je prethodnih godina bio slabiji zbog rata u Siriji, ekonomske krize, izbeglica.

U Srbiji je trenutno aktivno 705 preduzeća čiji su osnivači fizička i pravna lica iz Turske, kao i 209 preduzetnika, turskih državljana. Samo od početka 2022, do početka septembra, NZS je izdala 3535 dozvola za rad državljanima Turske, od toga, 72 dozvole izdate su ženama.<sup>644</sup>

Najveći broj preduzeća posluje u oblasti izgradnje stambenih i nestambenih zgrada, nespecijalizovanoj trgovini na veliko, trgovini na veliko tekstilom, ugostiteljstvu i konsultantskim aktivnostima u vezi s poslovanjem i ostalim upravljanjem. Turski investitori zapošljavaju više od 10.000 ljudi. Radnici iz Turske su među najbrojnijim Srbiji. Uglavnom su angažovani na infrastrukturnim projektima.<sup>645</sup>

Turska spada u zemlje koja potencijalno može biti značajan investitor. Tokom poslednjih 10 godina Turska je investirala 240 miliona evra, što je daleko ispod 3,6 milijardi evra ukupnih investicija koje su došle u Srbiju iz celog sveta dosta skroman bilans.<sup>646</sup> Prema podacima Privredne komore Srbije u prvom tromesečju 2022. godine ulaganja Turske su iznosila 13,9 miliona evra. Spoljnotrgovinska razmena u prvoj polovini 2022. godine iznosi 1,2 milijarde

643 [www.blic.rs/vesti/politika/erdogan-u-poseti-srbiji-turska-ima-dva-izazova-na-balkanu-a-nekoliko-je-vaznih-tema-u/r88qscl](http://www.blic.rs/vesti/politika/erdogan-u-poseti-srbiji-turska-ima-dva-izazova-na-balkanu-a-nekoliko-je-vaznih-tema-u/r88qscl)

644 [www.bbc.com/serbian/lat/balkan-62825247](http://www.bbc.com/serbian/lat/balkan-62825247)

645 Isto.

646 [www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/4945246/srbija-turska-ekonomska-saradnja-.html](http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/13/ekonomija/4945246/srbija-turska-ekonomska-saradnja-.html)

evra, što je povećanje od 51,5 odsto u odnosu na isti period 2021. godine.<sup>647</sup> Turska je među prvih 10 spoljnotrgovinskih partnera Srbije s tendencijom da raste.

Potpisani su protokoli vlada Srbije i Turske o izmenama i dopunama Sporazuma o uzajamanom ukidanju viza, sporazumi o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja i o saradnji u oblasti inovacija u naprednim tehnologijama, memorandumu o razumevanju i saradnji u oblasti suzbijanja šumskih požara, medija i komunikacija, kao i u oblasti elektronske uprave.

Prilikom Erdoganove posete potpisan je i protokol koji je omogućio građanima jedne i druge zemlje da putuju samo s ličnom kartom. To će sigurno uticati i na broj turista koji se povećava iz godine u godinu. Od 2008, do 2018, beležen je konstantan porast turista iz Turske u Srbiji, a 2019, zabeležen je rekord – gotovo 108.000 turskih turista, 11 odsto više u odnosu na prethodnu godinu, prema podacima Turističke organizacije Srbije. Nakon zastoja za vreme pandemije, turski turisti se ponovo vraćaju u Srbiju. Turisti iz Srbije već godinama idu na odmor u Tursku i posebno u šoping i provod u Istanbul. Svakodnevno iz Beograda ima po nekoliko letova za Tursku. Samo je od početka 2022, tamo boravilo 300.000 tursita iz Srbije.<sup>648</sup>

TIKA ima veoma važnu ulogu kao kanal za turske investicije, a Srbija je jedan od najvažnijih partnera TIKA na Balkanu. TIKA je od 1992. godine realizovala 343 projekta i aktivnosti u Srbiji, objavljeno je na Tviter nalogu te organizacije. Predsednik Erdogan najavio je da će preko te agencije uskoro početi i obnova Bajrakli džamije u Beogradu. Do sada realizovani projekti su iz oblasti obrazovanja, zdravstva, socijalne infrastrukture i zaštite zajedničkog kulturnog nasleđa. Najavljeno je i povećanje saradnje dve zemlje u oblasti bezbednosti, postizanje sporazuma u oblasti odbrane, policijske saradnje i industrije. TIKA je gradila, popravljala, renovirala i opremala škole, bolnice i zdravstvene ambulante (renoviranje odeljenja intenzivne nege u bolnici Dragiša Mišović,

647 [www.bbc.com/serbian/Lat/balkan-62825247](http://www.bbc.com/serbian/Lat/balkan-62825247)

648 Isto.



rekonstrukcija i donacija opreme Ginekološko-akušerskom odeljenju novopazarske bolnice, koja je realizovana u saradnji sa Fondacijom Dragica Nikolić).<sup>649</sup>

Poljoprivredni i stočarski projekti su takođe značajni, jer je skoro 25 odsto radne snage u Srbiji zaposleno u ovim sektorima. Realizovano je oko 30 projekata u 28 opština koje žive od poljoprivrede. Donirane su sadnice i seme, poljoprivredna oprema, hladnjače i sušare za zemljoradničke zadruge, 300 plastenika za 15 različitih opština, projekat pčelarenja.

TIKA, kao državna agencija posebno je zainteresovana i za restauraciju spomenika kulture, poput Ramske tvrđave, Česme Mehmed paše Sokolovića i Malih stepenica na Kalemegdanu.

## TURSKI DISIDENTI U SRBIJI

Predsednik Erdogan je svoje unutrašnje sukobe preneo i u spoljnopolitičke aktivnosti. Tako je povodom vojnog puča iz 2016. godine, za koji je Turska optužila Fatiha Gulena, ispostavila niz zahteva za ekstradiciju njegovih saučesnika. Njihov zahtev SAD za ekstradiciju Fatiha Gulena nije uslišen, što je dovelo do tenzija na liniji Ankara–Vašington. Poseban pritisak je vršen na zemlje Balkana za izručenje političkih disidenata i gulenista. Od 15. jula 2016, do januara 2021, Turska je podnela 16 zahteva za izručenje svojih državljana iz Srbije. Ministarstvo pravde Srbije je odobrilo izručenje petoro ljudi.<sup>650</sup>

649 [www.diplomacyandcommerce.rs/mr-mehmet-bayrak-director-of-tika-turkish-cooperation-and-coordination-agency-in-belgrade-development-cooperation-between-turkey-and-serbia](http://www.diplomacyandcommerce.rs/mr-mehmet-bayrak-director-of-tika-turkish-cooperation-and-coordination-agency-in-belgrade-development-cooperation-between-turkey-and-serbia)

650 [www.slobodnaevropa.org/a/srbija-turska-zahtevi-za-ekstradicije/32021092.html](http://www.slobodnaevropa.org/a/srbija-turska-zahtevi-za-ekstradicije/32021092.html)

Turski državljani kurdskog porekla **Dževdet Ajaz (Cevdet Ayaz)** isporučen je na zahtev Turske 25. decembra 2017, uprkos svim navodima koje su izneli njegovi pravni zastupnici, ali i odluci Komiteta protiv torture Ujedinjenih nacija, koji je vlastima naložio kao privremenu meru da se uzdrže od vraćanja Ajaza u Tursku, zbog realnog rizika da u toj zemlji bude podvrgnut torturi ili drugom okrutnom, nečovečnom ili ponižavajućem postupanju. Dževdet Ajaz će u Turskoj služiti zatvorsku kaznu od 15 godina, koja se temeljni na presudi donetoj na osnovu njegovog priznanja iznuđenog tokom mučenja. Izručenje Dževdeta Ajaza je, kako ističe Beogradski centar za ljudska prava u saopštenju, primer najtežeg kršenja ljudskih prava i nezakonitog delovanja donosilaca odluka koji se stavlja na teret Srbiji još od potpisivanja Konvencije protiv mučenja. Pri tome, ističe se, ministarka pravde je svojim izjavama iznela niz neistina koje su za cilj imale obmanjivanje javnosti. Bez obzira na motive koji stoje iza ovog tragičnog slučaja, nesporno je da su ministarka pravde i nadležni organi koji su učestvovali u donošenju odluka pokazali da su podela vlasti, vladavina prava i ljudska prava ranjivih pojedinaca u Srbiji podređeni interesima autoritarnih režima poput onog koji je nesumnjivo na snazi u Turskoj.<sup>651</sup>

651 [www.bgcentar.org.rs/komitet-protiv-mucenja-i-drugih-svirepih-necovecnih-ili-ponizavajućih-kazni-ili-postupaka-oglasio-srbiju-odgovornom-zbog-ekstradicije-kurdskog-politickog-aktiviste-dzevdeta-ajaza](http://www.bgcentar.org.rs/komitet-protiv-mucenja-i-drugih-svirepih-necovecnih-ili-ponizavajućih-kazni-ili-postupaka-oglasio-srbiju-odgovornom-zbog-ekstradicije-kurdskog-politickog-aktiviste-dzevdeta-ajaza)

**Edževit Piroglu (Ecevit Piroğlu)**, kurdski političar i aktivista koga turske vlasti terete za članstvo u “naoružanim terorističkim organizacijama”, čeka konačnu odluku srpskih pravosudnih organa o ekstradiciji. Optužen je za učesće u protestima u Gezi parku 2013. godine, što je bio prvi nacionalni ulični pokret protiv Erdoganove vlade. Komitet protiv torture Ujedinjenih nacija zatražio je od Srbije da ga ne izručuje Turskoj. Edževit Piroglu započeo je letos štrajk glađu u ekstradicionom pritvoru u Srbiji zbog, “svih kršenja zakonskih normi i procedura u njegovom slučaju”. Apelacioni sud u Beogradu ukinuo je rešenje kojim je utvrđeno da su ispunjene zakonske pretpostavke za izručenje Edževita Piroglua pravosudnim organima Turske radi krivičnog gonjenja, i vratio rešenje prvostepenom sudu na ponovno odlučivanje.<sup>652</sup>

Pošto je proglasila Fetulaha Gulena organizatorom neuspelog puča, turska vlada je uhapsila desetine hiljada ljudi za koje se smatralo da su gulensti, zatvorila je njegovu banku u Istanbulu i ukinula dnevni list Zaman. Akciju protiv njih proširila je i na sve zemlje gde je Fetulah Gulen imao mrežu obrazovnih institucija. Shodno tome, turska vlada je uputila zvaničan zahtev Vladi Srbije kojim traži zatvaranje svih škola pod patronatom Fetulaha Gulena na teritoriji Srbije, čemu je udovoljeno. Kudret Bulbul, predsednik vladine Organizacije Turaka u dijaspori, upozorio je Srbiju na pretnje koje dolaze od institucija pod kontrolom Fetulaha Gulena, koga Turska smatra teroristom. On je istakao da “Organizacija Fetulaha Gulena posluje širom sveta, a svoje ljude ima i na Balkanu. Znamo za jednu školu u Beogradu, ali sumnjamo da ih ima više u Srbiji. Najviše ih je, što se Balkana tiče, svakako u BiH. Savetujem Vladi vaše i svih ostalih balkanskih zemalja da sprovedu istragu takvih institucija i ispitaju ljude koji rade u njima dok ne bude prekasno. Oni rade pod maskom dobročinstva, otvaraju škole i univerzitete, a zapravo rade državama iza leđa. Ubacuju svoje ljude na uticajne pozicije u sudstvu, vojsci, policiji, ministarstvu”.<sup>653</sup>

652 [www.blic.rs/vesti/hronika/apelacioni-sud-ukinuo-resenje-za-izrucenje-piroglua-turski-aktivista-zapocao-letos/vs4x17z](http://www.blic.rs/vesti/hronika/apelacioni-sud-ukinuo-resenje-za-izrucenje-piroglua-turski-aktivista-zapocao-letos/vs4x17z) .

653 [www.blic.rs/vesti/politika/zahtev-iz-turske-zatvorite-gulenove-skole-u-srbiji/zrscxrv](http://www.blic.rs/vesti/politika/zahtev-iz-turske-zatvorite-gulenove-skole-u-srbiji/zrscxrv)

## ODNOS TURSKE PREMA KOSOVU

Mada je Srbija postala važan fokus spoljne politike Turske, to ne umanjuje njen interes za Kosovo koga tretira kao većinsko muslimansku zemlju. To se reflektuje i na narativ turskih političara koji je mešavina diplomatske retorike, verskih propovedi i istorijskog folklorea, uz pozivanje u velikoj meri, na zajedničko istorijsko nasleđe. Bez obzira što Kosovo na Tursku gleda kao na važnog partnera, takva retorika ne nailazi na odobravanje, jer je Kosovo jedina zemlja na Zapadnom Balkanu koja se čvrsto drži evroatlantske orijentacije i članstva u EU.

Turska posvećuje posebnu pažnju odnosima Srbije sa Kosovom. S obzirom na veoma napete odnose između Kosova i Srbije, Turska nudi da se uključi, čak se ne isključuje i mogućnost sastanka Erdogan–Kurti–Vučić. Navodno se čeka da Erdogan vidi kakvi će biti rezultati na pregovorima u Brisleu. To je preneto i predsedniku Vučiću<sup>654</sup>.

Turska učestvuje i u lobiranju za priznavanje nezavisnosti Kosova i u tom smislu se povezuje sa naporima SAD, koje imaju veći uticaj od Turske, čak i u delu muslimanskog sveta. Darko Tanasković smatra da “Turska može da ostvari uticaj na tri, četiri države”, te da bi Grčka pod uticajem SAD mogla biti prva od pet EU zemalja koja će priznati Kosovo”.<sup>655</sup>

Predsednik Erdogan je prilikom poslednje posete Tirani u obraćanju albanskom parlamentu posvetio i dve rečenice “Kosovu”, naglasivši da je Turska odmah posle SAD, kao druga država u svetu, priznala nezavisnost. Darko Tanasković je tom prilikom upozorio da “se spoljna politika ove važne i snažne države, pogotovo pod Erdoganovom ambicioznom palicom, kreće uvek istim neoimperijalnim stratezijskim pravcem, obnavljanjem moći na regionalnom i na globalnom planu (“ponovo velika Turska!”), dok

654 [www.slobodna-bosna.ba/vijest/273638/erdoganov\\_savjetnik\\_za\\_balkan\\_otkrio\\_turska\\_bi\\_mogla\\_da\\_se\\_ukljuchi\\_u\\_dijalog\\_beograda\\_i\\_pristine.html](http://www.slobodna-bosna.ba/vijest/273638/erdoganov_savjetnik_za_balkan_otkrio_turska_bi_mogla_da_se_ukljuchi_u_dijalog_beograda_i_pristine.html)

655 [standard.rs/2021/07/25/d-tanaskovic-turska-povodom-kosova-moze-uticati-samo-na-tri-cetiri-drzave](http://standard.rs/2021/07/25/d-tanaskovic-turska-povodom-kosova-moze-uticati-samo-na-tri-cetiri-drzave)

joj je taktika, u zavisnosti od konjunkturane procene, promenljiva i višesmerna.<sup>656</sup>

U tom smislu treba podsetiti da je Erdogan rekao i da Dejtonski sporazum obavezno treba revidirati, jer je postalo jasno da u dosadašnjem periodu nije uspeo da donese rešenje za budućnost Bosne i Hercegovine.

Na kosovskom tržištu posluje 725 kompanija iz Turske sa kapitalom od najmanje 1,2 milijarde evra, prema zvaničnim podacima Ministarstva trgovine i industrije. Posle Nemačke i Švajcarske, Turska je jedan od najvećih trgovinskih partnera i jedna od tri države sa najvećim prisustvom direktnih investicija na Kosovu. Prema Kosovsko-turskoj privrednoj komori, investicije zvanične Ankare na Kosovu od 2009, do 2019. godine iznosile su 450 miliona evra. Sektor energetike čini 31 odsto svih investicija, a prate ga finansijski i transportni sektor. Predpandemijske 2019. godine turski izvoz na Kosovo je iznosio 431 milion evra, dok je kosovski izvoz bio samo osam miliona evra.<sup>657</sup>

Odnosi Kosova i Turske su u međuvremenu bili znatno poremećeni o čemu svedoče i dva slučaja koji pokazuju trend pogoršanja. Kosovo je naime, Turskoj predalo šest turskih građana (29. mart 2018) koje je Ankara optužila da su članovi mreže Fetulaha Gulena. Cela akcija deportacije šestorice navodnih pripadnika Gulenovog pokreta bila je pokrivena velom tajne i konfuzije. Zbog reakcija koje su usledile na Kosovu, kosovski premijer je smenio ministra i načelniku obaveštajne službe zbog toga što nikoga nisu obavestili o toj akciji.

656 [standard.rs/2022/01/30/d-tanaskovic-erdoganova-spoljna-politika-ili-jedan-pravac-vise-smerova](https://standard.rs/2022/01/30/d-tanaskovic-erdoganova-spoljna-politika-ili-jedan-pravac-vise-smerova)

657 [balkans.aljazeera.net/news/economy/2021/9/28/izmedju-statistike-i-percepcije-investicije-i-trgovinska-razmjena-turske-i-balkana](https://balkans.aljazeera.net/news/economy/2021/9/28/izmedju-statistike-i-percepcije-investicije-i-trgovinska-razmjena-turske-i-balkana)

## SANDŽAK: MOST IZMEĐU SRBIJE I TURSKE?

Sandžak je sve siromašniji, izolovan od glavnih društvenih i ekonomskih tokova. Mnoge Sandžaklije kažu da “nikada nije bilo gore” i da se više ništa ne očekuju od Beograda, s obzirom da je izneverio sva njihova očekivanja. Sandžački Bošnjaci su sve udaljeniji i getoiziraniji i postaje im sve manje važno šta kaže i šta radi Beograd. Građani su počeli da se distanciraju i samoorganizuju, dok političari idu linijom manjeg otpora.

Osnovni problem stagnacije privrednog života u Sandžaku je nedostatak infrastrukture, zbog čega nema gotovo nikakvih investicija. Država gradi put Novi Pazar –Sjenica i kod Tutina, turskim kreditom koga Srbija otplaćuje. Najviše se očekuje od autoputa Beograd– Južni Jadran, koji bi trebalo da se nastavi na autoput Miloš Veliki preko Peštera do Crne Gore. Iako se dugo najavljuje, izgradnja još uvek nije počela.

Turska je veoma prisutan akter u Sandžaku. Lokalni politički funkcioneri je često (zlo)upotrebljavaju u međusobnom razračunavanju. O popularnosti Turske i njenog predsednika najbolje svedoče scene dobrodošlice prilikom Erdoganove posete Novom Pazaru 2017. godine. Sva tri politička lidera, koji su inače često u sukobu, su otišla u Ankaru da Erdoganu pruže podršku nakon puča 2016.

Zbog brojne bošnjačke dijasporu u Turskoj, u Novom Pazaru je otvoren turski konzulat 1. septembra 2021. Konzularno područje obuhvata teritoriju opština Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Prijepolje, Nova Varoš i Priboj. Ministar spoljnih poslova Melvud Čavušoglu je tom prilikom izjavio: “Naša braća u Sandžaku i građani Turske poreklom iz Sandžaka su čvrsta veza između naših zemalja. Ovaj konzulat pokriva široko područje, od Pirota do Užica, pa se nadam da će nakon njegovog otvaranja biti povećano ulaganje naših kompanija u ovaj kraj, što mi podstičemo, kao i da će unaprediti naše veze i saradnju”.<sup>658</sup>

658 [rtvnp.rs/2021/09/01/cavusoglu-turska-nikada-nec-zaboraviti-podskunaroda-sandzaka-novi-pazar-u-srcu/111365](https://rtvnp.rs/2021/09/01/cavusoglu-turska-nikada-nec-zaboraviti-podskunaroda-sandzaka-novi-pazar-u-srcu/111365)

Bez obzira na okrenutost Turskoj, njen pokušaj da pre nekoliko godina formira tursku manjinu u Sandžaku nije uspeo. Tendencija Turske da Bošnjake tretira kao tursku manjinu izaziva oštro protivljenje, kako u Sandžaku, tako i u Sarajevu. Udruženje Turaka u Srbiji formirano je 2015. godine u Novom Pazaru. Udruženje je pozvalo građane da se registruju, kako bi se formirala turska nacionalna manjina. Mada je poziv navodno upućen samo građanima turskog porekla, mnogi Bošnjaci su to shvatili kao provokaciju, usmerenu na urušavanje bošnjačkog identitea. Da bi se formirala nacionalna manjina potrebno je 300 registrovanih građana, a toliko ih nema.<sup>659</sup>

Uprkos ogromnoj popularnosti koju Turska i predsednik Erdogan uživaju u Sandžaku, investicije u ovom regionu su minimalne i svakako ne odgovaraju očekivanjima lokalnog stanovništva. Sve tri političke stranke u Sandžaku imaju dobre odnose sa Ankarom. Međutim, Predsednik Erdogan nije čak uspeo ni da posreduje u pomirenju dve islamske zajednice u Sandžaku. Za razliku od Stranke demokratske akcije (SDA) i Socijaldemokratske partije (SDP), Moamer Zukorlić je bio kritičniji prema Turskoj i bliži Saudijskoj Arabiji i zalivskim državama.

U Sandžak je 2021. došla delegacija Hafiza koji će ostati pet godina. Biće raspoređeni u svim gradovima Sandžaka u džamijama, na usluzi svim vernicima. Oni će vernike podučavati Kur'anu i predvođiće namaze u džamijama.<sup>660</sup>

Bošnjake za Tursku vezuje i velika dijaspora. Procenjuje se da u Turskoj živi i do pet miliona Bošnjaka, većinom poreklom iz Sandžaka. Novopazarci kažu da nema porodice u gradu koja nema rodbinu u Turskoj. Međutim, mit je da Sandžaklije imaju povlašćenu poziciju kad je reč o turskom kapitalu, smatra mladi reditelj Rifat Rifatović. "Nema institucionalnih reakcija, već isključivo njuha za biznis – ko šta nudi, to i dobije".<sup>661</sup> Pazarci su ubeđeni da turske investicije u Srbiju završavaju svagde osim kod njih, i da lokalna

659 [balkans.aljazeera.net/teme/2015/8/14/poziv-koji-je-uznemirio-sandzak](http://balkans.aljazeera.net teme/2015/8/14/poziv-koji-je-uznemirio-sandzak)

660 [www.aa.com.tr/ba/balkan/reis-nasufovi%C4%87-dolazak-hafiza-iz-turske-u-sand%C5%BEak-istorijski-dan-za-na%C5%A1u-zajednicu-/2180836](http://www.aa.com.tr/ba/balkan/reis-nasufovi%C4%87-dolazak-hafiza-iz-turske-u-sand%C5%BEak-istorijski-dan-za-na%C5%A1u-zajednicu-/2180836)

661 [www.dw.com/sr/majka-turska-kao-majka-rusija/a-35890521](http://www.dw.com/sr/majka-turska-kao-majka-rusija/a-35890521)

ekonomija opstaje, jer dijaspora šalje novac. No, kad je reč o donacijama, najšire ruke prema ovom gradu je Evropska unija. Tek na drugom mestu je Turska agencija za razvoj i koordinaciju (TIKA), osnovana pre pet godina.

Sandžak je posebno bio u teškoj situaciji tokom pandemije COVID-a. Turska je tada Srbiji poslala 16 tona medicinske opreme, odnosno svega što je potrebno lekarima u borbi protiv koronavirusa. Pomoć je bila namenjena Novom Pazaru i Tutinu, kao i Sijenici.<sup>662</sup>

Prilikom poste Erdogana (septembar 2022) upriličen je i njegov sastanak u Beogradu sa delegacijom Sandžaka. Tokom sastanka posebno je istaknut značaj rekonstrukcije puta Novi Pazar –Tutin, te izgradnje auto puta Beograd–Sarajevo i povezivanje Bošnjaka u Srbiji i u Bosni. Ta dva projekta mogu otvoriti perspektivu za Sandžak kada je reč o stranim investicijama.

662 [www.021.rs/story/Info/Srbija/322817/Objavljeni-preliminarni-rezultati-izbora-za-Nacionalne-savete.html](http://www.021.rs/story/Info/Srbija/322817/Objavljeni-preliminarni-rezultati-izbora-za-Nacionalne-savete.html)



## ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Turska je nakon hladnog rata dobila prostor za samostalno osmišljavanje svojih državnih interesa. Tokom protekle tri decenije postala je relevantna regionalna sila, te je njena uloga na Balkanu nezobilazna kad je reč o stabilnosti regiona i njegovom ekonomskom razvoju.

Kapaciteti Turske na Balkanu su ograničeni u poređenju sa Zapadom, pre svega EU. Pritisak na Srbiju posebno EU (Nemačke i Francuske), kako zbog Kosova tako i njenog odnosa prema Rusiji, predsednik Erdogan koristi i u svrhu predsedničkih izbora čiji ishod je veoma neizvestan. Od ishoda izbora 2023, u velikoj meri će zavisiti i odnosi sa Balkanom. Turska vlada je takođe zaokupljena i svojim problematičnim susedima na Bliskom istoku, istočnom Mediteranu i Kavkazu.

Njen prodor na Balkan, posebno u zemlje sa većinskim muslimanskim stanovništvom, Turska vešto kalibriše u odnosu na svoje bilateralne veze sa Beogradom, ali i na odnose sa Zapadom i Rusijom.

Osim što Srbija objektivno ima državni interes da obezbedi konstruktivne i uspešne odnose sa Turskom, Beograd se oslanja na Tursku kao partnera na koga može da se osloni u slučaju nove ekonomske krize usled posledica rata u Ukrajini.

Rivalstvo Turske sa EU i SAD na Balkanu je svakako u koliziji i sa evroatlantskom agendum balkansih zemalja. Zato bi EU i SAD trebalo da budu svesni da je Balkan izložen mnogim uticajima koji mogu da obesmisle evroatlantsku agendu kao što je to već slučaj u Srbiji. Evroatlantska perspektiva zapadnog Balkana mora biti opipljiva i ubedljiva. Osim toga, bilo bi poželjno da EU i SAD ojačaju partnerstvo sa Turskom (poput onog iz devedesetih) kako bi se očuvala i osnažila evropska budućnost regiona.

Ambicija Turske da stekne veći uticaj na Balkanu je legitimna. Međutim, ako se taj uticaj koristi kao ucenjivanje Evrope, to može dobiti i negativnu konotaciju imajuću u vidu fragilnost balkanskih zemalja. Nejasna i nedovoljno angažovana politika EU prema Balkanu stvara prostor za Tursku i njen potencijal da stabilizuje ili destabilizuje region.

# PRILOG

## SRPSKI SVET

Nakon što je propao pokušaj recentralizacije Jugoslavije, srpske elite su prešle na koncept ujedinjenja svih Srba i srpskih etničkih teritorija. Prekomponovanje granica, posebno u Bosni i Hercegovini, nije se moglo obaviti dobrovoljnim preseljavanjem. Zato su primenjene drastične mere zastrašivanja, proterivanja i masovnog ubijanja Muslimana/Bošnjaka kako bi se zamišljene srpske etničke teritorije “oslobodile” i tako priključile Srbiji. Ni nakon više od 30 godina od tog projekta nije se odustalo. Rat je zaokružio srpsku teritoriju u Bosni, koja je kasnije potvrđena i u Dejtonu 1995.

Već je propaganda za pripreme rata jasno nagovestila ciljeve što je obilato praćeno i aktivnostima svih elita, posebno intelektualnih, koje su u suštini i bili kretaori obnovljenog srpskog projekta o ujedinjenju svih Srba i srpskih teritorija. Nakon Dejtona na delu je politika drugim sredstvima koja ima za cilj integraciju srpskih zemalja sa Srbijom. U tome se daleko odmaklo jer je međunarodna zajednica tolerisala ponašanje srpskog rukovodstva u Republici Srpskoj.

Infiltriranje Rusije na Balkan nakon što se međunarodna zapadna zajednica (Sjedinjene Američke Države i Evropska unija) u značajnoj meri dezangazovala na Balkanu uveliko je ohrabrila srpske nacionaliste da intenziviraju aktivnosti na ujedinjenju Srba koje je u međuvremenu dobilo i novo ime “srpski svet” po uzoru na “ruski svet”. Ruska agresija na Ukrajinu pokazala je sličnosti u metodologiji i argumentaciji kojom se služe i Moskva i Beograd.

## REALIZACIJA PROJEKTA POSLE DEJTONA

Pred sam početak rata u Bosni i Hercegovini, srpski intelektualci su na Kogresu intelektualaca u Sarajevu 30. marat 1992. doneli Deklaraciju u kojoj se zalažu za “što pravednijim razdjeljenjem i razgraničenjem da bi se uklonili razlozi mržnje i ubijanja”, za “jedinstvo Srba” koje iziskuje “da sve srpske vlasti, tamo gdje ih ima, i sve srpske države, tamo gdje su već uspostavljene, Srpska crkva i srpski intelektualci formulišu i zabilježe minimum nacionalnih interesa Srba koji su u ovom istorijskom trenutku izvan svakog spora i od kojih nigdje i nikad više ne smije biti odstupanja”<sup>663</sup>.

Kasnije tokom rata na Drugom kongresu srpskih intelektualca u Beogradu (1994), srpski intelektualci su jednoglasno podržali stvaranje srpske etničke države, odnosno ujedinjenje svih Srba. Milorad Ekmečić, akademik, tada kaže da je nakon rušenja Jugoslavije “bez naše krivice” ona sada podređena prioritetu ujedinjenja srpskog naroda u svojoj nacionalnoj državi, barem dok svi svoje rane ne polizemo.”<sup>664</sup>

Srpske elite mogu biti zadovoljne onim što su postigle ratom u Bosni i Hercegovini. Iako bosanski Srbi nisu bili zadovoljni Dejtonskim sporazumom, nisu imali mogućnosti da ga ospore. Smatrali su da su delovi srpskog etničkog prostora nepravedno izgubljeni. (U Dejtonu je 20 odsto okupirane teritorije dodeljeno Federaciji Bosne i Hercegovine.) Ipak, važno je ukazati na jednu izjavu koja je i danas validna kada je u pitanju politika Srbije prema Republici Srpskoj. Vojislav Koštunica, tadašnji predsednik Demokratske stranke Srbije, rekao je:

*Ne verujem da će Dejtonski sporazum, takav kakav jeste, voditi u dalje ratove i nestabilnsti. Ali siguran sam, da posle Miloševićevog poraza iz 1991. i posle Miloševićevog mira iz 1995. položaj Srba nikada nije bio gori u dva veka, od kako su počeli da stvaraju svoju državu.*<sup>665</sup>

663 *Borba*, 30. marta 1992

664 *Srpsko pitanje danas: Drugi kongres srpskih intelektualaca, Beograd 1994.*

665 *Večernje novosti*, 22 novembar 1995.

Koštunica ukazuje na to da je predesdnik Srbije iz svoje dejtonske sobe poručio bosanskim Srbima "da im čestita Republiku Srpsku i želi mir i saradnju sa Muslimansko-hrvatskom Federacijom. Uočite, dakle, ne saradnju sa SRJ, što znači da ih je još jednom otpisao i ovom čestitkom potvrdio da će živeti u drugoj državi", jer "ako je RS bila ozvaničena u Ženevi, onda je u Dejtonu ozvaničena granica RS i SRJ."<sup>666</sup> Kako se kasnije i pokazalo, najavljuje pravu politiku Srbije prema Republici Srpskoj. On tada kaže da je to "trenutak da se razmišlja o učvršćivanju veza RS sa SRJ i to ih treba jačati na svim planovima."<sup>667</sup>

I Vojislav Šešelj, predsednik Srpske radikalne stranke, označio je Dejtonski sporazum kao "srpski poraz koji je rezultat katastrofalne nacionalne politike predsednika Srbije, potpomognute zvaničnom politikom upravo SAD". Šešelj je naravno izneo i mišljenje, koje i danas dominira u politici prema "srpskim zemljama", da "Srpski narod rezultate ovako histerične antisrpske politike Miloševića i međunarodne zajednice nikada neće moći da prihvati kao konačne, a neka buduća demokratska i nacionalno opredeljena vlast će sigurno umeti da ostvari težnje našeg naroda da uživa u ujedinjenoj i jakoj srpskoj državi."<sup>668</sup>

Vuk Drašković je pak bio realističniji u svojim procenama. On je izjavio da "zalaganjem velikih sila rat nije prekinut cela Republika Srpska bi pala za nekoliko sedmica". Drašković, međutim, i dalje vidi Srbiju kao velesilu na Balkanu, jer "Srbija je na takvom geopolitičkom položaju da predstavlja most između Evrope i Azije i Zapada s Rusijom."<sup>669</sup>

Nezadovoljstvo Dejtonskim sporazumom je izrazila čitava Miloševićeva opozicija, pre svega zbog gubljenja određenih delova "srpskih teritorija". Srpski stratezi su u svojim procenama uvažili međunarodne okolnosti koje će još dugo vremena ometati stvaranje jedinstvene države srpskog naroda. Zato je, po njima, Dejtonski

666 *Večernje novosti*, 22 novembar 1995.

667 Isto.

668 Isto.

669 *Naša borba*, 11 decembar 1995.

sporazum stvarnost koju treba prihvatiti. Ali dugoročni ciljevi i dalje ostaju isti. Ujedinjenje Srbije, Crne Gore i Republike Srpske se odlaže za neko bolje vreme, odnosno kada dođe do promene međunarodne konstelacije, jer “ništa ne stoji na putu da takav cilj bude nedvosmisleno projektovan kao strateški nacionalni interes”<sup>670</sup>.

Okrugli sto “Geopolitička stvarnost Srba”, održan u Novom Sadu 29–31. januar 1997. godine, bavio se promenama ukupne geopolitičke slike sveta, koje su, kako u uvodnoj reči kaže predsednik Izvršnog odbora Instituta Milivoj Reljin, srpskom narodu u celini “nametnule bitno drugačije uslove u kojima će morati da ostvaruje svoje državne i nacionalne ciljeve i interese”. Jedan od bitnih zaključaka jeste i taj da je sa stanovišta srpskih interesa “Republika Srpska jedina svijetla tačka u procesu razbijanja SFRJ”, ali se istovremeno ističe da je najveća opasnost za opstanak Republike Srpske “Aneks 7. Dejtonskog sporazuma tj. Sporazum o izbjeglicama i raseljenim licima”<sup>671</sup>. Dalje se ističe da je sa stanovišta srpskih nacionalnih interesa “taj sporazum mač sa dvije oštrice, jer se njegovim sprovođenjem gubi koheziona moć RS, a jača uloga onih snaga koje Republiku Srpsku ‘utapaju’ u jedinstvenu državu BiH, i, što još teže, interese srpskog naroda potčinjavaju interesima muslimana.”<sup>672</sup>

Jedan od načina da se parira tzv. muslimanskoj politici jeste, po rečima Rajka Gnjata, “povratak srpskih izbjeglica u RS i unapređenje mjera populacione politike”<sup>673</sup>. Međutim, optimizam u pogledu opstojanosti i ukupnog napretka, posebno socioekonomskog, zasniva se na konstataciji da su Republika Srpska i srpski narod u njoj u ovom trenutku, ali i u dogledno vrijeme, potrebni Evropi radi očuvanja vlastitih interesa. Prije svega, zbog uloge Republike Srpske u sprečavanju prodora islamskog fundamentalizma

670 Samardžić, Slobodan, “Evropska unija, raspad Jugoslavije i srpski nacionalni interesi”, *Geopolitička stvarnost Srba*, Beograd: Institut za geopolitičke studije, 1997, str.130.

671 Gnjato, Rajko “Geopolitičke perspektive opstanka Republike Srpske”, *Geopolitička stvarnost Srba*, Beograd: Institut za geopolitičke studije, 1997, str.580.

672 Isto. Str.580.

673 Isto. Str.580.

u srce Evrope. Tako joj se nameće nekadašnja uloga Vojne krajine. Kad prestanu razlozi za njeno postojanje, naši neprijatelji, Hrvati i katoličanstvo, ako budu u prilici uništiće Republiku Srpsku i granicu katoličanstva pomjeriti na istok.<sup>674</sup>

Sa sličnim ciljem je Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske organizovala naučni skup u Bjeljini (29–30. oktobar 1998) *Srpski duhovni prostor*, na kojem su učestvovali i akademici pisci Memoranduma SANU. Milorad Ekmečić je u svom uvodnom referatu pojam srpskog duhovnog prostora definisao na sledeći način:

*Srpski duhovni prostor je ukupnost kulturne delatnosti sa tendencijom da se ostvari u sređenoj državi svoga doba, u svim pokrajinama u kojima je živio i živi srpski narod i etničke grupe koje su se od njega izdvajale, u svim oblicima u kojima su se ispoljavale.*<sup>675</sup>

Ljubomir Tadić, filozof, na istom skupu kaže da “najdublji duhovni i politički interes nam nalaže da se nikada ne smemo odreći Kninske Krajine, Like, Banije, Korduna, delova Slavonije, Srema i Baranje u kojima je vekovima živio srpski narod, kao ni gradova koji su pali pod hrvatsku i muslimansku vlast: Grahova, Glamoča, Drvara i Petrovca”.<sup>676</sup> Suština tih skupova je u tome da se nacionalni ideolozi bave budućom teritorijom i da u suštini njihov etnički inženjering polako dobija i svoje državne granice.

Upravo Dobrica Ćosić to najbolje definiše kada kaže da se “srpski narod zgušnjava na svom životnom prostoru koji može civilizacijski i kulturno da pokriva i ekonomski razvija”, odnosno on to definiše i kao “teritorijalno–etničko prekomoponovanje, možda, državno-političkog konsolidovanja balkanskog prostora”.<sup>677</sup> U suštini, nacionalni ideolozi su se pomirili s činjenicom da se srpska država svodi na Srbiju, Republiku Srpsku i Crnu Goru. Ali pretenzije na neke “srpske teritorije” i dalje ostaju, posebno one koje obezbeđuju izlazak na Jadransko more.

674 Isto.

675 Ekmečić, Milorad, “Srpski duhovni prostor”, Srpsko Sarajevo: Akademija nauka i umjetnost Republike Srpske, 1997.

676 Isto.

677 Isto.

Važnost srpskih akademika i intelektualaca u ostvarivanju i odbrani srpskog nacionalnog programa vidi se i po broju akademika, pravnika i historičara koji su se pojavili pred Međunarodnim krivičnim sudom za bivšu Jugoslaviju u ulozi Miloševićevih svedoka. U Hagu su se, između ostalih, pojavili: Mihajlo Marković, Čeda Popov, Kosta Mihajlović, Ratko Marković, Smilja Avramov, Slavenko Terzić i mnogi drugi. To samo govori da ni vojni poraz Srbije u ostvarivanju memorandumskih ciljeva nije doveo do toga da se pisci Memoranduma javno povuku s tih pozicija, nego se te pozicije još uvek brane.

Kako je i formulisano na Fruškogorskom okruglom stolu (1997) da se na sve moguće načine spreči veći povratak izbeglica u Republiku Srpsku, to se u praksi i ostvarilo. 1997. je proglašena godinom povratka u Bosnu i Hercegovinu. Međutim, većina izbeglica nije se vraćala u svoja prijašnja mesta boravka već u entitete gde je dominirala njihova etnička zajednica. Takav u suštini neuspešan povratak dodatno je cementirao etničke podele u Bosni i Hercegovini. Međunarodna zajednica je prihvatila etnički princip kao ključni princip rešenja bosanskog pitanja. Ne samo da je on ugrađen u Dejtonski sporazum nego i kasnije kroz njegovu implementaciju. U Aneksu 7. stoji, koji u suštini nikada nije sproveden onako kako je zamišljen, između ostalog, i ovo:

*Sve izbeglice i prognanici imaju pravo slobodno se vratiti u svoje domove. Imaju pravo na povrat imovine koje su lišeni tijekom neprijateljstava od 1991. godine i na naknadu imovine koja se ne može vratiti. Što raniji povratak izbeglica i prognanika važan je cilj rješavanja sukoba u Bosni i Hercegovini. Strane potvrđuju da će prihvatiti povratak lica koje su napustile njihov teritorij, uključujući i one koje su dobile privremenu zaštitu trećih zemalja. Strane će osigurati da se izbeglicama i prognanicima omogući siguran povratak, bez rizika od uznemiravanja, zastrašivanja, proganjanja ili diskriminacije, naročito zbog njihova etničkoga podrijetla, vjeroispovijedi ili političkoga uvjerenja.<sup>678</sup>*

678 [propisi.ks.gov.ba/sites/propisi.ks.gov.ba/files/opci\\_okvirni\\_sporazum\\_za\\_mir\\_u\\_bosni\\_i\\_hercegovini.pdf](https://propisi.ks.gov.ba/sites/propisi.ks.gov.ba/files/opci_okvirni_sporazum_za_mir_u_bosni_i_hercegovini.pdf) (pristupljeno 24. 6. 2022)



## DELOVANJE BEOGRADA U NOVIM MEĐUNARODNIM OKOLNOSTIMA

Nakon pada Slobodana Miloševića Srbija je usvojila proevropsku orijentaciju. Sporazum o pridruživanju je potpisala 2008, a status kandidata je dobila 2012. godine. U periodu od 2000. do 2012. godine uspostavljen je pravni okvir te usvojeni zakoni i strategije koji su Srbiju definisali kao evropski orijentisanu zemlju. Međutim, Srbija je paralelno istrajavala i na strategiji objedinjavanja srpskog naroda. Vešto je iskoristila geostrateški vakuum i nekoliko godina je uspešno realizovala svoje ciljeve u sistematskom integrisanju Srba u regionu u kulturni, duhovni, ekonomski i informativni prostor.

“Srpski svet” se kao termin pojavio 2013. godine. Stalno recikliranje istog projekta pod različitim nazivima samo je pokušaj da se skrene pažnja od procesa koji je neometano tekao sve ove godine. Međunarodna zajednica nije obraćala pažnju na pokušaj Beograda da ospori zapadni poredak na Balkanu. Svojom politikom podilaženja Beogradu očekivala je da Srbiju zadrži na evroatlantskom koloseku. Nažalost, “srpski svet” kao koncept ima i podršku određenih međunarodnih krugova (suverenisti, autoritarci), čak i u okviru Evropske unije.

Geopolitički limbo u kome se region nakon dezangažmana i Amerike i Evropske unije (koji su se okrenuli svojim problemima) našao bio je idealan za Rusiju. To ne znači ni potpunu stabilizaciju ni potpunu destabilizaciju, ističe *Samarukov*, istraživač moskovskog Karnegija, već nešto između. Rusija pokušava da opstruiše i Evropsku uniju i Severnoatlantski savez na Zapadnom Balkanu što je duže moguće. Ne želi da se zamrznuti konflikti na Balkanu reše, jer upravo oni drže Zapadni Balkan dalje od Severnoatlantskog saveza i Evropske unije, ali isto tako ne želi ni da ti konflikti postanu aktivni, jer i ona ima svoju crvenu liniju.<sup>679</sup>

679 *Samorukov, Maxim, Moscow has opted for a low-cost, opportunistic approach in the Western Balkans that shifts most of the burden to local actors, dostupno na: [carnegieeurope.eu/strategieurope/74612](http://carnegieeurope.eu/strategieurope/74612) (03. 11. 2017). Takođe videti: *How Russia is slowly encircling Europe, dostupno na: [www.trtworld.com/](http://www.trtworld.com/)**

Upravo taj nedefinisan status Zapadnog Balkana, kao i sve udaljenija opcija učlanjenja u Evropsku uniju, ima značajnu ulogu u ohrabrivanju srpskih aspiracija. Svoju politiku prema “srpskim zemljama” Beograd je definisao i kroz dokumente koji su zvanični dokumenti Vlade. Prvi važan dokument koji je usvojila Skupština Srbije je **Strategija očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspore i matične države i Srba u regionu** (2011).<sup>680</sup>

Strategija ima za cilj “očuvanje i jačanje odnosa matične države i dijaspore, kao i matične države i Srba u regionu. Ona treba da služi kao ključni dokument kojim će se određivati pravac očuvanja i jačanja odnosa matične države i dijaspore, kao i matične države i Srba u regionu”. Pravni okvir relevantan za očuvanje i jačanje odnosa matične države s dijasporom i Srbima u regionu čine i drugi akti kao što su: Ustav Republike Srbije kojim je u članu 13. utvrđeno da Republika Srbija štiti prava i interese svojih državljana u inostranstvu i razvija i unapređuje odnose Srba koji žive u inostranstvu sa matičnom državom; te Zakon o dijaspori i Srbima u regionu<sup>681</sup>, što predstavlja prvi sistemski zakon o odnosima između matične države i dijaspore, kao i matične države i Srba u regionu, i kao takav predstavlja normativnu bazu za vođenje dugoročne politike prema rasejanju. Zakonom se jasno demonstrira volja da se na mnogo ozbiljniji, odgovorniji i racionalniji način vodi politika prema dijaspori i Srbima u regionu. Isto sledi i iz drugih dokumenata: Deklaracija o proglašenju odnosa između otadžbine i rasejanja odnosom od najvećeg državnog i nacionalnog interesa<sup>682</sup>, Strategija za upravljanje migracijama<sup>683</sup>, Nacionalna strategija za mlade<sup>684</sup>, Strategija nacionalne bezbednosti<sup>685</sup>.

.....

[magazine/how-russia-is-slowly-encircling-europe-32596](http://magazine/how-russia-is-slowly-encircling-europe-32596) (03. 12. 2019).

680 Dokument Ministarstva vera i dijaspore pod: [dijaspora.gov.rs/wp-content/uploads/2012/12/strategija\\_mvd2011.pdf](http://dijaspora.gov.rs/wp-content/uploads/2012/12/strategija_mvd2011.pdf) (pristupljeno 09. 02. 2022).

681 Sl. gl. RS 88/09.

682 Sl. gl. RS 86/06.

683 Sl. gl. RS 59/09.

684 Sl. gl. RS 55/08.

685 Sl. gl. RS 59/09.

Strategija daje prioritet Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori tako što ih stavlja u središte svoje spoljne i regionalne politike. Imajući u vidu viševekovne istorijske i civilizacijske neraskidive veze dve države i naroda, kako se ističe, važno je obezbediti srpskom narodu ravnopravnost i pravednu zastupljenost u državnim ustanovama, državnoj upravi i lokalnoj samoupravi.

Ova Strategija je u regionu percipirana kao Memorandum II. Nakon njenog obelodanjivanja usledile su burne reakcije u svim susednim zemljama. Ona *de facto* predstavlja realizaciju dela Memoranduma o sprečavanju ugroženosti Srba van Srbije. To je operativni dokument s preciznim uputama za aktivnosti. Reč je o akcionom planu delovanja velikosrpskog nacionalizma u novim uslovima, o uputama kako "mirno i demokratski" ostvariti ujedinjeno srpstvo, a protiv jedinstva i integriteta država u kojima žive.

Glavnu ulogu u implementaciji pomenute strategije ima Srpska pravoslavna crkva (SPC) kao jedina legitimna prekogranična institucija u regionu. Tokom XX veka, kako se navodi u Strategiji, ona je bila praktično jedina integrativna ustanova i most između matične države i dijaspora. Crkva je čuvala, pored vere, nacionalnu kulturu i jezik Republike Srbije. Strategija predviđa logističku i svaku drugu podršku Srpskoj pravoslavnoj crkvi radi obavljanja verske misije, ali i kulturno-obrazovne uloge u dijaspori, koju *de facto* i ima. U praksi se akcioni plan svodi na: relativizaciju i negiranje ratnih zločina i genocida koje su počinile vojske i policije Republike Srpske i Srbije; destabilizaciju vlada i vlasti u susednim državama jačanjem svesti o njihovoj neefikasnosti; insistiranje na konstitutivnosti Srba u Crnoj Gori, Kosovu i Hrvatskoj; podržavanje separatističke politike u Republici Srpskoj itd.

U međuvremenu su usvojene **Strategija nacionalne bezbednosti Republike Srbije (2020)**<sup>686</sup>, u kojoj se ističe da je najvažniji spoljnopolitički prioritet Srbije očuvanje Republike Srpske; a

686 Sl. gl. RS 94/19. Videti i na: [www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2](http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2) (pristupljeno 24. 6. 2022)

zatim i **Povelja o srpskom kulturnom prostoru (2019)**<sup>687</sup>, koju su potpisali ministri obrazovanja Republike Srbije i Republike Srpske. Ova povelja slična je onoj ruskoj iz 2007. kada je osnovan državni fond Ruski svet.<sup>688</sup> Povelja o srpskom kulturnom prostoru ističe da je strateško polazište srpske kulturne politike zasnovano na uverenju da je, pre svih širih integracija, prvi i nezaobilazni korak jačanje kohezije unutar srpskog kulturnog prostora. To je samo korak od proklamovanja ujedinjenja svih Srba, kao što je to bio slučaj devedesetih.

Suština Povelje se svodi na to da kulturna politika Srba van matične zemlje nema potrebe da se usaglašava s kulturnom politikom tih zemalja, nego samo s politikom matice, odnosno, kako piše u Povelji, Srbi na celom svom kulturnom prostoru treba da vode “uzajamno saglasnu kulturno-prosvetnu politiku”. Posebno se značaj daje stavu da jedan narod najčvršće povezuju “sećanja na kolektivna stradanja” i da je to ono što Srbe, koji su u stradanjima izuzetno bogati, drži zajedno više nego išta drugo.

**Strategija razvoja kulture Srbije od 2020. do 2029.**<sup>689</sup> takđe se uklapa u projekat srpskog sveta. Strategija, između ostalog, na prvo mesto stavlja “opredeljenost za zaštitu i negovanje nacionalne kulture”, odnosno, “Strategija je, s obzirom da Republika Srbija predstavlja matičnu državu srpskog naroda naseljenog u regionu i različitim delovima sveta, opredeljena za očuvanje i povezivanje srpskog kulturnog prostora, odnosno, zaštitu kulturnog nasleđa i promovisanje kulturnog stvaralaštva svih nosilaca srpskog kulturnog identita, bez obzira na to gde žive”. Kao glavni cilj se ističe mera “negovanje srpskog jezika i ćirilice i povezivanje srpskog kulturnog prostora, koja ima veliki značaj za očuvanje kulturnog identiteta Republike Srbije i srpskog naroda i koja je posvećena ostvariva-

687 [www.kultura.gov.rs/vest/788/-povelja-o-srpskom-kulturnom-prostoru.php](http://www.kultura.gov.rs/vest/788/-povelja-o-srpskom-kulturnom-prostoru.php) (pristupljeno 09. 02. 2022)

688 O tom fondu videti, naprimer: [rtv.rs/sk/drustvo/na-filoskom-fakultetu-otvoren-fond-ruski-svet\\_153919.html](http://rtv.rs/sk/drustvo/na-filoskom-fakultetu-otvoren-fond-ruski-svet_153919.html) (pristupljeno 09. 02. 2022)

689 [www.kultura.gov.rs/extfile/sr/3993/strategija-razvoja-kulture-od-2020--do-2029-godine.pdf](http://www.kultura.gov.rs/extfile/sr/3993/strategija-razvoja-kulture-od-2020--do-2029-godine.pdf) (pristupljeno 24. 6. 2022)

nju prioriteta podsticanja uloge kulture u razvoju društva, posebno imajući u vidu ključnu ulogu kulture u stvaranju oblikovanju i prenošenju društvenih i kulturnih vrednosti i važnost očuvanja, predstavljanja i interpretacije kulturnog identiteta.”

Radi se o setu mera koje zaokružuju politiku Beograda kada je reč o srpskom kulturnom prostoru odnosno “srpskom svetu”. Taj projekat “srpski svet” ima podršku svih elita, uključujući i znatni deo civilnog sektora. To se posebno videlo u odnosu prema Kosovu kada je tokom tzv. unutrašnjeg dijaloga većina zauzela stav da Kosovo treba ostati zamrznuti konflikt u očekivanju pogodnog trenutka za njegovu podelu. Aktuelna vlast radi na projektu na svim frontovima.

Međutim, treba istaći da se ne radi o personalnom projektu *Vučića* ili *Dodika*, već o državnom projektu koji svaka nova vlast implementira shodno datim okolnostima. Članovi vlade otvoreno zagovaraju “ujedinjenje”, a najagilniji zagovornik je *Aleksandar Vulin*, ministar policije (prije toga odbrane). On ističe (više puta je to ponovio) da je “zadatak njegove generacije političara” nastavak borbe za “ujedinjenje svih Srba u jedinstvenu državnu i političku zajednicu”, koja mora biti sprovedena mirnim putem.<sup>690</sup> To između ostalog brani i tezom da “narod koji je upoznao ponovljeni genocid u svakoj generaciji i uvek od istih počinitelaca nema pravo da ostavi svoj deci priliku da i ona dožive istrebljenje svojih sunarodnika u delovima nacije gde ih ne štiti država. Zahvaljujući Vučiću Srbi su postali jedinstven politički narod i proces ujedinjenja je počeo, a to se više neće moći zaustaviti.”<sup>691</sup>

690 Videti na primer: *Vulin: Zadatak moje generacije je nastavak borbe za ujedinjenje Srba, koje se sprovodi mirnim putem*, dostupno na: [www.danas.rs/vesti/politika/vulin-zadatak-moje-generacije-je-nastavak-borbe-za-ujedinjenje-srba-koje-se-sprovodi-mirnim-putem](http://www.danas.rs/vesti/politika/vulin-zadatak-moje-generacije-je-nastavak-borbe-za-ujedinjenje-srba-koje-se-sprovodi-mirnim-putem) (18. 9. 2020)

691 Videti: *Vulin: Stvaranje srpskog sveta rešava naše nacionalno pitanje, proces ujedinjenja je počeo*, dostupno na: [www.danas.rs/vesti/politika/vulin-stvaranje-srpskog-sveta-resava-nase-nacionalno-pitanje-proces-ujedinjena-je-poceo](http://www.danas.rs/vesti/politika/vulin-stvaranje-srpskog-sveta-resava-nase-nacionalno-pitanje-proces-ujedinjena-je-poceo) (01. 5. 2021).

## “DISCIPLINOVANJE” REPUBLIKE SRPSKE

Posle višegodišnjeg zanemarivanja Bosne i Hercegovine i tolerisanja etnonacionalističkih lidera koji su sistematski uništavali mogućnost njene funkcionalnosti, Evropska unija i Amerika su se posljednjih meseci latile politike smirivanja Milorada Dodika. Cilj je bio da se zaustave njegove provokacije i da se službenici Republike Srpske vrate u državne institucije. Predsednik Bajden (Joe Biden) je prilikom posete nemačkog kancelara Šolca (Olaf Scholz) Vašingtonu potvrdio spremnost i opredeljenost da kompletiraju posao integracije Zapadnog Balkana u evropske institucije i da konačno ostvare Evropu koja je celovita, slobodna i u miru.<sup>692</sup>

Evropska unija je tek agresijom Rusije na Ukrajinu postala svesna opasnosti i brojnih propusta kad je reč o Balkanu. Iako je bilo dosta reakcija na maligni uticaj Rusije, to nije bilo praćeno adekvatnim evropskim politikama, prvenstveno zbog toga što je i sama unutar sebe dozvolila mogućnost da Rusija korumpira desničarske (ali i leve) pokrete kao i brojne političare. To je stvorilo sliku o Zapadu kao dekadentnom i nesposobnom za rešavanje svojih problema.

Godinama je Evropska unija tolerisala ponašanje Srbije u regionu i dozvolila je da njene aspiracije postanu realne. Republika Srpska se percipira kao jedini ratni plen od koga će Beograd bez većeg pritiska teško odustati. Narativ srpskih nacionalista, kako u Srbiji tako i u Republici Srpskoj, već se godinama svodi na to da je Bosna i Hercegovina neodrživa i da je njen raspad neminovan, da su Muslimani srušili Jugoslaviju (teza koja se sve više koristi u Beogradu), da je Bosna i Hercegovina regresivna, da je Republika Srpska stvorena kako bi se sprečio genocid (Ana Brnabić), da nema odgovornosti čelnika bosanskih Srba iz 1992. za izbijanje rata (Željka Cvijanović), da je greška što Beograd nije priznao Republiku Srpsku

692 [www.slobodna-bosna.ba/vijest/236418/americki\\_predsjednik\\_otvorio\\_karte\\_opredijeljeni\\_smo\\_da\\_zavrismo\\_posao\\_integracije\\_zapadnog\\_balkana\\_u\\_evropske\\_institucije.html](http://www.slobodna-bosna.ba/vijest/236418/americki_predsjednik_otvorio_karte_opredijeljeni_smo_da_zavrismo_posao_integracije_zapadnog_balkana_u_evropske_institucije.html) (8. februar 2022.)

(Milorad Dodik) te da je rat u Bosni i Hercegovini bio oslobodilački rat Srba (Dobrica Ćosić, teza opšte prihvaćena).

Milorad Dodik je najistureniji eksponent Moskve, ali i najnepredvidiviji akter u Bosni i Hercegovini. U tom smislu je i potencijalni generator nasilnog sukoba. Dodikova drskost i arogancija nastavljene su nakon što ga je Zapad sankcionisao. Nastavlja sa svojom retorikom osporavanja legitimiteta novoimenovanog visokog predstavnika Šmita (Christian Schmidt), jer nije potvrđen u Save-tu bezbednosti. To je samo eho onog što Moskva stalno ponavlja. Tako je, nakon što je visoki predstavnik poništio zakon o nepokretnoj imovini Republike Srpske, izjavio "da najbolji sinovi Republike Srpske nisu izginuli da bi neizabrani Nemač Kristijan Šmit krčmio ono za šta su dali najvrednije"<sup>693</sup>.

Ponašanje Rusije prema Bosni ukazuje na njenu ambiciju da smanji uticaj Zapada i potkopa zapadne političke projekte izvan bivšeg sovjetskog prostora. Ona na tome radi sistematski kako bi uspostavila novu međunarodnu bezbednosnu arhitekturu, koja marginalizuje Sjedinjene Američke Države i Severnoatlantski savez. Bosna kao središnja zemlja je savršena prilika za rušenje zapadnog sistema na Balkanu, instaliranog nakon 2000. Zato je Rusija godinama podržavala nacionalističke i antidemokratske snage u regionu, posebno u Republici Srpskoj.

Ruska agresija na Ukrajinu je pokrenula i pitanja o budućnosti evroatlantskih integracija Zapadnog Balkana. Iako je okružen državama članicama Evropske unije i Severnoatlantskog saveza, region je samo delimično integrisan u evroatlantske političke i bezbednosne strukture. Nedefinisana politika Evropske unije tokom poslednje decenije doprinela je regresiji regiona i njegovom okretanju ka drugim partnerima.

Srbija je jedina zemlja u Evropi koja se solidarizovala s Rusijom. Zbog toga je pod ogromnim pritiskom, ili kako kaže predsednik Vučić, "u mnogo težoj situaciji nego što izgleda". Od nje se traži

693 "Šmit ukinuo Zakon o nepokretnoj imovini Srpske", *Politika*, 13. april 2022. [www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/region/4775517/kristijan-smit-ohr-ponistenje-rs-zakon.html](http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/region/4775517/kristijan-smit-ohr-ponistenje-rs-zakon.html)

sporazum s Prištinom kojim se faktički priznaje Kosovo, zatim “disciplinovanje” Republike Srpske i odricanje od Rusije, odnosno uvođenje sankcija Rusiji. Kristofer Hil (Christopher Hill), američki ambasador u Beogradu, u intervjuu za *Politiku* izjavio je da postoji samo pogrešan ili pravi put te da Srbija mora napraviti izbor. On sugerše da “postoji samo jedan put, i to je Zapad, to je Evropska unija”<sup>694</sup>.

Aktuelna konstelacija u Evropi, ali i u samoj Srbiji, jedinstvena je prilika da “Srbija najzad izbegne da njeni odnosi sa Rusijom odrede njenu stratešku budućnost”<sup>695</sup>. Zato je, kako ističe Boško Jakšić, novinar, neophodno da, ukoliko predsednik Vučić zbilja odabere Evropsku uniju kao budućnost Srbije, dobije podršku proevropske opozicije (Stranka slobode i pravde), čime bi pokazala državotvornost. Time bi doprinela izvalačenju Srbije iz ruskog zagrljaja.

---

694 Intervju Kristofer Hila sa Jelenom Stevanović, “Kristofer Hil: Nema trećeg puta – Istok ili Zapad”, *Politika*, 22. Maj, str.1 I 7. 2022.

695 Jakšić, Boško, “Vreme nategnute normalnosti”, *Politika*, 13. maj 2022.





